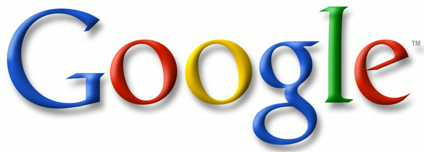

Google

L. VAN DER BURG

GENEESHEER

IN

ERLANDSCH INDIË

DE GENEESHEER

IN

NEDERLANDSCH-INDIË.

DE GENEESHEER

IN

NEDERLANDSCH-INDIË,

DOOR

Dr. C. L. VAN DER BURG,
Korrespondeerend Lid der Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam.

DERDE DEEL.
Materia Indica.

Uitgegeven door de Vereeniging tot bevordering der geneeskundige wetenschappen in Nederlandsch-Indië.

BATAVIA,
ERNST & Co.
1885.

„ick en hebbe niet voor-genomen een Medicijnmeester te maecken, maer „eenen die het nu is te onderwijsen, wat men hier te Lande in de Prac- „tijcke van doen heeft."

Dr. Jacobus Bontius.

INHOUD.

VOORREDE

voor het derde deel.

Toen, na de verschijning van het eerste deel van dit boek, uit de daarin voorkomende algemeene inleiding gebleken was, dat ik het voornemen had in de derde afdeeling de Nederlandsch-Indische geneesmiddelen te behandelen, werd van verschillende zijden het verzoek tot mij gericht, die afdeeling eerst uit te geven en later de pathologie en therapie der ziektevormen in Ned. Indië te leveren. Daar dat verzoek ook door vele mijner ambtgenooten gedaan werd, meende ik er gevolg aan te moeten geven, te meer, wijl de aangevoerde redenen mij overtuigend toeschenen.

De pathologie der ziektevormen, die veel in Ned. Indië voorkomen, ondergaat door de onderzoekingen en studiën over microben, bacillen enz. zulke belangrijke wijzigingen, dat in de laatste jaren bijna geen mail aankomt, die niet iets nieuws op dat gebied medebrengt.

De studiën over beri-beri, cholera, dysenterie, leveraandoeningen, huidziekten, enz. maken telkens nieuwe aanteekeningen noodig en het is gewaagd thans een werk over die ziektevormen samen te stellen. Iets anders is het met de Materia Indica.

Immers zeer veel omtrent de geneesmiddelen, die door de inlanders worden gebezigd, is bekend en in een groot aantal boeken en tijdschriften te vinden; maar die bronnen zelf zijn niet altijd gemakkelijk te raadplegen en vele mededeelingen zijn gedaan op plaatsen, waar men niet aan denken zou, ze te moeten zoeken. Voor Nederlandsch Indië ontbreekt, tot nu toe, een werk, waarin die geneesmiddelen, zoo volledig dat met onze kennis thans mogelijk is, worden behandeld.

De berichten omtrent de stoffen, die door de inboorlingen als *Obat* (geneesmiddel) worden beschouwd, klimmen op tot den tijd der eerste reizen naar Oost-Indië. We vinden die zoowel in reisbeschrijvingen als in werken van natuurhistorischen aard reeds uit den eersten tijd der tochten naar en der vestiging in Indië. Om de schrijvers van eenige boeken en opstellen te noemen, waarin zulke opmerkingen, van meer of minder belang voorkomen, kan men in herinnering brengen, dat de Grieksche reiziger Kosmas in de zesde eeuw reeds melding maakt van peper en sandelhout; dat Kurbasrah in de 9e eeuw cubeben, galanga en peper noemt, welke laatste stof in de 10e eeuw door den Pers Istrachi nader beschreven werd; dat de Arabier Idrisi in de 12e eeuw de cardemom bekend maakte en dat Kaswini, een Persisch geleerde, in 1275 het eerst sprak van de Ceylonsche kaneel, terwijl Ibn Baijtar omstreeks dienzelfden tijd de zaden van Guilandina bonduc L. en hunne werking deed kennen. Verder behoeft men slechts de namen van De Graaff, van Linschoten, Cleyer, A. Costa, Garcias ab Hortos, Bontius, Valentijn, Van Rheede tot Drakenstein, Rumphius, de beide Burmann, Horsfield, Vos, Blume, Waitz, Bleeker, Harskarl, Filet, Harloff, Swaving, Wassink, Buning, Teijsmann, Maier, Scharlée, Fromberg, Rost van Tonningen, de beide Bernelot Moens, Ples, Ludeking, Heijmann, Bosch, Bisschop Grevelink en vele anderen te noemen om aan eene geheele reeks mededeelingen van geleerden in Ned. Indië te denken.

Indien men de wijze nader beschouwt, waarop sommige reisbeschrijvingen, bijv. die van Jan van Linschoten, of werken van wetenschappelijken aard, bijv. dat van Jacobus Bontius, zijn uitgegeven en daarbij in aanmerking neemt, dat van die boeken verschillende drukken bestaan, dan dringt zich het denkbeeld van zelve op, dat zij reeds in de 16e en 17e eeuw de aandacht hebben getrokken en gelezen werden door het meer beschaafde publiek in het moederland. 't Is niet te verwonderen, dat daardoor van zelf nu en dan van de mededeelingen omtrent geneesmiddelen en genezingen met

hoofdletters) met opgave van de autoriteit, die den naam gaf, en tusschen haakjes de familie.

4. De vindplaats.
5. De beschrijving der physische eigenschappen.
6. De chemische samenstelling.
7. De physiologische werking.
8. Het gebruik in de geneeskunde.
   a. inwendig.
   b. uitwendig.
   c. als hulpmiddel tot verpleging of verband in den ruimsten zin.
9. De vorm van toediening.
10. De doseering.
11. De bereidingen.
12. Somtijds het gebruik tot andere doeleinden (vergiftiging, die in het tweede deel evenwel nader behandeld wordt, verwonding, gebruik in de veeartsenijkunde, tot het bereiden van minnedranken, enz.; aangeduid door NB.).

Helaas! Die typische behandeling van het onderwerp is maar zelden, in haar geheel, tot uitvoering kunnen komen.

Van de meeste, door inlanders gebezigde geneesmiddelen, is daartoe niet genoeg bekend; en een grootere kennis ervan is voor verreweg de meesten niet noodig. Vele plantensappen, die zij in het oog droppelen bij conjunctivitides en andere ontstekingen: enkele, die zij bij bronchitis, diarrhee, enz. bezigen; de meeste bladeren, die uitwendig gebruikt worden, enz. hebben volstrekt geen geneeskrachtige werking. Toch nam ik die op, om den bezitter van dit boek de gelegenheid te geven ten minste te kunnen opzoeken, van welken oorsprong die stoffen zijn.

Als geringste eischen heb ik gesteld: den naam van het middel in eene Polynesische of Chineesche taal, de wetenschappelijke determinatie en de ziekte of ziekteverschijnselen, waartegen

het gebruikt wordt. Miste ik een dezer drie dan nam ik het middel niet in dit werk op.

Verder komen in de inlandsche geneeskunst een aantal middelen voor, die door Europeanen in Europa reeds lang als verouderd worden beschouwd, maar waarvan sommigen in Indië versch te verkrijgen zijn en dan niet altijd geheel verwerpelijk moeten worden geacht.

Van de middelen, die in elke materies medica worden beschreven, is in den regel weinig of niets gezegd. Dat zwijgen verantwoordde ik door de bijvoeging »zie elke Mat. med.", daarmede aanduidende, dat uitgebreider behandeling door mij overbodig werd geoordeeld. De bijvoeging geschiedde steeds na mij overtuigd te hebben, dat de middelen werkelijk besproken waren. Ik raadpleegde daartoe een groot aantal werken over geneesmiddelleer, o. a. die van HAGER, WALDENBURG en SIMON, PEREIRA, OESTERLEIN, QUARIN WILLEMIER en anderen.

Van de voorwerpen, die in Indië en in Europa beiden voorkomen, maar in Indië zijn ingevoerd, is soms eene pharmacologische beschrijving gegeven, ten einde daardoor de overeenkomst of het verschil tusschen beiden te doen kennen; zoo bijv. bij venkel, anijs, dille, enz.

Wanneer eene stof ook in het eerste deel van dit boek besproken is, als voedingsmiddel, schoonheidsmiddel, enz., wordt daarheen verwezen zonder de bladzijde te noemen, omdat, bij het bestaan van twee uitgaven, het opgeven der pagina aanleiding zou kunnen geven tot verwarring. 't Register in Deel I wijst dadelijk den weg.

Enkele samengestelde geneesmiddelen, die zoo algemeen in gebruik zijn, dat men ze haast met de magistrale voorschriften der Europeesche apotheken kan vergelijken, bijv: *Obat sambĕtan*, *Obat sĕriawan*, enz. gunde ik hierbij eene plaats.

Ook zijn de namen van enkele verbandmiddelen en instrumenten opgenomen.

Heb ik straks een aantal namen in herinnering gebracht van reizigers, natuuronderzoekers, genees- en scheikundigen,

die in onze Nederlandsche Oost-Indische bezittingen bijdragen geleverd hebben tot de kennis der Oost-Indische geneesmiddelen, dan deed ik dat om te doen zien, dat SWAVING's oordeel over het bestudeeren der inlandsche medicijnen juist was, toen hij in 1864 in zijn bovengenoemd opstel schreef: »ofschoon in Britsch-Indië voor 1842 veel aan pharmacodynamie »is gedaan, mogen wij toch de verklaring afleggen, dat later »onze naburen onze deskundigen in Nederlandsch Indië niet »overschaduwd hebben, en wanneer de hulpbronnen, het per»soneel, de belooning in beide bezittingen bij elkander verge»leken worden, dan zal de slotsom zijn, dat bij ons door een »klein personeel voor weinig geld goed werk verrigt is: maar, »helaas! nog veel voor ons overig blijft te doen."

De laatste verzuchting blijft nog van kracht, al is er in de laatste twintig jaren alweer heel wat bekend geworden.

Voor de samenstelling van dit boek maakte ik het mij tot regel, zooveel mogelijk te lezen wat over Nederlandsch Indië werd gepubliceerd. Dat was noodig, omdat, zooals ik reeds zeide, niet zelden, voor mijn onderwerp nuttige mededeelingen gevonden worden in boeken of opstellen, die met een geheel ander doel geschreven zijn.

Mij weder bepalende tot Nederlandsche en Nederlandsch-Indische publicatiën noem ik als bronnen, waaruit ik putte, behalve de reeds genoemde werken en aangeduide verhandelingen (uit het Natuur- en Geneeskundig Archief voor Nederlandsch Indië, het Natuurkundig en het Geneeskundig Tijdschrift voor Ned. Indië) nog: het Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde, dat door het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen wordt uitgeven: de Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van N. I., uitgegeven door het Koninklijk Instituut van dien naam: het Tijdschrift voor N. I.: de Indische Gids; de werken door Zendeling-genootschappen in den handel gebracht; het Militair Geneeskundig Archief: het Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde: de Geneeskundige Courant; de

boeken van MIQUEL, VETH, DE HOLLANDER, PERELAER en anderen.

Voor de vaststelling eener wetenschappelijke determinatie bepaalde ik mij, zooveel mogelijk, tot een enkelen naam. 't Zou mij niet verwonderen, ja zelfs heb ik de zekerheid, dat onder die namen verouderde voorkomen; het noemen van de autoriteit, die den naam aan plant of dier schonk, heft evenwel, naar ik meen, de daaruit ontstaande moeielijkheden op. Voor zoover ik kon, vergeleek ik met dit doel eenige botanische werken onderling en bepaalde mij, wat dieren aangaat, zooveel mogelijk, tot de zoölogische boeken van HARTING en van SCHLEGEL.

De namen, die de middelen in de Polynesische en de Chineesche talen dragen, werden geput uit de reeds genoemde bronnen, terwijl bovendien de Catalogi der Tentoonstellingen te Batavia in 1865 en te Amsterdam in 1883 mij daartoe van nut waren.

De Heer D. F. VAN DER PANT, leeraar in de Javaansche taal aan het *Gymnasium Willem III* te *Batavia*, had de goedheid mij meermalen behulpzaam te zijn in het zoeken naar namen in die talen en bewees mij den grooten dienst een Javaansch manuscript over geneesmiddelen, dat hij in zijn bezit had, voor mij in het Nederlandsch te vertalen niet alleen, maar tevens van het grootste aantal daarin genoemde geneesmiddelen ook de wetenschappelijk determinatie op te geven. Hem zeg ik daarvoor mijnen oprechten dank.

Ook ben ik dank verschuldigd en breng dien aan den Heer G. C. DE GROOT, militair apotheker der eerste klasse, die mij welwillend een manuscript afstond, dat in der tijd (waarschijnlijk omtrent 1868 of '69) in de 2e militaire afdeeling van Java is samengesteld omtrent vele inlandsche geneesmiddelen.

Nog moet ik hier het boekje van *Njonja* E. VAN GENT-DETELLE vermelden, dat in 1875 bij H. BUNING te *Djocdja* verscheen, onder den titel: »*Boekoe obat-obat voor orang toewa dan anak-anak*", maar dat voor een wetenschappelijk doel weinig of geen waarde heeft.

Ook de litteratuur over dit onderwerp uit Britsch-Indië was mij van zeer veel dienst. Twee werken vooral werden door mij geraadpleegd; namelijk: »Materia Indica, etc. by »WHITELAW AINSLIE (*London*, LONGMAN, REES, ORME, BROWN and »GREEN, 1826)" en »Pharmacopoeia of India, etc. by EDWARD »JOHN WARING (*London*, W. H. ALLEN & C°., 1868); terwijl verder vele opstellen in de »Indian Annals of Medical Science", de »Calcutta Medical and Physiological transactions" en de »Indian Medical Gazette" werden geraadpleegd. Voornamelijk PLAYFAIR, GRAINGER, O'SHAUGHNESSY, PIDDINGSON, BRETT, SONNERAT, MACKINNON, MONAT, HUGH, CLEGHORN, ANDERSON, MACPHERSON, STEVEN, CORNISH, DONALD, KIRKPATRICK, ROBINSON, BARCLEY, MORRIS, ROXBURG, MACNAMARA, DUNCAN, BRETON, SPILSBURY en anderen mogen hier als auteurs worden genoemd. Ook WARING's »Bazaar Medicines" van 1884 is van veel belang.

Nu ik den lezer zoolang vermoeid heb met de opsomming der werken en verhandelingen, die ik bestudeerde, zal men het mij, hoop ik, niet euvel duiden, als ik daar nog bijvoeg, dat ik gedurende mijne bijna vier- en twintigjarige praktijk steeds aanteekende, wat ik door inwoners van Nederlandsch Indië zag gebruiken als geneesmiddel, zoodat de uitdrukkingen »veel; dikwijls; nu en dan; zelden gebruikt", eenige waarde verkrijgen, omdat zij berusten op die aanteekeningen. Bovendien beproefde ik vele geneesmiddelen zelf en heb mijn ondervinding daarvan, hier en daar in dit boek, uitgesproken.

Toen reeds de helft van het boek was afgedrukt, in December van het vorige jaar, ontving ik de »Beschrijvende Catalogus van het Koloniaal Museum op het Paviljoen te *Haarlem*. — Tweede Deel — Eerste stuk", waarin de vetten, oliën, geneesmiddelen, enz. door de Heeren Dr. D. DE LOOS en F. HEKMEIJER behandeld worden.

Voor zoover dat toen nog mogelijk was, vulde ik mijn werk daarmede aan, wat vooral bij de oliën (*Minjak*) plaats had.

Eindelijk zijn mij, onder het afdrukken, nog enkele namen bekend geworden, die ik bij de »errata" bekend maakte.

De klemtoonteekens zijn niet altijd aangegeven of herhaald, omdat zij niet in voldoende hoeveelheid ter drukkerij aanwezig waren of de uitspraak mij niet bekend was.

Hoe onaangenaam het ook voor den lezer is, als de schrijver hem dwingt, voor een groot gedeelte, de weëen, bij het ontstaan van een boek doorworsteld, mede te maken, toch kan dat noodig zijn. Dat was hier het geval. Een kritikus heeft mij beschuldigd in het eerste Deel van dit werk een ruim gebruik te hebben gemaakt van wat hij noemt citatoïden, en ik wenschte hem of anderen nu de gelegenheid te openen de bronnen, die ik bezigde, gemakkelijk te kunnen vinden. Men heeft bovendien de inleiding, die ik in Deel I voor het geheele werk schreef, verward met de voorrede voor dat deel alleen, en kwam tot onjuiste gevolgtrekkingen. In een boek als dit behooren, naar mijne bescheidene meening, ook zaken vermeld te worden, die reeds lang bekend zijn, als ze maar zuiver Indisch zijn; die moeten vermengd worden met wat de schrijver nieuws mededeelt, zonder dat hij genoodzaakt is zich daarop steeds te beroemen, of er op te wijzen, dat anderen er reeds over schreven.

Was ik zeker, dat alleen geneeskundigen dit werk in handen kregen, dan zou ik de verklaring achterwege laten, dat ik aan enkele geneesmiddelen, hier besproken, groote waarde toeken, maar dat de meeste alleen vermeld zijn, om de kennis ervan, die zoo dikwijls betwijfeld wordt, te doen blijken en om de mogelijkheid van het opzoeken gemakkelijker te maken.
Dit neemt niet weg, dat naar mijne overtuiging eene pharmacopoea voor N. I. zeer wenschelijk zijn zoude. Een zeer groot aantal, voornamelijk plantaardige geneesmiddelen, die thans, volgens de Nederlandsche pharmacopoea in de apotheken voorhanden moeten zijn, kunnen zeer goed vervangen worden door in Ned. Indië voorkomende middelen, die minder kans hebben om in bedorven toestand te geraken; ook enkele geheel versche

plantendeelen behoorden daarin te worden opgenomen. Om zulk een pharmacopee goed te maken zouden evenwel uitgaven noodig zijn tot een bedrag zoo hoog, dat men vooreerst de uitvoering van zulk een plan wel tot de pia vota mag blijven rekenen. Toch zou de kultuur van enkele planten weder een nieuwe bron van inkomsten blijken te zijn.

Moge aan dit deel van mijn arbeid dezelfde gunstige ontvangst te beurt vallen als aan het eerste deel, dan zal ik mij de moeite daaraan besteed niet beklagen.

Nog een enkel woord.

Met een dubbelen schroom zend ik dit boek de wereld in. Vooreerst tegenover medici en apothekers, omdat zij er zoovele en zoo groote leemten in zullen aantreffen. Daarom doe ik het dringende verzoek aan allen, die fouten vinden of aanvullingen noodig achten, mij daarvan mededeeling te willen doen of, bij het uitbrengen eener kritiek in dien geest, mij die te willen toezenden. De mij toegezegde medewerking der beide autoriteiten op het gebied van plantennamen in Ned. Indië, Teijsmann en Binnendijk, is door hun betreurd overlijden onmogelijk geworden. Wie de moeielijkheden wenscht te kennen, die aan het determineeren van de Polynesische plantennamen verbonden zijn, leze het opstel van Dr. R. H. C. C. Scheffer in Deel XXV, pag. 319 van het Tijdschrift voor Indische Land-, Taal- en Volkenkunde, uitgegeven door het Bat. Genootsch. v. K. en W.

Ten tweede heb ik eene vrees van geheel anderen aard tegenover het niet geneeskundige publiek. Ik loop kans, dat ook dit boek door leeken in het vak zal worden geraadpleegd, nadat het eerste Deel zulk een grooten aftrek onder hen heeft gevonden, en het zou mij innig leed doen, als mijn arbeid daardoor kwaad deed. Immers de toediening van geneesmiddelen door niet deskundigen is niet zelden gevaarlijk en ik wensch daartoe niet bij te dragen.

Niet-geneeskundigen roep ik dus ten slotte de woorden toe, die SUÇRUTAS ongeveer 2000 jaren voor CHRISTUS geboorte in *Ayurweda* te boek stelde:

»*In de hand van den kenner zijn de geneesmiddelen am-*
»*brosia, een goddelijke gave, in die van den onwetende*
»*zijn zij als het zwaard, de bliksem en het vergif.*"

V. D. BURG.

BATAVIA, Mei 1885.

EERSTE AFDEELING.

ALGEMEENE GENEESMIDDELLEER.

Wil men zich een goed denkbeeld vormen van de geneesmiddelleer der inlandsche bevolking van Nederlandsch-Indië, dan is het noodig vooraf, ten minste in algemeene trekken, een overzicht te hebben, van hetgeen de inlanders onder ziekte verstaan, en wat zij als oorzaken van ziekte aannemen. In strikten zin kan men niet van eene geneesmiddelleer spreken, omdat zij wel vele middelen kennen, maar van eene methode van toediening, dus van eene eigenlijke leer, geen sprake is. Vooraf ga nog de opmerking, dat een heelkundige behandeling bij inlanders niet bestaat. Beenbreuken, ontwrichtingen, herniae en dergelijke aandoeningen worden met uit- en inwendige middelen behandeld. Verbanden kennen zij niet; alleen bedekking van wonden of zweren met plantaardige pappen of een stukje doek. Operatiën zijn bijna geheel onbekend, tenzij men daartoe de besnijdenis wil rekenen, die in Deel I is besproken. Ook over hunne hulp bij verlossingen heb ik daar het noodige gezegd, ofschoon vele middelen inwendig als weeën opwekkende worden toegediend.

Tegen verschillende pijnen in de handen of de voeten wordt om den enkel of het polsgewricht vrij stevig een touwtje gebonden.

De denkbeelden der inlanders omtrent ziek zijn wijken somtijds van die der Europeanen af. Uitwendige aandoeningen beschouwen zij, in het algemeen, als van veel minder belang dan inwendige en noemen de laatste meer bepaald ziekten (*sakit badan*). Alle aandoeningen, waarvan zij de afwijkingen niet rechtstreeks kunnen zien, worden door hen veel belangrijker geacht, dan wanneer zij die kunnen waarnemen. En die meening bestaat bij den lijder en zijne onmiddelijke omgeving in nog grooter mate, dan bij den persoon, die als geneeskundige (*doekoen*) hulp zal verleenen.

De meeningen omtrent de aanleidende oorzaken tot ziek worden verschillen zeer bij de verschillende volksstammen in N. I. Wat daarvan bekend is behoort, mijns inziens, gewoonlijk meer op ethnologisch dan op medisch gebied.

Men kan zeggen, dat bij de meeste volksstammen de duivelentheorie de hoofdzaak is; hetzij, dat men een of meer *sétan's* als de oorzaak van ziekte aanneemt in het algemeen; hetzij, dat men voor bepaalde ziektevormen ook afzonderlijke geesten aanwijst. Men vindt o. a. tamelijk uitgebreide beschrijvingen door den Heer Buning van dergelijke duivels, naar de mededeelingen van een mannelijken *doekoen* te Palembang, in Deel X, pag. 215 van het Geneeskundig Tijdschrift voor N. I. en door Dr. P. Durdik van die bij de Niassers in Deel XXII, pag. 243 van datzelfde tijdschrift. Ik acht het van geen belang die zaak nader uiteen te zetten, vooral omdat de meeningen der inboorlingen daarover niet alleen verschillen naar den volksstam of naar de woonplaats, maar ook naar de persoonlijke opvattingen der verschillende *doekoen's*. Alleen wanneer de theoriën daaromtrent bij een grooten volksstam gangbaar zijn, kunnen zij uit een ethnologisch oogpunt waarde bezitten; uit een medisch oogpunt zeker niet.

Het spreekt bijna van zelf, dat, waar duivel- en geestentheoriën gehuldigd worden, de priesters als medici optreden. Zij dienen wel geneesmiddelen toe, maar de hoofdzaak is dan toch het prevelen van gebeden of van formulieren, die

niet zelden uit een reeks woorden bestaan, welke woorden noch in onderling verband, noch op zich zelve eenige beteekenis hebben en dus voor iedereen onverstaanbaar zijn. Verder zijn papiertjes beschreven met den eenen of anderen koran-tekst of met een Arabische spreuk zeer gewild: die papiertjes worden, in een zakje genaaid, op het aangedane lichaamsdeel gelegd, of zij worden in water geplaatst, waarover dan weder een gebed of een wonderspreuk wordt uitgesproken: dat water geeft men dan aan de lijders te drinken en bezigt het om er het lichaam mede te wasschen. Niet zelden wordt de kracht van zulk water verhoogd door er een gloeienden spijker in te werpen, of een tooverring of een wondersteen; zulke voorwerpen heeten in het algemeen *moestika*, waaronder evenwel vooral versteende vruchten worden verstaan (Zie ook onder *Badak* in de tweede afdeeling.)

Het is hier de plaats om te herinneren, dat de inlanders, ook als voorbehoedmiddel, groote waarde hechten, aan papiertjes, zooals boven bedoeld zijn. De papiertjes heeten in het algemeen *djimat* (amulet). Een goede *doekoen* heeft altijd de noodige hoeveelheid *djimat's* in een zakje bij zich. De lichtgeloovigheid van vele inlanders brengt er hen toe, niet alleen aan die papiertjes met spreuken beschreven, de waarde van een *djimat* toe te kennen, maar dat ook te doen aan voorwerpen, die iets bijzonders vertoonen of van bepaalde personen afkomstig zijn.

Ik was eenmaal getuige ervan, dat een gezantschap (zoo zou men het kunnen noemen) van zes of zeven personen van een der eilanden naar Batavia kwam, om daar een geneesheer te bezoeken, die een vijfentwintigtal jaren vroeger in de streek, vanwaar het gezantschap kwam, was geplaatst geweest. Hij had daar gelukkige genezingen gehad en het vertrouwen der bevolking was nog altijd blijven bestaan, omdat men meende, dat hij een *djimat* bezat, waaraan hij zijne gelukkige praktijk had te danken.

Men kwam hem, die geen geneeskundige praktijk meer uit-

oefende, nu eerbiedig vragen om die *djimat* of een gedeelte ervan af te staan. Die geneesheer kende het karakter der menschen, met wie hij te doen had, en wilde hen wel gelukkig maken. Hij bepaalde een dag, waarop hij de *djimat* zou geven, en stelde mij in de gelegenheid erbij tegenwoordig te zijn. Met groote plechtigheid ontving hij de deputatie, die eerbiedig nedergehurkt, luisterde naar zijn verhaal, hoe de *djimat*, waarvan hij hen de helft zou geven om de andere zelf te houden, moest worden bewaard. Het papiertje (een kleine staalgravure van een slot aan den Rijn) werd met zorg in tweëen verdeeld, toegevouwen, en in een zakje genaaid overgegeven. Dankbaar en in het volle vertrouwen van een panacée te bezitten, dat de werking van alle geneesmiddelen zou ondersteunen en verzekeren, vertrokken die lieden naar hunne woonsteden.

Nog een voorbeeld! Een kind sterft op een der, door den almanak, als bijzonder gelukkig aangewezen dagen. Dat kind is natuurlijk hiernamaals dadelijk zoo gelukkig mogelijk, maar ook het lijkje heeft daardoor iets bijzonders. Alles wat met dat lijk in aanraking komt kan als *djimat* dienen; dus worden er bloemen en bladeren opgelegd, die daarna zorgvuldig worden bewaard; het stuk katoen, dat ter bedekking diende, wordt in stukken gescheurd en die stukjes zijn *djimat's*; enz.

Niet zelden worden misvormde boomvruchten en dergelijke zaken met hetzelfde doel bewaard.

Doch genoeg van deze *djimat's*, waarvan ik alleen iets mededeelde om te doen zien, dat men daaronder de vreemdste zaken kan vinden.

Behalve aan het reeds genoemde bezworen water wordt ook aan het water uit de bron Dsjum-dsjum te Mekka een bijzondere kracht toegekend, evenals aan de bezems en aan het stof uit den tempel te Mekka (zie verder *Ajar Dsjum-dsjum* in de tweede afdeeling). Verder wordt het door *sirih* rood gekleurde speeksel als geneesmiddel uitwendig gebruikt (zie Deel I en *Amme* in de tweede afdeeling). Ook speelt menschelijke

urine een groote rol (zie Deel I en *Ajar kentjing* in de 2e afdeeling).

Bij alle zieken wordt bovendien *stanggie*, *doepa* of iets dergelijks gebrand (zie Deel I), meestal worden de lijders hier en daar met natte kalk besmeerd (zie *Kapoer*), waarmede men kruisjes teekent, en vele andere bijgeloovige maatregelen genomen.

Een zeer groot aantal ziekten, die evenwel alweêr verschillen naar de opvatting van een stam of een persoon, wordt aan betoovering toegeschreven. Daarover is het onnoodig verder iets te verhalen dan alleen, dat door den geheelen Archipel eene groote kracht tegen betoovering wordt toegekend aan de verschillende soorten van Ruellia L., behoorende tot de familie der Acanthaceae, die in het Javaansch en het Soendaneesch in het algemeen den naam *Rendoe* dragen. Daaronder vindt men bijv. Ruellia discolor Nees. [*Aylaun mamulin* (Ceram); *Djoekoet wargiet* (Soendaneesch)]; R. repanda L. (*Aylo-aha* of *Aylo-aha oëtan* op Ambon); R. colorata Bl. (*Rendoe bĕurrĕum* in het Soendaneesch); R. blumeana Nees (in het Soendaneesch *Toeroe muksa* genoemd); alle heesters, die op Java en in de Molukken voorkomen.

Opmerking verdient het, dat de inlanders niet steeds de overtuiging hebben, dat de geneesmiddelen hun door een *doekoen* gegeven de goed gekozene zijn. Zoo deelt de Heer A. Pruijs van der Hoeven in »Een woord over Sumatra" Deel II, pag. 47 (Rotterdam 1864) mede, dat de duivelbezweerders in Groot-Mandheling bij de Bataks altijd zelf de geneesmiddelen, die zij voorschrijven, moeten innemen. Bovendien geven de *doekoen's* in 't algemeen gaarne *obat* aan anderen, maar passen die zelden op zich zelve of op hare kinderen toe.

Dr. Swaving maakte de juiste opmerking, dat het duivel- en betooveringsgeloof in zooverre eenig nut heeft voor de inboorlingen, als zij er de meening bij zijn toegedaan, dat men den *sétan* ontloopen kan. Daardoor verlaten zij niet zelden

een ongezonde verblijfplaats voor een betere, maar vinden in het effect een steun voor hunne theorie.

Niet alleen evenwel worden die duivelen als oorzaak tot ziekte beschouwd. Te Batavia, en op vele andere plaatsen, verklaren de *doekoen's* de ziekten door eene theorie, die men de leer der winden zou kunnen noemen, als er van eene leer sprake kon zijn. Bij elke zieke vinden zij wind en voelen die met de vingers, zoowel in het hoofd, als in de borst, den buik of waar dan ook. Die wind moet er uit of moet ten minste worden verplaatst, waartoe zij niet zelden *pidjiet* en *oeroet* (zie Deel I) aanbevelen of toepassen.

De patiënten beschrijven de symptomen meestal zeer onbepaald; zoo zeggen zij bijv. 't is of er een muis in mijn buik loopt; of er aan een touw getrokken wordt: het (*dia*, zonder verdere bepaling) loopt van hier naar daar, enz.

Die laatstgenoemde uitdrukkingen staan wellicht in verband met het veel verbreide begrip, dat de wormen een hoofdrol spelen in ziekten. Die wormen heeten te Batavia *Tjatjing*, op Sumatra's Westkust *Galang-galang*. Men onderscheidt dan zeven soorten, die Ludeking opgeeft als volgt (zie Gen. Tijdsch. v. N. I. Deel IX, pag. 1 en volgg.):

G.g. api .... vuurwormen:
» *nassi* .... rijstwormen;
» *siapa daijoh* ...... wormen, die te visite zijn;
» *ampat poeleh* ...... viermaal gedraaide wormen:
» *djoehoeng* .... tooverwormen;
» *singoeloeng tanon* .. rond ineen geweven wormen;
» *raijoh besar* ...... lintwormen.

De lintwormen zijn de voornaamste: zij zijn altijd in mannelijk en vrouwelijk geslacht aanwezig, en hebben zich op last van Mahomed in den buik gevestigd. Het mannelijk uiteinde is in de rechter-, het vrouwelijke in de linkerborst gehuisvest. De bewegingen van den lintworm zijn de oorzaken van ziekte.

Verder verdeelen zij de ziekten in warme (*panas*) en koude

(*dingin*) en geven de daarvoor passende geneesmiddelen, die op dezelfde manier worden onderscheiden, als bij de oude Arabieren.

De inlanders bezigen in het algemeen liever uit- dan inwendige geneesmiddelen; in alle gevallen worden zelden of nooit alleen medicijnen inwendig toegediend: er zijn altijd uitwendig gebruikte bij. Daar de kennis van pathologische veranderingen geheel en al ontbreekt, wordt de keuze der medicijnen bepaald door een of ander verschijnsel, dat op den voorgrond treedt en waartegen wordt geägeerd; zijn er verschillende meer uitgedrukte symptomen, dan verbindt men tot inwendig gebruik de verschillende middelen daartegen, of wendt onderscheiden middelen op verschillende plaatsen van het lichaam aan.

Al die, hier in het algemeen aangegeven handelingen worden uitgevoerd door *doekoen's*. Zij zijn mannen of vrouwen, vooral vrouwen, die zich zelven de kennis hebben toegekend van de werking der geneesmiddelen, of die kennis hebben verkregen door overlevering of door eigen ondervinding. Niet ongewoon is het, dat half Europeesche vrouwen van eenigen leeftijd enkele recepten overnemen van de *doekoen's*, die zij kennen, en die dan zelf toepassen. Daarbij verbinden zij gewoonlijk de inlandsche met de Europeesche geneesmiddelen, die zij machtig kunnen worden.

Er bestaan in de inlandsche maatschappij ook geschreven receptenboeken, terwijl voor de half inlandsche geneesmiddelen een dier boeken is gedrukt; over beiden sprak ik reeds in Deel I en spreek ik nog nader in de tweede afdeeling van dit boek.

Verder houden de dames, die zich met de uitoefening der geneeskunst bezig houden, aanteekening van verschillende recepten, die zij hier en daar machtig kunnen worden en zoo komen daaronder voorschriften voor, afkomstig niet alleen uit verschillende deelen van den Archipel, maar ook uit China, Bengalen, Perzië, Arabië, Europa, enz.

De gewone inlander verkiest, in den regel, inlandsche geneesmiddelen, op inlandsche wijze toegediend, boven een Europeesche behandeling. Dat kan ons niet verwonderen.

Speelt bij die voorkeur in de eerste plaats de gewoonte een groote rol, niet minder zullen de slechte resultaten eener Europeesche behandeling, die vroeger zoo veelvuldig waren, daartoe hebben bijgedragen. Die slechte resultaten waren het gevolg van de toepassing van medische systemen in de behandeling, welke voor inlanders niet te pas komen, evenzeer als zij in vele gevallen schadelijk waren voor Europeanen in het heete klimaat. De snelle kwikkuren, vooral met calomel, en de belangrijke bloedsontlastingen waren gewoonlijk nadeelig voor de inlanders; terwijl daarentegen de slappe afkooksels van emollieerende of zacht adstringeerende, inlandsche kruiden, in verband met eene behoorlijke dieëtregeling dikwijls goede gevolgen opleverden.

Toch wordt de hulp der Europeesche geneesheeren niet zelden ingeroepen, vooral door de inlandsche bewoners der grootere steden en in snel verloopende ziekten, terwijl, zooals ik reeds in 't eerste Deel opmerkte, chinine en santonine overal een groot vertrouwen genieten. Bij chronische processen gaat het evenals over de geheele aarde; de lijders zoeken dan overal hulp, waar zij die maar denken te kunnen vinden.

Zoo het mogelijk is bezigen de inlanders liefst versch verkregen geneesmiddelen; daar verreweg de meeste medicijnen uit het plantenrijk afkomstig zijn, worden de middelen, die men noodig heeft, op het oogenblik voor het gebruik gezocht. Dat neemt niet weg, dat men bij welgestelde inlanders, vooral bij Javanen een soort van huisapotheek vindt, die gewoonlijk bestaat uit een klein, met lof- en snijwerk fraai versierd kastje, dat dikwijls verlakt en verguld is. Zulk een kastje of kistje heet in 't Javaansch *Botekkan*, een woord, dat wel van ons apotheek zal zijn afgeleid. In dat kastje vindt men, behalve de rol- en wrijfsteenen tot bereiding van geneesmiddelen, eenige pakjes met gedroogde bladeren, basten, wortelen, hout,

vruchten en zaden en vooral eenige fleschjes met verschillende oliën. De pakjes zijn meestal gevormd uit stukken papier of katoen, dan wel uit bladeren, somtijds uit bamboezen kokertjes. Bestaan zij uit papier, katoen of bladeren, dan worden ze toegevouwen en met een touwtje van inlandsch maaksel bevestigd, door de uiteinden van dat touwtje in elkâar te draaien, maar niet te knoopen.

De fleschjes zijn stopfleschjes, als men die krijgen kan, maar anders worden er alle andere flesschen voor gebruikt, die met kurken, proppen, soms eenvoudig met een blad erin of er overheen gesloten worden. Zelden vindt men étiquetten met de namen.

De keuze der geneesmiddelen, die in zulk een apotheekje worden gevonden, is geheel afhankelijk van de inzichten van den eigenaar. Meestal zijn aromatische middelen, waaronder vooral de wortels van zeer vele Scitaminëen, en bittere, adstringeerende middelen de hoofdzaken.

De rol- en wrijfsteenen bestaan uit eene harde steensoort; de wrijfsteen heeft een langwerpig vierkante, de rolsteen eene cilindrische gedaante. Die steenen heeten *batoe pipisan* (zie Deel I.)

In de meeste Europeesche huisgezinnen vindt men een huisapotheek met eenige Europeesche geneesmiddelen, vooral sulphas chinine, oleum ricini, oleum foeniculi, laudanum liquidum Sydenhami, oleum cajeputi, santonine, aether sulphuricus alcoholicus, enz., maar niet zelden een verzameling inlandsche *obat* daarbij.

De vorm, waaronder de inlandsche geneesmiddelen worden toegediend, is verschillend. Versche kruiden worden alleen, of onder elkaar gemengd, fijngewreven met of zonder wat water en de zoo gevormde pap wordt zoowel in- als uitwendig gebezigd. Enkele malen worden die pap uitgeperst en het vocht gedronken. Op Celebes worden dikwijls zekere schelpen gebruikt, om daarin geneesmiddelen klaar te maken; zij zouden dan beter werken.

Vele kruiden worden met koud of warm water afgetrokken;

in andere gevallen worden zij afgekookt. Nimmer worden aftreksels of afkooksels gefiltreerd, wel enkele malen afgegoten, terwijl bij de meesten wordt aanbevolen ze een nacht in den dauw te plaatsen. Een groot aantal bladeren worden gekneusd, door ze tusschen de vingers te wrijven zoodat de nerven zacht worden, en dan bij wijze van pleisters gebezigd. Sommige plantendeelen, bijv. buigbare stengels, worden in hun geheel om een lichaamsdeel gewonden.

Somtijds worden minerale stoffen inwendig toegediend, zooals kwikzilver en arsenik, maar dat is zeldzaam.

Op ulcera, die zoo dikwijls atonisch zijn, worden veelvuldig prikkelende middelen geappliceerd.

De meeste *doekoen's* maken een onderscheid tusschen heete (*obat panas*) en koude geneesmiddelen (*obat dingin*). De bepaling evenwel van de categorie, waartoe de middelen behooren, is aan geen regelen gebonden. Meestal beslist de smaak of de indruk, dien de *doekoen* ervan krijgt.

Nu is het zintuig van den smaak bij de inlanders niet bijzonder fijn, wat zich wel verklaren laat uit het voortdurend gebruik van scherpe, aromatische middelen en het *sirih* kauwen. Men hoort dezelfde middelen nu eens warm, dan koud noemen en het is geen bijzonderheid ijs onder de heete en de *Capsicum*-soorten onder de koude middelen te hooren rangschikken. Voor den Europeeschen geneesheer is het, vooral in den beginne van zijn verblijf, niet zelden zeer moeielijk een voor den patiënt bevredigend antwoord te geven op de vraag of een voorgeschreven geneesmiddel tot de warme of de koude behoort. En toch maakt de lijder dikwijls het gebruik ervan afhankelijk van het beantwoorden dier vraag.

Bij vele inlanders, o. a. bij alle Javanen, zonder onderscheid van stand of geslacht, bestaat de gewoonte om voorbehoedmiddelen tegen ziekte in te nemen. Wie den ouderdom van ongeveer 15—17 jaren bereikt heeft, neemt dagelijks of een keer of wat in de week 's morgens medicijnen in, die den naam *Djamoe* dragen.

De *djamoe's* zijn niet altijd van dezelfde samenstelling, maar varieeren naar de inzichten der *doekoen's*. De Heer HARLOFF geeft in het Geneesk. Tijdschr. voor N. I. Deel I, pag. 379 en volgg. voorbeelden van *djamoe's*, die hij te Soerakarta leerde kennen.

Een ervan bevat de volgende bestanddeelen.

Djinten (Carum carvi);
Massooi (Cortex Cinnamomi kiamis);
Sintok (Cortex Cinnamomi sintok);
Saparantoe (Fructus Myrsinis avenis);
Kĕtoembar (Semina coriandri);
Pala (Nuces moschatae);
Moengsi (Semina anethi);
Tawas (Alumen crudum);
Tjabé woengoe (Capsicum bicolor);
Kamoenkoes (Piper cubebae);
Maridja (Piper nigrum);
Kĕdawoong (Parkia intermedia);
Tjenké (Caryophilli aromatici);
Djĕroek nipies (Citrus limonellus);
Ingoe (Asa foetida);
Kajoe manis tjina (Radix liquiritiae);
Kasoh angin (Saccharum spontaneum?);
Kajoe manis djawa (Cortex Cinnamomi aromatici);
Koentji (Radix Kaempferiae rotundae);
Mata kentjoer (Radix Kaempferiae galangae);
Bawang meirah (Allium cepa of A. ascalonicum);
Daoen lampas (Folia Ocimi basilici);
Daoen kasimboekan (Folia Paederiae foetidae);
Klabet (Colocasia antiquorum?);
Kembang kasoemba. (Flores Bixiae orellanae);
Djongrahap (is eene droogerij niet nader bepaald).

We hebben hier dus een mengsel van zes en twintig middelen, waarvan de determinatie voor het grootste gedeelte reeds door den Heer HARLOFF plaats vond en waarvan meestal de

nadere bijzonderheden in de tweede afdeeling van dit boek zijn medegedeeld.

Van deze stoffen worden, als het zaden, bloemen of bladeren zijn, van ieder 3, 5, 7 of 9 stuks genomen, maar nooit een even getal, omdat oneven getallen gunstiger werken.

Van de overige bestanddeelen neemt ieder naar welbehagen. De stoffen worden onder elkâar gemengd en dan op den rolsteen tot een poeder gemaakt; van dit poeder neemt men eene zekere hoeveelheid, die verschilt naar de meening van den bereider of den gebruiker, en vermengt die met wat water of citroensap tot een brok, welke op de nuchtere maag wordt ingeslikt. Bij de bereiding worden spreuken uit den Koran gepreveld en, als het te krijgen is, wordt er wat water uit de bron Dsjum-dsjum of ander geheiligd water bijgedaan. Deze *djamoe* wordt ook veelvuldig als abortivum gebruikt.

Eene eenvoudiger samenstelling is de volgende van veertien middelen:

Tjabé (Capsicum annuum en andere soorten);
Kamoenkoes (Piper cubebae);
Sintok (Cortex Cinnamomi sintok);
Saparantoe (Fructus Myrsinis avenis);
Tjenké (Caryophylli aromatici);
Pala (Nuces moschatae);
Këtoembar (Semina coriandri);
Massooi (Cortex Cinnamomi kiamis);
Moengsie (Anethum graveolens);
Këntjoer (Radix Kaempferiae galangae);
Tëmoe lawak (Radix Curcumae zerumbet);
Djëringoe (Radix Calami aromatici);
Banglaai (Radix Zingiberis cassumanar),
Bawang meirah (Allium cepa of A. ascalonicum).

Deze middelen worden, op dezelfde wijze als de vorige vermengd en daarvan ook een willekeurige hoeveelheid met water of citroensap genomen. De smaak is alleronaangenaamst brandend.

Ook als geneesmiddel wordt deze *djamoe* gebruikt. Zoo bij febris intermittens (*dĕmom dingin*), waarbij men tweemalen daags een brok ervan toedient, en als dat den eersten dag niet helpt, het poeder met urine aanmengt en dan ingeeft. Deze *djamoe* wordt met wat brandewijn gemengd ingegeven tegen buikpijn, als die door het eten van onrijpe vruchten ontstaan is.

Nog een *djamoe*, die tegen alle mogelijke aandoeningen gaarne gebruikt wordt, is deze:

Kĕntjoer (Radix Kaempferiae galangae);
Koentji (Radix Kaempferiae rotundae);
Tĕmoe poetih (Radix Kaempferiae panduratae);
Bawang poetih (Allium sativum);
Garam (Chloor-natrium).

Eene onbepaalde hoeveelheid naar keuze van den bereider dezer middelen wordt gekneusd, gemengd en met wat water op den wrijfsteen tot eene pap gemaakt, die gewoonlijk in tweemalen wordt gebruikt. De smaak er van is brandend heet, en het gevoel van hitte blijft wel een half uur in mond en keel na. Dat gevoel noodzaakt den lijder om te drinken en het gewone gevolg is een ferme zweetafscheiding. Somtijds ontstaat diarrhee, die na een tweede toediening meestal verergert en dan somtijds met bloeding en slijmafscheiding gepaard gaat. Is dit het geval dan geeft men in ééne gift een afkooksel van het volgende mengsel:

Kajoe manis tjina (Radix liquiritiae);
Bawang meirah (Allium cepa of ascalonicum);
Kĕntjoer (Radix Kaempferiae galangae);
Kalembak (Radix Rhei javensis);
Kajoe timor (Hymenodictyon timoranum);
Kajoe tjakmo (?)
Kajoe sĕtjang (Caesalpinia sappan);
Pala (Nuces moschatae);
Daoen pangawar bejas (verschillende planten; o. a. Taxatrophis javanica, en Geloniumsoorten);

Daoen pangawar djambi (Folia Cibotii djambiani).

Komt er na 24 uren geen verbetering dan wordt alwêer ineens een decoct gegeven van een ander mengsel, nl.

Semilak (?):

Sintok (Cortex Cinnamomi sintok):

Massooi (Cortex Cinnamomi kiamis):

Djinten itam (Semina carvi):

Kamoenkoes (Piper cubebae):

Tjabé (Capsicum annuum);

Saparantoe (Fructus Myrsinis avensis):

Padi sari (Oryza sativa):

Kĕtoembar (Semina coriandri):

Moengsi (Anethum graveolens):

Kĕdawoong (Parkia intermedia):

Lampoejang (Radix Zingiberis spec. div.):

Koelit boewah kamboetan (?).

Die middelen worden aan kinderen beneden de tien jaren niet gegeven. Aan hen dient men een willekeurige hoeveelheid toe van een poeder, dat op deze wijze bereid wordt:

Tĕmoe koentji (Radix Kaempferiae rotundae) wordt vermengd met *Taai andjing* (faeces van honden) en dan geroosterd, terwijl er voortdurend sap van *Djĕroek tipis* (Citrus limonellus) op wordt gedroppeld. Daarna mengt men dit praeparaat tot een poeder met:

Kajoe manis tjina (Radix liquiritiae):

Kajoe tjakmo (?):

Bawang meirah (Allium cepa):

Kĕtoembar (Semina coriandri):

Kajoe timor (Hymenodictyon timoranum):

Garam (Chloor-natrium).

Helpen deze middelen niet, dan komen de wonderspreuken, enz. vroeger genoemd te pas.

Een species, die op Midden Java veel gebruikt wordt en ook tegen alles goed zou zijn, is, volgens TEIJSMANN (Natuurk. Tijdsch. voor N. I. Deel VIII, pag. 247):

Poerwo tjeng (Pimpinella pruatjan — Radices):
» *sottoh* (Gaultheria leucocarpa — Radices):
» *djamboe* (» punctata — Folia):
» *gĕni* (Agapetes varingiaefolia — Folia):
» *koening* (Hypericum javanicum — Radix):
» *koetjet* (Rubus lineatus — Radix):
» *iki* (Elatostemma sp. — Stipides).

Alles gedroogd, fijn gesneden, vermengd en als thee getrokken.

Ik heb deze voorschriften medegedeeld om door een paar voorbeelden te doen zien, hoe de inlanders hunne geneesmiddelen samenstellen en hoe weinig kennis daaruit blijkt.

Het zou gemakkelijk vallen nog een groot aantal dergelijke recepten erbij te voegen, al schreef ik die maar na uit het boekje van Mevr. Van Gent. Die nieuwe publicatie zou evenwel niet het minste nut hebben.

Alleen wil ik nog een paar voorschriften opteekenen van middelen, die na eene gewoon verloopende verlossing aan de kraamvrouw worden toegediend. Reeds noemde ik in Deel I eene oplossing van asch, tamarinde en zout in water. Verder komt in aanmerking een afkooksel van *Akar pandan wangi*. (Radix Pandani bagea Miq.) en *Kĕmbang kasoemba* (Flores Bixae orellanae). Ook geeft men een afkooksel of aftreksel van het volgende mengsel:

Daoen roempoet djarem (Herba Campanellae cinereae);
Daoen ingoe (Herba Rutae graveolentis);
Daoen rosmarijn (Folia Rosmarini officinalis);
Kajoe bidara laoet (Lignum Quassiae et alii);
Kajoe tjendana (Lignum Santali albi);
Bangleh (Radix Zingiberis casumanar);
Adas (Semina foeniculi);
Poelassari (Cortex Alyxiae stellatae).

Adas en *Poelassari* worden zeer veel tegelijk voorgeschreven, zelfs zoo dikwijls, dat die beide woorden gewoonlijk tot een worden vereenigd.

Eindelijk maak ik nog melding van een samengesteld mid-

del, dat vooral op Ambon wordt bereid en van daar uitgevoerd. Het heet *Pina ratji* of *Pinang radji* en bestaat uit bittere en aromatische middelen. Het wordt dikwijls tegen buikpijnen en diarrhee gebezigd ook buiten Ambon, waar er van beweerd wordt, dat de vrouwen er een blozende kleur, geregelde menstruatie, gemakkelijk kraambed en schoone kinderen door krijgen, en dat het aan mannen een goede gezondheid, krachtige ontwikkeling, goeden eetlust en een lang leven bezorgen zou. Het wordt veel gebruikt bij longtering, leverabsces, chronische dysenterie, enz.

De dirigeerende officier van gezondheid VAN DER WEIDE te Ambon schreef mij, dat er 96 plantaardige stoffen in voorkomen, terwijl LUDEKING in zijn schets van de Residentie Amboina zegt, dat de echte *Pinang ratjé*, volgens deskundigen bereid, uit 59 bestanddeelen bestaat. Hij somt de voornaamste op en ik neem die hier over, voorzoover ik die determineeren kon, omdat de namen, zonder nadere omschrijving, mijns inziens, geen waarde hebben.

Akar nani (Rad. Naniae verae),
» *bessi* (Rad. Schleicherae trijugae),
» *djati* (Rad. Tectoniae grandis),
» *beloo itam* (Rad. Mabae ebeni),
Kruidnagelen (Caryophilli aromatici),
Muskaatnoot (Nuces moschatae),
Lemon nipies (Citrus limonellus),
Koening (Radix Curcumae longae),
Tawan (Artocarpus echinata),
Kajoe maas (Codiaeum moluccanum),
Kajoe oebat sageroe (Garcinia spec. indef. Amboinensis).
Sĕreh (Andropogon schoenanthus),
Gandaroessa (Abelmoschus moschatus),
Soelassie (Ocimum basilicum),
Waroe (Hibiscus elatus),
Baroe tjina (Artemisia indica),
Waringin (Urostigmia benjaminum),

Gondal (Ficus nodosa),
Soentie (Radix Zingiberis graminei),
Pandang (Pandanus spec. div.),
Kamiri (Cortex Aleuritis trilobae),
Kananga (Cananga odorata),
Daringo (Acorus terrestris),
Tjempakka (Michelia champacea),
Banglé (Zingiber casumanar),
Lampoejang (Zingiber zerumbet),
Tĕmoe koentji (Kaempferia rotunda),
Lada poetih (Piper album),
Katoembar (Coriandrum sativum), enz., enz.

Men maakt van dit mengsel eene infusie of trekt het af met spiritus of brandewijn en bezigt het dan als bitter (*pait*), ook als voorbehoedmiddel tegen ziek worden.

Men ziet uit het medegedeelde, dat in het algemeen aromatische, bittere en sterk prikkelende middelen in gebruik zijn en dat de smaak dier geneesmiddelen alleen verdragen kan worden door inlanders, die aan het eten van *tjabé*, het kauwen van *sirih* enz. gewoon zijn.

Daar ik in het tweede gedeelte de geneesmiddelen alphabetisch besproken heb, en tevens de redenen daarvan heb uiteen gezet, wensch ik hier nog een overzicht te geven van ongeveer een 900tal middelen, die ik onder zekere rubrieken heb vereenigd. Die rubrieken zijn voor een gedeelte gevolgd naar WARING's Pharmacopoeia of India, gedeeltelijk door mij gekozen. Zij zijn, voor het gemak alphabetisch gerangschikt, de volgende:

Adstringentia:
Alterantia:
Amara:
Antidota:
Antihelminthica:
Antiherpetica:
Antiperiodica;

Antiscorbutica:
Aromatica:
Balsamica:
Carminativa:
Collyria:
Diaphoretica:
Diuretica:
Emetica:
Emmenagoga:
Emollientia:
Expectorantia:
Febrifuga:
Gummi:
Insectifuga (waarbij middelen tegen schurft):
Lactifuga:
Lactogoga:
Mydriatica:
Narcotica:
Oleosa:
Purgantia (waarbij Drastica):
Rubefacientia:
Sialogoga:
Styptica (tevens tegen inwendige bloedingen):
Tonica:
Vesicantia; en
Verbandmiddelen.

Die rubrieken missen, ik erken het gaarne, een wetenschappelijken grondslag. De reden daarvan is echter, dat de meeste stoffen, die de inlanders als *obat* bezigen, of geen werkelijke geneesmiddelen zijn, of dat de samenstelling en de werking ervan te weinig bekend is, om ze onder beter gerangschikte rubrieken te brengen. Mij blijft de troost, dat ik nog nooit een kritiek heb gelezen van een boek over Materies medica, of men had aanmerking op de indeeling der geneesmiddelen. De door mij gekozen verdeeling is, naar

ik meen, voor de praktijk gemakkelijk en dat was ook mijn doel.

In de volgende opsomming nu, noem ik eerst de wetenschappelijke namen der planten, dieren, enz., waarvan de geneesmiddelen afkomstig zijn: daarbij laat ik autoriteitsnamen weg, omdat die in het bijzondere gedeelte steeds genoemd zijn. Daarop laat ik volgen of de middelen inwendig (*int.*) of uitwendig (*ext.*) gebruikt worden: dan noem ik de deelen, die gebezigd worden n. l. Balsamum (*Bals.*): Cortex (*Cort.* of *C.*); Extractum (*Extr.*): Flores (*Flor.*) Folia (*Fol.*); Fructus (*Fruct.* of *F.*); Gummi (*Gumm.* of *G.*): Herba (*Herb.*): Lignum (*Lign.*); Oleum (*Ol.*); Partes Omnia (*Part. Omn.*): Radix (*Rad.*): Resina (*Res.*); Semina (*Sem.*); Species (*Spec.*); Stipides (*Stip.*): Succus (*Succ.*); Summitates (*Summit.*) en eindelijk den naam, waaronder het middel in de 2e afdeeling van dit deel te vinden is.

Onder de Adstringentia vinden we zeer goede en dus bruikbare middelen, die dikwijls boven de gedroogde, uit Europa aangevoerde te verkiezen zijn. Bovendien geeft het vrij groote aantal ervan de gelegenheid eene keuze te doen tusschen de sterk werkende en de zwakkere, waarvan de laatste bij de meeste darmaandoeningen in Ned. Indië de voorkeur verdienen. Het zijn juist de sterke adstringentia, waarmede zoo dikwijls kwaad gedaan wordt door de toediening van zoogenaamde inlandsche *obat*. Zeker zullen onder de opgenoemde Amara wel enkele adstringentia voorkomen, maar onze kennis is, op het oogenblik, voor een volkomen zuivere opsomming onvoldoende.

Waarschijnlijk zijn er onder de Antidota maar weinige, die werkelijk eenige waarde bezitten. Ze werden opgenoemd om het overzicht, uit een inlandsch oogpunt, duidelijk te maken.

Bij de Antihelminthica zijn er verscheidene, die te pas kunnen komen, hoewel in den regel de werking onzeker is en niet in vergelijking komt met die van santonine. Wormen komen zeer veelvuldig voor en het groote aantal middelen, dat de inlanders ertegen gebruiken, wijst erop, dat de werking

onzeker is. Waar zij eenmaal met semen santonici of zijn alcaloid kennis maakten, verkiezen zij dat altijd. De granaatwortelbast moet in Ned. Indië steeds versch worden gebezigd.

Huidaandoeningen komen veel voor en onder de middelen daartegen gebruikt (met uitzondering van scabies) zijn vele goede. Ik vereenigde die onder het hoofd Antiherpetica.

De Antiperiodica hebben weinig waarde en kunnen de chinine, in verschillenden vorm, niet vervangen.

De Aromatica nemen eene zeer groote plaats in de volgende lijst in. Ik vrees, dat velen bedenking zullen hebben tegen de plaatsing van enkele middelen in deze rubriek. In 't algemeen nam ik er de sterk riekende middelen in op.

De Carminativa hebben een kleiner aantal namen gekregen, maar vele van de aromatica zouden ook hieronder gebracht kunnen worden.

Onder Collyria vereenigde ik eenige plantensappen en bloed van vogels, die als oogwater gebezigd worden, terwijl er tevens een paar middelen werden bijgevoegd, die bij oogontstekingen tot bedekking dienen.

De Diaphoretica, Diuretica en Emetica bevatten vele bruikbare middelen, die meestal boven de gewone uit Europa aangevoerde te verkiezen zijn, omdat men ze versch kan krijgen.

Onder de Emmenagoga vindt men zeer sterk werkende, die buitengewoon veel gebruikt worden. Een groot aantal Indo-Europeesche vrouwen, zoowel gehuwde als ongehuwde, achten het voor het behoud harer gezondheid noodig maandelijks middelen te nemen om het lichaam te zuiveren van het onreine bloed. Zij bezigen daartoe evenwel dikwijls *obat*, die alleen in hare verbeelding dien naam verdient. Van de middelen, die werkelijk effect hebben, wordt dikwijls gebruik gemaakt als abortiva; eene handeling, die bij de inlanders voor niet misdadig geldt. Ook vele niet tot de inlanders behoorende vrouwen gebruiken abortiva en vinden het zeer vreemd, dat Europeesche geneesheeren haar zulke middelen niet willen voorschrijven. Of het moe-

derkoorn, dat somtijds op de rijst voorkomt, een nuttig geneesmiddel is, is mij onbekend: TEIJSMANN vond op eene hoogvlakte van Diëng eene grassoort, die veel moederkoorn, soms 3 tot 4 op een halm, voortbrengt: de werking daarvan is, voor zoover bekend, niet onderzocht.

De Emolliëntia zijn zeer bruikbaar.

De Febrifuga geven weder inzicht van de inlandsche beschouwingswijze om ziekten te behandelen, maar hebben in den regel weinig waarde, behalve die middelen, welke eenige verfrissching aanbrengen.

Bij de Insectifuga voegde ik de inlandsche middelen tegen scabies, een veel voorkomende ziekte. Overigens komen de middelen om insekten af te weren in Ned. Indië nog al eens te pas. Vele werken niet rechtstreeks doodend of afweerend, maar, om 't zoo een te noemen, door misleiding. De sterke geur dier middelen bedekt den geur, dien de stoffen bezitten, welke door de insekten worden verkozen en daarom bemerken de diertjes dien niet: hebben zij er eenmaal den weg er naar toe gevonden, dan houden die sterk riekende stoffen hen niet verder tegen.

De Lactifuga en Lactagoga hebben dikwijls nuttig effect. De eerstgenoemde worden door inlandsche minnen wel misbruikt (zie Deel I).

Narcotica bezigen de inlanders niet veel als geneesmiddel.

De Purgantia en Drastica bevatten vele goede middelen, waarvan de meeste ook in Europa bekend zijn.

Hoewel vele geneeskundigen slechts weinig waarde toekennen aan Rubefacientia en Vesicantia, moet toch, naar ik meen, aan huidprikkels, in verschillenden graad van sterkte toegepast, een nuttige werking worden toegeschreven. De onderzoekingen van BROWN SÉQUARD, NOTHNAGEL, VULPIAN, RUMPF, FEINBERG, WINTERNITZ, RÖHRIG en anderen hebben dat voldoende aangetoond. De invloed op den bloedsomloop en de ademhaling is evenmin te miskennen, als het veranderen der wijdte van de vaten van het centrale zenuwstelsel.

Onder de Stiptica zijn zeer bruikbare.

Sommige Tonica zijn waarschijnlijk onder de Amara of Adstringentia en omgekeerd te tellen.

De kennis van enkele Verbandmiddelen in Ned. Indië aanwezig schijnt mij nuttig.

Adstringentia.

Terminalia catappa.	int.	ext.	Cort. Rad.	*Adappo.*
Hymenodictyon timoranum.	id.	id.	Lign.	*Afil.*
Pterocarpus indicus.	id.	id.	Cort. Succ. G.	*Aga-aga.*
Bassia longifolia.	ext.		Succ.	*Aijessi.*
Schleichera trijuga.	id.		Succ.	*Aijkayn.*
Nelitris alba et N. rubra.	int.		Fol.	*Aijkau kapoel.*
Jambosa alba.	ext.		Cort. Fol.	*id. laun ela.*
Melastoma polyanthum.	int.		Fol.	*Aij nahoe.*
Casuarina equisetifolia.	id.	id.	Cort.	*id. samara I.*
Casuarina nodiflora.	id.	id.	id.	*id. id. II.*
Flagellaria indica.			Herb.	*id. wara.*
Uncaria ferruginea.				
Nauclea ferruginea.				
Uncaria acida.				
Uncaria gambir.	int.	id.	Extr.	*Akar kait-kait.*
Periploica mauritiana.				
Chlerodendron inani.				
Jasminum spec. div.				
Cedrela toona.	id.		Cort.	*Alossiel.*
Mangifera indica.	id.	id.	Cort. fruct.	*Ambe.*
Inocarpus edulis.	id.		Cort.	*Angajin.*
Flacourtia rukam.	id.		Fol.	*Apésoong.*
Celosia cristata.	id.		Flor.	*Api-api.*
Acalypha bracteata.	id.		Fol.	*Appija.*
Heritiera littolaris.	id.		Cort.	*Atoen laoet I*
Hymenodictyon horsfieldii.	id.	id.	Cort.	*Bajaman.*
Artemisia vulgaris.	id.		Herb.	*Baroe tjina II.*

Mangifera laurina.	int.	ext.	Cort. fruct.	*Bemben.*
Musa sapientum.	id.		Fruct.	*Bijo.*
—— paradisiaca.	id.		Succ.	*id.*
Aegle marmelos.	id.		Fruct.	*Bila.*
Acalypha densiflora.	id.	id.	Rad. Fol.	*Boentoet koetjing*
Anacardium occidentale.	id.	id.	Cort. Succ.	*Boewah frangi.*
Guilandina bonduc.	id.		Rad. Sem.	*id. goreh.*
Emblica officinalis.	id.		Fruct.	*id. malakka.*
Anona reticulata.	id.		Extr. Sem.	*id. nona.*
Corypha umbraculifera.	id.		Rad. Cort.	*Bongol bas.*
Punica granatum.	id.		Cort. Fruct.	*Dalimah.*
Bixa orellana.	id.		Fruct.	*Daoen galinggum.*
Caesalpinia sappan.	id.		Lign.	*id. sĕtjang.*
Euphorbia thymifolia.	id.		Herb.	*id. tinta.*
Sesbania aegyptiaca.	id.		id.	*Djajantie.*
Syzigium jambolanum.	id.		Cort.	*Djamblang.*
Jambosa spec. div.	id.		Part. Omn.	*Djamboe.*
——— aquaea.	id.		Cort.	*id. ajar II.*
——— vulgaris.	id.		id.	*id. ajar mawar.*
Psidium guajava.	id.	id.	Fol. Rad. Spec.	*id. aroeng.*
——— pumilum.	id.	id.	id. id. id.	*id. kloetoek.*
Garcinia spec. div.	id.	id.	Cort. C. Fruct.	*Djawoera.*
Daemonorhops draco.	id.	id.	Succ. Fruct.	*Djĕrenne.*
Syzigium pseudo jambolanum.	id.		Cort.	*Djoëat II.*
Plectranthus punctatus.	id.		Herb.	*Djotan.*
Acalypha caturus.	id.		Cort.	*Ejkor koetjing II.*
Nania vera.	id.		id.	*Hate bassi.*
Cratoxylon hornschuchii.	id.	id.	id.	*Hermang.*
Evia borbonica.	id.		Rad. Cort.	*Kadongdong tjoekjoek.*
Uncaria pedicellata.	id.		(Gambir).	*Kait-kait.*
Vitex moluccana.	ext.		Cort.	*Kajoe titi.*
Santalum album.	id.		Lign.	*Kajoe tjindana.*

Terminalia chebula.	id.	ext.	Fruct. Cort.	*Katapang II.*
———— moluccana.	id.	id.	Cort. Rad.	*id. pantej.*
Garcinia celebica.	id.	id.	Cort. fruct.	*Kiras.*
Flacourtia sapida.	id.		Fol.	*Koepoe landak.*
Cyperus rotundus.	id.		Rad.	*Laupa.*
Pterocarpus saxatilis.	id.	ext.	Cort. G. Succ.	*Lingoa batoe.*
Garcinia mangostana.	id.	id.	id. C. fruct.	*Manggis.*
Gallae quercinae.	id.	id.	In toto.	*Matjaän.*
Ximenia americana.	id.		Cort. fruct.	*Pidaroh.*
Butea frondosa	id.	ext.	Succ.	*Plossa.*
Planchonia sundaica.	id.		Cort. Fol.	*Poetat.*
Alumen crudum.	id.			*Tawas.*
Casuarina junghuniana.	int.	ext.	Cort.	*Tjamara II.*
———— montana.	id.	id.	id.	*id. goenoeng.*

Alterantia.

Calotropis gigantea.	int.	Rad.	*Badoeri.*
Emilia sonchifolia.	id.	Succ.	*Djongeh bëurrëum·*

Amara.

Callicarpa cana.	ext.	Fol.	*Abo-abo.*
Bidens pilosa.	int.	Herb.	*Adjëran oetan.*
Oxalis reinwardtii.	id.	id.	*Alaun mahaij.*
Brucea sumatrana.	id.	Fruct.	*Ampadoe broeang.*
Zizyphus jujuba.	id.	Cort.	*Balis bukkol.*
Scaevola koeningii.	id.	Part. omn.	*Bapa tjéda.*
Alstonia scholaris.	id.	Cort.	*Bassong.*
Strychnos nux vomica.			
Quassia amara.			
Zizyphus rufula.			
———— horsfieldii.	id.	id.	*Bidara patis.*
Strychnos colubrina.			
———— muricata.			
———— ligustrina.			
Clerodendrum inerme.	id. ext.	Fol. Rad.	*Birindjene.*

Xylocarpus granatum.	int.	ext.	Part. omn.	*Boeli-boeli.*
Plumiera acutifolia.	ext.		Succ.	*Boenga goelong tjoe-tjoe.*
Samadera indica.	int.	ext.	Cort. Fol.	*Boewah ati-ati.*
Soulamea amara.	id.		Part. omn.	*id. hati.*
Xylocarpus obovatus.	id.		id.	*id. kira-kira.*
Sophora tomentosa.	id.		Rad. Sem.	*id. oepas.*
Sida acuta.	id.		id.	*Daoen sasapo.*
Grewia microcos.	id.		Part. omn.	*Diloewak.*
Aromadendrum elegans.	id.		Cort.	*Djalatrang I.*
Michelia montana.	id.		id.	*id. II.*
Tectona grandis.	id.	ext.	Lign. Fol.	*Djati.*
Picrasma javanica.	id.	id.	Cort.	*Ki barachma.*
Euchresta horsfieldii.	id.	id.	Part. omn.	*Ki boeaja III.*
Alstonia spectabilis.	id.	id.	Cort.	*Lameh awehweh.*
Mesua ferrea.	id.	id.	Part. omn.	*Nagasari.*
Ophiorhiza mungas.	id.	id.	Rad.	*Patti oelar.*
Ophioxylon serpentinum.	id.	id.	Rad. Stip.	*Poelé pandak II.*
——— obversum.	id.	id.	id. id.	*id. III.*
Eurycoma longifolia.	id.	id.	Rad.	*Roempoet babi.*
Bragantia tomentosa.	id.	id.	Fol. Succ.	*Singa dapoer I.*
——— wallichii.	id.	id.	id. id.	*id. II.*
Andrographis paniculata.	id.	id.	Rad. id.	*Tréba djapan II.*

Antidota.

Croton tiglium.	ext.		Fol.	*Adal-adal.*
Hernandia sonora.	id.		Rad.	*Affo.*
Euphorbia nereifolia.	id.		id.	*Aijhuaa.*
Hydrocotyle asiatica.	int.		Fol.	*Aijlaun kapepoeli.*
Albumen ovorum.	id.			*Ajam.*
Aristolochia indica.	id.		Rad.	*Akar poeloe.*
Phanera phyrrhaneura.	id.		id.	*id. poeroet ajam.*
Ophioxylon trifoliatum.	id.	ext.	id.	*id. tidoes.*

Oxalis reinwardtii.	ext.	Rad.	*Alaun mahaij.*
Chavica roxburghii.	int.	id.	*Ammo ette ette.*
Cocos nucifera.	id.	(klapperwater).	*Anoer.*
Hoya macrophylla.	ext.	Succ.	*Aroij kikandel badak.*
Strychnos colubrina.	id. ext.	Lign.	*id. kitjĕpol goenoeng.*
Pterocarpus flavus.	int.	Cort.	*Assa wali.*
Rhinoceros javanicus.	ext.	Cornu.	*Badak.*
Crinum asiaticum.	int.	Rad.	*Bakoeng I.*
Gmelina villosa.	id.	id.	*Bangian.*
Citrullus edulis.	ext.	Fruct.	*Batteka.*
Alocasia metallica.	id.	Rad.	*Bira bodas.*
——— variegata.	id.	id.	*id. bĕurrĕum.*
Clerodendrum inerme.	int. id.	Rad. Fol. Sem.	*Birindjene.*
Bezoar.			*Boehis.*
Ficus altimeraloo.	ext.	Succ.	*Boenga djangan.*
Bixa orellana.	int.	Fruct.	*Daoen galinggum.*
Spilanthes acmelle.	ext.	Fol.	*Djatang.*
Bos taurus.	int.	(Melk).	*Djawi.*
Dilivaria ebracteata.	ext.	Rad.	*Djĕroedjoe II.*
——— scandens.	id.	id.	*id. III.*
Euphorbia hirta.	id.	Succ.	*Hutta ahua.*
Costus speciosus.	id.	Herb.	*Kajoe dawar.*
Kaempferia rotunda.	id.	Rad.	*Kalakkai sigoeng.*
Lodoicea sechellarum.		(drinkschalen).	*Kalapa djingi.*
Desmodium gangeticum et alii.	id.	Fol.	*Katjang goenoeng.*
Euchresta horsfieldii.	int. id.	Part. omn.	*Kiboeaja III.*
Wallichia porphyrocarpa.	id.	Fol.	*Kihoerah.*
Urostigma lucescens.	id.	id.	*Loa.*
Pandanus furcatus.	id.	Summit.	*Mengkoewang.*
——— littoralis.	id.	Fol.	*Pandan laoet leutiek.*

Ophiorhiza mungos.	int. ext.	Rad.	*Patti oelar.*
Ophioxylon serpentinum.	id. id.	id.	*Poele pandak I.*
Ophioxylon obversum.	id. id.	id.	*id. II.*
Desmodium microphyllum.	ext.	Fol.	*Samangi goenoeng.*
Homalonema cordata.	id.	Rad.	*Senleng.*
Bragantia tomentosa.	int.	Succ. fol.	*Singa dapoer I.*
——— wallichii.	id.	id. id.	*id. II.*
Kaempferia pandurata.	ext.	Rad.	*Soentie II.*

Antihelminthica.

Euphorbia nereifolia.	int.	Succ.	*Aij huaa.*
Cissus cinerea.	id. ext.	id. Fol.	*id. laun sala.*
Lansium domesticum.	id.	Sem.	*id. mahoe.*
Melastoma polyanthum.	id. ext.	Rad.	*id. nahoe.*
Vitex negundo.	id.	id.	*id. tiba.*
Milletia sericea.	id.	Cort. Fol.	*Akar mangool.*
Cassytha filiformis	id.	Stipid.	*id. penglasan.*
Ophioxylon trifoliatum.	id.	Rad.	*id. tidoes.*
Mangifera indica.	id.	Sem.	*Ambe.*
Chavica sarmentosa.	id.	Fruct.	*Ammelaun abber mamare.*
Pangium edule.	id.	Cort. Fol.	*Antimon.*
Cucumis sativus.	id.	Sem.	*Anij.*
Bryonia perpulsilla.	id.	Succ.	*Aroij hamproebogo.*
Luffa cordifolia.	id.	id.	*id. kajorangan.*
Trichosanthes macrocarpa.	id.	id.	*id. kalaijar.*
Trichosanthes tricuspidata. Trichosanthes laciniosa. Coccinia wightiana.	id.	id.	*id. kalaijar beurriet.*
Trichosanthes pilosa.	id.	id.	*id. kalaijar gĕdeh.*

Gnetum edule.	int.	Succ.	*Aroij kasoengka beurriet.*
Myxopyrum nervosum.	id.	id.	*id. kikoepoe.*
Cissus landuk.	id. ext.	Succ.	*id. landoek*
Trichosanthes costata.	id.	id.	*id. lopang bong-koh.*
Luffa pentandra.	id.	id.	*id. ojong II.*
Momordica charantia.	id.	id.	*id. papareh.*
Daalbergia sissoo. / ——— pseudo sissoo.	id.	Fol. Rad.	*id. sariboe.*
Clerodendrun infortunatum.	id.	Succ.	*Aupaloelan makina.*
Dinachloa tjankorrah.	id.	id.	*Awi tjangkorreh.*
Morinda bactreata	id.	Fruct.	*Baja II.*
Susum anthelminthicum.	id.	Herb.	*Bankoeng ajar.*
Ocimum sanctum.	id.	Sem.	*Balakama.*
Gmelina villosa.	id.	Rad.	*Bangian.*
Diplazium malabaricum.	id.	id.	*Baso.*
Carica papaya.	id.	Sem. Succ.	*Bedh.*
Mangifera laurina.	id.	id.	*Bemben.*
Ocimum gratissimum.	id.	Herb.	*Boessoe-boessoe II.*
Guilandina bonduc.	id.	Fol.	*Boewah goreh.*
Anona reticulata.	id.	id.	*id. nona.*
Punica granatum.	id.	Cort. rad.	*Dalimah.*
Mucuna prurita.	id.	Fol. (de haren).	*Daoen gatel ajar.*
Paratropia longifolia.	id.	Succ.	*Djankorang.*
Coleus scuttelarioides.	id.	Fol.	*Djawer bĕurrĕum.*
Coleus bicolor.	id.	id.	*id. konneng.*
Mucuna monosperma.	id.	Succ.	*Goengsieng.*
——— gigantea.	id.	id.	*id. gĕdeh.*
Flemingia strobilifera.	id. ext.	Fol.	*Hahapaän III.*
Lasianthus purpureus.	id.	Herb.	*Kahit oetan I.*
Saprosma arboreum.	id.	Lign.	*id. II.*
——— dispar.	id.	Herb.	*id. III.*

Saprosma fruticosum.	int.	Herb.	*Kahil oetan IV.*
Quisqualis indica.	id.	Sem.	*Kajoe boelan.*
Melia arguta.	id.	Cort.	*Kakera kikera I.*
---- azedarach.	id.	id.	*id. II.*
--- sambucina.	id.	id.	*id. III.*
--- tomentosa.	id.	id.	*id. IV.*
Asclepias currassavica.	id.	Succ.	*Kapas tjindeh.*
Kixia arborea.	id.	id.	*Ki batalli.*
Bauhinia tomentosa.	id.	Cort. Rad.	*id. koepoe-koepoe.*
Paratropia scandens.	id.	Succ.	*id. radjoen.*
---------- aromatica.	id.	id.	*id. rendang.*
Datura fastuosa.	id.	Sem. Fol.	*Kĕtjoeboeng kassian.*
Cucurbita pepo.	id.	id.	*Laboe ambon.*
Alstonia spectabilis.	id.	Cort.	*Lameh awehweh.*
Cyperus rotundus.	id.	id.	*Laupa.*
Ananassa sativa.	id.	Fruct.	*Manas.*
------ bracteata.	id.	id.	*Nanas sisiek.*
Paratropia serrata.	id.	Succ.	*Pangang poejoe II.*
-------- tomentosa.	id.	id.	*id. tapok.*
Butea frondosa.	id.	Sem.	*Plosso.*
Clerodendrum serratum.	id.	Fol.	*Poeding rimboe II.*
Ophioxylon serpentinum.	id.	Rad.	*Poelé pandak I.*
---------- obversum.	id.	id.	*id. II.*
Paratropia divaricata.	id.	Succ.	*Ramok giling III.*
---------- parasitica.	id.	id.	*id. giling heuntje.*
---------- brachybotrya.	id.	id.	*id. goendi III.*
---------- corona sylvae.	id.	id.	*id. id. IV.*
---------- polybotrya.	id.	id.	*id. id. V.*
Geniosporum prostratum.	id.	Sem.	*Salassie ketjil.*
Physalis angulata.	id.	Rad.	*Tjĕrettan.*

Antiherpetica.

Rhinacanthus communis.	ext.	Rad.	*Akar trebu.*
Averrhoea carambola.	id.	Succ. fruct.	*Baijnan.*
-------- bilimbi.	id.	id.	*Baijnan tiada.*

Minusops elengi.	ext.	Cort.	*Boenga tandjong II.*
Semecarpus cassuvium.	id.	Fol.	*Broetaka.*
Cassia alata.	id.	Fol. Rad.	*Daoen koepang.*
Jussiaea angustifolia.	id.	Sem.	*id. panoe.*
Eclipta alba.	int. ext.	Herb.	*id. sipat.*
Coleus bicolor.	ext.	Fol.	*id. konneng.*
Vandella crustacea.	ext.	id.	*Djoekoet mata keujup I.*
— obtusa.	id.	id.	*id. mata keujup II.*
Dodonaea angustifolia.	id.	id.	*Djolo madjiko.*
Durio zibethinus.	id.	Cort. fruct.	*Doeren.*
Orchipeda foetida.	id.	Succ.	*Hampěroe badak.*
Azadirachta indica.	id.	Fol.	*Imbo.*
Euphorbia tirucalli.	id.	Succ.	*Kajoe oerip.*
Botrymorus paniculatus.	id.	Cort. rad.	*id. sonti.*
Erioglossum edule.	id.	Fol.	*Kalalaijoe.*
Chasalia expansa.	id.	Cort. Fol.	*Kikores I.*
— — montana.	id.	id. id.	*id. II.*
— — lurida.	id.	id. id.	*id. woengoe.*
Triphasia trifoliata.	id.	Fol.	*Kingkit.*
Torenia edentula.	id.	Herb.	*Koekoejaän.*
Datura fastuosa.	id.	Fol. Sem.	*Kětjoeboeng kassian.*
Semecarpus forstenii.	id.	Succ.	*Lassi-lassi.*
Loranthus. sp. div.	id.	Fol	*Mengando.*
Ruellia blumeana.	id.	Herb.	*Toeroe muksa.*

Antiperiodica.

Tinospora crispa.	int.	Stipid.	*Akar mata ali.*
Cedrela toona.	id.	Cort.	*Alossiel.*
Anamirta cocculus.	id.	Stip.	*Andorwali.*
Clerodendrum infortunatum.	id.	Fol.	*Aupaloelan mahina.*
Heliophytum indicum.	id.	Sem.	*Boentoet tikoes.*

Guilandina bonduc.	int.	Fol.	*Boewah goreh.*
Adhatoda moretiana.	id.	id. Flor. Rad.	*Daoen moreto.*
Sesbania cochinchinensis.	id.	id.	*Gagaboesan III.*
Michelia champacca.	id.	Sem.	*Kembang kantil.*
Elephantopus scaber.	id.	Part. omn.	*Tapah léman.*
Michelia longifolia.	ext.	Sem.	*Tjampaka bodas*

Antiscorbutica.

Averrhoea bilimbi.	int.	Fruct.	*Baijnan tiada.*
Portulaca oleracea.	id.	Herb.	*Gèlang.*
Nasturtium officinale.	id. ext.	Succ.	*Slada ajar.*

Aromatica.

Conyza balsamifera.	int.	ext.	Fol.	*Aijlaun tahına.*
Vitex trifolia.	id.	id.	id.	*id. toeban.*
Coockia punctata.	id.		id.	*Aijmahoc abba.*
Sandoricum indicum.	id.		Cort. radic.	*Aij oelan.*
Melaleuca leucadendron.	id.	id.	Ol.	*id. poetih 1.*
—— —— minor.	id.	id.	id.	*id. id.*
Vitex negundo.	id.	id.	Fol.	*id. toeban.*
Acorus terrestris.	id.	id.	Rad. Ol.	*id. wahaoe.*
Toddalia aculeata.	id.		Herb.	*Akar koetjing koetjing.*
Andropogon muricatus.	id.	id.	Rad.	*id. wangi.*
Amomum zingiber.	id.	id.	id.	*Alia.*
Zingiber marginatum.	id.	id.	id.	*id. oelan.*
——— gramineum.	id.	id.	id.	*id. padi.*
Chavica betle.		id.	Fol.	*Amme.*
——— sarmentosa.		id.	id.	*Ammelaun abber mamare.*
Piper arborescens.		id.	Rad.	*id. maäke.*
—— majuscula.		id.	Succ.	*id. nitoe.*
—— sphaerostachya.	id.	id.	Rad.	*id. oene.*
—— roxburghii.	id.	id.	Fruct.	*Ammo elle elle.*
Grewia orientalis.	id.		Cort.	*Anggroeng.*

Nothopanax anisum.	int.		Sem.	*Anijs kastella.*
Alpinia malaccensis.		ext.	Rad.	*Annipa wakkan.*
Conyza indica.	id.	id.	Fol.	*Apa-apa.*
Phyllodium pulchellum.	id.	id.	id.	*Appa-appa besaar.*
Vitex pubescens.	id.	id.	id. Rad. Cort.	*Arang.*
Piper malamiri.		id.	id. Succ.	*Aroij bakattak.*
Alyxia stellata.	id.	id.	Cort.	*id. plassarie.*
Kaempferia galanga.	id.	ext.	Rad.	*Assior.*
Coleus atropurpureus	id.	id.	Fol.	*Ati-ati.*
Ocimum sanctum.		int.	Herb.	*Balakama.*
Zingiber casumanar.	id.	ext.	Rad.	*Balakatoa.*
Barringtonia racemosa.	id.		Sem.	*Bangoeng.*
Allium sativum.	id.	id.	Rad.	*Bawang bodas.*
— — escalonicum.	id.	id.	Rad.	*id. bëurrëum.*
— — uliginosum.	id.	id.	id.	*id. koetjeij.*
— — cepa.	id.	id.	id.	*id. tjina.*
Piper nigrum.	id.	id.	Sem.	*Bëdas.*
Chavica siriboa.	id.	id.	Fol.	*Bido masoffo.*
Microglossa volubilis.	id.	id.	id.	*Bloenkas.*
Caryophillus aromaticus.	id.	id.	Flor. Ol.	*Bobolawa.*
Andropogon nardus.	id.	id.	Rad.	*Bodjo bodjol.*
Adhatoda vasica.	id.	id.	Fol.	*Boeboekoean.*
Ocimum gratissimum.	id.		Herb.	*Boessoe-boessoe II.*
Tetranthera brawas.	id.		Cort. Fol.	*Brawas.*
Erythrina spathacea.	ext.		Fol.	*Dadap bong.*
Bixa orellana.	int.		Rad. Sem.	*Daoen galinggung.*
Premna foetida.	id.		Lign.	*id. kambing.*
Melaleuca capjeputi.	id.	id.	Ol.	*id. ketjil II.*
Lantana mixta.	id.	id.	Fol.	*id. wëdoesan.*
Jambosa vulgaris.	id.	id.	Sem.	*Djamboe ajar mawar.*
Mirtus communis.	id.		Herb.	*id. kling.*
Carum carvi.	id.	id.	Sem.	*Djinten.*
Nigella sativa.	id.	id.	id.	*id. ireng.*

Cuminum cyminum.	int.	ext.	Sem.	*Djinten pĕtak.*
Cinnamomum culilawan.	id.	id.	Cort. Ol.	*Eyk.*
Ocimum basilicum.	id.	id.	Herb.	*Eng sjong II.*
Alpinia galanga.	id.	id.	Rad.	*Galiassa.*
Zingiber amaricans.	id.	id.	Rad.	*Gamogan.*
Abelmoschus moschatus	id.	id.	Sem.	*Gandapoera I.*
Guatheria punctata.	id.	id.	Ol.	*id. II.*
Panax quinquefolium.	id.	id.	Rad.	*Ging seng.*
Andropogon schoenanthus.	id.	id.	Fol. Ol.	*Giong méong.*
Curcuma longa.	id.	id.	Rad.	*Goratsji.*
Myristica fragrans.	id.	id.	Fruct.	*Gozora.*
Lepidadenia diversifolia.	id.		Lign.	*Hoeroe kibĕdon.*
Cinnamomum iners.	id.		Cort. Fol.	*id. meirah.*
Parthenoxylon pseudo-sassafras.	id.		Lign.	*id. mentek.*
Physeter macrocephalus.			Ambra.	*Ikan lodan.*
Ferula asa foetida.	id.		Res.	*Ingo.*
Ruta graveolens.	ext.		Herb.	*Ingoe.*
Styrax benzoin.	int.	ext.	(Benzoë).	*Kajoe kĕmenjan I.*
——— subdenticulata.	id.	id.	id.	*id. id. II.*
Cinnamomum sulphuratum.	int.		Cort. Fol.	*id. loeka.*
——— zeylanicum.	id.		id. Ol.	*id. manis I.*
——— kiamis.	id.		id. id.	*id. id. II.*
——— aromaticum.	id.		id. id.	*id. manis tjina I.*
Cylicodaphne obtusifolia.	id.		id. Lign.	*id. mĕnoerang.*
Hymenaea verrucosa.	id.		id. (Hars.)	*id. patehak.*
Myristica glabra.	id.		Fol.	*Kalapa tjoen.*
Cubeba officinalis.	id.		Fruct.	*Kamoekoes.*
Moschus javanicus.	id.	ext.	(Muskus).	*Kantjil.*
Amomum cardamomum.	id.		Sem.	*Kapoelaga.*

Camphora sumatrana.	int.	ext.	(Kamfer).	*Kapoer baroe I.*
——— officinarum.	id.	id.	id.	*id. II.*
Curcuma zerumbet.	id.		Rad.	*Karbanga.*
Coriandrum sativum.	id.		Sem.	*Katoembar.*
Coffea arabica.	id.		id.	*Kawah.*
Rosa spec. div.	id.		Flor.	*Kembang ajar mawar* en volgg.
Michelia champacca.	id.		Cort. Lign. Rad.	*Kembang kantil.*
Symplocos odoratissima.	id.	id.	id.	*Ki sariawan.*
Curcuma viridiflora.	id.	id.	Rad	*Konneng tingang.*
Cubeba canina.	id.		Fruct.	*Lada andjing.*
Chavica officinarum.	id.	id.	id.	*id. djawa.*
Alpinia pyramidalis	id.	id.	Rad.	*Ladja gĕdeh.*
Vitex bicolor.	id.	id.	Fol.	*Lagoendi III.*
—— timorensis.	id.	id.	id.	*id. laoet.*
Zingiber zerumbet.	id.	id.	Rad.	*Lampoejang II.*
Capsicum annuum.	id.	id.	Fruct.	*Lombok.*
——— fastigiatum.	id.	id.	id.	*id. rawé.*
Haasia elongata.	id.	id.	Cort.	*Madang api-api.*
Cyperus kyllingioides.	id.	id.	Rad.	*Minjassal oenting.*
Viverra indica,	id.	id.	(Civet)	*Rasé.*
——— zibetha.	id.	id.	id.	*id.*
Rosmarinus officinalis.	id.		Fol.	*Rosmarijn.*
Geniospermum prostratum.	id.		Sem.	*Salassie ketjil.*
Sinapis alba.	id.	id.	id.	*Sasawi.*
Cinnamomum sintok.	id.	id.	Cort.	*Sientok II.*
——— pseudo-sintok	id.	id.	id.	*id. III.*
Dryobalanops camphora.	id.	id.	(Kamfer).	*Simar bantaijan.*
Schinus terebinthifolius.	id.	id.	(Terpentijn)	*Tangkoelong ketjil.*
Thea sinensis.	id.	id.	Folia.	*Té.*
Capsicum frutescens.	id.	id.	Fruct.	*Tjabé atjoeng.*
——— sinensis.	id.	id.	id.	*id. bĕtoel.*

Chavica chaba.	int. ext.	Fruct.	*Tjabé beurriet.*
Capsicum longum.	id. id.	id.	*id. gĕdeh III.*
——— pendulum.	id. id.	id.	*id. kling.*
——— bicolor.	id. id.	id.	*id. sĕlassi.*
Michelia longifolia.	id.	Cort. Lign. Rad.	*Tjampaka bodas.*
Curcuma caesia.	id.	Rad.	*Tommo itam.*
Trigonella foenum graecum.	ext.	Sem.	*Waron.*

Balsamica.

Dipterocarpus trinervis.	int. ext.	Bals.	*Boembang.*
Canarium eupteron.	id.	id.	*Kajoe kapoer* (M).

Carminativa.

Foeniculum vulgare.	int.	Sem.	*Adas.*
Pimpinella anisum.	id.	id.	*id. manis.*
Anethum graveolens.	id.	id.	*id. id.*
Illicium anisatum.	id.	id.	*id. tjina.*
Paederia verticillata.	id.	Fol.	*Aroij katihoetan badak.*
——— tomentosa.	id.	id.	*id. katihoetan gĕdeh.*
——— (var. angustifolia).	id.	id.	*id. katihoetan leumboet.*
Allium sativum.	ext. int.	Rad.	*Bawang bodas.*
——— escalonicum.	id. id.	id.	*id. bĕurrĕum.*
——— uliginosum.	id. id.	id.	*id. koetjeij.*
——— cepa.	id. id.	id.	*id. tjina.*
Mentha javanica.	int.	Herb.	*Boedjangkoet.*

Collyria.

Hydrocotyle asiatica.		Succ.	*Aijlaun kapepoeli.*
Mussaënda frondosa.		id.	*id. maroea.*
Gallus bankiva.		Sanguis.	*Ajam.*

Rubus acuminatissimus.	Succ	*Ajam baboekoe I.*
Rubus moluccanus.	id.	*id. id. II.*
Briedelia stipularis.	id.	*Akar boewah.*
Trichosanthes coriaca.	id.	*id. pentjohan.*
Ophioxylon trifoliatum.	id.	*id. tidoes.*
Flacourtia rukam.	id.	*Apésoong.*
Modecca cordifolia.	id.	*Aroij babaliengbie-ngan.*
Delima sarmentosa.	id.	*id. kiassahan la-laki.*
Mussaënda spec. div.	id.	*id. kingkilaban.*
Argyreia mollis. ——— nitida. ——— tiliaefolia.	id.	*id. koejapoe.*
Caesalpinia nuga. ——— panniculata.	id.	*id. mata hiang.*
Trichosanthes grandiflora. ——— hexasperma.	id.	*id. pitjoeng tjel-leng.*
Cudranus amboinensis.	id.	*Aussi abbal.*
Bambusa spec. div.	(het water).	*Awi.*
Dinachlora tjankorreh.	Succ.	*id. tjangkorreh.*
Averrhoea carambola.	id. Fruct.	*Baijnan.*
Fleurya cordata. ——— aestuans.	id.	*Bajang-bajang.*
Aralia montana.	id.	*Baliek soempa.*
Jasminum sambac.	Flor.	*Baloer.*
Scolopia rhinanthera.	Succ.	*Bangian lalaki.*
Scaevola koeningii.	id. Fruct.	*Bapa tjeda.*
Hibiscus tiliaceus.	id.	*Baroe.*
——— elatus.	id.	*id. goenoeng.*
——— venustus.	id.	*id. landak.*
Calophyllum inophyllum.	Fol.	*Betau.*
Clitorea ternatea.	id. Flor.	*Boenga biroe.*
Heliophytum indicum.	id.	*Boentoet tikoes.*

Tiga tridactyla.	Sanguis.	*Boeroeng platok bawang.*
Hypaphorus subumbrans (var. inermis).	Succ.	*Dadap minjak.*
——————— (var. aculeatus).	id.	*id. minjak tjoetjoek.*
Sterculia foetida.	Fol. (Oogzalf).	*Dangdur gĕdeh.*
Laportea microstigma.	Succ.	*Daoen gatel II.*
Caesalpinia sappan.	Lign.	*id. sĕtjang.*
Euphorbia thymifolia.	Succ.	*id. tinta.*
Eranthemum viscidum.	id.	*Djarong boeboekoean.*
Acacia farnesiana.	id. Fruct.	*Djĕpoen.*
Maclura javanica.	id.	*Doeri kaliageh.*
Saccharum spontaneum.	id.	*Euri gĕdeh.*
Rubus elongatus.	id.	*Hareu eus minjak I.*
——— glomeratus.	id.	*id. II.*
Carcharias javanicus.	Ol. jecoris.	*Hijoe.*
Costus speciosus.	Herba.	*Kajoe dawar.*
Kleinhovia hospita.	Succ.	*Katimoho.*
Pyrethrum indicum.	Flor.	*Kembang saroeni.*
Taxotrophia roxburghii.	Succ.	*Koedrang.*
Argemone mexicana.	Fol.	*Lempoeng.*
Boehmeria neglecta.	Succ.	*Nangsi.*
Ophioxylon serpentinum	id.	*Poelé pandak I.*
———— obversum.	id.	*id. II.*
Thea sinensis.	Fol.	*Té.*

Diaphoretica.

Nothopanax cochleatum. int.	Fol. Rad.	*Aijlaun nurel.*
Conyza balsamifera. id.	Fol.	*id. tahina.*
Eupatorium ayapanna. id.	id.	*Ajapanna.*

Cardiospermum halicacabum.	int.	Rad.	*Areg henghé.*
Ocimum sanctum.	id.	Herb.	*Balakama.*
Antidesma bunius.	id.	Fol.	*Boeni karambau.*
Ocimum gratissimum.	id.	Herb.	*Boessoe-boessoe II.*
Sterculia foetida.	id.	Cort.	*Dangdur gĕdeh.*
Gendarussa vulgaris.	id. ext.	Fol.	*Daoen fransman II.*
Guazuma tomentosa.	id. id.	Cort.	*Djati wolanda.*
Acalypha hispida.	id.	Herb.	*Djoekoet saroeni.*
Cicca nodiflora.	id.	Fol.	*Joe kam.*
Costus speciosus.	id.	id.	*Kajoe dawar.*
Pyrethrum indicum.	id.	Flor.	*Kembang saroeni.*
Erethia buxifolia.	id.	Fol.	*Kossine.*
Chloranthus officinalis.	id.	Rad. Herb.	*Kras toelang I.*
——— brachystachys.	id.	id. id.	*id. II.*
——— inconspicuus	id.	id. id.	*id. III.*
——— serratus.	id.	id. id.	*id. IV.*
Argemone mexicana.	id.	Fol.	*Lempoeng.*
Cardiospermum microcarpum.	id.	Rad.	*Poeloengan II.*
Salvia officinalis.	id.	Fol.	*Salie.*
Pyrethrum spec. div.	id.	Flor.	*Saroeni II.*
Wollastonia id. id.	id.	id.	*id. III.*
Conyza macrophylla.	id.	Fol.	*Semboeng lalaki.*
Derris montana.	id.	id.	*Tali bakompol.*

Diuretica.

Callicarpa cana.	ext.	Fol.	*Abo-abo.*
Illicium anisatum.		id.	*Adas-tjina.*
Hydrocotyle asiatica.	int.	id.	*Aylaun kapepoeli.*
Phyllanthus niruri.	id.	Herb.	*id. mahay.*
Nothopanax cochleatum.	id.	Fol. Rad.	*id. nuvel.*
Pothomorphe subpeltata.	id.	id.	*id. tahur.*
Vitex negundo.	id.	Rad.	*Ay toeban.*

Arenga saccharifera	int.	(*Toewak*).	*Akel.*
Imperata arundinacea	id.	Rad.	*Alang-alang.*
Oxalis reinwardtii	id.	Rad.	*Alaun mahaij.*
Ficus politoria.	id.	Succ.	*Ampaleh batang.*
Wollastonia moluccana	id.	Rad. Stip.	*Amulen.*
Cocos mucifera.	id.	(Klapperwater)	*Anoer.*
Cardiospermum halicacabum.	id.	Rad.	*Areg henghé.*
Cissampelos hirsuta (?).	id.	id.	*Aroij astrawoeloe.*
Luffa foetida.	id.	Stip.	*id. boeloestroe.*
Paederia verticillata.	id.	Fol.	*id. katihoetan badak.*
——— tomentosa.	id.	id.	*id. katihoetan gĕdeh.*
——— ——— (var angustifolia).	id.	id.	*id. katihoetan leumboet.*
Tiliacora acuminata	id.	Succ.	*id. kikonneng.*
Caesalpinia nuga. / ——— paniculata.	id.	Rad.	*id. matahiang.*
Carica papaya.	id.	id.	*Bedh.*
Calophyllum inophyllum	id.	Res.	*Betau.*
Nothopanax fruticosum.	id.	Fol. Rad.	*Bilio maman.*
Barringtonia speciosa.	id.	Succ.	*Boetoen.*
Sapota achras.	id.	Sem.	*Boewah sawoe.*
Salmalia malabarica.	id.	(Mel.)	*Dangdur II.*
Sterculia foetida.	id.	Cort.	*id. gĕdeh.*
Mucuna prurita.	id.	Rad. Fruct.	*Daoen gatel ajar.*
Paederia foetida.	id.	Fol.	*id. kĕntoet II.*
Zea mays.	id.	Pistillen.	*Djagong.*
Coix lacryma.	id.	Fruct.	*Djali.*
Polygonum orientale.	id.	Herb.	*Djangkoeng.*
Spilanthes acmella.	id.	Herb. Flor.	*Djatang.*
Tectona grandis.	id.	Flor.	*Djati.*
Coleus scutellarioides	id.	id.	*Djawer bĕurrĕum.*

Coleus bicolor.	int.	Flor.	*Djawer konneng.*
Acalypha hispida.	id.	Herb.	*Djoekoet saroeni.*
Maclura javanica.	id.	Lign.	*Doeri kaliageh.*
Baeckea frutescens.	id.	Fol.	*Gamei-gamei.*
Abelmoschus moschatus	id.	Sem.	*Gandapoera.*
Lygodium circinatum	id.	Herb.	*Hatta gĕdeh.*
Cratoxylon hornschuchii	id.	Cort.	*Hermang.*
Saccharum edule.	id.	Flor.	*Ido mahoe.*
Smithsia sensitiva.	id.	Part. omn.	*Kadaka tjoean.*
Blatta orientalis.	id.		*Kakerlak.*
Moringa pterygosperma	id.	Fol.	*Kellor* (J. en M.) *I.*
——— polygona.	id.	id.	*id. II.*
Orthosiphon stamineus	id.	id.	*Koemis koetjing.*
Cucurbita pepo.	int.	Sem.	*Laboe ambon.*
Lagenaria hispida.	id.	id.	*Laboe balik loh-dohr.*
Cyperus rotundus.	id.	Rad.	*Laupa.*
Ananassa sativa.	id.	Fruct.	*Manas.*
——— bracteata	id.	id.	*Nanas sisiek.*
Nelumbium speciosum.	id.	Rad.	*Patma.*
Musa uranoscopus.	id.	Fruct.	*Pisang toendjoek langit.*
Butea frondosa.	id.	Sem.	*Plosso.*
Cardiospermum microcarpum.	id.	Rad.	*Poeloengan II.*
Nitrum.	id.		*Sandawa.*
Physalis angulata.	id.	Fruct.	*Tjĕnettan.*
Apium graveolens.	id.	Sem.	*Tjoen seu.*

Emetica.

Excoecaria agallocha.	int.	Cort.	*Agila II.*
Gossypium indicum.	id.	Fol.	*Aha.*
Acalypha bracteata.	id.	Succ.	*Appija.*
Luffa foetida.	id.	Fruct.	*Aroij boeloestroe.*

Entada pursaetha.	int.	Sem.	*Aroij garoet peu-*
			tjang.
Paederia verticillata.	id.	Rad.	*id. katihoetan*
			badak.
Paederia tomentosa.	id.	Rad.	*id. katihoetan*
(var. angusti-			*gĕdeh.*
folia.)	id.	id.	*id. katihoetan*
			leumboet.
Mimosa pudica.	id.	id.	*id. reba bangon.*
Ficus alutacea.	int.	Fruct.	*Awar-awar.*
Eurycles javanica.	id.	Rad.	*Babawangan I.*
Calotropis gigantea.	id.	id.	*Badoeri.*
Crinum asiaticum.	id.	id.	*Bakoeng I.*
Eurycles amboinensis.	id.	id.	*Bawa appoer.*
Calophyllum inophyllum	id.	Res.	*Betau.*
Clitorea ternatea.	id.	Rad.	*Boenga biroe.*
Guilandina bonduc.	id.	Sem.	*Boewah goreh.*
Paederia foetida.	id.	Rad.	*Daoen kĕntoet II.*
Acacia farnesiana.	id.	Rad. Cort. Fol.	*Djĕpoen.*
Cycas circinalis.	id.	Fruct.	*Djoedjaroe.*
Cicca nodiflora.	id.	Rad. Sem.	*Joe kam.*
Allamanda cathartica.	id.	Fol.	*Lameh aroij.*
Argemone mexicana.	id.	Sem.	*Lempoeng.*
Luffa sylvestris.	id.	Fruct.	*Pĕtola oetan II.*
Butea frondosa.	id.	Sem.	*Plosso.*

Emmenagoga.

Cinis.	int. ext.		*Aboe.*
Nothopanax cochlea-			
tum.	int.	Fol. Rad.	*Aijlaun nuvel.*
Aristolochia indica.	id.	Rad.	*Akar poeloe.*
Phanera phyrrhaneura.	id.	id.	*Akar poeroet ajam.*
Morinda citrifolia.	id.	Fruct.	*Baja I.*
Nothopanax fruticosum.	id.	Fol. Rad.	*Bilio maman.*

Hibiscus rosa sinensis.	int.	Flor.	*Boenga bissoe.*
Caesalpinia pulcherrima.	id.	id.	*Boenga mĕrak.*
Sterculia urceolata.	id.	Cort.	*Boewah tinta.*
Cyperus ixia.	id.	Fol.	*Djoekoek majang.*
Portulaca oleracea.	id.	Sem.	*Gèlang.*
Gossypium arboreum.	id.	Cort. rad.	*Kapas II.*
——— herbaceum.	id.	Rad.	*id. plembang.*
Nephelium litschi.	id.	Fruct.	*Kĕlingkeng.*
Michelia champacca.	id	Cort. rad.	*Kembang kantil.*
Nyctanthes arbor tristis	id.	Flor. Fol.	*id. penganten.*
Lycopodium phlegmaria.	int.	Rad.	*Ki koempaai leumboet.*
Nephelium longyan.	id.	Fruct.	*Lengkeng.*
Ananassa sativa.	id.	id.	*Manas.*
Pandanus furcatus.	id.	Fruct.	*Mengkoewang.*
Ananassa bracteata.	id.	id.	*Nanas sisiek.*
Pandanus odoratissimus.	id.	id.	*Pandan.*
Crocus sativus.	id.	Saffraan.	*Sapran.*
Bragantia tomentosa.	id.	Fol. Succ.	*Singa dapoer I.*
——— wallichii.	id.	id. id.	*id. II.*
Michelia longifolia.	id.	Cort. rad.	*Tjampaka bodas.*

Emollientia.

Callicarpa cana.	ext.	Fol.	*Abo-ado.*
Croton tiglium.	id.	Sem.	*Adal-adal.*
Avicennia officinalis.	id.	id.	*Affi-affi.*
Sphaerococcus lichenoides.	int.	In toto.	*Agar-agar.*
Eriodendrum anfractuosum.	ext.	Gumm.	*Ahamaijoe II.*
Kalanchoë laciniata.	id.	Fol.	*Aijhuaa ketjil.*
Abrus praecatorius.	int. ext.	id.	*Aijlaloen.*
Dillenia speciosa.	int.	Succ. fruct.	*Aijlassalinoe.*
Medinilla macrocarpa.	ext.	Cort.	*Aijlau njid.*
Vernonia cinerea.	id. id.	Rad. Fol.	*Aijlaun ahussen I.*

Vernonia leptophylla.	int.		Fol.		Aijlaun ahussen II.
Bidens wallichii et B. pedunculuris.	id.	id.	id. Rad.		id. id. toani.
Phyllanthus nuriri.		id.	Rad.		id. mahaij.
Nothopanax cochleatum.		id.	Fol.		id. nuvel.
Cordia myxa.		int.	Fruct.		Aijpakka.
Pisonia alba.		ext.	Fol.		Aijpoetih II.
Cassytha filiformis.		int.	Stipid.		Akar penglasan.
Impatiens balsamina.		ext.	Fol.		Alhalla ambon.
Metroxylon rumphii.			(Sago.)		Amboelan.
Abutilon hirtum.	int.	id.	Herb.		Angoeri.
Marantha indica.			(Arrowroot.)		Araroet.
Cardiospermum halicacabum.	id.	id.	Rad.		Areg henghé.
Hibiscus tiliaceus.	id.	id.	id. Flor. Fol.		Baroe.
——— elatus.	id.	id.	id. id. id.		id. goenoeng.
——— venustis.	id.	id.	id. id. id.		id. landak.
Ipomea pes caprae.	id.	id.	id.		Batata pantej.
Hymenophallus daemonum.		id.			Batoe sétan.
Musa paradisiaca.	id.		Rad.		Bijo.
Metroxylon sagus.			(Sago.)		Boeloe.
Hibiscus rosa sinensis.	id.	ext.	Fol. Flor.		Boenga bissoe.
Prionitis hystrix.	id.	id.	Herb.		Boenga landak.
Solanum nigrum.		id	Fol.		Daoen baba.
Cycas circinalis.	id.		(Sago.)		Djoedjaroe.
Indigofera tinctoria.	id.	id.	Fol.		Entoe.
Caryota furfuracea.	id.		(Sago.)		Gendoeroe.
Abutilon atropurpureum.	id.		Part. omn.		Handëong.
Borassus flabelliformis.	id.		(Sago.)		Kaboeng.
Abutilon indicum.	id.		Part. omn.		Kadam-kadam.
Protium javanicum.	id.		Gum.		Kajoe djaran.
Glyzyrrhiza glabra.	id.		Rad.		id. manis tjina.
Theobroma cacao.		id.	Ol.		Kakau.

Hibiscus vitifolius.	int. int.	Part. omn.	*Kawohroh.*
Cucumis melo.	id.	Semm.	*Kĕtimon.*
Bauhinia tomentosa.	id. id.	Flor. Fol.	*Ki koepoe-koepoe.*
Cervus equinus et alii spec.	id.	Cornu.	*Menjangan.*
Oryza sativa.	id. ext.	Fruct.	*Padi.*
—— montana.	id. id.	id.	*id. rawa.*
—— praecox.	id. id.	id.	*id. tipar.*
Cicas revoluta.	id.	(Sago.)	*Pakies taai.*
Medinilla speciosa.	int. ext.	Cort. Rad.	*Paritjolo.*
Nelumbium speciosum.	id.	Fol. id.	*Patma.*
Cardiospermum microcarpum.	id.	Rad.	*Poeloengan H.*
Radix salep.	id.		*Salep.*
Collocalia spec. div.	id.	(Vogelnestjes.)	*Sarang boeroeng.*
Sida retusa.	id. id.	Rad.	*Sidagori parampoean.*
Apis spec. div.	id. id.	(Mel.)	*Tawon.*
Trigonella foenum graecum.	id. id.	Sem.	*Waron.*

Expectorantia.

Conyza balsamifera.	int.	Fol.	*Aijlaun tahina.*

Febrifuga.

Kalanchoë lacineata.	int.	Succ.	*Aijhuaa ketjil.*
Cissus cinerea.	id.	Fol.	*Aijlaun sala.*
Lansium domesticum.	id.	Sem.	*Aij mahoe.*
Chavica majuscula.	id.	Succ.	*Ammelaum nitor.*
Vitis indica.	id.	id.	*Angor oetan.*
Salacia oblongifolia.	id.	id.	*Aroij glaga.*
Paederia verticillata.	id.	Fol.	*id. katihoetan badak.*
—— tomentosa.	id.	id.	*id. katihoetan gĕdeh.*

var. angustifolia.)	int.	id.	*Arooj katihoetan leumboel.*
Conocephaleus suaveolens.	id.	Succ.	*id. kakedjoan.*
Cyathula geniculata.	id.	Rad.	*Asso telina.*
Pancratium cordatum.	ext	id.	*Babawangan II.*
Thespesia macrophylla.	id.	Lign.	*Baijn djawa.*
Averrhoea bilimbi.	id.	Fol.	*Baijnan tiada.*
Nauclea parviflora.	id.	Cort.	*Bangkoel.*
Barringtonia racemosa.	id.	Rad.	*Bangoeng.*
Diplazium malabaricum.	id.	Succ. rad.	*Baso.*
Aegle marmelos.	id.	Cort.	*Bila.*
Covellia hispida.	id.	Succ.	*Bisoroh.*
Ficus scaberrima.	id.	id.	*id. hiedung.*
Microglossa volubilis.	id.	Herb.	*Bloenkas.*
Plectocomia elongata.	int. ext.	Succ.	*Boëai.*
Cananga odorata.	ext.	Sem.	*Boenga kananga.*
Mimusops elengi.	int.	Fol.	*id. tandjong II.*
Kalanchoë pinnata.	id. ext.	Succ. Fol.	*Boentieries konneng.*
Anona reticulata.	ext.	Cort.	*Boewah nona.*
Sapota achras.	int.	Succ.	*id. sawoe.*
Erythrina spec. div.	id.	Fol. Cort.	*Dadap.*
Cocculus glaucus.	id.	id.	*Daoen boelan baboeloe.*
Gendarussa vulgaris.	id. ext.	Rad.	*Daoen fransman II.*
Paederia foetida.	int.	Fol.	*id. kĕntoet II.*
Tabernaemontana sphaerocarpa.	ext.	id. Cort.	*Djembieriet.*
Ruellia bicolor.	id.	Herb.	*Djoekoet wargiet.*
Gomphostemma macrophyllum.	id.	Succ.	*Galieboeng boeloe I.*
Gomphostemma petiolare	id.	id.	*id. II.*
Hunteria sundana.	id.	Part. Omn.	*Gilig.*
Thevetia neriifolia.	id.	Cort.	*Ginjeh II.*

Sterculia colorata.	int.	Cort.	*Hamerang.*
Tetranthera multiflora.	id.	id. Fol.	*Hoeroe bator.*
Azadirachta indica.	id.	id.	*Imbo.*
Timonius rumphii.	id.	Rad.	*Kajoe belo II.*
Lasianthus oculus cati.	int.	Succ.	*Kajoe kĕboeloe.*
Gardenia grandiflora.	id.	(Wongski.)	*Katja piering I.*
Nephelium litschi.	id.	Fruct.	*Kĕlingkeng.*
Metabolus spec div.	id.	Succ.	*Kiboeloe.*
Hedyotis venosa.	id.	id.	*id.*
Mephitidia sanguinea.	id.	id.	*id.*
Cinnamomum nitidum.	id.	Cort.	*Kitédja II.*
Allamanda cathartica.	ext.	Fol.	*Lameh aroij.*
Alstonia spectabilis.	int.	Cort.	*Lameh awehweh.*
Boehmeria neglecta.	id.	Succ.	*Nangsi.*
Pteris sp. div.	ext.	Fol.	*Pakoe korang.*
Nelumbium speciosum.	int.	Rad.	*Patma.*
Clerodendrum serratum	id.	id.	*Poeding rimboe II.*
Ophioxylon serpentinum.	id.	id.	*Poelé pandak I.*
——— obversum.	id.	id.	*id. II.*
Eleocharis tuberosa.	id.	id.	*Roekoe tĕkĕr.*
Conyza macrophylla.	id.	Fol.	*Semboeng lalaki.*
Plumbago zeylanica.	id.	Rad.	*Sĕriwan.*
Nasturtium officinale.	id. ext.	Herb.	*Slada ajar.*

Gummi.

Protium javanicum.	*Kajoe djaran.*

Insectifuga.

(Waarbij middelen tegen schurft.)

Dillenia speciosa.	Fol.	*Aijlassalinoe.*
Melanolepis calcosa.	id.	*Aijaur.*
Schleichera trijuga.	Cort. Ol.	*Aijkaijn.*
Dentella repens.	Fol.	*Aijlaun paija mata I.*

Bonnaya veronicifolia.	Fol.	*Aijlaun paija mata II.*
Vitex trifolia.	id.	*id. toeban.*
Graptophyllum hortense.	id.	*Aijlilin.*
Coockia punctata.	id.	*Aijmahoe abba.*
Uvaria purpurea.	id.	*Akar koebang.*
Ophioxylon trifoliatum.	Rad.	*id. tidoes.*
Anamirta cocculus.	Fruct.	*Andorwali.*
Pangium edule.	Succ.	*Anij.*
Cocos nucifera.	Fruct.	*Anoer.*
Artabotrys hamatus.	Fol.	*Aroij kiladja.*
Gouania retinaria.	Cort.	*id. sirabeh.*
Coleus atropurpureus.	Fol.	*Ati ati.*
Anona squamosa.	id.	*Atis.*
Morinda citrifolia.	Fruct.	*Baja I.*
Calophyllum inophyllum.	Ol.	*Betau.*
Ptychosperma latisecta.	Fruct.	*Bieng-bien.*
Begonia lepida.	Part. omn.	*Birieng ingoe.*
Irina glabra.	Cort.	*Boeton gale.*
Pterocarpus hypostictus.	id.	*Boewah tarpandi.*
Irina tomentosa.	id.	*Daoen batoe II.*
Euphorbia antiquorum.	Res.	*id. soeroe.*
Pogostemom spec. div.	Herb.	*Dillem.*
Aloë vulgaris.	Succ. fol.	*Djadam.*
Ptilotus corymbosus.	Herb.	*Djoekoet orieng-arieng.*
Sterculia nobilis.	Fruct.	*Doh.*
Begonia spec. div.	Part. omn.	*Hariang.*
Barringtonia rubra.	Cort.	*Hoetoem darat.*
Agati grandiflora.	id.	*Kadjou djawa.*
Euphorbia tirucalli.	Succ.	*Kajoe oerip.*
Melia spec. div.	Fol.	*Kakera kikera.*
Kleinhovia hospita.	id.	*Katimoho.*
Ardisia fuliginosa.	Succ.	*Ki adjak.*
Chasalia expansa.	Fol. Cort.	*Kikores I.*

Chasalia montana.	Fol. Cort.	*Kikores II.*
——— lurida.	id. id.	*Kikores woengoe.*
Glycosmis simplicifolia	id.	*Ki tjandana.*
Lycopodium javanicum.	id.	*Koempaai.*
Artabotrys intermedius.	id.	*Kolaka.*
Irina integerrima.	Cort.	*Leungsier.*
Aloë barbadenis.	Succ. fol	*Lidah boaija.*
Nephrodium lanuginosum.	Lign.	*Pakoe kapal. I.*
Barringtonia alba.	Cort.	*Poedja II.*
Dillenia aurea.	Fruct.	*Sempoer II.*
——— pentagyna.	id.	*Sempoer tjai.*
Sulphur.		*Waliran.*
Trigonella foenum graecum.	Sem.	*Waron.*

Lactifuga.

Cinis.	ext.		*Aboe.*
Chavica betle.	id.	Fol.	*Amme.*
Jasminum sambac.	id.	Flor.	*Baloer.*
Camphora sumatrana.	id.	(Kamfer).	*Kapoer baroe I.*
——— officinarum.	id.	id.	*id. II.*
Dryobalanops camphora.	id.	id.	*Simar bantijan.*

Lactogoga.

Morus indica.	int.	Fol.	*Andaloh.*
Momordica charantia.	id.	Succ.	*Aroij papareh.*
Ipomoea mamosa.	id.	Rad.	*Bangkoeang.*
Erythrina picta.	id.	Fol.	*Gĕlala laki.*
Elephantopus scaber.	id.	Part. omm.	*Tapah léman.*

Mydriatica.

Datura spec. div.	ext.	Part. omm.	*Kĕtjoeboeng* en volgg.

Narcotica.

Coleus amboinensis.	int.	Fol.	*Aijlaun hitoe.*
Plumbago rosea.	ext.	Rad.	*Aijokkol ketjil.*
Opium.			*Apjoen.*
Mimosa pudica (?)	ext.	Fol.	*Aroij reba bangon.*
Cerbera odollam.	int.	Ol.	*Bientaroh.*
——— lactaria.	id.	id.	*id. leutiek.*
Cannabis sativa.	id.	Extr.	*Gandja.*
Lactuca sativa.	id.	id.	*Mak-se.*

Oleosa.

Terminalia catappa.	ext.	Sem.	*Adappo.*
Schleichera trijuga.	id.	Ol. sem.	*Aijkaijn.*
Sesamum indicum.	int. ext.	id. id.	*Alaloen.*
Cocos nucifera.	id. id.	(Klapperolie).	*Anoer.*
Sus vittatus.	ext.	(Axungia).	*Babi.*
Citrullus edulis.	int.	Sem.	*Batteka.*
Ovis aries.	ext.	(Axungia).	*Biri-biri.*
Anacardium occidentale	int. ext.	Fruct.	*Boewah frangi.*
Canarium commune.	id.	id.	*Dedie.*
Amygdalus communis.	id.	id. Ol.	*Kanari wolanda.*
Canarium kipella.	id.	id.	*Kipella.*
Liquidambar altingiana.	ext.	Ol.	*Rasamala.*
——— tricuspis.	id.	id.	*Siga doengdoeng.*
Hopea spec. div.	id.	(Vet).	*Singkawang I.*
Shorea (?) id. id.	id.	id.	*id. II.*
Apis id. id.	id.	(Was).	*Tawon.*

Purgantia et Drastica.

Croton tiglium.	int.	Fol. Lign. Rad.	*Adal-adal.*
Gomphrena globosa.	id.	id.	*Adas-adassan.*
Hernandia sonora.	id.	Rad.	*Affo.*
Excoecaria agallocha.	id.	Cort.	*Agila II.*
Euphorbia neriifolia.	id.	Succ.	*Aijhuaa.*

Dillenia speciosa.	int.	Fruct.	*Aijlassalinoe.*
Dartus perlarius.	id.	Rad.	*Aijlaun marva.*
Cordia myxa.	id.	id.	*Aijpakka.*
Codiaeum moluccanum.	id.	id.	*Aij tettelaun maun.*
Trichosanthes coriaca.	id.	Succ.	*Akar pentjohan.*
Ipomea peltata.	id.	Rad.	*id. sambang.*
Pardanthus chinensis.	id.	id.	*id. tjamakka.*
Luffa foetida.	id.	Fruct.	*Aroij boeloestroe.*
Ipomea turpethum.	id.	Rad.	*id. jutton bĕner.*
Convolvulus parviflorus.	id.	id.	*id. id. lumboet.*
Quadmoclit vulgaris.	id.	Herb. Fruct.	*id. katilang.*
Ipomea tuberosa.	id.	Rad.	*id. kawojang.*
Luffa petola.	id.	Fruct.	*id. tiwoek.*
Tamarindus indica.	id.	id.	*Asam djawa.*
Eurycles javanica.	id.	Rad.	*Babawangan I.*
Averrhoea carambola.	ext.	Cort.	*Baijnan.*
Jatropha curcas.	int.	Sem. Ol.	*Balletjaai pagar.*
Eurycles amboinensis.	id.	Rad.	*Bawa appoer.*
Trichosanthes anguina.	id.	Fruct.	*Bĕloes.*
Calophyllum inophyllum.	int.	Res.	*Betau.*
Cerbera odollam.	id.	Ol. Fol.	*Bientaroh.*
——— lactaria.	id.	id. id.	*id. leutiek.*
Clerodendrum inerme.	id.	Rad.	*Birindjene.*
Cassia marginata.	ext.	Sem.	*Bloemboeng dalang.*
——— fistula.	int. ext.	id. Fol.	*Boeboeni.*
Caesalpinia pulcherrima	id.	Flor.	*Boenga mĕrak.*
Mirabilis jalappa.	id.	Rad.	*Boenga waktoe ketjil.*
Anacardium occidentale	id.	id.	*Boewah frangi.*
Salmalia malabarica.	id.	Mel.	*Dangdur II.*
Cassia alata.	id.	Fol.	*Daoen koepang.*
Euphorbia antiquorum.	id.	Succ. Res.	*id. soeroe.*
Aloë vulgaris.	id.	Fol. Succ.	*Djadam.*
Ricinus communis.	id.	Sem. Ol.	*Djarak.*

Ricinus rugosus.	int	Sem. Ol	*Djarak kalapa I.*
——— ruber.	id.	id. id.	*id. id. II.*
——— spectabilis.	id.	id. id.	*id. kaliki.*
——— inermis.	id.	Ol.	*id. id. bĕur-rĕum.*
Jatropha multifida.	id.	id.	*id. tjina.*
Corchorus olitorius.	id.	Sem.	*Djĕpon.*
Thevetia neriifolia.	id.	Cort.	*Ginjeh II.*
Cicca nodiflora.	id.	Rad. Sem.	*Joe kam.*
Euphorbia tirucalli.	id.	id. Fol.	*Kajoe oerip.*
Rheum indicum.	id.	id.	*Kalĕmbak.*
Briedelia tomentosa.	id.	Succ.	*Kanjĕreh badak aroij.*
Terminalia chebula.	int.	Fruct.	*Katapang II.*
Mirabilis dichotoma.	id.	Rad.	*Kembang soré.*
Allamanda cathartica.	id.	Fol.	*Lameh aroij.*
Argemone mexicana.	id.	Ol. Sem.	*Lempoeng.*
Aloë barbadensis.	id.	Fruct. Succ.	*Lidah boaja.*
Anona muricata.	id.	id.	*Nangka wolanda.*
Helminthostachys dulcis.	id.	Fol.	*Oetta niwel.*
Drymoglossum mummu-larifolium	id.	Succ.	*Pakoe doedoeitan.*
Momordica balsamica.	id.	Sem.	*Paparch oetan.*
Luffa sylvestris.	id.	Fruct.	*Pĕtola oetan.*
Ximenia americana.	id.	id.	*Pidaroh.*

Rubefacientia.

Abrus praecatorius.	Sem.	*Aijlaloen.*
Cissus cinerea.	Fol.	*Aijlaun sala.*
Laportea amplissima.	id.	*Aij polat I.*
Laportea decumana.	id.	*id II.*
Piper arborescens.	Rad.	*Ammelaun maäka.*
Chavica majuscula.	Lign. Fol.	*id. nitoe.*
Agleonema oblongifolia.	Fol.	*Anapoer ajar.*
Cissus nodosa (?).	Fruct.	*Aroij bodo landak.*

Fleurya cordata.	Fol.	*Bajang-bajang I.*
——— aestuans.	id.	*id. II.*
Jatropha curcas.	Fol. Ol.	*Balletjaai pagar.*
Crataeva magna.	Cort.	*Baroenai.*
Alocasia indica.	Fol. Rad.	*Bia.*
——— metallica.	Rad.	*Bira bĕurrĕum.*
——— variegata.	id.	*Bira bodas.*
Crataeva religiosa.	Cort.	*Dangdur III.*
Urtica ovalifolia.	Fol.	*Daoen gatel I.*
Laportea microstigma.	id.	*id. II.*
——— stimulans.	id.	*id. III.*
Mucuna prurita.	Fruct.(de haren.)	*id. ajar.*
Citrus spec. div. (acida).	Succ.	*Djĕroek asam.*
Ammomum ciliatum.	Stipid.	*Ella I.*
——— gracile.	Stipid.	*id. II.*
Mucuna monosperma.	Fruct.(de haren)	*Goengsieng.*
——— gigantea.	id. (id.)	*id. gĕdeh.*
Moringa pterygosperma.	C. Fruct. Rad.	*Kellor (M. en J.) I.*
——— polygona.	id. id. id.	*id. II.*
Amomum aculeatum.	Stipid.	*Parahoeloe gĕdeh.*
Laportea costata.	Fol.	*Poeloes djalatong.*
——— crenulata.	id.	*id.*
——— oblongata.	id.	*id.*
Sinapis alba.	Sem.	*Sasawi.*

Sialogoga.

Solanum nigrum.	Fol. Sem.	*Daoen baba.*
Spilanthes pseudoacmella.	Herb.	*id. loeda.*
id. acmella.	Flor.	*Djatang.*
id. oleracea.	Fol.	*Jottang gĕdeh.*
Pavetta coccinea.	Rad.	*Kembang santen. meirah.*

Styptica.

(Ook de middelen tegen inwendige bloedingen.)

Cinis.	ext.		*Aboe.*
Leea sambucina.	id.	Lign. Fol.	*Aijukka.*
Cibotium glaucescens.	id.	Paleae.	*Akar koekoetingan.*
Polypodium quercifolium.	int.	Rad.	*id. koessoe.*
Ipomea peltata.	id.	id.	*id. sambang.*
Mangifera indica.	id.	Ext. fruct.	*Ambe.*
id. laurina.	id.	id.	*Bemben.*
Ptychosperma latisecta.	id.	Fol.	*Biengbien.*
Pemphis acidula.	id.	id.	*Brapat gèlang.*
Caesalpinia sappan.	id.	Lign.	*Daoen sĕtjang.*
Otanthera moluccana.	id.	Rad.	*Doek-doek.*
Boehmeria nivea.	id.	id.	*Gambé.*
Ficus elegans.	id.	Succ.	*Hambĕrang bodas.*
Nephrodium lanuginosum.	ext.	(de haren).	*Pakoe kapal I.*
Polypodium irregulare.	id.	id.	*id. II.*
Alsophila lurida.	id.	id.	*Pakoe kidang I.*
Balantium chrysotrichum.	id.	id.	*id. II.*
Cibotium djambianum.	id.	id.	*Panawar djambi.*
Leea sundaica.	id.	Lign. Fol.	*Soelangkar II.*
Alumen crudum.	id. ext.		*Tawas.*
Acetum vini.	id. id.		*Tjoeka.*
——— spiritu oryzae.	id. id.		*id.*

Tonica

Aquillaria agallocha.	int. ext.	Lign.	*Agila I.*
Hydrocotyle asiatica.	id. id.	Fol.	*Aijlaun kapepoeli.*
Cordia myxa.	id.	Cort.	*Aijpakka.*
Luffa foetida.	id.	Stip.	*Aroij boeloestroe.*

Pterocarpus flavus.	int	Cort.	*Assa wali.*
Clerodendrum infortunatum.	id.	Fol.	*Aupaloelan mahina.*
Calotropis gigantea.	id.	Rad.	*Badoeri.*
Nauclea parviflora.	id.	Cort.	*Bangkal.*
Mimusops elengi.	id.	id.	*Boenga tandjong II.*
Aquillaria secundaria.	id. ext.	Lign.	*Garoe kominjan II.*
Premna integrifolia.	id.	Cort Rad.	*Goemara laoet.*
Aquillaria malaccensis.	id. id.	id.	*Haliem.*
Agati grandiflora.	id.	Cort.	*Kadjou djawa.*
Melia arguta.	id.	id.	*Kakera kikera I.*
—— azedarach.	id.	id.	*id. II.*
—— sambucina.	id.	id.	*id. III.*
—— tomentosa.	id.	id.	*id. IV.*
Tacca lanceaefolia.	id. id.	Rad.	*Koemis oeting II.*
Alstonia spectabilis	id.	Cort.	*Lameh awehweh.*
Ophioxylon serpentinum	id.	Rad.	*Poelé pandak I.*
———— obversum.	id.	id.	*id. II.*
Gunnera macrophylla.	id.	Fruct.	*Soekmo dĕloewi.*

Vesicantia.

Pavetta amboinensis.	Rad.	*Aijmakka loelan.*
Plumbago rosea.	id.	*Aijokkol ketjil.*
Mylabris rubripennis.		*Andol andol.*
Anacardium occidentale.	Succ. fruct.	*Boewah frangi.*
Pavetta coccinea.	Rad.	*Kembang santen meirah.*
——— spec. div.	id.	*Santen.*

Verbandmiddelen.

Terminalia catappa.	Fol.	*Adappo.*
Gossypium indicum.	(Boomwol).	*Aha.*
Eriodendrum anfractuosum.	id.	*Ahamaijoe II.*
Actinodaphne rumphii.	Fol.	*A ij lanoe s*

Luffa spec. div.	(Sponsweetsel.)	*Aroij boeloestroe.*
Bambusa spec. div.	(De stengels.)	*Awi.*
Dichopsis gutta.	(Gutta percha.)	*Balam tambaga.*
Musa spec. div.	Fol.	*Bija.*
Areca catechu.	id. Fruct.	*Boa.*
—— alba.	id. id.	*Djambeh bĕnèr.*
—— triandra.	id. id.	*Djambeh rendeh.*
Spongia officinalis.		*Djamoer karang.*
Rotan spec. div.		*Hoëh.*
Gossypium vitifolium.	(Boomwol).	*Kapa.*
———— arboreum.	id.	*Kapas II.*
———— micranthum.	id.	*id. bĕtoel.*
———— purpurescens	id.	*id. bĕurrĕum.*
———— religiosum.	id.	*id. hiedung.*
———— herbaceum.	id.	*id. plembang.*
———— barbadense.	id.	*id. poeloe laoet.*
Charta.		*Kartas lajangan.*
Homo sapiens.	(Capillae.)	*Manoesia.*

———

TWEEDE AFDEELING.

BIJZONDERE GENEESMIDDELLEER.

Hoewel ik in de voorrede de inrichting van dit gedeelte in het algemeen heb besproken, moet ik toch hier nog een paar opmerkingen vooraf laten gaan, die bij het gebruik wellicht van dienst kunnen zijn.

Van de Chineesche geneesmiddelen zijn, zooveel mogelijk, de namen genoemd, wanneer die middelen in Ned. Indië voorkomen of wanneer zij in de Chineesche apotheken in Ned. Indië te bekomen zijn. Die Chineesche namen zijn, op het gehoor af, opgeschreven en somtijds uit andere boeken overgenomen.

Wat de spelling betreft der woorden uit Polynesische talen moet worden opgemerkt, dat die meestal ook op het gehoor af zijn opgeschreven. Daarbij heb ik niet zelden verschillende spellingen, zooals ik die in andere boeken vond, naast elkaar geplaatst, zelfs somtijds bepaald verkeerde spellingen erbij gevoegd, alleen met het doel om het boek zoo bruikbaar mogelijk te maken in de praktijk. Mijne collega's zullen het mij wel niet euvel duiden, als ik daarbij uitging van de meening, dat er maar weinig geneeskundigen in Ned. Indië zijn, die eene bijzondere studie van de inlandsche talen maken. Is die meening juist, dan is het opnemen van verschillende spellingen een noodzakelijkheid.

Er doen zich daarbij evenwel tamelijk veel moeielijkheden voor. Kleine verschillen in spelling kunnen aan een woord een geheel andere beteekenis geven, terwijl omgekeerd niet zelden grootere afwijkingen in de spelling van hetzelfde woord worden aangetroffen. Zoo vond ik (door aanteekening) enkele en dubbele medeklinkers door elkaar gebezigd; verwisseling o. a. der volgende klinkers:

a met *e*
a — *å*
a — *o*
e — *i*
e — *eu*
e — *u*
oe — *e*
oe — *o*
oe — *u*

en van de medeklinkers,

b met *p*
b — *w*
d — *t*
g — *k*
h — *r*
h — *w*
l — *r*
n — *ng*

terwijl de *h* aan het begin, in het midden of aan het eind van een woord nu eens geschreven wordt, en dan weder wordt weggelaten.

Hoewel ik in de meeste gevallen die verschillende spellingen heb opgeteekend, zullen zij toch nog bij vele woorden ontbreken. Daarom noemde ik de voornaamste verwisselingen in het bovenstaande lijstje.

Vindt men woorden van Polynenische talen genoemd in boeken, die in Nederland gedrukt zijn en die niet zijn gecorrigeerd door iemand, die ten minste het gewoonlijk gesproken,

conventioneele Maleisch verstaat, dan zijn die in den regel geheel verkeerd geschreven. Zelfs het belangrijke opstel van HORSFIELD, Short account of medical plants, in de voorrede genoemd, draagt de duidelijke teekenen, dat het gecorrigeerd is zonder toezicht van den schrijver; de woorden zijn soms zoo veranderd, dat ze onherkenbaar worden.

Voor de plantennamen, die in de oostelijk gelegen eilanden gebruikelijk zijn, volgde ik gewoonlijk FILET's Plantkundig woordenboek en LUDEKING's Schets van Amboina.

Indien hetzelfde woord in verschillende talen eene andere beteekenis heeft, is het twee- of meermalen herhaald en is bij de verwijzingen tevens aangeduid welk woord bedoeld woord; bijv. *Kellor*.

Het aantal woorden zou nog belangrijk vermeerderd kunnen worden uit bestaande woordenlijsten, maar dat had geen nut, dacht me, omdat op vele plaatsen, waarvan zulke lijsten bestaan, thans nooit geneesheeren komen.

Bij het opzoeken van eenig woord zal het noodig zijn enkele algemeene benamingen steeds in het oog te houden. De voornaamste daarvan zijn:

Akar (M) = wortel.
Aroij (S) = klimplant.
Boenga (M) = bloem.
Boewah (M) = vrucht.
Daoen (M) = blad.
Djoekoet (S) = onkruid.
Kajoe (M) = hout.
Kĕmbang (M) = bloem.
Ki (S) = hout.
Godong (J) = blad.
Ojot (S) = slingerplant.
Pohon (M) = boom.
Roempoet (M) = onkruid.
Sajor (M) = groente.

Men behoort die woorden steeds voor oogen te houden,

omdat zoowel plantendeelen erdoor worden aangeduid, als somtijds geheele planten ermede worden benoemd, en het gebruik ervan als plantennaam niet aan regels gebonden is, maar de een zulk een additie erbij voegt, de ander die eraf laat.

In den regel worden de genoemde woorden vóór het tweede woord geplaatst; het woord *Aroij* echter komt ook wel eens achteraan. Het gebruik dier woorden in de gewone samenleving is zoo weinig standvastig, dat men niet zelden nog eens afzonderlijk moet onderzoeken of de verhaler daarmede de geheele plant of een gedeele ervan bedoelt.

Aan de bespreking der afzonderlijke geneesmiddelen liet ik twee lijsten van verkortingen voorafgaan. De eerste heeft betrekking op de letters, die tusschen haakjes achter de Polynesische namen geplaatst zijn en duidt de verkortingen aan om eene taal aan te geven of eene landstreek, waarin dat woord wordt gebezigd. De tweede geeft de verkortingen, die gebruikt zijn voor de autoriteitsnamen, achter de wetenschappelijke determinatiën geplaatst.

Aangaande de ziektevormen, waarbij de geneesmiddelen gebruikt worden en de doseering zal men niet zelden onvoldaan zijn over de opgaven in dit boek. Dat komt, omdat de inlanders weinig ziektebeelden kennen, tenzij enkele door de algemeene symtomen zeer goed uitgedrukte, bijv. cholera, pokken, mazelen, scabies, enz., maar in den regel alleen enkele op den voorgrond tredende verschijnselen bestrijden, zooals hoofdpijn, hoest, buikpijn, roode oogen, enz. Men moet dus meestal zelf waarnemen in welke ziektegevallen de geneesmiddelen worden gebezigd en daartoe waren de meeste waarnemers, evenals ik niet altijd in de gelegenheid. Ook de doseering loopt bijzonder uiteen, als men de opgave van verschillende personen aanteekent.

Ik heb in de meeste gevallen mij de noodige hoeveelheid doen geven en die dan zelf nagewogen.

In de opgaven, die men van inlanders ontvangt, is, sedert HORSFIELD zijne onderzoekingen deed, niet veel veranderd. De opmerking op pag. 52 van zijn Short account, in 1816 gedrukt, blijft over het algemeen nog van kracht.

Vertaald luidt die opmerking:

»Men kan van de praktijk der inlanders maar weinig leeren; »zij gebruiken de stoffen geheel empirisch, zonder op de hoe»veelheid te letten; hunne onkunde in de geneeskundige we»tenschap maakt hen ongeschikt om de werking van een »middel op het menschelijk lichaam waartenemen. Ik ben »dikwijls door hen op vele onderwerpen oplettend gemaakt, »maar nooit ontving ik een bepaald en voldoend verhaal van »hunne manier van handelen."

Men behoeft het receptenboek van Mevr. VAN GENT (het eenige, dat gedrukt is, voor zoo ver ik weet) maar door te loopen om de juistheid dezer meening bewezen te zien. Alles is daarin even onbepaald en onvoldoende aangeduid.

Eindelijk teeken ik hierbij aan, dat onder iets meer dan 4800 Polynesische of Chineesche woorden, ongeveer 1300 middelen zijn opgesomd, terwijl het register over circa 2000 woorden inlichtingen verschaft

---

Verkortingen van taal- en plaatsnamen.

Alf.	beteekent	Alfoersch.
Amb.	———	Ambon.
Ar.	———	Aroë-eilanden.
Arch.	———	Archipel.
Bat.	———	Batavia.
Bd.	———	Banda.
Bk.	———	Banka.
Bl.	———	Bali.
Benk.	———	Benkoelen.
Bg.	———	Boegineesch.
Bi.	———	Bima.
Bo.	———	Borneo.
Boet.	———	Boeton.
Br.	———	Boeroe.
Btj.	———	Batjan.
Btt.	———	Battaksch.
Cel.	———	Celebes.
Ch.	———	Chineesch.
Ch. Bo.	———	Chineesch van Borneo Westkust.
Cr.	———	Ceram.
Daj.	———	Dajaksch.
Dj.	———	Djambi.
Har.	beteekent	Haroekoe.
Ht.	———	Hitoe (Amboina).
J.	———	Javaansch.
J. i.	———	Kromo inggih (Javaansch van voorname lui).
J. n.	———	Ngoko of laag Javaansch.
J. k.	———	Krômo of hoog Javaansch.
Lamp.	———	Lampongsch.
Lh.	———	Loehoe (Ceram).
Lin.	———	Lingga.
Lt.	———	Leijtimo (Amboina).
M.	———	Maleisch.
Mad.	———	Madura.
Mak.	———	Makassar.
Mand.	———	Mandheling.
Men.	———	Menado.
Min.	———	Minahassa.
Mol.	———	Molukken.

N.	beteekent	Nederlandsch.	Ti.	beteekent	Timor.
N. G.	———	Nieuw-Guinea.	Tond.	———	Tondano.
N. I.	———	Nederlandsch-Indië.	W. K.	———	Westkust.
O.	———	Oostelijk.	Z.	———	Zuid.
Pal.	———	Palembang.	Zie.	———	dat het woord synoniem is met dat, waarnaar verwezen wordt.
R.	———	Riouw.	Zie ond.	———	dat het woord voorkomt of de zaak beschreven wordt onder het hoofd, waarnaar wordt verwezen.
Rt.	———	Rotti.			
S.	———	Sundaneesch.			
Sang.	———	Sangir-eilanden.			
Saw.	———	Sawoe.			
Sol.	———	Solor.			
Sum.	———	Sumatra.			
T.	———	Ternate.			
Td.	———	Tidore.			

Verkortingen voor autoriteitsnamen.

NB. De hier niet genoemde namen zijn in hun geheel geschreven.

Ach.	beteekent	Acharius.
Adans.	———	Adanson.
Ag.	———	Agardh.
Ait.	———	Aiton.
Alb.	———	Albertini.
All.	———	Allioni.
Aubl.	———	Aublet.
Bonpl.	———	Bonpland.
Baill.	———	Baillon.
Bartl.	———	Bartling.
Bauh.	———	Bauhinus.
Bbrst.	———	de Bieberstein.
Benth.	———	Benthain.
Berg.	———	Bergius.
Bert.	———	Bertero.
Bisch.	———	Bischoff.
Bl.	———	Blume.
Boiss.	———	Boissieu.
Bolt.	———	Bolton.
P. Br.	———	Patrick Brown.
R. Br.	beteekent	Robert Brown.
Brot.	———	Brotero.
Bull.	———	Bulliard.
Burch.	———	Burchell.
Burm.	———	Burman.
Camb.	———	Cambessedes.
Cay.	———	Cassini.
Cav.	———	Cavanilles.
Colebr.	———	Colebrooke.
Desnc.	———	Decaisne.
D. C.	———	Candolle.
D. C. Fil.	———	De Candolle Filius.
Del.	———	Delile.
Ditm.	———	Ditmar.
Dryand.	———	Dryander.
Dun.	———	Dunal.
Eckl.	———	Ecklon.
Ehrh.	———	Ehrhart.
End.	———	Endlicher.
Falc.	———	Falconer.

Forst. beteekent Forster.
Fr. ———— Fries.
F. Nees. ———— Nees von Esenbeck.
Gaertn. ———— Gaertner.
Gmel. ———— Gmelin.
Grab. ———— Grabowski.
Grev. ———— Greville.
Griff. ———— Griffith.
Guill. ———— Guillemin.
H. B. en K. ———— Humboldt, Bonpland en Kunth.
Humb. ———— Humboldt.
Hall. ———— Haller.
Hamilt. ———— Hamilton.
Hanc. ———— Hancock.
Hassk. ———— Hasskarl.
Herm. ———— Herman.
St. Hil. ———— St. Hilaire.
Hoffm. ———— Hoffmann.
Hook. ———— Hooker.
Houtt. ———— Houttuyn.
Huds. ———— Hudson.
Jacq. ———— Jacquin.
Jungh. ———— Junghuhn.
Juss. ———— Jussieu.
Kaulf. ———— Kaulfuss.
Ker. ———— Ker (Bellender) = John Bellender.
Koen. ———— Koenig (J. G.)
Kostel. ———— Kosteletzky
Krombh. ———— Krombholtz.
L. ———— Linnaeus.

L. Fil. beteekent Linnaeus Filius.
Labill. ———— Labillardiere.
Lam. ———— Lamarck.
Lamb. ———— Lambert.
Leschen. ———— Leschenault
Lightf. ———— Lightfood.
Lindl. ———— Lindly.
Loefl. ———— Loefling.
Lyngb. ———— Lyngbye.
Marcg. ———— Marcgraf.
Mart. ———— Martius.
Mett. ———— Mettenius.
Mich. ———— Micheli.
Michx. ———— Michaux.
Mill. ———— Miller.
Miq. ———— Miquel.
Molkenb. ———— Molkenboer.
Murr. ———— Murray.
Mut. ———— Mutis.
Neck. ———— Necker.
Nees. F. ———— Nees von Esenbeck.
Oliv. ———— Olivier.
P. Br. ———— Patrick Brown.
Pal. ———— Palisot Beauvois.
Pav. ———— Pavon.
Perr. ———— Perrotot.
Pers. ———— Persoon.
Planch. ———— Planchon.
Plum. ———— Plumier.
Poir. ———— Poiret.

Pop. beteekent Pope.
R. en Sch. ——— Roemer en Schultes.
R. Br. ——— Robert Brown
Rabh. ——— Rabenhorst.
Reichb. ——— Reichenbach.
Retz. ——— Retzius.
Rich. ——— Richard.
Rmph. ——— Rumphius.
Roq. ——— Roques.
Rosc. ——— Roscoe.
Rottb. ——— Rottboell.
Roxb. ——— Roxburg.
Salesb. ——— Salesbury.
Schaeff. ——— Schaeffer.
Schltd. ——— Schlechtendal.
Schrad. ——— Schrader.
Schreb. ——— Schreber.
Schult. ——— Schultes.
Schum. ——— Schumacher.
Schw. ——— Schweinitz.
Scop. ——— Scopoli.
Secret. ——— Secretan.
S. of Ser. ——— Seringe.
Sibth. ——— Sibthorp.
Sieb. ——— Sieber.
Sm. ——— Smith.
Sol. ——— Solander.
Spreng. ——— Sprengel.

St. Hil. beteekent St. Hilaire.
Stechm. ——— Stechmann.
Steinh. ——— Steinheil.
Steud. ——— Steudel.
Sw. ——— Swartz.
T. en B. ——— Teijsmann en Binnendijk.
Thb. ——— Thunberg.
Vail. ——— Vaillant.
Vent. ——— Ventenat.
Vig. ——— Viguier.
Vill. ——— Villars.
Vis. ——— Visiani.
Vitm. ——— Vitman.
De vr. ——— De Vriese.
W. en A. ——— Wight en Arnoth.
Wall. ——— Wallich.
Wallr. ——— Wallroth.
Walp. ——— Walpers.
Wedd. ——— Weddell.
Weinm. ——— Weinmann.
Wender. ——— Wenderoth.
Wigg. ——— Wiggers.
Whit. ——— White.
Willd. ——— Willdenow.
Wimm. ——— Wimmer.
Wulf. ——— Wulfer.
Zoll. ——— Zollinger.

De wetenschappelijke namen der dieren zijn voornamelijk genomen uit: H. Schlegel's Handleiding tot de beoefening de Dierkunde en uit Harting's Dierkunde.

Abo-Abo (S.)

Daoen maniran karbo (J.); *Katoempang badak* (S.); *Kikatoempang* (S.); *Kinjorang* (S.); *Polto-polto* (Mand.); *Rĕsopo* (Lamp.); *Sindo kapoer* (Mad.).

Callicarpa cana L. (Verbenaceae).

Eene heester, die door bijna geheel Ned. Indië verspreid is.

ENDLICHER zegt, dat de bast aromatisch bitter is, en dat de bladeren diuretisch werken.

De bladeren en kleine stelen worden gekneusd op wonden gelegd, om zwelling te voorkomen en om de litteekenvorming te bevorderen.

Aboe (M.)

Asch (N.); *Awoe* (J.)

Cinis.

De asch van verbrand hout, van verschillende soorten planten, zooals die in de keuken voorkomt, wordt tot verschillende doeleinden gebezigd.

Inwendig vooral met zout en tamarinde als kraamzuiverend en als stondendrijvend middel (zie Deel I); ook als abortivum.

Uitwendig onder dezelfde omstandigheden en ook in voetbaden; als waschmiddel bij huiduitslagen; om de zogafscheiding te doen verdwijnen; als bloedstelpend middel.

De asch van het zeer harde hout van Dillenia aurea Sm. (Dilleniaceae) bezigt men als hoofdwassching tot bevordering van den haargroei (zie *Sempoer* II); ook die van Dillenia pentagyna Rxb. (zie *Sempoer tjai*).

NB. De meest gebruikte houtsoorten tot brandstof in N. I. zijn:

Api-api,	verschillende, gemengde soorten uit moerassige streken afkomstig; ook afzonderlijk als Avicenna alba Bl. (Verbenaceae);
Asam djawa,	Tamarindus indica L. (Papilionaceae);
Dadap,	Erythrina Sv. spec. div. (Papilionaceae);
Djamboe,	Jambosa Rb. spec. div. (Rubiaceae);
Djati djawa,	Tectona grandis L. F. (Verbenaceae);
Djati wolanda,	Guazuma tomentosa H. B. en K. (Buttneriaceae);
Djenkol,	Pithocolobium bigeminum, Mrt. (Mimoseae);
Doerèn,	Durio zibethinus L. (Sterculiaceae);
Gaboes,	Alstonia scholaris R. Br. (Apocyneae);
Kapok,	Gossypium indicum Lam. (Malvaceae);
Manggis,	Garcinia mangostana L. (Clusiaceae);
Mangi-mangi akar	Rhizophora mucronata Lam. (Rhizophorae);
Nangka,	Artocarpus integrifolia L. (Artocarpeae);
Pĕtéh,	Parkia africana R. Br. (Mimoseae);
Ramboetan,	Nephelium lappaceum L. (Sapindaceae);

Tjëmara, Casuarina equisetifolia FORST. (Casuarineae);

Adal-Adal (J.)

Ayokokki (Amb.); *Ayokkor* (Amb.); *Borie* (M.); *Boroero* (T.); *Jebs* (T.); *Jets* (T.); *Kamandre* (Mak.); *Ki-malakkian* (S.); *Oeparim* (Cr.); *Pantjahar* (S.); *Tjëraken* (J.); *Tsjamarkijen* (T.)

Croton tiglium L. (Euphorbiaceae).

Een kleine door bijna geheel N. I. verspreide boom.

De zaden hebben de grootte van een koffieboon, zijn ovaal of lang-ovaal, rond of onregelmatig vierkant van vorm; de schil is donker-bruin of zwartachtig, en daarop zijn vertakkingen van de raphé te zien; het endocarpium is dun, broos, en heeft eenigen geur; de kern bestaat uit een geelachtig albumen, waarin een groot, tweelobbig embryo, geen geur; de smaak is eerst zacht, daarna scherp en wrang. (Grana tiglii, *Purgeerkorrels*).

Inwendig worden de gekneusde en met water afgetrokken wortels gebezigd tegen hydrops; een aftreksel der bladeren of van het hout als purgans.

De zaden en de daaruit geperste olie (Ol. crotonis) werken sterk drastisch; de olie wordt uitwendig als huidprikkel gebezigd. (Zie elke Materies medica).

De inlanders roosteren een zaadje boven het vuur en eten het dan geheel of een stukje ervan, als drastisch purgeermiddel.

Ook worden de zaden, fijngewreven en met honig vermengd als verweekend middel op chronische bubonen gebezigd.

Het poeder der gedroogde bladeren wordt op slangenbeten gelegd.

Adappo (Alf. Min.)

Katapang (M. en S.); *Katapang bëurrëum* (S.); *Katapang bodas* (S.); *Katapang gëdeh* (S.); *Këtapang* (M.); *Këtapang bësar* (M.);

Kĕtapang poetih (M.); *Kĕtapang meirah* (M.); *Noessoe* (T.); *Sampala* (Sum. W. K.); *Talioe batoe* (Bk.);

Terminalia catappa L. (Combretaceae).

(Zie Deel I). De drie Soendaneesche benamingen zien op de volgende variëteiten: *K. bĕurrĕum* is var. rhodocarpa; *K. bodas* is var. chlorocarpa en *K. gĕdeh* de var. macrocarpa Hassk.; evenzoo de Maleische *K. meirah, poetih* en *bĕsar;*

Een hooge boom, die bijna overal in N. I. groeit.

De bladeren, naar het einde de takken kranswijze opeen gehoopt, zijn 2—3 decimeter lang, omgekeerd eirond, naar den voet wigvormig versmald, eenigszins toegespitst aan den top, kortgesteeld, licht golvend; aan de ondervakte hebben zij, nabij den voet, ter wederzijde van den bladnerf, een tamelijk groote ingedrukte klier.

De bast houdt veel tannine en hars.

De zaden houden 51,2% olie (De Vrij). Dit vet is wit van kleur, tamelijk vast, eenigszins ranzig van smaak en bestaat uit 54 % trioleine en 46% tripalmitine en tristearine (A. C. Oudemans) (Oleum catappae). Zij kunnen in plaats van amandelen gebruikt worden

Inwendig wordt een aftreksel van den verschen bast bij darmkatarrh gebezigd; 60 gram op 500 water en daarvan 3 malen daags 60 gram te nemen.

Ook wordt de wortel, in afkooksel, gebezigd bij vloeiingen, darmkatarrh en dysenterie.

*Katapang*bladeren zijn een goed bedekkingsmiddel voor rheumatische zwellingen der gewrichten in plaats van gewaste taf.

Adas (M. J.)

Venkel (N.); *Adas wolanda* (M. en J.) *Ahtes* (M.) *Adas ollanda* (J.); *Fie gieng seu* (Ch. Bo.)

Foeniculum vulgare Grtn. (Umbelliferae).
Anethum foeniculum L.

De venkel wordt hier en daar gekweekt.

De vruchtjes zijn langwerpig-eirond, gebogen, aan de binnenzijde vlak, met vijf ribben, bruinachtig groen van kleur; de reuk is specerij-achtig; de smaak zoet, slijmig, specerijachtig. (Semina foeniculi).

De zaden en de olie, *Minjak adas* (M.); *Venkelolie*, Oleum foeniculi, zijn zeer veel in gebruik (Zie elke Mat. med.); ook bij inlanders voor dezelfde doeleinden als in de Europeesche geneeskunde (Zie ook Deel I).

Adas-adassan (J.)

Boenga bandaroh (Sum. W.K.) *Boenga knop* (M.); *Kembang kantjing* (J.); *Radna bakadja* (J.); *Radna poetih* (J.);

Gomphrena globosa L. (Amarantaceae).

Sierplant.

De gekookte bladeren werken licht purgeerend.

Adas manies (M.)

I. Pimpinella anisum L. (Umbelliferae).
Anijs (N.)(Zie Deel I.)

Langwerpig ronde zaden, die twee aan twee, met een kort steeltje aaneengehecht zijn, met tien uitstekende ribben, en met zachte, tegen de schil aangedrukte haartjes voorzien; de kleur is grijsachtig groen; de geur specerijachtig; de smaak ook en tevens zoet (Semina anisi).

II. Anethum graveolens L. (Umbelliferae).
Dille (N.); *Ender* (J.); *Moengsi* (J.).

Dille wordt aangekweekt.

De zaden zijn eirond, aan de eene vlakte plat, aan de andere gewelfd, met vijf strepen geteekend, aan den rand plat; groenachtig bruin van kleur; van een specerijachtigen geur en smaak (Semina anethi). (Zie voor beide elke Mat. med.)

Adas ollanda (J.)
Zie: *Adas.*

Adas tjina (M.)
Steranijs (N.); *Kembang kajoe manis* (J.); *Pĕkak* (Ch.); *Pa kho* (Ch.); *Pi kha* (Ch.)

Illicium anisatum L. (Magnoliaceae).

Deze heester groeit op enkele plaatsen op Java in tuinen.

De zaden zijn de bekende steranijs, die o. a. gebruikt worden bij de bereiding der *kétjap benteng* (M.), *Tao ioe* (Ch.), soja. De soja, die in China vervaardigd wordt, heet *Phak sze ioe.* (Zie Deel I).

De zaden bestaan uit acht, onderling stervormig verbondene, bijna eivormige zaaddoozen, waarbij de punt van elk vruchtje is omgebogen; de kleur is donkerbruin; de oppervlakte rimpelig; inwendig zijn deze doozen glad en glanzig; de zaden zelve zijn eirond, rood, met een geelachtige kern; de geur is sterk specerijachtig; de smaak eenigszins naar anijs, maar heeter; de smaak van de kern olieachtig, geurig (Semina anisi stellati). (Zie elke Mat. med.)

In het zaadhuisje vindt men aetherische olie, vette olie van een groene kleur, hars, tannine, acid. benzoicum en acid. pomicum.

In de zaden komen dezelfde zuren voor en een aetherische olie, een vette olie van geele kleur en een geel gekleurd vet.

De dosis is in poeder 0,5—1,25 pro dosi; in aftreksel 15—25 op 250 gram collatuur.

De Chineezen gebruiken de steranijs in infusie, met de zaden van Citrus aurantii als vermogend diureticum; ook dienen zij de zaden toe als verwarmend middel.

Adas wolanda (M.)
Zie: *Adas.*

Adjeran oetan (M.)
Atjaran oetan (M.)

Bidens pilosa L. (Compositae).

Komt veel als onkruid voor.
De plant behoort onder de bittere middelen en wordt als zoodanig gebezigd.

Affi-affi (Cr.)
Api-api (M.); *Kajoe api-api* (M.); *Kajoe kantekka* (J.); *Manggi-manggi poetih* (M.); *Pepe-pepe* (Mak.); *Watta koembang* (Amb.)

Avicennia officinalis L. (Verbenaceae).

Een hooge, in geheel N. I. groeiende boom.
De wortel werkt, in aftreksel, als aphrodisiacum (?)
De zaden worden onrijp, gekneusd, als verzachtende pap gebezigd.

Affo (T.)
Aijlatoe (Amb.); *Aijmiri* (Br.); *Amiri* (Br.); *Asso* (T.); *Bangkâ* (J.); *Bifi mafalla* (T.); *Borgka* (J.); *Kajoe radja* (M.); *Kajoe sĕmoet* (M.); *Kampak* (J.); *Kampies* (J.); *Kĕmiren* (J.); *Marra minjak* (S.); *Radja* (R.);

Hernandia sonora L. (Hernandiaceae).

Groeit op Java en in de Molukken.
Alle deelen der plant werken sterk purgeerend.
Den wortel bezigt men als antidotum tegen pijlvergiftiging.

Affi (T.)
Kajoe timor (M.)

Hymenodictyon timoranum Span. (Rubiaccae.)

Een hooge boom, groeiende op de eilanden Timor en Sawoe.
De bast van dezen boom is waarschijnlijk dezelfde, die op

Java als *Kajoe timor* bekend staat en gedroogd op de passars verkocht wordt, en waaraan Dr. Waitz, den naam. Cortex ligni timor gaf. (Prakt waarn. pag. 32.)

De *Kajoe timor* doet zich voor als breede, vaste stukken bast van verschillende grootte, die een hoog specifiek gewicht bezitten; de buitenzijde is bruinrood, bedekt met vele stukjes der gekronkelde, grijze epidermis; de binnenzijde heeft een meer lichtbruine kleur en is vezelig; de smaak is zeer samentrekkend.

De bast houdt veel tannine en hars.

Inwendig wordt een afkooksel ervan gebezigd als sterk adstringens bij darmbloedingen en in het laatste stadium van dysenterie; somtijds bij darmkatarrken.

Uitwendig bezigt men het poeder van den bast, met water gemengd en gewreven, bij atonische ontstekingen. Zoo wordt dat mengsel op de oogleden gewreven bij slepende conjunctivitis. Met water, *arak* of azijn vermengd wordt dat poeder ingewreven bij kneuzingen en zwellingen, ook bij bloeduitstortingen onder de huid, waarbij het dikwijls van zeer veel nut is. Ook kan het in tandpoeders gemengd worden.

Als mondspoeling werkt het decoct adstringeerend.

Somtijds doet een afkooksel nut bij putride, stinkende zweren, en kan ook gebezigd worden bij bloedingen, o. a. bij die uit den penis, in het verloop eener urethritis.

Tot inwendig gebruik geeft men 3,50 tot 10,00 op 200 gram water, verkookt tot de helft, dikwijls met andere middelen vermengd.

Tot uitwendig gebruik kan het decoct sterker gemaakt worden.

In sommige apotheken komt eene Tinctura kajoe timor voor, die uit 1 gewichtsdeel geschrapt hout met 10 deelen spiritus rectificatus bereid wordt.

Aga-aga (Alf. Min).

Zonnehout (N.); *Angsana* (M.); *Ansana* (M.); *Kajoe lingöa* (M.); *Kajoe meirah* (M.); *Kajoe sônô* (J. en M.); *Lingöa* (M.); *Na* (Ti.);

Nala kiri (Amb.); *Narra* (Bi.); *Pattene* (Mak.); *Sana* (Ti.); *Sônô* (J.): *Sôno kling* (J.); *Tjendana* (J. en M.); *Tjendana djenggi* (J.); *Tjendana tjenggé* (M.); *Tjindana* (M.); *Tsjendana* (Ng. en M.).

Pterocarpus indicus Willd. (Papilionaceae).
Pterocarpus zollingeri Miq.

Een hooge, in bijna geheel Ned.-Indië, groeiende boom; vooral veel voorkomende in Oost-Java.

Het door insnijding verkregen en gedroogde sap is de bekende O. Indische kinogom. Zij bestaat gewoonlijk uit kleine, hoekige, glanzige, roodachtig zwarte stukken, met scherpe kanten: aan die kanten en ook in dunne plaatjes is de kleur roodachtig; het poeder ervan is hoogroodbruin; de smaak is samentrekkend, eenigszins zoetachtig; op het gevoel zijn de stukken hard en broos. (Gummi kino indice).

De kinogom bevat tannine (acidum mimotannicum) en catechine.

Inwendig en uitwendig worden zoowel de kinogom als een aftreksel van den bast als adstringens gebezigd, vooral bij chronische diarrhee en Indische spruw.

Een afkooksel van den bast heeft eene schoone, roode kleur en verdient aanbeveling als mondspoeling bij verschillende ontstekingachtige aandoeningen van het slijmvlies den mondholte en vooral bij die bij Indische spruw. Ik heb er meermalen goede resultaten van gezien, ook bij katarrhale aangezichtspijn.

Men neemt 50 gram op 400 gram collatuur.

Ook het versch uit insnijdingen vloeiende sap, *Gĕtah angsana*, kan met goed gevolg op het tandvleesch en de tong worden ingewreven.

De Tinctura angsana (Tinct. pterocarpi) wordt bereid door een deel bast op acht deelen spiritus van 30° te laten trekken, gedurende 5 dagen; de dosis is 1 op 25 deeien water bijv. een eetlepel op een halve wijnflesch tot mondspoeling.

Agar-agar (M.)

Dongi-dongi (Mak.); *Kalokane* (Amb.); *Tang ioeng tshai* (Ch.)

Sphaerococcus lichenoides Ag. (**Floridae**).

Komt overal in N. I. voor.

Deze zeewier bevat veel slijm en zetmeel.

De geheele gedroogde plant vindt men in langwerpige, balkvormige stukken, van eene witte of geelachtig witte kleur, die 2 à 3 decimeters lang en een halve decimeter hoog en breed zijn; zij zien er bladerig, als met groote cellen voorzien uit, zijn tamelijk zacht, samendrukbaar en hebben niet veel smaak.

De geheele gedroogde plant laat men in kokend water opzwellen tot eene geleiachtige massa (Zie Deel I); het middel behoort onder de emollientia.

In afkooksel geeft men 5—10 gram op 1000 gram water; in geleivorm 2,50—5 gram op 50 gram water.

Agar-agar koening (M.)

Aij sana (Amb.); *Boelong* (J. en Bl.); *Lotoe lotoe* (Amb.); *Sajor karang* (M.)

Is dezelfde plant als *Agar-agar*, maar wordt daarvan als eene variëteit onderscheiden, die men den bijnaam tenuis geeft.

Agila (M.)

I. **Aquilaria agallocha** Rxb. (**Aquilarineae**).

Gaharoe (M.); *Garoe* (M.); *Garoe kominjan* (M.); *Kajoe garoe* (M.); *Kajoe garoe engkares* (Bo.); *Kajoe kapal* (M.); *Samboeta* (Mak.); *Samboeta mata* (Amb.); *Tĕgari* (J.).

Een hooge boom van Java, Borneo en Sumatra.

Deze boom levert het aloëhout, dat vroeger tot de tonische, aromatische middelen werd gerekend, en als zoodanig op Sumatra door de inboorlingen nog wordt gebruikt. Van de *Kalambak*, die op deze boomen wordt aangetroffen en die een aangenamen geur verspreidt, maken de Chineezen gaarne gebruik, als opwekkend middel. Die *Kalambak* was vroeger zeer in trek. Valentijn zegt ervan: »dat het heerlijk en van een ongewoon »prijselijk gebruik in de geneeskunde is, kan niemand, die

»het kent, tegenspreken. Het is een panacee, dat met geen »goud duur genoeg te betalen is. Men moet voor ieder ons »veertig tail of 180 gulden, te plaatse daar het valt, geven."

BONTIUS gaf 20 greinen aloëhout tegen cholera (Boorts of *Mordexe*) en beveelt het aan bij atonischen darmkatarrh en als vermifugum. Thans bezigen vooral half-Europeesche doekoensnog *Minjak garoe*, Oleum agallochae, in- en uitwendig als antihelminthicum.

II. Excoecaria agallocha L. (Euphorbiaceae).

Baboeta (Cr.); *Garoe mata boeta* (T.); *Garoe tjoempeka* (M.): *Kajoe boeta* (M.); *Kajoe gitta* (J.); *Kajoe koeda* (M.); *Kajoe mata boeta* (M.); *Kapal* (S.); *Kappal* (J. en Bl.): *Makka foeta* (Br.); *Makka hita* (Cr.); *Mata boeta* (M.); *Mata hoeli* (Amb.); *Mata hoeri* (Amb.)

Een hooge boom van Java en Oostelijk Indië.

De bast bevat een melksap, dat tot de scherpe vergiften behoort.

De schors wordt als braak- en purgeermiddel gebezigd.

Het uitvloeiende melksap appliceert men op verouderde, atonische zweren.

Aha (Ht.)

Katoenboom (N.); *Ahamajoe* (Amb.); *Kapa* (T.); *Kapas* (M.); *Kapas bali* (J.); *Kapas djawa* (M.); *Kapas hoema* (S.); *Kapas leumboet* (S.); *Kapas meirah* (M.); *Karamboä* (Bd.)

Gossypium indicum. LAM. (Malvaceae).

Een heester, door geheel N. I. gekweekt.

De plant bezit, in al hare deelen, veel slijm, en daarom kunnen de bladeren en bloemen als vervangmiddel voor andere emollientia dienen.

Een afkooksel der bladeren kan als braakmiddel werken.

Het gebruik van de haren als boomwol en watten is algemeen bekend.

De boomwol heet in 't Maleisch *Kapas* en *Kapok*.

Ahamajoe (Amb.)

I. Zie: *Aha.*

II. Eriodendrum anfractuosum. D. C. (Sterculiaceae).

Dangdur (S.); *Kapok* (M.); *Kapok oetan* (M.); *Kawo-kawo* (Mak.); *Randoe* (J.); *Randoe kapok* (J.)

De *kapok*boom is een hooge boom, die door geheel Ned. Ind. groeit. (Zie deel I).

De bladeren leveren bij koking, of afgetrokken met water een slijmig vocht, dat vooral als emolliëns bij hoest, bij urethritis en bij darmkatarrh een groote vermaardheid heeft.

De gom wordt, in oplossingen met specerijen vermengd, bij darmkatarrhen aangewend.

De schil der vruchten wordt fijn gewreven en bij moeilijke verlossingen op den buik der kraamvrouwen geappliceerd.

De *Kapok* kan desnoods als watten gebezigd worden.

Ahtes (M.)

Zie: *Adas.*

Aijaur (Amb.)

Aij nitoe (Amb.); *Daoen kapoer* (M.); *Hate doffal madoro* (T.); *Hate fika-fika ngadoe* (T.); *Luha* (Mol.); *Ruha* (Cr.); *Tatoeme auer* (Amb.); *Tatoeme kaboele* (Amb.)

Melanolepis? calcosa Miq. (Euphorbiaceae).

Een kleine boom uit de Molukken.

De gekneusde bladeren worden bij huidziekten, vooral bij schurft, uitwendig gebezigd.

Aijessi (Amb.)

Habeam (Br.); *Mate sagooe* (T.); *Kajoe lěbé* (M.); *Rimban* (Br.)

Bassia longifolia L. (Sapotaceae).

Een hooge boom, die overal in N. I. voorkomt.

Het uitgeperste melksap bezigt men als adstringens.

De olie uit de zaden wordt gebruikt tot bereiding van inlandsche zeep.

Aijhuaa (Ht.)

Bladong (Bl.); *Karambau dinar* (Bd.); *Obat dingin* (Amb.): *Sjuggi fida* (T.); *Soedoe soedoe* (J.): *Soeroe* (J.): *Soesoeroeh* (S.); *Sosoeroe* (S.)

Euphorbia neriifolia L. (Euphorbiaceae).
Euphorbia ligularia Roxb.

Deze beide namen worden door sommigen beschouwd als synoniem; anderen zeggen, dat het twee planten zijn, waarvan de eerste een, door geheel N. I. langs stranden voorkomende, heester is en de tweede een boomachtige plant, die vooral in heggen op Java, Bali en in de Molukken voorkomt.

De wortelbast, met rijstwater en *arak* gekookt, wordt als diureticum toegediend.

Het scherpe melksap en de bladeren werken als drasticum, en worden als zoodanig, maar ook als wormdrijvend middel gebezigd, terwijl het melksap inwendig genomen de aanvallen van asthma zeer zou verminderen.

Uitwendig wordt het sap als oplossend middel bij zwellingen, ook bij steenpuisten, aangewend en wel gebezigd op wratten en bij atonische zweren.

De wortel is tegen slangenbeten, uitwendig, in gebruik.

De verwarmde bladeren legt men op den buik ter vermeerdering der urineafscheiding, en bezigt ze gekookt bij wijze van omslagen als pijnstillend middel.

Horsfield gaf van het gedroogde sap tweemalen daags 0,3 gram, als diureticum.

Bontius bezigde een extract der bladeren daartoe.

Aijhuaa ketjil (Amb.)

Aijhuaa mahina, (Amb.); *Alabobo* (T.); *Boentieries* (S.): *Daoen sedjoek* (M.) *Djoekoet kawassa* (S.); *Kabi mangoe* (T.); *Sadingin* (R.); *Tsjakkar bèbèk* (J.)

Kalanchoë laciniata. D. C. (Crassulaceae).

Deze plant komt overal in N. I. voor.

Het sap der bladeren wordt inwendig als koortsdrijvend middel gebezigd.

De gekneusde bladeren legt men uitwendig als verkoelend middel op wonden en op pijnlijke plaatsen: vooral bij cephalalgie gebruikt men die gaarne.

Aijhuaa mahina (Amb.)
Zie: *Aijhuaa kĕtjil.*

Aijkaijn (Lt.)
Bado (M.); *Kajoe belo* (M.); *Kajoe besi* (M.); *Kakae mea* (*Amb.*); *Kisambi* (S.); *Koelé* (Solor.); *Kĕsambi* (M. en S.); *Koesambi* (M. en S.); *Sambi* (Bl.); *Tehe* (Amb.)

Schleichera trijuga Willd. (Sapindaceae).

Een hooge, door geheel N. I. groeiende boom.

De bast, die in afkooksel gebezigd wordt, is een adstringens.

Hij wordt tot poeder gewreven en met olie gemengd, tegen schurft, en ook wel bij andere huidziekten aangewend.

Bovendien wordt het afkooksel van den bast bij ulcera cruris gebruikt.

Uit de zaden wordt de bekende Makassarolie, *Minjak makasar, Minjak koesambi, Minjak kĕtjatil*, gemaakt, die eene bruine kleur en een onaangenamen geur heeft Die olie wordt ook tegen schurft, enz. gebruikt en als haarmiddel. Ik zag er eene soort unguentum hydrargyri uit bereiden met levende kwik, NB. als huismiddeltje tegen zwellingen, enz.

Aijkau kapoel (Amb.)
Aijkau laun maun (Amb.); *Kapoel* (Amb.) *Tjengké oetan daoen kĕtjil* (M.); *Tjengké oetan kĕtjil* (M.); *Tjengkeh oetan kĕtjil* (M.); *Tjengké oetan* (M.); *Tjinké oetan ketjil* (M.)

Nelitris rubra Bl. en **Nelitris alba** Bl. (**Myrtaceae**).

Groote heesters uit de Molukken.

De bladeren worden, als adstringens, bij darmkatarrhen, vooral bij tropische spruw, gebezigd.

Aijkau laun maun. (Amb.)

Zie: *Aijkau kapoel.*

Aijkru laun ela. (Amb.)

Biawas (Mak.); *Djamboe ajar* (M.); *Djamboe ajar tjĕriboeng* (M.) *Djamboe goelampok* (S.); *Djamboe oetan poetih* (M); *Djamboe sĕmarang bodas* (S.); *Djamboe sĕmarang bĕurrĕum* (S.); *Djamboe sĕmarang meirah* (M.); *Djamboe sĕmarang poetih* (M.); *Kalampoak* (Bl.); *Kattammon* (Mak.)

Jambosa alba Rmph. var. **sylvestris alba.** Rmph. (**Myrtaceae**).

Een hooge boom in de Molukken en op Java.

De bloemen zijn wit; de bladeren zeer kort gesteeld, langwerpig elliptisch en aan den voet en de punt stomp.

De schors en de bladeren gebruikt men uitwendig als adtringens, vooral bij verzweringen.

Aijlaloen (Ht.)

Paternostererwt (N.); *Aijlaroe pidar* (Amb.); *Aroij saga leutiek* (S.); *Ide ide malakko* (T.); *Kajoe lale* (Bd.); *Kondori ketjil* (M.); *Rakat* (R.); *Saga* (M. S. en J.); *Saga aroij* (S.); *Saga toentong* (J.); *Tijhe kandoeri kĕtjil* (M.); *Tjontsjo* (Ch.)

Abrus praecatorius L. (**Papilionaceae**).

Eene in geheel N. I., vooral op kleiachtige gronden en in tuinen, voorkomende slingerplant (Zie Deel I).

De wortel, Radix abri, komt voor in stukken van verschillende lengte en een of een halven duim dikte; hij is van buiten bruin, van binnen geelachtig gekleurd; zonder geur; de smaak is zoet en slijmachtig, eenigzins gelijkende op zoethoutwortel.

De zaden zijn eivormig, hier en daar afgeplat, glanzend, zeer hard, scharlakenrood of bruin (een enkele maal wit) met een zwarte vlek, die zich rondom den navel en zaadnerf uitbreidt en door een golvende lijn begrensd is. Somtijds is het zaad, door vergrooting van deze vlek, bijna geheel zwart. De navel doet zich als een grijs, eirond groefje voor, in het midden gegleufd en door een gezwollen rand van de zaadhuid omgeven. In dezen ringwal ligt het poortje als een nauw zichtbare opening, die evenwel gemakkelijk is te vinden door de plaatsing van het, tusschen de zaadlobben verscholen, gekromde worteltje. Het zaad is campylotroop.

Het gewicht der zaden verschilt van 60 tot 95, gemiddeld 82 mgr.

De afmetingen zijn gemiddeld 4, 5, 5.5 en 6.5 m.m.

In water zwellen zij tot het dubbele volumen op en geven hunne kleur aan het vocht af.

De uitwendige zaadhuid is hard, bros; na weeking lederachtig en dan gemakkelijk van den kiem te scheiden. Van de binnenzijde van dit bekleedsel kan men een dun, structuurloos huidje afprepareeren dat uit de cuticula der wandcellen bestaat. De inwendige zaadhuid doet zich voor als een dun, blauwachtig vlies.

De zaadlobben, wier gewicht 68 pct. van het zaad bedraagt, zijn platbol, lichtgeel gekleurd en zeer hard.

De smaak der zaden herinnert aan dien van erwten of boonen; de zaadhuid smaakt onaangenaam, samentrekkend. De geur is zwak.

Een werkzaam beginsel is tot nog toe niet gevonden. Wel hebben Rigaud en Dusardt een alcaloïd gevonden, maar dat bleek onwerkzaam te zijn. In de zaadhuid vindt men pigment,

looizuur en calciumoxalaat; in de kiem een alcaloïd, legumine, andere eiwitstoffen, vette olie en plantenslijm; in de zaadlobben komt geen looizuur en geen zetmeel voor.

De microscopische bouw is in 't kort de volgende. De uitwendige zaadhuid bestaat van buiten af uit smalle, radiaal gestrekte, zuilvormige sclerencellen, die op de doorsnede regelmatig vijf- of zeshoekig zijn. De verdikte wanden bevatten de kleurstof, die onder het microscoop lichtrood of lichtblaauw is. Daarop volgen kleinere parenchymcellen, met kleine kristallen van zuringzure kalk, die overgaan in vertakte, dikwandige cellen, welk sponsachtig weefsel begrensd wordt door dunwandige, kleurlooze, tafelvormige cellen. De inwendige zaadhuid bestaat uit twee of drie lagen isodiametrische, veelhoekige cellen met fijnkorreligen inhoud. De zaadlobben hebben een weefsel van ronde of hoekige collenchymatische cellen, die een korreligen inhoud hebben; zij worden begrensd door een laag kleine cubische cellen. (Deze beschrijving is verkort overgenomen uit de brochure van M. Greshoff over Jequirity, den naam, die de zaden in Amerika dragen. De Engelschen noemen ze »Rosary bean").

Een aftreksel der zaden met de conjunctiva oculi in aanraking gebracht geeft aanleiding tot hevige conjunctivitis purulenta. Deze is, volgens sommigen, het gevolg van in het infusum voorkomende micro-organismen, welke door Silva Aranjo en door Sattler zijn aangetoond: die micro-organismen ontwikkelen zich zeer snel, zelfs in het nog warme infusum, dat als voedingsvloeistof voor die wezens beschouwd moet worden. Bij de door dat aftreksel gevormde conjunctivitis bestaat sterke zwelling en tranenvloed, terwijl zich een vastzittend, grauwgeel pseudomembraan vormt op de conjunctiva en soms ulcera corneae nablijven; bovendien vindt men als algemeene verschijnselen: lichte koorts, anorexie, klierzwelling en coryza.

De wortel kan in plaats van radix liquiritiae gebruikt worden.

De bladeren zijn zeer veel in gebruik; een infusum ervan wordt toegediend bij katarrhen, vooral van de luchtwegen.

Een aftreksel met wijn wordt gebezigd tegen epilepsie en bij verschillende aandoeningen van het hart.

Het waterachtige aftreksel geeft men als mondspoeling bij kiespijn en bij mondspruw, waartegen de inlanders de met de hand fijngewreven bladeren zelve gebruiken, door die op het tandvleesch in te wrijven.

Een waterachtig aftreksel der zaden is door L. DE WECKER en door SATTLER met goed gevolg aangewend ter opwekking van ontsteking bij verouderde oogziekten, vooral bij pannus, conjunctivitis granulosa en diphterica en bij trachoom.

Voor een aftreksel der bladeren geeft men 50—75 gram op 250 gram collatuur.

DE WECKER bezigt ter behandeling van de genoemde oogaandoeningen de volgende infusie:

R. Semin. abri pulv. 5,0
macera p. diem unum c.
Aq. destill. 500.0
Inf. in aeq. quant. aq. destill.
Liquor refrig. et filtr.

SATTLER bezigt een aftreksel van 1 gram zaden op 200 c.c. kokend water.

Aijlanoe-seloe (Ht.)

Aylaun seloer (Lt.); *Aylaun seron* (Ht.); *Gabi-gabi* (T.); *Gobi-gobi* (T.); *Haul amoeroel* (T.); *Kalowaij* (M. Amb.);

Actinodaphne rumphii BL. (Laurineae).

Een boom van de Molukken.

De bladeren dienen gekneusd tot het bedekken van verwondingen door pijlen en visschen veroorzaakt.

Aijlaroe pidar (Amb.)

Zie: *Aijlaloen*.

Aijlassalinoe (Amb.)

Aij makuninoe (Amb.); *Mĕnampa* (Cr.); *Samboela* (J.); *Sempoer*

M. en J.); *Sempoer ajar* (M.); *Sempoer tjai* (S.); *Songi* (Cel.); *Songin* (Bg.); *Songo* (M.);

Dillenia speciosa Thb. (Dilleniaceae).

Een hooge boom, die in geheel N. I. groeit.

De bladeren zijn langwerpig, lancetvormig, spits, met scherpe zaagtanden; aan de bovenvlakte glad; aan de ondervlakte met verspreid staande haren.

De rijpe vruchten zijn een licht purgeermiddel.

Het sap der jonge vruchten, met suiker gekookt, wordt bij bronchitis en laryngitis gebezigd.

Uitwendig wordt de bast, met water gewreven, bij jicht gebruikt; de bladeren, met water afgetrokken, dienen tot reiniging van het hoofdhaar en tot dooding van ongedierte (Zie ook *Sempoer II*).

Aijlatoe (Amb.

Zie: *Affo.*

Aijlau njid (Amb.)

Tali morea (M.); *Wali maloekoe* (Amb.)

Medinilla macrocarpa Bl. (Melastomaceae).

Komt in de Molukken voor.

De bast wordt uitwendig gebezigd bij gewrichtsziekten, op beten van visschen en slangen en op furunculi.

Aijlaun ahussen (Amb.)

I. Vernonia cinerea Leschen (Compositae.)

Aschkleurig tonderkruid (N.); *Aijlaun peu peu* (Ht.); *Aijlaun sehoe* (Amb.); *Aijlaun ua massari* (Lt.); *Bidak bangkong* (J.); *Boejoe-boejoe* (J. en Bl.); *Boejong boejong* (J.); *Boenjoen-*

boenjoen (J.); *Daoen bisol* (M.); *Daoen moeka sakit* (M.); *Langa langa* (Mak.); *Lidah andjing* (M.); *Sajor babi* (M.);

Groeit overal in N. I.

De plant behoort tot de zwakke amara adstringentia.

De wortel wordt in afkooksel gegeven bij bronchitis en bij darmkatarrh.

De bladeren bezigt men uitwendig als weekmakende pap op gezwellen.

II. Vernonia leptophylla D. C. (Compositae).

Dabat goena (J.); *Daoen moeka manis* (M.); *Soffo moetiara* (T.);

Groeit overal in Ned. Ind.

De bladeren van deze beide planten zijn omgekeerd eirond, langwerpig, onregelmatig, flauw kartelig getand; de ondervlakte heeft een grijze kleur en ziet er als vilt uit.

De bladeren worden in afkooksel toegediend bij hoest en ook aan kraamvrouwen gegeven.

Aijlaun ahussen toani (Amb.)

Daoen dammar angoes (M.); *Roetjaga goffo* (T.); *Waroema koesoe* (T.)

I. Bidens wallichii D. C. (Compositae).

Daoen djarong (M.); *Haruga* (S.); *Hutta laussa* (Amb.); *Meha hatole* (Cr.)

II. Bidens peduncularis Gaud. (Compositae.)

Deze planten komen overal in N. I. voor.

De jonge bladeren worden, in afkooksel, gebezigd bij hoest.

Uitwendig legt men de bladeren op brandwonden.

De wortel wordt gekauwd tegen kiespijn.

Aijlaun-hitoe (Amb.)

Aijlaun tahina (Amb.); *Bangon-bangon* (J.); *Daoen bati-bati* (M.); *Daoen hati-hati* (M.); *Iwak* (Bl.); *Soekan* (M.);

Coleus amboinicus Lour. (Labiatae).

Een, in geheel N. I. groeiende heester.

De bladeren zijn 1—2 duim lang, breed, eirond, aan den voet somtijds wigvormig, zeer dik, aan beide vlakten met haren bedekt, zeer welriekend.

De bladeren, fijngestampt, worden gegeven bij koorts, asthma, chronische hoest, convulsiën en epilepsie.

Zij werken in te groote dosis vergiftig, verdoovend.

Aijlaun kapepoeli (Cr.)

Indische of *Arabische Waternavel* (N.); *Alaun rihutc* (Amb.); *Antanan bĕnĕr* (S.); *Antanan gĕdeh* (S.); *Asso telina laun* (Amb.): *Bissie matan* (Bd.); *Daoen kaki koeda* (M.); *Daoen koekoeran* (M. en S.); *Daoen pĕgagan* (M.); *Daoen sélan* (M.); *Daoen sentak* (M.); *Kolodili manoora* (T.); *Kolodili maseu* (T.); *Laei kong kien* (Ch. B.); *Paidoh* (Bl.); *Pangaga* (J.); *Panigawong* (J.); *Pengaga* (J.); *Rabassa* (J.); *Sendang* (S).; *Tĕkini* (J.)

Hydrocotyle asiatica L. (Umbelliferae).

Een in geheel N. I. groeiende heester, vooral in vochtige grasvelden, langs en in sawah's.

De bladeren zijn lang gesteeld, niervormig, getand, een halve duim lang: versch hebben zij geen geur, maar gekneusd rieken zij aromatisch: de smaak is scherp, bitter, onaangenaam.

De gedroogde bladeren, tot poeder gebracht, vormen een lichtgroen, zacht en aangenaam riekend poeder, dat in vele apotheken in voorraad gehouden wordt.

Het werkzame beginsel is een lichtgekleurde, scherpe, bitter smakende, vluchtige olie, vellarine geheeten.

De physiologische werking is omstemmend, tonisch, pisdrijvend; plaatselijk stimuleerend; volgens sommigen scherp prikkelend.

Inwendig wordt een afkooksel der bladeren gegeven bij bronchitis, asthma, darmkatarrhen, dysenterie, fluor albus, graveel, andere nierziekten en waterzucht. Bovendien wordt het ook bij lepra aangewend, waartegen het evenwel niet de minste uitwerking heeft, en schijnt het nuttig te werken bij syphilis.

Het wordt als specificum beschouwd bij het ziektebeeld, dat door het overmatig gebruik van *djenkol* onstaat. (Zie Deel I). Ook tegen urethritis is het in gebruik en als antidotum.

Tot het afkooksel worden 5 gram bladeren gebezigd op 250 gram collatuur.

Van het poeder der gedroogde bladeren kan men 3 × daags 0,5 gram toedienen.

De gedroogde wortel (Radix hydrocotyles asiaticae) wordt in doses van 0.1 tot 0.4 pro die voorgeschreven in poeders of pillen; ook wel in alcoholische oplossing (Essentia hydrocotyles), waarbij 1 deel verschen wortel met 2 deelen alcohol worden afgetrokken. Van de bladeren wordt ook een stroop bereid, die vooral tegen kinkhoest wordt gebezigd.

Uitwendig worden de wortel en de bladeren in zalfvorm voorgeschreven bij rheumatische pijnen ter inwrijving; daartoe neemt men 1 deel poeder op 5 deelen vet en 1 deel was.

Een afkooksel der bladeren bij sjankers, bij fluor albus en als mondspoeling, vooral bij aphtheuse aandoeningen.

De zacht gewreven bladeren worden bij roosachtige huidontsteking op de aangedane plaats gekleefd, eene handelwijze, waarvan ik meermalen goede resultaten zag. Ook bij phlegmoneuse zwelling van gekneusde wonden zag ik van die plaatselijke bedekking met de bladeren zooveel nut, dat ik die behandeling boven elke andere de voorkeur geef. Zelfs bij lymphangitis, bij distorsiën, enz., is die bedekking aan te bevelen.

De bladeren worden somtijds op ulcera geappliceerd.

Het sap uit de bladeren wordt bij verwondingen van het oog, daarin gedroppeld; bij maculae corneae toucheert men de oogen met de afgebroken bladstelen.

Atjlaun mahatj (Amb.)
Daoen këtjil (M.); *Daoen tjinta* (M.); *Djoekoet toemboe eusi* (S.) *Goffo haijran miskien* (T.); *Gossouw madoengi* (Btg.); *Igo-igo* (T.); *Katoemba lemang* (S.); *Katoembang* (S.); *Katoembang lemah* (S.); *Mamaniran* (M. en S.); *Maniran* (M.); *Mëmaniran* (S.); *Nanangkaän* (S.)

Phyllanthus niruri. L. (Euphorbiaceae.)
Phyllanthus urinaria Willd.

Een door geheel N. I. groeiende struik, meestal op zeer vochtige, zoowel bebouwde, als woeste gronden.

Het kruid, met de wortels, wordt in de apotheken in gedoogden toestand in voorraad gehouden, omdat dit geneesmiddel dikwijls door de Europeesche geneesheeren wordt voorgeschreven. Het gedroogde kruid heeft een lichtgroene kleur, en vertoont allerhande stukjes van de plantendeelen: het is reukeloos. (Herba phyllanthi niruri.)

De werking bepaalt zich vooral tot het systema uropoëticum, als pisdrijvend middel. Ook zou het afdrijvend op de vrucht werken.

Een aftreksel der bladeren, vermengd met den wortel van papaja, is als diureticum in gebruik, vooral bij urethritis; ook bij nier- en blaasziekten. Ook tegen chronische diarrhee en bij hydrops wordt die infusie gebezigd. De inlanders wrijven het kruid met water af en geven dat aan kinderen tegen epilepsie en stuipen.

De wortel wordt met pinang gekauwd bij tandpijn, soms ook bij buik- en lendenpijn.

Het infusum wordt bereid van 15—30 op 250 water. Ik dien het veel toe bij beginnende urethritis.

Bij geelzucht wordt de fijngewreven wortel, met melk gemengd, ingenomen; de dosis is dan 15 gram 's morgens en 's avonds.

Uitwendig wordt de fijngewreven plant, met rijstwater tot eene pap bereid, op zuchtige zwellingen, abscesssen en zweren gebezigd.

Aijlaun maroea (Amb.)
Daoen poetri (M.); *Daoen prada* (M.); *Daoen toadjin* (Sum. W. K.); *Djoe mali* (T.); *Kaij woelan* (Men.); *Kajoe bintang* (Men.); *Kajoe rârâ* (Men.); *Pantjar mata hari* (Sum.); *Poetria* (M.); *Timo timo* (Sum. W. K.)

Mussaënda frondosa L. var. glabra (Rubiaceae).

Deze heester groeit in geheel N. I.

De zaden worden bij physconie der milt toegediend.

Het sap van de stengels bij conjunctivitis in het oog gedroppeld.

Aijlaun marva (Ht.)
Kajoe nasi (M.); *Nasi nasi* (M.); *Soffo mani mani* (J.)

Dartus perlarius Lour. (Solanaceae).

Een heester uit de Molukken.

De wortel is een verkoelend, zacht laxans, dat bij koortsen wordt gebezigd.

De bladeren worden door de inlanders zeer veel uitwendig tegen mazelen gebruikt, ten einde het doorkomen van den uitslag te bevorderen en later de jeukte te verminderen.

Aijlaun nuvel (Amb.)
Aijlohoij (Amb.); *Daoen grisek* (Bd.); *Daoen koijn* (M.); *Daoen*

mangkok (M.); *Daoen papeda* (M.); *Daoen tapalewan* (M.); *Goera batoe* (T.): *Mamangkokan* (M.); *Mamanoekan* (M.); *Rauparoro* (T.)

Nothopanax cochleatum. Miq. (Araliaceae).

Deze heester groeit, door geheel N. I., in pagars.

De bladeren zijn hartvormig en als schotels uitgehold; zij bezitten een scherpen, maar pieterselie zweemenden geur.

De bast bevat eene gomhars, die op opoponax gelijkt.

De wortel en de bladeren werken als diaphoreticum en diureticum, en worden ook als stondendrijvend middel in afkooksel gegeven. Men dient ze dikwijls toe bij graveel.

De, met olie bestreken, bladeren worden, vooral op Ternate, op zwerende borsten gelegd, en uitwendig bij pokken gebruikt tegen de sterke jeukte.

Aijlaun oerita (Amb.)
Koheba magolot siffi (T.); *Polendo darat* (Bl.); *Saba-saba* (T.); *Saha saha* (T.)

Trevesia moluccana Miq. (Araliaceae).

Een heester uit de Molukken.

De schors en de bladeren worden toegediend bij eene onderbuikziekte (*sakit gorita*), waarschijnlijk een baarmoederlijden.

Aijlaun paija mata (Amb.)
Krak nasi (M. en J.); *Lossa-lossa* (Amb.); *Rak nasi* (M. en J.)

I. Dentella repens Forst. (Rubiaceae.)
Djoekoet (S.); *Djoekoet kapolloh* (S.)

II. Bonnaya veronicaefolia Sprg. (Scrophularineae).
Dĕdĕlangan (S.)

Deze planten komen door geheel N. I. voor.

De gekneusde bladeren van beide planten **worden uitwendig** gebezigd bij schurft en bij onychia.

Aijlaun peu peu (Ht.)
Zie: *Aijlaun ahussen I.*

Aijlaun rihute (Amb.)
Zie: *Aijlaun kapepoeli.*

Aijlaun sala (Amb.)
Akar lakoem (M.); *Aroij landoek-leutiek* (S.); *Dooen kapialoen* (M.); *Daoen lakoem* (M.); *Lakoem* (M.): *Lakong* (M.); *Mata oedang* (M.);

Cissus cinerea Lam. (Ampelideae.)

Een door geheel N. I. groeiende slingerplant.

Een aftreksel der bladeren wordt tegen koorts gebruikt.

De bladeren, gekneusd, worden als huidprikkel aangewend, en als zuiverende en rijpmakende pap bij ulcera en abscessen.

Ook geeft men het sap inwendig en de gekneusde bladeren uitwendig als antihelminthicum aan kinderen.

Aijlaun sehoe (Amb.)
Zie: *Aijlaun ahussen. I.*

Aijlaun seloer (Lt.)
Zie: *Aijlanoe seloe.*

Aijlaun seron (Ht.)
Zie: *Aijlanoe seloe.*

Aijlaun tahina (Amb.)
I. Zie: *Aijlaun hitoe.*

II. **Conyza balsamifera L.** (**Compositae**).

Tonderkruid (N.); *Vlookruid* (N.); *Apa apa* (J.); *Apapa karbo* (M.); *Bloenkas* (M. en J.); *Bloentas* (M. en J.); *Blonkas* (M. en J.); *Blontas* (M en J.) *Madi kapo* (T.); *Semboeng* (M. en S.); *Semboeng awehweh* (S,); *Semboeng kĕbo* (J.); *Semboeng leutiek* (S.); *Semboeng oetan* (M.); *Tjapa* (R.); *Tjapoe toehoer* (S.); *Tjopo* (M.).

Eene door geheel N. I. groeiende heester, vooral op klei- en steenachtige gronden.

De bladeren zijn omgekeerd eivormig, getand, aan de bovenvlakte rimpelig, aan de ondervlakte wollig; zij rieken en smaken eenigszins naar salviabladeren. Zij worden als vervangmiddel daarvan gebezigd, dus inwendig als aromaticum, diaphoreticum en expectorans. Bontius raadt de toediening ervan aan bij verschillende darmaandoeningen en bij trismus (tetanus). Ook zouden zij overvloedige menstrua doen verminderen.

Op Bali mengt men de bladeren met het sap van *Poelé* en *Daoen kĕntoet*, en gebruikt dit mengsel als antihelminthicum en bij buikpijnen.

Waitz raadt aan de bladeren te vereenigen met die van **Hibiscus tiliaceus** (Zie: *Baroe*) en maakt daaruit eene soort van borstthee van de volgende samenstelling ongeveer:

R.Flor.hibisci.tiliac.

Folior.hibisci.tiliac.	āā	50,—
Herb.conyz.balsam.		100,—
Sem.foenic.		1,—
Rad.liquir.		10,—

Conc.Cont.m.f.species. D. S. Borstthee.

Deze werkt zeer gunstig bij bronchitis catarrhalis.

Uitwendig worden de bladeren in baden gebruikt tegen profuus of stinkend zweet. In aftreksel geeft men ze, als mondspoeling, vooral tegen salivatie. Men kan ze zeer goed in pappen mengen ter verweeking van abscessen. Bontius gaf een sterk aftreksel ervan in lavementen bij dysenterie.

Tot het bereiden van warme baden met deze bladeren neemt men gelijke hoeveelheden ervan met de bladeren van *Lagoendi*, *Djamboe bidji* en *Djĕroek nipis*.

Aijlaun tahur (Amb.)

Aupaloelan poetih (Amb.); *Gĕbumbo* (J.); *Gĕdĕbang* (S.); *Gerong* (J.); *Kembang pori* (Mak.); *Lomba* (J.); *Nambong* (J.); *Sajor lomba* (M.).

Pothomorphe subpeltata Miq. (Piperaceae).

Komt overal in N. I. voor.

De bladeren worden als diureticum aangewend; een aftreksel der zaden geeft men bij bronchitis.

Uitwendig worden de gekneusde bladeren bij contusiones gebruikt.

Aijlaun toeban (Amb.)

Indian privet (bij Bontius); *Kuischboom* (N.); *Aij tette toeban* (Amb.); *Aij toeban* (Amb.); *Aroij landoek* (S.); *Galing-galing* (J.); *Kofassa gaba-gaba* (Min.); *Lagoendi* (M. en J.); *Lanra* (Mak.); *Tandjong sahari* (M.).

Vitex trifolia L. (Verbenaceae).

Eene struik, die door geheel N. I. voorkomt, en vooral langs rivieroevers wordt aangetroffen.

De blaadjes zijn eivormig, spits toeloopend, van onderen witachtig, drie aan drie aan een steel vereenigd; zij rieken zeer aangenaam.

Bij alle schrijvers over planten op Java of in Oost-Indië vindt men deze plant genoemd. Bontius maakt er met zeer veel ophef gewag van. Rumphius, Rheede, Lindley, Horsfield, Waitz, Filet bevelen haar aan.

De bladeren worden in aftreksel, als aromaticum, gebezigd, en vormen dan een goed zweet- en pisdrijvend middel, dat

de gewone kamillen vervangen kan. Bontius raadt het aan bij trismus en tetanus. Ook is het bij beri-beri toegediend. De Balinezen gebruiken het bij koliekpijnen door flatulentie. Rheede beveelt de tot poeder gebrachte bladeren inwendig aan bij intermitteerende koortsen. Het aftreksel wordt ook toegediend bij dysmenorrhoe, amenorrhoea en gestoorde lochiën. Waitz raadt het gebruik ervan als diureticum aan, vooral bij personen, die een gevoelig darmkanaal hebben, bij wie de aetherische olie, die er in aanwezig is, gunstig zoude werken.

Uitwendig worden de bladeren aangewend als verdeelend, pijnstillend middel, vooral bij zweren en kneuzingen. Bij beri-beri gebruikt men ze als inwrijving. Ook bezigt men ze op verschillende zwellingen. Zij worden daartoe fijn gekneusd of in pappen gemengd.

Men gebruikt ze ook tegen verschillende huidaandoeningen, vooral tegen scabies. Daartoe worden de bladeren, in een aarden pot, zoo heet gemaakt, dat de lijder de applicatie nog verdragen kan. Bontius zag nut van de uitwendige aanwending der bladeren, bij eene ziekte, die hij ignipeditis der inlanders noemt, en in lavementen bij dysenterie.

Somtijds worden de gedroogde bladeren als tabak gerookt, bij hoofdpijn en bij verkoudheid.

De wortel wordt uitwendig gebezigd bij rheumatismus en bij plaatselijke pijnen.

De bladeren worden in kasten, enz. gelegd ter verdrijving van kakkerlakken; zij zijn een uitstekend middel tegen wandluizen, waartoe zij in bed worden gestrooid (Dr. J. Jacobs).

De rook der bladeren is een goed middel ter verdrijving van muskieten.

De dosis der bladeren is 15 gram met 250 tot 300 gram kokend water afgetrokken: met kopjes tegelijk te nemen.

Aijlaun uä massari (Lt.)

Zie: *Aijlaun ahussen I.*

Aijlaun-uijn (Amb.)

Aijlaun-wakkan (Amb.); *Ampĕtoe tanah* (M.); *Daoen koekoeran* (M. en S.); *Daoen koerang* (M.); *Papaijta* (T.).

Curanga amara Juss. (Scrophularineae).

Groeit door geheel N. I.

Een aftreksel van het zeer bittere kruid is in gebruik tegen koorts en tegen helminthiasis.

Aijlaun-wakkan (Amb.)

Zie: *Aijlaun-uijn*.

Aijlilin (Amb.)

Bontbladige Justitia (N.); *Bĕlangan* (Oost Java); *Dangora* (M.); *Daoen bisolan* (J.); *Daoen poeding* (M.); *Daoen poetri* (M.); *Daoen toelak* (J.); *Demong* (J.); *Handĕulĕum* (S.); *Kabi kabi* (T.); *Loelajo* (T.); *Poeding* (M.); *Poeding poetih* (M.); *Pradak poeding* (R.); *Rendandam* (Alf. Min.); *Selantom* (Mand.); *Temman* (J.); *Tommon* (J.).

Graptophyllum hortense L. Nees. (Acanthaceae).

Een heester, die in geheel N. I. als sierplant voorkomt, vooral rondom de woningen der inlanders.

De bladeren zijn tegenoverstaand, gesteeld, glad, langwerpig eirond, met witte vlekken geteekend; de bloemen zijn paars gekleurd.

Inwendig wordt een afkooksel der bladeren aan kraamvrouwen toegediend, als zij zich vermoeid gevoelen.

Uitwendig legt men de bladeren als verdeelende en rijpmakende pap op steenpuisten en abscessen; ook gebruikt men ze tegen schurft en als reinigingsmiddel voor het hoofdhaar.

Bovendien worden zij, fijn gewreven, als pijnstillend middel op het voorhoofd gesmeerd, bij hoofdpijn.

Aijlohoij (Amb.)
Zie: *Aijlaun nuvel.*

Aij lohoen oebi (Amb.)
Tali baboeni (M.); *Tali bèboeni* (M.).

Cissus latifolia VAIL. (Ampelidae).

Een slingerplant uit de Molukken.
Het gekneusde kruid wordt als rijpmakende pap gebezigd op zweren, abscessen en furunkels.

Aij mahoe (Amb.)
Lansen (N. volgens VALENTIJN,): *Bidjietan* (M.); *Boëan* (Amb.); *Doekoe* (S. en J.); *Kokossan* (M. en J.); *Langsep* (J.); *Lansa* (M.); *Lanseh* (M.); *Lassa* (T.); *Lassato* (Amb.).

Lansium domesticum JACQ. (Meliaceae).

Een hooge boom, die in N. I. overal in tuinen voorkomt. (Zie Deel I).
De zeer bittere, groen gekleurde zaden zijn wormdrijvend en zouden ook koortswerende eigenschappen bezitten. Als anthelminthicum geeft men aan kinderen twee of drie zaden met water fijn gewreven.
De schil der vruchten wordt gedroogd en fijn gestampt en de inlanders bezigen dat poeder om zich het lichaam mede in te wrijven na het baden; zij meenen, dat de huid daardoor zachter wordt.

Aij mahoe abba (Amb.)
Wilde lansen (N. volgens VALENTIJN): *Alar poetih* (Sum. W. K.); *Daoen bitjétah* (S.): *Boëan* (Amb.); *Boëan abbal* (Amb.): *Boëan-taoeno* (Amb.); *Ki batjetja bodas* (S.); *Ki bedjek bodas* (S.); *Lansa oetan* (M.); *Lassa soeroe* (T.); *Wampi* (Ch.).

Cookia punctata. Retz. (Aurantiaceae).

Een boom van de Sunda-eilanden en de Molukken; vooral in steenachtige bergstreken.

De bladeren zijn oneven gevind; de blaadjes 3—5—9 parig, afwisselend, aan den voet ongelijk, eirond-lancetvormig, gespitst, kartelig fijntandig.

De bladeren zijn een aromatisch-bitter middel; proeven van M. Th. Reiche en Dr. A. J. D. Steenstra Toussaint hebben aangetoond, dat deze plant geene koorstwerende eigenschappen bezit (Gen. Tijdsch. v. N. I. Deel VI, pag. 394 en Deel VII, pag. 604).

De bladeren en de schors worden uitwendig bij scabies gebruikt.

NB. De vruchten zouden bedwelmende eigenschappen bezitten.

Aij makianinoe (Amb.)

Aij massaninoe (Amb.); *Boekoekoen* (Mak.); *Dengen* (Mak.); *Kopaäl* (J.); *Sangi* (Cel.).

Dillenia serrata Thb. (Dilleniaceae).

Een hooge boom van Celebes en Amboina.

De bast wordt, in afkooksel, gebezigd bij asthma en bij spruw.

Aij makka loelan (Ht.)

Aupaloelan (Amb.); *Djarong-djarong* (M.); *Saja mamj* (T.); *Santen koening* (M.); *Santen konneng* (S.); *Sokko konneng* (S.).

Pavetta amboinica Bl. (Malvaceae).

Een heester in de Molukken en op Sumatra.

Uitwendig wordt de wortel gebezigd als huidprikkel, zelfs blaartrekkend.

Aij makuninoe (Amb.)
Zie: *Aijlassalinae.*

Aij massaninoe (Amb.)
Zie: *Aij-makianinoe.*

Aijmiri (Br.)
Zie: *Affo.*

Aij nahoe (Amb.)
Aij nau (Amb.); *Biroeroeng itam* (R.); *Doek-doek* (J.); *Geroro mafalla* (T.); *Harendong goenoeng* (S.); *Kadoekdoek* (J. Bl.); *Karamandijn* (Mak.); *Karamoenting* (M.); *Kĕnoelang* (Bk.); *Nahoe* (Amb.); *Nau* (Amb.); *Sangahap* (Ch. Bo.); *Sengani* (J.); *Siggaweh* (J.); *Tjongkodo kir* (J.); *Widadari* (J.).

Melastoma polyanthum. Bl. (Melastomaceae).

Een overal in N. I. groeiende heester, vooral als kreupelhout in bergstreken.

De eironde bladeren zijn kort gesteeld, tegenoverstaand, langwerpig, spits.

De wortel wordt afgeschrapt, dit schrapsel in water geweekt en dat water als vermifugum aan kinderen te drinken gegeven; bovendien laat men den bast 2 à 3 dagen in water weeken, wrijft dien dan fijn en bindt dien als een pap op den buik der kinderen vast.

Het sap der wortels wordt als calmans, bij nerveuse aandoeningen, gebezigd; zelfs bij epilepsie en stuipen.

De bladeren werken adstringeerend en zijn als zoodanig in gebruik bij darmkatarrhen, dysenterie, gonorrhoea, fluor albus, enz.

Aij nau (Amb.)
Zie: *Aij nahoe.*

Aij nitoe (Amb.)
Zie: *Ayaur.*

Aij oelan (Amb.)
Aij oelit (Amb.); *Fetoel* (Br.); *Sandori* (M.); *Santoel* (M.); *Santoor* (Mak. en T.); *Satoel* (M.); *Sekoel* (Amb.); *Sentoel* (M.); *Setoel* (Amb.); *Sontol* (M.).

Sandoricum indicum Cav. (Meliaceae).

Een hooge boom in tuinen op Java en in de Molukken.

Den aromatisch-bitteren wortelbast geeft men bij maagpijn; daartoe wordt hij met azijn en water fijn gewreven en zou dan krampstillend werken.

Op Java wordt hij, met den wortel van Xylocarpus obovatus Juss. (Zie *Boewah kira-kira*) vermengd, toegediend bij fluor albus.

Aij oelit (Amb.)
Zie: *Ay oelan.*

Aijokkol ketjil (Amb.)
Rooskleurig loodkruid (N.); *Akar binassa* (M.); *Bama* (T. en Mak).; *Daoen patma* (M.); *Djarong bĕurrĕum* (S.); *Kajoe auwaran* (M.); *Kembang genni* (J.); *Mehoe latoe* (Amb.); *Mehoe tanaharie* (Amb.); *Moedja* (J.); *Patma* (M. en J.); *Sinaka* (R.); *Tjintekka* (J.); *Tjou njok* (Ch. Bo.).

Plumbago rosea L. (Plumbagineae).

Een heester, in geheel N. I. in tuinen.

De wortel bezit scherp narcotische eigenschappen, en wordt als abortivum gebezigd, door dien in de vagina te brengen, waardoor somtijds metritis en peritonitis outstaat.

Ook geeft men dien als koortswerend middel.

Het werkzame bestanddeel is een kristallijn poeder, plumbagine genaamd.

De wortel, maar vooral de wortelbast, wordt als roodmakende en blaartrekkende huidprikkel gebezigd; hij verwekt met water afgewreven en wat meel vermengd binnen 5 minuten pijn, die na een kwartier ongeveer even hevig is als bij een Spaansche-vliegpleister. Na een half uur aangewend te zijn, vormt zich binnen 12 tot 18 uren eene goede, met serum gevulde blaar. Hij heeft het nadeel van zeer pijnlijk te zijn, maar kan zeer goed Spaansche vliegen vervangen Soms wordt de wortel bij tandpijn ingewreven. (Zie ook *Sĕriwan*).

Aijokkoli (Amb.)
Zie: *Adal-adal.*

Aijokkor (Amb.)
Zie: *Adal-adal.*

Aijpakka (Amb.)
Daoen kĕndal (M. en Bl.); *Kammang* (Mak.); *Kandal* (M. en J.); *Kasedel* (J.); *Kaudallam* (M.); *Kofassa gaba-gaba* (Min.); *Sakandal* (M.); *Sĕkankel* (M.); *Totebo* (T.); *Toleho* (T.).

Cordia myxa L. (Cordiaceae of Boragineae).

Een, in geheel N. I. groeiende boom

De bast wordt door inlanders veel inwendig gebruikt bij koortsen; hij behoort tot de lichte tonica.

De vruchten hebben dezelfde werking als cassia.

De wortel werkt laxeerend: de bast wordt, op Java, in afkooksel, bij koortsen toegediend: de gedroogde vruchten, die in den handel onder den naam van Sebestinae of Myxae voorkwamen, bevatten veel slijm en worden als verzachtend middel, bij darm- en blaaskatarrhen, gegeven. Zij komen in den regel in Europa bedorven, beschimmeld en wormstekig aan.

De laxeerende dosis van de pulpa der vrucht is 40—60 gram.

Aij poetih (Amb.)
Elan (Amb.); *Kajoe poetih* (M.).

I. Melaleuca leucadendron L. (Myrtaceae).
Melaleuca minor D. C.
Baljoele (T.); *Baroe gallam* (Mak.); *Bollong* (J. en Bl.); *Hate kelang* (T.); *Kajoe gelam* (M.); *Kajoe kilam* (M.); *Kamelan* (Amb.); *Kelan* (Bd.); *Sakelan* (Cr.); *Sari bollong* (J. de vruchten).

Een hooge boom van Celebes en de Molukken.

Van dezen boom wordt, door destillatie der takken en bladeren, de kajoepoetih-olie verkregen.

Goede Oleum cajeputi heeft een schoone, licht blauwachtig groene kleur, is doorschijnend en gemakkelijk beweegbaar. De geur is sterk, niet onaangenaam, hoewel sommige menschen dien volstrekt niet verdragen kunnen. De smaak is aromatisch-kamferachtig, terwijl een gevoel van koude in den mond nablijft. De groene kleur der olie is toe te schrijven aan een gering kopergehalte, ten gevolge der bereiding; zij zou anders geel zijn (D. Ples in Nat. Tijdsch. v. N. I., Deel XV, pag. 349).

De *Minjak kajoe poetih* wordt door de inlanders gaarne en veel gebruikt, vooral uitwendig bij pijnen van allerlei aard (zie Deel I en elke Mat. Med.).

II. Pisonia alba Span. (Nyctagineae).
Ambonsche of *Moluksche kool* (N.); *Daoen boelan* (Men.); *Daoen tallam* (Bd.); *Hate boelan* (T.); *Kajoe boelan* (T.); *Kool banda* (M.); *Sabe* (Bl.); *Sajor poetih* (M.); *Talla* (Bd.); *Tallan* (Bd.).

Een meestal aangeplante boom van Java, Celebes en de Molukken.

De bladeren zijn tot 3 decimeter lang, eirond, spits, gaafrandig, glad, van eene lichtgroene tot geelwitte kleur.

De bladeren worden in *santen* of in melk gekookt en vormen dan een zeer goede, weekmakende pleister. Zij worden in hun geheel of in stukken van de verlangde grootte gekookt en dan koud gebezigd, o. a. ook met goed gevolg bij likdoorns en eeltachtige verhardingen.

Aij polat (Amb.)

I. Laportea amplissima Miq. (Urticaceae).
Polat poetih (Amb.); *Polot poetih* (Amb.).

II. Laportea decumana Wedd. (Urticacae).
Daoen gatel bĕsar (M.); *Daoen kĕmadoe bĕsar* (M.); *Daoen sĕtan bĕsar* (M.); *Poeloes gatel* (S.); *Poeloes gatel bĕsar* (M.); *Poeloes gatel gĕdeh* (S.); *Polat* (Amb.); *Polot* (Amb.); *Salattan* (Bd.).

Heesters van Java en de Molukken.
De bladeren bezitten, onder de opperhuid, haarvormige klieren, waarvan de inhoud veel bicarbonas ammoniae bevat, en worden gebezigd als huidprikkel bij verlammingen en bij rheumatismus, ook bij zenuwpijnen.

Aij samara (Amb.)
Angin-angin (Mak.); *Arau* (R.); *Kajoe angin* (M.); *Kajoe mĕrak* (Bl.); *Lan ewul* (Cr.); *Liluwi* (T.); *Lour* (Amb.).

I. Casuarina equisetifolia L. (Casuarineae).
Hoi lo tjoeng (Ch. Bo.); *Kajoe roja* (Alf. Min.); *Oereoel* (Cr.); *Roe* (R.); *Tjamara* (M.); *Tjamara laoet* (M.); *Tjemôrô* (J.).

II. Casuarina nodiflora Forst. (Casuarineae).
Kajoe tjamara ramboet (M.); *Kullehur* (Bd.); *Kullewur* (Bd.); *Tjamara ramboet* (M.).

Hooge boomen, die door geheel N. I. voorkomen.
Een afkooksel van den samentrekkenden bast wordt toegediend

als tonicum bij darmkatarrh, bij bloedspuwing en als opwekkend middel.

Op Makasser wordt het afkooksel gedronken bij buikpijn, en vooral dat van Casuarina nodiflora aanbevolen tegen cholera.

Uitwendig wordt het afkooksel gebezigd als inwrijving bij verlammingen, vooral bij beri-beri.

De fijn gewreven vruchten worden, tegen hoofdpijn, op het voorhoofd gelegd.

Aij sana (Amb.)
Zie: *Agar-agar koening.*

Aij tette laun maun (Amb.)
Aij tette obte (Cr.); *Aij tete olite* (Cr.); *Dahingora* (T. en Men.); *Daoen hellebardies* (J.); *Daoen tamman* (J.); *Gandaroesa koening* (Bd.); *Handaroesa* (S.); *Kapido papoea* (M.); *Kado maas* (S.); *Kajoe ara maas* (Bk.); *Kajoe maas* (M.); *Kajoe poering* (J.); *Kodihe* (T.); *Loeli-loeli* (T.); *Poeding* (M.); *Poering* (J.); *Sosal* (Amb.); *Werot* (Alf. Min.).

Codiaeum moluccanum Don. (Euphorbiaceae).

Deze heester komt in een groot aantal variëteiten in alle tuinen in Ned. Indië voor; de planten dragen in het dagelijksche leven den naam Croton, en hebben voor iedere variëteit in 't Maleisch wêer een anderen naam, waarvan de opsomming hier geen nut heeft.

De wortel wordt als laxans en bij gastralgie toegediend.

De bladeren legt men op verharde gezwellen en wrijft ze in bij lendenpijn.

Aij tette obte (Cr.)
Zie: *Aij tette laun maun.*

Aij tette olite (Cr.)
Zie: *Aij tette laun maun.*

Aij tette toeban (Amb.)
Zie: *Aijlaun toeban.*

Aijt iba (Amb.)
Bekerplant (N.); *Daoen gendi* (M.); *Gada gada* (Sum. O. K.); *Gendi* of *Gindi monjet* (M.); *Gindi sétan* (M.); *Katsjong broe* (Mak.); *Lobe leiposso* (Amb.); *Nitoe alaä* (Amb.); *Priokra* (R.); *Sĕrok radja mantri* (S.); *Sobe leijposso* (Amb.); *Taboeng broe* (M.).

Nepenthes phyllamphora WILLD. (Nepenthae).

Een slingerplant van Java en de Molukken.
Het water uit de kannetjes wordt tegen hoest gedronken.

Aij toeban (Amb.)
I. Zie: *Aijlaun toeban.*

II. Vitex negundo L. (Verbenaceae).
Kajoe loebang (Bk.); *Katoek laoet* (S.); *Katoelampa laoet* (S.); *Kofassa gaba gaba* (Min.); *Lagoendi* (M.); *Lagoendi laoet lalaki* (M.).

Een, in geheel N. I. voorkomende heester.
De wortel zou pisdrijvende en antihelmintische eigenschappen bezitten; verdere aanwending als Vitex trifolia. (Zie: *Aijlaun toeban*).

Aij ukka (Amb.)
Gingiang (S.); *Kajoe ajar parampoean* (M.); *Kalawasan* (J. en Bl.); *Ki bobaja* (S.); *Kollo tala* (T.); *Mĕsĕnong* (Bk.); *Sĕlangkar* (S.); *Soelangkar* (S.); *Tiboeaja* (S.); *Toewa* (J.).

Leea sambucina WILLD. (Leeaceae of Ampelideae).

Een door geheel N. I. groeiende heester, die vooral op sterk beschaduwde plaatsen gevonden wordt.

De bladeren dienen tot verkoeling bij ontstekingen, vooral van het oog; ook uitwendig bij koorts. Het sap uit den stam wordt tegen doofheid in het oor gedroppeld; het geraspte hout wordt, met gember gemengd, bij verlammingen, als pap gebezigd; terwijl het hout en de bladeren, gekneusd en fijn gewreven, als bloedstelpend middel worden gebruikt, meer bepaald bij verwondingen.

Het sap wordt verkregen door een stuk hout aan het eene einde te branden, waardoor het vocht aan het andere einde uitloopt.

NB. Het hout wordt beschouwd als een duivel bezwerende kracht te bezitten.

Aij wahaoe (Cr.)

Daringoe (M.); *Dĕringoe* (M.); *Djari angau* (Sum. W. K.); *Djaringgau* (M.); *Dringo* (J.); *Jaringoe* (S.); *Jiriningoh* (M.) *Kajoe swangi* (Bd.) *Kerjangoe* (M.).

Acorus terrestris Rmph. (Orontiaceae).

Eene, door geheel N. I. voorkomende moerasplant (Zie Deel I).

De wortel kan als vervangmiddel dienen voor kalmuswortel (Radix calami aromatici) en wordt als zoodanig gezigd.

Een olie, uit den wortel bereid, *Minjak dĕringoe* (M.), Oleum acori terrestri is vooral uitwendig in gebruik als prikkelend middel.

Aij wara (Amb.)

Loemboei (Mol.); *Oär* (S).; *Oär naga* (S.); *Oär tambang* (S.); *Oeär* (S. ook in de samenstellingen); *Oeri oma* (T.); *Rotan korwaër* (J.); *Rotan oetan* (M.); *Wala* (Amb.); *Walo* (Amb.); *Wara* (Amb.); *Waro* (Amb.); *Wowo* (S.).

Flagellaria indica. L. (Flagellarieae).

Een, in geheel N. I. groeiende slingerplant.

De bladeren van deze plant zijn, volgens LINDLEY, adstringeerend. RUMPHIUS zegt, dat de gekneusde bladeren op versche wonden worden gelegd.

Men gebruikt het kruid ook, in aftreksel, als hoofdwassching om het uitvallen van het haar te voorkomen.

Ajam (M. en J. k.)
Hoenders, kip (N.); *Pitik* (J. n.)

Gallus bankiva, var. domesticus TEMMINCK. (Aves.)

(Zie Deel I).

De kippen leveren, uit een medisch oogpunt, als geneesmiddel eieren (*tĕlor*). (Zie Deel I en elke Mat. medic.).

Het eiwit heet in 't Maleisch *poetih tĕlor;* de dojer heet *koening tĕlor;* de schaal *koelit tĕlor.*

In het Javaansch is eiwit: *poetih endog* (n.); *pĕtak tigan* (k.);
eidojer: *koening endog* (n.); *djĕnė tigan* (k.);
eischaal: *koelit endog* (n.); *koelit tigan* (k.);

NB. De inlanders schrijven aan het vleesch van zwarte hoenders een diuretische werking toe, en gebruiken het bloed van die zwartgekleurde kippen als oogdroppels bij conjunctivitis.

Ajam bakoekoe (M.)
Brembets (J.); *Goegong* (Bl.); *Golwengong* (Bl.); *Koeroe kekoe* (Amb.).

I. Rubus acuminatissimus HASSK. (Rosaceae.)

II. Rubus moluccanus L. (id.)
Hareu eus badak (S.).

Heesters, groeiende op de Sunda- en de Moluksche eilanden.

Het sap dezer planten, zooals het uit de afgesneden stengels

te voorschijn treedt, wordt, hoewel het zeer scherp prikkelend is, in de oogen gedroppeld.

De inlanders houden er in het algemeen veel van, om vrij sterk prikkelende plantensappen in de oogen te droppelen: eene handelwijze, die door kleurlingen meermalen wordt nagevolgd.

Ajapanna (S. en M.)

Daoen fransman (M.); *Daoen panahauw* (M. en J.): *Djoekoet prasman* (S.); *Gossouw roeri* (Btj.).

Eupatorium ayapanna VENT. (Compositae).

Een op de Sunda-eilanden groeiend kruid.

De bladeren zijn tegenoverstaand: de bovenste afwisselend geplaatst; allen zijn kort gesteeld, lancetvormig, spits toeloopend, aan den donkerrood gekleurden stengel vastzittend: de smaak is samentrekkend, bitter specerijachtig: de geur gelijkt op dien van tongkaboomen.

Zij bezitten een vluchtige olie en hars.

Een aftreksel van de bladeren werkt als zweetdrijvend middel en wordt gegeven bij koortsen en hydrops, in doses van 50 grammen op 300 grammen collatuur.

De fijn gewreven bladeren bezigt men uitwendig tegen hoofdpijn: ook worden die, in dien vorm of in afkooksel gebezigd bij onzuivere zweren en bij slangenbeten. Een afkooksel der bladeren wordt bij gingivitis (*goeam* op Sumatra: *indra* op Java) toegediend.

Ajar (M.)

Water (N.); *Ajer* (M.): *Banjoe* (J. N.); *Tjaai* (S.): *Tji* (S.); *Tojå* (J. k.); *Tji* (S.).

Aqua. (Zie Deel I).

In de samenstellingen moet men op het tweede woord zoeken bijv. *Ajar adas*, venkelwater, op *Adas*.

Gekookt water heet in 't Javaansch *Wédang* (k. n.)

Ajar boesoek (M.)

Dezen naam gebruiken de inlanders, die met Europeanen in aanraking komen, zoowel voor Aq. chlorata, als voor Acid. carbol. dil.

Ajar Dsjum Dsjum.

Ajar Zem-Zem.

Water uit de bron Zem-Zem of Dsjum-Dsjum te Mekka.

Aan dit water wordt door sommige Mahomedanen eene geneeskrachtige werking toegeschreven, vooral bij ziekten, waarbij men geen hoop op herstel meer geeft.

Gewoonlijk wordt het water aangevoerd door terugkeerende *hadji's*, maar het is niet zeldzaam, dat eenvoudig vuil water voor Zem-Zem-water verkocht wordt. (Zie Nat. Tijdschr. v. N. I. Deel XLII, pag. 295). Het water, dat ervoor doorgaat, is altijd slecht, maar wordt zoo verdund en in zulke kleine hoeveelheden gebezigd, dat het geen invloed op de gezondheid hebben kan.

NB. Als geloovige Muselmannen het kunnen machtig worden, bezigen zij het afschraapsel der bezems, waarmede de Käaba te Mekka is aangeveegd, als universeel geneesmiddel, en hechten daaraan groote waarde.

Ajar kentjing (M.)

Pis (N.); *Ajar kintjing* (M.); *Ajar sëni* (M.); *Oejoeh* (J. k. n.) *Sëné* (J. k.); *Toeras* (J. i.).

Vooral menschelijke urine (Urina hominis).

De pis speelt, bij de inlandsche geneeskundige behandeling eene vrij groote rol; zij wordt o. a. bij moeielijke verlossingen door de barende gedronken, waarbij nu eens de urine van den echtgenoot, dan die van een maatschappelijk hooggeplaatst man, of wel die van een oud man wordt verkozen. (Zie deel I).

Verder wordt urine bij vele ziekten toegediend. Is de zieke van hooge geboorte dan moet hij de urine drinken van den oudsten vorst van zijn stam; is hij van minderen rang dan wordt de urine van zijn grootvader, zijn vader of van zijne vrouw voldoende geacht.

Bij conjunctivitis wordt de urine van den patiënt zelven in het oog gedroppeld. De zouten der ingedampte kinderurine vormen een bestanddeel van het poeder, dat de Chineezen bij angina diptherina in de keel blazen. Ik zag bij chronische angina ook urine als gargarisma bezigen.

(Voor acid. uricum, enz., zie elke Mat. Med.)

Ajar kintjing (M.)
Zie: *Ajar kentjing*.

Ajar kras (M).
Deze naam wordt voor verschillende bijtende zuren, soms voor alkaliën in oplossing gebezigd.

Ajar laoet (M.)
Zeewater (N.) (Zie elke Mat. med.).

Ajar mawar (M.)
Rozenwater (N.).

Aqua rosarum (Zie elke Mat. med.).

Ajar pérak (M.)
Kwikzilver (N.); *Banjoe råså* (J. n.); *Tojå råså* (J. k.).

Hydrargyrum vivum.

Regulinisch kwik komt op Sumatra voor.

De inlanders bezigen dat tot inwrijving in de huid bij verschillende aandoeningen, vooral bij rheumatische en syphili-

tische. De Chineezen laten levende kwik verdampen en dien damp inademen bij syphilitische verschijnselen; dit geeft wel eens goede uitkomsten. Als huismiddel tegen zwellingen, enz. zag ik levende kwik bezigen, die afgewreven was met makassarolie (zie *Aijkaijn*) tot eene soort unguentum hydrargyri.

Ajar sĕni (M.)
Zie: *Ajar kintjing*.

Ajar soesoe (M.)
Melk (N.).

Lac. (Zie: onder *Djawi*.).

Ajar wangi (M.)
Eigenlijk een benaming voor alle riekende wateren, meer bepaald voor eau de cologne.

Ajar Zem-zem (M.)
Zie *Ajar Dsjum-Dsjum*.

Ajer (M.)
Zie: *Ajar*, ook in de samenstellingen.

Akar (M.)
Wortel (N.).

Radix.

In samenstellingen te zoeken op het tweede woord, voor zoover de geheele plantennaam niet met *Akar* is gevormd.

Akar ampaloe riemboe (Sum.)
Ki saoen (S.).

Tetracera rigida Bl. (Dilleniaceae).

Eene op Sumatra en Java voorkomende slingerplant.

Het sap van deze, evenals van alle Tetracera-soorten, wordt bij hoest gedronken.

De gekneusde, jonge bladeren worden bij slangenbeet uitwendig gebezigd.

Akar binassa (M.)

Zie: *Ayokkol kĕtjil.*

Akar boewah (Sum. W. K.)

Amadijé (Mand.); *Kanjèreh bodas aroij* (S.); *Kanjèreh leumboet* (S.); *Katoeka kĕlang* (S.).

Briedelia stipularis Bl. (Euphorbiaceae).

Een heester van Java en Sumatra, meestal in vochtige tuinen.

Het aftreksel der bladeren, bereid door ze met water fijn te wrijven, wordt aan kraamvrouwen toegediend.

De bladeren worden uitwendig tegen hoofdpijn gebezigd.

Het sap der jonge takken wordt bij maculae corneae in het oog gedroppeld, waartoe men de vlek met een kleine twijg, die geschild en in water gedoopt is, aanraakt.

Akar kait-kait (M.)

Akar kĕkait (M.); *Aroij kait bessi* (S.); *Koait bessie* (J.).

I. Uncaria ferruginea D. C. (Rubiaceae).
Gambir toepai (M.); *Kait-kait toepaij* (M.).

II. Nauclea ferruginea D. C. (Cinchoneae).

III. Uncaria acida Hunt. (Rubiaceae).
Daoen gĕtah gambir (M.); *Jidjoeboe* (Bl.); *Kaij kaijl* (Amb.); *Kakabir* (Amb.); *Kakahil* (Amb.); *Kakahir* (Amb.).

IV. Uncaria gambir (Rubiaceae).
Gambir (M.); *Kakabir* (Amb.); *Kakahil* (Amb.); *Kakahir* (Amb.); *Katja* (M.); *Katjou* (M.).

V. Uncaria glabrata D. C. (Rubiaceae).

VI. Periploica mauritiana Poir. (Asclepiadeae).

VII. Cherodendron inani Gaertn. (Verbenaceae).
Gambir (M.); *Gambir laut* (M.).

VIII. Jasminum spec. div. (Jasmineae).
Gambir tjaai (S.).

Slingerplanten van de Sunda-eilanden, welke echter ook op andere eilanden voorkomen (zie Deel I).

De bast is tamelijk adstringeerend en wordt in de apotheken in voorraad gehouden. Hij wordt vooral bij atonische diarrhêen, bij dysenterie, enz. gebruikt.

Kreyenberg en P. Mayer onderzochten den Cortex uncariae chemisch. De eerstgenoemde vond daarin acidum tannicum, acidum gallicum, hars, bijzonder veel extractafsetsel (apothema), kleurstof, amylum, een vluchtige stof van looistofachtigen geur, organische zuren gebonden aan potasch en kalk en phosphorzure zouten. De genoemde chemici, zoowel als de Heeren D. W. Rost van Tonningen en Van Zalm, bereidden uit den bast eene stof, die den naam uncarine gegeven werd, eene eigenaardige, stikstofhoudende, bittere zelfstandigheid, die niet als alcaloide kan worden aangemerkt.

Voor het decoct wordt van 15 tot 30 gram bast op 250 water gegeven.

Nog meer wordt gebruik gemaakt van het Extractum uncariae. De dosis daarvan is 4—8 gram daags in oplossing of in pillen; zelfs werd tot 15 gram daags toegediend. Zie Gen. Tijdsch. v. N. I. Deel III, pag. 225). Zeer uitgebreide mededeelingen van Dr. J. Hartzfeld vindt men in het genoemde Tijdschrift, Deel IV, pag. 985, die eenige pagina's verder (996) worden aangevuld door Dr. P. L. Onnen.

Dr. Hartzfeld geeft als resultaat zijner waarnemingen het volgende. Extractum uncariae is vooral aangewezen bij dysenteria

tropica, maar mag in het eerste stadium dier ziekte, zoolang hyperaemie en stasis op den voorgrond staan, niet worden gebruikt; zoo treden dus hevige koorts, actieve hyperaemie, harde pols als tegenaanwijzingen op. Hoe minder hyperaemie en irritatie in het darmkanaal bestaat, terwijl er darmverzweringen te herkennen zijn, des te gunstiger resultaat is er te verwachten. De uncaria is zeer aangewezen bij darmbloedingen ten gevolge van dysenterische ulceratie: hoe minder acuut de ziekte verloopt, hoe indolenter zij zich voordoet, des te meer is uncaria geschikt.

De uncaria komt bijzonder te stade bij die ziektevormen, welke met den naam van diarrhoea dysenterioides zijn bestempeld. Zulk een diarrhee openbaart zich door gebrekkige spijsvertering, abnormale galafscheiding, verminderden eetlust, flatulentie, met min of meer talrijke, dunne, slijmige, etterige stoelgangen en periodiek optredende, koliekaardige pijnen; men heeft dan te doen met een langzaam voortgaande ontaarding der dikke darmen, die somtijds vele maanden, zelfs jaren duren kan.

Deze ondervinding van Dr. Hartzfeld is door vele Indische geneesheeren gedeeld. (Zie o. a. Gen. Tijdschr. v. N. I., Deel V, pag. 813).

Het extr. uncariae wordt in de apotheken onderscheiden van *gambir* en katechu, en dat terecht; die laatste zijn ook van elkaar onderscheiden. De werking is evenwel in het algemeen dezelfde. Indien deze stoffen in mixtuur worden toegediend, kan die gefiltreerd of niet gefiltreerd worden afgeleverd; de geneesheer behoort dit bij het voorschrijven kenbaar te maken. Velen, onder wie ook ik, verkiezen de niet gefiltreerde oplossing. In den regel wordt aq. laurocer., opium of morphine erbij gevoegd.

De katechu, *Gambir*, komt voor in balkvormige stukken van 4 centimeters lang en een centimeter hoog en breed, of in kuben van 3 à 4 centimeter, of in onregelmatige stukken, donker- tot lichtbruin van kleur; op de breuk lichter gekleurd;

hard, broos, licht, van een samentrekkenden, daarna zoeten smaak. Somtijds bestaat die ook uit tulbandvormige (het gebak), witgrijze stukjes. (Zie Deel I).

Het Extractum uncaria is vast, zwartbruin, uit kleine hier en daar glinsterende stukjes bestaande, van een aangenamen, lichten geur; zeer samentrekkend van smaak.

Eene tinctuur van katechu, *gambir* of uncariae vindt men in de meeste apotheken.

Akar kĕkait (M.)

Zie: *Akar kait-kait*.

Akar kĕlomba (J.); in drie soorten.

Zie: onder *Kalembak*.

Akar koebang (Sum. W. K.)

Aroij kiladja (S.); *Akar sĕkarang* (Bk.); *Akar sengkarang* (Bk.); *Kadjang* (S.); *Kadjoeng* (S.); *Kanjoeng* (J.); *Kiladja* (S.); *Kipetjil* (S.); *Larep poetih* (Lamp.); *Sahit mettan* (Amb.); *Samang* (Bk.); *Tali pisang* (M.); *Wali mawa* (Amb.); *Wali mette* (Amb.).

Uvaria purpurea Bl. (Anonaceae).

Eene slingerplant van de Sunda-eilanden.

Het sap wordt tegen hoest en tegen hoofdpijn gebezigd.

Het afkooksel der jonge bladeren gebruikt men uitwendig op wonden en bij schurft (Zie ook onder *Aroij kiladja*).

Akar-koekoetjingan (M.)

Cibotium glaucescens Kaulf. (Polypodiaceae).

Een op Java en Sumatra groeiende varen.

De goudgeel gekleurde stroosehubben (paleae) van den stronk zijn fijn, zijdeachtig als zacht vilt, reuk- en smakeloos; zij worden zeer veel uitwendig gebezigd als bloedstelpend middel en komen overeen met *Pengawar djambi*.

Het extract geeft men inwendig bij bloedingen, te sterken menstruaalvloed, enz.

Akar koening (M.)
Peen (N.); *Peen* (J. en M.).

Daucus carota L. (Umbelliferae).

De peen wordt als groente aangekweekt. (Zie verder elke Mat. med.)

Akar koessoe (M.)
Dinga-Dinga (T.): *Haharoe ijar* (Amb.); *Karang-karang* (M.); *Kotiffo marau* (T.); *Pakoe kadal* (S.); *Simbar* (J. en M.); *Simbar lajangan* (M.); *Tawas* (Bl.).

Polypodium quercifolium Wedd. (Polypodiaceae).

Eene varenplant van Java en de Molukken.

Een afkooksel van den wortel wordt door de inlanders als een bloedstelpend middel beschouwd en inwendig toegediend bij bloedspuwing, darmbloedingen, enz.

Hasskarl zegt, dat de wortel half gaar gebraden wordt en het daaruit loopende sap tegen doofheid in de ooren wordt gedroppeld.

Akar koetjing-koetjing (M.)
Aroij beleh gedigk (S.); *Aroij beleh gĕtchpch* (S.).

Toddolia aculeata Pers. (Zanthoxyleae).

Een slingerplant van Java en Timor.

De wortel is stevig, sterk vertakt, eenige duimen dik, bedekt met een prikkelenden, bitteren, aromatischen bast, waarover eene zachte, kurkachtige, geel gekleurde opperhuid; van binnen bestaat hij uit een harde, witte, houtachtige zelfstan-

digheid; gedroogd is hij zonder geur of smaak. (Radix Lopeziana, Radix toddaliae).

De werking is die der aromatische, tonische en stimuleerende middelen.

Deze zeer specerijachtige plant wordt, in haar geheel, als maagprikkelend, koortswerend middel gebezigd.

Akar lakoem (M.)

Zie: *Aijlaun sala.*

Akar mangool (Pal.)

Aroy gadel (S.); *Aroy gatel* (S.); *Biendalan katjang* (Lamp.); *Kawauw* (S.); *Toeba gatel* (M.); *Toeba lalur* (S.); *Toewa gatel* (M.); *Toewa lalur* (S.).

Milletia sericea W. en A., var. aurata (Papilionaceae).

Een slingerplant, die op Java, Sumatra en in de Molukken voorkomt.

De bladeren zijn oneven gevind.

De bast en de bladeren worden als vermifugum gegeven.

Drie of vier bladeren worden met water, *Adas* en *Poelassari* fijn gewreven en dit water in- en uitwendig toegediend bij rheumatische pijnen en bij vermoeidheid.

Akar-mata-ali (Sum. W. K.)

Bittertouw of *Galtouw* (N. bij RUMPHIUS,); *Andiwali* (J.); *Andrawali* (J.); *Bretowali* (S.); *Poerdoppo wali* (J.); *Poelat waleh* (S.); *Poetrawali* (J.); *Patjar sono* (S.); *Toeba bidji* (M.); *Toewa bidji* (M.).

Tinospora crispa MIERS.
Cocculus crispus D. C.
Cocculus vermicosus WALLICH.
(Menispermaceae).

Een door geheel N. I. groeiende slingerplant. (Zie Deel I). De stengels hebben de dikte van een vinger en zijn alle met wratten en knobbels bedekt. Op de doorsnede ontwaart men een dicht, parenchymateus merg, dat zich tot dicht bij de binnenste schorslaag uitstrekt. Te midden van dat weefsel vertoonen zich regelmatig gevormde vaatbundels, afwisselend groot en klein, door een golfrandigen kring van jong vaatweefsel omgeven. Tusschen de vaten zijn luchtkanalen, die naar de peripherie grooter worden. De platgedrukte cellen van de buitenste schorslaag zijn opgevuld met bladgroen. De opperhuid heeft een vuil bruingroen aanzien en bestaat uit vrij dikwandige, vier- of vijfhoekige cellen.

Bij de jonge uitloopers is het weefsel opgevuld met een dik, slijmerig sap, dat zich bij de oudere alleen onder de schorslaag bevindt.

Altheer vond in de stengels eene harsachtige, bittere stof, die hij pikroretine noemt. (Gen. Tijdsch. v. N. I. Deel VII, pag. 617 en Natuurk. Tijdschr. v. N. I. Deel XXI, pag. 148). Hij meent, dat deze stof en het alcoholisch extract de doelmatigste praeparaten zouden zijn,

Rumphius beschrijft deze plant in Herb. Amb., Deel V, pag. 82. Hij zegt o.a.: »De Baleytze vrouwtjes gebruiken het als »andere oebat (geneesmiddel) tegen buijkpijn...... De Baliers »gebruijken het tegens koortz en geelzuchtige menschen, het »touw gewreven en pleijstergewijze opgebonden over de rug»gen en lendenen, geneest de ruggepijn, doch andere deze »slijmerige pleister niet konnende verdragen, nemen het ge»heele touw, schrappen de steekelige kanten af en binden het »als een gordel om het lijf.

»De Javanen noemen het putrawaly en Bratta walie. De »Baliers Andra-waly en Andawaly, dat is bitter- of galtouw, »en daarvan in 't latijn funis felleus.

»Bij de Javanen heeft het een grooten medicijnalen ge»bruijk, waarvan ons niet meer dan het bovenstaande bekend »is", enz.

De stengels moeten in den droogen moesson verzameld worden, daar de pikroretine vooral in het sap aanwezig is en dit in den droogen tijd vermindert, dus meer geconcentreerd wordt. Als zij gedroogd zijn, zien zij er houtachtig uit, hebben eene dikte van $^1/_4$ tot $^1/_2$ duim, en zijn bedekt met een loszittende, doorschijnende, knobbelige epidermis.

Een afkooksel der bittere stengels wordt bij tusschenpoozende koorts, soms met goed gevolg, toegediend.

Men doet evenwel verstandig dit middel nooit te bezigen, als men andere kan aanwenden, daar het, hoewel niet tot de vergiften behoorende, toch aanleiding geeft tot misselijkheid en braking. (Gen. Tijdschr. v. N. I. Deel VII, pag. 613 en Nat. Tijdschr. v. N. I. Deel XXI, pag. 148).

Hester roemt het extractum cocculi crispi bij hardnekkige koortsen en verkiest het boven solutio Fowler en extract. cedrelae (Gen. Tijdschr. v. N. I. Deel III, pag. 234). Filet roemt een afkooksel van den stengel als febrifugum (Gen. Tijdschr. N. I. Deel IV pag. 570), maar Voigt voert daartegen aan (Id. pag. 748), dat de door Filet waargenomen koortsen zeer goedaardig waren en de proefnemingen alleen bij inlanders geschiedden, bij wie febr. interm. gewoonlijk niet zoo hevig verloopt als bij Europeanen. Zeer vele andere geneesheeren (zie Gen. Tijdschr. v. N. I. Deel VII, pag. 617) vonden dit middel weinig werkzaam.

Voor het afkooksel laat men 8 grammen met 250 grammen water tot de helft verkooken.

Van het extract wordt 4—6 decigram daags gegeven, waarbij soms duizeligheid werd waargenomen.

Ten onrechte beweert Swaving (Ned. Tijdschr., v. Geneesk., jaarg. 1864, pag. 445), dat de vruchten dezer plant *tambara maritja* heeten.

Akar pĕloempang (Bk.)

Aroij kasoengka (S.); *Gnĕmon tali* (M.); *Kasoengka aroij* (S.); *Kasoengka beurriet* (S.); *Koelan* (Mak.); *Soä abbal* (Amb.); *Soä wali* (Amb.); *Soä wari* (Amb.); *Tali gnemon* (M.).

Gnetum funiculare Bl. (Gnetaceae).

Een in geheel N. I. groeiende slingerplant. (Zie Deel I).
De bladeren zijn langwerpig, aan beide einden iets versmald, geaderd; gedroogd hebben zij een bijna zwarte kleur.
Het sap uit den stengel wordt bij darmkatarrhen inwendig gegeven; en uitwendig toegediend bij eene huidziekte *sakit kalikata* (S.), waarbij sterke, in verzwering overgaande builen voorkomen: daartoe worden ook de fijn gewreven bladeren en de schil gebezigd.

Akar penglasan (Bk.)
Aroij sanga langit (S.); *Dansidan* (M.); *Daoen tali* (M.); *Kajoe angin* (M.); *Kankong* (J.); *Krawitan* (J.); *Ramboet poetri* (M.): *Roempoet poetri* (M.); *Rompot poetri* (M.); *Sanga langit* (S.); *Soekat kremi* (J.); *Taai angin* (M.); *Tahi angin* (M.); *Tompowit* (S.).

I. Cassytha filiformis L. (Laurineae).

II. Cuscutae carinata (Cuscuteae).

Op Java, Banka en in de Molukken voorkomende woekerplanten.
De eerstgenoemde heeft een windenden, ongebladerden stengel en kleine, licht rooskleurige bloemen.
Een aftreksel der, zeer veel plantenslijm houdende, stengels wordt bij darmkatarrhen toegediend als verzachtend middel. Het werkt ook als vermifugum.

Akar pentjohan (Sum. W. K.)
Aroij pitjoeng tjelleng (S.); *Pitjoeng tjelleng* (S.).

Trichosanthes coriacea Bl. (Cucurbitaceae).

Een slingerplant, die in geheel N. I. voorkomt.
De onrijpe vruchten werken als purgans.

Het sap wordt als waschwater bij ontstekingen gebruikt.

Van de Trichosanthes nervifolia wordt in Britsch-Indië gebruik gemaakt. Een alcoholisch extract der onrijpe vruchten wordt in doses van 0.15—0.30 om de 3 uren gegeven tot het purgeerend werkt.

Akar plengas (Bk.)
Zie: *Aroij geurreung I.*

Akar poeloe (M.)
Indische pijpbloem (N.); *Akar poeloeron* (M.); *Aroij katoek peutjang* (S.); *Bessa magoemi* (T.); *Tëboe toetoenoe* (Bd.); *Toehe toettoenoe* (Bd.); *Wallas* (J. en S.).

Aristolochia indica L. (Aristolochieae).

Een, door bijna geheel N. I. voorkomde slingerplant.

De inlanders hechten aan deze plant groote waarde als geneesmiddel en als antidotum.

De bittere wortels worden met water afgekookt en dat afkooksel gebruikt bij koortsen, buikpijn, waterzucht, graveel en als emmenagogon.

De dosis is 8 gram op 300 kokend water.

Rumphius noemde den wortel Radix Puloronica.

Akar poeloeron (M.)
Zie: *Akar poeloe.*

Akar poeroet ajam (Sum. W. K.)
Phanera phyrrhaneura Korth. (Papilionaceae).

Van deze slingerplant wordt op dezelfde wijze gebruik gemaakt als van *Akar-poeloe.*

Akar sambang (Sum. W. K.)
Winde (N.); *Akar sambangan* (M.); *Ampas-ampas* (Mak.);

Aroij baloempang (S.); *Aroij tjariaijoeng* (S.); *Balintelle* (Bl.); *Boekaloenga* (Bl.): *Ihoen ramboet* (M.); *Haijlale* (Amb.); *Kuge* (T.); *Sambang* (M.); *Sambangan* (M.); *Tappa gadja* (M.): *Tappal inam* (M.).

Ipomaea peltata Chois. (Convolvulaceae).

Eene, in geheel N. I. groeiende slingerplant.

De wortel heeft purgeerende eigenschappen en wordt in afkooksel gebruikt bij bloedingen, vooral bij baarmoederbloedingen.

De jonge bladeren worden, als verdeelend middel, bij mastitis gebezigd.

Akar sambangan (M.)

Zie: *Akar sambang.*

Akar sĕkarang (Bk.)

Zie: *Akar koebang.*

Akar sengkarang (Bk.)

Zie: *Akar koebang.*

Akar taloer (Sum. W. K.)

Zie: *Aroij astrawaloe.*

Akar tikoes (M.)

Poelé pandak (M. en J.).

Ophioxylon trifoliatum Graertn. (Apocyneae).

Een kleine heester van Java en de Molukken.

De wortel wordt toegediend bij darmkatarrhen, cholera, vergiftiging door slangenbeten en als antihelminticum.

Verder wordt aan een decoct ervan weeën opwekkende werking toegeschreven.

Het sap wordt ingedroppeld bij vlekken op de cornea.
De wortel wordt ook uitwendig gebezigd bij slangenbeet en schurft.
(Zie ook bij *Poelé pandak*).

Akar tjamakka (S.)
Djamakka (S.).

I. Dianella montana Bl. (Asparagineae).

Groeit op Java.
De vleezige wortel wordt fijngemaakt en bij lumbago ingewreven.
(Zie ook Deel I).

II. Pardanthus chinensis Ker. (Irideae).
Gehgeh bengan (S.); *Kehpas* (S. en M.); *Kepet-kepetan* (J.); *Ketip* (Men.); *Sak njong pha* (Ch. Bo.).

Groeit op Java.
De wortel van deze plant heeft purgeerende eigenschappen.
In Mandheling kauwen pas bevallen kraamvrouwen den wortel bij hare *sirih*.

Akar treba (M.)
Treba djapan (M.); *Treba poetih* (M.); *Daoen boeroeng* (M.); *Daoen sarang boeroeng* (M.); *Kalawara* (S.); *Sajang boeroeng* (M.); *Treba djapan* (M. en S.); *Treba poetih* (M.).

Rhinacanthus communis Nees. (Acanthaceae).
Dianthera panniculata Lour.
(Zie Deel I).

Eene, door geheel N. I. vooral in *pagar's* groeiende heester.
De wortel wordt, in afkooksel, gegeven tegen jicht en tegen kramp van den pisblaas.

De zaden worden somtijds uitwendig gebezigd bij ringworm.

De wortel wordt uitwendig gebezigd bij vele huidziekten, vooral bij herpes circinatus (eczema marginatum). De wortel wordt daartoe fijn gewreven en met azijn of zout vermengd tot eene papachtige massa: deze wordt 2 of 3malen daags ferm op de aangedane huidplaatsen ingewreven gedurende ongeveer tien minuten, zoodat de blaasjes daarbij bersten. Indien de herpes nog niet lang bestaat, is hij gewoonlijk na eene week genezen: bij verouderde gevallen moet de behandeling eenige dagen langer worden volgehouden.

In de apotheken vindt men Acetum rhinacanthi, een aftreksel van den wortel op azijn, in voorraad. Die kruidenazijn is, bij versch ontstane gevallen van ringworm, van veel nut.

Dr. G. Wassink geeft den raad om in hardnekkige gevallen en bij groote uitbreiding der aandoening een afkooksel van den wortel inwendig te geven: 30 gram op 240 gram collatuur, en daarvan alle 2 uren 2 spijslepels (30 gram). (Zie Gen. Tijdsch. van N. I. Deel IV, pag. 750).

Akar wangie (M.)

Bodjo-bodjol (Mak.)?: *Loro setoe* (J.): *Narawastoe* (M.): *Oessah* (Sum. W. K.).

Andropogon muricatus Retz. (Gramineae).

Groeit door geheel N. I. in tuinen. (Zie Deel I).

De gedroogde wortels zijn dun, geelbruin van kleur, sterk door elkâar gekronkeld en hebben een eigenaardigen, duf-aromatischen geur (Radix irawancusae).

De wortel bevat een aetherische olie, *Minjak akar wangie*, die als inwrijving wordt gebezigd. Door sommigen, o. a. Roijle, wordt beweerd, dat deze olie de zoogenaamde Grasolie van Namen, Oleum calami, zijn zoude.

Een aftreksel van den wortel zou diaphoretisch werken (8 gram van den gekneusden wortel op 300 kokend water).

De wortel dient met andere aromatica om er *Arak* mede af te trekken; deze bereiding heet *Arak obat* of *Arak boemboe-boemboe* en wordt uitwendig als smeersel gebezigd bij rheumatische pijnen.

Akel (Men.)

Anani (Sum. W. K.); *Anau* (R.); *Arau* (R.); *Aren* (M.); *Areng* (M.); *Ballo* (Mak.); *Biloeloe* (Bl.); *Boewah batoe* (M.); *Doek* (Bl.); *Gomoetoe* (M.); *Jahaka* (Bl.); *Juro* (Mak.); *Kawoeng* (S.); *Lahang* (J.); *Loehoe* (Amb.): *Makka* (Mol.); *Nahoen* (Bi.); *Naun* (Bi.); *Nawa* (Amb); *Seho* (Men. en T.); *Tajen* (Bo. W. K.).

Arenga saccharifera Lam. (Palmae).

De areng-palm groeit door geheel N. I.

Het sap uit den week geklopten bloemstengel draagt den naam *Toewak* (M.), *Lĕgĕn* (J.), *Sagoeweer* (Mol.), *Kee* (Men.). Dit sap wordt vooral bij lijders aan Indische spruw zeer aanbevolen, die daarvan 's morgens vroeg één, hoogstens twee bierglazen nuttigen. Ook wordt de *toewak* aanbevolen, bij longtering en bij dysenterie.

(Zie over *toewak* verder Deel I).

Er wordt uit deze *toewak* ook azijn bereid.

NB. De inlanders maken van de gedroogde bladstengels een bezempje (*sapoe lidi*), waaraan zij een genezende kracht bij pokken toeschrijven. Met dat bezempje moet het bed worden uit geveegd.

Alabobo (T.)

Zie: *Aijhuaa kĕtjil.*

Alaloen (Bd.)

Indische vijgboonen (N.); *Bidjan* (R.); *Bidjin* (R.); *Langa* (M. en Mak.); *Lenga* (J. en Bl.); *Njoe ma* (Ch. Bo.); *Widjen* (J.); *Wiedjien* (M. en J.); *Wiedjien allas* (J.).

Sesamum indicum D. C. (Sesameae).

Deze plant wordt in geheel N. I. gekweekt.

De zaden zijn dik, omgekeerd eivormig, in de zaaddoos op ééne rij geplaatst.

De zaden bevatten eene vette olie, *Sesam*-olie, *Minjak widjen*. De zaden en de olie worden als verzachtend middel gebezigd. De *sesam*-olie kan zeer goed de olijfolie vervangen.

(Zie ook Deel I).

Alang-alang (M.)

Snijdend baardgras (N.); *Euri* (S.); *Koessoe* (Men. en T.); *Lalang* (M. en J.); *Nalang* (Bk.); *Ri* (Sum.); *Se mëong* (Ch. Bo.); *Weri* (Amb.).

Imperata arundinacea Cyrill (Gramineae).

Een grassoort, die in geheel Indië voorkomt.

Een aftreksel der wortels wordt als diureticum gegeven bij hydropische aandoeningen en bij gonorrhee.

Daartoe worden zij meestal gemengd met de bladeren van *Maniran*.

Alar poetih (Sum. W. K.)

Zie: *Aijmahoe abba*.

Alaun-mahaij (Amb.)

Daoen hidoep (M.); *Daoen tokol manoesia* (M.); *Djarong lalaki* (S. en M.); *Igo-igo* (T.); *Indiapara* (J.); *Kajoe soloako* (M.); *Kakalapäan* (S.); *Katingan* (J.); *Koerang-koerang* (M.); *Sië* (Amb.); *Takoet manoesia* (M.).

Oxalis reinwardtii Zoll. (Oxalideae).

Groeit op de Sunda-eilanden en in den Molukschen Archipel.

Het bittere kruid wordt, in afkooksel, gebezigd als stimulans en als tonicum.

De knollen geeft men, in afkooksel. tegen graveel.
Uitwendig worden de gekneusde knollen als pap gebezigd bij den steek van scorpioenen.

Alaun pinan (Amb.)

Scindapsus (?) rumphii Miq. (Aroideae).

Een slingerplant uit de Molukken.
De bladeren zijn gesteeld, afwisselend geplaatst, eivormig, gaafrandig, aan den voet eenigszins hartvormig, lang gespitst, met 7 zijribben; de bladstelen breed, scheedevormig.
De bladeren worden, als verkoelend middel. uitwendig bij pokken gebezigd.

Aléa (Mol.)
Gember (N.); *Alija* (M.); *Djahé* (S. en M.); *Djahi* (S. en M.); *Gora* (Td.); *Goraka* (Btj., T. en Men.); *Halija* (Amb.); *Kion* (Ch.); *Lea* (Cel.); *Sehij* (Amb.); *Si pades* (Sum. W. K.); *Siwe* (Amb.); *Sohij* (Bd.); *Tjong* (Ch.); *Woraka* (T.).

Zingiber officinale L. (Zingiberaceae).
Amomum zingiber Rosc.

De gemberplant groeit in N. I. overal in tuinen.
De gedroogde wortel bestaat uit platgedrukte, knobbelachtige, somtijds handvormig getakte stukken, die van buiten rimpelig, geel of grauwwit, van binnen wit of geelachtig zijn; op de breuk vindt men eene gladde, dichte vlakte; de geur is aangenaam, specerijachtig, evenals de smaak, die wat brandend is; de samenhang is zeer vast (Radix zingiberis).
De versche wortels zijn van buiten gladder dan de gedroogde en zij zijn ook taaier.
De bast is gewoonlijk van de wortels verwijderd.
Gepoederd is de drooge wortel geelachtig wit. (Zie elk Mat. med.).

De wortel wordt versch en gedroogd in al de gevallen gebruikt, waarin hij ook in de Europeesche geneeskunde gebezigd wordt.

Zeer veel wordt hij uitwendig aangewend, hetzij alleen fijn gemaakt of met andere aromatica gemengd. Ook treedt die wortel in de samenstelling van een groot aantal uit- en inwendige geneesmiddelen op. (Zie ook Deel I.)

De dosis voor inwendig gebruik is 15 gram op 250 gram water.

Eene Tinctura zingiberis, bereid uit Indische gemberwortel, vindt men in de apotheken.

Bovendien wordt ook eene olie eruit bereid, Oleum zingiberis, *Minjak djahé*, die vooral uitwendig wordt gebruikt.

Aléa oetan (M.)

Bonelau (Amb.); *Lampoejang oetan kĕtjil* (M.); *Lampoejang pahit* (M.); *Wonelau* (Amb.).

Zingiber marginatum Roxb. (Zingiberaceae).
Dymzewiczia marginata Horan.

Groeit op Java en in de Molukken.

De wortel is bitterder dan de gewone gemberwortel en wordt evenveel en tot dezelfde doeleinden gebruikt.

Aléa padi (Mol.)

Boesso (Amb.); *Lampoejang wangi* (M.); *Sehij lela* (Amb.); *Sehij rara* (Amb.); *Siwe lale* (Amb.); *Soentie* (J.).

Zingiber gramineum Bl. (Zingiberaceae).
Dymzewiczia graminea Horan.

Groeit op Java en in de Molukken.

De wortelstok treedt als prikkelend, opwekkend middel in de samenstelling van het grootste aantal in- en uitwendige ge-

neesmiddelen der inlanders op (Zie ook Deel I). Vooral bij koorts, flatulentie, diarrhee, zelfs bij dysenterie, mengen zij dien gaarne bij andere stoffen; ook wordt aan kraamvrouwen een aftreksel te drinken gegeven.

Somtijds bezigen zij den gestampten wortel als inwrijving over het geheele lichaam, waardoor zij ziekten meenen te voorkomen; daarbij meenen zij, dat de duivels dan niet in het lichaam kunnen dringen.

Ter genezing van indolente zweren en wonden wordt de gestampte wortel of een aftreksel ervan gebezigd.

Alhalla ambon (Amb.).

Balsemien (N.); *Inei ajar* (Sum. W. K.); *Inne ajar* (Amb.); *Lakka ambon* (M.); *Lakka kĕtjil* (M.); *Mardini* (T.); *Majana* (M.); *Miana* (M.); *Patjar ajar* (M.); *Patjar banjoe* (J.); *Patjar koekoe* (M.); *Patjar tjina* (M.); *Sjoe tjie kap pha* (Ch. Bo.).

Impatiens balsamina L. (Balsamineae).

Groeit door geheel N. I. in tuinen.

De bladeren worden, zacht gewreven, op verwondingen, excoriatiën, zweren aan de lippen, enz. gelegd.

Ook worden zij gekneusd als pap gebezigd bij nagelbedontsteking, omloop en fijt, waartoe men ze wel met aluin vermengt; zij doen daarbij dikwijls goede uitwerking.

Altja (Mol.).

Zie: *Aléa*.

Alipan (M.).

Duizendpoot (N.); *Kaki riboe* (M.); *Oeng koeng* (Ch.); *Peh tsoh* (Ch.).

Scolopendra morsitans (Myriapoda).

De duizendpooten, die door geheel N. I. voorkomen, worden door Chineezen inwendig gegeven in poedervorm, als diaphoreticum, vooral tegen syphilis; zij beschouwen ze als specificum tegen verouderd rheumatisme.

Alkohol (M.)
Alkohol (N.); *Roeh arak* (M.).

Alcohol. (Zie elke Mat. med.).

Allaar (Amb.)
Anij in lala (Amb.); *Oetta lappia lari* (Amb.) *Popija oetan* (M.); *Sajor morsego* (M.); *Sajor popia* (M.); *Taluë* (Amb.).

Trichosanthes trifoliata Bl. (Cucurbitaceae).

Eene slingerplant van Java en Amboina.

Een aftreksel der bladeren, met *Sagoeweer* (zie Deel I en *Akel*) gemengd, wordt tegen vermoeidheid toegediend en bij beri-beri gegeven.

Alossul (Amb.)
Eijtale (Amb.); *Godong soeren* (J.); *La ulit* (Amb.): *La urit* (Amb.); *Lossal* (Amb.); *Oelasse* (Amb.); *Oenas* (Br.); *Oenos* (Br.); *Soeren* (J.); *Soeren poetih* (J.).

Cedrela toona Rxb. (Cedrelaceae).
Cedrela febrifuga Bl.
Swietenia sureni Bl.

Een hooge boom uit de bergstreken van Java en de Molukken.

De bast, die ook in den handel voorkomt, als Cortex cedrelae of Cortex china-china is zeer adstringeerend. Groote giften veroorzaken duizeligheid.

Hij doet zich voor als min of meer convexe stukken van eene taaie, houtachtige textuur. Aan de buitenzijde heeft hij

eene kaneelbruine kleur en is hier en daar met eene grijze, wratachtige opperhuid bedekt. De binnenzijde is bruin; de breuk vezelig; de smaak sterk adstringeerend. Rost van Tonningen vond in den bast geen alcaloid, maar een bittere stof, die hij Cedreline noemde (Nat. Tijdsch. v. N. I. Deel I, pag. 292).

Een afkooksel van den bast zou koortswerende eigenschappen bezitten, zooals bijv. Rumphius (Herbarium Amboinense, Vol. III, pag. 68) mededeelt. Ook Blume zegt in zijne »Kruidkundige waarnemingen" dat de bast een goede werking heeft bij tusschenpoozende en bij remitteerende koorts. In Britsch-Indië is de bast als febrifugum aanbevolen door Berton (Med. Chir. transact. of London. Vol IX, pag. 310) en door Ainslie (Mat. Ind. Vol II, pag. 429). Blume, Horsfield en anderen, maar vooral Dr. F. A. C. Waitz (Pract. waarn. over eenige Jav. Geneesm. pag. 27) prijzen den wortel bij chronische diarrhee. De laatste spreekt zelfs van »dezen Goddelijken bast." De Cortex cedrelae is vooral werkzaam bij zeer atonische diarrhëen met verminderde galafscheiding, en meer bepaald bij zwakke individuën. Tegenaangewezen is hij bij geirriteerde, inflammatoire toestanden, vooral als er koorts, pijn en tenesmi bestaan.

De bast en de bladeren worden veelal gemengd met Acorus terrestris Rumph. (Zie: *Aij wahaoe*), of met *Poelassari* en *Sintok*bast, soms ook met den wortel van Zingiber casumanar Rxb. (Zie: *Ballakatoa*).

De gift is 30 gram op 240 gram collatuur (voor één dag, eetlepelsgewijs te nemen); ook wordt de bast in poeder voorgeschreven en dan 3.50 gram 3 × daags gegeven.

De Tinctura corticis cedrelae wordt als tinct. cort. peruv. bereid en in doses van 10 tot 20 droppels voorgeschreven.

Het versch bereide extract is lijmig en heeft een aangenamen geur; lang bewaard wordt het taai en gelijkt op gummi catechu. Het wordt in oplossing of in pillen voorgeschreven in eene dosis van 3,50 tot 4 grammen daags.

Eene verwisseling van Cortex cedrelae met Cortex nucis vomicae is wel eens voorgekomen.

Ik deel de meening van vele geneesheeren, dat deze bast onze geneesmiddelvoorraad niet behoeft te vermeerderen (Gen. Tijdsch. v. N. I. Deel VI, pag. 314), daar chinine en uncaria in de genoemde ziektetoestanden beter werken.

Amadijé (Mandh.)
Zie: *Akar boewah.*

Amakir (Amb.)
Broodboom (N.); *Bakar* (Mak.); *Gaun* (Sum. W. K.); *Gomassi* (Mak.); *Gomo* (Men. en T.); *Kaloewie* (S. en M.); *Koeloer* (R.); *Oemare* (Amb.); *Soekkoen bidji* (M.); *Soekkoen kapas* (M.); *Soekkoen oetan* (Bd.); *Soekkoen radja* (Bd.); *Soun* (Amb.); *Sune* (Amb.); *Tampang* (Lamp.); *Taroe* (Sum. W. K.); *Taroq* (M.); *Tiemboel* (M. en J.); *Timboel* (M. en J.).

Artocarpus insica L. (Artocarpeae).

Een hooge boom, die overal in N. I. voorkomt, vooral in bebouwde streken. (Zie Deel I).

De bladeren zijn lederachtig, glanzend; de nerf en de ribben zijn met platliggende, zachte haren bezet; de bladeren zijn langwerpig eirond, naar den voet smaller wordend.

De tot kool gebrande bloemen van den broodboom worden op het tandvleesch ingewreven tegen kiespijn.

De oude bladeren worden boven vuur geroosterd, dan met water fijn gewreven en uitwendig gebruikt bij miltvergrooting.

Ambe (J.)
Manga (N.); *Ampalan* (R.); *Batjang* (M.); *Ette ambe* (T.); *Kawideh* (Alf. Min.); *Limoes* (M.); *Mampelaän* (M.); *Mangga* (M.); *Mangga bapang* (M.); *Mangga bengala* (M.); *Mangga benjala* (M.); *Mangga dodol* (M.); *Mangga kaäjar* (M.); *Mangga kalapa*

(M.); *Mangga kidang* (M.); *Mangga menjala* (M.); *Mangga papan* (M.); *Mangga wangi* (M.); *Plam djawa* (Pal.); *Poh* (Bl.); *Sai se sjoe* (Ch. Bo.); *Taiba* (Amb. en Mak.); *Taiba bonka* (Mak.); *Taipa* (Amb. en Mak.); *Waij-waij* (Amb.).

Mangifera indica D. C. c. variet. (Anacardiaceae).

Een hooge boom, die door geheel N. I. wordt aangeplant. (Zie Deel I.)

De bladeren staan afwisselend; zij zijn lancetvormig, spits aan den voet, glad, vinnervig, met gave randen.

De vruchten zijn vleeschachtige steenvruchten met lederachtigen schil. De steenkern is houtig, met vezels bedekt.

Door insnijding in den bast komt eene zacht roode of roodachtig bruine hars te voorschijn, die aan de tanden kleeft en eenigzins bitter, prikkelend smaakt. Zij lost in wijngeest geheel, in water gedeeltelijk op.

De vruchten houden terpentijn en vele zuren; zij werken diaphoretisch en verkoelend.

De bladeren, de bast van den stam en de wortel zijn adstringeerend, bitter, eenigszins aromatisch. De jonge bladeren geeft men bij hoest en asthma.

De kernen der vruchten zijn bitter en werken antihelmintisch.

Den bast, vooral dien van den wortel, de bladeren en het melksap geeft men bij fluor albus, enz., zoowel in- als uitwendig, als adstringens.

De hars wordt door de inlanders als antisyphiliticum beschouwd.

De zaden worden als wormdrijvend middel toegediend in doses van 1,5 tot 2,0 gram.

De hars, met limoensap of olie gemengd, bezigt men tegen scabies uitwendig. Ook geeft men daartoe wel den bast.

De bladeren worden als kauwmiddel gebruikt ter versterking van het tandvleesch.

Dr. Linquist (The therap. Gaz. 1882, pag. 440) raadt een extract uit de vruchten en de bladeren bereid, of de hars alleen aan bij uterus-, darm- of longbloedingen, en bij uterus- of darmontstekingen, die met veel slijmafscheiding gepaard gaan. Hij zegt, dat de toediening ervan volstrekt niet storend op de spijsvertering inwerkt en schrijft het extract voor in deze formule:

R. Extr. fol. mangif. indic. 10
Aq. dest. 120
m. d. s. Alle uur of alle twee uren een theelepel.

De asch der verbrande bladeren gebruiken de inlanders tot het wegnemen van verrucae.

Amblet (S.)

Nauclea L. spec. plur. (Rubiaceae).

Op Java groeiende boomen.

Een aftreksel van de bladeren en van de vruchten wordt bij dysurie toegediend.

Amboelan (Mol.)

Sagopalm (N.); *Sagoe toein* (M.); *Tawassen* (Alf. Min.).

Metroxylon rumphii Mart. (Palmae).

Een hooge palm uit de Molukken en Celebes; vooral in de Molukken aangeplant ter verkrijging van Sago. (Zie Deel I).

Amies mata (M.).

I. Covellia zollingeriana Miq. (Artocarpeae).
Ampelas badak (J.).

II. Covellia ribes Miq. (Artocarpeae).
Gĕlipang rimbo (Sum. W. k.); *Lapai* (Sum. W. K.); *Peher* (S.); *Pereng* (S.); *Walen* (S.).

Beide heesters groeien op Java en in de Molukken.

De bladeren geeft men aan kraamvrouwen te eten en het sap of een afkooksel van de jonge bladeren drinkt men bij koliekpijnen.

De bladeren worden uitwendig gebruikt bij diarrhee en koliek, door ze fijn gewreven op den buik en de lendenen te leggen.

Amiri (Br.)
Zie: *Affo.*

Amme (Amb).
Betel (N.); *Ammelaun* (Amb.); *Ammo* (Amb.); *Basse* (Bl.); *Bido marau* (T.); *Daoena* (Alf. Min.); *Kamelaun* (Amb.); *Kamoel* (Amb.); *Leko* (Mak.); *New djap* (Ch. Bo.); *Sĕdah* (J.); *Sĕurĕuh* (S.); *Sirih* (M. en S.); *Sirih bodas* (S.); *Sirih itam* (S.); *Sirih koening* (M.); *Soerô* (J.).

Chavica betle Miq. (Piperaceae.)

Een slingerplant, die door geheel N. I. wordt aangeplant (zie Deel I).

De bladeren zijn eivormig, glad, generfd, spits toeloopend, zij hebben een specerijachtigen, scherpen, peperachtigen smaak en, versch zijnde, een weinig bedwelmenden geur.

Een infusie der bladeren (5 gram op 150 collatuur) wordt bij hoest toegediend; ook zou het kauwen van *sirih* gunstig zijn bij katarrhale aandoeningen.

Het speeksel (*Loeda sirih*: zie Deel I), dat door *sirih*kauwen rood gekleurd is, wordt uitwendig zeer veel bij zieken gebruikt. Het wordt of op de pijnlijk plaatsen gespogen of er opgesmeerd. Daarbij worden tevens gebeden gepreveld. Die bewerking heet *semboor*. Dit is natuurlijk alleen bijgeloof.

De bladeren, kegelvormig ineen gerold en met wat klap-

perolie bestreken worden als zetpil bij kinderen gebezigd om ontlasting van vaste drekstoffen te bevorderen. Zij werken eenvoudig als mechanische prikkel op het onderste gedeelte van den endeldarm en verdienen aanbeveling.

Verder worden de warm gemaakte bladeren gebezigd om de melksecretie te doen ophouden. (Zie ook Deel I.)

De bladeren, met olie ingewreven, worden als pleister gebezigd op de borst bij longaandoeningen; op de leverstreek bij ontstekingen, en op gezwellen.

Even gekneusd of zacht geroosterd worden de ineen gerolde bladeren, met goed gevolg, bij wijze van tampon in de neusholte gebracht tegen neusbloedigen.

Ammelaun (Amb.)

Zie: *Amme.*

Ammelaun abber mamare (Amb.).

Ammelaun tallan mahina (Amb.); *Gadoe* (M.); *Kalamban* (Mak.); *Kalemban* (M.); *Karoek* (S.); *Karot* (S.); *Obak batak* (S.); *Sirih dingin* (M.); *Sirih oetan dingin* (M.).

Chavica sarmentosa Miq. (Piperaceae).

Eene slingerplant van Java, Sumatra en de Molukken.

De vruchten worden met *Adas* en *Poelassari* vermengd, met water fijngewreven en ingenomen als antihelminthicum.

Het sap dient men toe bij gonorrhee.

De bladeren worden uitwendig bij hoest, bij koorts en bij buikpijnen gebezigd.

Ammelaun maäke (Amb.).

Ammelaun tallan laun (Amb.); *Aroij kibara* (S.); *Kamoe maätte* (Amb.); *Pĕdas lĕuwĕung* (S.); *Rinoe manoek* (S.); *Sirih oetan* (M.); *Sirih oetan bĕbauw* (M.); *Tjabé* (M. en S.); *Tjabeh* (M. en S.); *Tjabé oetan* (M.).

Piper arborescens Rxb. (Piperaceae).

Een slingerplant van Java en de Molukken.
De Javanen bezigen den wortel als huidprikkel, vooral bij jicht.

Ammelaun nitoe (Amb.)
Ammelaun tallan mamoerie (Amb.); *Ammelaun tallan poetih* (Amb.); *Aroy karoewang* (S.); *Aroy tjarioe* (S.); *Bodé* (J.); *Gentong* (J.); *Sirih karoewang* (S.); *Sirih seitam* (M.); *Sirih sétan* (M.); *Sirih swangi* (M.); *Sirih talang* (M.); *Tjakka mabido* (T.).

Chavica majuscula Miq. (Piperaceae).

Een slingerplant van Java en de Molukken.
In de Molukken worden zoowel het hout als de bladeren uitwendig gebezigd tegen pijn in het hoofd of in de ledematen; ook tegen verlammingen.
In de Sunda-landen geeft men het sap uit den stam bij dysenterie en bij koorts inwendig, terwijl de buikwand wordt ingewreven met de fijngestampte wortels.

Ammelaun oene (Amb.)
Kado-kado (M.); *Sirih andjing* (M.); *Sirih tanah* (M.).

Chavica sphaerostachya Miq. (Piperaceae).

Eene klimplant van Java en de Molukken.
De wortel wordt in afkooksel gebezigd bij asthma en bij bronchitis en ingewreven bij tandpijn.

Ammelaun tallan laun (Amb.)
Zie: *Ammelaun maäke*.

Ammelaun tallan mahina (Amb.)
Zie: *Ammelaun abber mamare.*

Ammelaun tallan mamoeri (Amb.)
Zie: *Ammelaun nitoe.*

Ammelaun tallan poetih (Amb.)
Zie *Ammelaun nitoe.*

Ammo (Amb.)
Zie *Amme.*

Ammo ette ette (Amb.)
Bido ritsja (T.); *Tjoeng neo* (Ch. Bo.).

Chavica roxburghii Miq. (Piperaceae).

Eene slingerplant van Java en de Molukken.

De vruchten zijn kort gesteeld, langwerpig rond, aan beide einden stomp, met ronde verhevenheden voorzien, grauw van kleur; van binnen bevatten zij zwartbruine, glanzige zaadjes; de geur is zwak peperachtig: de smaak brandend en scherp. (Piper longum.)

Zij komen in de samenstelling van zeer vele inlandsche, geneeskrachtige mengsels voor (zie verder elke Mat. med.).

De wortel en het onderste gedeelte van den steng worden, volgens Rumphius, als antidotum gebruikt. Daarvan wordt namelijk een poeder gemaakt, dat ter hoeveelheid van ongeveer 4 gram met klapperwater wordt vermengd. Dezelfde schrijver zegt, dat het sap der stengels als diureticum werkt, en dat een aftreksel van den wortel met kamillenbloemen gebezigt wordt bij gastricismus.

De fijne worteltjes worden bij tandpijn gekauwd.

De vruchten worden fijn gestampt, met aluin, *Poelassari* en *Banglaai* vermengd en dat mengsel op den buik van kraam-

vrouwen ingewreven. Dit mengsel wordt ook bij rheumatische pijnen aangewend.

Ampadoe broeang (M. R.)

Makassaarsche pitjes (N.): *Bĕliliek* (Ck.): *Boewah maloer* (M.); *Kadoja* (S); *Kajoe nagas* (Mol.); *Kandoeng peutjang* (S.); *Kantjiel peutjang* (S.); *Katilang* (J.); *Kimonjenjen* (S.); *Kipait* (S.); *Koealot* (J.); *Kondong peutjang* (S.); *Loessa radja* (M.); *Maloer* (Sum.); *Pati lalar* (J.): *Semboeng koewalot* (S. en J.); *Semboeug koewanglot* (S.); *Sikaloer* (M.); *Tambara maritja* (Mak.): *Tambar boei* (Sum.); *Tambar sipogo* (Sum.); *Trawolot* (J.); *Wonglot* (J.).

Brucea sumatrana Rxb. (Simarubaceae.)

Een heester van de Molukken en Sumatra, die hier en daar ook wordt aangeplant, bijv. te Batavia bij enkele Europeesche apotheken.

Alle deelen dezer plant zijn zeer bitter. In de Molukken wordt er veel gebruik van gemaakt. De wortel werkt laxeerend en als febrifugum; de bast wordt als vermifugum gebezigd; de bladeren tegen pleuritis.

De zaden (Makassaarsche pitjes, *Bidji makassar*, genaamd) zijn kleine, zwarte, gerimpelde zaadjes met een hard omhulsel: wordt dit stuk geslagen, dan krijgt men de witte, zeer vette zaadlobben. De zaden vormen een vrij belangrijk handelsartikel: zij zijn in alle apotheken voorhanden en worden bij langdurige koorts, dysenterie en chronische diarrhee gebezigd.

De Heer N. P. Van der Stok vestigde in 1868 meer bepaald de aandacht op dit geneesmiddel en besprak het daarna in het Gen. Tijdschr. voor N. I. Deel XVI, pag. 370. Hij beveelt het bepaald aan bij acute (niet bij chronische) dysenterie en meer speciaal bij darmbloedingen, die bij die ziekte voorkomen.

Hij zegt: »De wijze van toediening is de volgende: de »vruchtjes worden een voor een door een slag met den stamper »van den mortier licht gekneusd. zoodat de harde, dikke schil

»barst, die daarna gemakkelijk verwijderd en als onbruikbaar »weggeworpen wordt; de aldus verkregen zaadlobjes worden »onder toevoeging van kleine hoeveelheden water met een wei- »nig gummi arabicum in een mortier fijn gewreven, waardoor »eene emulsie ontstaat. De dosis is voor een volwassen per- »soon 15—20 stuks in de 24 uren met 4—6 unc. water tot »eene emulsie gemaakt, waarin met voordeel 1 grein morphine kan »worden opgelost. Daar dit middel een alleronaangenaamst »bitteren smaak heeft en enkele malen braking verwekt, is »het raadzaam het toedienen er van bij groote tusschenpoozen »te doen plaats hebben. Ik doe zulk eene emulsie gewoonlijk »in 3 tot 6 malen in de 24 uren opgebruiken. Daar men »beweert, dat het middel bij kleine kinderen licht stuipen »veroorzaakt — wat ik echter nog nimmer waargenomen heb »— ben ik met het toedienen er van tot nog toe zeer voor- »zichtig geweest; bij kinderen beneden het jaar geef ik 1 pitje, »van 1—2 jaren 2, van 2—8 jaren 3, van 5—10 jaren 5, »van 10—15 jaren 8 stuks in de 24 uren.

»De werking er van is gewoonlijk plotseling: meestal — »vooral bij kinderen — houden de muco-sanguinolente defaeca- »tien met tenesmi eenige uren na de toediening geheel op, »om plaats te maken voor eene obstipatie, die 2—3 dagen »duren kan, waarna normale faeces worden ontlast. Schoon »de tambara mariedja bij *acute* dysenterie in het algemeen kan »aanbevolen worden, mag het een specificum genoemd worden »bij dien vorm, waarbij kleine hoeveelheden faeces met bloed »en slijm in korte tusschenpoozen onder hevige tenesmi worden »ontlast en bij copieuse enterorrhagiëen, wanneer nog geen »gangraen van de darmwanden bestaat”..................

»Het schijnt, dat de tambara mariedja niet alleen tot »de sterke adstringentia maar zelfs tot haemostatica moet »worden gerekend en, als we niet reeds zulke uitmuntende »stiptica bezaten, zou het misschien der moeite waard zijn »het middel bij andere, ook traumatische haemorrhagiëen te »beproeven.

»Vreemd is het, dat de tambara mariedja hoegenaamd geen »uitwerking heeft bij chronische dysenterie en diarrhoe."

Deze laatste bewering ben ik niet met den Heer V. D. STOK eens. Ik heb dikwijls gunstige werking van Makassaarsche pitjes gezien bij chronische diarrhee, darmkatarrh en dysenterie, nooit bij Indische spruw. Ik gaf bij volwassenen daartoe eene regelmatig opklimmende dosis, beginnende met 2 pitjes daags om den anderen dag opklimmend met 2, tot 20 pitjes daags, en daarna op dezelfde wijze afdalende. Zoo duurt die kuur 38 dagen en zijn 400 pitjes verbruikt. Ik heb nimmer eenig nadeel daarvan gezien, terwijl de pitjes door de patiënten zelve tot een emulsie werden gemaakt of eenvoudig gekauwd.

Somtijds wordt Tinctura bruceae sumatranae voorgeschreven in eene hoeveelheid van 15—20 droppels 3malen daags. Deze tinctuur wordt bereid door koude trekking van 1 gewichtsdeel gestampte zaadlobjes met 15 deelen alcohol van 30°. De Vinum bruceae sumatranae wordt gemaakt uit 1 deel zaadlobjes met 8 deelen maderawijn; de dosis is gelijk aan die van de tinctuur. De olie uit de zaadjes heet *Minjak kipait*.

Volgens eene schriftelijke mededeeling van den Heer TEIJSMANN noemt Dr. SCHNEIDER deze plant, in zijn boek over dysenterie, ten onrechte Paulinia antidysenterica, omdat Paulinia-soorten in Indië niet voorkomen.

Ampalan (R.)
Zie: *Ambe*.

Ampaleh batang (Sum. W. K.)
Ampelas leumboet (S.); *Daoen gossok* (M.); *Itilat* (Amb.); *Wellat* (Amb.).

Ficus politoria LAM. (Artocarpeae).

Een kleine boom van Java en Sumatra.

10

De bladeren zijn afwisselend geplaatst, omgekeerd langwerpig, spits toeloopend; de jonge golvend, de oudere zaagtandig uitgesneden, ongelijkzijdig, zeer ruw op het aanvoelen.

Het melksap wordt inwendig gebezigd bij diarrhee en bij stoornissen in de urineloozing.

De fijn gekneusde bladeren worden bij hoofdpijn op het voorhoofd ingewreven.

Ampas-ampas (Mak.)

I. Zie: *Akar sambang.*

II. Ipomea cymosa Bl. (Convolvulaceae).

Winde (N.); *Aroij jutton* (S.); *Daoen bisol* (M.); *Wari sahoe* (Amb.).

Een slingerplant, die bijna overal in N. I. voorkomt.

De jonge bladeren worden, in aftreksel, als haarwassching gebezigd. Zij worden ook op zwerende borsten geappliceerd.

Het witte melksap wordt ter verkoeling op versche wonden gelegd.

Ampĕlas badak (S.)

Zie: *Amies mata I.*

Ampĕlas leumboet (S.)

Zie: *Ampaleh batang.*

Ampĕtoe tanah (M.)

Zie: *Aijlaun uijn.*

Ampoh (M.)

Eetbare aarde (N.); *Patjei* (M.); *Tanah blop* (Daj.); *Tanah lijat* (Daj.).

(Zie Deel I.) De *Ampoh* wordt door doekoens meermalen als geneesmiddel toegediend bij verschillende aandoeningen van zwangere vrouwen, wanneer zij de verschijnselen toeschrijven aan den lust van het nog ongeboren kind om die aarde te eten.

Amulen (Amb.)
Godong saroeni (J.); *Kodong seroeni* (J.); *Maulanit* (Amb.); *Saksak* (Bl.) *Sambaroeka* (J.); *Tjinga tjinga* (T.); *Tsjinga tsjinga* (T.).

I. Wollastonia strigulosa D. C. (Compositae).

II. Wollastonia moluccana D. C. (Compositae).
Kamilene (Amb.); *Sajor songa* (M.); *Saroeni ajar* (M.); *Saroeni tjina* (M.); *Sĕroeni ajar* (M.); *Sĕroeni tjina* (M.).

Groeien op Java en in de Molukken.
Aftreksels van den wortel en den stengel worden als diureticum gegeven.
De bloemen worden in plaats van de gewone kamillenbloemen gebruikt.

Anani (Sum. W. K.)
Zie: *Aker*.

Anapoer ajar (Amb.)
Bira ajar (M.).

Aglaonema oblongifolia Kth. (Aroideae.)

Komt op Java en in de Molukken voor.
De bladeren hebben eene prikkelende, roodmakende werking op de huid.
Zij worden op harde en zuchtige zwellingen aangewend.

Anau (M. R.)
Zie: *Akel*.

Andaloh (Sum. W. K.)
Indische moerbei (N.); *Babasaran* (S.); *Bĕbĕsaran* (S.); *Bĕsaran*

(J.); *Bobosaren* (S.); *Kajoe babasaran* (M.); *Kajoe bĕsaar* (M.): *Ki bĕsar* (S.); *Kratau* (M.); *Song saij* (Ch.).

Morus indica Rmph. (Artocarpeae).

Een kleine boom, door geheel N. I. verspreid.

De bladeren zijn langwerpig eirond, aan den voet hartvormig, bochtig, ongelijk ingesneden, ruw aan de bovenvlakte.

De wortel was vroeger als Radix Lopez officineel.

Aan de bladeren worden door de inlanders purgeerende eigenschappen toegekend; ook zoude een afkooksel ervan, inwendig genomen, de zogsecretie vermeerderen en oplossend op blaassteenen werken.

Of de zeer flauw smakende vruchten, in plaats van Europeesche moerbeien, tot vervaardiging van Syrupus mori kunnen gebezigd worden, is niet bekend; dit zou, voor de behandeling van lijders aan aphthae tropicae, van belang zijn, omdat moerbeienstroop in die ziekte goed verdragen wordt en de vruchtenkuur kan ondersteunen.

Rumphius zegt, dat de wortel en de schors, met *Adas*, *Poelassari* en *Kajoe tjindana* worden gekookt en het afkooksel bij gonorrhee wordt toegediend. Van dat mengsel is dus waarschijnlijk *Kajoe tjindana* (sandelhout) het werkzame bestanddeel.

Andawali (M.)
Aroij kibarera tjoetjoek (S.); *Aroij soesoean* (S.).

Cissus papillosa Bl. (Ampelideae).

Eene slingerplant van Java.

De fijn gewreven bladeren worden bij jonge kinderen op het hoofd ingewreven, om den haargroeï te bevorderen.

Andiwali (J.)
Zie: *Akar mata ali.*

Andjing (M.)
Hond (N.).

Canis primoevus s. rutilans (Ferae).

Hondendrek. *Taai andjing*, wordt geroosterd gegeven bij sommige diarrheën van kinderen (zie Eerste afdeeling, pag. 19).

Andol andol (J.)
Si pan mao (Ch.; misschien een andere soort).

Mylabris rubripennis (Meloë, Coleoptera).
Mylabris cychori Cuv. (?).

Vooral in Java's Oosthoek.

Kevers, van 2 tot 3 centimeters lang en 1 centimeter breed; hoofd, borst en ruggeschild zijn zwart; de dekschilden hebben twee goudgele, doorschijnende dwarsbanden en een evenzoo gekleurde, ronde vlek; deze vlek ligt naar den kop gekeerd; somtijds hebben de dieren een groenachtigen glans. De voelhorens zijn zwart, gearticuleerd, eindigende in een kolfje; de pooten hebben ieder twee nagels; de gedroogde kevers rieken scherp en verschillen nog al in grootte en dikte.

Deze kevers komen in werking overeen met de canthariden, maar werken in Indië zeker veel beter. Zij kunnen gebezigd worden tot het vervaardigen van een pleister of een zalf, in plaats van Spaansche vliegen; beter is het evenwel de **Tinctura andol-andol** te bezigen, die in alle apotheken voorhanden is. Deze tinctuur kan ook onder het gewone **emplastrum cantharidum** gemengd worden.

De naam **Tinctura andol-andol** is niet juist en zou moeten zijn **Acetum mylabridis alcoholicum**, daar die bereid wordt door 120 gram *andol-andol*, gedurende 8 dagen te laten trekken op een mengsel van 270 gram acet. concentr. en 90 gram alcohol van 30°, en daarna te filtreeren.

Deze bereiding verdient en alle opzichten aanbeveling.

J. Lastdrager vond in de insekten een witte, kristallijne stof, andoline of melabrine, die op de huid spoedig blaren veroorzaakt.

Andong (M.)
Daoen sipat (M.).

I. Calodracon jacquinii Planch. (Asparagineae).
Andong idjoe (M.) = var. rubens Hassk.; *Andong meirah* (M.) = var. atrosanguinea Hassk.; *Hanjoewang* (S.); *Hanjoewang bĕurrĕum* (S.); *Te hit sjoe* (Ch. Bo.).

II. Calodracon terminalis Planch. (Asparagineae).
Ngassie (T.); *Sombok* (Bd.); *Welloega* (Amb.); *Weroe siffi* (Amb.); *Wersingan* (Amb.).

Deze planten worden door geheel N. I. als sierplanten gekweekt, vooral in omheiningen.

De wortel is tegen diarrhee en dysenterie in gebruik.

Andong idjoe (M.)
Zie: *Andong* I. var: rubens Hassk.

Andong meirah (M.)
Zie: *Andong I.* var. atrosanguinea Hassk.

Andong watoe (J.)
Daoen soeggi (M.); *Hanjoewang mĕrak* (S.); *Mehoe huaë* (Cr.); *Ngassie kolotidi* (T.); *Obat ramboet* (Amb.); *Seroe* (J.); *Welloeaïjt abbal* (Amb.).

Cordyline rumphii Hook. (Asparagineae).

Deze kleine heester wordt op Java en in de Molukken als sierplant gekweekt.

Een aftreksel van den wortel wordt bij diarrhee en bij druiper gebezigd.

De schors en de bladeren gebruikt men uit- en inwendig bij beri-beri.

Andorwali (Bl.)

Androwali (M.); *Antowali* (Bl.); *Aroij kikonneng* (S.); *Boproön* (J.); *Bori* (T.); *Bunproön* (Bl.); *Kamoeloe hahoea* (Amb.); *Mehoe hoa* (Cr.); *Oerat kalialeh* (Sum. W. K.); *Peron* (J.); *Toeba bidji* (M.); *Toeba toeni* (M.); *Toebe* (Bd.); *Toehe* (Bd.); *Toewa bidji* (M.); *Toewa toeni* (M.).

Anamirta cocculus W. en A. (Menispermaceae).

Een slingerplant, door geheel N. I. groeiende en ook aangeplant.

De stengel is houtachtig, ongeveer 2—4 centimeters dik; hij bezit, gedroogd, eene loszittende, doorschijnende epidermis, en heeft een zuiver bitteren smaak (Stipides anamirtae).

De zaden zijn kogelrond, van de grootte van eene erwt tot die van een kleine kers; uitwendig zijn zij zwartbruin, als bestoven; de uit twee lobben bestaande, vuilbruine kern heeft een dunne, losse schil; de geur is specerijachtig, verdoovend; de smaak bitter; het maaksel houtachtig; op het gevoel zijn zij ruw. (Baccae cocculi, Semina cocculi, Cocculi indici, Kokkelzaden, Kokkelkorrels, Vischdoodend maanzaad of Luizenkorrels).

De zaden bevatten, evenals de geheele plant, picrotoxine; het vruchtbekleedsel houdt menispermine.

De stengels worden in afkooksel gegeven tegen intermitteerende koorts. Terwijl sommigen daarvan goede gevolgen zagen (Gen. Tijds. v. N. I. Deel III, pag. 231), vonden anderen volstrekt geen werkzaamheid (Id. Deel IV, pag. 749). In alle gevallen kunnen zij de chinine niet vervangen en moeten voorzichtig worden toegediend, daar zij onder de verdoovende vergiften behooren.

De dosis is, voor de stengels, 30 gram op 350 gram water tot 150 gram verkookt.

De vruchten worden uitwendig gebezigd tot het dooden van luizen. Daartoe kan eene zalf dienen, vervaardigd van 5 grammen op 30 grammen vet (Unguentum cocculi).

Het sap der versche vruchten wordt aangewend op gangraeneuse zweren en tegen scabies.

Andrawali (J.)
Zie: *Akar mata ali.*

Androwali (M.)
Zie: *Andorwali.*

Angajin (Mak.)
Boisoea (T.); *Gajam* (S. en M.); *Gajang* (M.); *Gajim* (Bd.); *Gatel* (M.); *Gajep* (M.); *Hajam* (Bd.).

Inocarpus edulis L. (Hernandriaceae).

Een hooge boom van Java, Celebes en de Molukken (Zie Deel I).

De sterk adstringeerend werkende bast wordt bij dysenterie gegeven en komt voor in de samenstelling van spruw-kruiden.

Anggit-anggit (Sum. W. K.)
Pepermunt (N.); *Poho* (M.).

Mentha piperitida L. (Labiatae).

Deze plant wordt hier en daar gecultiveerd. (Zie elke Mat. med.).

Zij kan vervangen worden door Mentha javanica Bl. (Zie: *Boedjangoet*).

Angin-angin (Mak.)
Zie: *Aij samara.*

Ang khak (Ch.)
Zie: *Kĕtan.*

Angoeri (M.)
Boenga pĕtang (M.); *Boenga waktoe koening* (M.); *Kembang soré* (J. en M.); *Tobba toko* (T.).

Abutilon hirtum Lam. (Malvaceae).

Wordt overal in N. I. als sierplant gekweekt.
De emollieerende werking staat gelijk met malva of althaea.

Angoes (M. J. k. n.).
Roet (N.).

Fuligo splendens (zie elke Mat. med.).

Fijn roet heet in 't Javaansch *Soewang* (K. n.).

Angor (M.)
Wijn (N.).

Vinum.

Voor de hoofdsoorten van wijn komt een tweede woord ter nadere aanduiding erachter; als *Angor asam*, rijnwijn; *Angor meirah*, roode wijn; *Angor obat*, geneeskrachtige wijn (vooral quina Laroche); *Angor poetih*, witte wijn. (Zie voor het gebruik Deel I en elke Mat. med.).

Angor (M.)
Wijnstok (N.).

Vitis vinifera L. (Ampelideae).

De wijnstok wordt hier en daar aangeplant, maar is niet genoeg verspreid om verder in aanmerking te komen.

Angor oetan (M.)
Wilde wijnstok (N.); *Aroij sirabeh* (S.); *Aroij sirareb* (S.), *Aroij sivarah* (S.); *Djebus oetan* (M.); *Gang* (J.); *Goengoeroetoe* (S.); *Kakoeti koeti* (Boet.); *Libe haloen* (Cr.); *More-more* (Mak); *Pringgat* (R.); *Riang-riang* (Mandh.).

Vitis indica. L. (Ampelideae).

Groeit op Java, Sumatra en in de Molukken.
Het, uit de stengels geperste sap wordt als febrifugum gebezigd.

Anggroeng (S. of J.)
Anggroong (S.); *Koeraij bĕurrĕum* (S.).

I. Sponia velutina Planch. (Celtideae).
Ki-gorai (S.); *Sentarong* (Sum. W. K.).

Groeit op Java, Sumatra en Borneo.
De bast is bitter, adstringeerend, aromatisch.
De bladeren zijn aromatisch.
Beiden worden, zoowel als de wortel, door de inlanders beschouwd als een specificum tegen epilepsie.

II. Grewia orientalis L. (Tiliaceae).

Groeit op Java, Sumatra en Borneo.
De bittere, samentrekkende en aromatische bast dezer plant komt in de samenstelling van sommige spruw-kruiden (*Obat sĕriawan*) voor.

Anggroong (S.)
Zie: *Anggroeng.*

Angsana (S. en M.)
Zie: *Aga-aga.*

Ang tso (Ch.)
Zie: *Korma.*

Anij (Amb.)
Bobbij (T.); *Hami* (Br.); *Kloewak* (J.); *Pangi* (M.); *Pitjoeng* (S.); *Simaung* (Sum. W. K.).

Pangium edule Reinwardt. (Pangiaceae).

Een hooge boom, die op alle eilanden aangeplant wordt.
De bast, de bladeren en de vruchtschillen werken wormdrijvend.
Het sap uit de bladeren wordt als zuiverend middel op oude, verwaarloosde ulcera gebezigd, vooral om daarin voorkomende larven te dooden; ook gebruikt men het bij verschillende huidziekten.
NB. De bedwelmend werkende zaden zijn een voedingsmiddel.

Anij in lala (Amb.)
Zie: *Allaar.*

Anijs kastella (T.)
Kamelan (Amb.); *Karančang* (J.); *Katti katti garo* (T.); *Samirin* (Cr.).

Nothopanax (?) anisum Miq. (Araliaceae).

Een heester uit de Molukken.
De zaden worden even als anijszaad gebezigd.

Annipa wakkan (Amb.)
Banglaai lalakki (M.); *Kamadjara bĕtoel* (M.); *Ladja goa* (M.); *Langkwas malaka* (M.); *Lawassa wakkan* (Amb.); *Makoei malakka* (Mol.); *Poear* (Bk. en R.).

Alpinia malaccensis Roxb. (Zingiberaceae).

Groeit op Java, Sumatra en in de Molukken.

De aromatische wortel wordt gekauwd, ter vermeerdering der speekselafscheiding.

Anoer (R.)

Klapperboom (N.); *Bangô* (Sang.); *Djai-Soe* (Ch. Bo.): *Doewĕgan* (S.); *Hoewit kelŏpŏ* (J.); *Hoewit kĕtjambil* (J. n.); *Hoewit krambil* (J.): *Igo* (T.); *Kalapa* (M. en S.); *Kaloekoe* (Mak.); *Kĕlambar* (R.); *Kepoeë ngiejoe* (Saw.): *Klappa* (J.); *Krambil* (J.); *Laloekoe boeton* (Mol.); *Nioe* (Bl.); *Nioera* (Cr.); *Nioh* (Bi.); *Nior* (R.); *Niwel* (Amb.); *Niwer* (Amb.); *Njioer* (M.); *Noëh hoe* (Rt.); *Nua hun* (Ti.); *Oeteri* (N. G.); *Owa* (N. G.); *Pohon kĕrambil* (M.); *Popoh* (Alf. Min.); *Roeroh* (N. G.); *Tapa pokang* (Solor.); *Wit krambil* (J.).

Cocos nucifera. L. (Palmae).

Een hooge palm, die door geheel N. I., voornamelijk aan de kuststreken groeit. Hij heeft een zeer groot aantal variëteiten, waarvan de polynesische namen niet afzonderlijk zijn opgegeven, maar alleen de algemeene benamingen. (Zie Deel I).

Bekendheid met dezen boom en zijne vruchten mag, in het algemeen, worden verondersteld. Daarom wordt alleen het geneeskundig gebruik ervan besproken.

De sappen, die uit de ingesneden bloemsteng vloeien, vormen *Sagoeweer*, *Lĕgèn*, *Toewak* die evenwel minder op prijs wordt gesteld dan die van de arengpalm. Uit deze *toewak* wordt ook azijn bereid. De bloemen worden met *lontar*suiker bij gonorrhee gegeven.

De zeer jonge, gedroogde vruchten, *Boengsil* (M.) worden met *Poeloesari* en water fijn gewreven en toegediend bij chronische diarrhee.

De jonge, afgevallen vruchten worden gedroogd, fijn gestampt en met klapperwater gemengd bij schurft ingewreven;

daarbij kan misschien het mechanisch dooden der schurftmijt van eenig nut zijn.

Het klapperwater, *Ajar klapa* (M.); *Tjaai doewĕgan* (S.): *Banjoe dĕgan* (J. n.); *Tojâ dĕgan* (J. k.) of de klappermelk is in eene hoeveelheid van 600 tot 900 grammen in de vrucht aanwezig; het is uit jonge vruchten doorschijnend, uit oude troebel; het eerste is rijker aan chloriden; het smaakt zoet zoutachtig, eenigszins naar amandelen. Sommige Europeanen verdragen het gebruik zeer goed, andere nooit. Uit klappers wordt ook eene suikersoort, *Goela klapa*, bereid, maar deze wordt zelden gebruikt.

Het klapperwater werkt diuretisch en kan daardoor nuttig zijn. De inlanders meenen, dat de pisdrijvende werking toeneemt, wanneer men eene kleine opening in de vrucht maakt en er dan wat *Goela djawa* (zie Deel I) in doet: de vrucht wordt daarna boven vuur verwarmd tot het water even kookt; nu moet alles bekoelen, in den dauw worden geplaatst en het vocht 's morgens, op de nuchtere maag, worden gedronken.

Het sap van onrijpe, zeer jonge noten (vooral van de *Kalapa gadoeng*, var. eburnea) wordt tegen een groot aantal ziekten gebezigd, maar heeft vooral een grooten roem als antidotum in het algemeen en als antisyphiliticum; in het laatste geval vermengd met sulphas cupri. Ook tegen longtering wordt het veelvuldig gebezigd. Daar de inlanders meenen, dat longtering alleen bij vrouwen voorkomt, gaat de toediening van klapperwater bij zulke lijderessen met eenig ceremonieel gepaard, waarvan (om der wille van het eigenaardige) hier nog wat gezegd wordt. De echtgenoot van eene lijderes aan longtering moet zelf in den boom klimmen en daar, terwijl de vrucht nog niet geplukt is, dezen van de schil ontdoen, tot er water uitkomt (*marassi*). Dit water moet hij in een bekertje van bamboe opvangen en dan met zijne urina vermengen; dit mengsel nu is het geneesmiddel tegen longtering.

Verder wordt het drinken van klapperwater aanbevolen om de mazelen gemakkelijker te voorschijn te doen treden.

Uit het vruchtvleesch der rijpe vruchten wordt klapperolie, Oleum cocos, *Minjak klappa* bereid (zie Deel I). De klapperolie kan de gewone olijfolie in de geneeskunde vervangen. Zij wordt zeer veel als wrijfmiddel gebezigd. De klapperolie dient o. a. tot vervaardiging van kokoszeep (zie Deel I). Het vruchtvleesch wordt ook gedroogd en onder den naam *Kopra* naar Europa gezonden, ten einde er de kokosolie uit te bereiden.

Klapperolie heeft eene lichtgele kleur en is reukeloos, maar wordt, als zij niet zeer zuiver is, binnen een paar dagen donkerder van kleur en riekt spoedig een weinig rans. zij wordt bij ongeveer 20° C. vast.

Zij bestaat uit een vast vet, cocin of cocinine genaamd (samengesteld uit glycerine en acidum coco-stearinicum en) uit oleine (KNAPP).

Deze olie wordt algemeen als haarolie gebezigd, terwijl men meent, dat zij den haargroei bevordert.

Inwendig heeft men klapperolie gegeven in plaats van levertraan en meent vooral toeneming van het lichaamgewicht erdoor gekregen te hebben (THOMPSON, WARREN, WARING GARROD en anderen). Er ontstaat bij het langdurig gebruik evenwel licht stoornis in de spijsvertering en diarrhee.

De *Santen*, *Santan*, uit klappers bereid (zie Deel I), wordt wel gebezigd tot het opkooken van sommige bladeren tot uitwendig gebruik (zie o. a. *Aij poetih II.*).

Ansana (M.)
Zie: *Aga-aga.*

Antanan bĕner (S.)
Zie: *Aijlaun kapepoeli.*

Antanan gĕdeh (S.)
Zie: *Aijlaun kapepoeli.*

Antimon (R.)
Komkommer (N.); *Bligoe* (J.); *Bonteng* (S.); *Kĕtimon* (M.); *Timoen* (M.).

Cucumis sativus L. (Cucurbitaceae).

Wordt door geheel N. I. gekweekt.

De komkommers worden, zeer rijp, uitgeperst en het sap met goed gevolg toegediend bij Indische spruw.

De kleine, als platgedrukte, eivormige, witgele zaden worden als specificum tegen lintwormen bij kinderen gebezigd. BONTIUS raadt een afkooksel der zaden aan bij bronchitis.

Tot schijven gesneden of geheel fijn gemaakte komkommers worden, met goed gevolg, als verdeelend en rijpmakend middel op furunkels en kleine abscessen gebruikt.

Antimon tikoes (R.)

I. Aechmandra blumeana M. J. ROEM. (Cucurbitaceae).
Korro ronteng (S.).
Van Java.

II. Aechmandra indica R. WGT. (Cucurbitaceae).
Pepinjo tikoes (M.).
In de Molukken.

Het sap der vruchten wordt bij Indische spruw gedronken.

Antowali (Bk.)
Zie: *Andorwali.*

Apa-apa (J.)
Apapa karbo (J.?) *Bloenkas* (M. en J.); *Bloentas* (M. en J.); *Blonkas* (M. en J.); *Blontas* (M. en J.); *Loentas* (M.); *Bloenkas oetan* (M. en J.) ook in de andere vormen samengesteld met *oetan*; *Semboeng leutiek* (S.); *Semboeng oetan* (M.); *Tjapoe toehoer* (S.).

Conyza indica BL. (Compositae).

Een heester van de Soenda-eilanden.

De bladeren zijn aromatisch en worden gebruikt evenals die van Conyza balsamifera (zie: *Aijlaun tahina II*), welke plant ook wel bovengenoemde namen draagt.

Apapa karbo (J.?)

Zie: *Apa-apa*.

Apésoong (Mand.)

Koeda sondak (S.); *Koepa landak* (S.); *Lobi lobi manis* (M.); *Roekem manis* (M.); *Salor* (S.).

Flacourtia rukam Z. en M. (Bixaceae).

Een boom van Java en Sumatra, zoowel in het wild als in tuinen.

De bladeren, die langwerpig eirond, glad en grof zaagtandig ingesneden zijn, smaken naar rhabarber en worden als tonisch, adstringeerend middel, vooral bij maagaandoeningen gebezigd.

De dosis is 2 grammen daags.

Een koud aftreksel van de schors wordt aanbevolen bij heeschheid.

De jonge takken worden boven vuur gehouden, fijn gestampt en het uitgeperste sap als oogwater gebruikt.

Api-api (Min.)

Bajem bloedoe (Batt.); *Bajem eikor koetjing* (M.); *Bangon-bangon nabara* (Amb.); *Djawer* (S.); *Djĕwer* (S.); *Iler* (J.); *Jawer* (S.); *Rara ajam* (M.); *Serewoeng* (Men.).

Celosia cristata L. (Amarantaceae).

Komt als sierplant veel in tuinen voor.

Een afkooksel der bloemen wordt als adstringens gegeven bij diarrhee, bij overvloedige menstruatie, bij druiper, enz.

De bladeren bezigt men als cataplasma bij steenpuisten.

Api-api (M.)
Zie: *Affi-affi.*

Apjoen (J.)
Heulsap (N.); *Heultraan* (N.); *Madat* (M.): *Pretto* (J.); *Tjandoe* (M.).

Opium.

Dit geneesmiddel wordt hier alleen genoemd, ter wille van de Polynesische namen, daar de papaver in N. I. niet wordt aangekweekt. (Zie verder Deel I, ook voor *Tjandoe*, en elke Mat. med.)

Al heeft Bontius gelijk, als hij, een onbekenden dichter aanhalende, zegt:

»Niets dat 'er op de Aerde leeft,
»Dat meerder Heul, dan Heultraen geeft,"

toch had de school van Montpellier gelijk die er, ook voor scammonium, bijvoegde:

»Den Heultraen en 't Scammonykruyt
»Is wel van 't beste dat 'er spruyt:
»Maar ghy mijn zoon siet dat g'u wacht,
»Dat gy haer kracht te weynigh acht."

De laatste opmerking kan wellicht geen kwaad voor sommige morphine-liefhebbers.

NB. De Chineezen bezigen dikwijls de papaverbollen, die zij van Arabieren en Engelschen koopen en niet uit China ontvangen: ten minste dat beweren de Chineesche geneesheeren en apothekers. Zij gebruiken ze bij darmaandoeningen en niet als slaapmiddel. De Chineesche naam der Capita papaveris somniferi L. is *Jin sjo hoh.*

Apoe (J. i.)
Zie: *Kapoer.*

Appa-appa bĕsaar (M.? J.)
Hahapaän (S.).

Phyllodium pulchellum Desnc. (Papilionaceae).

Een, in geheel N. I. voorkomende heester.

De aromatische bladeren worden zacht gewreven en op ulcera aangewend.

Appija (Amb.)
Halekij meirah (Amb.); *Halerij meirah* (Mol.).

Alcalypha bracteata Miq. (Euphorbiaceae).

Een kleine boom van de Molukken.

De bladeren en de bast zijn adstringentia, die bij diarrhee en bij witten vloed gebezigd worden.

Het uitgeperste sap werkt als emeticum en wordt soms aan kinderen gegeven, ter hoeveelheid van een theelepel (4 gram).

De bladeren worden gekneusd op sjankers gebruikt.

Arak (M. en J. n.)
Arak (N.); *Awis* (J. k.); *Badeg* (J.); *Brom* (J.).

Spiritus oryzae.

Zie over de bereiding van *Arak*, Deel I.

De *arak* kan in alle gevallen gebezigd worden, waarin alcaholica in het algemeen worden toegediend, hoewel steeds brandewijn en dergelijken de voorkeur verdienen. Tot uitwendig gebruik is *arak* even goed te bezigen als andere alcoholica.

Arak boemboe-boemboe (M.)
Zie: onder *Akar wangi*.

Arak obat (M.)
Zie: onder *Akar wangi*.

Arang (R.)
Kuischboom (N.); *Haras* (S.); *Harassas* (S.); *Kajoe arak* (M.); *Kofassa gaba gaba* (Min.); *Laban* (M.); *Lagoendi laoet* (M.).

Vitex pubescens Vail. (Verbenaceae).

Een hooge boom van de Sunda-eilanden.

De bladeren zijn lang gesteeld; de blaadjes 3—5 tallig, eirond, kort gesteeld, lederachtig, dicht geribd en geaderd; de bovenvlakte is glimmend; de ondervlakte bleek.

De bast en de wortel worden in stukken gesneden en afgekookt en dit water bij zwakte en lendenpijn gedronken.

De aromatische bladeren, de wortel en de bast worden dikwijls gemengd met andere middelen, en vooral uitwendig gebezigd bij verschillende rheumatische en katarrhale aandoeningen. Zoo geeft men ze in warme baden voor kraamvrouwen; wendt ze, fijn gekneusd, aan op de slapen tegen hoofdpijn, of vult er kussentjes mede, die tegen verkoudheid op het hoofd worden gelegd. Ook wrijft men met de fijn gewreven bladeren de ledematen in.

Arang (M.)
Houtskool (N.).

Carbo vegitabilis. (Zie Deel I).

De houtskool wordt in Ned. Indië van verschillende planten bereid, vooral van die, welke behooren tot de Casuarineae, Hypericineae (Zie: *Hermang*), Myrtaceae, enz.

Araroet (M. en J.)
Arrowrootplant; *Pijlwortelplant* (N.); *Holan fan sjoe* (Ch. Bo.); *Patat sagoe* (S.); *Peda-peda* (T.).

Maranta indica L. (Cannaceae).

Wordt overal in Indië gekweekt, ter verkrijging van het arrowrootmeel. (Zie elke Mat. med. en Deel I).

Een afkooksel van arrowroot is het algemeen gebezigde voermiddel voor dranken, die men eenige consistentie wil geven. Het wordt door de geneesheeren in N. I. veel meer gebezigd dan gom of eenig ander emolliëns.

De gewone dosis is 0.6 gram op 30 gram kokend water, hoewel men die kan wijzigen naarmate men de oplossing dunner (bijv. voor lavementen) of dikker wenscht.

Arau (R.)
Zie: I. *Aij samara.*
II. *Akel.*

Areg henghé (S.)
Hartevrucht (N.); *Bondot* (S. en J.); *Daoen kopo-kopo* (M.); *Dotaga* (T.); *Loto-loto* (M.); *Oetta mahoe* (Amb.); *Poeloengan* (J.); *Telioe* (Sum.).

Cardiospermum halicacabum L. (Sapindaceae).

Komt in geheel N. I. voor.

De wortel houdt veel slijm; hij wordt in afkooksel gebezigd als zweet- en pisdrijvend middel en ook bij blaassteen als oplossend middel.

Ook wordt dit afkooksel bij hardnekkigen hoest toegediend.

De geheele plant, in melk gekookt, wordt op verhardingen aangewend. (Zie ook *Poeloengan*).

Aren (M.)
Zie: *Akel.*

Areng (M.)
Zie: *Akel.*

Arian (Bg.)
Aroij hariang (S.); *Aroij karokkot* (S.); *Boero malakko* (T.);

Daoen bisol (M.); *Goemi rotto rotto* (T.); *Mata oedang* (M.); *Olaär* (Amb.); *Oloeloe* (Amb.); *Sambong toelang* (Bl.); *Tali baboeni* (M.); *Tali bĕboeni* (M.); *Tsjerekan* (Bg.); *Wari hismoe* (Amb.); *Wari lottoe lottoe* (Amb.).

Cissus repens Lam. (Ampelideae).

Groeit op alle eilanden in N. I.

De bladeren worden op beenwonden gebezigd; zij worden, fijn gewreven met kurkuma en zout gemengd, met goed gevolg, op furunculi aangewend (Rumphius).

Aroij (S.)
Ojot (S.).

Is de algemeene benaming voor slingerplanten en wordt hier alleen medegedeeld, om tevens op *Ojot* te wijzen, daar al de hier volgende *aroij's* ook dien naam kunnen dragen.

Meestal gaat *aroij* of *ojot* aan een tweeden naam vooraf; daarom zal het somtijds noodig zijn op dat tweede woord te zoeken. Enkele malen komt *aroij* achteraan, maar die woorden zijn, zooveel mogelijk, afzonderlijk genoemd.

Aroij astrawoeloe (S.)
Aroij gĕurrĕung bodas (S.); *Aroij goeroeng bodas* (S.); *Aroij lomboë* (S.); *Aroij tarawoeloe* (S.); *Aroij tawoeloe* (S.); *Aroij tjamtjoear* (S.); *Aroij tjam tjoow minjak* (S.); *Akar taloer* (Sum. W. K.); *Ki peut* (S.); *Sibaroengoet* (Sum. W. K.).

Cissampelos pareira L. (Menispermaceae).
Cissampelos hirsuta: Pareira brava.

Eene slingerplant van Java. (Zie Deel I).

De wortel dezer plant in de Radix Pareirae bravae. (Zie elke Mat. Med).

Hij komt voor in platgedrukte, cilindervormige, stomphoekig gebogen stukken van 1—3 centimeters dikte en tot ½ meter lang; de kleur is van buiten donkerbruin; er zijn vele dwarsspleten en voren in den wortel; de kleur van het binnenste gedeelte is grauw geel; de smaak is zoetachtig aromatisch, daarna sterk bitter.

Misschien bevat deze wortel een alcaloid, pelosine of cissampeline genaamd, en eene hars.

De bladeren bevatten veel plantenslijm.

Terwijl sommigen opgeven, dat deze wortel pisdrijvende eigenschappen bezit, beweren anderen, dat hij de pisafscheiding vermindert.

Men geeft een afkooksel bij verschillende nier- en blaasaandoeningen en vooral bij blaassteenen, die phorphorzure zouten bevatten (15—30 gram op 250 gram collatuur).

Extractum pareirae in doses van 0,2 tot 0,4 gram en Tinctura pareirae in doses van 20—40 droppels pro dosi kunnen in plaats van het afkooksel worden gegeven.

De inlanders mengen de versche bladeren met suiker en wrijven dit mengsel tusschen de handen tot er een groenachtige gelei ontstaat, die *Tjien-tjau* genoemd wordt. Deze gelei, met water verdund, wordt als verkoelenden drank bij koorts toegediend. (Zie Deel I).

Aroij baballengblengan (S.)
Aroij biliembi (S); *Aroij tjaliengtjieng* (S.).

Modecca cordifolia Bl. (Passiflorae).

Het uit de stengels vloeiende sap wordt als waschwater bij conjunctivitis gebezigd.

Aroij-badoejoet (S.)
Badoejoet (S.).

Trichosanthes villosa Bl. (Cucurbitaceae).

Een slingerplant van Java.
Het sap wordt bij liënterie toegediend.

Aroij bakattak (S.)
Aroij kehkep (S.); *Bakattak* (S.); *Sirih aloes tabal* (S.); *Sirih djawa* (M.).

Chavica blumei Miq. (Piperaceae).
Piper malamiri L.

Eene slingerplant van Java (Zie Deel I.).
Het sap wordt bij hoest gegeven. Dr. Wassink gaf een afkooksel der bladeren bij dyscoelie en wel 4 gram op 350 gram water tot 250 gram verkookt (Zie Gen. Tijdsch. v. N. I. Deel VII, pag 232.)

Aroij baloempang (S.)
Zie: *Akar sambang*.

Aroij beleh gedigk (S.)
Zie: *Akar koetjing-koetjing*.

Aroij beleh getehpeh (S.)
Zie: *Akar koetjing-koetjing*.

Aroij biliembi (S.)
Zie: *Aroij babaliengbiengan*.

Aroij bodas (S.)
Aroij tjapoe toehoer (S.); *Brogo wengi* (J.).

Mikania volubilis Willd. (Compositae).

Eene slingerplant van de Sunda-eilanden.
De gekneusde bladeren worden, na de besnijdenis der jongens

(zie Deel I), op het verwonde praeputium gelegd, waardoor de wond spoediger zou genezen.

Aroij bodo landak (S.)

Aroij kibarera bodas (S.); *Aroij kibarera boelet* (S.); *Aroij kibarera lalakina* (S.); *Kibarera* (S.); *Kibarera lalaki* (S.).

Cissus nodosa. Bl. (Ampelideae).

Eene slingerplant van Java.

De gekneusde vruchten worden, bij verschillende darmaandoeningen, op den buikwand gelegd, waar zij waarschijnlijk als huidprikkel werken.

Aroij boeboeloetang (S.)

Aroij boeloe loetoeng (S.); *Aroij wowel oetan* (S.); *Kerassar* (S.).

Spermacoce hispida L. (Rubiaceae).

Groeit op Java en Sumatra.

De gekneusde stengels en bladeren worden als uitwendig geneesmiddel bij koliekpijnen gebezigd.

Aroij boeloe loetoeng (S.)

Zie: *Aroij boeboeloetang.*

Aroij boeloestroe (S.)

Baloestroe (M.); *Boeloestroe* (M.); *Ojong* (S.).

Luffa foetida Cav. (Cucurbitaceae).

Groeit op Java.

De rijpe vruchten werken als purgans en emeticum.

De versche stengels werken tonisch en als diureticum (8 gram op 500 gram kokend water).

Bij hydrops werkt zulk een infusum goed; het is nuttig er dan acid. hydrochlorico-nitric. bij te voegen.

De vruchten worden opgesneden, de pitten er uitgenomen en het vruchtvleesch gedroogd en uitgewasschen. Het overblijvende weefsel is bruikbaar als spons. Dit is ook mogelijk met andere Luffa-soorten (zie *Aroij kajorangan* en *Aroij ojong II.*)

Aroij daoen kentoet (S.)

Paederia L. spec. div. (Rubiaceae).
Zie o. a. *Aroij kahitoetan* — soorten.
Daoen kentoet (Paederia foetida L.)
Oero-oroet (Paederia densiflora Miq.) enz.

Aroij djaroedjoe (S.)
Djĕroedjoe (M. en J.); *Galli-galli* (S. en M.).

Dilivaria ilicifolia Juss. (Acanthaceae).

Een moerasplant, die overal in N. I. voorkomt.
Het kruid wordt door inlanders aangeprezen bij asthma.

Aroij gadel (S.)
Zie: *Akar mangool.*

Aroij gadong (S.)
Gadong (M.); *Hoei gadong* (S.); *Huwi gadong* (S.); *Obi gadong* (M.); *Oebi gadong* (M.); *Oebi oetan* (M.); *Oelibita* (Cr.); *Ondo* (Boet.); *Seappa* (M.); *Sikappa* (Bl.).

Dioscorea hirsuta Bl. (Dioscoreae.)

Groeit op Java en in de Molukken. (Zie Deel I.)
De wortels, die tot de scherpe vergiften behooren, worden fijn gewreven en uitwendig gebruikt bij eeltachtige ver-

hardingen, abscessen, enz. Misschien worden ook wel andere Dioscorea-soorten daarvoor gebezigd, die in 't Sundaneesch in 't algemeen den naam *Hoei* of *Huwi* dragen, en in 't Maleisch niet zelden *Obi* of *Oebi* (in een samengesteld woord) heeten.

Aroij gambir (S.)

Aroij tjoengkankang lalaki (S.); *Plassari lalaki* (S.); *Poelassarie lalaki* (S.); *Poeloesari lalaki* (S.); *Tjoenkankang lalaki* (S.).

Chilocarpus suaveolens Bl. (Apocyneae).

Komt op Java en Sumatra voor.

Het sap uit den stam wordt bij dysenterie gegeven.

Aroij gambir tjaai (S.)

Aroij kamanden (S.); *Aroij malatti goela* (S.).

I. Jasminum crassifolium Bl. (Jasmineae).
Malatti aroij (S.).

II. Jasminum glabrum. Willd.

III. Jasminum glabriusculum Bl.
Malatti gambir oelan (M.).

IV. Jasminum subelongatum Bl.

V. Jasminum undulatum. Willd.
Folle aros (J.); *Malatti goenoeng* (M.).

Allen slingerplanten van Java.

De bladeren worden fijn gewreven en dan ingewreven bij eene aandoening van het handgewricht, die *sakit kamanden*

heet. Het is, in de boeken van Hasskarl en Filet, niet duidelijk of een gevoel van mierenkriebeling een ziekteverschijnsel daarbij is, of als gevolg van de inwrijving optreedt.

Aroij garoet gĕdeh (S.)

Mimosa asperata Willd. (Mimoseae).

Slingerplant van Java.

Het sap uit de stengels wordt na de bevalling toegediend, om den uterus te doen samentrekken.

Aroij garoet peutjang (S.)

Aroij tember kidang (S.); *Bambaloe* (Bk.); *Galize* (Sum.); *Gandoh* (J.); *Gandoi* (Mak.); *Gondoi* (Mak.); *Kalembemba* (M. en Bd.); *Oli-oli* (T. en Sum.); *Olize* (Sum.); *Ossil* (Amb.); *Parang* (Amb.); *Pareng* (M.); *Pikkat* (Bl.); *Satore* (Cr.); *Tjarioe* (S.); *Wiloeroe* (J.).

Entada pursaetha D. C. (Mimoseeae).

Komt door geheel N. I. voor.

Volgens Rumphius zweet de oude stam een zeer heldere gom uit.

Het sap uit den stam wordt, met *Sagueer* gemengd, bij buikpijn gedronken (zie Deel I).

De geroosterde zaden geeft men aan kraamvrouwen.

Horsfield zegt, dat de zaden braking kunnen verwekken.

Aroij gatel (S.)

Zie: *Akar mangool.*

Aroij gĕurrĕung (S.)

Aroij goeroeng (S.); *Goeroeng* (S.).

I. Pericampylus incanus MIERS. (Menispermaceae).
Akar plengas (Bk).; *Sĕroeroe* (Bat.).

II. Pericampylus lagunosus BL.
Gĕurrĕung (S.); *Gurrung* (S.).

III. Stephania hernandiaefolia WALP.
Oijat minjak (Bat.).

Groeien op de Sunda-eilanden.
De ranken worden in stukken gesneden en dan in het eene uiteinde geblazen, zoodat het sap aan den anderen kant te voorschijn komt: dit sap wordt op versche wonden ter verkoeling aangewend.

Aroij gĕurrĕung bĕurrĕum (S.)
Aroij goeroeng bĕurrĕum (S.).

I. Stephania tomentosa SPRENG. (Menispermaceae).

II. Stephania corymbosa BL.

Groeien op de Sunda-eilanden.
Ook het sap van deze planten wordt als dat van *Aroij gĕurrĕung* gebezigd.

Aroij gĕurrĕung bodas (S.)
Zie: *Aroij astrawoeloe.*

Aroij glaga (S.)
Aroij mangender (S.); *Mangender* (S.).

Salacia oblongifolia BL. (Hippocrateaceae).

Slingerplant van Java.

Het sap uit den stengel wordt als antipyreticum gebezigd. De jonge bladeren worden geroosterd, met *Sambal* en *Trassi* (zie Deel I) gemengd, aan kraamvrouwen gegeven, om spoedig den uterus wêer normaal te maken.

Aroij goeret (S).

Aroij gurreut (S.): *Aroij koekoehoelang gĕdeh* (S.); *Bidara laoet* (S.): *Goera wilang* (S.): *Hita oessi lain* (Amb.).

Zizyphus horsfieldii MIQ. (Rhamneae).

Een slingerplant van Java en Sumatra (zie bij de *Bidara*-soorten).

Aroij goeroeng (S.)

Zie: *Aroij gĕurrĕung*.

Aroij goeroeng bĕurrĕum (S.)

Zie: *Aroij gĕurrĕung bĕurrĕum*.

Aroij goeroeng bodas (S.)

Zie: *Aroij astrawoeloe*.

Aroij gontang (S.)

Aroij kalaijar bĕurrĕum (S.).

Trichosanthes pubera BL. (Cucurbitaceae.)

Groeit op Java.

Het sap der stengels wordt bij doofheid in het oor gedroppeld.

Aroij gurreut (S.

Zie: *Aroij goeret*.

Aroij hamproe bogo (S.)
Korres koeda (S.).

Bryonia perpulsilla Bl. (Cucurbitaceae).
Bryonopsis perpulsilla Bl.

Groeit op Java.
Het sap werkt bij kinderen als antihelminthicum.

Aroij harendong (S.)
Harendong aroij (S.); *Harendong badak* (S.); *Harendong boeloe* (S.); *Sĕdoedoe ajer* (Pal.); *Tjaloentjoeng* (S.); *Tjaloentjoeng bĕurrĕum* (S.).

Marumia muscosa Bl. (Melastomaceae).

Groeit op Java.
Het sap der plant wordt toegediend bij diarrhoea cruenta.

Aroij harlang (S.)
Zie: *Arian*.

Aroij hoenjoer boeöet (S.)

I. Kadsura cauliflora Bl. (Schizandraceae).

II. Kadsura scandens Bl.
Hoenjoer boeoet (S).

III. Sphaerostemma axillare Bl.

Groeien op Java.
Het sap, de bladeren en de eenigszins wrange vruchten worden bij koliekpijnen inwendig gebezigd.

Aroij-jutton (S.)
Zie: *Ampas-ampas II*.

Aroij jutton bĕner (S.).

Ipomea turpethum R. Br. (Convolvulaceae).

Groeit overal in N. I.
De wortel houdt een harsachtige stof.
De wortel werkt sterk purgeerend en is de vroeger officineele Radix turpethi. De schors van den wortel wordt als purgans door de inlanders gebezigd.

Aroij jutton lumboet (S.)
Aroij kĕtjil (S.).

Convolvulus parviflorus Vail. (Convolvulaceae).

Komt overal in N. I. voor.
De wortel werkt als purgans.

Aroij kait bessi (S.)
Zie: *Akar kait kait.*

Aroij kahitoetan badak (S.)
Daoen kentoet badak (Bat.); *Daoen koentoet badak* (M. en S.).

Paederia verticillata Bl. (Rubiaceae).

Groeit op Java.
De bladeren, die, vooral wanneer zij worden gewreven, een zeer onaangenamen geur verspreiden, worden in- en uitwendig gebezigd bij aanzameling van gassen in het darmkanaal.
De bladeren worden ook tegen koorts en als pisdrijvend middel gegeven.
De wortel werkt als een braakmiddel (Lindley).

Aroij kahitoetan gĕdeh (S.)
Daoen kentoet bĕsar (Bat.): *Daoen koentoet bĕsar* (M.); *Daoen koentoet gĕdeh* (S.).

Paederia tomentosa Bl. (Rubiaceae).

Slingerplant van Java.
Het gebruik is als dat van de vorige plant.

Aroij kahitoetan leumboet (S.)
Daoen kentoet (Bd.); *Daoen koentoet* (M. en S.).

Paederia tomentosa Bl. var. angustifolia Hassk. (Rubiaceae).

Slingerplant van Java.
Het gebruik is als dat van *Aroij kahitoetan badak*.

Aroij kajorangan (S.)
Aroij kalaijar beurriet (S.); *Aroij kajorangan* (S.); *Aroij omas* (S.); *Gembas* (J.); *Ojong* (S.); *Tiwoek* (S.).

Luffa cordifalia Bl. (Cucurbitaceae).

Groeit op Java.
De vruchten en zaden worden uitwendig gebezigd. Men wrijft die met water fijn en smeert dat dan op den buikwand bij physconia liënis.
Het sap wordt als antihelminticum beschouwd.
Het gedroogde vruchtvleesch kan als spons gebruikt worden (zie *Aroij baloestroe*).

Aroij kakedjoan (S.)
Aroij keekeedjoan (S.); *Aroij luksa* (S.); *Gestå* (J.); *Kallas* (J.); *Këkedjoan* (S.); *Kakedjoan aroij* (S.); *Loksa* (S.); *Luksa* (S.); *Nangsi aroij* (S.); *Rëluksa aroij* (S.).

Conocephaleus suavellens Bl. (Artocarpeae).

Groeit op Java en Sumatra, in vochtige kreupelhoutbosschen. Het sap staat als antipyreticum bekend (Zie ook Deel I).

Aroij kalaijar (S.)

Trichosanthes macrocarpa Bl. (Cucurbitaceae).

Groeit op Java.
Het sap wordt als antihelminthicum gegeven.

Aroij kalaijar beurriet (S.)

I. Zie: *Aroij-kajorangan*.

II. Trichosantes tricuspidata Lour. (Cucurbitaceae).
Goentoel (M.): *Kalaijar* (S. en J.).

III. Trichosanthes laciniosa Klein.

IV. Coccinia whightiana M. J. Roemer.
Gambas (S. en M.): *Papassang lalaki* (J.).

Allen zijn slingerplanten, waarvan het sap als wormdrijvend middel wordt beschouwd.

Aroij kalaijar bĕurrĕum (S.)
Zie: *Aroij gontang*.

Aroij kalaijar gĕdeh (S.)

Trichosanthes pilosa Lour. (Cucurbitaceae).

Slingerplant van Java.
Het sap wordt als wormdrijvend middel gebezigd.

Aroij kaliageh (S.)

Capparis L., spec. scandentes (Capparideae).

Slingerplanten van Java.

Een koud aftreksel der stengels bezigt men tegen lumbago; de in stukken gesneden ranken worden daartoe gedurende een halven dag in water gelegd en dat water gedronken.

Aroij kamanden (S.)
Zie: *Aroij gambir tjaai.*

Aroij karoewang (S.)
Zie. *Ammelaun nitoe.*

Aroij karokkot (S.)
Zie: *Arian.*

Aroij kasoengka (S.)
Zie: *Akar pĕloembang.*

Aroij kasoengka beurriet (S.)
Aroij kasoengka gĕdeh (S.); *Aroij kasoengka oentjal* (S.); *Gnemon tali* (M.); *Kasoengka beurriet* (S.); *Koelan* (Mak.); *Koelan bĕsaar* (Mak.); *Soä abbal* (Amb.); *Soä wali* (Amb.); *Soä wari* (Amb.); *Tali gnemon* (M.); *Tangkiel assoe* (S.); *Tangkiel beurriet* (S.); *Wali saä* (Amb.); *Wali soä* (Amb.).

Gnetum edule Bl. (Gnetaceae).

Een slingerplant, die door geheel N. I. voorkomt (zie Deel I). Het sap uit den stengel wordt aan kinderen gegeven als wormdrijvend middel en bij bronchitis.

Aroij kasoengka gĕdeh (S.)
Zie: *Aroij kasoengka beurriet.*

Aroij kasoengka oentjal (S.)
Zie: *Aroij kasoengka beurriet.*

Aroij katilang (S.)
Trechterwind (N.); *Birara* (J.); *Boenga djawa* (Mol.); *Boenga tali* (M.); *Boenga wolanda* (Amb.); *Bou batati* (J.); *Katilang* (S.); *Tali-tali* (R.); *Tongkat langit* (M.); *Tonkat langit* (M.).

Quamoclit vulgaris Chois. (Convolvulaceae).

Een slingerplant, die in geheel N. I. veel als sieraadplant wordt gekweekt en ook verwilderd voorkomt.

De zaden en het kruid waren vroeger als laxantia officineel.

Den wortel bezigt men als niesmiddel.

De bladeren worden als verdeelend middel op gezwellen gebezigd; zij worden daartoe fijn gewreven.

Aroij katjambang (S.)
Aroïj kitjambang (S.); *Aroij kitjembang* (S.).

Embelia garciniaefolia Wall. (Myrsineae).

Eene slingerplant van Java.

Het sap der stengels wordt bij diarrhee en bij bronchitis gebezigd.

Aroij katjamhang gĕdeh (S.)
Kibara lalaki (S.); *Kĕtjambang* (Bat.).

Embelia javanica Bl. (Myrsineae).

Op deze plant is het bij de voorgaande gezegde toepasselijk.

Aroij katock peutjang (S.)
Zie: *Akar poeloeron.*

Aroij kawojang (S.)

Ipomea tuberosa L. (Convolvulaceae).

Eene op Java, van Sidney ingevoerde slingerplant.
De wortels worden als purgeermiddel gegeven.

Aroij keekeedjoan (S.)
Zie: *Aroij kakadjoan.*

Aroij kehkep (S.)
Zie: *Aroij bakattak.*

Aroij kĕtjil (S.)
Zie: *Aroij jutton lumboet.*

Aroij klassahan (S.)
Kiassahan (S.).

Tetracera L. in een groot aantal species (Dilleniaceae).

Slingerplanten van Java en Sumatra.
Het sap der stengels wordt bij bronchitis gedronken.
De fijn gewreven, jonge bladeren legt men op wonden, door slangenbeet veroorzaakt.

Aroij klassahan lalaki (S.)
Kiassahan lalaki (S.)

Delima sarmentosa L. (Dilleniaceae).

Eene door geheel N. I. voorkomende slingerplant.
Het sap uit de stengels wordt bij conjunctivitis in het oog gedroppeld.

Aroij kibara (S.)

I. Zie: *Ammelaun maäke.*

II. Muldera baccata Miq. (Piperaceae).

Gadong loemoet (S. en J.); *Kehkep* (S.); *Rinoe manoek* (S.).

Eene slingerplant van Java.

Het sap uit den stengel wordt bij laryngitis inwendig gebezigd en de fijn gewreven bladeren daarbij uitwendig op den hals geappliceerd.

Aroij kibarera (S.)
Tali kandeh (S.).

I. Cissus javana D. C. (Ampelideae).

II. Cissus compressa Bl.
en andere Cissus-soorten.

Slingerplanten van Java.

Het sap der stengels van vele Cissus-soorten wordt tegen hoest gedronken.

Aroij kibarera bodas (S.)
Zie: *Aroij bodo landak.*

Aroij kibarera boelet (S.)
Zie: *Aroij bodo landak.*

Aroij kibarera gĕdeh (S.)

I. Cissus scariosa Bl. (Ampelideae).
Walarian (S.).

II. Cissus rhodocarpa Bl.

Zie voor het gebruik van beiden: *Aroij kibarera.*

Aroij kibarera lalakina (S.)
Kibarera lalakina (S.).
I. Zie: *Aroij bodo landak.*

II. Cissus dichotoma Bl. (Ampelideae).

Zie voor het gebruik: *Aroij kibarera.*

Aroij kibarera leutiek (S.)
Ki bĕurrĕum (S.).

Cissus pergamacea Bl. (Ampelideae).

Zie voor het gebruik: *Aroij kibarera.*

Aroij kibarera leutiek bĕurrĕum (S.)

Cissus serrulata Roxb. (Ampelideae).

Zie voor het gebruik: *Aroij kibarera.*

Aroij kibarera tjoetjoek (S.)
Zie: *Andawali.*

Aroij kikandel (S.)

I. Dischidia rhombifolia. Bl. (Asclepiadeae).

II. Hoya diversifolia Bl.

Slingerplanten, waarvan de eerstgenoemde op Java, de tweede ook in de Molukken voorkomt.

Het melksap dezer planten wordt als verkoelend middel op gestoken wonden gebezigd, vooral als zij door visschen veroorzaakt zijn.

Aroij kikandel badak (S.)
Aroij kilampahan (S.); *Daoen kapal* (J.); *Daoen pittis* (M.): *Pitties pittiesan* (Bl.); *Wale bèsi* (Amb.).

Hoya macrophylla Bl. (Asclepiadeae).

Eene slingerplant van Java en de omliggende eilanden, vooral in de bergstreken.

Het melksap wordt op gestoken wonden, meer bepaald die door vergiftige visschen veroorzaakt, aangewend.

De fijn gewreven bladeren worden ingenomen bij gonnorrhee en uitwendig gebezigd bij vermoeidheid en bij rheumatische aandoeningen, ten einde zich daarmede te wrijven.

Aroij kikangĕrangan (S.)

Salacia L. spec. div. (Hippocrateaceae).

Slingerplanten van Java.

De fijn gewreven bladeren worden bij hoofd- en bij buikpijnen ingewreven.

Ook worden zij op die wijze bij sommige huiduitslagen (*koreng radang* en *koreng rodek*) gebezigd.

Aroij kikoepoe (S.)
Ki-kamanden (S.).

Myxopyrum nervosum Bl. (Oleaceae).

Eene slingerplant van Java en Sumatra.

Het sap uit den stengel wordt ingenomen bij diarrhee en zou ook gunstig werken bij wormen (lintworm?) bij oude personen.

Aroij kikonneng (S.)

I. Zie: *Andorwali*.

II. Tiliacora acuminata Miers. (Menispermaceae).
Aroij pitjoeng tjelleng bener (S.); *Kendit monjet* (S.).

Een slingerplant van de Sunda-eilanden.

Het sap uit den stengel wordt gedronken bij moeielijke pislozing en bij loomheid in de beenen (*lĕmes kaki*); bij die laatste aandoening worden de beenen er ook mede ingewreven.

III. Erythropàlum scandens Bl. (Erythropaleae).
Aroij oëat bangkong (S.).

Eene slingerplant van Java.

Het fijn gewreven kruid wordt bij vermoeidheid gebezigd tot inwrijving der beenen.

Aroij kikontjang (S.)

Aroij kitjongtjorang (S.); *Bocloe mappa* (J.); *Daoen doedoek* (M.): *Godong djoerang* (J.); *Tapanawa kĕtjil* (Amb.).

Pothos scandens L. (Aroideae).

Groeit op Java en Sumatra.

Het sap der stengels wordt gedronken en ingewreven bij lumbago.

De inlanders wrijven de bladeren met *Adas* en *Poelassari* fijn, vermengen die dan met water en drinken dat tegen flatulentie (*proet kĕmboeng*).

Aroij kiladja (S.)

I. Zie: *Akar koebang*.

II. Artabotrys hamatus R. Br. (Anonaceae).
Kiladja (S.).

Slingerplant van Java en op al de eilanden oostelijk tot Timor.

Het sap wordt bij hoest en bij hoofdpijn gedronken.

De half volwassen bladeren worden met water gekookt en, nadat dit koud is geworden en liefst eenige dagen gestaan

heeft, wordt het gebezigd tot reiniging van wonden en tot wassching bij schurft.

NB. Vele slingerplanten tot de Anonaceae behoorende, dragen den naam *Kiladja*, en worden op dezelfde wijze gebruikt o. a. Uvaria purpurea BL. (zie *Akar koebang*); U. concava T. en B.; Melodorum latifolium DUN.; Mitrephora multiflora MIQ.; M. humilis BL.; M. micranta HASSK., enz.

Aroij kiladja lalaki (S.)
Doeri karbo (M.); *Kananga oelan* (M.); *Warimettan* (Amb.).

Artabotrys suaveolens BL. (Anonaceae).

Groeit overal in N. I. en wordt veel tot omheining van tuinen aangeplant.

Een aftreksel der bladeren geeft een aromatischen drank, die tegen cholera wordt toegediend. Men gebruikt dien lauw warm (BLUME).

Aroij kikampahan (S.)
Zie: *Aroij kikandel badak.*

Aroij kingkilaban (S.)
Aroij siwoeroengan (S.); *Kingkilaban* (S.).

Mussaënda L. spec. div. (Rubiaceae).

Slingerplanten van Java.
Het sap uit de stengels wordt in- en uitwendig gebruikt bij slepende oogontsteking (conjunctivitis).

Aroij kisĕbeh (S.)
Aroij kisioe (S.); *Aroij kisioech* (S.).

I. Cissus adnata Rxb. (Ampelideae).
Aroij sijoek bodas (S.).

II. Cissus blumeana Steud.
Aroij sijoek idjoe (S.).

III. Cissus repanda Vail.
Aroij sijoek leutiek (S.).

Slingerplanten van Java.
Het sap der stengels wordt tegen hoest gedronken.

Aroij kisloe (S.)
Zie: *Aroij kisebeh.*

Aroij kisloech (S.).
Zie: *Aroij kisebeh.*

Aroij kitjambang (S.).
Zie: *Aroij katjambang.*

Aroij kitjau (S.)

Cissus hirtella Bl. (Ampelideae).

Een slingerplant van Java.
Het sap uit den stengel wordt tegen hoest gebezigd.

Aroij kitjembang (S.)
Zie: *Aroij katjambang.*

Aroij kitjĕpot goenoeng (S.)
Slangenhout (N.); *Aroij tjoenkangkang* (S.); *Bidara pahit* (M. en S.); *Widara pahit* (M.).

Strychnos colubrina L. (Loganiaceae).

Slingerplant van de Sunda-eilanden.

Van deze heester is waarschijnlijk het slangenhout, Pao de cobra, afkomstig, dat geroemd wordt tegen den beet der brilslang.

Het slangenhout, Lignum colubrinum, komt voor in stukken ter dikte van een mansarm; het is licht, geelachtig, met een glanzende, bruinachtige, gladde, somtijds als bestovene schors bedekt: het is zeer bitter van smaak en heeft geen geur.

Er is lactas strychnini in gevonden.

(Zie verder bij de *Bidara*soorten).

Aroij kitjlendeh (S.)
Aroij kitjinti (S.).

Crudya orientalis Hassk. (Papilionaceae).

Een slingerplant van Java.
Het sap wordt gedronken tegen dysenterie.

Aroij kitjinti (S.)
Zie: *Aroij kitjiendeh*.

Aroij kitjongtjorang (S.)
Zie: *Aroij kikontjang*.

Aroij koejapoe (S.)
Aroij tatapaijan (S.).

I. Argyreia mollis Chois. (Convolvulaceae).
Rompoet pakket (J.); *Rompot pakket* (J.); *Tatapaijan* (S.).

II. Argyreia nitida Chois.

III. Argyreia tiliaefolia Whit.
Aroij tatapaijan gĕdeh (S.).

Slingerplanten van Java.

Het sap wordt bij lichte conjunctivitis in de oogen gedroppeld en dan tevens de fijn gewreven bladeren op het voorhoofd en om het oog ingewreven.

Aroij koekoehoelang gĕdeh (S.).

I. Zie: *Aroij goeret.*

II. Zizyphus rufula Miq. (Rhammeae.)
Bidara kĕtjil (M.); *Bidara laoet* (S.); *Bidara leutiek* (S.); *Widara kĕtjil* (M.).

Een slingerplant van Java.

Over deze planten wordt bij de *Bidara*-soorten nader gesproken.

Aroij koekoepoe (S.)
Aroij koepoe-koepoe (S.).

I. Phanera corymbosa Bnth. (Papilionaceae).

II. Phanera junghuhniania Bnth.

III. Phanera scandens Rxb.

Slinperplanten van Java.

Het sap der stengels gebruikt men in- en uitwendig bij buikpijnen, ook bij naweeën.

IV. Phanera purpurea Bnth. (Papilionaceae).

Slingerplant van Java.

Tegen hoest wordt het sap der stengels gedronken en de bladeren gekauwd.

Aroij koeloek leukeut (S.)

Aroij tjoengkangkang (S.); *Plassarie poetih* (M.); *Poelassarie poetih* (M. en J.); *Poelocssarie poetih* (M. en J.); *Tjoengkankang* (S.).

Chilocarpus denudatus Bl. (Apocyneae).

Slingerplant van Java.
Het sap uit den stam wordt bij dysenterie gedronken.

Aroij koepoe-koepoe (S.).
Zie: *Aroij koekoepoe*.

Aroij lallan (S.)
Djongeh (S. en J.); *Koppan* (S.); *Wangi malako tali* (T.); *Wari unenar* (Amb.).

Gynura sarmentosa D. C. (Compositae).

Een slingerplant, die door geheel N. I. voorkomt.
De bladeren worden in het badwater gedaan, bij rheumatische aandoeningen en bij verlammingen.

Aroij landoek (S.)
I. Zie *Aijlaun toeban*.

II. Cissus landuk Hassk. (Ampelideae).

Een slingerplant van Java.
Het sap der stengels wordt aan kinderen als antihelminthicum te drinken gegeven, terwijl tevens de fijn gewreven bladeren op den buik worden ingewreven.

Aroij landoek bĕner (S.)

Cissus cyanocarpa Miq. (Ampelideae).

Eene slingerplant van Java.
Zie voor het gebruik: *Aroij landoek*.

Aroij landoek gĕdeh (S.)

Cissus geniculata Bl. (Ampelideae).

Eene slingerplant van Java.
Zie voor het gebruik *Aroij landoek*.

Aroij landoek leutiek (S.)
Zie: *Aijlaun sala*.

Aroij lokkot mata (S.)
Djoekoet lokkot mata (S.).

I. Artemisia indica Willd. (Compositae).
Baroe tjina (M.); *Blantoij* (S.); *Waroe tjina* (M.).

II. Artemisia lavendulaefolia D. C.

Groeien op Java en Sumatra.
Een afkooksel der bladeren wordt koud gebezigd bij jeukende huiduitslag (schurft?).

Aroij lomboë (S.)
Zie: *Aroij astrawoeloe*.

Aroij lopang bongkoh (S.)
Lopang (M. en S.).

Trichosanthes costata Bl. (Convolvulaceae).

Een slingerplant van Java.
Het sap der stengels wordt als wormdrijvend middel gegeven.

Aroij luksa (S.)
Zie: *Aroij kakadjoan*.

Aroij malatti goela (S.)
Zie: *Aroij gambir taai.*

Aroij mangender (S.)
Zie: *Aroij glaga.*

Aroij mata hiang (S.)
Katti-katti kĕtjil (M.); *Katti-katti pantei* (M.); *Kellor* (S.); *Kimerlo* (J.); *Koloeang parampoewan* (Sum. W. K.); *Mata hiang* (S.): *Sehil kĕtjil* (Amb.); *Sehit rara* (Amb.).

Caesalpinia nuga AIT. (Papilionaceae).
Caesalpinia paniculata D. C.

Slingerplant van Java, Timor en de Molukken.
Een afkooksel der wortels geeft men tegen graveel en steen.
Het sap uit den stam wordt in- en uitwendig gebruikt bij lichte conjunctivitis mucipara, waarbij tevens de geroosterde, bittere vruchten worden gegeten.
De fijn gewreven bladeren worden ingenomen door kraamvrouwen, kort na de verlossing, om de contractiën van den uterus te vermeerderen.

Aroij moending djaloe (S.)

Spatholobus littoralis HASSK (Papilionaceae).

Eene slingerplant van Java.
Het sap uit de stengels wordt bij zwaarte en loomheid der beenen ingenomen en ingewreven.

Aroij oëat bangkong (S.)
Zie: *Aroij kikonneng III.*

Aroij oëat goelong (S.)

Calonyction trichospermum CHOIS. (Convolvulaceae).

Een slingerplant van Java.

De ranken en bladeren worden fijngewreven en daarmede het geheele lichaam of alleen de beenen ingewreven, bij zware vermoeidheid (*sakit rĕmak*).

Aroij oebi djawa (S.)

Batatas (M.); *Beedjo* (Bk.); *Fan sjoe tin* (Ch. Bo.); *Hoea* (S.); *Ima kastella* (T.); *Kastella* (Bl.); *Kĕlĕdek* (R.); *Loetoe kastela* (Bd.); *Mantang* (S.); *Oebi djawa* (M.); *Oebi kastella* (M.); *Pellok djala* (Sum. W. K.); *Stiela* (Bk.).

Batatas edulis Chois. (Convolvulaceae).

Eene kruipende plant, die door geheel N. I. wordt aangekweekt (zie Deel I).

De gekneusde bladeren worden gebezigd op brandwonden en ingewreven bij stijfheid der gewrichten (*sakit hiladoeng*).

Aroij ojong (S.)

Aroij omas (S.).

I. Zie: *Aroij kajorangan*.

II. Luffa pentandra Rxb. (Cucurbitaceae).

Kimbok (S.); *Ojong* (S.); *Panawar* (M. en S.); *Pĕnawar* (M. en S.); *Pengawar* (M. en S.); *Pĕtola oetan* (M.); *Tambar* (Mak.).

Eene slingerplant van Java.

Gebruik als *Aroij kajorangan*.

Aroij omas (S.)

Zie: *Aroij ojong*.

Aroij papareh (S.)

Ezelskomkommer (N.); *Springkomkommer* (N.); *Aroij pariah* (S.); *Kambeh* (Sum. W. K.); *Koe kwa* (Ch. Bo.); *Papareh* (M.); *Paparihan* (Amb.); *Pareh ajam* (S.); *Parioh* (Sum. W. K.); *Pĕtola* (M.).

Momordica charantia L. (Cucurbitaceae).

Eene door geheel N. I. aangekweekte slingerplant, die ook in het wild voorkomt.

De bladeren zijn hartvormig, zevenlobbig, onregelmatig getand en ruw.

Het sap der stengels wordt gebezigd als bloedzuiverend en wormafdrijvend middel; het zou de zogafscheiding bevorderen; ook wordt het bij gonorrhee toegediend.

De bladeren worden, zacht gewreven, als zuiverend middel op wonden gebruikt; zij heeten, in de taal der Javaansche doekoen's, *Toendoeng*.

Door de bladeren met slaolie af te trekken, wordt eene olie (*Minjak papareh*, Oleum momordicae) vervaardigd, die vooral door kleurlingen veel gebruikt wordt op ontvellingen, brandwonden en dergelijken.

De inlanders meenen, dat de fijn gewreven bladeren op den buik van jonge kinderen gesmeerd, deze behoeden voor het krijgen van wormen. Zij gebruiken het sap der vruchten om den mond van pas geborenen van slijm te zuiveren.

Aroij pĕpareh gĕdeh (S.)
Aroij papassan (S.): *Pĕpareh* (S.).

Momordica bicolor Bl. (Cucurbitaceae).

Groeit in westelijk Java en in de Molukken.

De wortel wordt met *Adas* en *Poelassarie* vermengd bij darmkatarrhen inwendig toegediend.

De bladeren gebruikt men uitwendig bij furunculi.

Aroij papassan (S.)
Zie: *Aroij papareh gĕdeh.*

Aroij pariah (S.)
Zie: *Aroij papareh.*

Aroij peutjiet ajam (S.)
Aroij puhjiet ajam (S.); *Boentalie ojot* (S.).

Tylophora cissoides Bl. (Asclepiadeae).

Een slingerplant van Java, aan den voet van den Salak. De fijn gewreven bladeren worden bij darmkoliek ingenomen en op den buik gewreven (Hasskarl.).

Aroij pitjoeng tjelleng (S.)
I. Zie: *Akar pentjohan.*

II. Trichosanthes grandiflora Bl. (Cucurbitaceae).
Kalaijar badak (S.).

III. Trichosanthes hexasperma Bl. (Cucurbitaceae).

Slingerplanten van Java, waarvan men het sap als oogwater bezigt.

Aroij pitjoeng tjelleng bĕner (S.)
Zie: *Aroij kikonneng II.*

Aroij plassarie (S.)
Aroij poelassarie (S.); *Nasik* (J.); *Plassarie* (J., M. en S.); *Poelassarie* (J. en S.); *Poelassarie gĕdeh* (S.) = var. latifolia Bl..

Alyxia stellata R. en Sch. (Apocyneae).
Chylocarpus suaveolens.
Alyxia reinwardtii Bl.

Eene slingerplant, die door geheel N. I. voorkomt.
De bast, zooals die op de pasar's verkocht wordt, bestaat uit stukken van verschillende lengte en dikte, gewoonlijk niet dikker dan 0,005 meter en niet breeder dan 0,02 meter; die stukken zijn ineen gerold, licht breekbaar, van buiten

aschkleurig, van binnen lichtbruin, hebben een sterk aromatischen geur en eenen niet onaangenamen, bitteren smaak (Cortex alyxiae).

De bast bevat een scherpe, aromatische hars, een vluchtige olie en een stinkende, bittere extractiefstof.

De werking is die der aromatisch bittere middelen.

Hoewel meestal de bast gebezigd wordt, zijn toch ook de bladeren en de ranken in gebruik.

De bast komt in een groot aantal samengestelde geneesmiddelen voor en wordt vooral gebezigd bij verschillende darmaandoeningen, waarbij hij als windbrekend middel werkt.

De dosis van den gepoederden bast is 0,5 pro dosi.

Voor infusie wordt 10 gram op 150 gram water gebezigd en daarvan eetlepelsgewijze gebruik gemaakt.

Dr. WAITZ liet ook eene *Tinctura alyxiae* vervaardigen door 50 grammen bast gedurende 6 dagen te doen trekken in 400 grammen spiritus vini. Hij bezigde die in dezelfde dosis als aether sulfur. alcoh. en in verbinding daarmede.

Aroij puhjiet ajam (S.)

Zie: *Aroij peutjiet ajam.*

Aroij rĕba bangon (S.)

Daoen tidoran (M.): *Daoen tidor tidor* (M.): *Djoekoet borang* (S.): *Djoekoet kamaloeän* (S.): *Kĕdjoet* (M.): *Kidjoei kidjoei* (Sum. W. K.).

Mimosa pudica L. (Mimoseae).

Eene, door geheel N. I. voorkomende, kruipende plant, die veelvuldig langs de wegen, aan rivieroevers en in weilanden gevonden wordt: zij valt spoedig in 't oog, door haar groote gevoeligheid voor aanraking.

De wortel werkt scherp prikkelend, brakingwekkend.

De bladeren bevatten waarschijnlijk catharthine en worden voor vergiftig gehouden.

De inlanders doen de bladeren in baden voor jonge kinderen, om die te doen inslapen.

Aroij saga leutiek (S.)
Zie: *Aijlaloen.*

Aroij sahagi (S.)
Aroij sowagi (S.).

Gouania ferruginea Rwdt. (Rhammeae).

Eene slingerplant van Java.
De fijn gestampte bast, met water vermengd, wordt bij huiduitslagen gebruikt.

Aroij sanga langit (S.)
Zie: *Akar penglasan.*

Aroij sariboe (S.)
Aroij sariwoe (S.): *Aroij sëboe* (S.); *Aroij sëwoe* (S.); *Aroij tjoekil andjing* (S.).

I. Dalbergia sissoo Roxb. (Papilionaceae).

II. Dalbergia pseudo-sissoo Miq.

Slingerplanten van Java, Sumatra en Borneo.
De bladeren zijn omgekeerd hartvormig, spits.
De inlanders meenen, dat deze planten bij alle ziekten gunstig werken.
De bladeren en wortels worden fijn gekneusd en dan overal aangewend, waar pijn wordt gevoeld; zij zouden ook wormdrijvend werken.

Aroij sariwoe (S.)
Zie: *Aroij sariboe.*

Aroij sĕboe (S.)
Zie: *Aroij sariboe.*

Aroij sĕwoe (S.)
Zie: *Aroij sariboe.*

Aroij sijoek bodas (S.)
Zie: *Aroij kisĕbeh I.*

Aroij sijoek idjoe (S.)
Zie: *Aroij kisĕbeh II.*

Aroij sijoek leutiek (S.)
Zie: *Aroij kisĕbeh III.*

Aroij sirabeh (S.)
Aroij sirareb (S.); *Aroij sivarah* (S.).

I. Zie: *Angor oetan.*

II. Gouania retinaria D. C. (Rhamneae).
Aroij sowagi (S.); *Sirawah* (J.); *Sowagi* (S.); *Sowagi aroij* (S.).

Groeit op Java.

De fijn gewreven bast wordt bij schurft gebezigd, door dien met water gemengd op de aangedane plaatsen in te wrijven.

Aroij sirareb (S.)
Zie: *Aroij sirabeh.*

Aroij sivarah (S.)
Zie: *Aroij sirabeh.*

Aroij siwoeroengan (S.)
Zie: *Aroij kingkilaban.*

Aroij soesoean (S.)
Zie: *Andawalie.*

Aroij sowagi (S.)
Zie: *I. Aroij sahagi.*
II. Aroij sirabeh II.

Aroij tarawoeloe (S.)
Zie: *Aroij astrawoeloe.*

Aroij tatapaijan (S.)
Zie: *Aroij koejapoe.*

Aroij tatapaijan gĕdeh (S.)
Zie: *Aroij koejapoe III.*

Aroij tawoeloe (S.)
Zie: *Aroij astrawoeloe.*

Aroij tember kidang (S.)
Zie: *Aroij garoet peutjang.*

Aroij titiel (S.)

Phanera debilis Miq. (Papilionaceae).

Eene slingerplant van Java.
De fijne, dunne ranken worden bij lendenpijn, vooral na paardrijden, om de lendenen gewonden.

Aroij tiwoek (S.)
Baloestroe (M.); *Bĕloedroe* (J.); *Pĕtola pandjang* (M.); *Pĕtola tjina* (M.).

Luffa petola Ser. (Cucurbitaceae).

Eene bijna overal in N. I. aangekweekte slingerplant.
De onrijpe vruchten werken als purgans.

Aroij tjaliengtjieng (S.)
Zie: *Aroij babaliengbiengan.*

Aroij tjam tjoear (S.)
Zie: *Aroij astrawoeloe.*

Aroij tjam tjouw minjak (S.)
Zie: *Aroij astrawoeloe.*

Aroij tjannar bokkor (S.)

Smilax Tnf. verschillende species (Smilaceae).

Eene slingerplant van Java.
De fijn gewreven bladeren worden als smeersel op de borst aangewend bij asthma.

Aroij tjapoe toehoer (S.)
Zie: *Aroij bodas.*

Aroij tjaraijoeng (S.)
Zie: *Akar sambang.*

Aroij tjarioe (S.)
Zie: *Ammĕlaun nitoe.*

Aroij tjoekil andjieng (S.)
Zie: *Aroij sariboe I.*

Aroij tjoengkangkang (S.)
Zie: *I. Aroij kitjĕpot goenoeng.*
II. Aroij koeloek leukeut.

Aroij tjoengkangkang lalaki (S.)
Zie: *Aroij gambir.*

Aroij wowei oetan (S.)
Zie: *Aroij boeboeloetang.*

Asam djawa (M.)
Tamarindeboom (N.); *Asam kiranjie* (M.); *Asam manies* (M.); *Hasseum* (S.); *Kajoe asam* (M.); *Kamal* (J.); *Kemmal* (J.); *Soenda asam* (J.); *Sunda asam* (J.); *Tamalaki* (Bd.); *Tjampahoe* (S.); *Tsjamba* (Mak.).

Tamarindus indica L. (Papilionaceae).

Een hooge boom, overal in N. I. voorkomende, vooral langs wegen en in tuinen.

(Zie Deel I en elke Mat. Med.)

De bladeren zijn even gevind; de vinblaadjes, in vele paren geplaatst, klein, ovaal; zij heeten, in de taal der Javaansche doekoens's, *Sinom*.

RUMPHIUS deelt mede, dat de Maleiers de oude, zwarte tamarinde met komijn gemengd als ontlasting bevorderende zetpil bezigen. BONTIUS raadt een aftreksel der bladeren aan bij dysenterie en cholera.

Asam kiranjie (M.)
Zie: *Asam djawa*.

Asam manies (M.)
Zie: *Asam djawa*.

Asam toesoer (Bk.)
Daoen tsjoe tsjoe ramboet (M.); *Djalamgaro* (T.); *Gamat oetan* (M.); *Kastoeri* (M.); *Oesi oesi* (J.); *Ri larat* (J.); *Salam garo* (T.); *Wodoesan* (J.).

Hibicus surattensis L. (Malvaceae).

Een heester, die in de meeste tuinen gevonden wordt, klimmende tegen andere heesters.

De plant zoude, volgens ENDLICHER, de althaea kunnen vervangen.

De inlanders leggen den fijngemaakten wortel op framboesiae en op harde gezwellen ter verweeking.

De fijn gewreven bladeren worden uitwendig tegen hoofdpijn gebezigd.

Asam wolanda (M.)
Gamat wolanda (M.).

Hibicus sabdariffa L. (Malvaceae).

Komt bijna overal in N. I. voor.
De bittere wortel wordt als oplossend middel gebruikt.

Asem (S.)
Zie: *Asam.*

Assaihe toenie (Amb.)
Bana (Bl.); *Kajoe tjina kĕtjil* (M.); *Obat radja* (M.); *Saihe maroeani* (Cr.); *Talla talla* (J.); *Tjanar babi* (M. en S.); *Tjanar bĕtoel* (M.); *Tjanar bokkar* (S.); *Wana* (J.).

Smilax zeylanica L. (Smilaceae).

Groeit op Java en in de Molukken.
De wortel zou in werking met de sarsaparilla overeenkomen.
De inlanders bezigen de ranken en bladeren bij diarrhee en flatulentie.

Assa wali (Cr.)
Awakkal (S.); *Kawakkal* (Amb.); *Liada* (Cr.); *Malapari* (M.); *Wanijer* (Bd.).

Pterocarpus flavus Lour. (Papilionaceae).

Een hooge boom uit de Molukken, van Java en Sumatra.
De bittere bast wordt gehouden voor een antidotum bij vischvergiftiging; hij wordt ook als tonisch middel toegediend bij verschillende ziekten, vooral bij beri beri.

Assior (Sum. W. K.)

Batakka (M.); *Kĕntjoer* (M. en J.): *Kintjoer* (M.); *Koentji* (M., S. en J.); *Kontjor* (M.): *Nam tjau* (Ch. Bo.); *Patakkar* (T.); *Sokko* (T.); *Sokoer* (T.); *So oelo* (Amb.); *So oer* (Amb.); *Tjakoer* (Sum. W. K.): *Tjikoer* (S.); *Tsjonkor* (M.).

Kaempferia galanga L. (Zingiberaceae).

Wordt overal in N. I. aangeplant.

De wortel is ongeveer een vinger dik, geringd, gaffelsgewijze vertakt, bruinrood van kleur, heeft een specerijachtigen geur en een scherpen, bitteren smaak (Radix kaempferiae).

De inlanders onderscheiden varieteiten als: *Koentji koening*: *K. pĕpĕt*; *K. pĕtak* (J. k.); *K. poetih* (J. k.).

De wortel wordt als prikkelend middel zoowel in- als uitwendig gebezigd.

Inwendig bij verschillende atonische maag- en darmaandoeningen en door kraamvrouwen ter bevordering der kraamzuivering.

Uitwendig bij beenpijnen en bij inwendige ontstekingen: hij maakt een bestanddeel uit van een smeersel, *Param* geheeten, dat zeer veel gebezigd wordt (zie Deel I) en dat gewoonlijk bestaat uit *Bras kĕtan*, *Bras padi*, *Tjabé djawa* en *Kĕntjoer*.

Ook wordt de wortel wel eenvoudig met *Kĕtan* (Oryza glutinosa Lour. Gramineae) of met gewoon rijstpoeder gemengd, en onder den naam *Bras kĕntjoer* als uitwendig geneesmiddel bij verschillende zwellingen, vooral bij klierzwellingen, ingewreven.

Rumphius deelt mede, dat men aan den wortel eene vruchtafdrijvende kracht toekent.

Het sap uit den wortel wordt bij otorrhoea in het oor gedroppeld.

Verder bereidt men er eene olie uit, *Minjak kĕntjoer*, die alleen uitwendig gebruikt wordt in de bovengenoemde gevallen.

Asso (T.)
Zie: *Affo* (T.).

Asso telina (Amb.)
Daoen mata panas (M.); *Issipoëan* (Amb.); *Njarang* (M.); *Oendor oendor* (J.); *Oetta aman* (Amb.); *Raij raij* (T.); *Sangko hidong* (M.).

Cyathula geniculata Roxb. (Amarantaceae).

Groeit overal in N. I.
Den fijn gekneusden wortel geeft men bij koortsen en bij dysenterie.

Asso telina laun (Amb.)
Zie: *Aijlaun kapepoeli.*

Ati ati (Bk.)
Mehana (M.); *Tabarati* (Bk.); *Tanna* (J.).

Coleus atropurpureus Benth. (Labiatae).

Groeit op Java, Sumatra en in de Molukken.
De bladeren, die een zeer aromatischen geur hebben, danken dien aan eene geelrood gekleurde, niet aangenaam riekende olie, die nu eens dik, dan dun vloeibaar is.
Zij worden vooral als insekten weerend middel gebruikt en komen als aromaticum in zeer vele in- en uitwendig gebruikte geneesmiddelen voor.

Atis (T. en Men.)
Boewah hatis (M. en T.); *Manoa papoea* (Mol.); *Sirikaja* (M.); *Srikaja* (M.).

Anona squamosa L. (Anonaceae).

Een kleine boom, die overal in N. I. wordt aangeplant en veel in tuinen voorkomt (zie Deel I).

De bladeren zijn vliezig; eerst met zachte haren bekleed, maar, als zij ouder worden, glad; aan de onderzijde zeegroen, doorschijnend gestippeld, lang lancetvormig, spits.

De bladeren worden tegen scabies ingewreven.

De vruchten worden wel bij gestoorde spijsvertering en bij aphthae tropicae toegediend.

Atjaran oetan M.)
Zie: *Adjĕran oetan* (M.).

Atoen laoet (M.)
Doengoeng (S. en M.); *Doengoer* (M.); *Kajoe koekoen* (M.); *Kajoe pokoen* (J.); *Koekoen* (R.); *Kontol kambing* (M.); *Lano lano* (Mak.); *Loeloen* (Amb.); *Loemoe* (Mak.); *Miari batoe* (Sum. W. K.); *Roeremoe* (T.); *Roeroen* (Amb.); *Soelamoe* (M.).

Heritiera littoralis Dryand. (Sterculiaceae).

Een door geheel N. I. voorkomende boom.

De bittere, samentrekkende bast wordt bij diarrhee toegediend.

Aule (Amb.)
Bamboe (N.); *Leleba* (Amb.); *Loeleba* (Amb.); *Oetta aur* (Amb.); *Tabat* (Cr.).

Bambusa verticillata Bl. (Gramineae).

Groeit overal in N. I.

Het water, dat in de stengelgeledingen voorkomt, wordt tegen diarrhee gedronken, ter hoeveelheid van 50 tot 200 gram.

Aupaloelan (Amb.)
Zie: *Aij makka loelan.*

Aupaloelan mahina (Amb.)
Boenga pitja pingang (M.); *Djoerei* (S.); *Kembang boegang* (S.); *Loeloena tea* (Bd.); *Maroerang* (Amb.); *Tintinga* (Bl.); *Tjamarra* (Cr.).

Clerodendrum infortunatum L. (Verbenaceae).

Een heester, die op Java en in de Molukken veel in tuinen voorkomt.

De bladeren zijn lang gesteeld, rond of eirond, eenigszins hartvormig, gaafrandig of fijn getand; de beide vlakten ruig, met stijve haren bezet; soms meer dan 4 decimeter lang.

De bladeren werken tonisch en misschien antiperiodisch Men bezigt ze wel tegen beri beri.

Het versche sap wordt ook voor die doeleinden gebezigd en tevens als wormdrijvend middel.

De bladeren worden uitwendig op wonden en abscessen gelegd.

Ook bij slangenbeet bezigt men de bladeren in- en uitwendig.

Aupoelan poetih (Amb.)
Zie: *Aijlaun tahur*.

Aussi abbel (Amb.)
Kajoe tjina (M.); *Tĕgĕrang* (M. en J.).

Cudranus amboinensis Rumph. (Artocarpeae).

Een heester van Java, Bima en de Molukken.
Een aftreksel der jonge takken wordt bij nierlijden gegeven.
Het melksap bezigt men als oogwater bij oogontstekingen.

Aussi pipis (Amb.).
Lemmetjesboom (N.); *Djĕroek kapas* (M.); *Djĕroek limoh* (S.); *Djĕroek nipis* (M.); *Djĕroek tipis* (M.); *Djoehoe* (Bl.); *Lĕmon boeleijn* (Mak.); *Lĕmon java* (T.); *Lĕmon kapas* (Mak.); *Lĕmon maas* (M.); *Lĕmon tinigara* (T.); *Limoh kapèh* (Sum. W. K.); *Oesse krawo* (Bl.); *Oessi helawan* (Amb.); *Song kam* (Ch. Bo.).

Citrus limonellus HASSK. (Aurantiaceae).

Een boom, die bijna overal in Indië aangeplant wordt. Het gebruik is als van der citrus soorten in het algemeen. (Zie elke Mat. med. en bij de *Djĕroek*soorten.)

Aussi woloe (Amb.)
Lĕmon papoea (M.); *Lĕmon poeroet* (M.); *Lĕmon swangi* (M); *Lĕmon taai hajan* (M.); *Lĕmon titigela* (T.); *Oessi maloemejit* (Amb.).

Citrus limetta RISSO. (Aurantiaceae).

Komt met de vorige in gebruik overeen.

Awakkal (S.)
Zie: *Assa wali*.

Awar awar (S., J. en Bl.)

I. Ficus septica RUMPH. (Artocarpeae)
Kajoe tombor (Bd.); *Lipo* (M.); *Loloijang* (Amb.); *Sirih bopar* (S.); *Siti bopal* (Amb.); *Siti bopo* (Amb.); *Tagallo* (T.); *Tagalola* (Mèn.).

Een boom van Java, Bali en de Molukken. (Zie Deel I.) Het zeer vergiftige en bijtende melksap wordt bij hardnekkige huidziekten uitwendig gebezigd, bijv. bij herpes, pityriaris, framboesiae.

NB. Het wordt wel door inlandsche veroordeelden gebruikt om zich moedwillig ontvellingen te bezorgen, ten einde vrij gesteld te worden van arbeid.

II. Ficus allutacea Bl. (Artocarpeae.)
Tjitjap (S.).

Een slingerplant van Java, vooral in vochtige bosschen aan den Salak.

De vruchten verwekken braking, waartoe 10—20 stuks noodig zijn.

Het melksap wordt in de ooren gedroppeld tegen doofheid.

De schors en de bladeren worden met water gekookt en de daarbij ontwikkelde damp wordt als dampbad bij katarrhale aandoeningen gebruikt.

Awi (S.)

Bamboe (M.); *Boeloe* (Mol.); *Doemoe* (Amb.); *Domar* (Amb.); *Domoel* (Amb.); *Hauër* (S.); *Pring* (J.); *Tjok* (Ch. Bo.); *Wèring ampel* (Bl.).

Bambusa SCHREB. spec. div. (Gramineae).

Hooge grassoorten, die overal in N. I. voorkomen. (Zie Deel I).

Van de verschillende bamboesoorten wordt het water, dat zich in de geledingen aanzamelt, gebezigd voor oogwassching bij oogontstekingen, en van enkele soorten als verzachtend middel bij diarrhee (zie *Aule*); van *Bamboe koening* wordt die aangezamelde vloeistof ter hoeveelheid van 50 tot 100 gram tegen icterus gedronken. Somtijds, bijv. van Bambusa vulgaris, *Bamboe djawa*, wordt een aftreksel van den bast toegediend bij kneuzingen en na de verlossing.

Veel belangrijker is het gebruik van bamboe voor den bouw van huizen, barakken, tenten, loodsen enz.

Brancards, stoelen, banken, tafels, bedden, enz. kunnen door inlanders, gewapend met een kapmes, zeer spoedig daarvan worden vervaardigd.

Verder zijn de holle bamboestengels van gewenschte dikte, en op de vereischte grootte afgesneden, geschikt voor wateremmers, waterflesschen en drinkbekers. Ook kunnen zij voor voetbaden of, in de lengte gesplitst, voor armbaden dienen.

Zweeftoestellen kunnen uit bamboe en rotan worden vervaardigd, terwijl tamelijk goede krukken in eenige oogenblikken klaar kunnen zijn.

Een kleine opening, in het middenschot tusschen de geledingen gemaakt en door gras, pluksel of iets dergelijks min of meer gesloten, maakt van een stuk bamboestengel een zeer bruikbaar irrigatie- of druptoestel.

Kleine, kort afgesneden geledingen kunnen kopglazen vervangen; des noods kan een lavementspuit van bamboe worden vervaardigd.

Spalken zijn gemakkelijk van bamboe te maken; daartoe zijn vooral bruikbaar gespleten en plat geslagen stengels, *Paloepoe* geheeten; terwijl des noods een stuk *Kree* daarvoor dienen kan (zie voor beiden Deel I).

Bij gebrek aan kooktoestellen kan rijst met water in een bamboestengel boven het vuur worden gehangen, waarbij de rijst gaar is, als de bamboe barst.

Het vliesje, dat de binnenzijde der stengels, vooral van jonge bamboe bekleedt, is buigbaar, zacht en tamelijk impermeabel; daarom kan het gewaste taf en gutta-percha-papier vervangen.

Awi tjangkorreh (S.)
Tjangkorreh (S.).

Dinachloa tjangkorreh Büse. (Gramineae).

Een klimmende grassoort van Java.

De geroosterde jonge toppen geeft men als antihelminthicum.

Het sap wordt als wassching gebruikt bij oogontstekingen en bij verschillende huidaandoeningen.

Awis (J. k.)
Zie: *Arak.*

Awoe (J. n.)
Zie: *Aboe.*

Babadotan bĕurrĕum (S.)
Djoekoet bauw (S.); *Orang-orang* (J. en M.); *Tjikerreh* (Sum. W. K.); *Wĕdoesan* (J.).

Ageratum conyzoides L. caule rubro. (Compositae).

Een overal in N. I. voorkomend onkruid.
De fijn gewreven wortels worden over het geheele lichaam ingewreven bij verkoudheid (Zie ook Deel I).

Babakan (M.)
Cortex. Dit woord beteekent *een stuk bast.*

Babasaran (S.)
Zie: *Andaloh.*

Babawangan (S.)

I. Eurycles javanica M. J. Roemer. (Amaryllideae).

Groeit op Java en Celebes.
De wortelbol bezit purgeerende en braking verwekkende eigenschappen.

II. Pancratium cordatum L. (Amaryllidae).
Bĕnoh (S.).

Groeit op Java.
De gestampte wortelbol wordt bij koorts op den buik ingewreven.

Babi (M. en J.)
Zwijn (N.).

Sus bivittatus. (Belluae).

Komt overal in N. Indië voor (zie Deel I).

De varkensreuzel kan ook in Indië worden bereid, maar de Europische is verreweg te verkiezen. Bovendien is het beter geen varkensreuzel in zalven te bezigen, omdat zij spoedig rans wordt en het Mahomedaansche geloof het gebruik ervan verbiedt.

NB. Het wilde zwijn, Sus barbatus, heet in 't Maleisch *Babi oètan;* in 't Javaansch *Tjèlèng.*

Babi aloe (M.)

Tapir (N.); *Mih* (Ch.).

Tapirus indicus. (Belluae).

Leeft op Sumatra.

De urine van den tapir wordt door de Chineezen ingegeven, wanneer er koper is ingeslikt en men daardoor vergiftiging vreest.

Zij meenen, dat koper en ijzer gemakkelijk door die urine worden opgelost.

Babi oetan (M.)

Zie: onder *Babi.*

Babing (J.)

Daoen maneh maneh (Mol.): *Fan njin tsoi* (Ch. Bo.); *Kajoe tuah* (M.): *Katoek* (S.): *Wik wik* (Alf.).

Sauropus rhamnoides Bl. (Euphorbiaceae).

Een groote heester van Java, Borneo en de Molukken, op vruchtbare gronden voorkomende.

De bladeren worden uitwendig gebezigd bij hoofdpijn en op steenpuisten: zij worden daartoe fijn gewreven met de dikke bladeren van Kalanchoë pinnata Pers. (zie *Boentieries kennong*).

Baboeta (Cr.)

Zie: *Agila II.*

Badak (M. en S.)
Javaansche neushoorn (N.); *Si szi* (Ch.); *Warak* (J. k. n.).

Rhinoceros javanicus (Pachydermata, HARTING).

Leeft vooral in de Preanger Regentschappen, op Sumatra, enz.

De rhinoceroshoorn, *Soemboe badak*, *Soengoe badak*, *Tjoela badak* (M.), heeft geen beenkern, maar is een verhoornd huiduitwas. Schijnbaar bestaat hij uit haarachtige vezelen, maar die vezelen zijn eigenlijk de zeer verlengde, elk door een hoornachtige scheede omgevene huidpapillen, die te zamen een geheel vormen.

De gedroogde rhinoceroshoorn is verschillend van grootte, naar den leeftijd van het dier, waarvan hij afkomstig is, heeft een platgedrukten, kegelvormigen, naar de punt eenigszins omgebogen vorm en een bruine, zwarte of grauwbruine kleur.

In zulk een hoorn wordt water gegoten, dat er minstens 12 uren, liefst in den dauw des nachts, in moet blijven staan. Dat water wordt dan gedronken bij uitputtende ziekten, vooral bij longtering.

Aan schijven, uit dien hoorn gesneden, of aan het schraapsel ervan wordt een bijzondere kracht toegekend bij slangenbeet. Misschien is dit te verklaren uit de zeer sterke opzuigende kracht, die de verschillende haarbuisjes van den hoorn vertoonen, als hij met vocht in aanraking komt. Zulk een schijfje kan misschien, bij versche verwondingen, eenigszins nuttig zijn door het opzuigen van het bloed en daarmede van het uitgestorte vergif.

Het schraapsel komt als Rasura cornu rhinocerotis in de apotheken in N. Indië voor en werd vroeger evenals Rasura cornu cervi gebezigd. BONTIUS beschouwde het als een verzachtend, tevens versterkend geneesmiddel en schreef het, met andere verbonden, in decocten voor bij tetanus, proctitis, enz.

De Chineezen laten het versche poeder van den rhinoceroshoorn, met de levers van ganzen en eenden, in wijn mengen, en dienen dien dan toe bij haematemesis.

De melktanden in de onderkaak van den rhinoceros worden,

zoolang zij nog niet tot ontwikkeling gekomen zijn, op groote waarde geschat. 't Schijnt, dat zij wel eens in vorming terug blijven en ook bij oudere individuën worden aangetroffen. Zij zijn fraai wit en worden wel in ringen en andere versierselen bij wijze van steenen geplaatst. Zij heeten *Malatti* of *Mĕlatti badak* en men schrijft er eene koorts verdrijvende kracht aan toe. Het lichaam van den koortslijder wordt namelijk met die steenen gewreven, waardoor de koorts verdwijnen zou.

Badeg (J.)
Zie: *Arak*.

Badjoele (T.)
Zie: *Aij poetih I.*

Bado (M.)
Zie: *Aijkaijn*.

Badoejoet (S.)
Zie: *Aroij badoejoet*.

Badoeri (S. en M.
Badori (S. en M.); *Bidoeri* (M.); *Koreh* (Bl.); *Madori* (M. en J.); *Modori* (M. en J.); *Pingar oelan* (J.); *Rambega* (Men.); *Sidagori* (S. en J.); *Wadori* (J.).

Calotropis gigantea R. Br. (Asclepiadeae).

Eene heester, die door geheel N. I. gevonden wordt.

De wortel is rijk aan melksap. Gedroogd komt hij voor in platte of gebogen, kleine stukken, die van buiten bruinachtig, van binnen van eene geelgrijze kleur zijn; hij heeft een eigenaardigen geur en een slijmigen, scherpen, walging wekkenden smaak (Radix mudaris.

Er is eene eigenaardige stof, Mudarine, in gevonden, die door sommigen voor een alkaloid gehouden wordt. Die muda-

rine lost gemakkelijk in koud water op, maar coaguleert bij verwarming, om bij afkoeling wéer op te lossen (DUNCAN). P. G. WIJERS vond daarin nog een kristallijn lichaam, dat uit twee anderen bestaat, die van asclepine alleen te onderscheiden zijn door hun smeltpunt (Nat. Tijdsch. v. N. I. Deel XI, pag. 188).

De werking van den wortel, die vooral aan de mudarine schijnt toegeschreven te moeten worden, is die van een altereerend, tonisch, diaphoretisch middel; in groot doses werkt hij als braakmiddel.

De wortel zou zoowel de sarsaparille als de ipecacuanha kunnen vervangen.

Hij wordt dus gebezigd tegen constitutioneele syphilis, kwikcachexie, syphilitische en idiopathische zweren, bij dysenterie, diarrhee en chronisch rheumatisme. Ook bij lepra willen sommigen er nut van gezien hebben.

RUMPHIUS prijst hem aan tegen stuipen bij kinderen.

WAITZ bezigde een afkooksel ter inspuiting bij beginnende baarmoederkanker.

De Javanen gebruiken het melksap uitwendig tegen furunculi, droppelen het in de ooren bij doofheid en brengen het, als pijnstillend middel, in de carieuse holten van kiezen.

Zij leggen de gekneusde bladeren op de eigenaardige kloven in de voetzool, die *sakit blah* heeten, en wrijven zich het lichaam met de gekneusde bladeren in bij rheumatische pijnen.

Ook het gedroogde melksap kan gebezigd worden.

Van den gedroogden mudarwortel wordt, als alterans en tonisch middel, 3malen daags 0,2 gram gegeven opklimmend tot 0,5 of 0,6 gram.

Als emeticum geeft men 2—4 gram.

Wil men den wortel als vervangmiddel van de ipecacuanha bij dysenterie aanwenden dan is de dosis voor volwassenen van 1,50 tot 4 gram in eens: voor kinderen 0,05 gram voor elk levensjaar, 3 × daags. Als expectorans geeft men 0,05—0,1 pro dosi; van het gedroogde melksap kan, per dag, 0.75 gram in verdeelde giften worden toegediend.

Mudarine is, voor zooverre mij bekend, nog niet gebruikt.
Wanneer het poeder van den wortel met olijfolie wordt gedigereerd, noemt men die olie Oleum mudaris en gebruikt die uitwendig in de reeds genoemde gevallen.

Badori (S.)
Zie: *Badoeri.*

Bahoes (Bl.)
Zie: onder *Padi.*

Bahoeta (Sum.)
Bawang poetih oetan (Amb.); *Djikoer* (S.); *Dondo* (Mak.); *Ilus leutiek* (S.): *Lami* (Mak.); *Lami hoeta* (Dj.): *Takka goenoeng* (M.); *Takka oetan* (M.); *Tangiling* (M. en S.).

Tacca palmata Bl. (Taccaceae).

Groeit op Java, Sumatra en andere eilanden.
De wortel wordt uitwendig op verwonding door slangenbeet gelegd.
Den gekneusden stengel wendt men bij maagpijn op den hartkuil aan.

Baijn djawa (T.)
Baroe laoet (M.); *Baroe pantej* (M.); *Haroe lain* (Amb.); *Waroe laoet* (M.).

Thespesia macrophylla Bl. (Malvaceae).

Kleine boom van Java en de Molukken.
Een afkooksel van het hout wordt toegediend bij koorts, buikpijn, verkoudheid, enz.

Baijnan (Mak.)
Balimbing (M.); *Bliembing* (M.); *Bilimba* (T.); *Biliembing* (M.);

Bliembieng asem (M.); *Bliembieng bessi* (M.); *Bliembieng kras* (M.); *Bliembieng manis* (M.); *Doempijas* (Alf. Min.); *Nini pattoe* (Amb.); *Tjalientjieng* (S.); *Tjaming tjaming* (R.).

Averrhoea carambola L. (Oxalideae).

Eén kleine, door geheel N. I. gekweekte boom.

De vruchten zijn groote, vijfhoekige bessen, met zeer scherpe hoeken en een dunne, gladde, groene schil, die bij zeer rijpe vruchten geel gekleurd is.

Het sap der vruchten wordt bij corneavlekken in het oog gedroppeld.

Ook wordt het wel ingewreven bij plaatselijke verkleuring der huid (*panoe*), waarbij ik er goede gevolgen van zag. Rumphius beweert, dat de bast, met *Adas* en *Poeloesarie* gewreven, op den buik wordt gesmeerd om stoelgang te verwekken; ook dient dat mengsel tot verdrijving van lichen tropicus (zie ook Deel I en het volgende woord.)

Baijnan tiada (Mak.)
Bliembieng bessi (M.); *Bliembieng boelat* (M.); *Bliembieng boeloe* (M.); *Doempijas toeama* (Alf. Min.); *Makka lioem* (Bd.); *Tagoelela* (Amb.); *Tagoerela* (Amb.); *Tagoerera* (Amb.).

Averrhoea bilimbi L. (Oxalideae).

Wordt overal in N. I. gekweekt (zie Deel I).

De bladeren zijn afwisselend geplaatst, oneven gevind, 2—5 parig; de blaadjes eirond, spits; de onderste ongelijkzijdig; lichtgroen aan de ondervlakte.

De vruchten zijn klein, langwerpig, flauw gegroefd.

De marmelade der scherpzure vruchten wordt aanbevolen bij scheurbuik en slechte galafscheiding.

Bontius was met *Blimbieng* zeer ingenomen; hij gaf het afkooksel der bladeren bij proctitis, die bij hem Druyploop

of Krevel heet, inwendig en prijst eene stroop, van de vruchten gemaakt, aan bij cholera (het Boors).

Een aftreksel der bladeren wordt, op Bali, bij hevige koorts gedronken, terwijl het lichaam met de fijn gewreven bladeren wordt ingewreven.

Ook worden de bladeren gebezigd tot het rijp maken van lang durende zwellingen.

De vruchten van beide Averrhoea-soorten worden in afkooksel gebruikt bij verschillende huiduitslagen.

Baja (Mak.)

I. Morinda citrifolia L. (Rubiaceae).

Citroenbladige braamboosenboom (N. bij Houttuijn); *Bangkoedoe* (M.); *Bangkoedoe daoen bĕsar* (M.); *Bangkoedoe gantong* (M.); *Bikoro* (M.); *Daoen bĕsar* (M.); *Koedoe* (M. en J.); *Mengkoedoe* (M.) ook in de samenstellingen; *Patjee* (J.); *Patjeh* (J.); *Pentis* (J.) voor de onrijpe vruchten; *Soesoe-soesoe* (M.); *Tiba* (Bl.); *Tjangkoedoe* (S.); *Wangkoedoe* (J.).

Een boom, die door geheel N. I. verspreid is, vooral in tuinen.

De bladeren zijn van verschillenden vorm en grootte; elliptisch spits; soms breed eirond; 6—10 duim lang; ter wederzijde hebben zij 6 ribvormige aderen; zij zijn perkamentachtig, glanzig.

De jonge bladeren worden rauw en gekookt gebruikt tegen diarrhee en koliek.

De vruchten worden door een doek uitgeperst, met wat kalk vermengd en dan toegediend bij dysurie. Rauw of met azijn fijn gewreven worden zij ingenomen tegen physconie van de milt. De Javanen geven de vruchten met keukenzout te eten tegen asthma.

Uitwendig worden de jonge bladeren gebezigd op wonden en tegen koliekpijnen. De vruchten dienen tot wassching van het hoofdhaar en tot [illegible]ling van luizen.

Bontius zegt, dat de vruchten door inlanders gebezigd worden tegen cholera, dysenterie, longtering, pleuritis en haemoptoë.

II. Morinda bracteata Roxb. (Rubiaceae).
Bangkoeda laki-laki (M.); *Mengkoedoe laki-laki* (M.); *Kajoe seä* (Alf. Min.); *Koedoe kras* (M.); *Komeh oetan* (M.); *Komi komi* (T.); *Nenoe* (Amb.); *Nenoe kiri* (Amb.); *Tjangkoedoe kantjil* (S.).

Komt overal in N. I. voor.
De vruchten geeft men aan kinderen als vermifugum.

Bajaman (J.)

Hymenodictyon horsfieldii Miq. (Rubiaceae).

Een hooge boom van Java.
De bittere, samentrekkende bast komt overeen met dien van *Afil* (*Kajoe timor*).

NB. Er mag hierbij wel aangeteekend worden, dat niet zelden, na de verlossing, sterke adstringentia als wassching worden gebruikt, die somtijds aanleiding geven tot geheele onderdrukking der lochiae met de treurige gevolgen daarvan, als metritis, enz.

Bajang-bajang (Sum. W. K.)
Kĕmadoe (J. en M.).

I. Fleurya cordata Gaud. (Urticaceae).

II. Fleurya aestuans Gaud.

Groeien in tuinen door geheel N. I.
De bladeren werken prikkelend, door de bicarbonas ammoniae, welke in de kliertjes voorkomt.

De bladeren dezer heesters worden als huidprikkel zeer dikwijls gebezigd bij rheumatische pijnen, verlammingen en bij slapeloosheid van hystericae; zij geven een heilzame afleiding.
Het sap uit den ingesneden stengel wordt bij conjunctivitis in de oogen gedroppeld.

Bajem badoerie (M.)
Bajem doerie (M.); *Bajem monjet* (M.); *Bajem oetan* (M.); *Sengang tjoetjoek* (S.).

Amarantus spinosus L. (Amarantaceae).

Groeit bijna overal in N. I.
De wortel wordt plaatselijk gebezigd tegen tandpijn.

Bajem bloedoe (Batt.)
Zie: *Api api* (Min.).

Bajem doeri (M.)
Zie: *Bajem badoeri.*

Bajem eikor koetjing (M.)
Zie: *Api api* (Min.).

Bajem meirah (M.)
Sengang bĕurrĕum (S.).

Amarantus tricolor L. (Amarantaceae).

Komt op Java meestal in tuinen voor.
Het kruid was vroeger officineel als Herba gomphrenae symphoniae en werd als oplossend middel beschouwd. Zoo wordt het somtijds nog gebruikt.

Bajem monjet (M.)
Zie: *Bajem badoeri.*

Bajem oetan (M.)
Zie: *Bajem badoeri.*

Bakar (Mak).
Zie: *Amakir.*

Bakattak (S.)
Zie: *Aroij bakattak.*

Bako (S.)
Tabak (N.); *Santan* (Sum. W. K.); *Tambako* (M.); *Tambakoe* (M.).

Nicotiana tabacum L. (Solanaceae).

De tabaksplant wordt bijna overal in zeer veel variëteiten aangekweekt. (Zie Deel I en elke Mat. med.)
De inlanders bezigen, als medicament, de tabaksbladeren op brandwonden; voor andere geneeskundige doeleinden niet. Alleen op Ambon worden de fijn gewreven, sterk gedroogde tabaksbladeren op den afgesneden stomp van de navelstreng gelegd.

Bakoeng (M. en S.)
Bramkwang oetan (M.); *Daoen sompitan* (M.); *Kasse selan* (Bl.).

I. Crinum asiaticum L. (Amaryllideae).
Daussa (Amb.); *Fette fette* (T.); *Moral* (Cr.); *Nopoe* (Amb.); *Rëboet* (Cr.); *Riboea* (Cr.); *Sëlendap* (R.); *Sjak son* (Ch. Bo.); *Takoassa* (Amb.); *Tapeussa* (Amb.); *Tekabbal* (Cr.); *Tiwera* (Bd.).

Komt overal in N. I., op zeer vochtige plaatsen, voor en wordt ook in tuinen als sieraadplant gevonden.
De wortel wordt versch gebruikt; hij is bolvormig met een penvormigen uitlooper aan het boveneinde; hij heeft een onaangenamen, narcotischen geur; hij kan gemakkelijk gedroogd en tot poeder gebracht worden.

De physiologische werking is braking verwekkend; bij kleine giften ontstaat misselijkheid en diaphorese.

De inlanders bezigen den wortel bij vergiftigingen door pijlvergift, door visschen en door insekten; daartoe moet zooveel van den wortel genomen worden, als in eens in den mond kan worden genomen en gekauwd; er ontstaat dan spoedig braking. Vroeger hadden de soldaten dien wortel altijd bij zich, vooral toen in de inlandsche oorlogen nog veel vergiftige pijlen gebezigd werden.

Van den gedroogden wortel moet de dubbele hoeveelheid toegediend worden, die van den verschen noodig is.

Uitwendig wordt de fijn gewreven of in schijven gesneden wortel gebezigd bij kloven en abscessen van den voetzool (*sakit blah* en *boeboel*).

Bij gebrek aan andere emetica kan men een koud infusum van den wortel bezigen; daartoe wordt 15 gram wortel met 50 gram koud water in een steenen mortier afgewreven en daarna door katoen doorgezegen. Men geeft om het kwartier 10—15 gram van die infusie, tot braking volgt.

Uitwendig kan men den wortel bezigen zooals hieronder bij II is aangegeven, ofschoon de inlanders de voorkeur geven aan den daar genoemden.

II. Pancratium zeylanicum L. (Amaryllideae).

Waarschijnlijk zijn enkele, onder I genoemde namen ook voor deze plant geldend.

Groeit op Java en in de Molukken.

Het sap, door persing uit de bladeren verkregen, wordt bij doofheid in het oor gedroppeld.

De bladeren worden wel in zalven gemengd, of de wortel op gezwollen deelen geappliceerd.

Den wortel, die prikkelend werkt, bezigt men ook uitwendig bij hevige koorts met deliriën en hoofdpijn; hij zou dan zelfs aangewend worden tot er blaren ontstaan.

Bakoeng ajar (S.)
Kĕtjoeboeng (M.); *Koetjoeboeng* (M.); *Randjeh bakoeng* (S.).

Susum anthelminthicum Bl. (Xerotideae).

Een waterplant van Java, Sumatra en Banka.
Zij wordt als wormdrijvend middel gebezigd.

Balakama (M.)
Boessoe boessoe (Mak.); *Eng sjong* (Ch.); *Kajoe ikan manasin* (Bd.); *Kĕmangi* (M. en J.); *Kĕmangi oetan* (M.); *Kindjarong* (Bl.); *Koemangi* (M. en J.); *Koemangi oetan* (M.); *Koeroe koeroe* (Alf. Min.); *Kokoeroe* (Min.); *Komangi* (M. en J.); *Komangi oetan* (M.); *Lampas* (M.); *Lampes* (J.); *Loeffe loeffe* (T.); *Loeloeban* (Amb.); *Roekoe roekoe* (M.); *Roeroekoe* (S.); *Salassie nihik* (Bl.); *Salassie oetan* (M.); *Salawat* (J.); *Sarawang* (M); *Sĕlassie oetan* (M.); *Soelassi oetan* (M.); *Soerawoeng* (S.).

Ocimum sanctum L. (Labiatae).

Groeit bijna overal in tuinen.
De bladeren zijn lancet-eivormig, naar den voet smal, spits toeloopend, getand of gekerfd, onbehaard; de smaak is bitter, specerijachtig; de geur gelijkt eenigszins op dien van kruidnagelen.
Het kruid wordt, even als andere Ocimumsoorten, als zweetdrijvend, aromatisch middel gebruikt. Het komt in werking overeen met melisse en thijm, en wordt vooral toegediend bij verkoudheid en lichte koorts.
Een aftreksel ervan wordt, op Java, aan kraamvrouwen toegediend, ter bevordering der lochiae. Het werkt ook als wormdrijvend middel.
Het zaad, vooral echter dat van Ocimum gratissimum (Zie *Boessoe boessoe* II), kan tot het bereiden van een aangenaam smakenden, verkoelenden, mucilagineusen drank worden gebruikt

(zie Deel I), die bij gonorrhoea acuta aanbeveling verdient. Daartoe werpt men eenvoudig een paar theelepels vol van het zaad in een bierglas koud water en laat dat eenige minuten staan, waarna men er wat suiker of stroop bij voegt.

De dosis van het aftreksel is 50 gram op 300 gram collatuur (zie ook *Eng sjong*).

Balakkatoa (S.)

Banglaai (M. en J.); *Banglé* (M. en S.); *Benglé* (J.); *Koenjit bolleh* (Sum. W. K.); *Lampoejang pahit* (M.); *Makkeij* (Amb.); *Oenin pakej* (Amb.); *Panglaai* (S); *Panglé* (S.); *Tjinti* (Btj.).

Zingiber casumanar. Roxb. (Zingiberaceae).

Groeit overal in N. I., zoowel in het wild als aangeplant.

De geurige, eenigszins naar kamfer riekende wortel, die bitter, aromatisch van smaak is, was vroeger officineel als Radix casumanar of Radix zedoariae luteae.

De inlanders bezigen den wortel veelvuldig in- en uitwendig, vooral bij kraamvrouwen tot bevordering der kraamzuivering. Er wordt dan een *Djamoe* (Zie Deel I en Eerste Afdeeling, pag. 12) van bereid door hem te vermengen met *Sauchun*, *Konneng taman*, *Sĕrĕh*, *Singoegoe*, *Daoen tjangkoedoe*, enz.

Dit mengsel dient men ook wel toe bij koliekpijnen en bij geelzucht.

Ook wordt de olie, uit den wortel *Minjak banglé*, Oleum zingiberis casumanar, uitwendig gebruikt bij rheumatische pijnen en verder als de wortel zelf.

Balam (M.)

Balem (M.)

Bassia balem Miq. (Sapotaceae).

Een hooge boom van Sumatra's oostkust.

Het uitvloeiende sap vormt een slechte soort van gutta percha.

Balam palapa (M. en Sum. W. K.)
Kibara (S.); *Kimoqmal* (S.); *Kitoewah* (S.) *Ramok daging* (S.); *Tjĕlanka* (S.); *Tjetjang koedoean* (S.).

Kibara coriacea End. (Monimiaceae).

Een hooge boom van Java, Sumatra en Celebes.
De bladeren worden rauw gegeten tegen bronchitis.

Balam tambaga (Sum.)
Dadauw (Bk.); *Njatoe* (M.); *Njatoh* (M.); *Pertjah* (M.); *Sĕroja* (Bk.); *Taban* (Lin.).

Isonandra gutta Hassk. (Sapotaceae).
Dichopsis gutta Benth.

Een hooge boom van Sumatra en Borneo.
De gutta percha van den handel is, voor het grootste gedeelte, van dezen boom afkomstig (zie elke Mat. med.).

Balam tandjoeng (M.)
Balam tjabeh (M.); *Balam tandoek* (Sum.); *Koelan* (Bk.).

Ceratophorus leerii Hassk. (Sapotaceae).

Een hooge boom van Sumatra.
Het melksap levert gutta percha.

Balam tjabeh (M.)
Zie: *Balam tandjoeng*.

Balam tandoek (Sum.)
Zie: *Balam tandjoeng*.

Baleloetan (M.)
Nampoe (J.); *Senteh woelong* (S.); *Silong doewa* (Mand.);

Tjaleh getah (Sum. W. K.); *Tjariang bĕurrĕum* (S.); *Tjariang moerah* (M.); *Tjariaroe bĕurrĕum* (S.).

Homalonema rubescens Kunth. (Aroideae).

Groeit op Java en in de Molukken.

Een afkooksel van den stam, de stengels en de bladeren wordt ingewreven bij vermoeidheid der ledematen.

Ook worden die plantendeelen, met water fijn gewreven, in de lendenstreek gelegd bij koorts.

Men beschouwt den stam als een noodzakelijk ingrediënt bij verschillende mengsels, die als aphrodisiacum worden gebruikt.

[illegible] (M.)

Zie: *[illegible]*, ook in de samenstellingen.

[illegible] (J.)

[illegible] of [illegible] (N.), namelijk wanneer die bruin gekleurd is; waarbij den naam der plant, waarvan zij afkomstig is, eraan wordt toegevoegd.

[illegible] (S.)

[illegible] (S.); *[illegible]* (J.); *[illegible]* (S.); *[illegible]* (M.); *[illegible]* (M.); *[illegible]* (Mal.).

Benincasa cerifera Savi. (Cucurbitaceae).

[illegible], bijna overal in N. I. voorkomende slingerplant.

De fijn gestooten randen, het sap en het witte, meelachtige gedeelte van den schil der vruchten worden als verkoelend middel op wonden [illegible].

[illegible] (S.)

Zie: *[illegible]*

Baliek soempa (S.)
Garang goenoeng (J.); *Ki boeaja* (S.).

Aralia montana Bl. (Araliaceae).

Een heester van Java.
Het sap uit de jonge takken wordt als oogwater gebezigd.

Baliembing (H.)
Zie voor de verschillende soorten: *Baijnan* en *Baijnan tiada*.

Balintette (Bl.)
Zie: *Akar sambang*.

Balis bukkol (Mak.)
Bidara (S. en M.): *Widara* (M.).

Zizyphus jujuba Lam. (Rhamneae).

Deze boom komt overal in N. I. voor in tuinen en langs de wegen.

Een aftreksel van den bitteren wortelbast wordt gedronken bij moeilijke urinelozing.

Een aftreksel van den schors heeft tonische eigenschappen en wordt aangeprezen bij maagkatarrh en diarrhee.

De gedroogde vruchten, in sommige apotheken als Jujubae voorhanden, worden, in verbinding met andere middelen, als inwikkelend, verzachtend middel bij longaandoeningen gegeven. Zij zijn een bestanddeel van de Augsburger borstthee.

De gekneusde bladeren worden op Java uitwendig tegen hoofdpijn gebezigd (zie verder bij de *Bidara*-soorten).

De gedroogde vruchten heeten in 't Chineesch *Ang tso*.

Balla-balla (M.)
Bia bia (Bl.): *Etjeng* (S. en. M.); *Tsjappo tsj-appo* (M.); *Wëwejan* (J.).

Monochoria vaginalis Pers. (Pontederiaceae).

Een waterplant van Java, Timor en de Molukken.

Den wortel, met suiker gekookt, geeft men tegen lever- en maagaandoeningen. Tot poeder gestampt en met suiker gemengd wordt hij tegen asthma gebezigd.

Een aftreksel van het kruid wordt bij galkoorts gegeven.

Bij tandpijn wordt de wortel gekauwd.

Ballĕtjaal pagar (Btj.)

Schijtneet (N. van Curaçao); *Djarak kapri* (M.); *Djarak kosta* (S.); *Djarak pagar* (M.): *Saketa* (Alf. Min.).

Jatropha curcas L. (Euphorbiaceae).

Deze vergiftige (zie Gen. Tijdsch. v. N. I. Deel X, pag. 196) heester vindt men algemeen in N. I. voor omheiningen gebruikt.

De bladeren zijn hartvormig, vijflobbig, gaafrandig, glad, zeegroen.

De plant is zeer rijk aan melksap.

De zaden zijn reukeloos, smaken eerst olieachtig en geven daarna een aanhoudend gevoel van branden in de keel; zij bevatten acidum jatrophicum en eene heldere, kleurlooze of lichtgeel gekleurde, vrij dikke olie, die van castorolie te onderscheiden is door de moeielijkheid, waarmede zij in alcohol oplost (nl. niet in 24 deelen alcohol). De zaden waren vroeger in de apotheken voorhanden onder de namen: Braaknoot, Nuces catharticae americanae, Semina ficus infernalis, enz. evenals de olie (Oleum infernale s. cicinum).

De zaden en de olie worden inwendig toegediend bij waterzucht. De Javanen zijn er bang voor en nemen gewoonlijk maar een half of een zaadje, waarop dunne ontlastingen volgen.

Van de olie staan 12 tot 15 droppels in werking gelijk met 30 gram castorolie.

De bladeren worden uitwendig gebezigd als roodmakend middel en als verdeelend middel op gezwellen; ook worden

zij in afkooksel of als pap gebezigd op de borstklieren, als lactagogum.

Het melksap wordt als zuiverend middel op zweren aangewend.

De olie wordt als inwrijving gebezigd bij rheumatische pijnen en ook bij huidziekten en als anthelminthicum.

De Spaansche abt MONARDES maakt het eerst melding van deze plant.

Ballo (Mak.)

Zie: *Akel.*

Baloen-anjoek (S.)

Ki lantjang (S.); *Ki tjantoeng* (S.).

Polyalthia subcordata BL. (Anonaceae).

Een boom van Java.

De vruchten worden bij colica spastica gebezigd.

Båloer (Mak.)

Boenga mandoeroe (Men.): *Boenga manoeroe* (Btj.); *Boenga manoor* (M.): *Boenga woengan* (Bl.); *Kopa poetih* (Amb.); *Malatti* (M. en S.): *Malatti soesoen* (M.); *Ma li pha* (Ch. B.); *Malorie* (Amb.); *Mänoer* (Amb.): *Mëlatti* (M. en S.); *Saja manoeri* (T.); *Sak ti hoë* (Ch.).

Jasminum sambac AIT. (Jasmineae).

Deze heester wordt door geheel N. I. aangekweekt (Zie Deel I).

De bloemen staan in ijle trossen: de kelk is buisvormig, ruig, met acht elsvormige tanden; de bloemkroon wit, van buiten paarschachtig.

De wortel, met water afgewreven, wordt als middel tegen koortsen beschouwd.

De gekneusde bloemen worden op de borst gelegd, om de melkafscheiding te doen ophouden, wat na een- of tweemaal herhaald te zijn reeds plaats vindt. Ik liet daartoe ook wel een aftreksel met brandewijn bezigen, maar zag van de gekneusde bloemen een betere werking.

Een aftreksel der bloemen wordt, bij lichte oogontsteking, vooral bij kinderen, als oogwater gebezigd, zooals het aqua rosarum.

De bladeren worden met *Adas* en *Poelassari* gemengd, fijn gewreven en op het voorhoofd gelegd bij congestieve hoofdpijn.

Bladeren en bloemen, met rijstmeel tot een fijne pap gewreven, bezigt men bij jonge kinderen; zij worden daarmede besmeerd als afkoelend middel.

De olie uit de bloemen bereid, *Minjak malatti*, is vooral als cosmeticum in gebruik.

Baloestroe (M.)
Zie: I. *Aroij boeloestroe.*
II. *Aroij tiwoek.*

Bama (T. en Mak.)
Zie: *Aijokkol kètjil.*

Bambaloe (Bg.)
Zie: *Aroij garoet peutjang.*

Bamboe (M.)
Zie: *Awi.*

Bamboe djawa (M.)
Zie: onder *Awi.*

Bamboe koening (M.)
Zie: onder *Awi.*

Bana (Bl.)
Zie: *Assaihe toenie.*

Bangian (J.)
Boelangan (M.); *Louwara* (Cel.); *Warren* (J.).

Gmelina villosa Roxb. (Verbenaceae).

Een kleine boom van Java, Sumatra en Celebes.
Den wortel geeft men als tegengift bij vergiftigingen; ook zou hij koortsdrijvend werken.

Bangian lalaki (M.)
Kajoe popoan (M.); *Roekem* (M. en S.); *Roekem kĕmbang* (M.).

Scolopia rhinanthera Benth. (Bixaceae).

Een boom, die op vochtige plaatsen op Java voorkomt.
De jonge takjes worden boven vuur gehouden, daarna gestampt, het water eruit geperst en dat water als oogwassching gebruikt.

Bangkå (J.)
Zie: *Affo.*

Bangkal (R.)
Bangkal laki laki (M.); *Kajoe koening* (M.); *Kajoe maas* (Men.); *Kawak* (Alf. Men.); *Tjengtjektja* (S.); *Toä* (Alf. Min.).

Nauclea parvifolia Roxb. (Rubiaceae).

Een hooge boom van Java en de Molukken.
De bast is een bitter, tonisch middel.
Hij wordt gebruikt tegen tusschenpoozende koorts en de gevolgziekten daarvan; ook bij diarrhee en bij Indische spruw.

Bangkoeang (M.)
Haijlale (Amb.); *Oebi soeffoe* (M.).

Ipomea mammosa Chois. (Concolvulaceae).

Een slingerplant, die op Bali en in de Molukken gekweekt wordt.
Het eten der wortelknollen zou de melkafscheiding sterk bevorderen

Bangkoedoe (M.)
Koedoe (M. en J.); *Mangkoedoe* (M.) beiden ook in de samenstellingen; *Wangkoedoe* (J.).

Zie: *Baja I.*

Bangkoedoe daoen běsar (M.)
Zie: *Baja I.*

Bangkoedoe gantong (M.)
Zie: *Baja I.*

Bangkoedoe laki laki (M.)
Zie: *Baja II.*

Banglaai (M. en J.)
Zie: *Balakkatoa.*

Banglaai lalakki (M.)
Zie: *Annipa wakkan.*

Banglé (M. en S.)
Zie: *Balakkatoa.*

Bangô (Sang.)
Zie: *Anoer.*

Bangoeng (J.)

Daoen poetat (M.); *Hoetoem darat* (Amb.); *Hoetoem bimoeri* (Amb.); *Kenassal* (Amb.); *Poedja* (Mak.); *Poengang* (S.); *Poetat* (J.); *Poetsja* (Mak.); *Songgom* (S.); *Toepak* (T.).

Barringtonia racemosa Bl. (Myrtaceae).

Een boom van Java.

De bittere wortel wordt tegen tusschenpoozende koorts aangewend.

De bittere, aromatische, eenigszins adstringeerende zaden worden bij maagkatarrhen en levercongestie gegeven; ook bij kolieken en bij te hevige naweeën.

Uitwendig worden zij bij huidziekten gebruikt.

Bangon bangon (J.)

Zie: *Aijlaun hitoe.*

Bangon bangon nabara (Amb.)

Zie: *Api api* (Min.)

Banjoe (J. n.)

Zie: *Ajar.*

Banjoe dĕgan (J. k.)

Zie: onder *Anoer.*

Banjoe råså (J. n.)

Zie: *Ajar pérak.*

Bangkal laki laki (M.)

Zie: *Bangkal.*

Bapa tjeda (Men.)

Boppo tseda (T.); *Doelang* (M.); *Gagaboessan* (S.); *Mokal* (Amb.); *Moral* (Amb.); *Niangka* (S.); *Papatjeda* (Amb.); *Pohodoelang* (S.); *Polendo laoet* (Bl.; *Porang* (J. en S.); *Toetoe kekoe* (Bd.); *Woedelang* (J.).

Scaevola koenigii Vhl. (Apocyneae.

Een, langs de stranden groeiende heester.
Alle deelen dezer plant zijn zeer bitter.
Aftreksels en afkooksels der bladeren en van den bast worden als tonicum gegeven, vooral bij beri beri.
Het uit den wortel geperste sap dient men toe bij dysenterie.
Een afkooksel van het hout wordt tegen syphilis gebezigd.
Het sap uit de bessen wordt in de oogen gedroppeld bij maculae corneae.

Barambang (M.)
Zie: *Bawang tjina.*

Baroe (M.)
Haroe (Amb.); *Pappe tale* (Amb.): *Waroe* (M.).

Hibiscus elatus Sw. (Malvaceae).

Een boom, vooral langs wegen en om tuinen op de strandplaatsen, door geheel N. I. voorkomende.
De bladeren zijn groot, hartvormig, aan de ondervlakte licht grijsachtig groen gekleurd; de bloemen zijn geel.
De plant bevat, vooral in de bloemknoppen en de bladeren, een overvloedige hoeveelheid zacht slijm, dat in werking gelijk staat met de malva of althaea. Alle deelen der plant worden gebruikt.
Een afkooksel der wortels wordt bij koortsen als verkoelend middel toegediend, en bij diarrhee als emolliens.
Een afkooksel der bladeren wordt dikwijls als verzachtend middel bij bronchitis, laryngitis, enz. en ook bij urethritis gebezigd.
Het sap der bladeren gebruikt men als oogwater voor kinderen.
Op de Phillippijnen worden de bloemen met azijn afgetrok-

ken en dezen uitwendig tegen oorpijn gebezigd. Ook worden de bloemen en de bladeren wel in verzachtende pappen gedaan, om tevens de etterafscheiding te bevorderen (zie ook *Aylaun tahina II*).

Baroe gallam (Mak.)
Zie: *Aij poetih I.*

Baroe goenoeng (M.)
Baroe laoet (M.); *Baroe ranoe* (Bd.); *Baroe soesoen* (J.); *Koentang waroe* (J.); *Kondang waroe* (J.).

Hibiscus tiliaceus L. (Malvaceae).

Groeit door geheel N. I.
Komt in werking overeen met *Baroe.*

Baroe landak (M.)
Baroe lot (J.); *Kakapasan salandjar* (S.); *Waroe landak* (M.); *Waroe lot* (J.).

Hibiscus venustus Bl. (Malvaceae).

Op Java, dikwijls als sierplant in tuinen.
De werking en het gebruik zijn als die van *Baroe.*

Baroe laoet (M.)
Waroe laoet (M.).

I. Zie: *Baijn djawa*

II. Zie: *Baroe goenoeng.*

III. Thespesia populnea Colebr. (Malvaceae).

Een boom, die overal in N. I. voorkomt.
Het gebruik is als dat van *Baijn djawa.*

Baroe lot (J.)
Zie: *Baroe landak.*

Baroe pantej (M.)
Zie: *Baïjn djawa.*

Baroe ranoe (Bd.)
Zie: *Baroe goenoeng.*

Baroe soesoen (J.)
Zie: *Baroe goenoeng.*

Baroe tjina (M.)
Waroe tijna (M.).

I. Zie: *Aroïj lokkot mata I.*

II. Artemisia vulgaris L. (Compositae).
Djoeko toewa (T.).

Wordt gekweekt op Java en Sumatra.
Het licht aromatische, scherpe, samentrekkende kruid en de wortel worden aangeprezen tegen epilepsie (zie verder elke Mat. med.).

Baroenai (S.)
Boeroenai (J.); *Kajoe poelé* (Sum.): *Randoe allas* (J.).

Crataeva magna D. C. (Capparideae).

Een hooge boom van Java.
De fijngestampte bast, met water gemengd, wordt bij hevige koorts, krampen, enz. uitwendig gebezigd als huidprikkel en als roodmakend middel.

Baso (Amb.)
Oetta wau (Amb.); *Pakoe loehoer* (S.); *Sajor pakoe* (M.).

Diplazium malabaricum SPRENG. (Polypodiaceae).

Groeit op Java en in de Molukken.
Deze varenplant heeft dezelfde wormdrijvende eigenschappen als Polypodium filix mas L.
Het sap, door insnijding uit den wortel verkregen, wordt bij koorts inwendig toegediend.

Basse (Bl.)
Zie: *Amme.*

Bassong (Sum. W. K.)
Gaboes (M.); *Hangi* (T.); *Kajoe gaboes* (M.); *Ki gaboes* (S.); *Lameh* (S.); *Lijitschoe* (Amb.); *Lite* (Amb.); *Poelé* (M. en J.); *Poeli* (J.); *Rita* (Amb.); *Rite* (Amb.); *Tewer* (Bd.).

Alstonia scholaris R. BR. (Apocyneae).

Een boom van Java, Sumatra en de Molukken.
De bittere bast komt in werking overeen met gentiaanwortel; sommigen meenen, dat hij een koortsweerende werking bezit. Misschien houdt deze bast ook Alstonine, evenals *Lameh awehweh* (zie op dat woord).

Bata (Cr.)
Mangga paoe (M.); *Pau* (Bd.).

Mangifera altissima BLANCO. (Anacardiaceae).

Een hooge boom uit de Molukken.
De rijpe vruchten dienen vooral tot het bereiden van azijn.

Batakka (Men.)
Zie: *Assior*.

Batar (Ti.)
Zie: *Djagong*.

Batata pantej (Men.)
Geitenvoet (N.); *Bombori* (Bd.); *Daoen katam* (M.); *Lateri* (Mak.); *Loloro* (T.); *Weddor* (Amb.); *Wedoele* (Amb.).

Ipomea pes caprae Sw. (Convolvulaceae).

Deze slingerplant groeit overal langs de stranden in N. I. De bladeren zijn lang gesteeld, rondachtig, uitgerand, somtijds tweelobbig; zij zijn lederachtig op het gevoel, evenwijdig geaderd, glad en hebben aan de ondervlakte, nabij den voet, twee klieren.

De bladeren bevatten veel soda.

De inlanders bezigen een afkooksel der bladeren tegen rheumatismus; de gekookte bladeren als verzachtende pap bij koliek; en de bladeren op wonden.

Batatas (M.)
Zie: *Aroij oebi djawa*.

Bati bati (Bl.)
Daoen héran (M.); *Daoen patji patji* (M.); *Daoen sétan* (M.); *Daoen tjietjiap* (M.); *Djoekoet sétan* (S. en M.); *Djoekoet sorosati* (S.); *Goffo haijran* (T.); *Patjee* (J.); *Patjei patjei* (J.); *Soesoe soesoe* (M.).

Leucas linifolia Spreng. (Labiatae).

Komt door geheel N. I. voor.

Het sap, dat uit het kruid geperst wordt, droppelt men op

zweren en wonden, vooral zoo daarin larven voorkomen. Met water verdund wordt het in de oogen gedroppeld, als middel tegen koorts.

De bladeren worden, als zuiverend middel, op chronische ulceratiën gebezigd.

Batjang (M.)

Zie: *Ambe.*

Batoe (S en M.)

Batoe lientjar (S. en M.); *Garang bauw* (S); *Lalangkapan bodas* (S.); *Pitoe lientjar* (S.); *Sĕmboeng leutiek* (S.); *Tjapoe toehoer* (S.).

.Conyza lacera Burm. (Compositae).

Een heester, die overal in N. I. voorkomt.

De jonge toppen geeft men aan kraamvrouwen, die ze als *sirih* kauwen.

Batoe galiga (Daj.)

Zie: onder *Boehis.*

Batoe grassak (M. en J.)

Zie: onder *Batoe pipisan.*

Batoe lientjar (S. en M.)

Zie: *Batoe.*

Batoe pipisan (M.)

Een langwerpig vierkante steen, met een cilindervormigen steen erbij, die gebezigd wordt tot het bereiden van geneesmiddelen (zie Deel I). Vooral eene steensoort, *Batoe grassak* genaamd, wordt daarvoor gebruikt.

Batoe sétan (M.)
Boetoe sétan (M.).

Hymenophallus daemonum Nees. (Gasteromycetes).

Deze zwam komt zeer veel in N. I. voor.
Zij wordt uitwendig gebruikt tot het verweeken van gezwellen.

Batteka (M.)
Watermeloen (N.); *Karambodja* (Sum. W. K.); *Mandiki* (M.); *Pĕteka* (M.); *Samangka* (M. en J.); *Sĕmangka* (M.); *Si kwa tsi* (Ch.); *Sjoe sjie kwa* (Ch. Bo.); *Tĕmiki* (M.).

Citrullus edulis Spach. (Cucurbitaceae).

Een overal in N. I. aangekweekte slingerplant.
De vrucht is een goed voedings- en geneesmiddel bij sommige darmkatarrhen en vooral bij Indische spruw (Zie deel I).
De zaden (Semina citrulli) waren vroeger officineel en werden in emulsiën voorgeschreven, daar zij eene vette olie bevatten.
Rumphius zegt, dat het vruchtvleesch uitwendig op vergiftigde wonden gelegd als antidotum werkt, en ook bij misbruik van opiumbereidingen inwendig aanbeveling verdienen zou.

Baus (Bl.)
Zie: onder *Padi*.

Bawa appoer (Amb.)
Bawa foeroe (T.); *Bawang oetan* (J.); *Poelei* (Bk.).

Eurycles amboinensis Herm. (Amaryllideae).

Groeit op Java en in de Molukken.

De inlanders gebruiken den wortel inwendig als braak- en purgeermiddel.

De bladeren worden als rijpmakend middel op abscessen gebezigd.

De dosis van den tot poeder gestampten wortel is 3—4 gram.

Bawa foeroe (Amb.)

Zie: *Bawa appoer.*

Bawang (M.)

Allium, species diversae (zie volgende namen en Deel I).

Bawang bodas (S.)

Knoflook (N.); *Bawang poetih* (M.): *Dassoen* (Sum. W. K.).

Allium sativum L. (Liliaceae).

Wordt overal in N. I. verbouwd.

Er zijn maar weinig in- of uitwendig gebezigde mengsels, die als geneesmiddel worden beschouwd, waarin niet minstens een ui of knoflook wordt gemengd.

Bawang beurrĕum (S.)

Chalot (N.): *Bawang meirah* (M.); *Bawang timor* (M.).

Allium ascalonicum L. (Liliaceae).

Wordt overal verbouwd en als de knoflook gebezigd.

Bawang kapal (M.)

Loeloeän sapi (J.); *Saucheun lĕulĕus* (S.).

Sisyrinchium latifolium Sw. (Irideae).

Wordt als sierplant in tuinen op Java gekweekt.

De fijn gewreven bladeren worden aaan kraamvrouwen gegeven. Zij worden dan gemengd met die van Solanum verbascifolium L. (*Tater*), Eclipta alba Hassk. (*Daoen sipat*., Conyza balsamifera Leschen. (*Semboeng*); Bambusa apus (*Bamboe apoes*) Schreb. en water.

Bawang koetjeij (M.)
Koetjahi (M.): *Koetjaij* (M.); *Koetjaki* (J.).

Allium uliginosum Don. (Liliaceae.

Wordt overal in tuinen gekweekt, en als de uien (zie *Bawang tjina*) gebezigd.

Bawang oetan (J.)
Zie: *Bawa appoer*.

Bawang poetih (M.)
Zie: *Bawang bodas*.

Bawang meirah (M.)
Zie: *Bawang bĕurrĕum*.

Bawang poetih oetan (Amb.)
Zie: *Bahoeta*.

Bawang timor (M.)
Zie: *Bawang bĕurrĕum*.

Bawang tjina (M.)
Ui (N.); *Barambang* (M.); *Brambang* (R.); *Brambang sirah* (Sum. W. K.).

Allium cepa L. (Liliaceae).

De uien worden overal in N. I. verbouwd.

Zij worden in verreweg de meeste inlandsche, samengestelde geneesmiddelen, zoowel voor in- als voor uitwendig gebruik, gebezigd.

Om bloedzuigers te doen afvallen, kan men ze even met een stukje ui aanraken, een middel, dat in Bengalen altijd daartoe gebruikt wordt.

Bĕbĕsaran (S.)

Zie: *Andaloh*.

Bĕdak (M).

Uit rijst bereid strooipoeder (zie Deel I).

Bĕdak kan zeer gevoeglijk als vervangmiddel voor pulvis lycopodii uitwendig gebruikt worden.

Bĕdas (S.)

Zwarte en *witte peper* (N.); *Lada* (M.); *Lada itam* (M.); *Lada kĕtjil* (M.); *Marijos* (J. k.); *Marisa* (Amb.); *Maritja* (M. en J. n.); *Pĕdas* (J.); *Pĕdes* (J.); *Tjabe* (M. en S.); *Tjabeh* (M. en S.); *Sahan* (J.).

Piper nigrum L. (Piperaceae).

Deze slingerplant wordt zeer veel aangekweekt.

(Zie verder elke Mat. med. en Deel I).

Bedh (R.)

Papajer (N.); *Beteh beti* (R.); *Beteh papaija* (R.); *Beteh rawang* (R.); *Dangan dangan* (M.); *Gĕdang* (S. en J.); *Gĕdang gantoel* (S.); *Gĕdang kastella* (Bat.); *Kalihi* (M.); *Kapaja* (Men.); *Kates gamblo* (J.) mannelijke plant; *Kates gantoel* (J.) vrouwelijke plant; *Moe kwa* (Ch. Bo.); *Oenti djawa* (Mak.); *Oenti oenti* (Mak.); *Oenting* (Mak.); *Papaja* (M.).

Carica papaya L. (Papayaceae).

Deze boom wordt door geheel N. I. aangeplant (zie Deel I). In de vruchten en de bladeren is een wit melksap aanwezig, dat eene stof houdt, die in werking met de pepsine overeenkomt, en papayine of papayotine genoemd wordt.

Terwijl wij de aanwending van papayine, enz. in de Europeesche geneeskunde hier niet verder bespreken, wordt thans alleen medegedeeld, waartoe de inlanders van de papajer als geneesmiddel gebruik maken.

Den wortel, die een geur bezit als dien van mierikswortel, geeft men bij aandoeningen van de nieren en van de blaas. Hij wordt daartoe met koud water afgetrokken of gekookt.

Het sap uit den stam en uit de bladstelen wordt ook toegediend bij nier- en bij blaaslijden.

De zaden, die zwart gekleurd zijn en een smaak bezitten, welke op sterrekers gelijkt, worden als wormdrijvend middel aanbevolen.

Het sap uit de nog niet volkomen rijpe vrucht, door insnijding van den schil verkregen, dient men als anthelminthicum toe. Een theelepel van dat vocht vermengd met twee eetlepels kokend water en wat suiker of honig vormt een drankje, waarvan, aan kinderen van 4—8 jaar, alle 3 uren een theelepel wordt gegeven.

Uitwendig bezigt men het sap der onrijpe vruchten, uit den stam en uit de bladstelen bij verschillende huidaandoeningen, vooral bij impetigo faciei [*djirawat* (M.)] en bij zomersproeten.

Beedjo (Bk.)
Zie: *Aroij oebi djawa.*

Béjas (S.)
Zie: onder *Padi.*

Bĕlangan (Oost-Java).
Zie: *Aij lilin.*

Bĕlilek (Bk.)
Zie: *Ampadoe broeang.*

Bĕloedroe (J.)
Zie: *Aroij tiwoek.*

Bĕloes (J.)
Koekoek djantong (J.); *Pĕtola oelar* (M.).

Trichosanthes anguina L. (Cucurbitaceae).

Een slingerplant, die in tuinen op Java voorkomt.
De rijpe vruchten werken purgeerend.

Bĕlondottan (J.)
Appeldragende nachtschade, Wolfsperzik, Liefdeappel (N.); *Pomme d'amour, Tomate* (Fransch); *Bondot* (S. en J.); *Leuntja* (S.); *Leuntja komier* (S.); *Tamata* (M.); *Tamata bontal* (M.); *Tamata taïris* (M.); *Térong* (M., S. en J.); *Térong bali* (M.); *Térong blanda* (M.); *Térong wolanda* (M.); *Tomatti* (M.).

Lycopersicum esculentum Mill. (Solanaceae).

Wordt overal aangeplant, ook als sieraadplant (zie Deel I). De vruchten worden uitwendig gebezigd bij anthrax, zooals ook in Hongarije het geval is.
N.B. Den naam liefdeappel hebben de vruchten te danken aan het bijgeloof, dat het inwendig gebruik ervan teedere gevoelens zou doen ontstaan.

Bemben (R.)
Manga (N.); *Mangga ajar* (M.); *Mangga bapang* (M.); *Mangga bemben* (M.); *Mangga bĕtoel* (M.); *Mangga boedjo* (M.); *Mangga dĕrĕpong* (M.); *Mangga hati* (M.); *Mangga koekoeloe* (M.); *Mangga maroeda* (S.); *Mangga maroenga* (S.); *Mangga malakka* (M.);

Mangga monjet (M.); *Mangga nila* (M.); *Mangga oedang* (M.); *Mangga pari* (M. en S.); *Mangga piët* (M. en S.); *Mangga sangir* (M.); *Mangga sĕntok* (M.); *Mangga taai koeda* (M.); *Mangga tĕmoe lawak* (M.); *Mangga tĕlor* (M.); *Parih* (S.); *Parrie* (S.).

Mangifera laurina Bl. varietas Bemben (Anacardiaceae).

Deze boom komt overal in N. I. voor.
Tot geneeskundig doel wordt er hetzelfde gebruik van gemaakt als is opgegeven bij *Ambe*.

Bĕnang (M.)
Draadgaren (N.).

Linum.

Bĕnang (R.)
Boengoe-boengoe (M.).

Rostellularia diffusa Nees. (Acanthaceae).

Groeit op Java en in de Molukken.
De bladeren worden uitwendig gebezigd bij kneuzingen.

Benang tjaboet (M.)
Pluksel (N.); *Sab-sab* (M.).

Linteum carptum (zie elke Mat. med.).

Bengang (S.)
igan (S.).

esia altissima Bl. (Tiliaceae).

Een hooge boom van Java.

De bladeren staan afwisselend, zijn gesteeld, omgekeerd eirond, breed uitgerand, lederachtig, met gevinde nerven.

De zaden zijn eivormig.

De vruchten en de zaden worden bij gonorrhee en fluor albus inwendig toegediend; de vruchtschil wordt daartoe tot kool verbrand en dan met water vermengd gedronken.

Tevens worden de fijn gewreven bladeren bij die aandoeningen op den buik gewreven.

Bengberrettian (S.)
Bomberettian (S.); *Hareu eus* (S.).

I. Rubus fraxinifolius Poir. (Rosaceae).
II. Rubus rosaefolius Sm.
Oedjen sapi (J.).

Deze kleine heesters groeien op Java, Celebes en in de Molukken.

Een aftreksel der bladeren wordt tegen chronische dysenterie gebruikt; de bladeren worden daartoe met water gekneusd.

Benger (S.)
Menger (S.).

I. Cratoxylon clandestinum Bl. (Hypericineae).
Woering (Men.).

Een boom van Java en Celebes.

De bladeren worden gekauwd tegen de mondaandoening bij Indische spruw.

II. Lagerstroemia reginae Roxb. (Lythraricae).
Woengoe (J.).

Komt in vele tuinen als sierplant voor.

De langwerpige, glimmende, lederachtige bladeren worden als pleister gebruikt bij anthrax.

Benglé (J.)
Zie: *Balakkatoa.*

Bĕnoh (S.)
Zie: *Babawangan II.*

Bernei talang (Pal.)
Hoeroe passeng (S.); *Ki sampi* (S.); *Palangontan* (S.); *Ramok daging* (S.); *Sassa bĕner* (S.).

Leiocarpus arboreus Bl. (Euphorbiaceae).

Een kleine boom van Java en Sumatra.

Met het sap uit den bast en uit de jonge takken worden de gewrichten ingewreven bij rheumatismus articularis en andere gewrichts-aandoeningen.

Bĕsaran (J.)
Zie: *Andaloh.*

Bessa magoemi (T.)
Zie: *Akar poeloeron.*

Bèsi (M.)
IJzer (N.); *Bisi* (M.); *Tósan* (J. k.); *Wĕsi* (J. k.).

Ferrum.

Beschaafde inlanders weten, dat ijzerpreparaten worden toegediend bij anaemie, enz. en vragen er somtijds om.

Op sommige plaatsen worden heet gemaakte, ijzeren plaatjes

gebruikt tot het maken van brandwonden aan de slapen, als afleidend middel bij hoofdpijnen en congestio cerebri, o. a. op het eiland Timor.

IJzerroest wordt door BONTIUS aanbevolen, in verbinding met zwavel en het sap van Conyza balsamifera (zie *Aijlaun tahina II*) tot een zalf gemaakt, tegen schurft en vooral tegen herpes circinatus (*koerap*).

Betau (Mak.)

Schoonbladboom (N.); *Gele gomappelboom* (N.); *Bintangor laoet* (M.); *Bitau* (M.); *Boenga tandjong* (M.); *Fidakka* (T.); *Fitakoe* (T.); *Fitauer* (Bd.); *Hataul* (Amb.); *Hataula* (Amb.); *Hattau ui* (Amb.); *Hoetaulo* (Amb.); *Jamblang* (S., M. en J.); *Jambolang* (S., M. J.); *Kapoer adja* (Men.); *Kapoer antjak* (S.); *Njamploeng* (M.); *Penaga* (Mand.); *Poenaga boeg* (Mak.); *Tjamplong* (J.); *Tsjampoelan* (J.); *Tsjankok* (J.); *Tsjopelon* (T.).

Calophyllum inophyllum L. (Clusiaceae).

Een hooge boom van Java, Celebes en de Molukken.

De bladeren zijn stomp, dicht bedekt met gevinde nerven, zeer fraai van teekening. De witte bloemen zijn bijzonder welriekend.

De bast is rijk aan hars, die vroeger officineel was onder den naam Tacamahaca.

Deze hars wordt als purgeer- en als braakmiddel gebezigd.

Den bast, die diuretisch zou werken, geeft men dikwijls tegen verschillende slijmvloeden.

De bladeren worden in water gelegd en bij oogontstekingen aangewend.

Uit de zaden wordt een vergiftige, vette olie (*Minjak bintangor laoet*) geperst, die uitwendig bij huidziekten, vooral bij schurft, wordt aangewend.

De hars is uitwendig in gebruik tegen indolente zweren.

Beteh beti (R.)

Zie: *Bedh.*

Beteh papaija (R.)
Zie: *Bedh.*

Beteh rawang (R.)
Zie: *Bedh.*

Bezoar (M.)
Zie onder: *Boehis.*

Bia (S.)
Kalfsvoet (N.); *Bira* (M.); *Tiroe bodas* (S.); *Tiroe poetih* (M.); *Tjariwoe* (S.); *Tjariwoe bodas* (S.); *Woe tse* (Ch. Bo.).

Alocasia indica Schott. (Aroideae).

Deze plant komt op alle eilanden van N. I. in het wild en gekweekt voor.

De bladen zijn zeer groot, hart-pijlvormig, met een eenigszins blauwachtigen weerschijn en een golvenden rand; aan den voet zijn zij in tweeën verdeeld; de ribben en aderen zijn zeer dik.

Het sap der bladstelen wordt bij bronchitis gedronken.

Men bezigt den fijngewreven wortel zeer veel als scherpen huidprikkel bij de meeste inwendige aandoeningen. Ook de bladeren worden als rubefaciens gebezigd.

Bia bia (Bl.)
Zie: *Balla balla.*

Biawas (Mak.)
Zie: *Aijkru laun ela.*

Bidak bangkong (J.)
Zie: *Aijlaun ahussen.*

Bidara (S. en M.)
Zie: *Balis buklkol* en hieronder: *Bidara patis.*

Bidara këtjil (M.)
Zie: *Aroij koekoehoelang gëdeh II.*
en hieronder: *Bidara patis.*

Bidara laoet (S.)
Zie: *I. Aroij goeret.*
II. Aroij koekoehoelang gëdeh II.
en hieronder: *Bidara patis.*

Bidara leutiek (S.)
Zie: *Aroij koekoehoelang gëdeh II.*
en hieronder: *Bidara patis.*

Bidara pahit (M. en S.)
Zie: *Aroij kitjepot goenoeng.*
en hieronder: *Bidara patis.*

Bidara patis (M. en S.)
Braaknoot (N.); *Widara patis* (M.).

Strychnos nux vomica L. (Loganiaceae).

Een boom van Oost-Java en de Molukken. (Zie elke Mat. med.).

Ten opzichte der *Bidara*-soorten moet worden opgemerkt, dat bij de inlanders het meest in gebruik is de *Bidara laoet*, een geneesmiddel, dat ook door Europeanen dikwijls gebezigd wordt, hetzij op eigen autoriteit, hetzij op voorschrift van geneesheeren. Meestal wordt *Bidara laoet* aangeprezen bij verlies van den eetlust, slechte spijsvertering, chronische diarrheë, dysenterie, Indische spruw, soms bij witten vloed en bij gonnorrhee, ook bij koorts en bij zwakte na koorts. Dus als tonisch middel. Van het zeer harde, witte of bruingele, niet zeer dikke hout, dat den naam *Bidara laoet* draagt en dat op alle pasar's wordt verkocht, schrapt men een weinig met een mes

of een stuk glas af en laat dat schraapsel met water trekken: meestal wordt een vierde of een derde gedeelte van een wijnglas met schraapsel gevuld en daarop water gegoten tot het glas vol is. Dat moet twaalf uren ongeveer trekken en, daar het volgens inlandsch gebruik in den dauw moet staan, maakt men het mengsel gewoonlijk 's avonds tegen 5 à 6 ure gereed, om het 's morgens op de nuchtere maag te drinken. Natuurlijk wordt alleen het zeer bitter smakende, lichtgeel gekleurde water gedronken. In enkele apotheken vindt men uit dit hout vervaardigde bekers, waarin eenvoudig wat water wordt geschonken en waaruit het gedronken wordt. Van de aanwending ziet men zeer dikwijls uitstekende gevolgen.

Zooals ik zeide, wordt het hout gewoonlijk op de pasar's gekocht en vormt dan stukken van verschillende grootte, van een witgele of bruingele kleur, dikwijls van den grijsbruinen bast ontdaan. Het is evenwel de vraag of steeds dezelfde houtsoort onder den naam *Bidara laoet* verkocht wordt. Ik vind bij verschillende schrijvers verschillende, wetenschappelijke namen voor de plant opgegeven, waarvan *Bidara laoet* afkomstig zijn zoude; zoo wordt als de moederplant genoemd o. a.:

Quassia amara L. Fil. (Simarubaceae);
Zizyphus rufula Miq. (Rhamneae);
Zizyphus horsfieldii Miq. (Rhamneae);
Strychnos colubrina L. (Loganiaceae);
Strychnos ligustrina (id.);
Strychnos nux vomica L. (id.);
Strychnos muricata Kostel (id.);

Filet beweert, dat de laatstgenoemde plant de echte *Bidara laoet* levert; anderen dat het S. ligustrina is, ofschoon deze planten, zooals uit het hiervoor medegedeelde blijkt, ook onder andere namen bekend zijn. Zekerheid bestaat omtrent de afkomst niet en het is, met het oog op de Strychnos nux vomica vooral, van belang, dat die houtsoort liefst niet gebezigd wordt. Daar een stuk hout zeer lang gebruikt kan worden, is het, in de gewone praktijk, aan te bevelen om het hout te bezigen,

dat reeds in een huishouding met goed gevolg diensten heeft gedaan of het uit eene apotheek te nemen. De kans om strychnos-hout te krijgen wordt dan minder; evenwel is men toch niet zeker steeds dezelfde soort machtig te worden. Dit onderwerp verdient nader onderzoek.

[Zie ook *Kajoe bidara laoet* (M.); *Kajoe bidara ṗahit* (M.).]

Uitwendig wordt wel gebruik gemaakt van het poeder of van een afkooksel van dit hout met een neutrale olie, bijv. klapperolie. Dat afkooksel heet dan *Minjak bidara laoet*, en men beveelt het vooral aan tegen jeukte.

Bidjan (R.)
Zie: *Alaloen.*

Bidji (M.)
Zaad (N.).

Semen; dus in samenstellingen zoeken onder het tweede woord.

Bidji makassar (M.)
Zie onder: *Ampadoe broeang.*

Bidjin (R.)
Zie: *Alaloen.*

Bido marau (T.)
Zie: *Amme.*

Bido massoffo (T.)
Bodė (J.); *Daoena* (Alf. Min.); *Kannakoer* (Bd.); *Rapo leko* (Mak.); *Sirih bĕurrĕum* (S.); *Sirih boewah* (M.); *Sirih meirah* (M.); *Tjambai* (J.).

Chavica siriboa Miq. (Piperaceae).

Een slingerplant, die bijna overal wordt aangeplant (Zie Deel I).

Het gebruik deze plant is hetzelfde als der Chavica betle (Zie *Amme*).

Bido ritsja (S.)
Zie: *Ammo ette ette.*

Bidoerie (M.)
Zie: *Badoeri.*

Bidjietan (M.)
Zie: *Aij mahoe.*

Biendalan katjang (Lamp.)
Zie: *Akar mangool*

Biengbien (S.)
Bimbing (S. en J.).

Ptychosperma latisecta MIQ. (Palmae).

Een hooge palm van Java en Sumatra.

De jonge bladeren worden rauw gegeten tegen het bloedwateren, dat als gevolg van het overmatig gebruik van *djenkol* ontstaat (Zie Deel I).

De fijngestampte vruchten worden op de huid ingewreven bij schurft.

Bientaroh (S.)
Bintan bĕsaar (R.); *Boeta boeta* (Bo. W. K.); *Kalamoentan* (M.): *Kawehneh* (S.); *Kawini* (M.); *Kwini* (M.); *Mangga kawehneh* (S.); *Mangga kawini* (M.); *Mangga kwini* (M.); *Sassoeroe oetan* (Bl.).

Cerbera odollam GAERNT. (Apocyneae).

Een hooge boom, die bijna overal in N. I. voorkomt.

De bladeren zijn wigvormig, langwerpig of omgekeerd lancetvormig, met dwars loopende aderen.

De gedroogde bast is grijs en samengerold.

Het melksap zou, zegt men, zeer scherp vergiftig zijn.

De bladeren en de bast werken drastisch-purgeerend, ongeveer als folia sennae.

De vrucht is narcotisch.

De olie uit de zaden is in kleine giften purgeerend, in groote narcotisch.

Het verdient opmerking, dat J. J. ALTHEER, bij een scheikundig onderzoek van het melksap, daarin vond 19,7°/o caoutschouc, 3,5°/o hars, 0,5°/o gom en 0,17°/o mierenzuur, benevens een spoor van eene scherp bitter smakende, in alkohol oplosbare stof; hij meent, ook op grond der toediening van 30 grammen melksap aan een hond, dat dit niet vergiftig is (zie Gen. Tijdschr. v. N. I. Deel X, pag. 505).

RUMPHIUS zegt, dat een glas vol van het uit den verschen bast geperste sap, binnen twee uren, ontlastingen veroorzaakt, zonder buikpijn te geven.

WAITZ (Prakt Waarn.) gaf de niet te zeer uitgedroogde bladeren in een aftreksel of in afkooksel. Voor het eerste neemt hij 15—30 gram op 200 gram collatuur. Voor het tweede evenveel bladeren op 300 gram tot 200 gram verkookt. Van beiden wordt alle uur, of alle 2 uren, een wijnglas vol genomen. De tamelijk ruime werking uit zich na ongeveer zes uren. Somtijds kan men er tamarinde, manna, sulphas of citras magnesiae bij doen.

De Javanen bezigen de vruchten uitwendig als pap bij ontvellingen, huidziekten, enz.

Bientaroh leutiek (S.)

Bintan këtjil (R.); *Goro* (T.); *Goro goro* (T.); *Jabbal* (Mol.);

Kajoe gretja (M.; *Kajoe soesoe* (M.); *Lamboeto* (Min.); *Manga brava* (J.); *Ohoepaë* (Cr.); *Wabba* (Amb.); *Wabbo* (Amb.).

Cerbera lactaria HAMILT. (Apocyneae).

Een hooge boom, die op bijna alle eilanden van N. I. voorkomt.

Het geneeskundig gebruik is hetzelfde als van de voorgaande plant.

Bovendien wordt het melksap aangeprezen als heilzaam bij beten of steken van vergiftige visschen, meer bepaald van *ikan sowanggi* (Scorpaena diabolus Cv.)

Bifi mafalla (T.)

Zie: *Affo.*

Bijawak (M.)

Leguaan (N.); *Minjawah* (M.); *Si kha tsoa* (Ch.).

Varanus bivittatus (Agamae).

Komt op bijna alle eilanden in N. I. voor (zie Deel I).

Het vet der leguanen wordt veel uitwendig gebruikt bij rheumatische pijnen, bij benauwdheid en bij huidaandoeningen.

Bijo (Bl.)

Banaan (N.); *Gědang* (S. en J.); *Koela* (Amb.); *Kohleh* (S.); *Kojo* (T.); *Oenti* (Mak.); *Oeri* (Bd.); *Pisang* (M.)· *Poenteh* (Alf. Min.); *Tema* (Cr.); *Tjau* (S.); *Tjoen tjiou* (Ch. Bo.); *Tjouw* (S.).

Musa paradisiaca L. (Musaceae).

Een groot aantal verscheidenheden van dezen boom groeit op alle eilanden van N. I. (zie Deel I).

Het vocht, door insnijding uit den stengel verkregen, wordt ter hoeveelheid van 250—500 gram daags door inlanders tegen diarrhee en dysenterie gedronken.

De wortel heet, volgens Horsfield, in 't Maleisch *Bongol gĕdang*, en moet als een emolliens beschouwd worden.

De vrucht wordt onrijp, geroosterd of gebrand, tegen diarrhee gebruikt: daarvoor komt vooral de *Pisang batoe*, *Pisang bidji*, *Pisang madja* (M.), Musa sapientum in aanmerking. Men neemt in den regel een rijpe, een onrijpe en een geroosterde, onrijpe vrucht, waarvan het sap vermengd wordt en dan wordt gedronken. Dit middel heeft een zeer algemeene en groote beroemdheid en het geeft wel eens goede resultaten bij chronische darmkatarrh. Ook bezigt men dat sap, of een afkooksel der vrucht, inwendig bij verschillende bloedingen.

Bontius bezigde pisangvruchten uitwendig als cataplasma op verschillende gezwellen.

De bladscheeden zijn geschikt voor spalken, die zeer koel zijn, maar het nadeel hebben, dat zij zeer dikwijls moeten verwisseld worden. Ook kunnen zij als goot gebezigd worden tot afvoer van water bij irrigatie van wonden, tot afvoer van speeksel, enz. Stukken uit de bladeren gesneden zijn bijzonder geschikt, om, als verkoelend bekleedsel, tijdelijk in het hoofddeksel te plaatsen; om als oogklep gebezigd te worden; om, door blaartrekking of verbranding, ontvelde huidplaatsen te bedekken, enz. De zeer jonge, nog niet ontwikkelde bladen kunnen dienst doen als bougies.

Bikoro (M.)

Zie: *Baja* I.

Bila (Mak.)

Slijmappelboom (N.); *Bilak* (M. en Bl.); *Kawies* (J.); *Kawista* (S.); *Madja* (M. en J.); *Madja batoe* (M.); *Madja bun wila* (Mak.); *Modjo* (J.); *Tangkoeloe* (S.); *Tangoeloe* (S.).

Aegle marmelos Roxb. (Aurantiaceae).

Onder de synonima verdienen vermelding Crataeva marmelos L. en Feronia elephantum Corr. (zie Gen. Tijdschr. v. N. I. Deel IV, pag. 550 noot; op diezelfde plaats begint een uitgebreid artikel over dit geneesmiddel).

Een boom van Java, Timor, Celebes, de Molukken, Soembawa, Ambon, enz.

De halfrijpe vrucht (Fructus belae) is rond of iets samengedrukt, ongeveer zoo groot als een groote oranjeappel, glad, met een harden, houtachtigen bast; zij bevat 10—15 cellen, waarin 6—10 wollige zaden voorkomen met een groote hoeveelheid taai, doorschijnend slijm. De smaak is niet onaangenaam en, evenals de geur, licht terpentijnachtig.

De gedroogde stukken van de vrucht komen in schijven of in onregelmatige stukken voor. Zij bestaan uit den bast, die circa $2^1/_2$ centimeter dik is en met een zachtbruine of grijze epidermis is bekleed en uit de daaraan hangende, gedroogde pulpa met de zaden; die pulpa heeft een bruinachtige, oranje kleur, ongeveer als sherrie. De pulpa wordt door bevochtiging weer slijmachtig en is, ook in droogen toestand, doorschijnend. Zij is zoo taai, dat zij in draden van 1—2 meter kan worden uitgerekt zonder te breken.

De vrucht bevat, volgen Macnamara, tannine en wel meer in de rijpe dan in de onrijpe, bittere extractiefstoffen, suiker, plantenzuren en een aetherische olie, die op bals. peruvian. gelijkt.

De werking is tonisch, misschien adstringeerend, soms purgeerend.

De schors van den wortel wordt in afkooksel toegediend bij febr. intermittens.

De schors van den stam in afkooksel tegen hartkloppingen.

Een afkooksel van de bladeren tegen asthma en als anthelminthicum; soms ook als emmenagogon.

Een mixtuur (sorbet) van de rijpe vruchten (slijmappel, belvrucht) bij gestoorde spijsvertering.

De onrijpe vruchten, gedurende zes uren geroosterd, zijn een sterk adstringens, dat bij dysenterie gebezigd wordt, en volgens BONTIUS ook bij cholera.

De vruchten worden aanbevolen bij atonische diarrhee en chronische dysenterie, bij onregelmatigen stoelgang en als laxans.

De jonge bladeren worden, warm gemaakt, bij ophthalmiën op de oogleden gelegd, om de pijn en de ontsteking te bedaren; ook worden zij, met kurkuma gemengd, bij huidjeukte ingewreven.

De dosis is voor eene mixtuur der vruchten de volgende: 60 gram van den slijmigen inhoud der vrucht, gemengd met 120 gram water en 60 gram suiker, of iets meer, naar den smaak van den lijder. Deze mixtuur wordt in ijs afgekoeld en twee- of driemalen daags versch bereid toegediend. Zoo bereid werkt dit mengsel adstringeerend bij diarrhee en licht purgeerend bij constipatie. Bij bestaanden maagkatarrh wordt het middel somtijds niet verdragen, als een groote hoeveelheid in eens ervan gegeven wordt, en dan is het beter kleine doses bij herhaling toe te dienen.

Het Extractum belae wordt gemaakt door de pulpa van rijpe, gave vruchten met dunnen bast, met water te overgieten tot zij even bedekt is; dit mengsel wordt gedurende twee uren omgeroerd en door dik katoen uitgeperst. Die bewerking wordt herhaald, tot het water, dat door den zijgdoek komt, zonder smaak is. Daarna wordt het op een waterbad uitgedampt tot de dikte van een zacht extract. Indien het extract van onrijpe vruchten gemaakt is blijft het langer goed. De dosis is 2 tot 4 gram twee- of driemalen daags.

Hoewel de belvrucht reeds in oude, Sanskritische gedichten genoemd wordt als *bilva* o. a. in de Yayur Veda, die 1000 v. Ch. geschreven werd, en GARCIAS AB HORTOS die in de 16e eeuw aanbeval bij dysenterie, onder den naam van marmelos de Benguala (Bengaalsche kwee) werd de vrucht in N. I. zelden gebezigd. BONTIUS beschrijft haar onder den naam Malum cydonicum. In Britsch-Indie wordt er een ruim gebruik

van gemaakt, zoowel door de Europeesche geneesheeren, als door de inboorlingen. Zelfs zijn het extractum liquidum en de gedroogde vruchten in de Engelsche pharmacopee opgenomen.

SWAVING zag van het gebruik geen gunstige gevolgen. Ik heb in een paar gevallen van chronische diarrhee bij kinderen evenmin nut ervan gezien. Ligt dat verschil nu aan de waarnemers of aan de gevallen, waarin het geneesmiddel werd toegediend? De bovengenoemde bereidingen gaf ik op, voor 't geval dat men die wenscht te beproeven.

Bilak (M. en Bl.)
Zie: *Bila*.

Bilang bilang (Sum. W. K.)
Zie: *Gèlang*.

Bilemba (T.)
Zie: *Baijnan*.

Bilimbing (M.)
Zie onder: *Baijnan* en *Baijnan tiada*.

Bilio maman (Cr.)
Daoen papeda papoea (M.); *Doedie* (Alf. Min.); *Goera batoe* (T.); *Kadandong laoet* (J.); *Kadongdong laoet* (M.); *Kadongdong tjina* (M.); *Kandong batoe* (M.); *Papeda papoea* (Mol.): *Roetoe roetoe* (Men.); *Sarila halat* (Amb.); *Tampoesong* (T.).

Nothopanax fruticosum MIQ. (Araliaceae).

Een heester, die veelal in tuinen en heggen als sierplant voorkomt, op Java, Celebes en in de Molukken.

De samengestelde bladeren zijn driedubbel gevind, en hebben van 8 tot 80 paren; de fijn zaagtandig ingesneden blaadjes zijn aan de toppen het kleinst en daar lancetvormig; lager verschillen zij in vorm.

De wortel en de bladeren werken sterk diuretisch.
Beiden worden in afkooksel als emmenagogon gebruikt.
De bladeren worden uitwendig bij pokken gebezigd tegen de jeukte.

Biloeloe (Bl.)
Zie: *Akel.*

Bimbing (S. en J.)
Zie: *Biengbien.*

Bindatoin (Mak.)
Goedeh (S.).

Cajanus indicus SPRENG. (Papilionaceae).

De bladeren worden fijn gewreven, met goed gevolg, uitwendig bij herpes gebruikt.

Bingkawan (M.)

Pakies tjĕboek (J.).

Gleichenia hermannii R. Br. (Gleicheniaceae).

Komt hier en daar in N. I. voor.
Hoewel in N. I. niet in gebruik, wordt toch aangeteekend, dat de asch van deze plant, in Japan, met aluin vermengd, in de mondholte wordt ingewreven bij mondspruw en bij ontvellingen.

Bintan bĕsar (R.)
Zie: *Bintaroh.*

Bintan kĕtjil (R.)
Zie: *Bintaroh leutiek.*

Bintangor laoet (M.)
Zie: *Belau.*

Bintangor oetan (M.)
Hataul lau muri (Amb.); *Sĕreti bĕsar* (M. en S.); *Seurisati* (S.); *Soelatri* (M.).

Calophyllum spectabile Willd. (Clusiaceae).

Een hooge boom, die op Java en in de Molukken in tuinen en langs wegen, wordt gevonden.

De bladeren zijn langwerpig elliptisch, aan den voet spits, aan den top stomp.

Het zaad bevat een vette olie, die door persing en koking eruit bereid wordt (*Minjak soelatri*).

Een aftreksel van den wortel en van de bladeren wordt, even als de olie, bij rheumatische aandoeningen ingewreven.

De olie bezigt men ook uitwendig bij huidziekten en tot bevordering van den haargroei.

Bloh-bloh (Sum. W. K.)
Zie: *Daoen gatel ajar.*

Bira (T.)
Zie onder: *Padi.*

Bira (M.)
Zie: *Bia.*

Bira ajar (M.)
Zie: *Anapoer ajar.*

Bira bĕurrĕum (S.)
Bira meirah (M.); *Pari bĕurrĕum* (S.).

Alocasia metallica SCHOTT. (Aroideae).

Groeit op de verschillende eilanden in N. I.

De wortel dezer plant wordt als huidprikkel en als roodmakend middel gebezigd.

De bladeren en de schors, met gemberwortel gemengd, worden op den buik ingewreven bij maagpijn en bij braking.

De gewreven bladeren bezigt men bij gewrichtslijden.

Bira bodas (S.)
Pari bodas (S.).

Alocasia variegata C. KOCH EN BOUCHÉ (Aroideae).

Deze plant wordt in de Preanger Regentschappen aangekweekt.

Uitwendig wordt de wortel gebruikt als die van de vorige plant.

Met zout fijngewreven is die wortel een beroemd geneesmiddel tegen vergiftigden slangenbeet, tegen herpes en bij kwaadaardige zweren.

Bira meirah (M.)
Zie: *Bira bĕurrĕum.*

Bira negri (R.)
Hila (Amb.); *Kaba* (T.); *Kadjar kadjar* (S. en J.); *Kajar kajar* (S.): *Karéo* (S.); *Kiha* (S.); *Senteh* (S.); *Senteh bodas* (S., var. pallida); *Senteh heedjo* (S., var. viridis); *Senteh hitam* (S., var. rubra).

Alocasia macrorhiza SCHOTT. (Aroideae).

Komt overal in N. I. voor.

Het sap uit de bladstelen wordt tegen hoest gebezigd.

De fijn gesneden wortels en bladeren gebruikt men uitwendig tegen gewrichtslijden.

Birara (J.).
Zie: *Aroij katilang.*

Biri-biri (M.)
Schaap (N.); *Domba* (M.): *Kambing wolanda* (M.).

Ovis aries L. (Pecora).

Schapen komen bijna overal in N. I. voor (zie Deel I).
Het schapenvet van het Indische schaap is even goed bruikbaar als dat van andere soorten. In Indië is het te verkiezen boven reuzel, omdat de Mahomedanen geen varkensvet mogen aanraken, en het ook steviger blijft en minder spoedig rans wordt.

Birieng ingoe (Sum.)
Hariang (S.); *Klenting* (Mad.).

Begonia lepida Bl. (Begoniaceae).

Komt op Java en Sumatra voor.
De plant wordt in haar geheel afgekookt en dit decoct gebruikt als hoofdwassching tot het dooden van luizen.
Ook de olie uit deze plant, *Minjak klenting*, wordt tot dat doel en tegen schurft gebezigd.

Birindjene (Mak.)
Djajem (Bk.); *Gambir laoet* (M.); *Jeradjo* (J.); *Pawan* (M.); *Poean* (M.): *Saroeni laoet* (M.): *Sĕroeni laoet* (M.); *Tambara rapoe rapoe* (Mak.); *Waijle* (Amb.); *Wali poetih lolaha* (Amb.).

Clerodendrum inerme Gaertn. (Verbenaceae).

Een heester, die door geheel N. I. in tuinen voorkomt.
De wortel is aromatisch bitter en riekt sterk.

De bladeren zijn scherp bitter.

Beiden worden inwendig gebruikt bij scrophuleuse en syphilitische aandoeningen.

De wortel werkt purgeerend.

De wortel, de bladeren en de zaden worden in- en uitwendig gebezigd tegen vischvergiftiging.

De bladeren worden uitwendig op versche wonden gebruikt.

Biroe (S.)

Dammar mata koetjing poetih (M.); *Kadoja* (S.); *Kitoewak* (S.); *Soerian* (S.).

Canariopsis hispida Bl. (Amyrideae).

Een hooge boom van Java en Sumatra.

De fijngestampte bast, met water aangemengd, wordt door inlanders als pap gebezigd bij abscessen onder de voetzolen (*sakit bolongen*).

Biroeroen itam (R.)

Zie: *Aij nahoe*.

Bisie (M.)

Zie: *Bèsi*.

Bisoroh (S.)

Bunjieng (S.): *Dongdong* (Sum. W. K.): *Ki toel* (S.): *Moessoe* (Amb.); *Sakka* (Amb.).

Covellia hispida L. Miq. (Artocarpeae).

Een boom van Java, Sumatra en de Molukken, vooral in beschaduwde streken.

Het sap uit den boom wordt tegen koorts, buikpijn en moeilijke urineloozing gebezigd.

Het water, waarin de bladeren en de vruchten tot bereiding van voedsel gekookt zijn, geeft men aan kraamvrouwen te drinken.

Het sap uit den stam wordt op wonden geappliceerd.

De jonge takken, van den schil ontdaan, worden bij lendenpijn als een band om het middel gebonden.

De bladeren, met *Adas*, *Poelassari* en *Minjak klapa* fijn gewreven, worden bij blaren der voetzolen (*sakit blah*) uitwendig gebruikt.

Bisoroh hiedung (S.)
Darangdang béjas (S.); *Walen badak* (S.).

Ficus scaberrima Bl. (Artocarpeae).

Een heester van Java.
Het sap wordt gebruikt als dat van de vorige plant.

Bissie matan (Bd.)
Zie: *Aijlaun kapepoeli.*

Bitau (M.)
Zie: *Betau.*

Bladong (Bl.)
Zie: *Aijhuaa.*

Blakka toepoe (J.)
Bleketoepoek (J.); *Halekij lau muri* (Amb.); *Halekij laoet* (Amb.); *Halekij poetih* (Amb.); *Halerij*, ook in de samenstellingen (Mol.): *Kajoe kapoer* (Men.); *Talienghoep* (S.): *Wewinkelen* (Amb.).

Claoxylum indicum End. (Euphorbiaceae).

Een hooge heester van Java, Timor en de Molukken.

De gekneusde deelen dezer plant worden tegen asthma op de borst ingewreven.

Blantoij (S.)
Zie: *Aroij lokkat mata.* I.

Bleketoepoek (J.)
Zie: *Blakka toepoe.*

Blendok (J.)
Zie: *Balendok.*

Blendreng (S.)
Zie: *Bajaman.*

Bliembieng (M.)
Zie voor de verschillende soorten bij *Baijnan* en *Baijnan tiada.*

Bligoe (J.)
Zie: *Antimon.*

Blijkko (J.)
Zie: *Baliego.*

Blimbing bares (Sum. W. K.)
Zie: *Joe kam.*

Bloemboeng dalang (J.)
Boengboengdallang (S.); *Boengboeng tellang* (S.).

Cassia marginata Roxb. (Papilionaceae).

Een boom van Java.

Het zaad, met water fijn gewreven, wordt bij hardnekkige constipatie op den buik ingewreven en zou dan spoedig aanleiding geven tot ruime ontlasting.

Bloenkas (M. en J.)
Bloentas (M. en J.); *Blonkas* (M. en J.); *Blontas* (M. en J.); ook *Bloenkas oetan*, enz. (M. en J.).

I. Zie: *Apa-apa.*

II. Microglossa volubilis D. C. (Compositae).

Een slingerplant, die overal in N. I. voorkomt.

Het kruid wordt tegen koortsen toegediend en gebruikt als Conyza balsamifera (zie *Aijlaun tahina II.*)

Bloentas (M. en J.)
Zie: *Bloenkas.*

Blonkas (M. en. J.)
Zie: *Bloenkas.*

Blontas (M. en J.)
Zie: *Bloenkas.*

Boa (J. en Bl.)
Fauselneut (N. bij BONTIUS); *Pinangpalm* (N.); *Boea* (Alf. Min.): *Djambeh* (S.); *Erek* (Z. O. Arch.); *Hena* (T.): *Hoa* (Amb.); *Hoeä* (Amb.); *Hua* (Amb.); *Pare* (T.): *Pinang* (M.); *Pinang bëtoel* (M.); *Poea* (Bd.); *Rapo* (Mak.); *Woea* (Amb.); *Wohhah* (Alf. Min.); *Wohhan* (J.).

Areca catechu L. (Palmae).

Deze palm komt door geheel N. I. in tuinen voor.

De noten worden gebezigd bij het *sirih*-kauwen (zie Deel I). Het daardoor roodgekleurde speeksel wordt uitwendig als geneesmiddel gebezigd (zie onder *Amme*).

De noten worden, fijngestampt, als middel tegen taenia toegediend. Bij het inwendig gebruik van 15—20 gram met wat melk zou de worm na 4—5 uren worden uitgedreven (JAMES JR. in het manuscript.)

Jonge pinangnoten geven, bij het kauwen, aanleiding tot duizeligheid.

De Chineezen bezigen een afkooksel van den bolster tegen dysenterie en chronische diarrhee.

De top, het uiteinde van den stam dezer plant, wordt gekookt en als verzachtend geneesmiddel gebruikt. De Javaansche doekoen's noemen den top dezer plant *Dĕd:l.* (Die toppen der palmen heeten anders in 't algemeen, in het Javaansch, *Poepoes.*)

Het zachte omkleedsel der noten kan als vochtopslorpend verbandmiddel gebruikt worden.

De schutbladeren om de vrucht, die verdroogen en afvallen, zijn zeer taai en hard. Als zij nog vochtig zijn, zijn zij buigbaar en ondoordringbaar voor water. Daar zij met eene schaar gemakkelijk geknipt kunnen worden, zijn zij zeer bruikbaar voor verbanden.

De epidermis der bladeren is een vervangmiddel voor guttaperchapapier.

Bobbij (T.)
Zie: *Anij.*

Bobolawa (T.)
Kruidnagelboom (N.): *Boeboelawan* (Amb.); *Boenga lawan* (M.); *Gomote* (T.); *Iboe tjengké* (M.); *Tin sjong* (Ch.); *Tjengké* (M. en S.); *Tjengké papoea* (T.); *Tjengké radja* (M.); *Tjengkeh* (M. en S.); *Tjenké* (M. en S.); *Tjinké* (M.).

Caryophillus aromaticus L. (Myrtaceae).

Deze boom wordt vooral in de Molukken aangekweekt, maar overal in N. I. aangetroffen.

Voor het gebruik der kruidnagelen zie Deel I en elke Mad. med. Even zoo voor de kruidnagelolie (*Minjak tjenké*).

De rijpe vruchten heeten in 't Maleisch *Polong*.

De Chineezen beschouwen de kruidnagelen als aphrodisiacum, en bezigen ze verder even als de Europeanen en de inlanders.

NB. De inlanders bereiden er een minnedrank uit door ze te vermengen met *Kajoe rapat* (Cleghornia cymosa R. en W. — Euphorbiaceae —) en *Matjaän* (Nuces Querci infectoriae).

Bobosaren (S.)

Zie: *Andaloh.*

Bodè (J.)

Zie: *I. Ammelaun niloe.*
II. Bido masoffo.

Bodjo bodjol (Ma.)

Andropogon nardus L. (Gramineae).

Waarschijnlijk dezelfde plant als Andropogon muricatus (zie *Akar wangie*) en even als die gebruikt.

Boeä (Alf. Min.)

Zie: *Boä.*

Boëai (J.)

Boeboëai (S.).

Plectocomia elongata Bl. (Palmae).

Een slingerplant (*Rotan*) van Java.

Het sap wordt tegen koorts gedronken.

Uitwendig wordt het, na in een koker van bamboe gekookt te zijn, tot genezing van wonden gebezigd. Ook worden koortslijders er mede ingewreven.

Boëan (Amb.)
Zie: *I. Aij mahoe.*
II. Aij mahoe abba.

Boëan abbal (Amb.)
Zie: *Aij mahoe abba.*

Boëan taoeno (Amb.)
Zie: *Aij mahoe abba.*

Boeboëai (S.)
Zie: *Boëai.*

Boeboeken (Mak.)
Zie: *Aij makianinoe.*

Boeboekoean (S.)
Ki raraunto (S.); *Ki varaunto* (S.); *Tatempéan* (J.).

Adhatoda vasica Nees. (Acanthaceae).

Een heester van Java, die ook wel op andere eilanden voorkomt.

De elliptische bladeren zijn tegenoverstaand, lederachtig; de bovenvlakte met kleine wratjes, de ondervlakte met fijne ribben voorzien.

De bitter-aromatische bladeren dezer plant waren vroeger, onder den naam Folia adhatodae, officineel.

Men kent daaraan, zoowel als aan de bloemen en de zaden, een antispasmotische werking toe.

Boeboelawan (Amb.)
Zie: *Bobolawa.*

Boeboeni (T.)
Pijpkassia (N.): *Trommelstok* (N.); *Bongok alas* (J.); *Kajoe doelang* (Bl.); *Kajoe radja* (M.); *Oetta manoek* (Amb.): *Pappe pauna* (Amb.): *Tangoeli* (J.); *Toengoeli* (J.).

Cassia fistula L. (Caesalpinieae).

Een boom, die op alle eilanden van den N. I. Archipel voorkomt.

De blaadjes zijn 4—8 parig, ruitvormig of spits-eivormig, glad.

(Zie voor het geneeskundig gebruik enz., elke Mat. med.)

De pulpa cassiae wordt door de inlanders beschouwd als een verzachtend middel bij pijnlijke nier- en blaasaandoeningen en vooral bij urethritis.

De inlanders wrijven de fijngewreven bladeren en vruchten op den buik van kinderen, als ontlasting bevorderend middel.

Zij beweren, dat één zaad, fijngewreven met suiker en water, voldoende zou zijn als purgans; dit is onwaar, omdat alleen de pulpa cassiae purgeerend werkt.

Boeboer (M.)
Pap (N.).
Zie onder: *Padi.*

Boeda (S.)
Boenda (S.); *Tampang* (Lamp.); *Terap* (R.); *Toeroep boeöep* (S.); *Troeëp* (S.).

Artocarpus elastica Rwdt. (Artocarpeae).

Een hooge boom van Java.
Het melksap wordt tegen dysenterie gebezigd.

Boedjangkoet (S.)
Boedjangoet (S.); *Toegankoet* (S.).

Mentha javanica Bl. (Labiatae).

Een heester, die op verschillende eilanden van N. I. voorkomt. Het jonge kruid kan in plaats van Herba menthae piperitidis worden gebruikt.

Boedjangoet (S.)
Zie: *Boedjangkoet.*

Boehis (Daj.).

Een slankaap (Semnopithecus) van Borneo, waarop veel jacht gemaakt wordt ter verkrijging van een soort Bezoar, *Batoe galiga* (Daj.). Deze steen behoort waarschijnlijk tot de galsteenen, heeft een groenachtige kleur en is in den regel klein. Zoo hij de grootte van een erwt heeft, vindt men dat zeer groot en betaalt er tot *f* 200 voor. Hij wordt als antidotum beschouwd.

Boejoe boejoe (J. en Bl.)
Zie: *Aijlaun ahussen I.*

Boejong boejong (J.)
Zie: *Aijlaun ahussen I.*

Boelangan (M.)
Zie: *Bangian.*

Boeli boeli (Bg.)
Boewah nira (M.); *Boewah tator* (M.); *Dĕlimah laoet* (M.); *Jombo* (J.); *Kajoe bako* (M.); *Kira kira* (M.); *Kopa* (Bl.); *Malataöel* (Amb.); *Martahoel* (Amb.); *Nijeri* (J.); *Sisik bĕtok* (M.); *Tamboe* (Mak.); *Toetoe masssoniha* (T.).

Xylocarpus granatum Koen. (Meliaceae).

Een hooge boom van Java, Celebes, Timor en de Molukken, met kleine gele bloemen.

Alle deelen dezer plant zijn zeer bitter en worden, als alle amara adstringentia, bij darm- en leveraandoeningen gebezigd. De bladeren zijn bij darmkatrerrhen zeer veel in gebruik, ook bij Europeanen.

Niet zelden bezigt men den bast om *Sagueer* (Zie Deel I) bitter te maken.

De schil der vruchten wordt inwendig gegeven als maag-opwekkend middel.

De zaden zijn aangeprezen bij koliek.

De schil der vruchten wordt bij chronischen huiduitslag uitwendig gebruikt.

Boeloe (Mol.)
Zie: *Awi.*

Boeloe (J.)
Sagopalm (N.); *Rambia* (M.); *Rombia* (Mak.); *Romicho* (Bd.); *Sagoe* (M.); *Sagoe molat* (Amb.); *Sagoe papeda* (M.); *Sagoe parampoean* (M.); *Temboeloe* (J.) *Toän* (T. en J.); *Temboeloen* (J.); *Tran* (J.).

Metroxylon sagus Roxb. (Palmae).

Wordt bijna overal in N. I. aangeplant en levert een goede soort *Sago.*

Boeloe mappa (J.)
Zie: *Aroij kikontjang.*

Boeloestroe (M.)
Zie: *Aroij boeloestroe.*

Boelong (J. en Bl.)
Zie: *Agar agar koening.*

Boembang (Lamp.)
Mesegar (Bk.); *Palaglar* (S.); *Palaglar minjak* (S.).

Dipterocarpus trinervis Bl. (Dipterocarpeae).

Een hooge boom van Java en Sumatra.

Door insnijdingen in den bast en verhitting daarvan vloeit een harsachtige balsem naar buiten, Balsamum dipterocarpi. Hij is een olie-harsachtige, doorzichtige vloeistof, lichter dan water, van een donkerbruine kleur, die eenigszins fluoresceert en een groenen weêrschijn op de oppervlakte vertoont; de consistentie is die van olijfolie en de geur en smaak overeenkomende met Balsamum copaivae, maar minder scherp. Tot 270° verhit wordt hij troebel en gelatineus.

Inwendig wordt die harsachtige balsem gegeven tegen gonorrhee.

Uitwendig, in zalfvorm, als prikkelend middel op atonische zweren.

De kaoetschoek uit dezen boom is slecht.

De zoo even genoemde balsem, Balsamum dipterocarpi, ook afkomstig van Dipterocarpus laevis, wordt door Drury beschouwd als te zijn de Gurjun balsem, beter Garjan balsem, die vooral tegen lepra is aanbevolen. Volgens H. J. Alken, die te Pelantoengan proeven nam met de toediening dezer balsem tegen lepra, staat garjan balsem bovenaan de middelen, die een ontwijfelbaar gunstigen invloed uitoefenen op het verloop der ziekte. Hij vond, dat de anaesthesie en de paretische verschijnselen belangrijk verminderden; dat zelfs uitgebreide ulceratiën zich sloten, dat de lijders een veel beter voorkomen kregen, enz. (Zie Gen. Tijdsch. v. N. I. Deel XVIII, pag. 141). De garjan balsem wordt daarbij in- en uitwendig gebezigd.

Inwendig in emulsie, bijv.:

R. Balsam. dipterocarpi 50.—
Pulv. gummi arab. 25.—
Aq. calcis 500.—
M. d. s. 3 tot 6 malen daags 25 gram (een lepel), terwijl de aangedane deelen tweemalen daags worden ingewreven en de wonden verbonden met een mengsel van gelijke deelen garjan balsem en kalkwater.

Boenda (S.)
Zie: *Boeda*.

Boenga (M.)
Bloem (N.); *Kĕmbang* (M.).

Dus voor vele benamingen, samengesteld met *Boenga*, moet men zoeken onder het tweede woord.

Boenga balian (Sum. W. K.)
Zie: *Boenga bissoe*.

Boenga bandaroh (Sum. W. K.)
Zie: *Adas adassan*.

Boenga biroe (M.)
Kittelbloem (N.); *Boenga kalente* (M.); *Boenga nasi* (M.); *Kembang talang* (S.); *Klinting* (J.); *Saja kotele* (T.); *Tĕlang* (M.).

Clitoria ternatea L. (Papilionaceae).

Een slingerplant, die veel in tuinen op Java voorkomt.

De wortel zoude braakverwekkende en diuretische eigenschappen bezitten.

De zaden werken purgeerend en geven dan aanleiding tot veel buikpijn.

De bloemen en bladeren worden in water geweekt tot dit licht blauw gekleurd is, en dat water bij lichte conjunctivitis als wassching gebezigd.

Boenga bissoe (Mak.)

Boenga balian (Sum. W. K.); *Boenga raja* (M.); *Boenga rayoh* (Sum. W. K.); *Djinka* (M.): *Doeriban* (J.): *Foela sĕpatoe* (Bat.); *Foeng fa* (Ch. Bo.); *Kajoe woena woena* (Bd.); *Kĕmbang sapatoe* (M.): *Kĕmbang waribang* (Bl.); *Koeranga* (Alf. Min.); *Koeriban* (Bat. voor eene variëteit); *Manila* (Amb.); *Oebo oebo* (T.); *Ubo ubo* (T.): *Wari* (J.): *Wari wari bissoe* (Bl.); *Waribang* (J.).,

Hibiscus rosa sinensis L. (Malvaceae).

Deze heester komt, in een groot aantal verscheidenheden, door geheel N. I. in vele tuinen, als sierplant voor (Zie Deel I).

De bladeren zijn eirond, glad, aan den voet gaafrandig, naar den top grof zaagtandig ingesneden, drienervig: de groote bloemen zijn meestal dubbel, roodpaarsch, geel of wit gekleurd.

De bloemen en bladeren worden zeer veel, ook door Europeesche geneesheeren, in afkooksel gebezigd, als slijmig verzachtend middel, vooral bij bronchitides en bij blaasaandoeningen.

Den wortel geeft men in decoctum tegen koortsen en koliekpijnen.

Aan de jonge bloemen en knoppen wordt algemeen door de inlanders een abortieve kracht toegeschreven. RHEEDE zegt, dat een afkooksel der knoppen, inwendig genomen, de vrouwen onvruchtbaar maakt, en de nog ongeopende bloemen, met azijn ingenomen, als emmenagogon werken.

Bij neuskatarrh kan een dampbad met de fijn gesneden bloemen en bladeren verlichting brengen. Daartoe neme men een paar handen vol op een waschkom met kokend water.

De bloemen worden fijn gekneusd, als verzachtend middel, op wonden, zweren en gezwellen gelegd.

Boenga djangan (Mak.)

Daoen salari boelan (M.): *Daoen ulang ulang* (M.); *Darestera* (Mak.): *Gressek* (Bl.): *Noeno* (Amb.): *Noeno hauessi* (Amb.); *Sajor noeno* (Amb.).

Ficus altimeraloo Roxb. (Artocarpeae).

Een boom van de Molukken.
Het melksap wordt op vergiftigde wonden gebezigd.

Boenga djawa (Mol.)
Zie: *Aroij katilang.*

Boenga eldja (Amb.)
Zie: *Kĕmbang kantil.*

Boenga goelong tjoetjoe (M.)
Boenga kambodja (M.); *Boenga koeboeran* (M.); *Goelong tjoetjoe* M.); *Kambodja* (M.); *Kĕmbang goeling tsjoe tsjoe* (Amb.); *Kĕmbodja* (M.); *Koelong sjoetsjoe* (T.); *Kollo soesoe* (Men.); *Sambodja* (J. en S.); *Tjampaka moelia* (M.).

Plumiera acutifolia Poir. (Apocyneae).

Een boomachtige struik, die vooral op kerkhoven groeit en op alle eilanden in N. I. voorkomt. (zie Deel I.).
J. J. Altheer gaf, op pag. 183 van Deel X van het Geneesk. Tijdschrift v. N. I., een scheikundig onderzoek van het, als vergiftig beschouwd, melksap dezer plant. Het bleek hem, dat dit witte, zuur reageerende en eenigszins bitter smakende sap niet vergiftig is. Het bestaat vooral uit een op kaoetschoek gelijkende stof, 23°/₀, en een waterachtig vocht, dat zeer veel (2°/₀) kalk houdt, gebonden aan zuren, die zich aan melkzuur aansluiten. Hij noemt die zuren α, β en γ acidum plumiericum.
De inlanders gebruiken het melksap en de schors uitwendig bij scheuren en abscessen der voetzolen (*sakit blah*) en het melksap bij kiespijn door caries dentium veroorzaakt.

Boenga kalente (M.)
Zie: *Boenga biroe.*

Boenga kambodja (M.)
Zie: *Boenga goelong tjoetjoe.*

Boenga kananga (Min.)
Kananga (M.); *Kananga prit* (J.); *Kananga wangi* (M.); *Kapawarita* (Amb.); *Kĕmbang kaij rano* (Bd.); *Kapabbar* (Amb.); *Koppo nabar* (Amb.); *Saja kananga* (T.); *Sondak* (B.); *Tsampej* (J.).

Cananga odorata Hook. (Anonaceae).

Een hooge boom, die door geheel N. I., veel in tuinen, voorkomt, met gele, zeer welriekende bloemen (zie Deel I.).
De bast, met water fijngewreven, wordt tegen miltvergrooting uitwendig gebezigd.
De zaden, fijngestooten met gember en kurkuma, worden uitwendig op de maagstreek aangewend bij tusschenpoozende koorts.
De vluchtige olie, uit de bloemen bereid, Oleum canangae, *Minjak kananga*, wordt bij rheumatische aandoeningen ingewreven.

Boenga knop (M.)
Zie: *Adas adassan.*

Boenga koeboeran (M.)
Zie: *Boenga goelong tjoetjoe.*

Boenga landak (M. en J.)
Djarong boenga landep (J.): *Gomo landoek* (S.): *Kajoe landak* (M.); *Koemalandep* (J.); *Landap* (M.); *Landep* (J.): *Landoel* (J.).

Prionitis hystrix Miq. (Acanthaceae).

Een kleine heester, die door geheel N. I., meestal in omheiningen, wordt aangeplant.

Het kruid geeft men in- en uitwendig tegen kolieken; het zou verzachtend werken. Ook wordt het als zoodanig bij pleuritis (steken in de zijde) gebezigd. De inlanders kennen er tevens een uitdrijvende kracht op den uterus aan toe.

De bladeren, met kalk fijn gewreven, worden tegen hoofdpijn op de slapen en het voorhoofd ingesmeerd.

Boenga lawan (M.)

Zie: *Bobolawa.*

Boenga mandoeroe (Men.)

Zie: *Baloer.*

Boenga manoeroe (Btj.)

Zie: *Baloer.*

Boenga manoor (M.)

Zie: *Baloer.*

Boenga mĕrak (M.)

Pauwenkuif (N.); *Boenga tsjana* (M.); *Kajoe japan* (J.); *Kĕmbang djangot* (M.); *Kĕmbang dwang* (J.); *Kĕmbang patra kombala* (S.); *Kĕmbang patra mangala* (S.); *Koeban badja* (Amb.); *Koka* (Amb.); *Mĕrak mĕrakan* (M. en S.); *Patrakombala* (S.); *Saja tjina* (T.); *Trang doenia* (M.).

Caesalpinia pulcherrima Sw. (Papilionaceae).

Deze heester komt, door geheel N. I., als sierplant in omheiningen en tuinen voor en heeft oranje kleurige bloemen.

De aromatisch-bittere bloemen, die vroeger officineel waren, worden in aftreksel tegen koorts, stuipen en chronische katarrhen gebezigd; ook geeft men die als abortivum, als emmenanogum en als purgans, evenals de bladeren.

Een aftreksel van den, volgens sommigen vergiftigen, wortel, wordt op Java aan kinderen toegediend tegen stuipen en epilepsie.

Boenga nasi (M.)
Zie: *Boenga biroe.*

Boenga pĕtang (M.)
Zie: *Angoeri.*

Boenga pitja pingang (M.)
Zie: *Aupaloelan mahina.*

Boenga raja (M.)
Zie: *Boenga bissoe.*

Boenga raijoh (Sum. W. K.)
Zie: *Boenga bissoe.*

Boenga tali (M.)
Zie. *Aroij katilang.*

Boenga tandjong (M.)
I. Zie: *Betau.*

II. Mimusops elengi L. (Sapotaceae).
Kajoe sawoe (M); *Kĕmbang tandjoeng* (M.); *Ketjee* (J.); *Nane* (Mak. en Bi.); *Tandjong* (M.).

Een boom, die overal in N. I in tuinen wordt aangeplant.
De witte bloemen zijn zeer geurig.

De bittere, tonische bast gemengd met *Adas* en *Poelassari*, wordt inwendig gegeven bij koorts en bij Indische spruw, in het algemeen ook als versterkend middel.

De rijpe vruchten, die een korrelig, zoetachtig, licht zamentrekkend vruchtvleesch bezitten, worden, met water afgewreven, aan barende vrouwen toegediend.

Uitwendig wordt een afkooksel van den bast tegen slepende huidziekten, vooral schurft aangewend; een afkooksel van

den wortel bezigt men als mond- en keelspoeling tegen de mondaandoening van apthae tropicae en bij tandpijn. De wortel met azijn fijn gewreven wordt bij zwelling van het aangezicht gebezigd. De bladeren worden, fijngewreven, uitwendig gebezigd bij hoofdpijn.

Van de geurige bloemen wordt een water gestookt, dat bij koortsen wordt toegediend.

Uit het zaad perst men een vette olie, die aan barende vrouwen wordt ingegeven (*Minjak tandjong*, onder welken naam evenwel ook de aetherische olie uit de bloemen wordt verstaan).

Soms worden, bij Indische spruw, de bladeren met *Adas* en *Poelassari* gemengd, in cigaretten, gerookt.

Boenga tsjana (M.).
Zie: *Boenga mĕrak.*

Boenga waktoe kĕtjil (M.)
Vieruursbloem (N.); *Jen tjoe* (Ch. Bo.); *Katigret* (J.); *Kĕmbang norotja* (J. en Bl.); *Kĕmbang pagi soré* (M.); *Kĕmbang poekoel ampat* (M.); *Notja* (J. en Bl.); *Poekoel ampat* (M.).

Mirabilis jalappa L. (Nyctagineae).

Groeit overal in N. I. in het wild en in tuinen.

De wortel is officineel en werkt drastisch purgeerend (Zie elke Mat. med.)

Boenga waktoe koening (M.)
Zie: *Angoeri.*

Boenga woengan (Bl.)
Zie: *Baloer.*

Boenga wolanda (Amb.)
Zie: *Aroij katilang.*

Boengan (S.)
Zie: *Bengang.*

Boengboeng dallang (S.)
Zie: *Bloemboeng dalang.*

Boengboeng tellang (S.)
Zie: *Bloemboeng dalang.*

Boengboeroetoe (S.)
Goengoeroetoe (S.).

Cissus arachnoidea Hassk. (Ampelideae).

Een slingerplant van Java (Buitenzorg, Bantam) en Timor. De vruchten bezigt men als verkoelend middel.

Boenglie (J.)
Kajoe lalaki (M.); *Kajoe lalang* (J.); *Pomporang* (S.).

Calosanthes indica Bl. (Bignoniaceae).

Een hooge boom, die bijna door geheel N. I. gevonden wordt.

De bast en de bladeren worden gestampt en met water vermengd tegen maagaandoeningen toegediend, vooral als er een gevoel van branding in de maagstreek, met verlies van eetlust, bestaat.

Oude inlanders op Java en Sumatra, gebruiken den wortel tegen impotentia virilis, en mengen dien dan met vele andere ingrediënten.

Boengoe boengoe (M.)
Zie: *Bĕnang* (R.).

Boengsil (M.)
Zie onder: *Anoer*.

Boeni karambau (J.)
Boeni karbau (Mak.); *Hoeni* (S.); *Katta koeti* (Btt.); *Koeti kati* (M.); *Woenie* (S.).

Antidesma bunius Spreng. (Antidesmeae).

Een hooge boom, die bijna overal in N. I. aangeplant wordt (Zie Deel I).

De bladeren staan afwisselend, zijn glad, lang lancetvormig, aan den voet versmald.

De zuurachtige bladeren worden, rauw of gekookt, als diaphoreticum bij syphilitische aandoeningen gegeven.

Bij marasmus worden de bladeren met zout en *trasi* (zie Deel I) toegediend.

Ook bezigt men een afkooksel tegen slangenbeet.

Boeni karbau (Mak.)
Zie: *Boeni karambau.*

Boenjoen boenjoen (J.)
Zie: *Aijlaun ahussen. I.*

Boekaloenga (Bl.)
Zie: *Akar sambang.*

Boenoet kaladja (S.)

Urostigma religiosum Gasp. (Artocarpeae).

Een hooge boom van Java.
Een afkooksel van den bast bezigt men tegen diabetes.

Boentak (S.)
Malatti kosta (M.); *Mëlatti kosta* (M.).

Guettarda speciosa L. (Rubiaceae).

Komt in vele tuinen in N. I. als sierplant voor.

Uit de bloemen bereidt men een aetherische olie, *Minjak malatti kosta*, die als cosmeticum en als inwrijving gebruikt wordt.

Boentali ojot (S.)
Zie: *Aroij peutjiet ajam.*

Boentieries (S.)
Zie: *Aijhuaa këtjil.*

Boentieries konneng (S.)
Daoen toemboe daoen (Bk.); *Dingin dingin* (Mand.); *Djoekoet kawassa* (S.); *Patok bèbèk* (M.); *Sitawar* (Sum. W. K.); *Tjotjor bèbèk* (J.).

Kalanchoë pinnata Pers. (Crassulaceae).

Groeit overal in N. I. in tuinen.

De inlanders beweren, dat de bladeren dezer plant 's morgens vroeg een zuren smaak bezitten, die 's middags verdwijnt, en 's avonds in een bitteren overgaat.

De dikke bladeren worden in- en uitwendig als verkoelend middel tegen koorts gebezigd en het uitgeperste sap ervan ingenomen.

Men legt die bladeren ook in olie en wrijft met deze olie het hoofd in tot bevordering van den haargroei (zie ook onder *Babing*).

Boentoet koetjing (M.)
Kattestaart (N.); *Ejkor koetjing* (M.); *Kupessa* (Amb.); *Loenga tambang* (J.); *Lofitti* (T.); *Nangsi leumboet* (S.); *Oepassa* (Amb.); *Tali andjing* (M.); *Upessa* (Amb.).

Acalypha densiflora Bl. (Euphorbiaceae).

Een heester, die overal in N. I., meestal in tuinen, voorkomt,

De wortel en de bladeren zijn adstringeerend en worden, in afkooksel, als specificum tegen spruw bij kinderen, tegen bloedspuwing en bij darmkatarrh gebezigd.

De bladeren worden bij albinismus of vitiligo (*noman poetih*) ingewreven.

Boentoet oetjing (S.)
Boentoet seroh (S.); *Mĕmĕongan* (S.); *Mĕmöongan* (S.).

Uraria crinita DESNC. (Papilionaceae).

Komt overal in N. I. voor; onder anderen veel in de kreupelbosschen bij Batavia en in Bantam.

De inlanders bezigen de fijn gekneusde bladeren uitwendig tegen lever- en miltvergrooting.

Boentoet seroh (S.)

I. Zie: *Boentoet oetjing*.

II. Pogostemon auricularia HASSK. (Labiatae).
Boessoe (M.); *Djangoean rambit* (S.); *Majana boesoek* (M.): *Majana oetan* (M.); *Slingking* (J.); *Soelangking* (S.); *Soelingking* (J.).

De sterk riekende plant vindt men overal in N. I.

Het kruid is vermaard als uitwendig middel tegen doofheid.

Boentoet tikoes (S. en M.)
Ejkor andjing (M.); *Gĕgaän* (J.).

Heliophytum indicum D. C. (Asperifoliae).

Groeit overal in N. I.

Het zaad wordt tegen intermitteerende koortsen toegediend.

Het sap wendt men tegen wratten aan, en met keukenzout gemengd ook tegen maculae corneae.

Boero malakko (T.)
Zie: *Arian.*

Boeroenaj (J.)
Zie: *Baroenai.*

Boeroeng dara (M.)
Duif (N.); *Poenei* (M.).

Columba sp. div. (Columbae).

Bij kinderen, die aan stuipen lijden wordt een duif met den cloak tegen den anus aangelegd, waardoor de stuipen zouden afgetrokken worden en op de duif overgaan (zie Deel I).

Boeroeng platok bawang (M.)

Tiga tridactyla (Picae).

Het bloed van dezen specht wordt door Javanen als collyrium gebezigd bij conjunctivitis.

Boesso (Amb.)
Zie: *Aléa χadi.*

Boessoe (M.)
Zie: *Boentoet seroh II.*

Boessoe boessoe (Mak.)
Kajoe ikan manasin (Bd.).

I. Zie: *Balakama.*

II. Ocimum gratissimum L. (Labiatae).
Koemangi oetan (M.); *Komangi oetan* (M.); *Loeffe loeffe* (T.); *Loeloeban* (Amb.); *Oekoe oekoe* (Bl.); *Roekoe roekoe* (M.).

Wordt overal in N. I. in tuinen aangekweekt.

De zaadkorrels zijn klein, zwart, langwerpig, min of meer hoekig, en zwellen in water op, waarin zij een blauwachtig slijm vormen (zie Deel I).

Het geneeskundige gebruik is hetzelfde als van Ocimum sanctum (*Bakalama*).

Boetoe kawanes (Bom. W. K.)
Zie: *Bientaroh.*

Boetoe kawanes (M.)
Djarong lalaki (S. en M.); *Ki meureit meirah* (S.).

Stachytarpheta indica Vail. (Verbenaceae)

Een heester, die door geheel N. I. in het wild en in tuinen groeit.

Een aftreksel van de bladeren, gemengd met *Adas* en *Poelassari* wordt, op Java, tegen dysenterie gegeven.

Een aftreksel van den wortel bezigt men tegen druiper.

De bladeren worden met kalk fijn gewreven en dat mengsel in den omtrek van ontstoken en gezwollen zweren en wonden geappliceerd.

Boetoe sétan (M.)
Zie: *Batoe sétan.*

Boetoen (S.)
Boetoen laoet (M.); *Boeton* (S.); *Boeton laoet* (M.); *Boewah*

boetoen (M.); *Hoetoem* (Amb.); *Kajoe boetoen* (M.); *Kalapa laoet* (M.); *Kalapa loepa* (M.); *Kèbun* (J.); *Koppo* (S.); *Lali* (J.); *Madjo* (T.); *Songgom lalaki* (S.); *Talisseij* (Mak.): *Toeton* (J.): *Tsjing ki* (Ch.).

Barringtonia speciosa L. (Myrtaceae).

Een hooge boom, die overal in N. I. langs de stranden gevonden wordt.

Het, door insnijding van den stam verkregen, sap wordt als diureticum inwendig toegediend.

De fijn gekneusde zaden worden gebrand en daarna met *Pinang*, *Banglaai* en *Tjenké* gemengd. Dit mengsel wordt gekauwd en het ingeslikte speeksel zou dan gunstig werken bij diarrhee en koliek.

Boetoen laoet (M.)
Zie: *Boetoen.*

Boeton (S.)
Zie: *Boetoen.*

Boeton gale (Mak.)
Boeton gole (Mak.); *Daoen batoe* (M.); *Lengsar* (S.).

Irina glabra Bl. (Sapindaceae).

Een hooge boom, die bijna overal in N. I. voorkomt.

De bast wordt in afkooksel gebezigd tot reiniging van het hoofdhaar en het dooden van luizen (zie Deel I).

Boeton gole (Mak.)
Zie: *Boeton gale.*

Boeton laoet (M.)
Zie: *Boetoen.*

Boewah (M.)

Vrucht (N.).

Dus zal men bij samenstellingen met *Boewah* dikwijls moeten zoeken op het tweede woord.

Boewah ati ati (Amb.)

Gatep pahit (M.); *Klepies* (Bk. de vruchten n. l.); *Rapoes* (Bk.); *Ratjoen laki* (Amb.); *Ratjoe lani* (Amb.).

Samadera indica GAERTN. (Simarubaceae).

Een boom, die overal in N. I. in tuinen voorkomt, vooral in de omstreken van Batavia.

Alle deelen bevatten een zuiver bittere zelfstandigheid, die door ROST VAN TONNINGEN daarin is gevonden en Samaderine genoemd wordt (Nat. Tijdschr. v. N. I. Deel XX, pag. 188). Die bittere stof komt vooral in de zaden voor.

Zoowel afkooksels van de zaden, als van andere deelen, ook de samaderine zelf kunnen als zuiver bitter middel gebezigd worden in de daarvoor aangewezen gevallen, dus bij atonie van het darmkanaal, verminderde galsecretie, enz. RHEEDE prijst een afkooksel der zaden aan bij cholera. BLUME zag er goede gevolgen van bij intermitteerende en remitteerende koortsen.

De dosis van den bast is 180 gram op 1,5 liter water tot 0.5 liter verkookt, en daarvan 3 × daags 60 gram te nemen.

Uit de zaden wordt een olie getrokken, die tegen rheumatische aandoeningen wordt ingewreven.

De bladeren worden uitwendig gebezigd tegen erysipelas.

De bast komt in den handel voor onder den naam Cortex nipa.

Boewah batoe (M.)

Zie: *Akel.*

Boewah boetoen (M.)

Zie: *Boetoen.*

Boewah frangi (Amb.)

Atjehnoot; *Cachoe*; *Katsjoe*; *West-Indische olifantsluis* (N.); *Boewah jakkies* (Men.); *Djamboe goeloe* (Bk.); *Djamboe iroeng* (M.); *Djamboe kadjoe* (M.); *Djamboe masson* (J.); *Djamboe médeh* (M.); *Djamboe monjet* (M.); *Djamboe soör* (Mak.); *Gora jakkies* (Men.); *Kadjoe* (M.); *Kadjou* (M.); *Kadjoe oetan* (M.): *Kontol monjet* (M.); *Mangga monjet* (M.).

Anacardium occidentale L. (Anacardiaceae).

Een boom, die overal in N. I. in tuinen voorkomt (Zie Deel I). De wortel werkt purgeerend; de bast adstringeerend. Door insnijding kan men uit den stam eene gomsoort verkrijgen (gomme d'acajou van den handel), die misschien prikkelende eigenschappen bezit.

Aan de zaden, die eerst goed afgewasschen en geroosterd moeten worden, schrijft men een opwekkende werking voor den geslachtsdrift toe.

Tusschen de schaal der noot en de zaden bevindt zich een zwart gekleurd, scherp bijtend, blaar trekkend, vergiftig vocht, dat een olieachtig scherp beginsel, Cardol, en een eigenaardig zuur, Acidum anacardicum, bevat.

De zaden zelf bevatten een, door uitpersing verkrijgbare, vette olie, die als vervangmiddel voor andere vette oliën dienen kan.

De vruchtschil bezigt men in afkooksel als mondspoeling bij scorbuut en andere mondaandoeningen.

De bast wordt in afkooksel vooral bij Indische spruw inwendig toegediend.

De vroeger officineele zaden bezigt men bij diarrhee.

De fijn gewreven bladeren worden, met goed gevolg, uitwendig gebruikt bij pemphigus (ook neonatorum) en bij andere blaarvormingen door huidprikkels, bijv. Spaansche vliegen, verbrandingen, enz. De epidermis vormt zich daarbij gewoonlijk zeer snel en regelmatig. Meestal verbindt men de *Daoen djamboe monjet* met eenige andere middelen en wel:

Daoen djamboe ajar (Folia jambosae vulgaris, var. palembanica);

Tĕmoe poetih (een scitaminee):

Tĕmoe itam (id.);

Bras meirah (roode rijst):

Daoen doewit doewitan (Folia acrostichi nummularifolii);

Pakies djarem (een polypodiacee):

Djamoer meirah (een Lycoperdonsoort);

Pasilan (algemeene benaming voor verschillende mossoorten, vooral voor die, welke op palmen voorkomen).

Het genoemde scherpe, zwarte vocht bezigt men als bijtmiddel op framboesiae, wratten, likdoornen en sproeten. Ook kan het als blaartrekkend middel worden gebezigd, maar men behoort daarmede voorzichtig te zijn, omdat er gemakkelijk belangrijke zwelling, met koorts, en somtijds ulceratie door ontstaat. Mocht dat het geval wezen, dan zijn inwendig salina en uitwendig liquor plumbi aangewezen. Ook verdient *djati*hout met water gewreven aanbeveling om de ontstoken plaatsen ermede te bedekken.

In het Deutsches Archiv für klin. Med. 1883, Bd. XXXIII, Hft. 6 vindt men een mededeeling van Wesener, waaruit blijkt, dat eene 37jarige vrouw belangrijk uitgebreid eczeem kreeg alleen door het dragen van een, met een draad doorboorde, vrucht dezer plant (Elephantenlaus) om den hals; zij meende daardoor eene menstruatiestoornis te kunnen opheffen.

Boewah goreh (M.)

Gondo (J.); *Katti katti* (M.); *Katti katti bĕsar* (M.); *Klitsji* (M.); *Klitsji bĕsar* (M.); *Klitsji laki laki* (M.); *Komarandji* (M.); *Mata hiang* (S.); *Rogare* (Mak.); *Sahoe* (J.); *Sehit* (Amb.); *Sehit ela* (Amb.); *Tamboe noeno* (Bg.).

Guilandina bonduc L. (Papilionaceae).
Caesalpinia bonducella.

Een vrij algemeen in N. I. voorkomende slingerplant.

De zaden zijn geel of grijs gekleurd, beenachtig hard, onregelmatig bolrond of eivormig, ongeveer 3/4 duim lang, en hebben een witten, meelachtigen, bitteren kern; zij bevatten een vaste olie, hars en een bittere stof.

De wortel en de zaden hebben een adstringeerend bitter beginsel; de laatsten werken ook braking verwekkend.

De gekookte jonge bladeren geeft men inwendig bij febris intermittens en bij helminthiasis.

De zaden worden bij verschillende darmaandoeningen en bij weeënzwakte toegediend. Daartoe worden zij tot poeder gewreven, waarvan tweemalen daags 0,5 tot 1 gram kan worden gegeven.

Dat poeder, met castorolie vermengd, wordt uitwendig gebruikt tegen hydrocele.

(Reeds IBN BAIJTAR beschreef in de 13e eeuw deze zaden en hunne werking).

Boewah hati (M. en T.)

Bona ati (S.); *Kajoe soelamoe* (M.); *Obat pamali* (Amb.); *Oepas massou* (T.); *Oepas poetih* (Amb.); *Panawar pitis* (M.); *Pĕnawar pitis* (M.); *Pengawar pitis* (M.); *Soelamoe* (M.); *Soelamoe kajoe* (M.).

Soulamea amara LAM. (Simarubaceae).

Een heester van Java en de Molukken.

RUMPHIUS noemt deze plant Rex amaroris, omdat alle deelen ervan buitengewoon bitter zijn en stelt de werking gelijk met die van radix senegae.

Boewah hatis (M. en T.)

Zie: *Atis*.

Boewah jakkies (Men.)
Zie: *Boewah frangi.*

Boewah kira kira (Amb.)
Niri (S.)

Xylocarpus obovatus Juss. (Meliaceae).

Een hooge boom van Java, Borneo en de Molukken.
De zeer bittere en adstringeerende eigenschappen van alle deelen dezer plant doen haar bezigen als middel bij diarrheën, fluor albus [in verbinding met den wortel van Sandoricum indicum (zie *Aij oelan*)], enz.

Boewah koan (M.)
Boewah rau oetan (M.); *Oeleroem* (Amb.); *Oeloeloen* (Amb.); *Oeleren* (Amb.); *Toropatti* (Bd.).

Dracontomelon sylvestre Bl. (Anacardiaceae).

Een zeer hooge boom, die vrij algemeen in N. I. verspreid is.
De bladeren worden inwendig, in aftreksel, gebezigd tegen aphthae tropicae.

Boewah langit (M.)
Zeepboom (N.); *Boewah saboen* (M.); *Larak* (J.); *Lĕrak* (M.); *Lorok* (J.); *Rarak* (M. en S.); *Rĕrèk* (M. en S.).

Sapindus rarak D. C. (Sapindaceae).

Een hooge boom, die vrij algemeen in N. I. voorkomt.
Onder het buitenste bekleedsel der vrucht bevindt zich een geelachtige, doorschijnende, taaie slijm, die flauw van reuk en walgelijk, bitter, eenigszins scherp van smaak is. Deze slijm lost in water op, onder vorming van schuim.

Zij bevat zeepstof, Saponine, die vroeger den naam Struthiine droeg, en verder pectine en koolzure kalk.

De vruchten worden als zeep gebezigd (zie Deel I) en dooden het ongedierte.

Boewah malakka (M.)
Malakka (M. en S.).

Emblica officinalis Gaertn. (Euphorbiaceae).

Een boom, die in vele tuinen in N. I. voorkomt.

De gedroogde, kegelvormige steenvruchten kwamen vroeger in de apotheken voor, onder den naam Myrobalani emblici en Bellirici, en werden tegen dysenterie, diarrhee en cholera gebezigd.

Boewah maloer (M.)
Zie: *Ampadoe broeang.*

Boewah nira (M.)
Zie: *Boeli boeli.*

Boewah nona (M.)
Schubappelboom (N.); *Manoa* (Mol.); *Mĕnona* (Bd.); *Sarabrassa* (Mak.); *Sirikaja* (M.); *Sirikainona* (T.); *Srikaja* (M.).

Anona reticulata L. (Anonaceae).

Deze kleine boom komt overal in Indië in tuinen voor (zie Deel I).

De bladeren zijn vliezig, langwerpig lancetvormig, ruw aan de ondervlakte.

Het vruchtvleesch kan bij Indische spruw worden toegediend.

De bladeren worden inwendig als vermifugum gegeven.

Uit het zaad wordt een sterk samentrekkend extract bereid, dat bij diarrhee en bij dysenterie gunstig zou werken.

De fijn gewreven bast wordt bij koorts en miltvergrooting (*sakit koewaja*) op de miltstreek geappliceerd: daartoe bereidt men er een pap van, door dien bast met water te wrijven.

De bladeren bezigt men uitwendig als rijp makend middel op abscessen.

Boewah oepas (Amb.)

Doelang doelang betina (M.); *Lolan ahoek* (Amb.); *Lolan lainoehi* (Amb.); *Lolan pantej* (Amb.); *Mattoea massin* (Bk.); *Oepas bidji* (M.); *Oepas kamaroengi* (T.); *Panawa soffo* (T.); *Roessoe lain* (Cr.); *Souniba laoet biberan* (T.); *Souniba laoet boubou* (T.).

Sophora tomentosa L. (Papilionaceae).

Een groote heester van Java, Sumatra en de Molukken.

In de bijna bolvormige zaden komt een purgeerend beginsel voor.

De zaden zijn zeer bitter en worden door de inlanders tegen diarrhee, vooral bij gestoorde galsecretie, gebezigd.

Zij droegen vroeger den naam Semina anticholerica, terwijl de wortel Radix anticholerica genoemd werd. Rumphius acht de toediening der zaden nuttig bij gonorrhee, bloedspuwing, kolieken en dysenterie, en vooral tegen het braken bij cholera.

Er wordt ook een antisyphilitische werking aan toegekend.

Boewah radja (Ti.)

Oost-Indische schroevenboom (N.); *Kajoe oelet* (J.); *Kajoe poetar* (M.); *Kajoe sawan* (M.); *Kĕkontolan* (S. en M.); *Kokontolan* (S.); *Poetar* (M. en S.); *Poetĕran* (M. en S.).

Helicteres isora L. (Sterculiaceae).

Een boomachtige plant van Java, Timor en andere eilanden in N. I.

Rumphius roemt de aanwending der vruchten, die hij Koningsvrucht noemt, tegen hevige koliekpijnen. De inlanders gebruiken daartoe veelal een afkooksel van het hout.

Boewah rau oetan (M.)
Zie: *Boewah koan.*

Boewah sawoe (M.)
West-Indische mispel (N.); *Kajoe sawoe* (M.); *Saauw manila* (M.); *Sahoe manila* (M. en J.); *Saoe manila* (M.); *Sawo manila* (M.); *Sawoe manila* (M.).

Sapota achras L. (Sapotaceae).

Een boom, die door geheel N. I. in tuinen wordt aangekweekt (zie Deel I).
De zaden zijn beenachtig, glanzend, zwart, aan de eene zijde met kleine, witte vaatjes bekleed.
De bast bevat een bitter melksap en wordt tegen koorts gebezigd (Cortex jamaïcienses).
De bittere zaden (Grana sapodillae) werken diuretisch en worden toegediend bij ziekten der organa uropoëtica; in groote giften verwekken zij pijn en zouden gevaarlijk zijn.

Boewah saboen (M.)
Zie: *Boewah langit.*

Boewah tarpandi (Lamp.)

Pterocarpus hypostictus Miq. (Papilionaceae).

Groeit op Sumatra.
De zwarte, harde schil wordt gestampt en dat poeder, *Babakan tarpandi*, als zeep tot dooding van ongedierte gebezigd.

Boewah tator (M.)
Zie: *Boeli boeli.*

Boewah tinta (Men.)
Glompan tita (Dj.); *Hanile oöa* (Amb.); *Hantap* (S.); *Hantap hoelang* (S.); *Kajoe tinta* (Men.); *Kaloempang boeroeng* (M.); *Kaloempang kĕtjil* (M.); *Kaloempang oetan* (M.); *Kaloempang tsendab* (Mak.); *Klompang* (M.) ook in de samenstellingen; *Mahuewan* (Amb.); *Marokka* (T.); *Tinta* (Men.).

Sterculia urceolata SM. (Sterculiaceae).

Een boom van Java, Timor en de Molukken.
Op Ternate wordt een afkooksel van den bast als emmenagogon gebezigd.

Boisoea (T.)
Zie: *Angajin.*

Bollong (J. en Bl.)
Zie: *Aij poetih I.*

Bomberettian (S.)
Zie: *Bengberrettian.*

Bombori (Bd.)
Zie: *Batata pantej.*

Bona ati (S.)
Zie: *Boewa hati.*

Bondor (S.)
Zie: *Baliego.*

Bondot (S. en J.)
Zie: I. *Areg henghé.*
II. *Bĕlondottan.*

Bonelau (Amb.)
Zie: *Aléa oetan.*

Bongok alas (J.)
Zie: *Boeboeni.*

Bongol bas (M.)
Gĕbang (S. en M.); *Gĕbang paleng* (S.); *Gĕmbang* (M.); *Kĕbang* (M.); *Lontar oetan* (M.); *Maänuno* (Amb.); *Majassa* (Cr.); *Makka noenoet* (Amb.); *Poetjoek* (S.); *Siger* (Br.); *Silar* (Cel.); *Wokka wokka* (Amb.).

Corypha umbraculifera L. (Palmae).

Groeit op Java, Sumatra en Celebes.

Uit den stam wordt sago bereid (zie Deel I en elke Mat. med).

De wortel is knollig en saprijk. Hij wordt in schijven gesneden en gedroogd; die schijven vertoonen een houtachtig weefsel, dat naar het middelpunt sponsachtig wordt; hij heeft een samentrekkenden smaak. Hij heet, bij Bontius, *Costus* en wordt door dien geneesheer als vervangmiddel voor radix hellebori genoemd.

Hoewel Horsfield beweert, dat deze wortel tot de emollientia moet gerekend worden, zegt Waitz, dat hij tot de adstringentia behoort. Een decoct van den wortel wordt door zwavelzuur ijzer zwart gekleurd: er is dus waarschijnlijk tannine in aanwezig.

De inlanders bezigen een afkooksel tegen diarrhee met buikpijn. Dat is wel aan te bevelen, daar het gebruik ervan de waterachtige ontlastingen een meer gebonden consistentie geeft en de pijnen vermindert.

De dosis is 30 gram op 500 gram water tot de helft verkookt: drie- of viermalen daags een wijnglas vol te nemen.

Ook de schors van dezen boom bezigt men als adstringens.

Bongol gĕdang (M.)
Zie onder: *Bijo.*

Bonteng (S.)
Zie: *Antimon.*

Boppo tseda (T.)
Zie: *Bapa tjepa.*

Boprŏon (J.)
Zie: *Andorwali.*

Borgka (J.)
Zie: *Affo.*

Bori (T.)
Zie: *Andorwali.*

Borie (M.)
Zie: *Adal adal.*

Boroero (M.)
Zie: *Adal adal.*

Bou batati (J.)
Zie: *Aroij katilang.*

Bragma (S.)
Ki kapas (S.); *Ki sauchum* (S.).

Guatteria macrophylla Bl. var. bragma (Anonaceae).

Een groote heester van Java.

De gekneusde bladeren worden als wondheelend middel gebezigd, vooral op ulcera mammae bij zogende vrouwen.

Brambang (R.)
Zie: *Bawang tjina.*

Brambang sirah (Snm. W. K.)
Zie: *Bawang tjina.*

Bramkwang oetan (M.)
Zie: *Bakoeng.*

Brapat gèlang (M.)
Doedoek (M.): *Kajoe stinggi* (M.); *Tjantigi* (S.).

Pemphis acidula Forst. (Lythrarieae).

Een groote heester, die overal in N. I. voorkomt.
De rauwe bladeren worden toegediend bij haemorrhoidale pijnen en bloedingen; ik zag daarvan zeer veel nut, en laat meestal van de versche bladeren pillen maken, waartoe per dag zes tot twaalf bladeren gebezigd worden, naar den leeftijd van den lijder. (Zie eene waarneming hierover van Dr. J. P. Kloos in het Gen. Tijdschr. v. N. I. Deel XXIV, pag. 101).
Ook wordt wel een koud infusum, met zeer weinig water bereid, gebezigd.
Uitwendig gebruikt men de bladeren, *Daoen doedoek*, als inwrijving bij pijnen in de onderste ledematen.

Bras (M.)
Gepelde rijst (N.); zie onder *Padi.*

Brawas (Pal.)
Pĕrawas (M.); *Prawas* (J.); *Tarawas* (M.); *Tĕrawas* (M.); *Trawas* (M. en J.).

Tetranthera brawas Bl. (Laurineae).

Een boom van Sumatra en Java.

De bast, die tot de aromatica behoort, wordt in aftreksel vooral bij buikpijnen gebezigd; ook de bladeren zijn daartoe bruikbaar en worden dan, met *Koenjit* en *Kĕtoembar* vermengd, afgekookt. Een inlandsch voorschrift is 6 *daoen trawas* met een kleine handvol *Koenjit* en een theelepelvol *Kĕtoembar* in water gekookt en daarvan 3 malen daags een kopje.

Brembets (J.)
Zie: *Ajam bakoekoe.*

Bretowali (S.)
Zie: *Akar mata ali.*

Bringin (R.)

Djadjawaij (S.); *Djadjawie* (M.); *Gagawaij* (S.); *Kiara jajava* (S.); *Waringin* (M. en J.); *Wehtes* (Alf. Min.).

Urostigma benjaminum Miq. (Artocarpeae).

Een groote, statige, zeer hooge boom, die door geheel N. I. langs wegen, op pleinen en begraafplaatsen en in tuinen aangeplant wordt.

De bladeren zijn lang gesteeld, eirond, langwerpig, eenigszins spits, gaafrandig of golvend aan den rand, perkamentachtig, glimmend, drienervig en geribd.

Het sap, dat veel kaoetschoek houdt, staat bij de inlanders als een oplossend geneesmiddel bekend.

Zij bezigen de gekneusde bladeren op gezwellen, vooral op bubonen, en kiezen daarvoor bladeren verkregen van kleine exemplaren van den *waringin*, zooals die niet zelden tegen den binnenwand van waterputten voorkomen.

Broetaka (Bl.)
Daoen sako (M.); *Kadjoe oetan* (M.); *Kadjou oetan* (M.); *Lau lassi* (T); *Lenat* (Amb.); *Lenat frangi* (Amb.); *Lewer* (Bd.); *Lewir* (Bd.); *Linat* (Amb.); *Linata* (Amb.); *Linata frangi* (Amb.); *Maibabo* (Cr.); *Rinat* (Amb.).

Semecarpus cassuvium SPRENG. (Anacardiaceae.)

Een hooge boom van de Molukken en Java.
De bladeren, die kaartachtig hard, langwerpig lancetvormig, aan de ondervlakte grijs, viltachtig zijn, en netvormige ribben hebben, worden uitwendig tegen herpes gebezigd.

Brogo wengi (J.)
Zie: *Aroij bodas.*

Brom (J.)
Zie: *Arak.*

Bunjieng (S.)
Zie: *Bisoroh.*

Bunpröon (Bl.)
Zie: *Andorwali.*

Daban (J.)
Harendong (S.); *Ki lampani* (S.).

Ardisia purpurea RWDT. (Myrsineae).

Een heester van Java.
De bladeren worden uitwendig in mengsels gebezigd bij pokken (zie onder *Ki lampani*).

Dabat goena (J.)
Zie: *Aijlaun ahussen II.*

Dadap (M).

Dadap blendoeng (S.); *Dadap blindoeng* (S.); *Dĕlongdong bĕtool* (Bl.); *Gĕlala itam* (M.); *Gĕlala laoet* (M.); *Gĕlala poetih* (M.); *Kajoe madjanang* (Mak.); *Madjanang* (Mak.); *Oekke* (Amb.); *Oekken* (Amb.); *Rara* (Mak.).

I. Erythrina L. spec. div., maar vooral:
II. Erythrina indica Lam. (Papilionaceae).
Lakkin (Cr.); *Nakkil* (Cr.); *Tjangkring* (M. en J.)

De Erythrina-soorten worden overal als schaduwboomen aangeplant. Zij bezitten zwarte stekels, driebladig gevinde bladeren en groote scharlaken roode bloemen.

De bladeren en de schors worden door de inlanders in afkooksel gebezigd tegen koorts en tegen asthma.

Het hout wordt met water afgewreven en dat water toegediend bij aandoeningen der piswerktuigen, vooral bij haematurie.

De bladeren bezigt men uitwendig tegen hoofdpijn, en fijn gewreven en tot eene pap gemaakt smeert men die op den buik bij kinderen als anthelminthicum en wrijft ze ook in tegen verschillende huidziekten.

Dadap blendoeng (S.)
Zie: *Dadap.*

Dadap blindoeng (S.)
Zie: *Dadap.*

Dadap bong (J.)
Dadap sunguët (S.); *Dadap wangi* (M.).

Erythrina spathacea D.C. (Papilionaceae).

Een van St. Domingo ingevoerde boom, die hier en daar in N. I. aangekweekt wordt, bijv. bij Batavia.

Een afkooksel van den bast en van de bladeren zou gunstig werken tegen asthma.

De sterk riekende bladeren worden fijn gewreven en uitwendig bij hoofdpijn gebezigd.

Zij worden in baden gedaan voor kinderen, die aan koorts lijden, waarbij dan het sap uit de bladeren tevens in de oogen gedroppeld wordt. Dat laatste wordt ook door kraamvrouwen gedaan.

Dadap minjak (M.)

Hypaphorus subumbrans, var. inermis HASSK. (Papilionaceae).

Een hooge boom van Java.
Het sap uit de jonge takken wordt als waschmiddel bij oogontstekingen gebezigd.

Dadap minjak tjoetjoek (M.)

Hypaphorus subumbrans, var. aculeatus HASSK. (Papilionaceae).

Een hooge boom van Java.
Het geneeskundig gebruik is even als dat der voorgaande plant.

Dadap sunguët (S.)
Zie: *Dadap bong.*

Dadap wangi (M.)
Zie: *Dadap bong.*

Dadauw (Bk.)
Zie: *Balam tambaga.*

Dahingora (T. en Men.)
Zie: *Aij tette laun maun.*

Dalimah (S. en M.)
Granaatappelboom (N.); *Dêlima* (M.); *Gangsalan* (J.); *Salioe* (Ch. Bo.).

Punica granatum L. (Granateae).

Een groote heester, die overal in N. I. gekweekt wordt (Zie elke Mat. med. en Deel I).

Het is niet noodig hier over de samenstelling en het gebruik van den wortelbast dezer plant uit te weiden.

Het groote voordeel voor het gebruik ervan in N. I. is vooral gelegen in de omstandigheid, dat men dien bast steeds geheel versch kan krijgen. Ofschoon in den regel een afkooksel ervan wordt gebruikt, kan voor kinderen ook een aftreksel van één deel op twee deelen water in aanmerking komen, als middel tegen taenia.

Hierbij moet worden opgemerkt, dat in N. I. meestal Taenia mediocanellata voorkomt en dat die worm een grootere dosis cort. rad. granat. ter afdrijving eischt dan de zeldzamer voorkomende Taenia solium. Botriocephalus latus ziet men bijna alleen bij pas uit Europa gekomen personen.

Een extract van den wortelbast wordt in de apotheken in voorraad bereid en in groote hoeveelheid naar Europa verzonden.

Een afkooksel van de zeer adstringeerende vruchtschil is veel in gebruik bij diarrhee, dysenterie en leucorrhee. Dikwijls wordt die schil verbonden met cort. rad. simarub. en cort. peruv. rubr., van ieder 2 tot 4 gram op 200 tot 250 gram collatuur. Die combinatie geeft bij katarrhale dysenterie dikwijls uitstekende resultaten. De vruchtschillen heeten in 't Chineesch *Peh sjia ljoe*, en worden door de Chineezen als anthelminthicum aangewend.

De bloemen worden in aftreksel gebezigd als mondspoeling bij scorbuut, Indische spruw en andere mondaandoeningen.

De dosis van den verschen wortelbast is in N. I. van 50—100 grammen, naar den leeftijd der lijders.

Dalimah katteh (S.)

Punica nana L. (Granateae).

Het gebruik is even als dat van *Dalimah.*

Dalimah itam (M.)
Dalimah soesoen (M.)

Punica granatum, **met roode bloemen.**

Dalimah konneng (S.)
Dalimah poetih (M.).

Punica granatum, met witte bloemen.

Deze variëteit is het meest gezocht als geneesmiddel.

Dalimah poetih (M.)
Zie: *Dalimah konneng.*

Dalimah soesoen (M.)
Zie: *Dalimah itam.*

Dammar mata koetjing poetih (M.)
Zie: *Biroe.*

Dangan dangan (M.)
Zie: *Bedh.*

Dangdur (S.)
I. Zie: *Ahamaijoe II.*

II. Salmalia malabarica S. en E. (Sterculiaceae).
Dangdur allas (S.); *Randoe agong* (J.); *Randoe alas* (J.); *Randoe lĕuwĕung* (S.)

Een zeer hooge boom, die overal in N. I. voorkomt.
Het water, waarin de wortels geweekt zijn, wordt bij darmaandoeningen gedronken.
De honig uit de bloemen werkt laxeerend en pisdrijvend (Endlicher).

III. Crataeva religiosa Forst. (Capparidae).

Een zeer hooge boom, op Java overgebracht uit Malabar. Het gebruik is hetzelfde als dat van *Baroenai*.

Dangdur allas (S.)
Zie: *Dangdur II.*

Dangdur gĕdeh (S.)
Djangkang (J.); *Fougul* (Bat.); *Kaloempang* (M.); *Kalompong* (Mak.); *Kĕpoh* (S.); *Keppo jangkang* (J.); *Klompang* (M.); *Marokka* (Amb.); *Taai kajoe* (M.); *Tahi kajoe* (M.).

Sterculia foetida L. (Sterculiaceae).

Een hooge, door geheel N. I. voorkomende, boom.
De bladeren zijn gevingerd, 7—9-tallig; de blaadjes gesteeld, elliptisch, lancetvormig toegespitst, viermalen langer dan breed, glad. De bloemen zijn zeer stinkend.
De bast wordt, in afkooksel, als zweet- en pisdrijvend middel gebruikt.
Te Tĕgal bereiden de inlanders van de bladeren, sterk gewreven met zwarte mieren (zie *Sĕmoet*), een oogzalf (P. v. Rees).

Dangora (M.)
Zie: *Aij lilin.*

Dansidan (M.)
Zie: *Akar penglasan.*

Daoen (M.)
Blad (N.); *Dawon* (M.); *Godong* (J.).

Folium.

Enkele planten dragen, in hun geheel, een naam samengesteld met het woord *Daoen;* die volgen hier. In andere gevallen zal men dus bij samenstellingen met *Daoen* op het tweede woord moeten zoeken. Wanneer de bladeren, als geneesmiddel gebezigd, een afzonderlijken naam dragen, heb ik dien telkens opgegeven, voor zoo verre het mij bekend was.

Daoen baba (M.)

Zwarte nachtschade (N.); *Daoen kopo kopo* (M.); *Dataga* (T.); *Leuntja* (S.); *Leuntja komier* (S.); *Leuntja monjet* (S.); *Randi* (S.); *Ranteh* (J.); *Ranti* (J.).

Solanum nigrum L. (Solanaceae).

Een, door geheel N. I. verspreide, zaadplant.

De bladeren zijn eirond, ruit-, lancet-, of wigvormig, somtijds hartvormig, gaafrandig of hoekig getand, golvend, fluweelachtig, $1^1/_2$ tot 2 duim lang.

De plant bevat veel Solanine.

De bladeren worden op kankerachtige en verharde zweren uitwendig gebruikt.

Rumphius zegt, dat de bladeren bij moeielijke verlossingen gebruikt worden. Ook bezigt men die plaatselijk bij tandpijn en als sialogogum, waartoe de inlanders tevens een fumigatie met de zaden aanwenden.

Daoen bati bati (M.)

Zie: *Aijlaun hiloe.*

Daoen batoe (M.)

I. Zie: *Boeton gale.*

II. Irina tomentosa Bl. (Sapindaceae).

Lengsar (S.).

Een hooge boom van Java, Sumatra en Timor, waarvan de bast als die van *Boeton gale* gebruikt wordt (zie ook Deel I).

Daoen bĕsar (M.)

Zie: *Baja I.*

Daoen bisol (M.)

Zie: I. *Aijlaun ahussen I.*

II. *Ampas ampas II.*
III. *Arian.*

Daoen bisolan (J.)
Zie: *Aij lilin.*

Daoen bitjétah (S.)
Zie: *Aijmahoe abba.*

Daoen boba (M.)

I. Collyris major VAIL. (Asclepiadeae).
Kĕmbang sisit peusieng (S.); *Kĕmbang sisit bessi* (S,); *Tiroe makir* (Amb.).

Een boomparasiet van Java en de Molukken.
Een aftreksel der bladeren geeft men inwendig tegen gonorrhoea en tegen framboesiae.

II. Physalis indica LAM. (Solanaceae.)
Daoen kopo kopo (M.); *Dotaga* (T.); *Loto loto* (M.).

Een zaadplant van de Molukken.
Een aftreksel der bladeren wordt inwendig toegediend tegen gonorrhoe, framboesiae, pokken, blaas- en nierlijden.

Daoen boeaja (M.)
Soelabeh (Cr.).

I. Dendrolobium umbellatum W. EN A. (Papilionaceae).
Goe (T.); *Gou* (T.); *Hategou* (T.); *Kadatoëan* (J.); *Mamiki*

pantej (Amb.); *Nasi nasi* (Amb.); *Oetta toboe* (Amb.); *Saloea* (Amb.).

II. Dendrolobium cephalotes BENTH. (Papilionaceae). *Kakadoëan* (S.); *Wale topo* (J.).

Heesters, die overal in N. I. voorkomen.

De bladeren worden, als kraamzuiverend middel na de verlossing, gegeten.

Daoen boelan (Men.)

Zie: *Aij poetih II.*

Daoen boelan baboeloe (M.)

Gamat (J., M. en Bl.); *Goemi ginati* (Amb.); *Wali hoelan hakoeloe* (Amb.).

Cocculus glaucus D. C. (Menispermaceae).

Een slingerplant van Amboina.

Een afkooksel der bladeren wordt inwendig toegediend tegen koorts en miltvergrooting en uitwendig als wassching tegen het uitvallen van het haar gebruikt.

Daoen boeroeng (M.)

Zie: *Akar tréba.*

Daoen dammar angoes (M.)

Zie: *Aijlaun ahussen toani.*

Daoen djarong (M.)

Zie. *Aijlaun ahussen toani I.*

Daoen doedoek (M.)

Zie: *Aroij kikontjang.*

NB. Niet te verwarren met *Doedoek.*

Daoen fransman (M.)
Daoen prasman (M.).

I. Zie: *Ajapanna.*

II. Gendarussa vulgaris Nees. E. (Acanthaceae)
Daussa (Bl.); *Gandaroesa* (M. en J.) *Handaroessa* (S.): *Sisangkil* (Mand.); *Sosa* (Amb.): *Tĕroes* (J.).

Een heester, die door geheel N. I. in tuinen en omheiningen voorkomt.

De bladeren zijn tegenoverstaand, lang-lancetvormig en glad.

Een afkooksel der wortels geeft men tegen koorts en tegen cholera. Horsfield beweert, dat de plant als emeticum werkt, wat Filet voor de bladeren tegenspreekt.

Een aftreksel der bladeren werkt als zweetdrijvend middel en kan bij katarrhale aandoeningen nuttig zijn.

Het sap der bladeren wordt aan kinderen toegediend bij hoest.

Uitwendig worden de bladeren gebezigd bij koorts en bij hoofdpijn, en ook op furunkels; geroosterd worden zij op rheumatische gewrichtszwellingen aangewend.

De fijn gesneden bladeren worden op de lendenen ingesmeerd bij locale pijn, waarbij zij met *Poelassarie*bladeren worden gemengd.

Bij koorts geeft men wel een bad met warm water, waarin de bladeren zijn geweekt.

Het sap, met olie gemengd, wordt bij klierzwelling ingeweven.

De bladeren, met zout gemengd, en in een doek gewikkeld worden om gezwollen gewrichten gelegd.

Een afkooksel der bladeren wordt als mondspoeling gegeven bij gingivitis (*goeam* op Sumatra; *indra* op Java).

Daoen galinggum (M.)
Galiengum (S.); *Gloegeh* (J.); *Kassoemba* (S.); *Kassoemba kling* (M.); *Ramboeta* (T.); *Taloekka* (Amb.).

Bixa orellana L. (Bixaceae).

Een uit Amerika overgebrachte, maar door geheel N. I. aangeplante heester; vooral in omheiningen.

De wortel is een aromatisch bitter middel, evenals de zaden; beide worden daarom bij koorts en bij maagaandoeningen toegediend.

Het roodachtige vruchtenmoes, dat naar viooltjes riekt, is samentrekkend en eenigszins laxeerend; het wordt toegediend bij bloedingen, diarrhee en blaassteenen. Ook zou het een antidotum zijn tegen vergiftiging met maniokka (zie Deel I).

NB. Deze plant levert de Terra orellana, Orlean, die wel tot kleuring van zalven gebezigd wordt, en vroeger als geneesmiddel, vooral bij bloedingen, werd gebruikt Het is de bekende kleurstof voor kaas.

Daoen gatel (M.)
Daoen kĕmadoe (M.); *Daoen sétan* (M.); *Kamadoe* (J.); *Kĕmadoe* (Bat.).

I. Urtica ovalifolia Bl. (Urticaceae).
Karbouwenbladeren (N.); *Daoen kerbo* (M.); *Dau lassi* (T.); *Djĕlatrong karbou* (M.).

Een heester van Java en de Molukken.

De bladeren zijn langwerpig, spits, met stompe tanden, aan de ondervlakte voorzien van kleine, dunne haartjes.

II. Laportea microstigma Gaud. (Urticaceae).
Poeloes malaba (S.) *Poeloes malehla* (S.).

Een kleine boom van Java.

III. Laportea stimulans Miq. (Urticaceae)
Poeloes djalatong (S.); *Poeloes idjoe* (S.).

Een heester van Java.

Waarschijnlijk wordt de naam karbouwenbladeren, *Daoen karbo,* ook wel gegeven aan II en III. Het meest is evenwel Urtica ovalifolia (I) in gebruik.

Indien de huid in aanraking komt met de haartjes der bladeren, ontstaat daardoor een stekende, brandende pijn, welke veel heviger is dan die door de gewone brandnetel (Urtica urens) veroorzaakt wordt. Bij herhaalde aanraking volgt een verhooging van den warmtegraad der huid met lichte zwelling, waarop kleine, verhevene, roode vlekjes zichtbaar worden, die hier en daar in elkaar vloeien. De pijn, die zich als stekend en brandend blijft voordoen, duurt na herhaalde aanraking, niet zelden langer dan een week. Waitz meent, dat alleen de uiteinden de huidzenuwen aangedaan worden en de capillaire vaten weinig van de inwerking ondervinden. De werking zou aan bicarbonas ammoniae te wijten zijn (zie *Aroij polat*).

De bladeren worden uitwendig gebruikt als huidprikkel, vooral bij paresen. Zij verdienen als zoodanig aanbeveling.

Het sap, door insnijding uit den stam van II verkregen, wordt bij conjunctivitis in de oogen gedroppeld.

Daoen gatel ajar (M.)

Jeukende slingerboon (N.); *Bioh-bioh* (Sum. W. K.); *Daoen kĕmadoe ajar* (M.); *Daoen sĕlan ajar* (M.); *Kakara gatel* (M.); *Kararaweah* (S.); *Katjang gatel* (M.); *Kira raweh* (S.); *Mangoeba* (Bd.); *Maobobo* (Amb.); *Maoha* (Amb.); *Maoha abbar* (Amb.): *Rara weha* (S.); *Raweh* (J.); *Raweh matjan* (J.).

Mucuna prurita Hassk. (Papilionaceae).

Een zaadplant, die door geheel N. I. in de vlakke streken voorkomt.

De peulen zijn min of meer S-vormig, dicht bekleed met stekelige haren.

Een aftreksel van den wortel en van de peulen werkt als diureticum en wordt bij hydrops toegediend.

Het afkooksel van den wortel, met honig gemengd, geeft men bij cholera.

De haren der peulen, met honig gemengd, worden als (waarschijnlijk mechanisch) wormdrijvend middel aan kinderen gegeven; ook worden zij tegen lintworm aanbevolen in electuarium. De dosis is verschillend naar den leeftijd, van 0,2—1,5 gram.

Die haren werken ook als een sterke huidprikkel en veroorzaken jeukte, roodheid, pijn, zelfs uitslag. Deze verschijnselen verergeren door wrijven, maar verminderen door inwrijving met olie.

Daoen gatel bĕsar (M.)

Zie: *Aij polat II.*

Daoen gatel mati (M.)

Daoen kĕmadoe mati (M.); *Daoen sétan mati* (M.); *Kladong* (S.); *Latang* (M. en J.); *Raweh matjan* (J.); *Sala* (Amb.) *Sosoeroe boboeto* (T.).

Fleurya interrupta Gaud. (Urticaceae).

Komt overal in N. I. voor.

De bladeren worden als weekmakend middel op abscessen gebruikt.

Daoen gĕndi (M.)

Bekerplant (N.); *Daoen gindi* (M.); *Daoen kĕndi* (M.).

I. Zie: *Aij tiba.*

II. **Nepenthes melamphora** Rwdt. (Nepenthae).

Kalok tjekko (J.); *Kentong awar* (J.); *Kentong samaar* (J.); *Pakoe sorok radja* (S.).

III. Nepenthes macrostachya Bl. (Nepenthae). *Katjong bĕroek* (M.).

Slingerplanten van Java, Sumatra en Borneo.
Het water, uit de bekers, wordt tegen hoest gedronken.

Daoen gĕtah gambir (M.)
Zie: *Akar kait kait III.*

Daoen gindi (M.)
Zie: *Daoen gĕndi.*

Daoen gossok (M.)
Zie: *Ampaleh batang.*

Daoen grisek (Bd.)
Zie: *Aijlaun nuvel.*

Daoen hati hati (M.)
Zie: *Aijlaun hitoe.*

Daoen hellebardies (J.)
Zie: *Aij tette laun maun.*

Daoen héran (M.)
Zie: *Bati bati.*

Daoen hidoep (M.)
Zie: *Alaun mahaij.*

Daoen kaki koeda (M.)
Zie: *Aijlaun kapepoeli.*

Daoen kambing (M.)

Drekhout (N.); *Goemira* (T.); *Goemira laoet* (T.); *Kadjeng tindjâ* (J. k.); *Kajoe taai* (M.); *Kajoe tahi* (J. n.); *Ki taai* (S.); *Lambeubeutang* (S.); *Lambeutang* (S.); *Lamboetang* (S.); *Taai kajoe* (M.); *Tahi kajoe* (M.).

Premna foetida RWDT. (Verbenaceae).

Een heester van Java, Borneo en de Molukken.

Het hout komt als *Kajoe taai* op de pasar's voor: het heeft een stroogele kleur en is zeer taai; de geur gelijkt op dien van menschelijke drekstoffen.

Door inlanders wordt *Kajoe taai* geschraapt en geraspt, met semen coriandri en semen carvi gemengd, veel inwendig gebezigd tegen koliekpijnen en meteorismus.

WAITZ beveelt het aan tegen verschillende nerveuse aandoeningen, als hysterie, hypochondrie; enz.

Hij laat daarvan een tinctuur bereiden door 1 gewichtsdeel fijn geraspt hout, gedurende acht dagen, bij eene zachte warmte, te laten trekken met 8 gewichtsdeelen spiritus vini rectificatus (Tinctura premnae foetidae). Van die tinctuur worden 30 tot 60 droppels pro dosi gegeven.

Uitwendig smeren de inlanders het fijn gestampte hout op den buik bij kinderen, als antihelmintihcum.

Daoen kambing kambing (M.)

Zie: *Poeding rimboe II.*

Daoen kamoening (M.)

Kaij moni (M.); *Kajoe moni* (M.); *Kamoening* (J., M. en S.); *Kamoening oetan* (M.); *Kĕmoening* (M.).

Murraya sumatrana ROXB. (Aurantiaceae).

Een heester, die door geheel N. I. voorkomt.

De bladeren zijn oneven gevind en hebben 5—7—9 blaadjes. De blaadjes zijn wigvormig of omgekeerd eirond, meestal stomp, soms puntig; de witte bloemen zijn zeer welriekend.

De bladeren worden tegen asthma gegeven.

Ook worden zij in verschillende *Djamoe's* (zie pag. 12) tegen buikpijn, verkoudheid, enz. gebruikt.

De olie, uit de bloemen bereid, *Minjak kĕmoening*, is vooral als cosmeticum bekend.

Daoen kapialoen (M.)

Zie: *Aijlaun sala*

Daoen kapoer (M.)

Zie: *Aijaur.*

Daoen kapal (J.)

Zie: *Aroij kikandel badak.*

Daoen karbo (M.)

Zie: *Daoen gatel I.*

Daoen katam (M.)

Zie: *Batata pantej.*

Daoen kĕmadoe (M.)

Zie: *Daoen gatel*, ook in de samenstellingen daarmede.

Daoen kĕndal (M. en Bl.)

I. Zie: *Aijpakka.*

II. Cordia suaveolens Bl. (Cordiaceae).
Kĕndal prit (S.); *Kofassa gaba gaba* (Min.).

Een boom, die op verschillende eilanden in N. I. voorkomt, vooral in boschachtige streken op de bergen.

Het aftreksel der bladeren en van den bast wordt tegen koorts gebezigd en ook toegediend bij mazelen, om het te voorschijn treden der vlekken te bevorderen; daartoe worden zij somtijds gemengd met de gedroogde bladeren van *Krak nasi.*

De bladeren gebruikt men uitwendig op den buik bij kraamvrouwen, en geeft ze haar ook inwendig met *Poelasari* gemengd.

NB. Ook andere Cordiasoorten komen in plaats van deze in aanmerking

Daoen kĕndi (S.)

Zie: *Daoen gĕndi.*

Daoen kĕntoet (M.)

Daoen koentoet (S. en M.).

I. Zie: *Aroij kahitoetan badak*, *gĕdeh* en *leumboet* voor de samenstellingen met *Daoen kĕntoet.*

II. Paederia foetida L. (Rubiaceae).

Hau ettoet (Amb.); *Kasimboekan* (S. en J.); *Semboekan* (J.); *Waijlo hittoeta* (Amb.).

Een slingerplant, die overal in N. I. voorkomt en die gebruikt wordt, zooals bij *Aroij kahitoetan badak* en bij *Aroij kahitoetan leumboet* is aangegeven.

Daoen kĕtjil (M.)

I. Zie: *Aijlaun mahaij.*

II. Melaleuca cajeputi Roxb. (Myrtaceae).

Gĕlam (M.): *Glam* (M.): *Kajoe gilam* (M.): *Kajoe poetih* (M.); *Kajoe poetih kĕtjil* (M.).

Een hooge boom uit de Molukken.

De bladeren en vruchten zijn rijk aan Oleum cajeputi.

De bast van dezen boom wordt door de Javanen als adstringens en als aromatisch middel gebruikt.

Daoen koekoeran (M. en S.)
Zie: *I. Aijlaun kapepoeli.*
II. Aijlaun uijn.

Daoen koentoet (S. en M.)
Zie: *I. Aroij kahitoetan badak*, *gědeh* en *leumboet* voor de samenstellingen *Daoen koentoet.*
II. Daoen kěntoet II.

Daoen koepang (J. en M.)
Gevleugelde cassia; *Echt Manillahout* (N.); *Daoen koerap* (M.); *Galingang* (Mand.); *Glengang* (M.); *Kan tsjoa* (Ch.); *Kateppeng* (J. S. en Bl.); *Kateppeng badak* (S.); *Kateppeng kebo* (J.): *Kepipieng* (Bk.); *Kěteppeng* (M.); *Kěteppeng badak* (M.); *Kěteppeng běner* (S.); *Kěteppeng karbo* (M.); *Ki manilla* (S.); *Ki manilla běner* (S.); *Koerap* (M.); *Korap* (M.); *Mata těkel* (Min.): *Saja marra* (T.).

Cassia alata L. (Caesalpinieae).

Een heester, die overal in N. I. groeit; meestal in kreupelbosschen met vochtigen bodem.

De bladeren zijn 8—14-parig gevind; de blaadjes omgekeerd eirond of langwerpig, stomp aan de punt, glad; de bladsteel is driekantig.

Een aftreksel de bladeren (15—30 gram op 250 gram water) werkt als purgans en wellicht als diureticum.

De wortel, de bast, maar vooral de bittere, stinkende bladeren (Folia cassiae herpeticae) worden met zout en azijn of citroensap fijn gewreven en bij verschillende huidaandoeningen, vooral bij herpes circinatus, met goed gevolg, gebruikt. Men bereidt eene Tinctura cassiae alatae tot uitwendig gebruik uit de genoemde plantendeelen, door daarvan 1 deel op 10 deelen spiritus koud te trekken.

Daoen koerang (M.)
Zie: *Aijlaun uijn*

Daoen koerap (M.)
Zie: *Daoen koepang.*

Daoen koijn (M.)
Zie: *Aijlaun nuvel.*

Daoen kopo kopo (M.)
Zie: *I. Areg henghé.*
II. Daoen baba.
III. Daoen boba II.

Daoen lakka (M)
Daoen salawar (M): *Hennah* (M.); *Inei* (Mand.); *Kajce lakka* (M.); *Lakka boetoe* (M.): *Patjar* (M. en S.); *Patjar djawa* (M.); *Patjar koekoe* (M.); *Patjar pĕtok* (M.); *Patjar tjalong* (M.); *Patjar tjina* (M.); *Tambako oetan* (M.); *Tambakoe oetan* (M.); *Tingi lakka* (Bd.); *Tsjin kahoe* (Ch.).

Lawsonia alba Lam. (Lythrarieae).

Een heester, die overal in N. I. in tuinen wordt aangeplant (zie Deel I.)

De bladeren zijn kort gesteeld, elliptisch lancetvormig, gaafrandig; de bloemen zwavelgeel gekleurd.

De wortel van deze plant is de Radix alcannae vera, hij is donker bruinrood en smaakt zacht samentrekkend; hij bevat acidum gallicum en een roode kleurstof.

Het hout wordt tot houtskool verbrand en die gegeven bij Indische spruw.

De bladeren, die dienen tot het roodverven der nagels en in de samenstelling der *Tjilak* (zie dat woord) voorkomen, worden zacht gekneusd bij paronychia en onychia gebruikt bij wijze van koud cataplasma: ik bezigde die zeer veel en met goed gevolg.

De bladeren en de bloemen worden gekauwd tegen de mondaandoening bij Indische spruw.

De versch gekneusde bloemen worden, in een zakje genaaid, uitwendig gebruikt bij cephalalgie.

Uit de bloemen wordt een geurige olie gestookt, die bij rheumatische aandoeningen wordt ingewreven [*Minjak patjar* (M.); *Minjak lakka* (M.)].

Een extract uit de bloemen achten de inlanders nuttig tegen lepra.

De versch gekneusde bladeren worden ook als verkoelend middel gebruikt bij een brandend gevoel aan de voetzolen.

Daoen lakoem (M.)

Zie: *Aijlaun sala.*

Daoen lida lida (M.)

Daoen loba moeloet (M.); *Mada mada* (M.); *Salisoe* (Amb.); *Sarisoe* (Amb.).

Phanera (?) lingua Miq. (Papilionaceae).

Een slingerplant uit de Molukken.

Den, in stukken gesneden en gekookten, wortel bezigt men als toevoegsel in baden bij verschillende aandoeningen.

Daoen loba moeloet (M.)

Zie: *Daoen lida lida.*

Daoen loeda (M.)

A B C kruid (N.); *Jottang leumboet* (S.); *Sëroenen* (J.); *Soeba goratsji* (T.).

Spilanthes pseudo-acmella L. (Compositae).

Een kruid van Java, Borneo en de Molukken, vooral gekweekt in tuinen.

De bladeren zijn tegenoverstaand, gesteeld, lancetvormig, ruw, vliezig, zaagtandig met gespitste, kromme punten.

Het kruid wordt in- en uitwendig gebezigd tegen rheumatische pijnen. Daartoe mengt men het met *Adas* en *Poelasari*.

Gekauwd wordende bevordert het de speekselafscheiding en het wordt tegen kies- en tandpijn op die wijze gebezigd.

NB. De naam *A B C kruid* heeft het ontvangen, omdat de Arabische schoolmeesters het aan hunne leerlingen geven in de meening, dat zij dan de letters beter leeren uitspreken.

Daoen loeloean karbo (J.)
Kiesiek (Sum. W. K.); *Saoentjoen* (S.); *Saucheum* (S.).

Panicum palmaefolium Koen. (Gramineae).

Groeit op Java en Sumatra.

De jonge uitspruitsels geeft men aan kraamvrouwen na de bevalling te eten.

Daoen maniran karbo (J.)
Zie: *Abo abo.*

Daoen maneh maneh (Mol.)
Zie: *Babing.*

Daoen mangkok (M.)
Zie: *Aijlaun nuvel.*

Daoen mata panas (M.)
Zie: *Asso telina.*

Daoen moeka manis (M.)
Zie: *Aijlaun ahussen II.*

Daoen moeka sakit (M.)
Zie: *Aijlaun ahussen I.*

Daoen moreto (M. en T.)
Tsjìli abbal (Amb.).

Adhatoda moretiana Miq. (Acanthaceae).

Groeit in de Molukken en op Java.

De bladeren kwamen vroeger in de apotheken voor als Folia adhatodae. Men schrijft er een krampstillende werking aan toe (zie ook *Boeboekoean.*)

De bloemen, maar ook de bladeren en de wortels, worden in afkooksel gegeven tegen asthma en tegen febris intermittens.

Het sap der bladeren, met verschen gemberwortel gemengd, geeft men bij asthma, kramphoest en koorts (8 grammen sap met 2 grammen rad. zingib. recent.)

De versche plant is een nader medisch onderzoek waardig.

Daoen oerat (M.)
Daoen ottot (M.); *Kì oerat* (S.); *Koeping menjangan* (M.); *Tjĕli* (S.).

Plantago major L. (Plantagineae).

Groeit op al de Sunda-eilanden.

De bladeren worden veel gebruikt op versche wonden en ulcera, ook bij omloop en nagelbedontsteking.

Daoen ottot (M.)
Zie: *Daoen oerat.*

Daoen panahaw (M. en J.)
Zie: *Ajapana.*

Daoen panoe (M.)
Gagaboesan (S.); *Sajor panoe* (M.).

Jussiaea angustifolia Lam. (Onagrarieae).

Eene plant uit de Molukken en van Java.
Het gekneusde zaad wordt bij vitelligo (*panoe*) ingewreven.

Daoen papeda (M.)
Zie: *Aijlaun nuvel.*

Daoen papeda papoea (M.)
Zie: *Bilio maman.*

Daoen patma (J.)
Zie. *Aijokkol kĕtjil.*

Daoen patji patji (M.)
Zie: *Bati bati.*

Daoen pĕgagan (M.)
Zie: *Aijlaun kapepoeli.*

Daoen pitis (M.)
I. Zie: *Aroij kikandel badok.*

II. Hoya rumphii Bl. (Asclepiadeae).
Pitties pittiesan (Bl.); *Wale bèsè* (Amb.).

Een slingerplant, die overal in N. I. voorkomt.
Een afkooksel der bladeren wordt toegediend bij gonorrhee.
De bladeren bezigt men uitwendig als wondheelend middel.

Daoen poeding (M.)
Zie: *Aij lilin.*

Daoen poetat (M.)
Zie: *Bangoeng.*

Daoen poetri (M.)
Zie: I. *Aijlaun maroea.*
II. *Aij lilin.*

Daoen prada (M.)
Zie: *Aij lilin.*

Daoen prasman (M.)
Zie: *Daoen fransman.*

Daoen ramboet (M.
Zie: *Akar sambang.*

Daoen sako (M.)
Zie: *Broetaka.*

Daoen salari boelan (M.)
Zie: *Boenga djangan.*

Daoen salawar (M.)
Zie: *Daoen lakka.*

Daoen sarong boerong (M.)
Zie: *Akar tréba.*

Daoen sasapo (M.)
Daoen sĕsapoe (M.): *Daoen sipat* (M.); *Sidagori lalaki* (S.): *Talla hoho* (Mak.); *Tigo* (T.); *Tubi pokkol* (Amb.).

Sida acuta L. (Malvaceae).

Deze plant komt overal in N. I. voor.
De wortel is bitter en wordt bij chronische diarrhee gegeven.
De wortel wordt gekauwd bij kiespijn.
Het gekneusde kruid dient tot rijpmakend middel op abscessen.

Daoen sĕdjoek (M.)
Zie: *Aijhuaa.*

Daoen sĕntak (M.)
Zie: *Aijlaun kapepoeli.*

Daoen sĕsapoe (M.)
Zie: *Daoen sasapo.*

Daoen sétan (M.)
Zie: I. *Aijlaun kapepoeli.*
II. *Bati bati.*
III. *Daoen gatel,* ook in de samenstellingen.

Daoen sĕtjang (M.)
Braziliehout (N.); *Kajoe sapan* (M.); *Kajoe sĕtjang* (M.); *Lolan* (Amb.); *Roro* (T.); *Sampang* (J.); *Sapa* (Mak.): *Sapan* (M.); *Sĕpang* (M.); *Sĕtjang* (S. en J.) *Soenia* (T.); *Soepan* (Bi.); *Tjang* (Bl.).

Caesalpinia sappan L. (Caesalpinieae).

Een slingerplant, die overal in N. I. in vlakten, vooral veel in omheiningen groeit.

Het hout bevat acidum tannicum en acidum gallicum.

Een afkooksel van het hout wordt inwendig als bloedstelpend middel gegeven bij bloedspuwing, bloeddiarrhie, enz.

Een koud aftreksel van het hout dient als adstringeerend oogwater voor katarrhale oogontsteking, en wordt meestal alleen bij kinderen gebruikt.

Het hout is een goed vervangmiddel voor campechehout, en wordt in dezelfde doses toegediend.

Daoen sipat (M.)
I. Zie: *Andong.*
II. Zie: *Daoen sasapo.*
III. Eclipta alba Hassk. var. erecta (Compositae).

Opstaande taanbloem (N.); *Daoen tarita* (Bd.); *Daoen tinta* (M.): *Kasimboekan* (S. en J.); *Makkou* (M.); *Oering aring* (S); *Orang aring* (M. en J.); *Semboekan* (J.); *Wangi malako maibo* (T.).

Deze plant groeit overal in N. I. (zie ook: *Bawang kapal*). Het sap wordt tegen hoest inwendig toegediend en uitwendig gebezigd tot bevordering van den haargroei.

Het kruid wordt fijn gewreven en dan uitwendig als verkoelend middel gebezigd; men gebruikt het ook bij verschillende huidaandoeningen, zelfs bij lepra.

Daoen soeggi (M.)
Zie: *Andong watoe.*

Daoen soeroe (J.)
Soedoe (J.); *Soesoeroe* (S.); *Sosoeroe* (S.).

Euphorbia antiquorum L. (Euphorbiaceae).

Een heester van Java, groeiende langs de stranden en bij bouwlanden.

Het melksap dezer plant houdt veel Euphorbium en hars. Men vindt er kaoetschoek, myricine en eenige zouten in.

De Arabieren bereiden er met meel pillen van, die sterk drastisch en diuretisch werken.

Uitwendig wordt het sap gebezigd tegen rheumatismus en dan meestal vermengd met olie uit Sesamum indicum (zie *Alaloen*) bereid.

De gomhars, gemengd met *Tĕmoe lawak*, bezigt men op Java uitwendig tegen scabies.

Daoen sompitan (M.)
Zie: *Bakoeng.*

Daoen tali (M.)
Zie: *Akar penglasan.*

Daoen tallan (Bd.)
Zie: *Aij poetih II.*

Daoen tamman (J.)
Zie: *Aij tetle laun maun.*

Daoen tapalewan (Sum. W. K.)
Zie: *Aijlaun nuvel.*

Daoen tarita (Bd.)
Zie: *Daoen sipat III.*

Daoen tidoran (M.)
Zie: *Aroij reba bangon.*

Daoen tidor tidor (M.)
Zie: *Aroij reba bangon.*

Daoen tinta (M.)
Zie: *Dawon sipat III.*

Daoen tinta (Bd.)
Kĕrambil kĕrambil katik (Sum. W. K.); *Mamaniran* (M.); *Maniran* (M.); *Mĕmaniran* (S.); *Nanangkaän gĕdeh* (S.); *Patikan* (J.); *Sidoekoen anak* (Sum. W. K.).

Euphorbia thymifolia Willd. (Euphorbiaceae).

Deze plant komt bijna overal in N. I. voor langs de wegen en in weilanden.

Het kruid is zacht adstringeerend en licht aromatisch; gedroogd riekt het naar thee.

Een afkooksel van het kruid wordt tegen diarrhee en tegen ascariden aan kinderen toegediend.

Aan volwassenen geeft men, tegen diarrhee en dysenterie, het kruid, met *Adas*, *Poeloesari* en water fijn gewreven.

De fijn gewreven plant wordt op wonden en gezwellen geappliceerd en het melksap ingedroppeld bij maculae corneae.

Daoen tjietjiap (S.)
Zie: *Bati bati.*

Daoen tjinta (M.)
Zie: *Aijlaun mahaij.*

Daoen toëdjin (Sum. W. K.)
Zie: *Aijlaun maroea.*

Daoen toelak (J.)
Zie: *Aij lilin.*

Daoen toemboe daoen (Bk.)
Zie: *Boentieries konneng.*

Daoen tokol manoesia (M.)
Zie: *Alaun mahaij.*

Daoen tsjoe tsjoe ramboet (M.)
Zie: *Asam toesoer.*

Daoen ulang ulang (M.)
Zie: *Boenga djangan.*

Daoen wĕdoesan (M.)
Garoet badak (S.).

Lantana mixta L. (Acanthaceae).

Een heester, die op Java als sierplant in tuinen en langs [illegible]iningen voorkomt.

De sterk aromatische bladeren worden in baden bij rheumatische aandoeningen gebezigd.

Daoena (Alf. Min.)
Zie: I. *Amme.*
II. *Bido masoffo.*

Darah (M.)
Bloed. (N.).

Sanguis.

Het menstruaalbloed [*Darah boelan, Darah tjemmar kain, Darah kain kottor* (M.)] van eene oudere zuster wordt te drinken gegeven aan jongere zusters bij de eerste verschijnselen van het optreden der menstrua, ten einde de ontwikkeling gemakkelijker te maken. (Zie ook *Ajam* en *Boeroeng platok bawang,* waarvan het bloed als collyrium gebruikt wordt).

Darangdang bejas (S.)
Zie: *Bisoroh hiedung.*

Darestera (Mak.)
Zie: *Boenga djangan.*

Daringoe (M.)
Zie: *Aij wahaoe.*

Dassoen (Sum. W. K.)
Zie: *Bawang bodas*

Dataga (T.)
Zie: *Daoen baba.*

Dau lassi (T.)
Zie: *Daoen gatel I.*

Daussa (Bl.)
Zie: *Daoen fransman II.*

Daussa (*A*mb.)
Zie: *Bakoeng I.*

Dawon (M.)
Zie: *Daoen*, ook in de samenstellingen met dat woord.

Dĕdĕk (M.)
Zemelen (N.)

Furfures (zie Deel I en elke Mat. Med.).

De naam der plant, waarvan de zemelen afkomstig zijn, volgt achter het woord *Dĕdĕk*; dus rijstzemelen, *Dĕdĕk padi*; tarwezemelen, *Dĕdĕk trigoe*, enz.

Dĕdĕl (J.)

Dezen naam geven de Javaansche doekoens aan het uiteinde, de jonge bladeren van Areca catechu L. (zie *Boä*).

Dĕdĕlangan (S.)
Zie: *Aijlaun paja mata II.*

Dèdès (J.)
Muskus (N.).

Moschus (zie elke Mat. med.).

De op Java voorkomende *Dèdès* (van den *Kantjil*, Moschus javanicus) wordt gebruikt ter inwrijving op de huid, waarin men een voorbehoedmiddel ziet tegen de besmetting door pokken.

Dedie (Alf. Min.)

Jal (Amb.); *Jar* (Amb.); *Kanari* (M.); *Kanari pandjang* (M.); *Kitoewah* (S.); *Nanari* (Mol.); *Niha* (T.); *Nija* (T.).

Canarium commune L. (Burseraceae).

Een hooge boom, die in geheel N. I. meestal in tuinen voorkomt.

De pitten zijn plat, langwerpig, met een kastanjebruin gekleurd zaadvliesje bekleed, en bevinden zich ten getale van twee of drie in een olijfvormige steenvrucht (Nuclei canarii).

Deze pitten kunnen in plaats van zoete amandelen gebruikt worden (zie Deel I); zij houden iets meer vette olie dan amandelen. Een goede emulsie kan gevormd worden door 50 gram kanaripitten af te wrijven met 500 gram water, op dezelfde wijze als amandelmelk bereid wordt.

Men zegt dat de gom uit dezen boom in werking overeenkomt met balsamum copaivae (HORSFIELD).

Dĕlima (M.)

Zie: *Dalimah*, ook in de samenstellingen met dat woord.

Dĕlima laoet (M.)

Zie: *Boeli boeli*.

Dĕlongdong betool (Bl.)

Zie: *Dadap*.

Demong (J.)

Zie: *Aij lilin*.

Dengen (Mak.)

Zie: *Aij makianinoe*.

Dĕringoe (M.)

Zie: *Aij wahaoe*.

Dillem (S. en M.)
Djoekoet teklam (S.)

Pogostemom sp. div. (Labiatae.)

Deze planten vindt men op Java (zie Deel I.).
De bladeren, die zeer geurig zijn, worden in verschillende in- en uitwendige geneesmiddelen gemengd, maar hebben geen waarde als medicament. De bekende patchouli is van deze planten afkomstig.
De inlanders leggen de jonge takjes tusschen de kleederen ter wering van ongedierte.

Diloewak (J.)

Grewia microcos L. (Tiliaceae).

Een heester van Java.
De geheele plant is bitter-aromatisch, samentrekkend.
De bladeren en de bast worden gebezigd, vooral in aftreksels.

Dinga dinga (T.)
Zie: *Akar koessoe.*

Dingin dingin (Mand.)
Zie: *Boentieries konneng.*

Djadam (J.)
Aloë (N.); *Djadĕm* (J.).

Aloë vulgaris D. C. (Liliaceae.)

Deze plant komt veel in N. I. in tuinen voor.
Men bereidt er aloë (zie elke Mat. med.) uit.

Een aftreksel der bladeren wordt als purgeermiddel toegediend.

De gekneusde bladeren legt men als verkoelend middel bij hoofdpijn op het voorhoofd.

Ook worden zij wel bij ulcera cruris gebruikt.

Het sap uit de bladeren bezigt men als hoofdwassching en tot het dooden van luizen.

NB. 't Is der opmerking waard, dat men op deze plant nooit bladluizen en dergelijke insekten aantreft.

(Zie verder Deel I en *Lida boäja.*)

Djadem (J.)

Zie: *Djadam.*

Djadjawaij (S.)

Zie: *Bringin.*

Djadjawie (M.)

Zie: *Bringin.*

Djagong (S. en M.)

Maïs (N.); *Bazar* (Ti.); *Miloe* (Mol.); *Sadih* (Sum. W.K.); *Taindeh* (Alf. Min.).

Zea mays L. (Gramineae.)

De maïs komt overal in N. I. gekweekt voor (zie Deel I.)

Van deze plant worden de pistillen, in 't Maleisch *Bongol*, gebezigd, dat wil zeggen de verdikte, kurk-sponsachtige spil, met de daaraan gehechte, overgeblevene glumae en valvulae van de vruchtaren, ontdaan van de graanvruchtjes. Ook de glumae en valvulae zonder de spil worden gebruikt.

Volgens H. Vassal bevatten die pistillen een bittere extractiefstof, die met ergotine overeenkomt en waarschijnlijk een glucosid is; bovendien, in aether oplosbaar, vet en verzeepte

carbonas kalicus. De bedoelde extractiefstof is oplosbaar in water en in alcohol; zij kan dus door infusie uit de stronken worden verwijderd.

Volgens chemiesch onderzoek van P. J. Maier bevatten 100 gewichtsdeelen spillen:

Water............	1,5157
Plantenvet........	1,3655
Suiker............	2,7221
Gom, met een weinig amylum........	4,6947
Extractiefstof, oplosbaar in water en alcohol..........	3,7219
Proteïnestoffen.....	3,6452
Cellulose..........	66,38093
Aetherische olie....	sporen.
Asch.............	2,31267

De asch bestaat uit:

Kali.............	0,68117
Kalkaarde........	0,03599
Magnesia...... ...	0,25552
Kiezelaarde.......	0,76288
Phosphorzuur	0,36731
Chloornatrium....	0,0608
Chloorkalium.....	0,149
Zwavelzuur	sporen.
IJzeroxyde	sporen.

Sommigen beweren, dat deze maïsspillen lithium houden.

Een infusie dier pistillen werkt diuretisch.

Reeds in 1859 werd in verschillende Nederlandsche en andere dagbladen gewezen op de geneeskracht van de stronken der maïs bij niersteenen. Dr. G. Wassink gaf in Deel IX van het geneeskundig Tijdschrift voor N. I. op pag. 641: »Mededeelingen omtrent de geneeskracht van de cellen der Turksche tarwe" en verhaalde daar vier gevallen, waarin hij het middel met goed gevolg had toegediend; de Heer A. J. van der Burg gaf eene mededeeling over dat onderwerp in Deel XIV van dat Tijdschrift op pag. 637, waaruit ook succes bleek. In mijne eigene praktijk heb ik het middel in een groot aantal gevallen van niersteenen met koliekpijnen toegediend en steeds met goed gevolg.

Een hoofdzaak is, dat men het zeer lang, somtijds een paar jaren, late doornemen.

De dosis is volgens Wassink 50 gram op 750 water, verkookt tot 550 gram. en daarvan 2maal daags een wijnglas;

volgens A. J. VAN DER BURG zes, niet te rijpe, spillen met 700 gram water tot 350 gram verkookt, 's morgens en 's avonds zulk eene hoeveelheid lauw warm te nemen. Ik schrijf, bij langdurig gebruik voor 3 spillen in stukken gesneden op een wijnflesch kokend water (750 grm.), alleen afgetrokken, niet gekookt, en daarvan 3maal daags een theekopje.

Of de gedroogde stronken, die ik naar Nederland zond, de zelfde uitwerking hebben, betwijfel ik.

Djahè (S. en M.)
Zie: *Aléa.*

Djahl (S. en M.)
Zie: *Aléa.*

Djai soe (Ch. Bo.)
Zie: *Anoer.*

Djajantie (S.)
Djijanti (S.).

Sesbania aegyptiaca PERS. (Papilionaceae).

Een heester, die op Java en Timor in tuinen voorkomt.
Dit kruid behoort tot de adstringentia.

Djajem (Bk.)
Zie: *Birindjene.*

Djalam garo (T.)
Zie: *Asam toesoer.*

Djalatrang (S.)
Gĕlatrang (S.)

I. **Aromadendrum elegans** Bl. (Magnoliaceae).
Ki loengloeng (S.)

II. **Michelia montana** Bl. (Magnoliacea).
Galatrang (S.); *Madang tjampakka* (M.); *Mĕdang tjampakka* (Bl.); *Mangliet bodas* (S.); *Tjampaka goenoeng* (M.).

Hooge boomen van Java, Sumatra en Bangka.

De bast is aromatisch bitter en gelijkt eenigszins in werking op cascarille.

Uit deze plant bereidt men een aetherische olie, *Minjak tjampakka goenoeng.*

Djali (J.)
Djali botoe (J.); *Handjĕulih* (S.); *Hanjereh* (S.); *Hanjereh leutiek* (S.); *Saleh* (Mol.); *Sinkoer batoe* (Sum. W. K.).

Coix lacryma L. (Gramineae).

Deze plant groeit bijna overal in N. I.

Een infusie der vruchten, van de schil ontdaan, is zeer verfrisschend en werkt als diureticum en stomachicum.

Het steenachtig omhulsel der zaden bezigt men als pisdrijvend en versterkend middel, vooral bij waterzucht en longtering.

Djali botoe (J.)
Zie: *Djali.*

Djamakka (S.)
Zie: *Akar tjamakka.*

Djambeh (S.)
Zie: *Boä.*

Djambeh bĕnèr (S.)
Djambeh soesoe (S.); *Pinang boeboe* (M.); *Pinang loeloeng* (S.); *Pinang loendoeng* (S.); *Pinang poetih* (M.); *Pinang sinagar* (M.); *Pinang tjinaga* (M.); *Pinang wangi* (M.).

Areca alba Rmph. (Palmae).

Groeit op Java en in de Molukken.
Het gebruik is hetzelfde als dat van *Boä.*

Djambeh loeng loeng (S.)

Areca alba Rmph. var. oblonga. Hassk. (Palmae).

Groeit op Java en wordt gebruikt als *Boä.*

Djambeh rendeh (S.)
Jamper ender (S.); *Pinang rendah* (M.); *Pinang rendeh* (M.); *Pinang rendi* (M.).

Areca triandra Roxb. (Palmae).

Komt voor op Java, Sumatra en Amboina en wordt gebruikt als *Boä.*

Djambeh soesoe (S.)
Zie: *Djambeh bĕnèr.*

Djamblang (M.)
Djoeät (M. en J.); *Djoeët* (M. en J.); *Doaät* (S.); *Doeoet* (S.); *Doewеh* (Bl.) *Doewet* (J.); *Jamblang* (S., M. en J.); *Jambolang* (S., M. en J.); *Joenglang* (J.); *Oebar* (S.); *Rapa djawa* (Mak.).

Syzygium jambolanum Roxb. (Myrtaceae).

Een boom, die door geheel N. I., in tuinen, voorkomt.
De bast bezit adstringeerende eigenschappen.

Een afkooksel van den bast wordt tegen diarrhee, met goed gevolg, toegediend.

Door Banatvala (Britsch-Indië) wordt de schil der vrucht aanbevolen tegen glucosurie. Hij constateerde, reeds 48 uren na de toediening ervan, vermindering van de hoeveelheid uitgescheiden urine en van het suikergehalte. Later verdwijnt de suiker geheel, ook al worden amylacea gebruikt.

Djamboe (S. en M.)
Heas (S.).

Jambosa Rmph. spec. div. (Myrtaceae). (Zie Deel I).

Zooals uit de volgende aanteekeningen zal blijken, bevatten vele Jambosa-soorten een tamelijk groote hoeveelheid tannine in den bast, de bladeren, de vruchten, enz. Die deelen worden niet zelden als adstringeerende middelen aangewend en verdienen aanbeveling, omdat zij zoo gemakkelijk verkrijgbaar zijn en te huis kunnen worden toebereid.

Djamboe ajar (M.)

I. Zie: *Aijkru laun ela.*

II. Jambosa aquaea Rmph. (Myrtaceae).
Djamboe ajar kĕtjil (M.); *Djamboe ajar poetih* (M.); *Djamboe djene* (Mak.); *Djamboe oewer* (Bl.); *Gora jadi* (T.); *Kembes* (Min.); *Oewer* (Bd.); *Roetoe maun* (Amb.); *Roetoen tjapëo* (Amb.).

Deze boom wordt door geheel N. I. aangeplant.

Een aftreksel van den bast wordt bij diarrhee, vooral aan kinderen, toegediend. De dosis is 4 gram op 250 gram water.

Ook wordt de bast met water afgewreven als mondspoeling gebruikt.

Djamboe ajar kĕtjil (M.)
Zie: *Djamboe ajar II.*

Djamboe ajar mawar (M.)
Makoepa (Min.)

Jambosa vulgaris D. C. (Myrtaceae).

Deze hooge boom wordt door geheel N. I. in tuinen aangeplant.

De bast is zeer adstringeerend. De dosis daarvan is 4—8 gram op 250 water.

De aromatische zaden, die ook adstringeerend werken, worden bij diarrhee en dysenterie, maar ook bij katarrhale koorts, toegediend; zelfs als voorbehoedmiddel bij epidemische katarrhen.

De in suiker ingelegde bloemen en vruchten geeft men als verkoelend en bedarend geneesmiddel.

Djamboe ajar poetih (M.)
Zie: *Djamboe ajar II.*

Djamboe ajar tjeriboeng (M.)
Zie. *Aijkru laun ela.*

Djamboe aroeng (S.)
Goejava (N.); *Djamboe batoe* (M.); *Djamboe bidji* (M.); *Djamboe koening* (Bl.); *Djamboe kloetoek* (S. en M.); *Djamboe oetan* (M.); *Djamboe portugaal* (Mak.); *Gajowan* (J.); *Guajava* (M.); *Gojaves* (J.); *Gojawan* (J.) *Paraweh* (Sum ·W. K.); *Pa tse* (Ch. Bo.).

Psidium guajava L. (Myrtaceae).

In drie varieteiten: pomiferum, cujavillus en pyriferum.

Deze boom komt overal in N. I., in het wild en aangeplant, voor.

De bladeren zijn tegenoverstaand, langwerpig elliptisch, klierachtig, gestippeld, met gevinde nerven en gave randen.

De jonge takjes zijn vierkantig, harig.

In de apotheken vindt men de gedroogde, tamelijk kleine, langwerpig elliptische, bruingroen gekleurde bladeren in voorraad; ook wel een Species psidii, bestaande uit de bladeren, de bladstelen en de wortelschors.

Die wortelschors heeft een chocolade-bruine kleur aan de buitenzijde, en is van binnen wit, naar het rood trekkend.

De adstringeerende, aromatische bladeren waren vroeger officineel. Zij zijn zeer aan te bevelen bij chronische darmkatarrhen en bij dysenterie.

Ook de wortelschors wordt tegen dezelfde aandoeningen gebezigd.

Uitwendig wordt van afkooksels dezer plantendeelen gaarne als samentrekkend middel gebruik gemaakt.

De dosis van de bladeren of van de species is van 5—15 gram op 250 water, naar omstandigheden, in infusie of in decoctum.

De inlanders kauwen *djamboe bidji* bladeren met zout en leggen dit mengsel op verouderde ulceratiën.

Djamboe batoe (M.)
Zie: *Djamboe aroeng.*

Djamboe bidji (M.)
Zie: *Djamboe aroeng.*

Djamboe djene (Mak.)
Zie: *Djamboe ajar II.*

Djamboe goelampoh (S.)
Zie: *Aijkru laun ela.*

Djamboe goeloe (Bk.)
Zie: *Boewa frangi.*

Djamboe iroeng (M.)
Zie: *Boewa frangi.*

Djamboe kadjoe (M.)
Zie: *Boewa frangi.*

Djamboe kling (M.)
Mirte (N.); *Kajoe poetih* (M.).

Myrtus communis L. (Myrtaceae).

Een heester, die nu en dan in tuinen voorkomt.
Hoewel zelden wordt de mirte toch als tonisch-aromatisch middel gebruikt.

Djamboe kloetoek (S. en M.)
Pa tse (Ch. Bo.).

I. Zie: *Djamboe aroeng.*

II. Psidium pumilum Vhl. (Myrtaceae).
Djamboe leumboet (S.); *Djamboe tjina* (M.); *Guajava kĕtjil* (M.); *Guajava laki laki* (M.).

Groeit op Java.
Deze wordt evenals *Djamboe aroeng* gebruikt
NB. De Chineezen bezigen de bladeren tot vervalsching van thee.

Djamboe koening (Bl.)
Zie: *Djamboe aroeng.*

Djamboe leumboet (S.)
Zie: *Djamboe kloetoek II.*

Djamboe masson (J.)
Zie: *Boewa frangi.*

Djamboe médeh (M.)
Zie: *Boewa frangi*

Djamboe monjet (M.)
Zie: *Boewa frangi.*

Djamboe oetan (M.)
Zie: *Djamboe aroeng.*

Djamboe oetan poetih (M.)
Zie: *Aijkru laun ela.*

Djamboe oewer (Bl.)
Zie: *Djamboe ajar II.*

Djamboe portugaal (Mak.)
Zie: *Djamboe aroeng.*

Djamboe sĕmarang bodas (S.)
Zie: *Aijkru laun ela.*

Djamboe sĕmarang bĕurrĕum (S.)
Zie: *Aijkru laun ela.*

Djamboe sĕmarang meirah (M.)
Zie: *Aijkru laun ela.*

Djamboe sĕmarang poetih (M.)

Djamboe soör (Mak.)
Zie: *Boewa frangi.*

Djamboe tjina (M.)
Zie: *Djamboe kloetoek II.*

Dja mieng tsa (Ch.)
Zie onder: *Kalong.*

Djamoe (J. en M.)
Zie: pag. 12 en volg.

Djamoer bankong (J.)
Kahamaisso (T.); *Koelat batoe* (M.): *Oebi radja* (M.); *Oege ginotti* (T.); *Oelat hatoe* (Amb.): *Oeroe pikal* (Mol.); *Oetta hatoe* (Amb.); *Oetta poetih* (Amb.); *Tahalale* (Amb.).

Pachyma tuber regium Fr. (Gasteromycetes).

Eene zwam, die door geheel N. I. voorkomt (Zie Deel I.). Zij wordt aangeprezen tegen darmkatarrh, koorts en angina.

Djamoer karang (J.)
Spons (N.). Zie ook: *Kĕmbang karang.*

Spongia officinalis.

Djangkang (J.)
Zie: *Dangdur gedeh.*

Djangkoeng (S.)
Kaboer kaboer (J.)

Polygonum orientale L. (Polygoneae).

Meestal in tuinen groeiende, op de Sunda-eilanden.
Aan het zoutachtig, samentrekkend smakende kruid wordt eene diuretische werking toegeschreven.
Uitwendig bezigt men het, gekneusd, op wonden.

Djangoean rambit (S.)
Zie: *Boentoet seroh II.*

Djankorang (S.)

Ki langhit (S.); *Ramok giling* (S.); *Sanga boeana* (S.); *Si-kandjar* (Sum. W. K.); *Toelak tangal* (S.).

Paratropia longifolia D. C. (Araliaceae).

Een heester van Java en Sumatra.

Het sap wordt als vermifugum gebruikt, evenals van alle Paratropiasoorten, die o. a. genoemd zijn onder:

Ki rampoeng;
Ki radjoen;
Ki rendang;
Pangang poejoe;
Pangang tapok;
Ramok giling;
Ramok giling heuntjé;
Ramok goendi.

Djarak (S. en M.)

Wonderboom (N.); *Djarak sèlassar* (S); *Kaliki* (M.); *Kaliki alang* (Sum. W. K.).

Ricinus communis L. (Euphorbiaceae).

Deze plant wordt in N. I. in tuinen aangekweekt.

De bladeren zijn afwisselend geplaatst, lang gesteeld, schildvormig aangehecht, handvormig gelobd; de 7 tot 9 lobben zijn lancetvormig, zaagtandig.

De zaden bevatten de bekende Oleum ricini, Wonderolie, Castorolie (Zie elke Mat. med.)

De zaden worden als purgans en als vermifugum gegeven. Inlanders, die met Europeanen in aanraking komen, bezigen de castorolie als purgans; overigens doet die olie gewoonlijk alleen als haar- en als lampolie dienst.

Een eigenaardige wijze om castorolie in te nemen is ze te gebruiken als braadolie voor gebakken pisang. De onaangename

smaak en geur gaan daarbij geheel verloren en het gebak wordt gemakkelijk genomen.

De bladeren geeft men in afkooksel, als middel om de menstruatie en de zogafscheiding te bevorderen.

Bij hoofdpijn en verkoudheid wordt het sap der plant in de ooren gedroppeld.

De bladeren, met aluin fijn gewreven, worden op chronische beenzweren aangewend.

De bladeren, in melk gekookt, gebruikt men als weekmakende cataplasmata op gezwellen, eelt, eksteroogen, enz. Ook worden zij als lactagogum op de borstklieren gelegd.

De gomachtige stof, die door insnijding uit den stam en de takken te voorschijn treedt, *Gĕtah djarak*, wordt uitwendig gebezigd bij ulcera cruris.

Djarak kalapa (M.)
Djarak kalapa minjak (M.).

I. Ricinus rugosus Mill. (Euphorbiaceae).

De plant komt in tuinen op Java voor en wordt als de vorige gebruikt.

II. Ricinus ruber Rmph. (Euphorbiaceae).

Djarak kaliki (S.); *Djarak malakka* (M.); *Djarak merah* (M.); *Kaliki* (M.); *Pie ma* (Ch. Bo.).

Groeit op Java, Borneo en in de Molukken in tuinen.

De zaden dienen tot oliebereiding. De Chineezen stellen deze plant boven den Ricinus communis.

Djarak kalapa minjak (M.)
Zie: *Djarak kalapa.*

Djarak kaliki (S)
I. Zie: *Djarak kalapa II.*

II. Ricinus spectabilis Bl. (Euphorbiaceae).
Djarak poetih (M.): *Djarak sĕlassie lalaki* (M.).

Groeit in de bergstreken van Java en wordt gebezigd als *Djarak.*

Djarak kaliki bĕurrĕum (S.)

Ricinus inermis Mill. (Euphorbiaceae).

Wordt op Java in tuinen aangeplant, en dient ook tot bereiding van olie.

Djarak kapri (M.)
Zie: *Balletjaai pagar.*

Djarak kosta (S.)
Zie: *Balletjaai pagar.*

Djarak malakka (M.)
Zie: *Djarak kalapa II.*

Djarak meirah (M.)
Zie: *Djarak kalapa II.*

Djarak pagar (M.)
Zie: *Balletjaai pagar.*

Djarak poetih (M.)
Zie: *Djarak kaliki II.*

Djarak sĕlassar (S.)
Zie: *Djarak.*

Djarak selassie lalaki (M.)
Zie: *Djarak kakili II.*

Djarak tjina (M.)

Jatropha multifida L. (Euphorbiaceae).

Deze heester komt door geheel N. I. in tuinen voor.
De bladeren bezigt men als purgeermiddel.
De olie, uit de zaden bereid, werkt evenals die van Jatropha curcas, dus als sterk purgans. Zij draagt den naam Oleum pinhoen of Braakolie.

Djari angau (Sum. W. K.)
Zie *Aij wahaoe.*

Djaringgau (M.)
Zie: *Aij wahaoe.*

Djaroem (M.)
Naald (N.).

Acus.

Djarong bĕurrĕum (S.)
Zie: *Ayokkol kĕtjil.*

Djarong blauw (M.)
Djarong woengoe (S.).

Barleria cristata L. (Acanthaceae.)

Een kleine heester van Java, die vooral in omheiningen gevonden wordt.
De inlanders drinken een afkooksel der wortels tegen lendenpijn, en mengen die daartoe met *Adas* en *Poelasari.*

De bladeren worden, met die van *Gandolah bĕurrĕum* gemengd en fijngewreven, uitwendig gebruikt bij rheumatische pijnen.

Djarong boeboekoean (S.)

Eranthemum viscidum Bl. (Acanthaceae).

Een heester van Java.
Het sap uit de bladeren en de uitspruitsels druppelt men in het oog bij conjunctivitis.

Djarong boenga landep (J.)
Zie: *Boenga landak.*

Djarong djarong (M.)
Zie: *Aij makka loelan.*

Djarong lalaki (S. en M.)
Zie: I. *Alaun mahaij.*
II. *Boetoe kawanes.*

Djarong woengoe (S.)
Zie: *Djarong blauw.*

Djatang (S.)

Spilanthes acmella L, (Compositae).

Komt op al de Sunda-eilanden voor.
De bladeren zijn eirond, aan den voet versmald, gesteeld, ruw, zaagtandig; de bloempjes geel.
De wortel werkt waarschijnlijk purgeerend.
Afkooksels van het kruid en de bloemen worden als diureticum gegeven.

De gekneusde bladeren worden op wonden, ook vergiftigde, gelegd.

De bloemen worden gekauwd om speekselvloed op te wekken.

Djati (S. en M.)
Teak-hout (N.); *Tekhout* (N.).

Tectona grandis L. Fil. (Verbenaceae).

Een hooge, overal aangeplante boom, die tot geheele wouden vereenigd voorkomt (Zie Deel I).

De bladeren zijn tegenoverstaand, kort gesteeld, groot, eirond, spits, lederachtig; de bovenvlakte is ruw; de ondervlakte witachtig, viltig.

De kleine bloemen hebben een witte kleur.

Een afkooksel van het *Djati*hout wordt bij maagaandoeningen gegeven, tot opwekking van den eetlust; ook dienen inlanders dat toe bij cholera en mengen het hout daartoe met *kajoe taai* (Zie *Daoen kambing*).

De bladeren worden met suiker ingelegd en als geneesmiddel tegen spruw toegediend.

De bloemen werken diuretisch.

De gom of hars wordt bij keelaandoeningen in de keel gewreven, of, met water vermengd, als gargarisma gebruikt.

De bladeren worden, gekneusd, op gezwellen, vooral bubones, en wonden gebruikt.

Het hout op een steen met wat water fijn gewreven verdient aanbeveling bij verbrandingen en ontsteking door het sap der vruchten van Anacardium occidentale (zie *Boewa frangi.*)

NB. De Maleische schepelingen maken hun waterbakken van *djati*hout in de meening, dat het drinkwater daardoor beter wordt voor de gezondheid.

Djati wolanda (S. en M.)
Wilde olm (N.); *Kajoe goerda* (M.)

Guazuma tomentosa H. B. en K. (Buttneriaceae).

Deze boom wordt op Java veel langs wegen aangeplant.
Een afkooksel van de schors werkt diaphoretisch.
Een afkooksel van den binnenbast is zeer lijmig en wordt geroemd als specificum tegen elephantiasis.

Djawer (S.)
Zie: *Api api* (Min).

Djawer bĕurrĕum (S).
Djawer kottok (S.); *Djĕwer kottok* (S.); *Djintan daoen* (M.); *Majana* (M.); *Majana mas* (M.).

Coleus scutellarioides Benth. (Labiatae).

Een sierplant in tuinen op Java.
Den wortel geeft men bij darmkatarrh; de bladeren werken diuretisch en anthelminthisch.
De bladeren worden bij pijnen uitwendig gebruikt.

Djawer konning (S.)
Majana (M.); *Piladang* (Sum. W. K.).

Coleus bicolor Benth. (Labiatae.)

Wordt evenals de vorige gebruikt.
Bovendien legt men de jonge bladeren, als verkoelend middel, op wonden en zweren en bezigt die uitwendig tegen herpes.

Djawer kottok (S.)
Zie: *Djawer bĕurrĕum.*

Djawi (M. Sum. W. K.)
Rund (N.); *Lemboe* (M. en J. k.); *Sampi* (M.); *Sapi* (M. en J. n.).

Bos taurus var. javanicus et sumatrensis (Pecora).

De runderen komen uit een pharmakologisch oogpunt alleen in aanmerking voor de melk (*Ajar soesoe* of meestal *Soesoe*), de daaruit bereide melksuiker, de Fel bovinum en de Pepsine.

De nadere beschouwingen daarover vindt men in elke Mat. medica, terwijl over de melk in N. I. het noodige in Deel I is medegedeeld.

De inlanders bezigen melk tot het kooken van sommige bladeren tot uitwendig gebruik (zie o. a. *Aij poetih II.*)

Fel bovinum heet in 't Maleisch *Hampadoe*, *Mĕdoe* of *Mempĕdoe sapi*; ook *Rampelloe sapi* (bij WAITZ.)

Djawoera (S.)

Garcinia sp. div. L. (Clusiaceae).

De Garciniasoorten bezitten alle in den bast en de vruchtschillen veel tannine en deze kunnen als adstringentia goede diensten bewijzen.

Djĕbus oetan (M.)
Zie: *Angor oetan.*

Djĕlatrong karbou (M.)
Zie: *Daoen gatel I.*

Djembleriet (S.)
Kajoe dagdar (M.); *Kala antong* (J.).

Tabernaemontana sphaerocarpa BL. (Apocyneae).

Komt als sierplant in vele tuinen op Java voor.

Een afkooksel der bladeren en van den bast wordt bij koorts op de huid ingewreven.

In Oost-Java mengt men de gekneusde bladeren met kalk en wrijft dit mengsel op het voorhoofd bij oogontstekingen.

Djenë tigan (J. k.)
Eidojer (N.) Zie: onder *Ajam.*

Djěpoen (J.)
West-Indische stuipboom (N.); *Kěmbang nagasari* (M. en S.); *Nagasari* (M., S. en J.); *Sariosit* (J.); *Tjakra tjikri* (Bat.).

Acacia farnesiana Willd. (Mimoseae.)

Deze heester komt op Java veel in tuinen, als sierplant, voor; men vindt haar ook in drooge vlakten.

De bladstelen bezitten zachte haren en hebben 4—8 paar jukken, waaraan 10—12 paar kleine, lijnvormige vinblaadjes.

De bloemhoofdjes zijn oranjekleurig, kogelvormig, zeer geurig (Antillen cassia).

De wortel, de bast en de bladeren worden, vermengd met *Bawang meirah*, fijn gewreven of met wat water gekookt en ingenomen als braakmiddel, wanneer er braakneiging bestaat.

De bloemen dient men in aftreksel, liefst met alkohol, toe bij maagpijn en maagkatarrh.

De jonge peulen hebben een knoflookachtigen geur en scherpen smaak en bevatten onder de buitenste schil eene groote hoeveelheid slijm. Deze slijm bestaat uit acidum tannicum, acidum gallicum, slijm, zetmeel, sarcacolla, bladgroen, cerine en eene in alcohol oplosbare olie (Ricord Magianna). De inlanders droppelen deze slijm in het oog bij conjunctivitis; de pulpa der vrucht bezigen zij als zalf tegen rhagaden aan de buitenooghoeken.

Djěpon (J.)
Ganja oetan (M.); *Rameh* (S.); *Rami* (M.).

Corchorus olitorius L. (Tiliaceae).

Groeit op de Sunda-eilanden en op Timor.
De zaden kunnen als purgans gegeven worden.

Djĕrenne (Mak.)
Drakenbloedboom (N.); *Djernang* (Sum. O. K.); *Menjan meirah* (M.); *Mienjan meirah* (M.); *Rotan djĕrènang* (M.).

Daemonorhops draco MART. (Palmae).

Een slingerplant van Sumatra en Borneo.
Uit de vruchten verkrijgt men de beste soort Sanguis draconis, *Menjan, Djĕmang* (M.); *Sélă* (J. k.) (Zie elke Mat. med.).

Djernang (Sum. O. K.)
Zie: *Djĕrenne.*

Djĕroedjoe (M. en J.)
I. Zie: *Aroïj djaroedjoe.*

II. Dilivaria ebracteata JUSS. (Acanthaceae).
Galti-galli (S. en M.).

III. Dilivaria scandens NEES. (Acanthaceae).
Galli-galli (S. en M.).

Moerasplanten van Java en de Molukken.
Een afkooksel der wortels geeft men tegen kolieken.
De wortels worden gekneusd op vergiftige wonden gelegd en ingewreven bij beri-beri.

Djĕroek (S., M. en J.)
Djĕrook (S., M. en J.); *Jĕrook* (M. en J.); *Lemo* (Mol.); *Lemon* (Mol.); *Moenteh* (Men.).

Alle Citrussoorten (Zie elke Mat. med. en Deel I.)

De volgende namen worden voornamelijk vermeld, om te kunnen nazien met welke soort men te doen heeft.

Djĕroek amies (S.)

Sinaasappel (N.); *Djĕroek djĕpoen* (S.); *Djĕroek ragie* (J.); *Kam seh* (Ch. Bo.); *Lemon manis bĕsar* (Mol.); *Lemon tjina* (Mol.).

Citrus aurantium L. var. limettiformis (Aurantiaceae).

Komt overal in N. I. voor (Zie Deel I).

De pitten worden door de Chineezen als diureticum beschouwd. Zij worden meestal met Semina anisi stellati te zamen gegeven in infusie.

Djĕroek asam (M.)

Citroen (N.); *Djĕroek karbo* (M.); *Lemon soesoe* (M.); *Oesse ala* (Mol.); *Oessi wale* (Amb.).

Citrus medica L. (Aurantiaceae).

Wordt nu en dan in N. I. in tuinen gevonden.

De zure soorten van *Djĕroek* gebruiken de inlanders veel als huidprikkel, bijv. op de slapen tegen hoofdpijn, enz. De huid wordt dan eerst met *Sirih*kalk ingewreven en dan daarop een schijfje citroen gelegd. Het citroensap wordt ook ingewreven bij herpes circinatus, lichen tropicus, enz.

Djĕroek asam bĕsar (M.)

Citrus grandis Hassk. (Aurantiaceae).

Groeit op Java (Zie Deel I).

Djĕroek asam pandjang (M.)

Citrus grandis HASSK. var. oblongata (Aurantiaceae).

Groeit op Java.

Djĕroek bali (S. en M).
Adamsappel; *Pompelmoes* (N.); *Djĕroek bĕsar* (Bat.); *Djĕroek dalima* (M.); *Djĕroek djamblang* (M); *Djĕroek gĕdogan* (M.); *Djĕroek mana lagie* (M. en J.); *Djĕroek matjan* (M.); *Djĕroek ojot* (S.); *Djĕroek pandan* (M.); *Djoe tsé* (Ch. Bo.); *Jamboa* (M.); *Lemon kaloekoe* (Mak.) *Lemon kasoemba* (M).

Citrus decumana L. (Aurantiaceae).

Wordt bijna overal in N. I. aangeplant (Zie Deel I).
Het gebruik der vruchten wordt aan pas aangekomen aanbevolen, als licht purgaus en ter bevordering der galafscheiding.
Uit de bloemen bereidt men een aetherische olie, *Minjak kĕmbang djĕroek bĕsar*, die vooral als cosmeticum in aanmerking komt.
De Heer NEUHAUS zegt in een rapport (in de voorrede genoemd), dat de vruchtschillen zeer goed de gewone Cortex aurantiorum vervangen kunnen.

Djĕroek balick (S.)

Citrus obversa HASSK. (Aurantiaceae).

Een boom van Java.

Djĕroek banten (S.)

Citrus aurantium L. var. microcarpa (Aurantiaceae).

Groeit op Java in tuinen.

Djĕroek badoeri (M.)
Djĕroek manis (M.): *Djĕroek tjoetjoek* (S.).

Citrus macracantha Hassk. (Aurantiaceae).

Komt in N. I. vrij algemeen in tuinen voor (Zie Deel I).

Djĕroek bĕsar (Bat.)
Zie: *Djĕroek bali.*

Djĕroek dalima (M.)
Zie: *Djĕroek bali.*

Djĕroek djamblang (M.)
Zie: *Djĕroek bali.*

Djĕroek djĕpoen (S.)
Zie: *Djĕroek amies.*

Djĕroek gĕdogan (S.)
Zie: *Djĕroek bali.*

Djĕroek gĕndi (M.)
Djĕroek pandjang (M.).

Citrus pyriformis Hassk. (Aurantiaceae).

Groeit op Java in 't wild en in tuinen.

Djĕroek hiedung (S.)
Djĕroek laki (J.); *Djĕroek tjoplok* (S.); *Lemon manis tjina* (M.); *Lemon sengalea* (Mak.); *Massoessoe* (Amb.).

Citrus nobilis Lour. var. melanocarpa (Aurantiaceae).

Groeit vooral op Java in tuinen (Zie Deel I).

Djĕroek honje gĕdeh (S.)
Lemon gantong (Sum.).

Citrus crassa Hassk. (Aurantiaceae).

Komt op Java voor.

Djĕroek kapas (M.)
Zie: *Aussi pipis.*

Djĕroek karbo (M.)
Zie: *Djĕroek asam.*

Djĕroek laki (J.)
Zie: *Djĕroek hiedung.*

Djĕroek limoh (S.)
Zie: *Aussi pipis.*

Djĕroek limoh gĕdeh (S.)
Djĕroek post (S. en M.)

Citrus amara Hassk. (Aurantiaceae).

Deze soort, op Java voorkomende, wordt zelden gebruikt, daar zij bitter smaakt.

Djĕroek mana lagi (J. en M.)
Zie: *Djĕroek bali.*

Djĕroek manis (M.)
Zie: *Djĕroek badoeri.*

Djĕroek matjan (M.)
Zie: *Djĕroek bali.*

Djĕroek nipis (M.)
Zie: *Aussi pipis.*

Djĕroek ojot (S.)
Zie: *Djĕroek bali.*

Djĕroek pandan (M.)
Zie: *Djĕroek bali.*

Djĕroek pandjang (M.)
Zie *Djĕroek gĕndi.*

Djĕroek poeroet (S. en M.)
Djoehoe karbo (Amb.); *Lemon jabba* (T.); *Lemon kabi* (T.); *Lemon kambar* (Mak.); *Lemon karbo* (Mol.); *Kemon koeramas* (M.); *Lemon kramas* (M.); *Lemon papeda* (M.); *Oessi ela bal* (Amb.); *Oessi lapia* (Amb.); *Paralli* (Mak.).

Citrus papeda Hassk. (Aurantiaceae).

Een boom van de Sunda-eilanden en de Molukken (Zie Deel I). Het zure vruchtensap wordt uitwendig gebruikt bij framboesiae.

Djĕroek post (S. en M.)
Zie: *Djĕroek limoh gĕdeh.*

Djĕroek ragie (J.)
Zie: *Djĕroek amies.*

Djĕroek tandjong poera (S.)

Citrus ovata Hassk. (Aurantiaceae).

Groeit op Java.

Djĕroek tangan (M.)
Limoh loengoh (Sum. W. K.)

Citrus sarcodactylis Sbld. (Aurantiaceae).

Deze kleine boom wordt in N. I. meestal in potten gekweekt. De vruchten gelijken eenigszins op een gesloten vuist, waarvan de vingers dikke, lange, scherpe nagels hebben.
Het sap wrijft men bij angina diphterina in de keelholte.

Djĕroek tipis (M.)
Zie: *Aussi pipis.*

Djĕroek tjina (M.)
Zie: *Kingkit.*

Djĕroek tjoetjoek (S.)
Zie: *Djĕroek badoeri.*

Djĕroek tjoplok (S.)
Zie: *Djĕroek hiedung.*

Djĕrook (M., S. en J.)
Zie: *Djĕroek*; ook in de samenstellingen met dat woord.

Djĕwer (S.)
Zie: *Api api* (Min.).

Djĕwer kottok (S.)
Zie: *Djawer bĕurrĕum.*

Djijanti (S.)
Zie: *Djajanti.*

Djikoer (S.)
Zie: *Bahoeta.*

Djilambrang (M.)
Zie: *Kĕmbang kantil.*

Djinka (M.)
Zie: *Boenga bissoe.*

Djintan (M.)
Karwei (N.); *Djinten* (M.); *Moessie* (J.); *Ortolan* (J.).

Carum carvi L. (Umbelliferae)..

De karwei wordt hier en daar aangeplant (Zie Deel I en elke Mat. med.).

De *Djinten*-soorten komen in verreweg de meeste samengestelde geneesmiddelen tegen darmziekten voor en worden door de inlanders zeer veel gebruikt.

Djintan daoen (M.)
Zie: *Djawer bĕurrĕum.*

Djintan ireng (J. n.)
Zwarte karwei (N.); *Djintan itam* (M.); *Djintan tjĕmeng* (J. k.).

Nigella sativa L. (Ranunculaceae).

Wordt hier en daar in N. I. aangeplant en evenals *Djintan* gebruikt.

De fijn gestampte zaadjes doet men in een stukje neteldoek of fijn katoen en bezigt dat als riekmiddel tegen coryza.

Djintan itam (M.)
Zie: *Djinten ireng.*

Djintan pĕtak (J.)
Komijn (N.); *Djinten poetih* (M. en J. n.).

Cuminum cyminum L. (Umbelliferae.)

Deze plant wordt in N. I. in tuinen gevonden en als *Djintan* gebruikt.

Djintan poetih (M. en J.)
Zie: *Djintan pĕtak.*

Djintan tjĕmeng (Jk.)
Zie: *Djintan ireng.*

Djinten (M.)
Zie: *Djintan,* ook in de samenstellingen met dat woord.

Djoeät (M. en J.)
Djoeët (M. en J.).

I. Zie: *Djamblang.*

II. Syzygium pseudo-jambolanum Miq. (Myrtaceae)

Een hooge boom van Java, die als *Djamblang* gebezigd wordt.

Djoedjaroe (T.)
Sagoboom (N.); *Lagogo* (Cer.); *Madjong oetan* (T.); *Oetta niwel* (Amb.); *Oetta niwer* (Amb.); *Pakoe badak* (S.); *Pakoe hadji* (M.); *Patoekoe* (Cer.); *Pitojo* (T.); *Sajor kalapa* (M.); *Sajor radja* (M.).

Cycas circinalis L. (Cycadeae).

Een boom, die door geheel N. I. in tuinen en langs stranden wordt gevonden.

Uit den stam bereidt men Sago (Zie Deel I en elke Mat. med.)

De jonge vruchten worden afgekookt en als braakmiddel toegediend.

Djoeät (M. en J.)
Zie: *Djoeät.*

Djoekoet (S.)
Roempoet (M.); *Rompot* (M).

Deze woorden beteekenen kruid of onkruid in het algemeen, maar het eerste, *Djoekoet*, wordt vooral gebezigd voor Dentella repens (zie *Aijlaun paija mata I.*)

Djoekoet bauw (S.)
Zie: *Babadotan bĕurrĕum.*

Djoekoet borang (S.)
Zie: *Aroij reba bangon.*

Djoekoel kaliwara (S.)
Djoekoet lidah ajam (S.); *Lidah ajam* (S.).

Spermacoce scaberrima Bl. (Rubiaceae).

Groeit op Java en Sumatra.
De geheele plant wordt fijngewreven en op den buik ingesmeerd, vooral bij kinderen, wanneer zij aan gasaanzameling in de darmen of aan opgezette klieren in den buik lijden.

Djoekoet kamaloean (S.)
Zie: *Aroij reba bangan.*

Djoekoet kapolloh (S.)
Zie: *Aijlaun paija mata I.*

Djoekoet kasimboekan (S.)

Drymaria diandra Bl. (Caryophylleae.)

Groeit op Java, waar de inboorlingen de bladeren en de jonge toppen rauw eten tegen gasaanzameling in de maag en de darmen.

Djoekoet kawassa (S.)
Zie: I. *Aijhuaa kĕtjil.*
II. *Boentieries konning.*

III. Ardisia pumila Bl. (Myrsineae).
Ki lampani (S.).

Een kleine heester van Java; zie het gebruik onder *Ki lampani.*

Djoekoet letta ajam (S.)
Letta (S.); *Oering aring* (S.); *Oreng areng* (J. en M.).

Pouzolzia indica Gaud. (Urticaceae).

Komt overal in N. I. voor.
De gekneusde bladeren worden als verweekend middel op gezwellen, maar vooral op furunkels, aangewend.

Djoekoet lidah ajam (S.)
Zie: *Djoekoet kaliwara.*

Djoekoet lokkot mata (S.)
Zie: *Aroij lokkot mata.*

Djoekoet majang (S.)

Cyperus ixia L. (Cyperaceae.)

Komt op Java en Celebes voor.
De inlanders bezigen een infusie der bladeren tegen koliekpijnen en als emmenagogon.

Djoekoet mata keujup (S.)

I. Vandella crustacea Benth. (Scrophularineae).

Ki koejoean (S.); *Krak nasi* (M. en J.); *Lossa lossa* (Amb.); *Rak nasi* (M. en J.).

II. Vandella obtusa Miq. (Scrophularineae).

Deze planten groeien op de Sunda-eilanden.

Het gekneusde kruid wordt bij herpes ingewreven en op chronische ulcera aangewend als ettering bevorderend middel.

Djoekoet orieng arieng (S.)

Ptilotus corymbosus Bl. (Amarantaceae).

Deze plant komt overal in Ned Indië voor.

Het kruid wordt in aftreksel gebruikt tegen Indische spruw en bij die aandoening ook als mondspoeling gebezigd en op den buikwand ingewreven.

Ook wrijft men het in tegen scabies.

Djoekoet prasman (S.)
Zie: *Ajapanna*.

Djoekoet saroeni (S.)
Djoekoet sĕroeni (S.); *Saroeni* (M.), *Sĕroeni* (M.); *Tambang* (J.).

Acalypha hispida Burm. (Euphorbiaceae).

Dit kruid komt op Java voor.

Het wordt, in aftreksel, aangeprezen als zweet- en pisdrijvend, tevens licht purgeerend middel.

Djoekoet sĕketi (S.)
Waterkers? (N.); *Sakti* (R.); *Sĕsoeri tjina* (M.).

Nasturtium indicum D. C. (Cruciferae).

Groeit op Java.
Men wrijft het fijn gekneusde kruid, als verkoelend middel, bij koortshitte in.

Djoekoet sĕrlawan (S.)

Ficus serpyllifolia Bl. (Artocarpeae).

Een kruipende plant van Java.
De bladeren worden, in aftreksel, toegediend bij Indische spruw.

Djoekoet sĕschrehan (S.)

Andropogon iwarancusa Roxb. (Gramineae.)

Komt op Java in tuinen voor.
De wortel is bitter-aromatisch en wordt in plaats van Radix calami aromat. gebezigd.

Djoekoet sétan (S. en M.)
Zie: *Bati bati.*

Djoekoet sorosati (S.)
Zie: *Bati bati.*

Djoekoet teklam (S.)
Zie: *Dillem.*

Djoekoet toemboe eusi (S.)
Zie: *Aijlaun mahaij.*

Djoekoet wargiet (S.)

Ruellia bicolor Bl. (Acanthaceae).

Groeit op Java.
Het fijn gekneusde kruid wordt bij koortsen op het lichaam ingewreven.

Djoeloe antoe (Sum. W. K.)
Zie: *Doedoeitan.*

Djoe mali (T.)
Zie: *Aijlaun maroea.*

Djoengoeng (S.)
Zie: *Atoen laoet.*

Djoehoe (Bl.)
Zie: *Aussi pipis*

Djoehoe karbo (Amb.)
Zie: *Djĕroek poeroet.*

Djoeko toewa (J.)
Zie: *Baroe tjina II.*

Djoe tsé (Ch. Bo.)

Zie: *Djĕroek bali.*

Djoerel (S.)
I. Zie: *Aupaloelan mahina.*

II. Adelia nereifolia Whit. (Euphorbiaceae).
Sĕsang aroes (S.); *Tjoejer* (S.).

Een heester van Java en Sumatra.

Het sap dezer plant wordt op het tandvleesch ingewreven bij gingivites [*Indra* (J.); *Goeam* (Sum.)].

NB. Ook wordt het tot het zwart verwen der tanden gebruikt (zie Deel I.).

Djolo madjiko (T.)
Hapoöng (S.); *Kitjongtorang* (S.); *Oetta batoe* (Amb.); *Tjantigi* (S.).

Dodonaea angustifolia Blanco. (Sapindaceae).

Een heester, die overal in N. I. voorkomt, in kreupelhout, op vlakten, langs stranden en in tuinen.

Een afkooksel van het hout wordt bij buikpijnen toegediend, vooral als die met verkoudheid in verband staan.

Daartoe bezigt men ook wel de bladeren, met *Adas* en *Poelasarie*, gemengd en met water afgewreven.

De bladeren worden uitwendig gebruikt tegen herpes en bij syphilitische huidaandoeningen.

Djongeh (S. en J.)
Zie: *Aroij lallan.*

Djongeh bĕurrĕum (S.)
Linrapa (Mak.); *Patta kamoedi* (M.); *Sajor moeka manis* (M.); *Tempo wijong* (J.); *Tigel kio* (J.); *Wangi malako* (T.).

Emilia sonchifolia D. C. (Compositae.)

Komt overal in N. I. voor.

Het sap wordt inwendig toegediend bij framboesiae.

Djotan (S.)
Djottang (S.); *Jotan* (S.); *Tĕgal kio* (M. en J.).

Plectranthus punctatus L'Herit. (Labiatae).

Groeit op Java.

De plant wordt als adstringens gebruikt, o. a. bij darmkatarrh.

Djottan (S.)
Zie: *Djotan.*

Djuntier leutiek (S.)
Zie: *Lampoejang.*

Doaït (S.)
Zie: *Djamblang.*

Doedie (Alf. Min.)
Zie: *Bilio maman*

Doedoeïtan (S.)
Duitenplant (N.); *Djoeloe antoe* (Sum. W. K.); *Doedoewitan* (S.) *Doewit doewitan* (S. en M.); *Pitiesan* (J.); *Pitjiesan* (J.).

Acrostichum nummularifolium Bl. (Polypodiaceae).

Boomparasiet van Java.

Het sap uit de dikke bladeren wordt bij bronchitis toegediend.

De bladeren worden gemengd met *Adas, Poelasari* en *Akar papaja*; een aftreksel van dat mengsel geeft men tegen blennorrhee.

De bladeren, met de bloemen van *Djarak* gemengd, bezigt men in afkooksel tegen kolieken (Zie ook onder *Boewah frangi.*)

Doedoek (S.)
Zie: *Brapat gèlang.*

Doedoewitan (S.)
Zie: *Doedoeitan.*

Doek (Bl.)
Zie: *Akel.*

Doek doek (J.)
Kadoekdoek (J. en Bl.); *Karamandijn* (Mak.).

I. Zie: *Aij nahoe.*

II. Otanthera moluccana Bl. (Melastomaceae).
Kaboe kaboe (M.); *Nahoe* (Amb.); *Nau* (Amb.); *Nija samaoh* (Amb.); *Sjamda ingat* (Sum. W. K.).

Een heester van Java, Sumatra, Bali en de Molukken.
De samentrekkende wortel wordt, in afkooksel, toegediend tegen bloedingen bij abortus.

Doekoe (S. en M.)
Zie: *Aij mahoe.*

Doelang (M.)
Zie: *Bapa tjeda.*

Doelang doelang betina (M.)
Zie: *Boewa oepas.*

Doemoe (Amb.)
Zie: *Awi.*

Doempijas (Alf. Min.)
Zie: *Baijnan.*

Doempijas toeama (Alf. Min.)
Zie: *Baijnan tiada.*

Doengoeng (S. en M.)
Zie: *Atoen laoet.*

Doengoer (M.)
Zie: *Atoen laoet.*

Doe oet (S.)
Zie: *Djamblang.*

Doeren (M. en J.)
Doerian (M. en Mol.); *Kadoe* (S.).

Durio zibethinus L. (Sterculiaceae).

Een zeer hooge boom, die overal in N. I. voorkomt (Zie Deel I.).
De schil der vrucht wordt fijngewreven en ingesmeerd bij huiduitslag. Ook wordt daarmede de buikwand ingewreven bij hardnekkige constipatie; er zoude daardoor, beweren de inlanders, zelfs na 6 of 7 dagen lang durende obstructie, gemakkelijk defaecatie volgen.

Doeri kallageh (S.)
Menjon boeloe (Mak.)

Maclura javanica Miq. (Artocarpeae).

Een groote heester van Java, Bima en de Molukken.
Een aftreksel der jonge takken werkt diuretisch.
Het sap wordt als oogwater gebruikt.

Doeri karbo (M.)
Zie: *Aroij kiladja lalaki.*

Doeri radak (J.)
Kajoe meirah (M.); *Wareng* (S.).

Gmelina asiatica L. (Verbenaceae).

Een groote heester van Java, Borneo en Celebes.

De bladeren zijn gesteeld, tegenoverstaand, ruitvormig eirond, 1—$1^1/_2$ duim lang, gaafrandig; de bovenvlakte is glimmend; de ondervlakte bij jonge bladeren viltig, bij ouderen glad, zeegroen.

HORSFIELD rekent de bladeren onder de tonische middelen en zegt, dat zij bij de Portugeezen in hooge achting stonden en den naam Rais Madre de Dios droegen.

De slijm bevattende bladeren worden in aftreksel toegediend bij urethritis.

Het sap van de bladeren en de vruchten druppelt men in de ooren tegen oorpijn.

De Javanen houden deze plant voor vergiftig.

Doerian (M. en Mol.)
Zie: *Doeren*.

Doerian wolanda (Sum. W. K.)
Zie: *Nangka sabrang*.

Doeriban (J.)
Zie: *Boenga bissoe*.

Doetra (M.)

Datura L. sp. div., die afzonderlijk besproken worden onder den meer gebruikelijken Maleischen naam *Koetjoeboeng*, en de samenstellingen daarmede.

Doewĕgan (S.)
Zie: *Anoer*.

Doeweh (Bl.)
Zie: *Djamblang*.

Doewel (S.)
Zie onder: *Lintah*.

Doewet (J.)
Zie: *Djamblang*.

Doewit doewitan (S. en M.)
Zie: *Doedoeitan*.

Doh (J.)
Hantap passoeng (S.)

Sterculia nobilis Sm. (Sterculiaceae).

Komt in bergachtige bosschen op Java voor.
De fijngewreven vruchten worden tegen schurft gebruikt.

Domar (Amb.)
Zie: *Awi*.

Domba (M.)
Zie: *Biri biri*.

Domoel (Amb.)
Zie: *Awi*.

Dondo (Mak.)
I. Zie: *Bahoeta*.

II. Tacca rumphii J. C. Schauer. (Taccaceae).
Nonno (M.); *Takka goenoeng* (M.); *Takka oetan kĕtjil* (M.); *Toembal* (Bk.); *Waëkor* (Cr.).

Een plant van Java, Sumatra en Celebes, die evenals *Bahoeta* gebruikt wordt.

Dong-dong (Sum. W. K.)
Zie: *Bisoroh*.

Dongi dongi (Mak.)
Zie: *Agar agar*.

Dotaga (T.)
I. Zie: *Areg henghè*.
II. Zie: *Dawon baba II*.

Dringo (J.)
Zie: *Aij wahaoe*.

Eijk (Ar.)
Koelit boegoelawan (M.); *Koelit lawan* (M.); *Koelit lawan bĕtoel* (M.); *Madang koelit manis* (M.); *Mĕdang koelit manis* (Bk.); *Salakal* (Amb.); *Salakar* (Amb.); *Sientok* (M.); *Sintok* (M. en J.); *Tedjo* (Cr.).

Cinnamomum culilawan Nees. (Laurineae.)

Een hooge boom van Java, Sumatra, Bangka, Celebes en de Molukken.

De bast komt op de pasar's voor onder den naam *Babakan sintok* in groote, platte, somtijds een weinig holle stukken, van ongeveer een halve centimeter dikte.

Die stukken hebben aan de buitenzijde een bleekbruine kleur, zijn met een aschgrauwe epidermis bedekt en hebben bochtige, overlangsche en kleinere dwarsspleten; aan de binnenzijde is de bast donker kaneelbruin. De geur is aangenaam, sterk naar kruidnagelen; de smaak eerst scherp en bitterachtig, daarna slijmig. Het maaksel is vrij vast en vezelig; de breuk oneffen en vezelig (Zie Deel I.)

De aetherische olie, uit den bast bereid, is zwaarder dan water en heeft een gele kleur, als zij versch en een roodachtige, als zij oud is; zij riekt en smaakt naar kaneelolie.

De bast was vroeger officineel als Cortex culilawan en

behoorde onder de aromatische, stimuleerende en carminative middelen.

Thans bezigen de inlanders dien bast nog veelvuldig in de samengestelde geneesmiddelen voor verschillende darmaandoeningen.

Van de olie wordt zeer veel gebruikt gemaakt, hetzij alleen, hetzij in verbinding met klapper- en andere vette oliën tot het inwrijven van pijnlijke plaatsen, vooral bij rheumatische aandoeningen.

De dosis van den bast is 15 tot 10 gram in infusie op 150 gram collatuur.

Er kan eene tinctuur van bereid worden, op dezelfde wijze als Tinct. cinnamomi wordt gemaakt en die in dezelfde dosis wordt toegediend (Tinctura culilawan). (Zie ook *Sientok*).

Eijtale (Amb.)
Zie: *Alossul.*

Ejkor andjng (M)
Zie: *Boentoet tikoes.*

Ejkor koetjing (M.)
I. Zie: *Boentoet koetjing.*

II. Acalypha caturus Bl. (Euphorbiaceae).
Ejkor koetjing oetan (M.); *Ki rawaij* (S.); *Kupessa abbal* (Amb.); *Lofitti saloe oehi* (T.).

Een heester uit de Molukken, die adstringeerende eigenschappen heeft.

Afkooksels van den bast worden in- en nitwendig gegeven bij fluor albus en bij Indische spruw; ook als mondspoeling.

Ejkor koetjing oetan (M.)
Zie: *Ejkor koetjing II.*

Ekana (Amb.)
Hanôa (Amb.); *Hinam* (Cr.); *Lama* (Cr.); *Marra* (S.); *Sameh* (M.); *Sapeh oebar* (Sum. W. K); *Sapeh oedang* (Sum. W. K.); *Totara palekong* (Mol.).

Mappa tanaria Spreng. (Euphorbiaceae).

Deze boom komt bijna overal in N. I. voor.
De bast wordt, in afkooksel, gegeven bij diarrhee en dysenterie.

Elan (Amb.)
Zie: *Aij poetih I.*

Ella (S.)
Elok (R.)

I. Ammomum ciliatum Bl. } (Zingiberaceae).
II. Ammomum gracile Bl. }

Deze planten vindt men overal op Java.
Het binnenste der stengels wordt als huidprikkel op de slapen gelegd bij hoofdpijn en oogontstekingen.
Een aftreksel van het kruid wordt ingewreven bij rheumatische pijnen en bij vermoeidheid.

Ender (J.)
Zie: *Adas manis II.*

Endjĕt (J. n.)
Zie: *Kapoer.*

Eng sjong (Ch.)
I. Zie: *Balakama.*

II. Ocimum basilicum L. (Labiatae).

Ruikend kruid (N.); *Këmangi* (J.); *Koemangi* (M. en J.); *Koeroe koeroe* (Alf. Min.); *Kokoeroe* (Min.); *Komangi* (M.); *Lampas* (M.); *Lampes* (J.); *Lampas bëurrëum* (S.); *Lampas itam* (M.); *Salapi* (J.); *Salassie* (M. en S.); *Sëlapi* (J.); *Sëlassi* (M. en S.); *Soelassi* (M.).

Deze plant groeit door geheel N. I. in het wild en in tuinen. De bladeren zijn gesteeld, ei-lancetvormig, aan den voet versmald, getand; de bloemen zijn wit.

De geheele plant is aromatisch en geurig, en bezit opwekkende, zweetdrijvende eigenschappen; een aftreksel ervan wordt bij katarrhale koortsen toegediend: ook bij gonorrhee, blaaskattarrh en chronische diarrhee; soms bij dysenterie.

Aan kraamvrouwen geeft men dat aftreksel ter bevordering der lochiae.

Bij oorpijn droppelt men het sap in het oor.

De dosis is 50 gram op 300 gram collatuur, eetlepelsgewijze toegediend.

Van de zaden kan op dezelfde wijze gebruik gemaakt worden als bij *Balakama* is opgegeven.

Engkabang (Bo.)

Zie: *Singkawang*.

Engkawang (Bo.)

Zie: *Singkawang*.

Entoe (Men.)

Indigo (N.); *Nila* (J. en M.); *Poelassan* (Sum. W. K.); *Talom* (Bl.); *Taroem* (M. en S.); *Taroem bengala* (S.); *Taroem kajoe* (M.); *Tenarom* (Bk.); *Tom* (J.); *Tscheen* (Ch.).

Indigofera tinctoria L. (Papilionaceae).

Deze plant wordt op Java, Sumatra en andere eilanden

van den Indischen Archipel verbouwd tot bereiding der Indigo, *Nila* (M. en. J.) (Zie elke Mat. Med.)

De inlanders op Java geven een afkooksel van den wortel en van de bladeren tegen koorts en als antihelminthicum.

Aftreksels der jonge takken worden, met honig vermengd, tegen Indische spruw aanbevolen.

De indigobladeren worden, zacht gekneusd en even warm gemaakt, als verweekend middel op gezwellen aangewend; ook de indigo zelf wordt bij erysipelateuse ontstekingen uitwendig gebezigd, vooral bij parotitis en bij physconie van de lever en de milt (Zie ook Deel I).

Erek (Z. O. Arch.)
Zie: *Böa.*

Etjeëng (S. en M.)
I. Zie: *Balla balla.*

II. Monochoria pauciflora Knth. (Pontederiaceae).

Komt overeen met *Balla balla.*

NB. In het jaar 1882 heerschte in de Preanger Regentschappen eene koortsepidemie, waarvan het ontstaan en de hevigheid, door de inlanders, werden toegeschreven, aan de groote hoeveelheid *Etjeëng* die zich in moerassen, enz. vertoonde. Die naam wordt in het algemeen gegeven aan waterplanten behoorende tot de Pontederiaceae en Hydrochandeae, vooral aan de geslachten Monochoria, Hydrolla, Hydrocharia, Sagittaria en Otelia.

Ette ambe (T.)
Zie: *Ambe.*

Eurl (S.)
Zie: *Alang alang.*

Euri gĕdeh (S.)

Glaga (S. en M.); *Kassoh* (S.); *Kawoh* (S. en M.); *Kawoh* (S. en M.).

Saccharum spontaneum L. (Gramineae).

Dit hooge gras komt door geheel N. I. voor.
Het uitgeperste sap bezigen de inlanders als oogwater.

Fana (T.)

Koffo (Min.); *Kohleh* (S.).

Musa amboinensis Rmph. (Musaceae.)

Deze plant groeit in de Molukken in het wild.
Het sap uit den stam wordt als een geneesmiddel tegen variolae te drinken gegeven.

Fan njin tsoi (Ch. Bo.)
Zie: *Babing.*

Fan sjoe tin (Ch. Bo.)
Zie: *Aroij oebi djawa.*

Fetoel (Br.)
Zie: *Aij oelan.*

Fette fette (T.)
Zie: *Bakoeng I.*

Fie giong seu (Ch. Bo.)
Zie: *Adas.*

Fidakka (T.)
Zie: *Betau.*

Fitakoe (T.)
Zie: *Betau.*

Fitauer (Bd.)
Zie: *Betau.*

Foela sĕpatoe (Bat.)
Zie: *Boenga bissoe.*

Foen fòn (Ch.)
Zie: *Tawon.*

Foeng fa (Ch. Bo.)
Zie: *Boenga bissoe.*

Foe tho (Ch.)
Okkernoot (N.).

Nuclëi juglandae regiae L.

De Chineezen bewaren de okkernoten, in de apotheken, in gepelden staat.
Zij beschouwen ze als een zeer nuttig geneesmiddel tegen hevigen hoest.

Folle aros (J.)
Zie: *Aroïj gambir taai V.*

Fortago (T.)
Gĕdong oelar (M.); *Gĕdong oelă* (J.); *Hohotoe aman* (Amb.); *Padang biloelang* (Bl.); *Tapak djalak* (J.); *Tapok djalak* (J.).

Dactyloctaenium aegyptiacum WILLD. (Gramineae).

Dit gras komt overal in N. I. voor.
Een aftreksel der wortels wordt bij diarrhee toegediend.

Fougul (Bat.)
Zie. *Dangdur gĕdeh.*

Gabi gabi (T.)
Zie: *Aijlanoe seloe.*

Gaboes (M.)
Zie: *Bassong.*

Gada gada (Sum. O. K.)
Zie: *Aij tiba.*

Gadoe (M.)
Zie: *Ammelaun abber mamare.*

Gadong (M.)
Zie: *Aroïj gadong.*

Gadong loemoet (S. en J.)
Zie: *Aroïj kibara II.*

Gagaboesan (S.)

I. Zie: *Bapa tjeda.*

II. Zie: *Daoen panoe.*

III. Sesbania cochinchinensis D.C. (Papilionaceae).
Tjatjandi (S.)

Deze plant groeit op Java, Bali en in de Molukken.
Een aftreksel der bladeren wordt toegediend tegen febris intermittens en dat van den wortel tegen miltvergrooting.

Gagawaij (S.)
Zie: *Bringin.*

Gaharoe (M.)
Garoe (M.); *Kajoe garoe* (M.).

I. Zie: *Agila I.*

II. Urostigma elasticum Miq. (Artocarpeae).
Karet (M. en S.); *Kiara karet* (S.); *Kohlehlet* (S.); *Penaga* (Mand.).

Een hooge boom, die op verschillende eilanden in N. I. voorkomt. Hij levert een der beste soorten van gom elastiek.

Gajam (S. en M.)
Zie: *Angajin.*

Gajang (M.)
Zie: *Angajin.*

Gajim (Bl.)
Zie: *Angajin.*

Gajowan (J.)
Zie: *Djamboe aroeng.*

Galatrang (S.)
Zie: *Djalatrang II.*

Gallassa (T.)
Galanga (N.); *Ladja bĕner* (S.); *Ladja bĕtoel* (M.); *Ladja bĕurrĕum* (S.); *Lakos* (J.); *Langkwas* (M.); *Laös* (M.); *Laus* (J.); *Lawas* (Amb.); *Lawassa* (Amb.).

Alpinia galanga Sw. (Zingiberaceae).

Deze plant wordt door geheel N. I. gekweekt (Zie Deel 1 en elke Mat. med.).

De wortel (Radix galangae) is, gedroogd, ongeveer een pink dik, vertoont ringen, is gaffelvormig getakt en bruinrood van kleur.

Hij heeft een specerijachtigen geur en een scherpen, bitteren smaak. Hij bevat vluchtige olie, scherpe hars, extractiefstoffen en bassorine.

Inwendig wordt de wortel gegeven als aromatisch bitter middel, dat tevens krampstillend werkt.

Uitwendig, met azijn fijn gewreven, als roodmakend en blaartrekkend middel. De inlanders wrijven er zich gaarne mede in en mengen den wortel dan meestal met water. Een mengsel van azijn, *bĕdak* en dezen wortel is een zeer goed middel tegen chloasma endemicum (Zie Deel I).

De dosis van het poeder is 0.2 tot 1 gram pro dosi, 3 malen daags; in aftreksel met water of wijn, 15—25 gram op 250 gram. Ook eene Tinctura galangae (1 dl. op 5 dl. spiritus) is in gebruik.

Er wordt uit den wortel eene olie, *Minjak laōs* (M.), bereid, die uitwendig als prikkelend middel wordt gebezigd.

Galleboeng boeloe (S.)
Ki boeloe (S.).

I. Gomphostemna macrophyllum Miq. (Labiatae).

Een heester van Java en Celebes.

II. Gomphostemna petiolare Miq. (Labiatae).
Tjitjabéan oetan (S.).

Een heester van Java.

Het sap dezer planten wordt bij koorts gedronken als verkoelend middel (Zie bij *Ki boeloe*).

Gallengum (S.)
Zie: *Daoen galingum*.

Galingang (Mand.)
Zie: *Daoen koepang*.

Galing galing (J.)
Zie: *Aijlaun toeban.*

Galize (Sum.)
Zie: *Aroij garoet peutjang.*

Galli galli (S. en M.)
Zie: I. *Aroij djaroedjoe.*
II. *Djĕroedjoe II.*
III. *Djĕroedjoe III.*

Gamat (J. M., en Bl.)
Zie: *Daoen boelan baboeloe.*

Gamat oetan (M.)
Zie: *Asam toesoer.*

Gamat wolanda (M.)
Zie: *Asam wolanda.*

Gambas (S. en M.)
Zie: *Aroij kalijar beurriet IV.*

Gambe (O. Cel.)
Ramehvlas (N.); *Ganki* (Mak.); *Goeni* (M.); *Gohni* (Sum. W. K.); *Harawaij lalaki* (S.); *Inan* (Amb.); *Kapiriet leumboet* (S.); *Ki pareh* (S.); *Kloei* (Sum.); *Moemeniram* (J.); *Rameh* (S.); *Rameh goenoeng* (S.); *Rami* (M.); *Rami goenoeng* (S.).

Boehmeria nivea Gaud. (Urticaceae).

Een kleine heester, die vrij algemeen in N. I. verbouwd wordt. De wortels worden in water geweekt en tegen haematemesis gegeven.
NB. Op Celebes gebruikt men het melksap als kleefstof voor het pijlvergift.

Gambir (M. en J.)
Zie: *Akar kait kait IV* en *VII.*

Gambir laoet (M.)
Zie: I. *Akar kait kait VII.*
II. *Birindjene.*

Gambir tjaal (S.)
Zie: *Akar kait kait VIII.*

Gambir toepai (M.)
Zie: *Akar kait kait I.*

Gamei gamei (Sum. W. K.)
Oedjong atap (M.); *Oedjoeng rahab* (M.); *Toetoer atap* (Bk.).

Baeckea frutescens L. (Meliaceae).

Een heester van Sumatra.
De Bataks gebruiken de bladeren als diureticum en abortivum.

Gamongan (Bl.)
Djuntier leuliek (S.); *Lampoëin* (Mak.); *Lampoejang* (M.); *Lampoejang bĕtoel* (M.); *Lampoejang pahit* (M.); *Leka leka* (T.); *Siawaho* (Amb.); *Siawaro* (Amb.); *Tongtak* (S.).

Zingiber amaricans Bl. (Zingiberaceae).

Deze plant komt op Java en in de Molukken voor.
Den wortel geeft men in de zelfde gevallen als die, waarin andere Zingiberaceën gebruikt worden, zoowel in-, als uitwendig. Ook bereidt men er eene olie uit, *Minjak lampoejang* genaamd.

Gamping (J. k. n.)
Gips (N.); *Kapoer* (M.).

Sulphas calcis.

Zie elke Mat. med.

Gandapoera (M., J. en Bl.)

I. Abelmoschus moschatus Mönch. (Malvaceae).
Egyptische hibiscus (N.); *Kastoeri* (M.); *Kawohroh* (S.); *Ragoeloh* (J.); *Tjantigi* (S.); *Warong* (J.); *Wawaran* (J.).

Deze heester groeit op alle eilanden van N. I. in tuinen en in het wild.

De zaden, Bisamkorrels genaamd, worden vooral als cosmeticum gebruikt, om geur te geven aan kleederen, *bĕdak*, enz. Ze zijn niervormig, glad, hebben een muskusachtigen geur en een prikkelenden, verwarmenden smaak.

Zij worden in poedervorm, infusie en tinctuur toegediend, als maag prikkelend en pisdrijvend middel.

De olie, *Minjak kastoeri* (M.), Oleum abelmoschi, is als cosmeticum en als inwrijving bij rheumatische pijnen in gebruik.

Bĕdak, met bisamkorrels fijn gewreven, is een goed verkoelend middel bij lichen tropicus.

II. Gualtheria punctata Bl. (Ericaceae).
Gandarassa (S.); *Poerwo djamboe* (J.).

Uit deze plant word een sterk riekende, aetherische olie gestookt, *Minjak gandapoera*, die wel uitwendig gebruikt wordt bij rheumatische pijnen.

Gandarassa (S.)
Zie: *Gandapoera II.*

Gandaroessa (M. en J.)
Zie: *Daoen fransman II.*

Gandaroessa koening (Bd.)
Zie: *Aij tette laun maun.*

Gandek (J.)

Deze naam wordt aan de vruchten van sommige planten gegeven.

Gandja (M.)
Hennep (N.); *Ginjeh* (S. en. J.).

Cannabis sativa L. (Cannabineae).

De hennep wordt hier en daar in N. I. aangeplant. (Zie Deel I).
Zie voor het medisch gebruik elke Mat. med.
Het hennepzaad heet in 't Chineesch *Hoi mwah;* het Chineesche is kleiner en bevat minder olie dan het Europeesche; de Chineezen beschouwen het als zacht laxans.
LINNAEUS zegt van die plant: vis narcotica, phantastica, dementens, anodyna, repellens.

Gandoh (J.)
Zie: *Aroij garoet peutjang.*

Gandoi (Mak.)
Zie: *Aroij garoet peutjang.*

Gandok (M.)

Argostemma macrocephalum MIQ. (Rubiaceae).

Een slingerplant van Sumatra.

Rumphius beweert, dat de bladeren zacht purgeerend werken.

De inlanders geven de bladeren, in afkooksel, bij diarrhee en gebruiken die uitwendig bij rheumatische aandoeningen.

Van het sap der bladeren geeft men 3malen daags een theelepel vol tegen verkoudheid.

Gandolah bĕurrĕum (S.)
Gandolah meirah (M.).

I. Basella rubra L. (Chenopodeae).
Kindra (J.); *Lili* (T.); *Oege bira* (T.); *Oetta bira* (Amb.); *Oetta renoet* (Amb.).

De bladeren zijn purperkleurig, afwisselend geplaatst, gesteeld, eirond en sappig.

II. Bassella cordifolia Lam. (Chenopodeae).

Slingerplanten van Java en de Molukken, die worden aangeplant.

Het gebruik is als dat van van *Gandok*.

Gandolah bodas (S.)
Gandolah poetih (M.)

Basella alba L. (Chenopodeae).

Een slingerplant van Java en de Molukken.

Het gebruik is evenals dat van *Gandok*.

Gandolah meirah (M.)
Zie: *Gandolah bĕurrĕum*.

Gandolah poetih (M.)
Zie: *Gandolah bodas*.

Gang (J.)
Zie: *Angor oetan.*

Gangsalan (J.)
Zie: *Dalimah.*

Ganja oetan (M.)
Zie: *Djĕpon*

Ganjo (Sum. W. K.)
Zie: *Ginjeh II.*

Ganki (Mak.)
Zie: *Gambe.*

Garem (M.)
Keukenzout (N.); *Oegah* (J. n.); *Sarĕm* (J. k.).

Chloretum natrii.

De inlanders gebruiken het keukenzout zeer veel in samengestelde, in- en uitwendige geneesmiddelen (Zie Deel I en elke Mat. med.). Ook vindt men bij verlossingen niet zelden een schoteltje met ruw zout gereed staan. Dat dient dan om, als de vliezen sterk gespannen zijn en niet breken, met een scherp stukje zout of een vingergreep grof zout over de vliezen heen te strijken en zoo het breken te bespoedigen.

Garang bauw (S.)
Zie: *Batoe.*

Garang goenoeng (J.)
Zie: *Baliek soempa.*

Gargadji (M.)
Zaag (N.).

Serra.

Garoe (M.)
Zie: *Gaharoe.*

Garoe komingan (M.)
I. Zie: *Agila I.*

II. Aquilaria secundaria Bl. (Aquilarineae).

Een boom uit de Molukken, die als *Agila* gebruikt wordt.

Garoe mata boeta (T.)
Zie: *Agila II.*

Garoe tjoempeka (M.)
Zie: *Agila II.*

Garoet badak (S)
Zie: *Daoen wĕdoesan.*

Gatel (M.)
Zie: *Angajin.*

Gatep (M.)
Zie: *Angajin*

Gatep pahit (M.)
Zie: *Boewah ati ati.*

Gaun (Sum. W. K.)
Zie: *Amakir.*

Gĕbang (S. en M.)
Zie: *Bongol bas.*

Gĕbang paleng (S.)
Zie: *Bongol bas.*

Gĕbumbo (J.)
Zie: *Aijlaun tahur.*

Gĕdang (S. en J.)
Zie: I. *Bedh.*
II. *Bijo.*

Gĕdang gantoel (S.)
Zie: *Bedh.*

Gĕdang kastella (Bat.)
Zie: *Bedh.*

Gĕdĕbang (S.)
Zie: *Aijlaun tahur.*

Gĕdong oelar (M.)
Zie: *Fortago.*

Gĕdong oelå (J.)
Zie: *Fortago*

Gehgeh bengan (S.)
Zie: *Akar tjamakka II.*

Gĕjaän (J.)
Zie: *Boentoet tikoes.*

Gĕlam (M.)
Zie: *Daoen kĕtjil II.*

Gĕlala itam (M.)
Zie: *Dadap.*

Gĕlala laki (M.)
Gĕlala poetih (M.); *Oekke moni* (Amb.); *Oekke poetih* (Amb.); *Oekken* (Amb.), in dezelfde samenstellingen als *Oekke.*

Erythrina picta L. (Papilionaceae).

Een boom, die in de Molukken en op Celebes vooral in omheiningen wordt aangeplant.

De bladeren worden gegeten om de zogafscheiding te bevorderen.

Ook worden zij uitwendig gebruikt op verouderde ulcera.

Gĕlala laoet (M.)
Zie: *Dadap.*

Gĕlala poetih (M.)
Zie: I. *Dadap.*
II. *Gĕlala laki.*

Gèlang (S. en J.)
Postelein (N.); *Bilang bilang* (Sum. W. K.); *Karakah tanah* (Sum. W. K.); *Ramok gèlang* (M en S).

Portulaca oleracea L. (Portulaceae).

Deze plant vindt men overal in N. I. in het wild, en aangekweekt als groente.

De groente zou aangewezen zijn bij scheurbuik.

De zaden worden als emmenagogon toegediend en waren vroeger officineel; men geeft ze gewoonlijk met wijn.

Gĕlassa (Bk.)
Zie: *Kajoe kĕboeloe.*

Gĕlatrang (S.)
Zie: *Djalatrang.*

Gĕlipang rimboe (Sum. W. K.)
Zie: *Amies mata II.*

Gĕmbang (M.)
Zie: *Bongol bas.*

Gĕmbas (J.)
Zie: *Aroij kajorangan.*

Gĕmok (M.)
Vet (N.); *Lĕmak* (M.).

Adeps; Axungia; Pinguĕ.

Zie elke Mat. med.
Bij samenstellingen te zoeken op het tweede woord.

Gĕndi monjet (M.)
Zie: *Aij tiba.*

Gĕndi sétan (M.)
Zie: *Aij tiba.*

Gĕndis (J. k.)
Zie: *Goela.*

Gĕndoeroe (J.)
Sawaroi (S.); *Soewangkong* (J.); *Toekas* (Bk.).

Caryota furfuracea Bl. (Palmae).

Een hooge palm, die bijna overal in N. I. voorkomt, en zeer goede *Sago* en *Sagueer* levert.

Gĕntong (J.)
Zie: *Ammelaun nitoe.*

Gĕrong (J.)
Zie: *Aïjlaun tahur.*

Geroro mafella (T.)
Zie: *Aïj nahoe.*

Gertok pantok (S.)
Glĕdok (S.); *Mangong* (S.); *Moendoe* (S.); *Moendoe allas* (S.); *Moendoe amies* (S.).

Stalagmites dulcis CAMB. (Clusiaceae).

Een boom, die op Java in het wild en in tuinen gekweekt voorkomt.
De zaden worden met azijn fijn gewreven en dit mengsel op klierzwellingen ingewreven als verdeelend middel.

Gestå (J.)
Zie: *Aroïj kakedjoan.*

Gĕtah (M.)

Beteekent in het algemeen het sap, dat uit plantendeelen vloeit, vooral zoo dat harsachtig is.
Men zoeke bij samenstellingen dus op het tweede woord.

Gĕtah kadjei (M.)
Karet (M. en S.); *Karet tapok* (S.); *Kiara karet* (S.).

Urostigma karet MIQ. (Artocarpeae).

Een hooge boom van Java en Sumatra.
Het melksap levert veel kaoetschoek.

Geslauw (Ch.)

Nitras potassae; Nitrum (Zie elke Mat. med.).

Gĕurrĕung (S.)
Zie: *Aroij gĕurrĕung II.*

Giegiel (S.)
Kekil (S.); *Ohrapoh* (Lamp.); *Pisere kekel* (S.).

Dichroa cyanitis Miq. (Saxifragaceae).

Een heester van Java en Sumatra.
De bladeren worden bij buikpijn uitwendig gebezigd; zij worden boven vuur warm gemaakt, licht gekneusd en dan op den buik gelegd.

Gilig (J.)
Krodoe kras (J.).

Hunteria sundana Miq. (Apocyneae).

Een heester van Java.
De geheele plant heeft een tonische en antipyretische werking en wordt gebruikt, waar men die werking wenscht.

Gindi monjet (M.)
Zie: *Aij tiba.*

Gindi sétan (M.)
Zie: *Aij tiba.*

Gindjeh (M.)
Zie: *Ginjeh II.*

Ginglang (S.)

I. Zie: *Aijukka.*

II. Leea hirsuta Bl. (Leeaceae of Ampelideae).

III. Leea hirta Horn. }
(Leeaceae of Ampelideae).
IV. Leea javanica Bl. }
Ginggian leumboet (S.).

Alle heesters, die door den geheelen Indischen Archipel voorkomen.

De fijn gewreven bladeren van deze heesters worden als zuiverend middel op wonden gebezigd.

Gingiang bĕurrĕum (S.)
Girang (J.); *Mamadi* (Men.).

Leea rubra Bl. (Leeaceae of Ampelideae).

Een heester, die overal in N. I. groeit, op moerassige en vochtige plaatsen.

De vruchten worden inwendig toegediend bij dysenterie en framboesiae; daartoe bereidt men ze als *Roedjak* (Zie Deel I).

De vruchten en bladeren bezigt men uitwendig op onzuivere en stinkende zweren, door ze met asch fijn te wrijven, en het uitgeperste sap op de ulcera te droppelen.

Gingiang leumboet (S.)

I. Zie: *Gingiang IV.*

II. Leea humilis Hassk. (Leeaceae of Ampelideae).

Beiden worden gebruikt als bij *Gingiang* is opgegeven.

Ging seng (Ch.).
Som (Ch.)

Panax quinquefolium. (Umbelliferae?)

Deze plant groeit niet in Ned. Indië, maar de wortel wordt, vooral onder den naam *Som,* uit China ingevoerd (Zie Deel I).

De wortel komt voor in penvormige, rolronde stukken, ter dikte van een penneschacht tot die van een vinger; meestal is hij vertakt, eenigszins geringd; de kleur is geelwit; de geur specerijachtig; de smaak zoet-bitter, specerijachtig. In water geweekt wordt de wortel hoornachtig doorschijnend en verandert de witgele kleur in eene bruinachtige.

Deze wortel wordt door de Chineezen gebezigd als een, in hunne meening, afdoend geneesmiddel tegen longtering; daartoe bezigen zij een afkooksel van 4—8 gram op 250 gram collatuur.

Ginjeh (S. en J.)

I. Zie: *Gandja.*

II. Thevetia neriifolia Juss. (Apocyneae).
Ganjo (Sum. W. K.); *Gindjeh* (M.).

Een heester, die op Java, Sumatra en in de Molukken in tuinen voorkomt.

De zaden houden een heldergele, vergiftige olie.

De bast werkt purgeerend en antipyretisch.

Als koortswerend middel gebruikt, geeft men daarvan 0.1 gram pro dosi, maar moet ermede eindigen als er droogheid van de tong en de keel ontstaat.

Een Tinctura thevetiae kan bereid worden door één deel versch gedroogden bast, gedurende acht dagen, te trekken op vijf deelen spiritus vini rectificatus. Tegen koorts worden van die tinctuur 3 × daags 10 tot 15 droppels gegeven. In giften van 50—60 droppels werkt zij als braak- en purgeermiddel.

Proeven met dit middel, voorzichtig genomen, zijn aan te bevelen.

Gioeng mëoeng (Ch. Bo.)

Citroengras; *Kemelshooi* (N.): *Goemaroe koessoe* (T. en Men.); *Hissa* (Amb.); *Kamara koessoe* (T.); *Roempoet sĕreh* (M.); *Rompot sĕreh* (M.); *Sarei* (Sum. W. K.); *Sehreh* (M. en S.); *Sĕreh* (M. en S.); *Sjong mëong* (Ch. Bo.).

Andropogon schoenanthus L. (Gramineae).

Deze grassoort wordt door geheel N. I. aangeplant (Zie Deel I).

De bladeren zijn aan den voet op elkâar gedrongen, zacht, bleekgroen, 3′—4′ lang.

Een voornaam produkt van dit gras is de daaruit gestookte vluchtige olie, *Minjak sĕrĕh*, Oleum andropogi, die een citroenachtigen geur heeft. Zij wordt vooral van Ambon aangevoerd.

Een afkooksel der bladeren, die geurig bitter zijn, geeft men als zweetdrijvend en maagprikkelend middel aan kinderen.

Ook geeft men zulk een afkooksel aan vrouwen, dadelijk na de verlossing.

De olie wordt inwendig toegediend op een klontje suiker, in giften van 3—10 droppels, bij maag- en darmkatarrhen, brakingen en cholera.

Uitwendig wordt die olie bij de genoemde aandoeningen op de maagstreek en langs den rug ingewreven. Ook wordt zij veel bij rheumatische en zenuwpijnen als infrictie gebruikt. In die laatste gevallen is zij aan te bevelen, evenals bij verstuikingen, om de pijn te verminderen.

Girang (J.)

Zie: *Gingiang bĕurrĕum*.

Glaga (M. en S.)

Zie: *Euri gĕdeh*.

Glam (M.)

Zie: *Daoen kĕtjil II*.

Glĕdok (S.)
Zie: *Gertok pantok.*

Glengang (M.)
Zie: *Daoen koepang.*

Gloegeh (J.)
Zie: *Daoen galinggum.*

Glompan tita (Dl.)
Zie: *Boewa tinta.*

Gnemom tali (M.)
Zie: I. *Akar pĕloempang.*
II. *Aroij kasoengka beurriet.*

Gobi gobi (T.)
Zie: *Aijlanoe seloe.*

Godong (J.)
Zie: *Daoen.*

Godong djoerang (J.)
Zie: *Aroij kikondjang.*

Godong saroeni (J.)
Zie: *Amulen I.*

Godong soeren (J.)
Zie: *Alossul.*

Goe (T.)
Zie: *Daoen boaja I.*

Goedeh (S.)
Zie: *Bindatoin.*

Goegong (Bl.)
Zie: *Ajam bakoekoe.*

Goela (M.)
Suiker (N.); *Goelâ* (J. n.); *Gĕndis* (J. k.).

Saccharum.

Zie elke Mat. Med. en Deel I.
De inlanders maken van verschillende suikersoorten veel gebruik in samengestelde geneesmiddelen, voor inwendige toediening, als smaak verbeterend middel: en in uitwendige, als prikkelend middel.
Er volgen hier eenige namen van verschillende suikersoorten.

Goela aren of **areng** (M.)
Goela djawa (M.); *Goela nau* (Pal.); *Goela tajen* (Bo. W. K.).

Uit Arenga saccharifera (Zie *Akel*).

Goela batoe (M.)
Klontjessuiker (N.).

Uit Saccharum officinarum (Zie *Oega*).

Goela djawa (M.)
Zie: *Goela aren.*

Goela klappa (M.)

Uit Cocos nucifera (Zie *Anoer*).

Goela lontar (M.)
Goela siwalen (Mad.)

Uit Borassus flabelliformis (Zie: *Kabong*).

Goela nau (Pal.)
Zie: *Goela aren.*

Goela siwalen (Mad.)
Zie: *Goela lontar.*

Goela tajem (Bo. W. K.)
Zie: *Goela aren.*

Goela tĕboe (M.)
Rietsuiker (N.).

Saccharum album (Zie onder: *Oega*).

Goelong tjoetjoe (M.)
Zie: *Boenga goeloeng tjoetjoe.*

Goemara koessoe (T. en Men.)
Zie: *Giong mëong.*

Goemara laoet (M.)
Grigitang (M.); *Ki taai* (S.).

Premna integrifolia L. (Verbenaceae).

Een boom, die door geheel N. I. voorkomt.
De bast en de wortels houden aetherische olie en kunnen daarom tot de tonisch-opwekkende middelen gerekend worden

Goemi ginati (Amb.)
Zie: *Daoen boelan baboeloe.*

Goemi rotto rotto (T.)
Zie: *Arian.*

Goemira (T.)
Zie: *Daoen kambing.*

Goemira laoet (T.)
Zie: *Daoen kambing.*

Goengoeroetoe (S.)
Zie: I. *Angor oetan.*
II. *Boengboeroetoe.*

Goeni (M.)
Zie: *Gambe.*

Goenting (M.)
Schaar (N.)

Forfex.

Goensieng (S. en J.)
Gongseng (S. en J.)

Mucuna monosperma D. C. (Papilionaceae.)

Een slingerplant van Java, Sumatra en Timor.

Het sap wordt, ter hoeveelheid van een theekopje vol, toegediend als vermifugum; terwijl het verdere gebruik overeenkomt met dat van *Daoen gatel ajar.*

Goensieng gĕdeh (S.)
Kala kataminjan (Sum. W. K.); *Maboa pantej* (Amb.); *Mahoa pantej* (Amb.); *Parran kĕtjil* (Amb.); *Parran mette* (Amb.).

Mucuna gigantea D. C. (Papilionaceae).

Een slingerplant, die door geheel N. I. voorkomt.

Zij wordt wel gebezigd in dezelfde gevallen als en in plaats

van Mucuna prurita (zie *Daoen gatel ajar*) of van Mucuna monosperma (zie *Goensieng*).

Bovendien wordt de tot poeder gewreven schors, met gedroogden gemberwortel vermengd, met water of arak aangemaakt en ingewreven tegen rheumatische pijnen.

Goentoel (M.)
Zie: *Aroïj kalaijer beurriet II.*

Goera batoe (T.)
Zie: I. *Aijlaun nuvel.*
II. *Bilio maman.*

Goera wilang (S.)
Zie: *Aroïj goeret.*

Goeroeng (S.
Zie: *Aroïj gĕurrĕung II.*

Goffo haijran (T.)
Zie: *Bati bati.*

Goffo haijran miskien (T.)
Zie: *Aijtaun mahaij.*

Gohni (Sum. W. K.)
Zie: *Gambe.*

Gohoengong (Bl.)
Zie: *Ajam bakoekoe.*

Gojaves (J.)
Zie: *Djamboe aroeng.*

Gojawan (J.)
Zie: *Djamboe aroeng.*

Gomassi (Mak.)
Zie: *Amakir*

Gomo (T. en Men.)
Zie: *Amakir.*

Gomo landoek (S.)
Zie: *Boenga landak.*

Gomoetoe (M.)
Zie: *Akel*

Gomote (T.)
Zie: *Bobolawa.*

Gondang kassé (J.)
Katoempang bĕurrĕum (S.); *Kendor* (J.); *Rangelan* (J.).

Aërva sanguinolenta Bl. (Amarantaceae).

Dit kruid groeit op Java en in de Molukken.
Het wordt, zoowel in- als uitwendig, bij druiper gebezigd.

Gondo (J.)
Zie: *Boewa goreh.*

Gondol (Mak.)
Zie: *Aroij garoet peutjang.*

Gongseng (J).
Zie: *Goengsieng.*

Gora (Td.)
Zie: *Aléa.*

Gora jadi (T.)
Zie: *Djamboe ajar II.*

Göra jakkies (Men.)
Zie: *Boewa frangi.*

Goraka (Btj., T. en Men.)
Zie: *Aléa.*

Goratsji (T.)
Indiaensche saffraen (N. bij BONTIUS); *Kurkuma* (N.); *Koening* (M.); *Koening bĕsar* (M.); *Koenir* (J.); *Koenjit* (M.); *Konneng* (S.); *Konneng gĕdeh* (S.); *Konneng tamman* (S.); *Oenik* (Mand.); *Oenin* (Amb.); *Tommo giring* (J.); *Tommon giring* (J.); *Uin kion* (Ch.).

Curcuma longa L. (Zingiberaceae).

Groeit overal in N. I. in tuinen. (Zie Deel I en elke Mat. Med.)

De wortelstok of bol komt voor in ronde of ovale stukken van 5—6 centimeters lengte en 2 à 3 centimeters dikte, aan het eene einde eenigszins puntig, met ringvormige verdikkingen; of in eenigszins gedraaide, knobbelige stukken van 6—10 centimeters lengte. De kleur is van buiten vuil geelachtig; van binnen oranjegeel. Hij heeft een eigenaardigen aromatischen geur en smaak.

Als men den wortel kauwt wordt het speeksel geel gekleurd.

Hij wordt als carminativum beschouwd en als zoodanig, in dezelfde gevallen, als de gemberwortel gebruikt.

De inlanders geven den wortel in afkooksel (15 gram op 300 gram water) tegen geelzucht, bij constipatie en tegen blaas- en niersteenen; ook zeer dikwijls bij diarrhee ten gevolge van haemorrhoïden. Met suikerwater gemengd, in poedervorm, wordt hij bij urethritis aanbevolen. (Indian Medical Gazet., 1876, pag. 273).

Uitwendig bezigt men dien wortel fijn gewreven met water op verschillende gezwellen, abscessen en bij rheumatische aandoeningen.

Verder wordt berooking met gebrande kurkuma aanbevolen bij coryza ter bevordering van de slijmafscheiding. Een afkooksel van den wortel bezigt men als oogwassching bij purulente ophthalmie, ter verzachting der pijnen en van het gevoel van branding.

In de beide laatst genoemde gevallen ziet men er wel goede gevolgen van.

NB. Het gebruik van kurkumapapier als reagens in de scheikunde is bekend.

Gorro (T.)
Zie: *Bientaroh leutiek.*

Goro goro (M.)
Zie: *Bientaroh leutiek.*

Gossouw madoengi (Btj.)
Zie: *Aijlaun mahaij.*

Gossouw roeri (Btj).
Zie: *Ajapanna.*

Gou (T.)
Zie: *Daoen boeaja.*

Gozora (T.)
Notenmuskaatboom (N.); *Lau hau* (Ch.); *Pala* (M. en J.).

Myristica fragrans Houtt. (Myristiceae.)

Een boom, die in tuinen voorkomt in de Molukken, op Java en Sumatra.

Zie, voor het gebruik der muskaatnoot, *Pala*, en der foelie *Kĕmbang pala*, Deel I en elke Mat. med.

Ook de inlanders bezigen die in dezelfde omstandigheden als de Europeanen, en gebruiken de notenmuskaatolie, Oleum nucis moschatae (*Minjak pala*) gaarne als inwrijving bij rheumatische aandoeningen, waarbij zij als huidprikkel wel nut doet.

Ook uit de foelie bereidt men, tot hetzelfde doel, een olie, *Minjak kĕmbang pala*, Oleum macis, die door KRAUS tegen galsteenen is aangeprezen, een tot drie droppels pro dosi, als oliesuiker.

Gressek (Bl.).
Zie: *Boenga djangan.*

Grigitang (M.)
Zie: *Goemera laoet.*

Guajava (M.)
Zie: *Djamboe aroeng.*

Guajava kĕtjil (M.)
Zie: *Djamboe kloetoek II.*

Guajava laki laki (M.)
Zie: *Djamboe kloetoek II.*

Gurrung (S.).
Zie: *Aroij gĕurrĕung II.*

Habeam Br.
Zie: *Ayessi.*

Hahapĭan (S.)
I. Zie: *Appa appa bĕsar.*

II. Phyllodium elegans Dsv. (Papilionaceae).

Een heester, die door geheel N.I. voorkomt, en waarvan de bladeren uitwendig op ulcera gebezigd worden.

III. Flemingia strobilifera R. Br. (Papilionaceae). *Kakapasan* (S.); *Ringan ringan* (M. en J.).

Ook deze heester komt overal in N. I. voor.

De bladeren worden met *Adas* en *Poelasarie* te zamen tot een pap gewreven, welke in- en uitwendig (op den buik) aan kinderen wordt toegediend als antihelminthicum.

Hahoeroe ijar (Amb.)
Zie: *Akar koessoe.*

Haijlale (Amb.)
Zie: I. *Akar sambang.*
II. *Bangkoeang.*

Hajam (Bd.)
Zie: *Angajin.*

Hakka leijlu (Amb.)
Zie: *Asso telina.*

Hala (Amb.)
Zie: *Padi.*

Halekij laoet (Amb.)
Zie: *Blakka toepoe.*

Halekij lau muri (Amb.)
Zie: *Blakka toepoe.*

Halekij meirah (Amb.)
Zie: *Appija.*

Halekij poetih (Amb.)
Zie: *Blakka toepoe.*

Halerij (Mol.)
Is hetzelfde als *Halekij*: ook in de samenstellingen.

Haliem (Lamp.)
Kajoe tabak (Bk.); *Mangkaras* (Bk.).

Aquilaria malaccensis L. (Aquilarineae).

Een boom van Sumatra, Banka en de Molukken.
Het hout van dezen boom levert een soort van aloëhout, dat in dezelfde omstandigheden als aloëhout gebezigd wordt (Zie *Agila I*).

Halija (Amb.)
Zie: *Aléa.*

Hamběrang bodas (S.)
Hamběrang minjak (S.); *Hamběrang sughang* (S.).

Ficus elegans Hassk. (Artocarpeae).

Een boom van Sumatra en Java.
Het melksap wordt toegediend bij haematurie.

Hamběrang minjak (S.)
Zie: *Hamběrang bodas.*

Hamběrang sughang (S.)
Zie: *Hamběrang bodas.*

Haměrang (S.)
Hantap hoelang (S.).

Firmaina of Sterculia colorata Roxb. (Sterculiaceae).

Een boom, die op bijna alle eilanden van N. I. in de bergstreken voorkomt.
De fijn gewreven bast wordt, door inlanders, uitwendig als verkoelend middel gebezigd bij koorts.

Hami (B.)
Zie: *Anij.*

Hampadoe sapi (M.)
Zie onder: *Djawi.*

Hampĕroe badak (S.)
Rango rango (M.).

Orchipeda foetida Bl. (Apocyneae).

Een hooge boom van Java.
Het melksap wordt bij verschillende huidziekten ingewreven.

Hampĕroe bôgô (S)

Cephaëlis stipulacea Bl. (Rubiaceae).

Een kleine heester van Java en Sumatra.
De fijngewreven bladeren worden bij kloven der voetzolen (*akit blah*) uitwendig gebruikt.

Handaroessa (S.)
Zie: *Daoen fransman II.*

Handĕong (S.)

Abutilon atropurpureum Bl. (Malvaceae.)

Groeit op Java.

Deze plant kan, door haar groot gehalte aan slijm, de Malva en Altheae vervangen.

Handĕulĕum (S.)
Zie: *Aijlilin.*

Handjĕulth (S.)
Zie: *Djali.*

Hanggasan bĕurrĕum (S.)
Hanggasan bodas (S.): *Hanggasan gĕdeh* (S.): *Katilan* (Bat.): *Worsa* (J.); *Wrassa* (J.).

Amomum maximum Roxb. (Zingiberaceae).

Groeit op Java.

De zaden van deze plant zijn, volgens Lindley. de Grana paradisiaca.

De wortel wordt door de Javanen als kraamzuiverend middel toegediend.

Hanggasan bodas (S.)
Zie: *Hanggasan bĕurrĕum.*

Hanggasan gĕdeh (S.)
Zie: *Hanggasan bĕurrĕum.*

Hangi (T.)
Zie: *Bassong.*

Hanile oöa (Amb.)
Zie: *Boewah tinta.*

Hanjĕreh (S.)
Zie: *Djali.*

Hanjĕreh leutiek (S.)
Zie: *Djali.*

Hanjoewang (S.)
Zie: *Andong I.*

Hanjoewang bĕurrĕum (S.)
Zie: *Andong I.*

Hanjoewang kassintoe (S.)

I. Cordyline flexuosa Miq. (Asparagineae).
Hanjoewang kassintoe toelis (S.).

II. Cordyline sieboldii Planch. (Asparagineae).
Hanjoewang kassintoe blang (S.).

Heesters van Java.
De zoetachtig smakende bladeren worden bij vomituritio en bij gestoorden eetlust toegediend.

Hanjoewang kassintoe blang (S.)
Zie: *Hanjoewang kassintoe II.*

Hanjoewang kassintoe toelis (S.)
I. Zie: *Hanjoewang kassintoe I.*

II. Cordyline maculata Planch. (Asparagineae).

Een heester van Java en Sumatra, die evenals *Hanjoewang kassintoe* gebruikt wordt.

Hanjoewang mĕrak (S.)
Zie: *Andong watoe.*

Hanöa (Amb.)
Zie: *Ekana.*

Hantap (S.)
Zie: *Boewah tinta.*

Hantap hoelang (S.)
Zie: I. *Boewah tinta.*
II. *Hamĕrang.*

Hantap passoeng (S.)
Zie: *Doh*

Hapoöng (S.)
Zie: *Djolo madjiko.*

Haras (S.)
Zie: *Arang* (R.).

Harassas (S.)
Zie: *Arang* (R.).

Harawaij lalaki (S.)
Zie: *Gambe.*

Haree (Tim.)
Zie: *Padi.*

Harĕndong (S.)
I. Zie: *Daban.*

II. Ardisia speciosa Bl. (Myrsineae).
Ki lampani (S.); *Ki samplak* (S.).

Een heester van Java.
Voor het gebruik zie: *Ki lampani*

Harĕndong aroij (S.)
Zie: *Aroij harĕndong.*

Harĕndong badak (S.)
Zie: *Aroij harĕndong.*

Harĕndong boeloe (S.)
Zie: *Aroij harĕndong.*

Harĕndong goenoeng (S.)
Zie: *Aij nahoe*

Hareu eus (S.)

Rubus L. spec. div. Zie de volgende samenstellingen en *Bengberettian.*

Hareu eus badak (S.)
Zie: *Ajam bakoekoe II.*

Hareu eus minjak (S.)

I. Rubus elongatus Sw. (Rosaceae).

II. Rubus glomeratus Bl. (Rosaceae).

Heesters van Java.
Het sap wordt als oogwater voor jonge kinderen gebruikt; de inlanders meenen daardoor het gezichtsvermogen sterker te maken.

Hariang (S.)

I. Begonia L. sp. div. (Begoniaceae).
Zie ook: *Birieng ingoe.*

Begoniasoorten komen overal in N. I. voor.

Een afkooksel van de geheele planten wordt gebezigd als hoofdwassching tot het dooden van luizen.

II. Cissus quadrangularis L. (Ampelideae).

Sala lakoe (M.); *Tikal baloeng* (S); *Tikal toelang* (J.); *Tjintjing goenoeng* (Sum. W. K.).

Een slingerplant, die door geheel N. I. voorkomt.

Een afkooksel de stengels, met tamarinde gemengd, bezigen de inlanders uitwendig tegen rheumatische aandoeningen.

Blanco zegt, dat deze plant ook tegen slangenbeten gebruikt wordt.

Harlang aroij (S.)

Zie: *Arian*.

Harimauw (M.)

Koningstijger (N.); *Matjan* (J. en M.); *Matjan lorèk* (M.); *Rimauw* (M.).

Felis tigris (Ferae.)

De tijger leeft op Java en Sumatra.

De inlanders beschouwen tijgervleesch, tot *Dendeng* (zie Deel I) bereid, als een middel tegen rheumatische aandoeningen.

Over *Tjoc matjan* als aphrodisiacum zie Deel I.

De inlanders hechten groote waarde aan de snorren en laten die als amulet door kinderen om de polsen, bij wijze van armband, dragen; dat zou een middel zijn tegen stuipen. Bovendien meenen zij, dat het gebruik dier snorren als oorpeuter een voorbehoedmiddel zou zijn tegen doofheid.

Haroe (Amb.)
Zie: *Baroe.*

Haroe lain (Amb.)
Zie: *Baijn djawa.*

Haruga (S.)
Zie: *Aijlaun ahussen toani I.*

Hasseum (S.)
Zie: *Asam.*

Hataul (Amb.)
Zie: *Betau.*

Hataula (Amb.)
Zie: *Betau.*

Hataul lau muri (Amb.)
Zie: *Bintangor oetan.*

Hate bassie (T.)
Kajoe bèsi (M.); *Kajoe bèsi bĕnèr* (M.); *Kĕpini* (R.); *Kĕpinis* (R.); *Ki bessi* (S.); *Ki beussi* (S.): *Nani* (Mol.): *Nani mĕrak* (Mol.); *Nani wajer* (Mol.): *Pindis* (M.).

Nania vera Miq. (Myrtaceae).

Een hooge boom van Celebes en de Molukken: zeldzaam op Java.
Den bast, die glad en rosachtig grijs van kleur is, geeft men in afkooksel als adstringens bij darmkatarrh, dysenterie en fluor albus.

Hate boelan (T.)
Zie: *Aij poetih II.*

Hate doffal madoro (T.)
Zie: *Aijaur.*

Hate fika fika ngadoe (T.)
Zie: *Aijaur.*

Hate kelang (T.)
Zie: *Aij poetih I.*

Hate sagoae (T.)
Zie: *Aijessi.*

Hategou (T.)
Zie: *Daoen boeaja I.*

Hati trigoae (M.)
Griesmeel (N.); *Soedji* (Ch.); *Tĕpoen goudem* (Bat.).

Farina Avenae sativae (Zie elke Mat. med.).

Hatta gĕdeh (S.)
Kapeij gorita (Amb.); *Pakoe hatta* (S.); *Pangais monjet* (J.); *Rabeij* (Cr.); *Ribeij* (Cr.).

Lygodium circinatum Sw. (Schizaeaceae.)

Een slingerplant van Java en de Molukken.
Een aftreksel van het kruid wordt als diureticum gegeven, vooral bij vergiftiging met *djenkol* (Zie Deel I).
De fijn gekneusde bladeren, met zout en kurkuma vermengd, appliceeren de inlanders op wonden, kneuzingen en verbrande huidplaatsen.

Hattau ui (Amb.)
Zie: *Betau.*

Hau ettoet (Amb.)
Zie: *Daoen kĕntoet II.*

Hatler (S.)
Zie; *Awi.*

Haul amoeret (Amb.)
Zie: *Aijlanoe seloe.*

Heä (Amb.)

In de samenstellingen hetzelfde als *Oeä* (Zie dus de woorden, welke met *Oeä* beginnen).

Heas (S.)
Zie: *Djamboe.*

Hena (T.)
Zie: *Boa.*

Hennah (M.)
Zie: *Daoen lakka.*

Hermang (S.)
Marong (S.); *Rĕmang* (S.).

Cratoxylon hornschuchii Bl. (Hypericineae).

Een boom van Java.
De bast wordt, in afkooksel, als pisdrijvend middel inwendig: als adstringens uit- en inwendig gebruikt.
NB. Het hout van dezen boom levert uitstekende houtskool.

Hila (Amb.)
Zie: *Bira negri.*

Hin (M.)

Bontius geeft dezen naam als Maleisch op voor Asa foetida (Zie: *Ingo*). Het woord schijnt uit Britsch Indië afkomstig te zijn, ten minste ik vond het in Britsch Indische boeken, als Hindostansch opgegeven. In de oudere N. Ind. boeken treffen wij meermalen woorden van vreemden oorsprong aan, die daar als Maleisch, of ten minste als door de inboorlingen gebruikt, worden genoemd.

Hijoe (M.)
Haai (N.); *Ikan poetjoek* (M.).

Carcharias javanicus (Squalini).

Komt door geheel N. I. voor in de zeëen, dikwijls ook op de reeden (Zie Deel I).
De lever van dezen visch wordt ingesneden en in den zonneschijn gehangen en de daaruit vloeiende traan gebezigd om op de oogleden te wrijven bij nachtblindheid; ook wordt de lever daartoe wel gekookt en de uit het water opstijgende dampen als dampbad voor de oogen gebezigd.

Hinam (Cr.)
Zie: *Ekana.*

Hissa (Amb.)
Zie: *Giong mëong.*

Hita oessi lain (Amb.)
Zie: *Aroij goeret.*

Hoä (S.)
Zie: *Boä.*

Hoe (S.)
Zie: *Hoëh.*

Hoea (S.)
Zie: *Aroij oebi djawa.*

Hoëa (Amb).

Zie: I. *Boa.*

II. *Hua*, ook in de samenstellingen met dat woord.

Hoëh (S)

Rotting (N.); *Hoe* (S.); *Hoih* (S.); *Latoeng* (Bo.); *Rotan* (M.).

Rottingsoorten, waarvan het mij niet noodig schijnt, al de namen op te noemen. Zij behooren tot de slingerende Palmae, die overal in N. I. voorkomen.

De *rotan* kan in plaats van banden of touw tot verschillende doeleinden worden gebezigd. Vooral wordt hij gebruikt tot het maken van rottingmatten (Zie Deel I).

De Heer C. de Mooij heeft van die rottingmatten een hoogst nuttig gebruik gemaakt, door daarvan verbanden te vervaardigen, die naar den vorm van het lichaamsdeel, waarvoor zij bestemd zijn, worden gesneden uit gewone rottingmatten, terwijl de daardoor vrij komende uiteinden van den rotting worden bevestigd, zooals bij de gewone rottingmatten gebruikelijk is. Die verbanden worden met banden, riemen of touw bevestigd. Zij kunnen in verschillende grootte worden aangemaakt, zijn zeer licht, en vormen een uitstekend materiaal om in voorraad te worden gehouden en op expeditiën te worden medegevoerd. Zij zijn reeds bij verschillende legers en bij vereenigingen, die verbanden in voorraad houden in gebruik

Hoëh kidang (S.)

Hoëh sellang? (S.); *Hoëh sëtie* (S.); *Hoëh soetih* (S.).

Calamus ornatus Bl. (Palmae).

Een slingerplant van Java en Sumatra.

De wortel, in water geweekt en daarna geklopt, wordt in dat water afgetrokken en die koude infusie veel door kraamvrouwen gedronken, als pijnstillend middel.

Hoëh sellang, ? (S.)
Hoëh sëtie (S.) : *Hoëh soetih* (S.).

Daemonorops ruber MART. (Palmae).

Deze plant is waarschijnlijk dezelfde als *Hoëh kidang*.

Hoëh sëtie (S.)
Zie de beide voorgaande *Hoëh*soorten.

Hoëh soetih (S.)
Zie de drie voorgaande *Hoëh*soorten.

Hoei gadong (S.)
Zie: *Aroij gadong*.

Hoela (T.)
Zie: *Sagoe* (M.) N°. 1.

Hoemoet (S.)
Poepoes (S.) *Poetjoek* (M.)

Het uiteinde, de top, van den stam der palmen, dat somtijds als geneesmiddel gebruikt wordt (Zie onder: *Boa*).

Hoenie (S.)
Zie: *Boeni karambau*.

Hoenjoer boeöet (S.)
Zie: *Aroij hoenjoer boeöet II*.

Hoerek (Bd.)

Kadongdong (M. en S.); *Kadongdong asam* (M. en S.); *Kadongdong goenoeng* (M.); *Karoenroen* (Mak.); *Katjang tjem* (Bl.); *Katsjem sjem* (Bl.); *Ki hoëh* (S.); *Ki honoh* (S.); *Kondondong* (M.) ook in de samenstellingen: *Maloe* (Amb.): *Moedoe* (T.); *Moeloe* (Amb.); *Ngauloe* (T.); *Oelit* (Amb.); *Oerit* (Amb.); *Oerit ehoe* (Amb.).

Evia acida Bl. (Anacardiaceae).

Een hooge boom, die overal in N. I. in het wild en in tuinen voorkomt (Zie Deel I).

De zoetzure, gele, eivormige, vleezige steenvruchten, die de grootte van een kippenei hebben, worden bij dysenterie toegediend.

Hoeroe (S.)

Beteekent plant of boom, Arbor, in het algemeen.

Hoeroe batoe (S.)

Ki papak (S.); *Poespa* (S.).

Tetranthera multifolia Nees. (Laurineae).

Op Java, vooral in de bosschen op den Salak en den Gĕdeh.

Een aftreksel van den bast en de bladeren wordt door de inlanders inwendig gebruikt tegen koorts.

Het sap van de fijn gekneusde bladeren bezigen zij tot infrictie voor het geheele lichaam, als zweetmiddel.

Hoeroe kibĕdon (S.)

Wasboom (N.); *Hoeroe kiséreh* (S.); *Hoeroe sereh* (S.); *Hoeroe sétan* (S.).

Lepidadenia diversifolia Bl. (Laurineae).

Een boom van Java.

Het fijn gesneden hout wordt als thee getrokken en gedronken; dat aftreksel gelijkt op een infusie van kaneel (HASSKARL) en wordt in plaats daarvan gebezigd.

Hoeroe kiséreh (S.)
Zie: *Hoeroe kibĕdon.*

Hoeroe meirah (S.)
Kajoe manis djawa (M.).

Cinnamomum iners RWDT. (Laurineae).

Een hooge boom van Java, Sumatra en Poeloe Pinang.
De bast en de bladeren worden, in aftreksel. gedronken; dit aftreksel komt veel overeen met een infusie van kaneel en wordt in plaats daarvan gebruikt (Zie Deel I).

Hoeroe mentek (S.)
Ki hoeroeh (S.); *Kitédja* (S.); *Lassoo* (Sum.).

Parthenoxylon pseudosassafras BL. (Laurineae).

Een groote boom van Java en Sumatra.
Het hout kan in plaats van Sassafras gebruikt worden.

Hoeroe passeng (S.)
Zie: *Bernei talang.*

Hoeroe sereh (S.)
Zie: *Hoeroe kibĕdon.*

Hoeroe sétan (S.)
Zie: *Hoeroe kibĕdon.*

Hoetaulo (Amb.)
Zie: *Betau.*

Hoetoem (Amb.)
Zie: *Boetoen.*

Hoetoem darat (Amb.)
Hoetoem leimoeri (Amb.)

I. Zie: *Bangoeng.*

II. Barringtonia rubra Bl. (Myrtaceae.)
Poetat (J.); *Pohon palam* (Men.); *Toepak* (T.).

Een boom uit de Molukken.
De bast wordt uitwendig tegen schurft gebruikt.

Hoetoem leimoeri (Amb.)
Zie: *Hoetoem darat.*

Hoewit kelŏpŏ (J.)
Zie: *Anoer.*

Hoewit kĕtjambil (J.)
Zie: *Anoer.*

Hoewit krambil (J.)
Zie: *Anoer.*

Hohotoe aman (Amb.)
Zie. *Fortago.*

Hoih (S.)
Zie: *Hoëh.*

Hoi lo tjoeng (Ch. Bo.)
Zie: *Aij samara I.*

Hoi mwah (Ch.)
Zie onder: *Gandja.*

Holan fan soe (Ch. Bo.)
I. Zie: *Araroet.*

II. Solanum tuberosum L. (Solanaceae).
Aardappel (N.); *Kantang* (M.); *Kĕntang* (M.); *Kĕntang blanda* (M.); *Kĕntang wolanda* (M.); *Obi* (M.); *Oebi* (M.); *Oebi wolanda* (M.); *Oehij* (Amb.).

De aardappel wordt overal in N. I. verbouwd (Zie Deel I). Voor het geneeskundig gebruik, zie elke Mat. med.

Hong feu (Ch.)

Oxydum hydrargyricum (Zie elke Mat Med.).

Hua (Amb.)
Zie: *Böa.*

NB. Dit en de volgende woorden worden ook wel met *oe* in plaats van *u* geschreven.

Hua soil (Amb.)
Hua tette (Amb.); *Hua tette ewan* (Amb.); *Nibong meirah kĕtjil* (M.); *Opossei* (Cel.); *Pinang oelan* (M.); *Pinang oelan kĕtjil* (M.); *Pinang saleh* (M.).

Ptychosperma saxatilis Bl. (Palmae).

Een hooge palm van Ambon.
De gebrande palmiet eet men tegen hoest.

Hua tette (Amb.)
Zie: *Hua soil.*

Hua tette ewan (Amb.)
Zie: *Hua soil.*

Hutta ahtta (Amb.)

Euphorbia hirta D. C. (Euphorbiaceae).

Een heester, die door geheel N. I. op grasvlakten voorkomt. Deze plant wordt als een geneesmiddel tegen syphilis gebezigd. Ook gebruikt men het sap uitwendig tegen slangenbeet.

Hutta laussa (Amb.)
Zie: *Aijlaun ahussen toani I.*

Huwi gadong (S.)
Zie: *Aroij gadong.*

Hwane fan (Ch.)
Sulphas zinci (Zie elke Mat. med.).

Hwok dieng (Ch.)
Lischwortel (N.).

Radix Iridis florentinae L.

In de Chineesche apotheken vindt men drie variëteiten, die uit China zijn aangebracht, namelijk:
Hwok dieng, die volkomen wit, zeer hard en broos is.
Tan kwoh, die geelachtig van kleur en zacht van weefsel is.
Tjan kwoh, die geheel met den Europeeschen overeenkomt.
De Chineezen bezigen alle drie tegen chronische bronchitis en tegen koortsen.

Iboe tjengké (M.)
Zie: *Bobolawa.*

Ide ide malekko (T.)
Zie: *Aijlaloen.*

Ido mahoe (T.)
Sajor lilin (M.); *Sajor tĕlor ikan* (M.); *Sajor troeboek* (M.); *Tĕboe tĕlor* (M.); *Tĕboe troeboek* (M.).

Saccharum edule Hassk. (Gramineae).

Een riet van Java en de Molukken.
De jonge bloempluimen zouden, gestoofd, eene diuretische werking hebben.

Igo (T.)
Zie: *Anoer.*

Igo igo (T.)
Zie: I. *Aijlaun mahaij.*
II. *Alaun mahaij.*

Ikan lodan (M.)
Cachelot; *Potvisch* (N.); *Ikan paös* (M.).

Physeter macrocephalus (Cetaceae).

Komt in verschillende zeeën, maar vooral in de Molukken, voor.
De cachelot levert de amber, Ambra grisea, Ambarum griseum, die in den visch zelf, of aan de zeekusten drijvende, wordt gevonden.
Zie verder Deel I en elke Mat. med.
Van dezen visch is ook de Spermaceti, Cetaceum, Walraat of Walschot afkomstig, die in het Chineesch *Pa loh* heet, en vooral als emolliëns uitwendig gebruikt wordt.

Ikan paös (M.)
Zie: *Ikan lodan.*

Ikan poetjoek (M.)
Zie: *Hijoe.*

Ilam (Amb.)
Zie: *Aij poetih I.*

Iler (J.)
Zie: *Api api* (Min.).

Ilus leutiek (S.)
Zie: *Bahoeta.*

Ima kastella (T.)
Zie: *Aroij oebi djawa.*

Ima sireum (S.)
Proetak (M.)

I. Hydnophytum montanum Bl. (Rubiaceae).
Taai boeroeng (M.); *Taai manoek* (S.): *Tahi boeroeng* (M.); *Tangkoerak* (S.).

Groeit op Java en Sumatra.

II. Hydnophytum formicarum Jack. (Rubiaceae).
Roema sĕmoet (S.).

Groeit op Java, Sumatra en in de Molukken.

III. Myrmecodia echinata Gaud. (Rubiaceae).
Tanjoerak (S.); *Tangkoerak* (S.).

Groeit op Java en in de Molukken.

De knolachtige stam dezer heesterachtige parasieten wordt in stukken gesneden, daarna met water fijn gestampt en gewreven en die pap op het voorhoofd aangewend tegen hoofdpijn.

Imbo (J.)

Esschenbladige melia (N.); *Intaran* (J.); *Intaran sesse* (J.); *Miembo* (M.); *Mimbo* (M.).

Azadirachta indica Juss. (Meliaceae).

Een boom van de Sunda-eilanden.

De bladeren zijn enkelvoudig gevind; de bladstelen rond; de vinblaadjes aan den voet ongelijk, halfeirond, zeer spits, grof zaagtandig.

De bast van dezen boom behoort tot de amara-tonica.

Hij komt voor in stukken van verschillenden vorm en grootte, naar den ouderdom van den moederboom, heeft een dof roodbruine kleur, met overlangsche spleten en is met een aschkleurige epidermis bedekt. De binnenvlakte van den bast is witachtig en bitterder van smaak dan het buitenste gedeelte. Hij bevat kristalliseerbare margosine en katechine. De margosine werd door Cornish gevonden (Indian Ann. of Med. Sc. 1857; Deel IV, pag. 109); maar was waarschijnlijk al ontdekt Piddington (Calc. Med. Phys. Transact. Deel III, pag. 430), die er den naam sulplas azederini aan gaf.

De zaden bevatten een vette olie, Oleum margosae, die een gele kleur en een bitteren smaak heeft; zij houdt acid. margosicum.

De inlanders bezigen den bast dikwijls, in afkooksel of in poeder, tegen febris intermittens, rheumatisme en zwakte.

De olie gebruiken zij als antihelminthicum en als inwrijving op het hoofd bij insolatie en hoofdpijn; ook bij rheumatische aandoeningen.

De bladeren worden gekneusd of in pappen gebezigd op klierzwelligen, bij kneuzingen, distorsiën enz. Ook gebruikt men die bij verschillende huidaandoeningen, zelfs bij lepra.

Op dezelfde wijze wordt een koud aftreksel van de bladeren met water of spiritualia aangewend.

Een sterk afkooksel van de bladeren is wel bij cholera toegediend.

Reeds GARCIAS AB HORTOS spreekt in 1563 over dit geneesmiddel.

Voor het decoct wordt 50 gram van het binnenste van den bast gedurende een kwartier gekookt met 750 gram water en daarvan om de 2 uren 2 eetlepels toegediend.

De tinctuur (Tinctura azadirachtae) wordt bereid door 75 gram fijn gemaakten, gekneusden binnenbast met 500 gram spiritus gedurende zeven dagen te laten trekken en dat mengsel nu en dan om te schudden; daarna wordt het gefiltreerd en uitgeperst, en nog 500 gram spiritus erbij gevoegd. Ook kan die tinctuur door coleeren gemaakt worden. Men geeft er 4 gram pro die van, als tonicum. Tot uitwendig gebruik bij kneuzingen, enz. is de tinctuur zeer geschikt en kan met andere prikkelende middelen vermengd worden.

In het algemeen kan men zeggen, dat de bast als tonisch middel, en bij lichte intermittentes, aanbeveling verdient: dat de tinctuur ook in die gevallen kan worden gebezigd; dat de olie uitwendig bruikbaar is bij rheumatische pijnen en dat de bladeren, in pappen met rijst aangewend, op atonische ulcera nuttig kunnen werken.

Inan (Amb.)
Zie: *Gambe.*

Indiapara (J.)
Zie: *Alaun mahaij.*

Inci (Mand.)
Zie: *Daoen lakka.*

Inci ajar (Sum. W. K.)
Zie: *Alhalla ambon.*

Ingo (J. en M.)
Duivelsdrek (N.); *Hin* (M. bij Bontus, maar eigenlijk Hindostansch).

Ferula asa foetida L. (Umbelliferea).

De plant komt in N. I. niet voor; alleen de gomhars wordt uit Perzië aangebracht, en is op de pasar's in zeer goede hoedanigheid verkrijgbaar (zie elke Mat. med.).

Ingoe (J. en M.)
Wijnruit (N.); *Sadab* (R.).

Ruta graveolens L. (Diosmeae).

Deze kleine heester wordt overal in de Indischen Archipel aangeplant (Zie Deel I en elke Mat. med.).
Ook de inlanders gebruiken veel wijnruit, vooral uitwendig met azijn afgetrokken en deze wordt om de polsen en aan de slapen gelegd, bij kinderen met stuipen. Ook wordt *Minjak ingoe*, Oleum rutae, gebezigd.

Ingouw (Sum.)
Ki leko (S.); *Ki leho lalakina* (S.).

Sauraya pendula Bl. (Ternstroemiaceae).

Een heester van Java en Sumatra.
Het sap wordt tegen diarrhee en dysenterie gegeven.

Inne ajar (Amb.)
Zie: *Alhalla ambon.*

Intaran (J.)
Zie: *Imbo.*

Intaran sesse (J.)
Zie: *Imbo.*

Intsji (Bi.)
Zie: *Hoerek.*

Issipočan (Amb.)
Zie: *Asso telina.*

Itilat (Amb.)
Zie: *Ampaleh batang.*

Iwak (Bl.)
Zie: *Aijlaun hitoe.*

Jabbal (Mol.)
Zie: *Bientaroh leutiek.*

Jal (Amb)
Zie: *Dedie.*

Jahaka (Bl.)
Zie: *Akel.*

Jamblang (S., J. en M.)
Zie: I. *Betau.*
II. *Djamblang.*

Jamboa (M.)
Zie: *Djĕroek bali.*

Jambolang (M.)
Zie: I. *Betau.*
II. *Djamblang.*

Jamper ender (S.)
Zie: *Djambeh rendeh.*

Jar (Amb.
Zie: *Dedie.*

Jariengoe (S.)
Zie: *Aïj wahaoe.*

Jawer (S.)
Zie: *Api api* (Min.).

Jebs (T.)
Zie: *Adal adal.*

Jen o (Ch.)
Zie: *Sarang boeroeng.*

Jen tjoe (Ch. Bo.)
Zie: *Boenga waktoe kĕtjil.*

Jeradjo (J.)
Zie: *Biridjene.*

Jĕrook (M. en J.)
Zie: *Djĕroek.*

Jets (T.)
Zie: *Adal adal.*

Jidjoeboe (Bl.)
Zie: *Akar kait kait III.*

Jin so hoh (Ch.)
Zie onder: *Apjoen.*

Jiriningoh (M.)
Zie: *Aïj wahoea.*

Joe kam (Ch. Bo.)
Blimbing bares (Sum. W. K.); *Tjermé* (S.); *Tjermeh* (S.).

Cicca nodiflora Lam. (Euphorbiaceae).

Een boom, die overal in N. I. voorkomt vooral in tuinen (Zie Deel I).

De wortel en de zaden werken sterk purgeerend; de wortel ook als braakmiddel.

Een aftreksel der bladeren bezigen de inlanders als zweetdrijvend middel bij syphilis.

Een aftreksel van een klein stukje van den wortel en mosterdzaad, door afwrijven met water bereid, geven zij tegen asthma te drinken.

Een aftreksel van den wortel wordt uitwendig gebezigd tegen *sakit boeboelan*, psoriasis plantae pedis

NB. De plant is zeer vergiftig; een kleine wond, met het melksap van den wortel in aanraking gebracht, brengt bij kleine dieren, als kippen, enz. den dood te weeg.

Joenglang (J.)
Zie: *Djamblang*.

Jombo (J.)
Zie: *Boeli boeli*.

Jotan (S.)
Zie: *Djotan*.

Jottang gĕdeh (S.)

Spilanthes oleracea Jacq. (Compositae).

Groeit op Java.

De bladeren, die bij kauwing sterken speekselvloed opwekken, neemt men in den mond tegen kiespijn.

Jottang leumboet (S.)
Zie: *Daoen loeda.*

Juro (Mak.)
Zie: *Akel.*

Kaba (T.)
Zie: *Bira negri.*

Kabi kabi (T.)
Zie: *Aij. lilin.*

Kabi mangoe (T.)
Zie: *Aijhuaa kĕtjil.*

Kaboe kaboe (M.)
Zie: *Doek doek II.*

Kaboeng (R.)
Lontarpalm (N.); *Kali* (Ti.); *Kepoeë doeren* (Saw.); *Koli* (Mol.); *Lontar* (M.); *Siwalen* (J); *Soewalen* (J.); *Tal* (J.); *Tala* (Mak.); *Toea hoe* (Rt.); *Toea hoea* (T.).

Borassus flabelliformis L. (Palmae).

Een hooge boom, die overal in N. I. voorkomt (Zie Deel I). Uit den stam wordt *Sago* bereid, vooral op de eilanden ten oosten van Java.
Uit den bloemkolf wordt *Sagueer* bereid, en ook suiker verkregen (Zie: *Sago* en *Sagoeweer*).

Kaboer kaboer (J.)
Zie: *Djangkoeng.*

Kadaka tjoeän (S.)

Smithsia sensitiva AIT. (Papilionaceae).

De geheele plant wordt gekookt en, als zij koud is geworden, gegeten, als middel tegen graveel en stangurie.

Kadaleh (S., M. en J.)
Japansche slingerboon (N.); *Kadĕleh* (S., M. en J.); *Katjang boeloe* (S.); *Katjang djĕpoen* (S.); *Katjang kadaleh* (M.); *Katjang kĕdĕleh* (M.); *Kĕdĕleh* (S. en M.).

Soya hispida MÖNCH. (Papilionaceae).

Een uit Japan naar Java overgebrachte plant, die overal in tuinen wordt gekweekt.

De vruchten dienen tot bereiding der *Kétjap* of *Soja* (Zie Deel I en *Adas tjina*). De *soja* wordt als geneesmiddel tegen levercongestie door Europeanen en kleurlingen veel gebruikt; 's morgens een theelepel, meestal met *Tĕmoe lawak* vermengd; ook tegen miltcongestie wordt zij aanbevolen.

Ook bezigt men gaarne eenige droppels *soja* uitwendig op wonden door beten van honden, apen, enz. als ontsmettings (?) middel.

NB. Een te groote hoeveelheid *soja*, bijv. een klein wijnglas, geeft aanleiding tot braking en een zeer sterk ontwikkeld gevoel van ziek zijn.

Kadam kadam (Sum. W. K.)
Kĕmbang soré kĕtjil (M.); *Toetoep* (M.); *Toetop* (M.).

Abutilon indicum G. DON. (Malvaceae).

Groeit op Java en in de Molukken.

De bladeren zijn hartvormig, spits, eenigszins gelobd, donzig en ongelijk getand.

Deze bladeren kunnen die der malva en de althae vervangen.

Kadandong laoet (J.)
Zie: *Bilio maman.*

Kadatoĕan (J.)
Zie: *Daoen bocaja I.*

Kadĕleh (S., M. en J.)
Zie: *Kadaleh.*

Kadipo papoea (M.)
Zie: *Aij tette laun maun.*

Kadjang (S.)
Zie: *Akar koebang.*

Kadjar kadjar (S. en J.)
Zie: *Bira negri.*

Kadjeng (J.)
Zie: *Kajoe.*

Kadjeng lĕgi (J.)
Zie: *Kajoe manis tjina II.*

Kadjeng tindjå (J. k.)
Zie: I. *Daoen kambing.*
II. *Kahit oetan II.*

Kadjoe (M.)
Zie: *Boewah frangi.*

Kadjoe djawa (Mak.)
Zie: *Kadjou djawa.*

Kadjoe kajoe (Mak.)
Zie: *Kadjou djawa.*

Kadjoe oetan (M.)
Zie: *Broetaka.*

Kadjoeng (S.)
Zie: *Akar koebang.*

Kadjou (M.)
Zie: *Boewah frangi.*

Kadjou djawa (Mak.
Kadjoe djawa (Mak.); *Kadjoe kajoe* (Mak.); *Kadjou kajoe* (Mak.); *Sambal* (J.); *Sambel* (J.); *Toeri* (S.).

Agati grandiflora Desv. (Papilionaceae).

Een boom, die overal in N. I. voorkomt, vooral bij de huizen der inlanders.

De bast is bitter, tonisch.

De bast van dezen boom werkt, in groote hoeveelheden toegediend, als braakmiddel; in kleine doses, in afkooksel, wordt hij gebruikt bij Indische spruw en bij dysenterie.

De parig gevinde bladeren worden als pijnstillend middel toegediend.

De gedroogde en fijngestampte bast wordt uitwendig gebezigd tegen scabies.

Kadjou kajoe (Mak.)
Zie: *Kadjou djawa.*

Kadjou oetan (M.)
Zie: I. *Boewah frangi.*
II. *Broetaka.*

Kado kado (M.)
Zie: *Ammelaun oene.*

Kadoe (S.)
Zie: *Doeren.*

Kadoekdoek (J. en Bl.)
Zie: I. *Aij nahoe.*
II. *Doek doek II.*

Kadoja (S.)
Zie: I. *Ampadoe broeang.*
II. *Biroe.*

Kadok (Mak.)
Zie onder: *Padi.*

Kado maas (S.)
Zie: *Aij tette laun maun.*

Kadongdong (M.)
Zie: *Hoerek.*

Kadongdong asam (M. en S.)
Zie: *Hoerek.*

Kadongdong goenoeng (M.)
Zie: *Hoerek.*

Kadongdong laoet (M.)
Zie: *Bilio maman.*

Kadongdong tjina (M.)
Zie: *Bilio maman.*

Kadongdong tjoekjoek (S.)

Evia borbonica Lam. (Spondiaceae.)

Een hooge boom, die op Java in tuinen voorkomt.

De wortel, de bast en de knoppen bezitten adstringeerende eigenschappen en worden als samentrekkende middelen gebezigd.

De zuurachtige vruchten geeft men bij stoornissen in de galafscheiding.

Kahamaisso (T.)

Zie: *Djamoer bankong.*

Kahit oetan (S.)

I. Lasianthus purpureus Bl. (Rubiaceae).
Sângkâ (S.); *Songko* (J.).

Een heester van Java.

II. Saprosma arboreum Bl. (Rubiaceae).
Kadjeng tindjâ (J. k.); *Kajoe taai* (M.); *Kajoe tahi* (J. n.); *Ki taai* (S.); *Taai kajoe* (M.; *Tahi kajoe* (M.).

Een heester van Java, Sumatra, Borneo en Nieuw Guinea.

Het hout is in den handel onder den naam *Ki taai* (S.) of *Kajoe taai* (M.) bekend; het komt op de pasar's regelmatig voor. Het heeft een licht gele kleur, en de geur heeft veel overeenkomst met dien van menschendrek.

Dit hout wordt dikwijls bij nerveuse aandoeningen gegeven. De beste vorm is in tinctuur, die bereid wordt door 1 gewichtsdeel geraspt hout, gedurende zes dagen, bij zachte warmte, te laten aftrekken met 8 gewichtsdeelen spirit. vini rectif. De dosis van die Tinctura saprosmae is 30 à 60 droppels pro dosi.

De inlanders bezigen het geraspte of geschraapte hout.

III. Saprosma dispar Hassk. (Rubiaceae).

Een heester van Java.

IV. Saprosma fruticosum Bl. (Rubiaceae).

Een heester van Java. .

Al deze planten worden tegen gastricisme, meteorismus en wormen toegediend. Ook geeft men die aan kraamvrouwen onmiddellijk na de bevalling. Meestal wordt het geschraapte of geraspte hout gebruikt.

Kait kait (M.)

Uncaria pedicellata Roxb. (Rubiaceae).

Een slingerplant van Java, Sumatra, Borneo en de Molukken, die *Gambir* (Zie pag. 118) bevat.

Kait kait toepaij (M.)
Zie: *Akar kait kait I.*

Kaij kaijil (Amb.)
Zie: *Akar kait kait III.*

Kaij moni (M.)
Zie: *Daoen kamoening.*

Kaij woelan (Men.)
Zie: *Aijlaun maroea.*

Kajar kajar (S.)
Zie: *Bira negri.*

Kajoe (M. en J.)
Hout (N.); *Ki* (S.); *Kadjeng* (J.).

Lignum.

Men zoeke op het tweede woord, wanneer de houtsoorten bedoeld zijn. Vele plantennamen beginnen echter met *Kajoe*; die geneeskundig gebruikt worden, volgen hieronder.

Kajoe ajar parampoean (M.)
Zie: *Aijukka.*

Kajoe angin (M.)
Zie: I. *Aij samara.*
II. *Akar penglasan.*

Kajoe api api (M.)
Zie: *Affi affi.*

Kajoe apoe (J. en S.)
Zie: *Badoeri.*

Kajoe ara maas (Bk.)
Zie: *Aij tette laun maun.*

Kajoe arak (M.)
Zie: *Arang* (R.).

Kajoe asam (M.)
Zie: *Asam djawa.*

Kajoe auwaran (Bd.)
Zie: *Aijokkol kĕtjil.*

Kajoe babasaran (M.)
Zie: *Andaloh.*

Kajoe bako (M.)
Zie: *Boeli boeli.*

Kajoe belo (M.)
I. Zie: *Aij kaijn.*

II. Timonius rumphii Bl. (Rubiaceae).

Een boom uit de Molukken, waar men de wortels ervan kauwt tegen lichte koortsen.

Kajoe bĕsaar (M.)
Zie: *Andaloh.*

Kajoe bèsi (M.)
Zie: I. *Aij kaijn.*
II. *Hate bassi.*

Kajoe bèsi bĕner (M.)
Zie: *Hate bassi.*

Kajoe bidara laoet (M.)
Kajoe bidara pahit (M.); *Kajoe nasi* (T.); *Kajoe oelar* (M.).

Strychnos muricata KOSTEL. (Loganiaceae).

Een boom van Java, Timor en de Molukken.
FILET geeft op, dat van dezen boom de echte *Bidara laoet* afkomstig is (Zie verder bij de beschouwing der *Bidara*soorten, na *Bidara patis*).

Kajoe bidara pahit (M.)
Zie: *Kajoe bidara laoet.*

Kajoe bintang (Men.)
Zie: *Aijlaun maroea.*

Kajoe boelan (T.)
Zie: *Aij poetih II.*

Kajoe boelan (Bk.)
Indiesch warkruid (N.); *Kĕtjĕklok* (J.); *Oedani* (J.); *Osjegoe* (J.); *Soe tjoen* (Ch.); *Tjĕkok* (J.); *Tjigan* (J.); *Tjikan* (J.); *Woedani* (J.).

Quisqualis indica L. (Combretaceae).

Groeit overal in N. I., vooral in kreupelbosschen en langs rivieroevers.

De vruchten zijn langwerpig eivormig, een duim lang, aan beide einden toegepunt en vijfhoekig. Die uit de Chineesche apotheken zijn grooter, gevulder en met stomper kanten dan die van de pasar's.

De bladeren zijn tegenoverstaand, gaafrandig, hartvormig; de jonge bladeren zijn behaard; de oude glad.

De zaden en de bladeren, maar vooral de eersten, geeft men aan kinderen te eten, als wormdrijvend middel; ook worden de zaden wel met een of ander aromatisch middel vermengd en dan als vermifugum toegediend; als aromatcum bezigt men *adas wolanda* of *kĕntjoer* (Zie Deel I) en laat dit mengsel met water infundeeren; dat water wordt dan te drinken gegeven.

De dosis van de zaden is voor volwassenen vrij onbepaald. Aan kinderen geve men niet meer dan 2 tot 5 zaden, afhankelijk van den leeftijd, omdat grootere hoeveelheden aanleiding geven tot braking, hevigen hik en duizeligheid.

Dit middel verdient nadere bestudeering.

Kajoe boeta (M.)

Zie: *Agila.*

Kajoe boeton (M.)

Zie: *Boetoen.*

Kajoe dagdar (M.)

Zie: *Djembieriet.*

Kajoe dawar (M.)

Klatjiem (Bk.); *Muri muri* (Cr.); *Oede dakan* (Cr.); *Oega oega* (T.); *Patjing* (J.); *Tawar tawar* (Sum. W. K.); *Tebe poessa* (Cr.); *Tĕboe tawar* (S.); *Tĕhoe lĕpoe* (Amb.); *Tĕwoe tawar* (S.); *Toansing* (Men.); *Toeboe toeboe* (Amb.)

Costus speciosus L. (Zingiberaceae).

Deze plant komt overal in N. I. in tuinen voor.

De bladeren en het hout worden in aftreksel als zweetdrijvend middel gebezigd.

Het sap der stengels bezigt men inwendig bij dysenterie.

Een afkooksel van den wortel drinken de kraamvrouwen als kraamzuiverend middel.

Het fijn gekneusde kruid wordt uitwendig op slangenbeten gelegd, terwijl de zacht gewreven bladeren bij oogontstekingen als verkoelend middel worden gebezigd, vooral onder en na pokken.

Kajoe djaran (M.)

Katos (S. en J.); *Kitjangkoerang* (S.); *Koeda koeda* (M. en J.); *Koeda koeda sabrang* (M.); *Tangkoelong* (S.); *Tangoelong* (S.); *Tengoeloeng* (S.); *Tingoelong* (M. en S.); *Toenygoeloeng* (S.); *Tongoeli* (J.).

Protium javanicum Burm. (Burseraceae).

Een boom van Java en de Molukken.

Hij behoort tot de aromatisch bittere middelen.

De gom, uit dezen boom bereid, kan volkomen de Arabische gom vervangen.

De bast is bekend als Cortex niepa van den handel. (Zie echter ook: *Boewah ati ati*).

De aromatisch riekende olie kan voor inwendig gebruik in plaats van oleum therebinthinae gebruikt worden.

Kajoe doelang (Bl.)

Zie: *Boeboeni*.

Kajoe gaboes (M.)

Zie: *Bassong*.

Kajoe ganemoe (Men.)

Kasoengka (S. en J.): *Kasoengka aroij* (S.).

Gnetum latifolium Bl. (Gnetaceae).

Een slingerplant van Java en Celebes.
Het sap uit den stam wordt bij diarrhee inwendig toegediend, en bij verschillende zwellingen ingewreven.

Kajoe garoe (M.)
Zie: I. *Agila I* en Deel I.
II. *Gaharoe*.

Kajoe garoe engkares (Bo.)
Zie: *Agila I*.

Kajoe gĕlam (M.)
Zie: *Aij poetih I*.

Kajoe gitta (J.)
Zie: *Agila II*.

Kajoe goerda (M.)
Zie: *Djati wolanda*.

Kajoe gretja (M.)
Zie: *Bientaroh leutiek*.

Kajoe ikan manasin (Bd.)
Zie: I. *Balakama*.
II. *Boessoe boessoe*.

Kajoe japan (J.)
Zie: *Boenha mĕrak*.

Kajoe kantekka (J.)
Zie: *Affi affi*.

Kajoe kapal (M.)
Zie: *Agila I*.

Kajoe kapoer (M.)
Kajoe poetih (M.); *Lagam* (Pal.).

Canarium eupteron Miq. (Amyrideae).

Een hooge boom van Sumatra.

Door insnijding in de takken en in den stam verkrijgt men een olie houdende hars waaruit de aetherische olie gemakkelijk kan worden afgescheiden. Zij heet *Minjak lagam*, Oleum lagam.

De lagamolie kan als vervangmiddel voor balsamum copaivae in aanmerking komen. Zij is vuil wit van kleur, talkachtig vast; de smaak, die verkoelend is, gelijkt eenigszins op die van bals. copaiv. met scherpen nasmaak; de geur gelijkt op die van copaivenbalsem, maar is terpentijnachtiger. De olie brandt met een heldere, roetgevende vlam. (Zie Nat. Tijdschr. v. N. I. Deel III, pag. 487).

Proeven met deze olie verdienen aanbeveling.

Kajoe kapoer (Men.)
Zie: *Blakka toepoe.*

Kajoe kĕboeloe (Lamp.)
Gĕlassa (Bk.): *Ki boeloe* (S.); *Mata koetjing* (M.).

Lasianthus oculus cati Rwdt. (Rubiaceae).

Een kleine heester van Java, Sumatra en Borneo.

Het sap dezer plant wordt, als verkoelende drank, bij koortsen toegediend (zie ook *Ki boeloe*).

Kajoe kemenjan (M.)
Kajoe limoetan (M.); *Mĕnjan* (J. k. en M.); *Mienjan* (M.); *Tangkal mienjan* (S.).

I. S t y r a x b e n z o i n DRIJAND. (S t y r a c e a e).

Een hooge boom van Sumatra.

II. S t y r a x s u b d e n t i c u l a t a MIQ. (S t y r a c e a e).

Een hooge boom van Sumatra.
Beiden leveren B e n z o ë, *Mĕnjan* (M.), *Sélå* (J. k.) (zie Deel I en elke Mat. med.)

Kajoe kilam (M.)
Zie: I. *Aij poetih I.*
II. *Daoen kĕtjil III.*

Kajoe koeda (M.)
Zie: *Agila II.*

Kajoe koekoen (M.)
Zie: *Atoen laoet.*

Kajoe koening (M.)
Zie: *Bangkal.*

Kajoe lakka (M.)
Zie: *Daoen lakka.*

Kajoe lalaki (M.)
Zie: *Boenglie.*

Kajoe lalang (J.)
Zie: *Boenglie.*

Kajoe lale (Bd.)
Zie: *Aijlaloen.*

Kajoe landak (M.)
Zie *Boenga landak.*

Kajoe lébé (M.)
Zie: *Aijessi.*

Kajoe lĕgi (J.)
Zie: *Kajoe manis tjina II..*

Kajoe limoetan (M.)
Zie: *Kajoe kĕmenjan.*

Kajoe lingoa (M.)
Zie: *Aga aga.*

Kajoe loebang (Bk)
Zie: *Aij toeban II.*

Kajoe loeha (Pal.)
Sintok lantjang (M. en S.)

Cinnamomum sulphuratum Nees. (Laurineae).

Een hooge boom van Java, Sumatra en Borneo.
De bast en de olie uit dien bast worden evenals cort. en ol. cinnamomi gebezigd.

Kajoe maas (M.)
Zie: *Aij tette laun maun.*

Kajoe maas (Men.)
Zie: *Bangkal.*

Kajoe madjanang (Mak.)
Zie: *Dadap.*

Kajoe manis (M.)
Ki amis (S.).

I. Cinnamomum zeylanicum Breyne. (Laurineae).
Kaneelboom (N.); *Kajoe manis djangan* (M. en J.); *Kĕmingo* (J.); *Kĕninga* (J.); *Kĕningar* (J.).

Een boom, die op de verschillende eilanden van N. I. wordt gekweekt.

Omtrent het gebruik van den bast, de olie, enz. zie Deel I en elke Mat. med.

II. Cinnamomum kiamis Nees. (Laurineae).
Kajoe manis sabrang (M.); *Koelit manis* (Sum.); *Masoji* (J.); *Massooi* (M.).

Een hooge boom van Java en Sumatra.

De bast van dezen boom is op alle pasar's te verkrijgen, onder den naam *Babakan massooi*. Hij komt voor in stukken van verschillende grootte, van een min of meer in de breedte gebogen vorm, bedekt met een zwart-grijze epidermis; aan de binnenzijde heeft hij een bruine kleur. De bast houdt veel aetherische olie, waardoor hij een zeer aromatischen geur bezit; de smaak is aromatisch, eenigszins adstringeerend. Er komen verschillende soorten van voor. De beste is die, welke aan de binnenzijde met den nagel gedrukt wordende, daardoor een donkerbruine, vetachtige streep vertoont.

De werking komt overeen met die van den *sintok*bast (Zie *Eijk*) en nadert tot cortex cascarillae.

Het infuso-decoct wordt vooral tegen diarrhee en krampachtige darmaandoeningen gebruikt; ook door inlanders. De bast verdient aanbeveling.

De dosis is 15 gram met 120 gram kokend water geïnfundeerd, gecoleerd en uitgeperst, het overschot wordt daarna met 200 gram water tot de helft verkookt. Daarna

wordt het infusum en het decoctum bij elkaar gemengd. Men geeft daarvan alle 2 of 3 uren 1 of 2 lepels.

Ook kan er een tinctuur van bereid worden (Tinctura kiamis) waarvan 4—8 gram pro die in mixtuur kan worden toegediend.

Kajoe manis djangan (M. en J.)
Zie: *Kajoe manis I.*

Kajoe manis djawa (M.)
Zie: *Hoeroe meirah.*

Kajoe manis sabrang (M.)
Zie: *Kajoe manis II.*

Kajoe manis tjina (M.)

I. Cinnamomum aromaticum Nees. (Laurineae).
Kaneelboom (N.)

Deze boom wordt op Java in tuinen gekweekt (Zie Deel I en elke Mat. med.).

II. Glycyrrhiza glabra L. (Papilionaceae).
Zoethout (N.); *Kadjeng lĕgi* (J.); *Kajoe lĕgi* (J.); *Kam tjo* (Ch.).

Deze plant wordt op Java gekweekt.

De wortelstok, Radix liquiritiae, komt onder den naam *Kajoe manis tjina* op alle pasar's voor (Zie elke Mat. Med.).

De inlanders gebruiken dien wortelstok in verreweg de meeste hunner samengestelde geneesmiddelen.

De Chineezen bereiden uit den wortelstok een extract, dat geheel met drop overeenkomt en dat zij gebruiken bij het maken hunner pillenmassa's.

Kajoe mata boeta (M.)
Zie: *Agila II.*

Kajoe meirah (M.)
Zie: I. *Aga aga.*
II. *Doeri radak.*

Kajoe mĕnoerang (J.)
Kajoe tĕpang (J.): *Madang karoes* (Lamp.); *Mĕdang karoes* (Bk.).

Cylicodaphne obtusifolia Nees. (Laurineae).

Een hooge boom van Java, Sumatra en Bangka.
Het hout wordt, in plaats van *kajoe manis* gebruikt, vooral in infusie.

Kajoe mĕrak (Bl.)
Zie: *Aij samara.*

Kajoe moni (M.)
Zie: *Daoen kamoening.*

Kajoe morsego (M.)
Kandoeng (S.); *Ki koekoeran* (S.); *Morsego* (M.).

Helicia serrata R. Br. (Proteaceae).

Groeit in de Molukken.
De wortel wordt bij tandpijn, als kauwmiddel, aangeprezen.

Kajoe nagas (Mol.)
Zie: *Ampadoe broeang.*

Kajoe nasi (M.)
Zie: *Aijlaun marva.*

Kajoe nasi (T.)
Zie: *Kajoe bidara laoet.*

Kajoe massa (Bd.)
Zie: *Manas.*

Kajoe oelar (M.)
Zie: *Kajoe bidara laoet.*

Kajoe oelet (J.)
Zie: *Boewah radja.*

Kajoe oerip (J.)
Kajoe tangan (M.); *Patah toelang* (M.); *Patta toelang* (M.); *Pohon idoep* (M.); *Tĕkal baloeng* (S.); *Tikal baloeng* (S.); *Tikal toelang* (J.); *Toelang* (Sum.W. K.); *Towo* (J.).

Euphorbia tirucalli L. (Euphorbiaceae).

Een heester, die in tuinen en omheiningen op verschillende plaatsen in N. I. wordt aangetroffen, meestal op bebouwde, moerassige gronden.

De wortel en het jonge loof werken purgeerend; zij worden daartoe in water geweekt, daarmede fijn gewreven en dan het water gedronken. Men kan ook een afkooksel van den wortel geven.

Het scherpe melksap wordt tegen scabies, herpes en andere chronische huidaandoeningen uitwendig gebruikt. Men zegt, dat het ook blaar trekkend werkt.

De inlanders wrijven de huid met dit melksap of met de fijn gewreven bast in bij fracturen, omdat zij meenen daardoor de callusvorming te bespoedigen.

Kajoe patehak (J.)

Hymenaea verrucosa L. (Caesalpinieae).

Een hooge boom van Java.

De boom bevat eene hars (Gummi resina anime ge-

naamd), die in onregelmatige, oneffene, hoekige stukken van zeer uiteenloopende grootte voorkomt; de kleur dier stukken verschilt van geelachtig wit, geel of rood tot bruinachtig geel; zij zijn dof, als met poeder bedekt; de breuk is glanzig; de geur zwak balsemachtig, bij verbranding aangenaam aetherisch; de smaak prikkelend.

Deze hars kan in plaats van barnsteen in de geneeskunde gebruikt worden.

Volgens Rost van Tonningen (Zie Nat. Tijdschr. v. N. I. Deel II, pag. 351) bevat de zoogenaamde gomhars twee harssoorten, namelijk:

hars, in spiritus van 80 °/₀ oplosbaar.....	18,991
hars, niet in spiritus, maar in terpentijnolie oplosbaar........................	79,015
en aan gom slechts.....................	0,388
Te zamen........	98,394

Zij behoort dus Resina anime genoemd te worden.

Kajoe poelé (Sum.)
Zie: *Baroenai.*

Kajoe poering (J.)
Zie: *Aij tette laun maun.*

Kajoe poetar (M.)
Zie: *Boewah radja.*

Kajoe poetih (M.)
Zie: I. *Aij poetih.*
II. *Daoen kĕtjil II.*
III. *Djamboe kling.*
IV. *Kajoe kapoer* (M.).

Kajoe poetih kĕtjil (M.)
Zie: *Daoen kĕtjil II.*

Kajoe pokeen (J.)
Zie: *Atoen laoet.*

Kajoe popoan (M.)
Zie: *Bangian lalaki.*

Kajoe radja (M.)
Zie: I. *Affo.*
II. *Boeboeni.*

Kajoe rârâ (Men.)
Zie: *Aijlaun maroea.*

Kajoe roja (Alf. Min.)
Zie: *Aij samara I.*

Kajoe sapan (M.)
Zie: *Daoen sĕtjang.*

Kajoe sawan (M.)
Zie: *Boewah radja.*

Kajoe sawoe (M.)
Zie: I. *Boenga tandjong II.*
II. *Boewah sawoe.*

Kajoe seâ (Alf. Min.)
Zie: *Baja II.*

Kajoe sĕmoet (M.)
Zie: *Affo.*

Kajoe sĕtjang (M.)
Zie: *Daoen sĕtjang.*

Kajoe soelamoe (M.)
Zie: *Boewah hati.*

Kajoe soesoe (M.)
Zie: *Bientaroh leutiek.*

Kajoe soloako (M.)
Zie: *Alaun mahaij.*

Kajoe sônô (M. en J.)
Zie: *Aga aga.*

Kajoe sonti (Bd.)
Kossir (Mol.); *Soffo mani mani* (T.); *Sosillo* (Har.).

Botrymorus paniculatus Miq. (Artocarpeae).

Een kleine boom van de Molukken.

De schors der wortels wordt in afkooksel tot mondspoeling gebruikt, bij mondspruw; ook bezigt men dat afkooksel uitwendig bij herpetische huidaandoeningen.

De bladeren worden zacht gekneusd en dan, evenals de schors, op brandwonden gelegd.

Kajoe stinggi (M.)
Zie: *Brappat gèlang.*

Kajoe swangi (Bd.)
Zie: *Aij wahoe.*

Kajoe taai (M. en J. k.)
Zie: I. *Daoen kambing.*
II. *Kahit oetan II.*

Kajoe tabak (Bk.)
Zie: *Haliem.*

Kajoe tahi (M. en J. n.)
Zie: I. *Daoen kambing.*
II. *Kahit oetan II.*

Kajoe tangan (M.)
Zie: *Kajoe oerip.*

Kajoe tĕpang (J.)
Zie: *Kajoe mĕnoerang.*

Kajoe timor (M.)
Zie: *Afil.*

Kajoe tinta (Men.)
Zie: *Boewa tinta.*

Kajoe titi (Amb.)

Vitex moluccana Bl. (Verbenaceae).

Een boom van de Molukken.
De schors, die adstingeerend werkt, wordt op chronische ulcera cruris aangewend.

Kajoe tjamara ramboet (M.)
Zie: *Aij samara II.*

Kajoe tjina (M.)
Zie: *Aussi abbal.*

Kajoe tjina oetan (M.)
Zie: *Assaihe toenie.*

Kajoe tjindana (M.)

Sandelhoutboom (N.); *Aij nitoe* (Soemba); *Kajoe tjindana tjenggé* (M.); *Kalada tjindana* (M.); *Tjendana* (M.); *Tjindana* (M.); *Tsjendana* (M.).

Santalum album L. (Santalaceae).

Deze boom komt op alle Sunda-eilanden, in het wild en gekweekt, voor (Zie Deel I).

Hij levert het bekende Sandelhout, dat door de inlanders als een samentrekkend middel wordt beschouwd. Zij bezigen het vooral fijn gehakt en met water tot een pap gemengd, bij erysipelateuse ontstekingen: ook bij cephalalgie aan de slapen en als verkoelend middel bij vele huidaandoeningen.

De lichtgele olie, die den reuk van sandelhout heeft en uit het hout bereid is (Oleum santali, *Minjak tjindana*) wordt door Dr. Henderson aanbevolen tegen gonorrhee, in doses van 30 tot 40 droppels 3 × daags, verdund met spiritus; ook de inlanders kennen het gebruik van die olie tegen urethritis.

Kajoe tjindana tjenggé (M.)
Zie: *Kajoe tjindana.*

Kajoe tombor (Bd.)
Zie: *Awar awar I.*

Kajoe tuah (Men.)
Zie: *Babing.*

Kajoe woena woena (Bd.)
Zie: *Boenga bissoe.*

Kaka doëan (S.)
Zie: *Daoe boeaja II.*

Kakae mea (Amb.)
Zie: *Aij kain.*

Kakabir (Amb.)
Zie: *Akar kait kait III* en *IV.*

Kakahil (Amb.)
Zie: *Akar kait kait III* en *IV.*

Kakahir (Amb.)
Zie: *Akar kait kait III* en *IV.*

Kakalapäan (S.)
Zie: *Alaun mahaij.*

Kakapasan (S.)
Zie: *Hahapäan III.*

Kakapasan salandjar (S.)
Zie: *Baroe landak.*

Kakara gatel (M.)
Zie: *Daoen gatel ajar.*

Kakau (M.)
Cacaö (N.); *Soklaat* (T.); *Tjoklat* (M.).

Theobroma cacao L. (Buttneriaceae).

De cacao wordt gekultiveerd op Java, Timor en in de Molukken (Zie Deel I en elke Mat. med.).

De cacaoboter is een zeer gezocht geneesmiddel in N. I., dat uitwendig als verzachtend middel gebruikt wordt; evenwel meer door Europeanen en kleurlingen dan door inlanders.

Kakĕra kikĕra (M.)
Miendi (S.); *Miendri* (M.); *Mindi* (S.); *Tjakra tjikri* (Bat.).

I. **Melia arguta** D. C. (Meliaceae).

Een heester van Java.

II. **Melia azedarach** L. (Meliaceae).
Miembo (M.); *Mimbo* (M.).

Een hooge boom van Java.

III. **Melia sambucina** Bl. (Meliaceae).

Een heester van Java.

IV. **Melia tomentosa** Roxb. (Meliaceae).

Een heester van Java.

Al deze planten komen in N. I. gewoonlijk als sierplanten in tuinen voor.

De bittere bast, waaruit eene soort van katechu kan bereid worden, wordt als tonisch middel aangeprezen bij koorts, diarrhee en dysenterie, zelfs bij cholera; ook zou hij antihelmintisch werken. Vooral van Melia azedarach, waarvan de wortelbast zeer bitter is, wordt een decoct aanbevolen. De bast moet altijd versch gebruikt worden, daar de gedroogde bijna geheel onwerkzaam is. Men verkookt een kilogram water met 150 gram bast tot de helft. Daarvan geeft men aan kinderen alle drie uren een lepel; ontstaat er braking dan moet niet worden doorgegaan, maar er blijven ook geen nadeelige gevolgen achter. Ook kan men een dag of drie achter elkaar 's morgens en 's avonds een grooten eetlepel geven en de kuur eindigen met een purgans.

De bladeren en bloemen zouden als bedarende, pijnstillende middelen werken.

Volgen Blume, die zeer met deze plant is ingenomen en zelfs een zwak afkooksel van den wortelbast als voorbehoedmiddel tegen cholera aanprijst, zouden de versch ge-

kneusde bladeren zeer nuttig zijn als uitwendig geneesmiddel tegen tinea capitis (eene ziekte, die in N. I. maar hoogst zeldzaam voorkomt). Zij worden ook tegen scabies gebezigd.

Kakerlak (M.)

Gewoonlijk uitgesproken *Krarkerlak*; *Kakkerlak* (N.); *Tjèré* (J.); *Tjitjoenggoek* (S.).

Blatta orientalis (Orthoptera, Cursoria).

Komt overal in N. I. voor (Zie elke Mat med.).

Gekneusde kakkerlakken rieken eenigszins naar acidum hydrocyanicum.

De kakkerlakken worden in N. I. nog al eens gebezigd. Inwendig tegen asthma nervosum, waartoe 2—5 dieren in een grooten kop koffie worden afgetrokken. Ik heb van de toediening meermalen goede uitwerking gezien; de meening, dat het walging wekkende van het geneesmiddel tot braking aanleiding zoude geven, en daardoor nut kan doen, wordt wederlegd, door het feit, dat ik goede uitkomsten verkreeg, wanneer de lijder niet wist, wat hem was toegediend en dus ook niet misselijk werd.

Een vrij gewone methode van uitwendige aanwending is fijn gewreven kakkerlakken op de lippen en somtijds aan den anus in te wrijven bij pas geborenen, die aan trismus lijden; ik zag het meermalen doen, maar nooit met eenig goed gevolg. Daartoe bezigen de inlanders oook de faeces der kakkerlakken.

Kaki riboe (M.)

Zie: *Alipan.*

Kakoeti koeti (Boet.)

Zie: *Angor oetan.*

Kala antong (J.)
Zie: *Djembieriet.*

Kaladjiengkieng (M.)
Boschschorpioen (N.); *Tsjan tjat* (Ch.).

Scorpio afer (Arachnida).

De gedroogde huidskeletten der schorpioenen beschouwen de Chineezen als een sterk diaphoreticum en als een specificum tegen syphilis. Zij worden inwendig in poedervorm toegediend.

Kala katamiajan (Sum. W. K.)
Zie: *Goensieng gĕdeh.*

Kalaijar (S. en J.)
Zie: *Aroij kalaijar beuriet II.*

Kalaijar badak (S.)
Zie: *Aroij pitjoeng tjelleng II.*

Kalakkai sigoeng (S.)
Klakka sijang (J.); *Tĕmoe koentji* (M.).

Kaempferia rotunda L. (Zingiberaceae).

Komt vooral op Java voor.

De knolwortel wordt fijn gestampt en, met water gemengd, op den buik ingewreven, tegen opgezetheid der darmen. Ook wrijft men dien in op wonden, door den beet van vergiftige slangen veroorzaakt.

De inlandsche vrouwen kauwen den wortel tegen fluor albus, wat Europeesche vrouwen haar wel nadoen.

Kalalaijoe (S.)
Katti laijoe (J.); *Ki lalaijoe* (S.); *Ki lalaijoe hiedung* (S.): *Ki tjileijouw* (S.); *Klajoe* (J.); *Lalego* (M.); *Toebi sira* (Mand.).

Erioglossum edule Bl. (Sapindaceae).

Een boom, die op alle eilanden van den Indischen archipel voorkomt, vooral in de lagere bergstreken.

De varieteit album heet in 't Sundaneesch: *Kalalaijoe bodas* de varieteit corymbosum: *Kalakaijoe gĕdeh.*

De oude bladeren gebruikt men uitwendig bij herpes circinatus, rheumatismus en nachtelijke beenpijnen.

Kalambak (M.)
Zie onder: *Agila I.*

Kalamban (Mak.)
Zie: *Ammelaun abber mamare.*

Kalamoentan (M.)
Zie: *Bientaroh.*

Kalampoak (Bl.)
Zie: *Aijkru laun ela.*

Kalantjeng (J.)
Zie onder: *Tawon.*

Kalapa (M. en S.)
Zie: *Anoer.*

Kalapa djingi (M.)
Kalapa laoet (M.).

Lodoicea sechellarum Labill. (Palmae).

Een boom, die op Java in sommige tuinen voorkomt. Meestal worden evenwel de vruchten, op zee drijvende, gevonden,

waar ze van de Sechellen-eilanden afkomstig zijn. Die vruchten hebben een zeer eigenaardigen vorm, die aan den onderbuik en de dijen eener vrouw doet denken.

Men schrijft aan de vruchtschalen een giftwerende kracht toe, waarom er drinkschalen, soms met zilver of goud beslagen, van worden gemaakt.

Kalapa laoet (M.)
Zie: I. *Boeton.*
II. *Kalapa djingi*

Kalapa loepa (J.)
Zie: *Boeton.*

Kalapa tjindana (M.)
Zie: *Kajoe tjindana.*

Kalapa tjoen (bĕner) (S.)
Ki toengila (S.); *Sanggar* (J.).

Myristica glabra Bl. (Myristicaceae).

Een boom van Java en Sumatra.

De bladeren en de bast behooren onder de aromatica; zij worden als zoodanig gebezigd, vooral in geneesmiddelen tegen darmaandoeningen.

Kalawara (S.)
Zie: *Akar treba.*

Kalawasan (J. en Bl.)
Zie: *Aijukka.*

Kaledoepo (Bd.)

Capsicum, in verschillende soorten.

Kalĕmbak (J.)
Rabarber (N.); *Kĕlomba* (J.); *Klumba* (J.).

Rheum indicum s. javanicum J. H. Schmidt. (Polygoneae).

Groeit op de bergen van Java, o. a. op den Goenoeng Oenarang, op 2—4000 voet hoogte.

De wortel wordt op de pasar's verkocht en is door den Heer J. H. Schmidt nauwkeurig onderzocht en beschreven in het Geneesk. Tijdschrift van N. I. Deel XVII, pag. 98. Hij is bekend onder den naam *Akar kĕlomba* en de inlanders onderscheiden daarvan drie soorten, nl.:

N°. 1. *Akar kĕlomba bras*, het bovenste gedeelte van den wortel, nog voorzien van stengeldeelen; de goedkoopste en slechtste soort,

» 2. *Akar kĕlomba kĕtan*, het middelste en beste gedeelte, en

» 3. *Akar kĕlomba kĕtĕba*, het onderste gedeelte.

De beste soort, dus *Akar kĕlomba kĕtan*, is vleezig, langwerpig conisch of eenigszins raapvormig. De stukken, die op den pasar voorkomen zijn 0.1 meter lang en hebben eene middellijn van 0.04 tot 0,06 meter.

Op enkele plaatsen ziet men nog de donkerbruine schors, terwijl het overige gedeelte wit en roodachtig gemarmerd is. Op de doorsnede ziet men concentrische, donkerrood gekleurde ringen, die door straalswijze verloopende strepen worden doorsneden; deze strepen eindigen schijnbaar in de 1 tot 1,5 m. m. dikke, donkerbruin gekleurde, vaste, harsachtige cambiumring. De middelste ringen zijn vuurrood gekleurd en wisselen meer naar buiten met gele ringen af. In het midden ontstaan door het droogen spleten, die vele witte, viltachtig fijne draden vertoonen van een zijde-achtigen glans. Deze draden doen zich onder het microscoop als cellen voor, welke met chrysophaanzuur zijn gevuld (Schroff).

Op de overlangsche doorsneden ziet men in het midden de

bijna rechthoekige parenchymcellen (mergstraalcellen), die ook gedeeltelijk met chrysophaanzuur zijn gevuld. Met de loupe onderscheidt men tevens kristallen van oxalis calcis.

Smaak en geur zijn als die van echte rabarber.

Een vergelijkend onderzoek van Radix rhei officinalis en Radix rhei javanici gaf de volgende resultaten:

	Rad. rhei officinalis.	Radix rhei javanici.
	Pct.	Pct.
Rheumlooizuur......	2,106	.... 0,430.
Phaeoretine..........	0,151	.... 0,090.
Chrysophaan.........	0,056	.... 0,107.
Chrysophaanzuur...	4,700	.... 1,646.
Emodin..............	0,580	.... 2,000.
Asch.................	12,15 tot 12,24	..... 6,27 tot 6,91.
bestaande uit:		
CaO..................	46,80512	.... 41,68051.
MgO..................	4,24359	.... 5,26484.
KaO. en NaO.........	7,35024	.... 16,89486.
CO^2	35,34188	.... 19,25190.
SO^3	1,11452	.... 2,82191.
PO^5..................	5,11709	.... 6,78689.
Cl.....................	0,60683	.... 2,09575.
SiO^2	0,59828	.... 1,97869.
Kool en zand.......	0,76923	.... 2,98934.
Oxaalzuur	niet bepaald	.... niet bepaald.

De Heer Van Vogelpoel, officier van gezondheid, bevond, dat de physiologische werking der Javaansche rabarber ongeveer 3/4 was van die der officineele.

De inlanders bezigen *Akar kĕlomba* als purgans: hij kan den gewonen rabarberwortel zeer goed vervangen.

De Chineezen bezigen den wortel van Rheum emodi Wall., dien zij *Paij wong* noemen en die uit China wordt aangevoerd. Hij wordt in de Chineesche apotheken bewaard in schijven gesneden en gedroogd of in poedervorm, maar is van minder goede kwaliteit. Zij bezigen hem als laxeermiddel

in een wachterachtige infusie, meestal met wat nitras potassae. maar ook in pillen met extractum liquiritiae vervaardigd.

Het zou aanbeveling verdienen om Radix rhei javanici te beproeven tegen herpetische huidaandoeningen. Het daarin voorkomende chrysophaanzuur is gebleken uitstekend werkzaam te zijn.

Kalĕmban (Mak.)
Zie: *Ammelaun abber mamare.*

Kalĕmbemba (M. en Bd.)
Zie: *Aroij garoet peutjang.*

Kali (Ti.)
Zie: *Kaboeng.*

Kaliageh (S).

Triphasia sarmentosa Bl. (Aurantiaeeae).

Komt in West-Java voor.
De bladeren maken een bestanddeel van sommige *djamoe's* uit (zie Deel I en Algemeen gedeelte, pag. 12 en volgg.).

Kaliki (M.)
Zie: I. *Bedh.*
II. *Djarak.*
III. *Djarak kalapa II.*

Kaliki alang (Sum. W. K.)
Zie: *Djarak.*

Kallas (J.)
Zie: *Aroij kakedjoan.*

Kalokane (Amb.)
Zie: *Agar agar.*

Kaloekoe (Mak.)
Zie: *Anoer.*

Kaloempang (M.)
Zie: *Dangdur gĕdeh.*

Kaloempang boeroeng (M.)
Zie: *Boewah tinta.*

Kaloempang kĕtjil (M.)
Zie: *Boewah tinta.*

Kaloempang oetan (M.)
Zie: *Boewah tinta.*

Kaloempang tsjendab (M.)
Zie: *Boewah tinta.*

Kaloewie (S. en M.)
Zie: *Amakir.*

Kalok tjekko (J.)
Bekerplant (N.).

I. Zie: *Daoen gendi II.*

II. Nepenthes gracilis KORTH. (Nepenthaceae).
Kĕtakong monjet (Bk.).

Een slingerplant van Java, Sumatra en Borneo.
Het water, dat in de bekers voorkomt, geeft men tegen bronchitis.

Kalompong (Mak).
Zie: *Dangdur gĕdeh.*

Kalong (M. en J.)
Vliegende hond (N.).

Pteropus edulis (Cheiroptera).

Komt door geheel N. I. voor (Zie Deel I).

De Chineezen beschouwen de Cheiroptera, die zij *Piën foe* of *Fie shoe* noemen, als zeer nuttige dieren in de geneeskunde. Het eten van vleërmuizenvleesch is een middel om lang te leven.

Het bloed, de gal en de vleugels wenden zij als specifica aan bij sommige ziekten. De faeces der meeste soorten mengen zij in hunne pillen massa's.

De faeces van Pteropus edulis worden vooral uitwendig gebruikt bij oogontstekingen. Zij noemen die faeces *Dja mieng tsa.*

Kalowaij (M., Amb.)

I. Zie: *Aijlanoe seloe.*

II. Actinodaphne moluccana Bl. (Laurineae).

Een boom uit de Molukken, waarvan men de bladeren uitwendig gebruikt op wonden, door pijlen en door visschen veroorzaakt.

Kamadjara bĕtoel (M.)
Zie: *Annipa wakkan.*

Kamadoe (J.)
Zie: *Daoen gatel*, ook in de samenstellingen met dat woord.

Kamal (J.)
Zie: *Asam djawa.*

Kamalenga (M.)
Zie: *Baliego.*

Kamandre (Mak.)
Zie: *Adal adal.*

Kamara koessoe (T.)
Zie: *Giong meöng.*

Kambeh (Sum. W. K.)
Zie: *Aroij papareh.*

Kambodja (M.)
Zie: *Boenga goeloeng tjoetjoe.*

Kambing wolanda (M).
Zie: *Biri biri.*

Kamĕlan (Amb.)
Zie: I. *Aij poetih I.*
II. *Anijs kastella.*

Kamĕlaun (Amb.)
Zie: *Amme.*

Kamilene (Mol.)
Zie: *Amulen II.*

Kammang (Mak.)
Zie: *Aijpakka.*

Kamoe maätte (Amb.)
Zie: *Ammĕlaun maäke.*

Kamoekoes (M. en S.)
Staartpeper (N.); *Kĕmoekoes* (M.); *Kmoekoes* (J.); *Koemoekoes* (J.); *Lada berejkor* (M.); *Rinoe* (S.).

Cubeba officinalis L. (Piperaceae).

Een klimplant, die op al de eilanden van N. I. in tuinen voorkomt.

Voor het geneeskundig gebruik, enz. zie elke Mat. med.

De Javanen bezigen de staartpeper gaarne tegen urethritis; zij geven die in het volgende mengsel, waarin de hoeveelheden der geneesmiddelen willekeurig genomen worden:

Kamoekoes (Piper cubebae);
Lampoejang (Radix Zingiberis zerumbet);
Langkwas (Alpinia galanga);
Kĕtoembar (Semina coriandri);
Maridja poetih (Piper album);
Massooi (Cortex Cinnamomi kiamis);
Pala (Nuces moschatae);
Ajar djĕroek manis (Succus Citri aurantium).

Dit middel wordt 'smorgens, op de nuchtere maag, toegediend.

Kamoel (Amb.)
Zie: *Amme.*

Kamoeloe hahoea (Amb.)
Zie: *Andorwali.*

Kamoening (J., M. en S)
Zie: *Daoen kamoening.*

Kamoening doesoen (M.)
Kamoening japan (M.); *Patjar* (M. en S.).

Murraya exotica L. (Aurantiaceae).

Een kleine boom, die overal in N. I in tuinen wordt aangetroffen en die vooral wordt aangeplant om de zeer geurige, witte bloemen.

De bladeren zijn oneven gevind, met 5-7-9 blaadjes, die wigvormig, omgekeerd eirond en stomp zijn.

De bladeren worden gedroogd en gepoederd en komen dan in vele mengsels voor, die in poedervorm inwendig genomen worden tegen buikpijn en vermoeidheid.

Kamoening japan (M.)
Zie: *Kamoening doesoen.*

Kamoening oetan (M.)
Zie: *Daoen kamoening.*

Kampak (J.)
Zie: *Affo.*

Kampies (J.)
Zie: *Affo.*

Kam seh (Ch. Bo.)
Zie: *Djĕroek amies.*

Kam tjo (Ch.)
Zie: *Kajoe manis tjina II.*

Kam tjong (Ch.)

Radix Aspidii filicis maris SPRENG.

Dezen wortel voert men uit China aan.
Hoewel de Chineezen dezen wortel niet als een specificum tegen taenia kennen, gebruiken zij dien toch als anthelminthicum, vooral bij kinderen.

Kananga (M.)
Zie: *Boenga kananga.*

Kananga oetan (M.)
Zie: *Aroij kiladja lalaki.*

Kananga prit (J.)
Zie: *Boenga kananga.*

Kananga wangi (M.)
Zie: *Boenga kananga.*

Kanari (M.)
Zie: *Dedie.*

Kanari pandjang (M.)
Zie: *Dedie.*

Kanari wolanda (M.)
Amandelboom (N.).

Amygdalus communis L. (Amygdaleae).

In sommige tuinen op Java wordt de amandelboom aangeplant.

Voor het geneeskundig gebruik zie elke Mat. med.

De amandelen heeten in 't Chineesch *Kin jin*; die uit de Chineesche apotheken zijn veel kleiner dan de Europeesche en worden gepeld bewaard. Zoowel de bittere als de zoete amandelen, maar vooral de eerste, worden door de Chineezen veel tegen krampachtigen hoest gebruikt.

Kandal (M. en J.)
Zie: *Aij pakka.*

Kandoeng (S.)
Zie: *Kajoe morsego.*

Kandoeng peutjang (S.)
Zie: *Ampadoe broeang.*

Kandong batoe (M.)
Zie: *Bilio maman.*

Kanjéreh badak aroij (S.)
Kanjéreh bodas (S.); *Konidei aloes daton* (Sum. W. K.)

Briedelia tomentosa Bl. (Euphorbiaceae).

Een klimmende heester van Java (Zie Deel I).
Het sap, dat purgeerend werkt, wordt toegediend tegen kolieken en men geeft het aan kraamvrouwen na de bevalling; evenwel nooit meer dan eene maal na elke verlossing.

Kanjéreh bodas (S.)
Zie: *Kanjéreh badak aroïj.*

Kanjéreh bodas aroij (S.)
Zie: *Akar boewah.*

Kanjéreh leumboet (S.)
Zie: *Akar boewah.*

Kanji (M.)
Rijstwater (N.).

Dit wordt veel als verzachtend middel bij diarrhee gebruikt. (Zie onder: *Padi*).

Kanjoeng (J.)
Zie: *Akar koebang.*

Kankong (J.)
Zie: *Akar penglasan.*

Kannakoer (Bd.)
Zie: *Bido massaffo.*

Kantang (M.)
Kĕntang (M.); *Oebi* (M.).

Eigenlijk elke wortelknol, die gekookt gegeten wordt: maar gewoonlijk gebezigd voor aardappelen (Solanum tuberosum; zie: *Holan fan sjoe II*).

Kantang blanda (M.)
Zie: *Holan fan sjoe II.*

Kantang wolanda (M.)
Zie: *Holan fan sjoe II.*

Kantjil (M., S. en J.)

Moschus javanicus (Pecora).

Komt over geheel Java voor en levert een Muskus-soort, *Dédès* genaamd (zie op dat woord).

Kantjil peutjang (S.)
Zie: *Ampadoe broeang.*

Kan tsjoa (Ch.)
Zie: *Daoen koepang.*

Kapa (O. Cel.)
Kapas anggries (J.); *Kapas bengala* (M. en S.); *Kapas bĕsar* (M.); *Kapas gĕdeh* (S.); *Kapas tahon* (M.); *Sajor gebe* (Mol.).

Gossypium vitifolium Lam. (Malvaceae).

Een heester, die in N. I. gekweekt wordt.
De wol der pitten kan als boomwol gebezigd worden.

Kapa (T.)
Zie: *Aha.*

Kapaja (Men.)
Zie: *Bedh.*

Kapal (S.)
Zie: *Agila II.*

Kapas (M.)
Katoenboom (N.).

I. Zie: *Aha* en Deel I.

II. Gossypium arboreum L. (Malvaceae).
Kapas bĕsar (M.); *Keiba* (J.).

Een heester, die overal in Ned. Indië voorkomt, en die eeu slechte soort van boomwol levert.

De binnenbast van den wortel wordt in afkooksel gegeven als middel om de menstruatie en de weeën te bevorderen; ook als abortivum.

Kapas anggries (J.)
Zie: *Kapa* (O. Cel.)

Kapas bali (J.)
Zie: *Aha.*

Kapas bengala (M. en S.)
Zie: *Kapa* (O. Cel.)

Kapas bĕsar (M.)
Zie: I. *Kapa* (O. Cel.)
II. *Kapas II.*

Kapas bĕtoel (M.)
Kapas mori (M. en S.); *Kapas randoe* (J.); *Kapas tahon* (M.).

Gossypium micranthum Cav. (Malvaceae).

Een heester, die op Java in tuinen voorkomt en de beste en fijnste boomwol levert.

Kapas bĕurrĕum (S.)
Kapas meirah (M.); *Kapas tahon* (M.).

Gossypium purpurescens Poir. (Malvaceae).

Een heester, die op Java gekweekt wordt.
Zij levert zeer fraaie boomwol.

Kapas djawa (H.)
Zie: *Aha.*

Kapas gĕdeh (S.)
Zie: *Kapa* (O. Cel.)

Kapas hiedung (S.)
Kapas wolanda (J.).

Gossypium religiosum L. (Malvaceae).

Een heester, die op Java wordt aangeplant en goede boomwol (Nangkin boomwol) levert.

Kapas hoema (S.)
Zie: *Aha.*

Kapas leumboet (S.)
Zie: *Aha*

Kapas meirah (M.)
Zie: I. *Aha.*
II. *Kapas bĕurrĕum.*

Kapas mori (M. en S.)
Zie: *Kapas bĕtoel.*

Kapas plembang (J.)

Gossypium herbaceum L. (Malvaceae).

Wordt op Java en Sumatra gekweekt.

De plant levert goede boomwol.

Evenals van Gossypium arboreum (Zie *Kapas II*) wordt de wortel gebruikt als emmenagogon en abortivum. In de 56ste Deutsche Naturforscherversammlung te Freiburg raadde PROCHOWNIK dezen wortel aan als een vervangmiddel voor het moederkoorn. Hij kon er geen alcaloid of glycosid in vinden. Bij primaire en secundaire weeënzwakte gaf hij dien met goed gevolg, zonder eenige onaangenaame bijwerking; er ontstonden geen krampweeën en geen partieële contractien van den uterus. Bij bloedingen ex utero, vooral bij bestaande fibromyomen, kreeg hij uitstekende resultaten en, behalve den gunstigen invloed op de menstruatie, meent hij ook vermindering van de grootte der tumoren te hebben waargenomen na 5 tot 6 maanden gebruik. De werking van dezen wortel verschilt geheel van die van ergotine. De toediening helpt namelijk niet onder de bloeding, maar veroorzaakt grootere pauzen en vermindering van bloedverlies bij een volgende keer; ook bij bloedingen na abortus en bij nierbloedingen gaf de aanwending goede resultaten. Verlangt men snelle werking dan is ergotine te verkiezen, maar voor langdurige toepassing Rad. Gossypii herboracei. Ook in de eerste perioden der verlossing is hij verkieslijk. Bij gynaecologische gevallen is hij verre te verkiezen boven ergotine.

De dosis is, voor obstetrische gevallen, een versch bereid infusum van 3—6—10 gram Rad. Gossypii, elk uur of elk half uur; dan wel alle uur of half uur 1—2 theelepels van het vloeibaar extract. In gynaecologische gevallen geeft men eenmaal daags een versch bereid infusum van 10 gram of tweemalen daags een van 7,5 gram.; dan wel 2 of 3malen daags een theelepel van het vloeibare extract in suikerwater. Gedurende de menstruatie geeft men de hoogste giften.

Deze werking in ook door Prof. MUNDE geconstateerd, die den wortel ook aanwendde bij profuse menstruatie en bij suppressio mensium.

Kapas poeloe laoet (M.)

Gossypium barbadense L. (Malvaceae).

Wordt op Java aangekweekt.
Levert goede boomwol (Sea islands cotton).

Kapas randoe (J.)
Zie: *Kapas bĕtoel.*

Kapas tahon (M.)
Zie: I. *Kapa* (O. Cel.).
II. *Kapas bĕtoel.*
III. *Kapas bĕurrĕum.*

Kapas tjindeh (S.)
Curaçoasche zijdevrucht (N.); *Kapassan* (M.); *Miam sjoe* (Ch. Bo.).

Asclepias curassavica L. (Asclepiadeae).

Komt overal in N. I. voor.
Het melksap wordt door inlanders als vermifugum gegeven.
Deze boom levert boomwol, die vooral in de hoedenindustrie gebruikt wordt, maar des noods ook als verbandmiddel kan gebezigd worden.

Kapas wolanda (J.)
Zie: *Kapas hiedung.*

Kapassan (M.)
Zie: *Kapas tjindeh.*

Kapawarita (Amb.)
Zie: *Boenga kananga.*

Kapeij gorita (Amb.)
Zie: *Hatta gĕdeh.*

Kapiriet leumboet (S.)
Zie: *Gambe.*

Kapoel (Amb.)
Zie: *Aijkau kapoel.*

Kapoelaga (J. en M.)
Paradijskoorn: *Kardemom* (N.); *Kardĕmongo* (Bd.); *Kapol* (S.); *Poear* (Bk. en R.); *Poear lakka* (Pal.); *Poear lakoe* (Bo. O. K.); *Poear poelaga* (M.).

Amomum cardamomum L. (Zingiberaceae).

De kardemom wordt bijna overal in N. I. aangeplant (Zie Deel I en elke Mat. med.).
Een aftreksel van de geheele plant wordt ingenomen tegen vermoeidheid en een gevoel van zwakte; ook bij rheumatische pijnen.
De gedroogde en fijn gestampte wortel wordt door inlandsche vrouwen ingenomen, als zij zich koud voelen.

Kapoer (M.)
Kalk (N.); *Apoe* (J. i.); *Endjĕt* (J. n.).

Calx viva. (Zie Deel I en elke Mat. med).

De kalk wordt op Java verkregen vooral door de verbranding van schelpen of door bezinking van marmerkalk.

De inlanders maken zeer veel gebruik van kalk als geneesmiddel, vooral uitwendig. Zij besmeeren pijnlijke plaatsen met natgemaakte *sirih*kalk, *Kapoer sirih* (zie Deel I) en appliceeren daarover heen gaarne stukjes citroen. (Zie ook *Gamping*).

Kapoer adja (Men.)
Zie: *Betau.*

Kapoer antjak (S.)
Zie: *Betau.*

Kapoer baroe (M.)
Kamferboom (N.); *Kapoer baroes* (J.); *Kapoer baros* (M.); *Tjio loo* (Ch.).

I. Camphora sumatrana Miq. (Laurineae).

Een hooge boom van Sumatra, die de Baros-kamfer levert.

II. Camphora officinarum Bauh. (Laurineae).

Een boom, die hier en daar in N. I. aangeplant wordt en de Japansche kamfer voortbrengt.

Voor het geneeskundig gebruik zie elke Mat. Med.

De inlanders bezigen ook kamferolie, *Minjak kapoer baroe* (M.), uitwendig bij rheumatische en andere pijnen als huidprikkel. Die olie is dik, geel, zeer sterk riekend. (Zie ook *Simar bantaijan*).

Kamferpoeder op watten gestrooid wordt dikwijls uitwendig gebruikt als lactifugum.

Kapoer baroes (J.)
Zie: *Kapoer baroe.*

Kapoer baros (M.)
Zie: *Kapoer baroe* en onder *Simar bantaijan.*

Kapoer baros (S. en M.)
Zie: *Kapoelaga.*

Kapoer sirih (M.).
Zie onder: *Kapoer.*

Kapoer wolanda (M.)
Krijt (N.).

Subcarbonas calcis (Zie elke Mat. med.).

Kapok (M.)
Boomwol (N.).
Zie onder: *Ahamaijoe II* en *Kapas*, met de samenstellingen.

Kapok oetan (M.)
Zie: *Ahamaijoe II.*

Kappal (J. en Bl.)
Zie: *Agila II.*

Kapol (S.)
Zie: *Kapoelaga.*

Kara (J.)
Deze naam wordt aan vele peulvruchten gegeven.

Karakoh tanah (Sum. W. K.)
Zie: *Gèlang.*

Karamandija (Mak.)
Zie: I. *Aij nahoe.*
II. *Doek doek II.*

Karambau dinar (Bd.)
Zie: *Aij huaa.*

Karamboä (Bd.)
Zie: *Aha.*

Karambodja (Sum. W. K.
Zie: *Batteka.*

Karamoenting (M.)
Zie. *Aij nahoe.*

Karanĕang (J.)
Zie: *Anijs kastella.*

Karang karang (M.)
Zie: *Akar koessoe.*

Kararaweah (S.)
Zie: *Daoen gatel ajar.*

Karbanga (T.)
Zedoarwortel (N.); *Koenir poetih toma* (J.); *Koenjit padi* (M.); *Konneng bodas* (S.); *Konneng pari* (S.); *Tĕmo* (M. en J.); *Tĕmoe* (M. en J.); *Tĕmoe lawak* (M.); *Tĕmoe tis* (M.); *Tommo* (M. en J); *Tommon* (M. en J.).

Curcuma zerumbet Roxb. (Zingiberaceae).

Deze plant komt overal in N. I. voor (Zie Deel I en elke Mat. med.).

Zij levert de bekende Radix Zeodariae rotunda et longa, die even als de gember wordt gebezigd, en in poedervorm in doses van 0.5—1 gram kan worden toegediend.

De wortelstok is eenige duimen lang, rondachtig of knobbelachtig; aan de eene zijde dunner dan aan de andere; somtijds met één bolle en één platte oppervlakte; enkele malen met wortelvezelen voorzien; de kleur is geelwit, op de breuk donkerder en somtijds met harskorrels voorzien; de wortels zijn vast en zwaar; de smaak is onaangenaam specerijachtig; de geur specerijachtig met iets dufs.

De inlanders maken onderscheid tusschen *Tĕmoe lawak* en *Tĕmoe tis* en onderkennen die voornamelijk door de wortels tusschen duim en vinger te wrijven en dan op den geur af te bepalen, welke variëteit het is.

Zeer veel wordt deze wortel gebruikt bij leveraandoeningen; ook bij miltaanzwellingen, bij urethritis en bij leukorrhee.

De versche wortel wordt uitgeperst en van dat sap, dat licht purgeerend werkt, 's morgens een bitterglas vol gegeven, soms met een theelepel *Kétjap* of met zout gemengd.

In de apotheken vindt men een licht geelbruin gekleurd poeder van den wortel, een extract en een olie ervan voorhanden, die in pillenvorm kunnen worden voorschreven, bijv.:

R. Pulv. rad. *Tĕmoe lawak.* 5,00
extr. id. id. id. 5,00
ol. id. id. id. gtt. 5.
m. f. pil. N°. 75. S. 's avonds 5—10 pillen.

Kardĕmongo (Bat.)
Zie: *Kapoelaga.*

Karéo (S.)
Zie: *Bira negrie.*

Karet (M. en S.)
Zie: I. *Gaharoe II.*
II. *Gĕtah kadjei.*

Karèt (J.)
Gom, als die een witte kleur heeft.

Gummi.

Karet moending (S.)

Cacosmanthus macrophyllus Hassk. (Sapotaceae).

Een hooge boom van Java, waaruit *Gĕtah pertjah* verkregen wordt.

Karet tapok (S.)
Zie: *Gĕtah kadjei.*

Karoek (S.)
Zie: *Ammelaun abber mamare.*

Karoendoeng (S.)
Aubergine (Fransch); *Karondong* (S.); *Taroeng* (Sum. W. K.); *Térong* (M., J. en S.): *Térong oetan* (M.): *Térong tjinnang* (S.); *Tohon kanji* (Bl.).

Solanum melongena Poir. (Solanaceae).

Komt overal in N. I. voor (Zie Deel I).
De inlanders schrijven aan den wortel van deze plant eene sterke vruchtafdrijvende werking toe.
De vrucht is bitter zuurachtig, van eene fraai violette kleur en wordt rauw of in decoct door inlanders toegediend bij hoest, longtering en asthma.

Karoenroen (Mak.)
Zie: *Hoerek.*

Karondong (S.)
Zie: *Karoendoeng.*

Karot (S.)
Zie: *Ammelaun abber mamare.*

Karpoo (T.)
Mokal ahoea (Amb.); *Moral baloeloe* (M.); *Nela* (Amb.); *Sirih badjak* (M.); *Tambakkoän* (S.); *Tambako laoet* (M.); *Tambakoe laoet* (M.).

Tournefortia argentea L. (Asperifoliae).

Een heester, die bijna overal in N. I. langs het strand voorkomt.

De inlanders meenen, dat een afkooksel van den wortel en de wortel zelf nuttig werken bij vermeerderde galafscheiding.

Karumbi (S.)

Homalanthus leschenaultianum Juss. (Euphorbiaceae).

Komt op Java in kleiachtige bergstreken voor.

De bladeren worden met *Adas* en *Poelasari* fijn gewreven en uitwendig gebruikt bij hoofdpijn.

Kartas lajangan (M.)

Eene dunne papiersoort, uit China afkomstig, die veel gebruikt wordt ter bedekking van kleine excoriatiën, ulcera en wonden. Zij kan als vervangmiddel van collodion dienen.

NB. Tegen huidjeukte bezigen de inlanders eene berooking door verbranding van geolied papier: daartoe nemen zij dikwijls een *pajong* (regenscherm).

Kasedel (J.)
Zie: *Aij pakka*

Kasimboekan (S. en J.)
Zie: I. *Daoen kĕntoet II.*
II. *Daoen sipat III.*

Kasoengka (S. en J.)
Zie: *Kajoe ganemoe.*

Kasoengka aroij (S.)
Zie: I. *Kajoe ganemoe.*
II. *Akar pĕloempang.*

Kasoengka beurriet (S.)
Zie: I. *Akar pĕloempang.*
II. *Aroij kasoengka beurriet.*

Kasse selan (Bl.)
Zie: *Bakoeng.*

Kassoh (S.)
Zie: *Euri gĕdeh.*

Kassoemba (S.)
Zie: *Daoen galinggum.*

Kassoemba kling (M.)
Zie: *Daoen galinggum.*

Kastella (Bl.)
Zie: *Aroij oebi djawa.*

Kastoeri (M.)
Zie: I. *Asam toesoer.*
II. *Gandapoera I.*

Katapang (M. en S.)
Kĕtapang (M.).

I. Zie: *Adappo.*

II. Terminalia chebula WILLD. (Combretaceae).

Een hooge boom van Java.

De rijpe vruchten zijn eivormig, eenigszins vijf- of zes zijdig, in de lengte gegroefd, bedekt met een geelbruine epidermis, en hebben een adstringeerende pulpa.

De onrijpe vruchten (Indische of zwarte myrobolaan) zijn ovale, zwarte, gerimpelde lichamen met een glinsterende breukvlakte en zijn zeer adstringeerend.

De vruchten houden veel tannine.

De op dezen boom gevormde galnoten (Djokjonoten) staan in werking met de gewone galnoten gelijk.

De rijpe vruchten worden door de inlanders als purgans gebezigd. Zes dezer vruchten, fijn gewreven en met water afgekookt, vormen, met wat kaneel als smaak verbeterend middel, een zeer aangenaam werkend purgans.

Met gelijke deelen *Gambir* (of met katechu) gemengd worden zij tegen aphthae aangewend.

Een afkooksel der rijpe vruchten kan met goed gevolg als inspuiting gebezigd worden tegen bloedende aambeijen en bij witten vloed.

De onrijpe vruchten en de galnoten geeft men vooral bij catarrhus intestinorum infantum (0,05 gram, alle 3 uren in poedervorm).

Een afkooksel van de vruchten en ook van de galnoten werkt als adstringens op ulceratiën.

Ook de bast wordt als samentrekkend middel gebruikt.

Katapang bĕurrĕum (S.)
Zie: *Adappo* var. rhodocarpa HASSK.)

Katapang bodas (S.)
Zie: *Adappo* (var. chlorocarpa HASSK.).

Katapang gĕdeh (S.)
Zie: *Adappo* (var. macrocarpa HASSK.).

Katapang pantej (Amb.)
Noessoe (T.); *Telioe* (Bd.).

Terminalia moluccana LAM. (Combretaceae).

Een hooge boom uit de Molukken, waarvan het geneeskundig gebruik overeenkomt met dat van *Adappo*.

Kateppeng (J., S. en Bl.)
Zie: *Daoen koepang.*

Kateppeng badak (S.)
Zie: *Daoen koepang.*

Kateppeng kebo (J.)
Zie: *Daoen koepang.*

Kateppeng leumboet (S.)

Cassia obtusifolia L. (Papilionaceae).

Deze plant groeit op Java.
De fijn gekneusde bladeren worden door inlanders gebruikt om het lichaam van kinderen in te wrijven als zij niet kunnen slapen.

Kates gamblo (J.)
Zie: *Bedh* (de vrouwelijke plant).

Kates gantoel (J.)
Zie: *Bedh* (de mannelijke plant).

Katigret (J.)
Zie: *Boenga waktoe kĕtjil.*

Katilan (Bat.)
Zie: *Hanggassan bĕurrĕum.*

Katilang (S.)
Zie: *Aroij katilang.*

Katilang (J.)
Zie: *Ampadoe broeang.*

Katimôhô (S. en J.)
Kinarboom (N. I.); *Katta mala* (Bl.); *Katti mahar* (J.); *Kauwas* (Mak.); *Kenal* (Amb.); *Ketimo* (J.): *Kinar* (Amb.); *Ngaro* (T.); *Tangkolloh* (S.); *Tangkelle* (S.): *Timoho* (J.): *Tonkollo* (S.).

Kleinhovia hospita L. (Büttneriaceae).

Een hooge boom, die door geheel N. I. voorkomt (Zie Deel I).
De bladeren zijn breed hartvormig, bijna rond, gaafrandig, 3—7 nervig.
Het sap wordt door de inlanders in de oogen gedruppeld bij beginnende blindheid (?)
De bladeren worden uitwendig gebruikt bij balontsteking, en een afkooksel ervan als wassching bij scabies en bij huid-waterzucht.

Katingang (J.)
Zie: *Alaun mahaij.*

Katja (M.)
Zie: *Akar kait kait IV.*

Katja piering (M.)
Kĕmbang katja piering (M. en S.)

I. Gardenia grandiflora LOUR. Rubiaceae).
Wongski (Ch. Bo.).

Komt in N. I. als sierplant in tuinen voor.

De zaaddoozen leveren een gele verfstof, *Wongski*, die de Chineezen tegen koorts gebruiken.

II. Gardenia florida L. (Rubiaceae.)
Sangklapa (R.).

Komt evenzeer als sierplant in tuinen voor.

De bessen werken purgeerend en antihelmintisch.

De Chineezen bezigen het sap als verkoelend en verzachtend geneesmiddel.

Katjang (M. en S.)

Is de benaming voor elke peulvrucht, waarvan de peulen een bolle oppervlakte hebben, ofschoon de naam ook wel eens op andere peulvruchten wordt toegepast.

Katjang boeloe (S.)
Zie: *Kadaleh*.

Katjang djĕpoen (S.)
Zie: *Kadaleh*.

Katjang gatel (M.)
Zie: *Daoen gatel ajar*.

Katjang goenoeng (M.)

Desmodium gangeticum D. C. (Papilionaceae).

Een heester, die bijna overal in N. I. voorkomt.

De bladeren van alle Desmodium soorten worden uitwendig als antidotum tegen slangenbeten gebruikt; men wrijft ze daartoe met kalk fijn en appliceert die pap op de wonden.

De bladeren, met die van Gendarussa vulgaris (zie *Daussa*) vermengd en fijn gewreven, worden op de lendenen ingewreven bij lumbago.

Katjang kadĕleh (M.)
Zie: *Kadaleh.*

Katjang kĕdĕdeh (M.)
Zie: *Kadeleh.*

Katjang tjem (Bl.)
Zie: *Hoerek.*

Katjong bĕroek (M.)
Zie: *Daoen gendi III.*

Katjou (M.)
Zie: *Akar kait kait IV.*

Katoek (S.)
Zie: *Babing.*

Katoek laoet (S.)
Zie: *Aij toeban II.*

Katoeka kĕlang (S.)
Zie: *Akar boewah.*

Katoelampa laoet (S.)
Zie: *Aij toeban II.*

Katoemba lĕmang (S.)
Zie: *Aijlaun mahaij.*

Katoembang (S.)
Zie *Aijlaun mahaij.*

Katoebang lemah (S.)
Zie: *Aijlaun mahaij.*

Katoembar (M. en J.)
Koriander (N.); *Kĕtoembar* (M.)

Coriandrum sativum L. (Umbelliferae).

De koriander wordt in N. I. veel in tuinen gezaaid.
Voor het gebruik, zie Deel I en elke Mat. med.

Katoempang (S.)

I. Callicarpa lanata VAHL. (Verbenaceae).
Katoempang badak (S.); *Lelema* (Amb.).

Een heester van Java, Sumatra en de Molukken.

II. Callicarpa longifolia LAM. (Verbenaceae).
Kitapang (S.); *Tampa lari* (Sum. W. K.).

Een heester, die bijna overal in N. I. voorkomt.
De fijn gewreven bladeren legt men op wonden, die sterke zwelling in den omtrek vertoonen, en wrijft ze in bij verschillende chronische ziekten.

Katoempang badak (S.)
Zie: I. *Abo abo.*
II. *Katoempang I.*

Katoempang bĕurrĕum (S.)
Zie: *Gondang kassé.*

Katos (S. en J.)
Zie: *Kajoe djaran.*

Katsjem sjem (Bl.)
Zie: *Hoerak.*

Katsjong broe (Mak.)
Zie: *Aij tiba.*

Kattammon (Mak.)
Zie: *Aijkru laun ela.*

Katta mala (Bl.)
Zie: *Katimôhó.*

Katti katti (M.)
Zie: *Boewah goreh.*

Katti katti bĕsar (M.)
Zie: *Boewah goreh.*

Katti katti garo (T.)
Zie: *Anijs kastella.*

Katti katti kĕtjil (M.)
Zie: *Aroij mata hiang.*

Katti katti pantel (M.)
Zie: *Aroij mata hiang.*

Katta koeti (Btt.)
Zie: *Boeni karambau.*

Katti laijoe (J.)
Zie: *Kalalaijoe.*

Katti mahar (J.)
Zie: *Katimôhó.*

Kau dallam (M.)
Zie: *Aij pakka.*

Kauwas (Mak.)
Zie: *Katimóhó.*

Kawah (M.)
Koffieboom (N.); *Koppi* (M. en J.).

Coffea arabica L. (Rubiaceae).

Een kleine boom, die door geheel in N. I. wordt gecultiveerd.

Voor het gebruik, zie Deel I en elke Mat. med.

Ik kan niet nalaten hierbij aan te teekenen, dat ik van sterk koffie-extract bij beklemde breuken, inwendig gegeven, dikwijls uitstekend effect zag.

Kawah (Alf. Min.)
Zie: *Bangkal.*

Kawakkal (Amb.)
Zie: *Assa wali.*

Kawat (M.)
Koper- of *ijzerdraad* (N.).

Kawauw (S.)
Zie: *Akar mangool.*

Kawehneh (S.)
Zie: *Bientaroh.*

Kawideh (Alf. Min.)
Zie: *Ambe.*

Kawles (J.)
Zie: *Bila.*

Kawini (M.)
Zie: *Bientaroh*

Kawista (S.)
Zie: *Bila.*

Kawoeng (S.)
Zie: *Akel.*

Kawoh (S. en M.)
Zie: *Euri gĕdeh.*

Kawohroh (S.)
I. Zie: *Gandapoera I.*

II. Hibiscus vitifolius L. (Malvaceae).
Ki passa (S.).

Komt op Java in tuinen gekweekt voor.
Deze plant kan de gewone althaea geheel vervangen.

Kawok (M. en S.)
Zie: *Euri gĕdeh.*

Kawo kawo (Mak.)
Zie: *Ahamaijoe II.*

Kĕbang (M.)
Zie: *Bongol bas.*

Kĕbun (J.)
Zie: *Boetoen.*

Kĕdĕleh (S. en M.)
Zie: *Kadaleh.*

Kedjo (S.)
Zie onder: *Padi.*

Kedjoet (M.)
Zie: *Aroij reba bangon.*

Kĕdoetang (J.)
Ki aboeben (S.); *Ki apoe* (S.); *Ki koekoeran* (S.); *Ki randja* (S.).

Viburnum sundaicum Miq. (Caprifoliaceae.)

Een heester van Java, Sumatra en Borneo.
De bladeren worden uitwendig tegen cephalalgie gebruikt.

Kee (Men.)
Zie onder: *Akel.*

Kehkep (S.)
Zie: *Aroij kibara II.*

Kehpas (S. en M.)
Zie: *Akar tjamakka II.*

Keiba (J.)
Zie: *Kapas II.*

Kĕkedjoan (S.)
Zie: *Aroij kakedjoan.*

Kĕkedjoan aroij (S.)
Zie: *Aroij kakedjoan.*

Kĕkil (S.)
Zie: *Giegiel.*

Kĕkontolan (S. en M.)
Zie: *Boewah radja.*

Kĕlambar (R.)
Zie: *Anoer.*

Kelan (Bd.)
Zie: *Aij poetih I.*

Kĕlĕdek (R.)
Zie: *Aroij oebi djawa.*

Kĕlingkeng (R.)
Lengkeng (M.); *Li tsi koan* (Ch.); *Litsji* (M.).

Nephelium litschi Camb. (Sapindaceae).

Een hooge boom, die in N. I. in tuinen voorkomt.

De vruchten worden meestal gedroogd uit China aangevoerd en heeten dan *Li tsi koan* of *Lengkeng*, waarvan de eerste iets grooter zijn dan de tweede. Die gedroogde vruchten hebben de grootte van hazelnoten tot die van okkernoten: zij bezitten eene grijsbruine kleur, met duidelijk doorschemerend rood; allen zijn gesteeld en niet zelden vindt men nog een klein, onontwikkeld vruchtje aan den zelfden steel. De oppervlakte is door fijne strepen in onregelmatige, kleine vier tot- zeshoeken verdeeld, die eene wratvormige verhevenheid bezitten: men

vindt enkele geheel ronde vruchten, maar de meeste hebben een of meer indeuken, als gevolg van het droogen: enkelen maken bij schudding een geluid als of er iets in zit. De inhoud bestaat uit een gedroogd, zwartbruin gekleurd vruchtmoes, zonder geur, maar van een aangenaam zoetzuren, somtijds een weinig rookachtigen smaak. In dat moes bevindt zich een donkerbruin gekleurde pit.

Dit vruchtmoes wordt als lekkernij gegeten (Zie Deel I) en door de Chineezen toegediend bij stoornissen in de galafscheiding, bij koorts, die ontsteking vergezelt, en als emmenagogon.

Kellor (M. en J.)

Behenboom; *Sajorboom* (N.); *Kelo* (T.); *Klehtjo* (J.); *Maroengeh* (Sum. W. K.); *Mĕroengi* (M.); *Oege kello* (T.).

I. **Moringa pterygosperma** Gaertn. (Moringeae).

II. **Moringa polygona** D. C. (Moringeae).

Deze kleine boomen worden overal in N. I. aangetroffen, vooral als omheining van tuinen of tot steun voor aangekweekte slingerplanten.

De schors, vooral die van den dikken, knolligen wortel, bevat een scherpe stof, die in geur en smaak aan mierikswortel herinnert en in plaats daarvan gebruikt wordt (Zie Deel I): zij werkt prikkelend en schijnt eene aetherische olie te zijn, die met mosterdolie of knoflookolie overeenkomt.

De noten (Nux behen of Glans unguentaria) zijn zoo groot als hazelnoten, grijs, eirond of driekantig met gewelfde vlakten. Zij bevatten eene vette, zachte, reuk- en smakelooze olie (Behenolie, Oleum balaminum), die purgeerend werkt, en die niet droogt en niet ranzig wordt; de Behenolie wordt ook Beenolie genoemd; zij wordt vast bij + 15° C en is vloeibaar bij 25° C., terwijl zij bij tus-

schen die beide liggende temperaturen een margarine-achtig bezinksel vormt. Het specifiek gewicht is 0,910. Volgens HAGER is die olie afkomstig van Caesalpinia nuga (Zie *Aroij mata hiang*). Ik houd dat voor onjuist en het gevolg van eene verwisseling met het Sundaneesche woord *Kellor*, dat voor laatstgenoemde plant gebezigd wordt. De olie bevat verschillende vetzuren, als: behenzuur, margarinezuur, oliezuur en moringazuur (WALTER).

De zaden werden vroeger als braak- en purgeermiddel gebruikt. Groote hoeveelheden van den wortel zouden strangurie en abortus veroorzaken.

De bladeren zouden zacht diuretisch werken en aanbeveling verdienen bij urethritis. (HORSFIELD) Zij worden door de doekoen's *Limaran* genoemd. Zij worden, met kalk fijn gewreven, uitwendig tegen herpes gebruikt; en het sap ervan ingewreven bij pijnen in de onderste ledematen.

De bast, de bloemen en de wortel, vooral de laatste, worden als rubefaciens gebezigd, door ze met azijn of water te wrijven en op de huid aan te wenden; zij kunnen dan zelfs blaren veroorzaken. Veel gebruik wordt van den wortel gemaakt in warme voetbaden, in plaats van mosterd.

De Behenolie is uitstekend tot het maken van zalven.

Een afkooksel van den wortel wordt als keelspoeling aanbevolen tegen heeschheid (DR. J. SHORTT).

LINNAEUS zegt, dat Lignum nephriticum, heilzaam tegen niersteenen, van deze boomen afkomstig is; dit is evenwel niet waarschijnlijk.

Kellor (S.)

Zie: *Aroij mata hiang*.

Kelo (T.)

Zie: *Kellor* (M. en J.).

Kĕlomba (J.)

Zie: *Kalembak*.

Kĕmadoe (J. en M.)
Zie: *Bajang bajang.*

Kĕmanden karbo (J.)
Zie: *Sĕmboeng lalaki*

Kĕmangi (M. en J.)
Zie: I. *Balakama.*
II. *Eng sjong II.*

Kĕmbang (M.)
Bloem (N.).

Flos; het zal dus somtijds noodig zijn bij samenstelling op het tweede woord te zoeken.
Zie ook: *Boenga*, waarvan enkele combinatiën ook met *Kĕmbang* kunnen voorkomen.

Kembang ajar mawar (M.)
Roos (N.); *Kĕmbang roos* (Bat.).

Rosa Tnf. Species diversae. (Rosaceae). (Zie elke Mat. med.)

Kembang ajar mawar wolanda (M.)
Roos (N.)

Rosa centifolia L. (Rosaceae).

Komt overal in N. I. in tuinen voor. (Zie elke Mat. med.)

Kembang ajar mawar pers (M.)
Damascus roos (N.).

Rosa damascena Mill. (Rosaceae).

Komt in N. I. in tuinen voor. (Zie elke Mat. med.)

Kembang boegang (S.)

I. Zie: *Aupaloelan mahina.*

II. Clerodendrum villosum Bl. (Verbenaceae).
Ki singoep (S.); *Klembong pahit* (Bk.).

Een heester, die als sierplant op Java en Sumatra voorkomt.

De fijn gestampte bladeren worden door de inlanders gebruikt, om op het hoofd der kinderen te leggen, als zij erg hoesten.

Kembang djangot (M.)
Zie: *Boenga mĕrak.*

Kembang dwang (J.)
Zie: *Boenga mĕrak.*

Kembang genni (J.)
Zie: *Aijokkol kĕtjil.*

Kembang goeling tsjoe tsjoe (Amb.)
Zie: *Boenga goelong tjoe tjoe.*

Kembang kaij rano (Bd.)
Zie: *Boenga kananga.*

Kembang kajoe manis (J.)
Zie: *Adas tjina.*

Kembang kantil (J.)
Gele Michelia (N.); *Boenga eidja* (Mak.); *Djilambrang* (M.); *Koebane* (Lh.); *Koppa poekoeri* (Amb.); *Koppatum* (Amb.); *Mangliet* (M. en S.); *Mangliet bĕnĕr* (S.); *Mangliet bĕtoel* (M.); *Tjam-*

pakka (M. en S.); *Tjampaka boeloe* (S.): *Tjampaka meirah* (M.); *Tjampaka oetan* (M.); *Tsjampeh* (J.).

Michelia champaca L. (Magnoliaceae).

Een hooge boom, die overal in N. I. voorkomt.

De bladeren zijn lancetvormig, aan beide einden spits, glad op de bovenvlakte, met zachte haren aan de ondervlakte, 8"—10" lang.

De bast, het hout en de wortel zijn bitter aromatisch en houden zeer veel hars.

Deze drie worden toegediend als prikkelend middel op de ingewanden en ter bevorderiug van den bloedsomloop in den onderbuik. Daartoe kan dienen een infusum van 50 gram op 500 water, of een decoct van 50 gram op 1000 water tot 500 verkookt. Zoo zijn zij ook als febrifugum in gebruik.

Den wortelbast geeft men in poedervorm met water vermengd, als emmenagogon, als middel om de kraamzuivering te bevorderen en ook als abortivum.

Bij gonorrhee wordt een aftreksel der nog niet geopende knoppen met klapperwater gegeven.

De bladeren worden in infusie of decoct toegediend bij rheumatisme en jicht, waarbij ze tevens uitwendig gebruikt worden, gemengd met den wortel van *Tĕmoe koentji*.

Een decoct ervan wordt als gargarisma gebruikt bij angina en foetor oris ingratus.

De zaden worden met gember en galangawortel fijn gewreven en dit mengsel ingesmeerd op den buik bij kinderen, die aan febris intermittens of aan flatulentie lijden; tegen de laatste bezigt men ook het sap uit de zaden uitwendig.

De aetherische olie (*Minjak tjampakka*) beveelt Bontius aan ter inwrijving op de leverstreek bij hyperaemia hepatis en hepatitis, liefst met kurkuma tot *Boreh* (Zie Deel I) verwerkt.

Verder beveelt hij eene *boreh* of *borbory* aan, die is samengesteld uit een handvol sandelhout, evenveel *tjampakka* bloe-

men en *mogori* bloemen (misschien *Modori*, zie: *Badoeri)* twee ons kurkuma; wat kamfer en klapperolie, zooveel als noodig is om er een zalf van te maken. Hij bezigde die inwrijving in het koude tijdperk van koorts, bij cholera, enz.

Kembang kantjing (J.)
Zie: *Adas adassan.*

Kembang karang (M.)
Spons (N.); *Djamoer karang* (J.).

Spongia officinalis (Zie elke Mat. med.).

Kembang katja piering (M. en S.)
Zie: *Katja piering.*

Kembang nagasarie (M. en S.)
Zie: *Djĕpoen.*

Kembang norotja (J. en Bl.)
Zie: *Boenga waktoe kĕtjil.*

Kembang pagi soré (M.)
Zie: *Boenga waktoe kĕtjil.*

Kembang pala (M.)
Zie onder: *Gozora.*

Kembang patrakombala (S.)
Zie: *Boenga mĕrak.*

Kembang patramangala (S.)
Zie: *Boenga mĕrak.*

Kembang pĕnganten (Bat.)
Saré bandon (M.); *Sari gadieng* (M. en J.); *Sergadieng* (M.); *Sirih gadieng* (M.); *Srigadieng* (M.).

Nyctanthes arbor tristis L. (Jasmineae).

Deze heester wordt, door geheel N. I., in tuinen gevonden. De bladeren zijn rondachtig elliptisch, eirond of ook omgekeerd eirond, lancetvormig, stomp, somtijds aan den voet een weinig gerand; de ondervlakte heeft kleine, platliggende haren.

De bloemen zijn klein, wit, in het midden rood; de kelkbuis is bolvormig; de bloemkroon vijfbladig; de buis bijna een duim lang.

De bloemen en bladeren worden als emmenagogon gebezigd; ook Europeesche geneesheeren gebruiken die wel. als er geen anatomische of chirurgische basis is aan te wijzen voor de retensio menstruae.

De Heeren J. G. Th. Bernelot Moens en Dr. Westhoff gaven die met goed gevolg: ik heb ook dikwijls goede resultaten van de toediening gehad, vooral in het ontwikkelingstijdperk bij jonge meisjes. De Heer Moens zag eenmaal een abortus met belangrijke verbloeding na het gebruik van deze bloemen, zonder medisch advies (mondelinge mededeelingen).

De dosis der versche of gedroogde bloemen is 15 stuks (dat is voor versche bloemen ongeveer 5 gram, voor gedroogde 0.35) op 350 gram water, in warme infusie. Meestal worden er eenige bladeren bij gedaan.

De bloemen bevatten een geel gekleurde, aetherische olie, die in geur met kaneel- en met nagelolie overeenkomt (*Minjak saré bandon*). Zij wordt vooral als parfumerie gebruikt.

Kembang poekoel ampat (M.)
Zie: *Boenga waktoe kĕtjil.*

Kembang pori (Mak.)
Zie: *Aijlaun tahur.*

Kembang roos (Bat.)
Zie: *Kĕmbang ajar mawar.*

Kembang santen meirah (M.)
Santen bĕurrĕum (S.); *Santen meirah* (M.); *Sokka bĕurrĕum* (S.).

Pavetta coccinea L. (Rubiaceae).

Een heester, die in N. I. als sierplant in tuinen voorkomt.
De wortel is prikkelend en blaartrekkend, en kan dienen tot het opwekken van speekselvloed.

Kembang sapatoe (M.)
Zie: *Boenga bissoe.*

Kembang saroeni (M.)
Kiok hoäc (Ch); *Saroeni* (M.); *Saroeni wolanda* (M.); *Sĕroeni* (M.); *Sĕroeni wolanda* (M.).

Pyrethrum indicum Cass. (Compositae).

Een sierplant, die in N. I. in tuinen gevonden wordt.
Het aftreksel der bloemen wordt als diaphoreticum toegediend en ook als oogwassching gebruikt.

Kembang sisit bessi (S.)
Zie: *Daoen boba I.*

Kembang sisit peusieng (S.)
Zie: *Daoen boba I.*

Kembang soré (J. en M.)

I. Zie: *Angoeri.*

II. Mirabilis dichotoma L. (Nyctagineae).

Een sierplant, die in N. I. in sommige tuinen voorkomt. De wortel werkt drastisch.

Kembang soré kĕtjil (M.)

Zie: *Kadam kadam.*

Kembang talang (S.)

Zie: *Boenga biroe.*

Kembang tandjoeng (M.)

Zie: *Boenga tandjong II.*

Kembang waribang (Bl.)

Zie: *Boenga bissoe.*

Kĕmbes (Min.)

Zie: *Djamboe ajar II.*

Kĕmbodja (R.)

Zie: *Boenga goelong tjoetjoe.*

Kĕmingo (J.)

Zie: *Kajoe manis I.*

Kĕmiren (J.)

Zie: *Affo.*

Kemlaka (J.)

Zie: *Boewah malakka.*

Kemmal (J.)
Zie: *Asam djawa.*

Kĕmoedoek (Bat.)
Zie: *Daoen gatel.*

Kĕmoekoes (M.)
Zie: *Kamoekoes.*

Kĕmoening (M.)
Zie: *Daoen kamoening.*

Kenal (Amb.)
Zie: *Katimoho.*

Kenassal (Amb.)
Zie: *Bangoeng.*

Kĕndal prit (S.)
Zie: *Daoen kĕndal II.*

Kĕndi monjet (M.)
Zie: *Aij tiba.*

Kĕndi sétan (M.)
Zie: *Aij tiba.*

Kendit monjet
Zie: *Aroij kikonneng II.*

Kendoeng koebak (Bk.)
Samparantoe (J.); *Saparantoe* (J.).

Myrsine avenis D. C. (Myrsineae).

Een boom van Java, Sumatra en Bangka.

De vruchten komen in sommige *Djamoe's* voor (zie Alg. gedeelte, pag. 12 en volgg.)

Kĕndor (J.)
Zie: *Gondang kassé.*

Kĕninga (J.)
Zie: *Kajoe manis I.*

Keningar (J.)
Zie: *Kajoe manis I.*

Kĕnoetang (Bk.)
Zie: *Aij nahoe.*

Kĕntang (M.)
Zie: *Holan fan sjoe II.*

Kentang blanda of **wolanda** (M.).
Zie: *Holan fan sjoe II.*

Kĕntjoer (M. en J.)
Zie: *Assior.*

Kĕntong awar (J.)
Zie: *Daoen gĕndi II.*

Kentong samaar (J.)
Zie: *Daoen gĕndi II.*

Kĕpet kĕpetan (J.)
Zie: *Akar tjampakka II.*

Kĕpini (R.)
Zie: *Hate bassi.*

Kĕpinis (R.)
Zie: *Hate bassi.*

Kĕpipleng (Bk.)
Zie: *Daoen koepang.*

Kĕplak (J. k. n.)
Sanderak (N.).

Sandaraca (Zie elke Mat. med.).

Kepoeë doeren (Saw.)
Zie: *Kaboeng.*

Kepoeë ngiejoe (Saw.)
Zie: *Anoer.*

Kĕpoh (S.)
Zie: *Dangdur gĕdeh*

Keppo jangkang (J.)
Zie: *Dangdur gĕdeh.*

Kĕrambil kĕrambil katik (Sum. W. K.)
Zie: *Daoen tinta* (Bd.).

Kĕrassar (S.)
Zie: *Aroij boeboel oetang.*

Kĕrjangoe (M.)
Zie: *Aij wahaoe.*

Kĕsambi (M. en S.)
Zie: *Aij kaijn.*

Kĕtakong monjet (Bk.)
Zie: *Kalok tjekko II.*

Kĕtan (M. en S.)
Ang khak (Ch.); *Padi kĕtan* (M.); *Padi poeloet* (M.).

Oryza glutinosa L. (Gramineae).

Wordt overal in N. I. aangeplant en gebruikt als *Padi* (Zie ook Deel I en onder *Assior*).

Kĕtapag (J.)
Kitapog (S.); *Mentiendok* (Bd.).

Desmodium capitatum D. C. (Papilionaceae).

Komt voor op Java, Sumatra en Borneo.
De bladeren van verschillende Desmodium soorten leggen de inlanders op wonden door slangenbeten veroorzaakt; de bladeren worden daartoe gekneusd en met kalk vermengd.
Zij worden ook fijn gewreven met de bladeren van Gendarussa vulgaris (Zie *Daussa*) en bij lumbago in de lendenen gesmeerd.

Kĕtapang (M.)
Zie: *Katapang.*

Ketapang bĕsar (M.)
Zie: *Adappo* (var. macrocarpa Hassk.).

Ketapang poetih (M.)
Zie: *Adappo* (var. chlorocarpa Hassk.).

Ketapang meirah (M.)
Zie: *Adappo* (var. rhodocarpa Hassk.).

Kĕteppeng (M.)
Zie: *Daoen koepang.*

Keteppeng badak (M.)
Zie: *Daoen koepang.*

Keteppeng bĕner (S.)
Zie: *Daoen koepang.*

Keteppeng karbo (M.)
Zie: *Daoen koepang.*

Kĕtimo (J.)
Zie: *Katimoho.*

Kĕtimon (M.)
I. Zie: *Antimon.*

II. Cucumis melo L. (Cucurbitaceae).
Meloen (N.).

Wordt in N. I. in tuinen aangekweekt (Zie elke Mat med. en Deel I).

Bontius raadt een afkooksel der pitten als verzachtend middel aan bij katarhale bronchitis.

Kĕtip (Men.)
Zie: *Akar tjamakka II.*

Kĕtjambang (Bat.)
Zie: *Aroij kĕtjambang gĕdeh.*

Kétjap (M.) en **Kétjap benteng** (M.)
Zie Deel I en onder: *Adas tjina* en *Kadaleh.*

Kĕtjee (J.)
Zie: *Boenga tandjong II.*

Kĕtjeklok (J.)
Zie: *Kajoe boelan.*

Kĕtjoeboeng (M.)
Zie: I. *Bakoeng ajar.*
II. *Koetjoeboeng II*; ook in de samenstellingen met dat woord.

Kĕtoembar (M.)
Zie: *Katoembar.*

Ki (S.)
Hout (N.).

Lignum, in 't algemeen; 't is dus somtijds noodig op het tweede woord te zoeken, of te vergelijken met eene combinatie onder *Kajoe.*

Ki aboeben (S.)
Zie: *Kĕdoetang.*

Ki adjak (S.)
Oedang oedang (M.).

Ardisía fuliginosa Bl. (Myrsineae).

Een heester van Java.
Het rood gekleurde sap, met klapperolie vermengd, wordt tegen schurft ingewreven.

Ki amis (S.)
Zie: *Kajoe manis.*

Ki angier (S.)
Ki anjer (S.); *Ki papangka* (S.).

Otophora amoena Bl. (Sapindaceae).

Een heester van Java.

De bast wordt afgeschrapt en, met water vermengd, als gorgeldrank gebruikt bij heeschheid.

Ki anjer (S.)
Zie: *Ki angier*.

Ki apoe (S.)
Zie: *Kĕdoetang*.

Kiara jajava (S.)
Zie: *Bringin*.

Kiara karet (S.)
Zie: I. *Gaharoe II*.
II. *Gĕtah kadjei*.

Ki assahan (S.)

Tetracera assa D. C. (Dilleniacea).

Een slingerplant van Sumatra, Java en Borneo.

Het sap der stengels drinkt men tegen bronchitis.

De fijn gewreven, jonge bladeren worden op wonden, door slangenbeten veroorzaakt, gelegd (Zie ook: *Aroij kiassahan*).

Ki assahan lalaki (S.)
Zie: *Aroij kiassahan lalaki*.

Ki bangbara (S.)
Tamandilang (S.); *Tamanti* (S.).

Antidesma heterophyllum Bl. (Antidesmeae).

Een heester van Java.
Het sap der plant wordt ingewreven tegen tandpijn.

Ki bara (S.)
Zie: *Balam palapa.*

Ki barachma (S.)
Patti lalar (J.).

Picrasma javanica Bl. (Simarubaceae.).

Een boom van Java.
De bast behoort tot de sterke amara en wordt als zoodanig gebezigd.

Ki bara lalaki (S.)
Zie: *Aroij katjambang gĕdeh.*

Ki barera (S.)
Zie: *Aroij bodo landak.*

Ki barera lalaki (S.)
Zie: *Aroij bodo landak.*

Ki barera lalakkina (S.)
Zie: *Aroij kibarera lalakkina.*

Ki batalli (S.)
Ki buntalie (S.).

Kixia arboreae Bl. (Apocyneae.).

Een kleine boom van Java.
Het melksap wordt, met honig gemengd, aan kinderen als vermifugum gegeven.

Ki batjeta bodas (S.)
Zie: *Aij mahoe abba.*

Ki bedjek bodas (S.)
Zie: *Aij mahoe abba.*

Ki bĕsar (S.)
Zie: *Andaloh.*

Ki bessi (S.)
Zie: *Hate bassi.*

Ki bĕurrĕum (S.)
Zie: *Aij kibarera leutiek.*

Ki beussi (S)
Zie: *Hate bassi.*

Ki boeaja (S.)
I. Zie: *Aijukka.*

II. Zie: *Baliek soempa.*

III. Euchresta horsfieldii Benth. (Papilionaceae).
Ki tjabé (S.); *Pronowidjo* (J.); *Tjatjabéhan* (S.)

Een heester van Java.

Alle deelen van deze plant zijn zeer bitter. Zij worden daarom door de inlanders in vele in- en uitwendig gebezigde, samengestelde geneesmiddelen gebruikt, vooral bij atonie van het darmkanaal.

De zaden hebben een zeer groote vermaardheid als geneesmiddel tegen longtering.

Zij worden beschouwd als een vermogend tegengif tegen alle uit- en inwendige vergiftigingen; ook als voorbehoed-

middel tegen ziekten. In groote doses genomen zouden zij braking verwekken.

Ki boeloe (S.)
Zie: I. *Galieboeng boeloe.*
II. *Kajoe këboeloh.*

HASSKARL merkt op, dat alle heesters, onder den naam *Ki boeloe* bekend, tot de verkoelende, inlandsche geneesmiddelen behooren, waarvan het sap bij koorts wordt gedronken.

Daartoe rekent men o. a.:
Metabolus spec. div.;
Gomphostemna macrophyllum MIQ. (Labiatae). Zie: *Galieboeng boeloe.*
Gomphostemna petiolare MIQ. (Labiatae). Zie: *Galieboeng boeloe.*
Lasianthus oculus cati RWDT. (Rubiaceae). Zie: *Kajoe këboeloe.*
Hedyotis venosa KORTH. (Rubiaceae).
Mephitidia sanguinea HASSK. (Rubiaceae) en andere.

Ki bonteng (S.)
Ki jangkoran (S.); *Ki tjangkoerang* (S.); *Koran* (S.); *Pangang* (S.).

Trevesia sundaica MIQ. (Araliaceae).

Een kleine boom van Java.

Den bast en de bladeren geeft men bij *sakit gorita*, waarschijnlijk een baarmoederlijden.

Ki buntalie (S.)
Zie: *Ki batalli.*

Kichkiel (S.)

Adamia cyanae WILLD. (Saxifragaceae).

Een heester van Java.
De bladeren worden, boven vuur, gekneusd en warm op den buik geplakt, tegen buikpijn.

Kidjoei kidjoei (Sum. W. K.)
Zie: *Aroij rĕba bangon.*

Kiesiek (Sum. W. K.)
Zie: *Daoen loeloean karbo.*

Ki gaboes (S.)
Zie: *Bassong.*

Ki gorai (S.)
Zie: *Anggroeng I.*

Kiha (T.)
Zie: *Bira negri.*

Ki hiang (S.)
Pohon weroe (J.); *Weroe* (J.).

I. Albizzia lebekkoides BENTH. (Mimoseae).

Een hooge boom van Java en Timor.
De bast wordt met *trassi* (zie Deel I) vermengd en zoo als toespijs bij de rijst gegeten door vrouwen, die pas bevallen zijn; vooral doen zij dat, zoo zij buikpijn hebben.

II. Albizzia procera BENTH. (Mimoseae).

Een hooge boom van Java, die veel gom houdt, gelijkend gummi arabicum.

Het sap van dezen boom wordt onder de verlossing aan vrouwen toegediend, om de uitdrijving der placenta te bespoedigen.

Ki hierlesan (S.)
Ki monjenjen (S.); *Ki pieriet* (S.).

Buddleia asiatica Lour. (Loganiaceae.)

Een heester van Java, Sumatra en Borneo.
De bladeren worden uitwendig bij koorts gebruikt, waartoe men ze verwarmt en daarna op den buik legt.

Ki hoëh (S.)
Zie: *Hoerek.*

Ki hoerah (S.)
Saraij (S); *Saroi* (S.); *Sarraij* (S.).

Wallichia porphyrocarpa Mart. (Palmae).

Een kleine palm van Java.
De top (*hoemoet*) wordt rauw gegeten als geneesmiddel tegen *kedjèngkolan*, het ziektebeeld, dat door al te ruim gebruik van tot *bèwèh* bereide *djèngkol* ontstaat (Zie daarover Deel I).

Ki hoeroe (S.)
Zie: *Hoeroe mentek.*

Ki honeh (S.)
Zie: *Hoerek.*

Ki jangkoran (S.)
Zie: *Ki bonteng.*

Kijem tshai (Ch.)
Zie: *Sasawi.*

Ki kamanden (S.)
Zie: *Aroij kikoepoe.*

Ki kapas (S.)
Zie: *Bragma.*

Ki katoempang (S.)
Zie: *Abo abo.*

Ki keujeup (S.)
Ki leho (S.).

I. Sauraya crenulata D. C. (Ternstroemiaceae).

II. Sauraya hasskarliana Miq. (Ternstroemiaceae).

Heesters van Java.
Het sap wordt tegen diarrhee en dysenterie inwendig gebruikt.

Ki koejoean (S.)
Zie: *Djoekoet mata keujup I.*

Ki koekoeran (S.)
Zie: I. *Kajoe morsego.*
II. *Kĕdoetang.*

Ki koepoe koepoe (S.)
Koepoe koepoe (M.); *Koepoe koepoe bĕner* (S.); *Lidah lidah* (M.); *Panawar sariboe* (Bo.); *Pĕnawar sariboe* (Bo.); *Pengawar sariboe* (Bo.); *Tali kandjoe* (S.)

Bauhinia tomentosa L. (Papilionaceae).

Een heester, die door bijna geheel N. I. in de lagere bergstreken voorkomt.

De takjes, blad- en bloemstelen, de ondervlakte der bladeren, de bloemkelken en de peulen zien er viltig uit; de tweelobbige, drienervige bladeren zijn in paren zijdelings met elkâar vergroeid, aan den voet afgerond; de bloemen zijn welriekend.

De gedroogde knoppen en bloemen worden bij dysenterie en bij darmkatarrh toegediend, als slijmig, verzachtend middel.

Een afkooksel van den wortelschors wordt gegeven bij leveraandoeningen en ook als antihelminticum.

De bladeren worden evenzeer in afkooksel als slijmig, verzachtend middel bij darmkatarrh gegeven.

De gekneusde schors wordt uitwendig gebruikt op wonden en gezwellen.

Ki koempaai leumboet (S.)
Roetoe roetoe kajoe (M.).

Lycopodium phlegmaria L. (Lycopodiaceae).

Deze plant groeit op Java.

Aan de ziltig smakende, naar hooi riekende wortels wordt een stonden drijvende werking toegeschreven.

Zij worden verder toegediend bij maagkatarrh, longaandoeningen en waterzucht.

Ki kores (S.)
Moehoen woengoe (S.); *Seloän badak* (Lamp.).

I. Chasalia expansa Miq. (Rubiaceae).

Een heester van Java en Sumatra.

II. Chasalia montana Miq. (Rubiaceae).
Mĕmĕnigran (S.).

Een kleine boom van Java.

Van beide planten worden de bladeren en de bast uitwendig gebruikt tegen schurft en andere chronische huidziekten. Ook bezigt men die bij kloven der voetzool (*sakit blah*).

Ki kores woengoe (S.)

Lado lado (M.); *Moehoen woengoe* (S.); *Oesoeng boegang* (S.); *Poeding oetan* (M.); *Poeding rimboe* (M.); *Rendoel ribatan* (S. en Sum.); *Rendoel riwatan* (S.).

Chasalia lurida Miq. (Rubiaceae).

Een heester van Java, Sumatra, Borneo en Amboina.

Het gebruik is hetzelfde als van *Ki kores.*

NB. Over andere planten, die *Ki kores* heeten en tot Psychotria behooren, zie Deel I.

Ki ladja (S.)

Zie: I. *Akar koebang.*
II. *Aroij kiladja.*

Ki lalaijoe (S.)

Zie: *Kalalaijoe.*

Ki lalaijoe hiedung (S.)

Zie: *Kalalaijoe.*

Kilam (Amb.)

Zie: I. *Aij poetih I.*
II. *Daoen kĕtjil.*

Ki lampani (S.)

Lampani (S.); *Lampiso* (Bk.)

Ardisia Sw. spec. div. (Myrsineae).

o. a. Ardisia purpurea RWDT.; zie: *Daban.*
A. nutans D. C.; een kleine heester van Java.
A. macrophylla BL.; een heester van Java (*Ki lampani badak* (S.); *Klehtjo* (J.)).
A. complanata WALL.: van Java en Sumatra (*Ki lampani gĕdeh* (S.)).
A. humilis VAHL.; van Java en Sumatra (*Ki lampani peutjang* (S.); *Mĕrias* (*Bk.*); *Rampanei* (M.)).
A. marginata BL.; van Java (*Ki lampani peutjang* (S.)).
A. speciosa BL.; zie: *Harendong.*
A. lurida BL.; van Java (*Ki lampani idjoe* (S.) en *leumboet* (S.); *Sikatang* (S.)).
A. blumei D. C.; van Java (*Ki lampani leumboet* (S.)).
A. glabrata BL.; van Java (*Ki lampani leumboet* (S.)).
A. pumila BL.; zie: *Djoekoet kawassa III*, ook *Ki lampani leumboet* (S.) genaamd.

De bladeren dezer heesters worden gemengd met het sap van Boehmeriasoorten, met Alyxia stellata en met aluin, en dit mengsel bij pokken uitwendig gebruikt.

Ki langhit (S.)

Zie: *Djankorang.*

Ki lantjang (S.)

Zie: *Baloen anjoek.*

Ki leho (S.)

I. Zie: *Ingouw*; Sauraya pendula BL.

II. Zie: *Ki keujeup*; Sauraya crenulata D. C. en S. hasskarliana MIQ.

III. Sauraya bracteolata D. C. (Ternstroemiaceae).

Een heester van Java.

IV. Sauraya bracteosa D. C. (Ternstroemiaceae).
Oembel oembelan (J.).

Een heester van Java.

V. Sauraya cauliflora D. C. (Ternstroemiaceae).
Ki leho bĕurrĕum (S.); *Ki leho leumboet* (S.).

Een heester van Java en de Molukken.

VI. Sauraya hirsuta Bl. (Ternstroemiaceae).

Een heester van Java en Celebes.

Van al deze planten wordt het sap gedronken tegen diarrhee en dysenterie (Zie ook de volgende *Ki leho* soorten en verder *Kinareng, Oembelan*, enz.).

Ki leho badak (S.)
Ki leho boeloe (S.).

Sauraya nudiflora D. C. (Ternstroemiaceae).

Een heester van Java.
Het gebruik is als dat van *Ki leho.*

Ki leho bĕurrĕum (S.)
Zie: *Ki leho V.*

Ki leho boeloe (S.)
Zie: *Ki leho badak.*

Ki leho konneng (S.)

Sauraya reinwardtiana Bl. (Ternstroemiaceae).

Een heester van Java.
Het gebruik is als dat van *Ki leho.*

Ki leho lalakina (S.)
Zie: *Ingouw en Ki leho I.*

Ki leho lemboet (S.
I. *Zie*: *Ki leho V.*

II. Sauraya micrantha Bl. (Ternstroemiaceae).

Een heester van Java.

III. Sauraya spadicea Bl. (Ternstroemiaceae).

Een heester van Java en Celebes.
Het gebruik is als dat van *Ki leho.*

Ki leho moeding (S.)

Sauraya gigantea D. C. (Ternstroemiaceae).

Een heester van Java.
Het gebruik is als dat van *Ki leho.*

Ki loengloeng (S.)
Zie: *Djalatrang I.*

Ki loetoeng (S.)
Poeloe beurriet (S.).

Kopsia arborea Bl. (Apocyneae).

Een boom van West-Java.
De fijn gewreven bladeren en de jonge takken worden uitwendig tegen hoofdpijn gebezigd.

Ki mala (S.)
Zie: *Rasamala.*

Ki malakkian)S.)
Zie: *Adal adal.*

Ki manilla (S.)
Zie: *Daoen koepang.*

Ki manila bĕner (S.)
Zie: *Daoen koepang.*

Kimbok (S.)
Zie: *Aroij ojong II.*

Ki mĕrak (S.)
Ki pajong (S.); *Tjantigi* (S.); *Tjermé leuwung* (S.); *Tjermeh leuwung* (S.).

Scepasma buxifolia Bl. (Euphorbiaceae).

Een heester van Java.
Het sap wordt op het tandvleesch ingewreven bij tandpijn (Zie ook Deel I).

Ki merto (J.)
Zie: *Aroij mata hiang.*

Ki meuriet meirah (S.)
Zie: *Boetoe kawanas.*

Ki mogmal (S.)
Zie: *Balam palapa.*

Ki monjenjen (S.)
Zie: I. *Ampadoe broeang.*
II. *Ki hieriesan.*

Kinar (Amb.)
Zie: *Katimoho.*

Kinareng (S. en J.)

Sauraya rosea JUNGH. (Ternstroemiaceae).

Een heester van Java.
Het sap wordt gegeven tegen diarrhee en dysenterie (Zie ook *Ki leho*).

Kindjarong (Bl.)
Zie: *Balakama.*

Kindra (J.)
Zie: *Gandoola bĕurrĕum I.*

King fan (Ch.)
Sublimaat (N.).

Chloretum hydrargyricum (Zie elke Mat. med.).

Kingfun (Ch.)
Calomel (N.).

Chloretum hydrargyrosum (Zie elke Mat. med.).

Kingkilaban (S.)
Zie: *Aroïj kingkilaban.*

Kingkit (M. en S.)
Djĕroek kingkit (M.); *Djĕroek tjina* (M.).

Triphasia trifoliata D. C. (Aurantiaceae).

Een heester, die overal in N. I. in tuinen en omheiningen voorkomt.
De drie blaadjes zijn eirond, gekarteld; het middelste is het grootste.

Men bezigt de bladeren uitwendig bij diarrhee, buikpijn, enz. Ook bij verschillende huidziekten.

Zij maken een bestanddeel van vele *Djamoe's* (Zie Deel I en Algemeen gedeelte, pag. 12 en volgg.) uit.

Kin jin (Ch.)
Zie onder: *Kanari wolanda.*

Kinjorang (S.)
Zie: *Abo abo.*

Ki ntjoer (M.)
Zie: *Assior.*

Ki oerat (S.)
Zie: *Daoen oerat.*

NB. Ook andere Plantagosoorten dragen den naam *Ki oerat.*

Kiok hoäe (Ch.)
Zie: *Kĕmbang saroeni.*

Kion (Ch.)
Zie: *Aléa.*

Ki pait (S.)
Zie: *Ampadoe broeang.*

Ki pajong (S.)
Zie: *Ki mĕrak.*

Ki papak (S.)
Zie: *Hoeroe batoe.*

Ki papangka (S.)
Zie: *Ki angier*

Ki pareh (S.)
Zie: *Gambé.*

Ki passa (S.)
Zie: *Kawohroh II.*

Ki pella (S.)
Ki toewak (S.).

Canarium kipella Miq. (Amyrideae).

Een hooge boom van Java.
De vruchten kunnen, des noods, in plaats van amandelen worden gebruikt.

Ki pĕtjil (S.)
Zie: *Akar koebang.*

Ki peut (S.)
Zie: *Aroij astrawoeloe.*

Ki piiet (S.)
Ki piiet djongoet (S.).

Maesa virgata D. C. (Myrsineae).

Een heester van Java.
De bladeren der verschillende Maesa soorten worden tegen graveel gegeten; zie ook de volgende namen.

Ki piiet beurriet (S.)

I. Maesa blumei Don. (Myrsineae).

II. Maesa mollissima D. C. (Myrsineae).

Heesters van Java.
Het gebruik is als dat van *Ki piiet.*

Ki piiet djongoet (S.)

I. Zie: *Ki piiet.*

II. Maesa menbrancea D. C. (Myrsineae).
Pipi ait (S.).

Een heester van Java.
Het gebruik is als dat van *Ki piiet.*

Ki piiet leumboet (S.)

Maesa latifolia D. C. (Myrsineae).

Een heester van Java.
Het gebruik is als dat van *Ki piiet.*

Ki pieriet (S.)
Zie: *Ki hieriesan.*

Kira kira (M.)
Zie: *Boeli boeli.*

Kira raweh (S.)
Zie: *Daoen gatel ajar.*

Ki radjoen (S.)
Koekoe badjang (Bk.); *Radjoen* (S.); *Ramok giling* (S).

Paratropia scandens Miq. (Araliaceae).

Een heester van Java.
Het sap, dat men verkrijgt, door de takken aan de eene zijde te branden. zoodat het aan den anderen kant eruit vloeit, wordt bij aandoeningen van het tandvleesch ingenomen en ingewreven; ook geeft men het aan kinderen als vermifugum, evenals van alle Paratropiasoorten, die opgenoemd zijn onder *Djankorang.* De bast en de bladeren worden uitwendig gebruikt bij rheumatisme.

Ki rantja (S.)
Zie: *Kĕdoetang*

Ki raraunto (S.)
Zie: *Boeboekoean*.

Kiras (Cel.)
Manggis oetan (M.).

Garcinia celebica D. C. (Clusiaceae).

Een boom van Java en Celebes.
De vruchtschillen houden veel acidum tannicum; zij worden in afkooksel inwendig gegeven bij chronische diarrhee, dysenterie en soms bij aphthae tropicae. Ook worden zij in afkooksel als mondspoeling gebruikt bij ulcera oris en bij salivatie. In warme zitbaden kunnen zij, fijn gesneden, gebruikt worden als adstringens.
Voor het decoct neemt men 20 gram op 500 gram water tot de helft verkookt (Zie ook *Manggis*).

Ki rawaij (S.)
Zie: *Ejkor koetjing II.*

Ki rendang (S.)
Pangang poejoe (S.)

Paratropia aromatica Miq. (Araliaceae).

Het sap uit dezen kleinen boom van Java wordt als antihelminthicum gebruikt; evenals dat van alle Paratropia soorten, opgegeven onder *Djankorang*.

Ki sambi (S.)
Zie: *Aij kaijn*.

Ki sampi (S.)
Zie: *Bernei talang.*

Ki samplak (S.)
Zie: *Harendong II.*

Ki saoen (S.)
Zie: *Akar ampaloe riemboe.*

Ki sauchum (S.)
Zie: *Bragma.*

Ki sariawan (S.)
Sariawan (S); *Sĕriawan* (M.); *Sriawan* (M. en S.).

Symplocos odoratissima Chois. (Symploceae).

Een hooge boom van Java, vooral in de bergstreken.
De groote, gladde bladeren zijn elliptisch-langwerpig, aan beide einden spits, grof stomp zaagtandig ingesneden.
De aromatische bast wordt in afkooksel en in aftreksel gebruikt tegen Indische spruw; hij maakt een bestanddeel uit van *Obat sĕriawan* (zie dat woord). Somtijds wordt ook het poeder ingenomen.
De bladeren worden rauw gegeten en het afkooksel ervan gedronken door kraamvrouwen ter bevordering der lochiae; of daartoe fijn gewreven en op den buik gelegd.
Een afkooksel van den bast wordt als mondspoeling gebezigd bij Indische spruw, mondspruw en scheurbuik; terwijl de gestampte bast ook wel op het tandvleesch wordt ingewreven.
De gestampte bladeren worden gebezigd tot bedekking der pijnlijke deelen aan de lippen bij Indische spruw.
De dosis van den bast is 2—5 gram op 500 gram colatuur.

Ki singoep (S.)
Zie: *Kĕmbang boegang II.*

Kismis (M.)
Krenten (N.).

Passulae minores (Zie elke Mat. med.).

Ki taal (S.)
Zie: I. *Daoen kambing.*
II. *Goemara laoet*
III. *Kahit oetan II.*

Ki tapang (S.)
Zie: *Katoempang II.*

Ki tapog (S.)
Zie: *Kĕtapag.*

Ki tédja (S.)
I. Zie: *Hoeroe meirah.*

II. Cinnamomum nitidum Nees. (Laurineae).
Tadjoe (S.)

Een boom van Java, Sumatra en Pinang.
Een aftreksel van den bast en van de bladeren drinken de inlanders tegen koorts.

Ki térong (S.)
Panawar bejas (S.); *Penawar bejas* (S.); *Pengawar bejas* (S.).

Alsodeia javanicia End. (Violaceae).

Een heester van Java.
De fijn geweven bladeren worden ingenomen tegen buikloop.
NB. De wortels, met witte peper fijn gestampt, zijn in gebruik als infrictie, om de huid van kinderen blank te maken.

Ki tjabé (S.)
Zie: *Ki boeaja III.*

Ki tjandana (S.)
Tjendana djenggi (J.); *Tjendana tjenggé* (M.); *Tjindana tjenggé* (M.).

Glycosmis simplicifolia SPRENG. (Aurantiaceae).

Een heester van Java.
De tot asch verbrande bladeren worden met olie vermengd en dit mengsel bij scabies ingewreven.

Ki tjangkoerang (S.)
Zie: I. *Kajoe djaran.*
II. *Ki bonteng.*

Ki tjantoeng (S.)
Zie: *Baloen anjoek.*

Ki tjiat (S.)

Covellia glucopleura MIQ. (Artocarpeae).

Een heester van Java.
Het melksap wordt bij doofheid in de ooren gedroppeld.

Ki tjileijouw (S.)
Zie: *Kalalaijoe.*

Ki tjongtorang (S.)
Zie: *Djolo madjiko.*

Ki toel (S.)
Zie: *Bisoroh.*

Ki toengila (S.)
Zie: *Kalapa tjoen bĕnèr.*

Ki toewah (S.)
Zie: I. *Balam palapa.*
II. *Dedie.*

Ki toewak (S.)
Zie: I. *Biroe.*
II. *Ki pella*

Ki varaunto (S.)
Zie: *Boeboekoean.*

Kladong (S.)
Zie: *Daoen gatel mati.*

Klajoe (J.)
Zie: *Kalalaijoe.*

Klakka sijang (J.)
Zie: *Kalakkai sigoeng.*

Klappa (J.)
Zie: *Anoer.*

Klatjiem (Bk.)
Zie: *Kajoe dawar.*

Klehtjo (J.)
Zie: I. *Kellor* (M. en J.).
II. *Ki lampani badak*, onder *Ki lampani.*

Klembong pahit (Bk.)
Zie: *Kĕmbang boegang II.*

Klenting (Mad.)
Zie: *Birieng ingoe.*

Klepies (Bk.)
Zie: *Boewah ati ati* (de vruchten daarvan namelijk).

Klinting (J.)
Zie: *Boenga biroe.*

Klitsji (M.)
Zie: *Boewah goreh.*

Klitsji bĕsar (M.)
Zie: *Boewah goreh.*

Klitsji laki laki (M.)
Zie: *Boewah goreh.*

Kloei (Sum.)
Zie: *Gambe.*

Kloewak (J.)
Zie: *Anij.*

Klompang (M.)
Zie: I. *Dangdur gĕdeh.*
II. *Boewah tinta*, voor de samenstellingen met dat woord.

Klumba (J.)
Zie: *Kalembak.*

Koait bessie (J.)
Zie: *Akar kait kait.*

Kmoekoes (J.)
Zie: *Kamoekoes.*

Kodiho (T.)
Zie: *Aij tette laun maun.*

Kodong sĕroeni (J.)
Zie: *Amulen II.*

Koealot (J.)
Zie: *Ampadoe broeang.*

Koeban badja (Amb.)
Zie: *Boenga mĕrak.*

Koebane (Lh.)
Zie: *Kĕmbang kantil.*

Koeda (M.)
Paard (N.); *Ma* (Ch.).

Equus caballus L. (Equi) Zie Deel I.

Paardenmest, *Taai koeda*, wordt geroosterd of gebakken, daarna met water geinfundeerd en die infusie tegen maagdarmkatarrh, ook aan kinderen, toegediend. De mest van witte paarden heeft een bijzondere renommée tegen de vergiftiging door de gal van *ikan boental* (Tetraödon palembangensis Bleeker). De placenta dier paarden geven de Chineezen tegen amennorhee.

Koeda koeda (J. en M.)
Zie: *Kajoe djaran.*

Koeda koeda sabrang (M.)
Zie: *Kajoe djaran.*

Koeda sondak (S.)
Zie: *Apésoong.*

Koedoe (J. en M.)
Zie: *Baja I.*

Koedoe kras (M.)
Zie: *Baja II.*

Koedrang (J. en M.)
Tjoetjoek kaliageh (S.): *Tschira* (Bl.): *Tsjira* (Bl.).

Taxotrophis roxburghii Bl. (Artocarpeae).

Een heester van Java en Timor.
De bladeren worden in water afgetrokken en dit aftreksel gedronken bij nierlijden.
Het melksap droppelt men in het oog tegen conjunctivitis.

Koekoe badjang (Bk.)
Zie: *Ki radjoen.*

Koekoejaän (S.)
Kokoejoehan (S.).

Torenia edentula Griff. (Scrophularineae).

Deze plant komt door geheel N. I. voor.
Het kruid wordt fijn gewreven en bij herpes uitwendig gebruikt; ook bezigt men het op wonden om de ettervorming te bevorderen.

Koekoek djantong (J.)
Zie: *Bĕloes.*

Koekoen (R.)
Zie: *Atoen laoet.*

Koe kwa (Ch. Bo.)
Zie: *Aroij papareh.*

Koela (Amb.)
Zie: *Bijo.*

Koelan (Bk.)
Zie: *Balam tandjoeng.*

Koelan (Mak.)
Zie: I. *Akar pĕloempang.*
II. *Aroij kasoengka beurriet*

Koelan bĕsaar (Mak.)
Zie: *Aroij kasoengka beurriet.*

Koelat batoe (M.)
Zie: *Djamoer bankong.*

Koelé (Sol.)
Zie: *Aij kaijn.*

Koelit (M.)
Een stuk bast (N.).

Cortex.

Koelit boegoelawan (M.)
Zie: *Eijk.*

Koelit ĕndog (J. n.)
Zie onder: *Ajam.*

Koelit lawan (M.)
Zie: *Eijk.*

Koelit lawan bĕtoel (M.)
Zie: *Eijk.*

Koelit manies (Sum.)
Zie: *Kajoe manis II.*

Koelit tĕlor (M.)
Zie onder: *Ajam.*

Koelit tigan (J. k.)
Zie onder: *Ajam.*

Koeloer (R.)
Zie: *Amakir.*

Koelong sjoetsoe (T.)
Zie: *Boenga goelong tjoetjoe.*

Koemalandep (J.)
Zie: *Boenga landak.*

Koemangi (M. en J.)
Zie: I. *Balakama.*
II. *Eng sjong II.*

Koemangi oetan (M.)
Zie: I. *Balakama.*
II. *Eng sjong II.*

Koemis koetjing (Bat.)
Koemis oetjing (S.; *Ngrĕmek djaëng* (J.); *Redjie bĕling* (J.); *Rĕmoedjang* (M. en J.); *Rĕmoedjong* (M. en J.); *Rĕmoek djoeng* (M. en J.).

Orthosiphon stamineus Benth. (Labiatae).

Deze struik groeit op Java en in de Molukken: zij wordt thans te Buitenzorg aangeplant.
De bladeren komen gedroogd in den handel voor. Zij zijn

kort gesteeld, tegenovergesteld, kruiswijze geplaatst, enkelvoudig, hebben een hoofdnerf en kleine zijnerven; zij zijn ovaal en gezaagd.

Een afkooksel der bladeren schijnt diuretisch te werken. Verschillende geneesheeren hebben goede gevolgen van de toediening waargenomen bij nier- en blaaslijden, waarbij diuretica te pas komen. Vooral bij katarrhen, o. a. van den blaashals, zag men nuttige werking ervan; verder bij niersteenen, graveel, chronische cystitis, pylonephritis, enz.

Het decoct wordt gemaakt door 2 gram der bladeren met 1000 gram water te verkooken tot 750. Daarvan wordt een grootere of kleinere hoeveelheid, soms dé geheele 750 gram dagelijks gebruikt.

Eene Tinctura orthosiphonis komt in enkele apotheken voor. Zij wordt bereid uit een deel bladeren op 10 deelen spiritus; of zij even goed werkt als het decoct, is mij onbekend.

Ik vernam tot heden nog maar van één geval, waarin het decoct niet verdragen werd, maar stoornis in de spijsvertering veroorzaakte.

Koemis oetjing (S.)

I. Zie: *Koemis koetjing.*

II. Tacca lanceaefolia Z. en M. (Taccaceae).
Tinggiling mĕntik (S.)

Deze plant groeit op Java, op vruchtbare gronden, vooral aan den voet der bergen.

De wortels zijn bolvormig, een weinig platgedrukt en gebogen: zij gelijken eenigzins op eene nier en zijn ongeveer zoo groot als een muskaatnoot.

Zij worden te Batavia en in de Sundalanden als tonicum gebruikt.

Met water geinfundeerd vormen zij een bittere, mucilagineuse vloeistof met een licht aromatischen geur.

Uitwendig bezigt men de wortels op gezwellen en bij contusiën.

Koempaal (M.)
Raneh (M. en S.).

Lycopodium javanicum Sw. (Lycopodiaceae).

Komt op Java, in vochtige bergstreken, voor.

Het jonge kruid wordt gemengd met de wortels van *Konneng pari* (Zie *Karbanga*) en *Konneng tingang* en een afkooksel daarvan aan kraamvrouwen te drinken gegeven, onmiddelijk na de bevalling.

De fijn gewreven bladeren bezigt men uitwendig tegen schurft.

Koemoekoes (J.)
Zie: *Kamoekoes*.

Koening (M.)
Zie: *Goratsji*.

Koening běsar (M.)
Zie: *Goratsji*.

Koening ĕndog (J. n.)
Zie onder: *Ajam*.

Koening tělor (M.)
Zie onder: *Ajam*.

Koenir (J.)
Zie: *Goratsji*.

Koenir poetih toma (J.)
Zie: *Karbanga*.

Koenjit (M.)
Zie: *Goratsji*.

Koenjit bolleh (Sum. W. K.)
Zie: *Balakkatoa.*

Koenjit lawang (Sum. W. K.)
Zie: *Soentie II.*

Koenjit padi (M.)
Zie: *Karbanga.*

Koentang waroe (J.)
Zie: *Baroe goenoeng.*

Koentji (M. en S.)
Zie: *Assior*, waar ook de verscheidenheden genoemd zijn.

Koepa landak (S.)
I. Zie: *Apésoong.*

II. Flacourtia sapida Roxb. (Flacourtianeae).
Lobi lobi asam (M.); *Roekem asam* (M. en S.).

Een heester van Java, met golvende, zaagtandige, elliptische bladeren, die aan den voet stomp, aan den top spits zijn.

Zij wordt evenals *Apésoong* gebruikt.

Koeping menjangan (M.)
Zie: *Daoen oerat.*

Koepoe koepoe (M.)
Zie: *Ki koepoe koepoe.*

Koepoe koepoe bĕnèr (S.)
Zie: *Ki koepoe koepoe.*

Koepoe bĕurrĕum (S.)
Zie: *Anggroeng.*

Koeranga (Alf. Min.)
Zie: *Boenga bissoe.*

Koerang koerang (M.)
Zie: *Alaun mahaij.*

Koerap (M.)
Zie: *Daoen koepang.*

Koeriban (Bat.)

Eene variëteit van Hibiscus rosa sinensis (Zie: *Boenga bissoe*) met lichtroode, franjeachtig afhangende bloemen.

Koeroe kekoe (Amb.)
Zie: *Ajam bakoekoe.*

Koeroe koeroe (Alf. Min.)
Zie: I. *Balakama.*
II. *Eng sjong II.*

Koesambi (M. en S.)
Zie: *Aij kaijn.*

Koesapi (J.)
Zie onder: *Sarang boeroeng.*

Koessoe (Men. en T.).
Zie: *Alang alang.*

Koeti kati (M.)
Zie: *Boeni karambau.*

Koetjahi (M.)
Zie: *Bawang koetjeij*.

Koetjaij (M.)
Zie: *Bawang koetjeij*.

Koetjaki (J.)
Zie: *Bawang koetjeij*.

Koetjoeboeng (M.)
I. Zie: *Bakoeng ajar*.

II. Datura L. spec. div. (Solanaceae).
Doornappel (N.); *Doetra* (M.); *Kĕtjoeboeng* (M.); *Loetröa* (Amb.); *Wantchoäe* (Ch.).

Zie verder de volgende woorden.

Koetjoeboeng bodas (S.)
Koetjoeboeng poetih (M.); *Toejong pongor* (Mand.).

Datura alba Mees. (Solanaceae).

Een heester, die overal in N. I groeit.

De bladeren zijn gesteeld, aan den voet ongelijk, eirond, spits, golvend getand, glad; bij kneuzing hebben zij een zeer onaangenamen, narcotischen geur.

De bloemen hebben een korten steel, zijn wit, opgericht $4\frac{1}{2}$ à 5 duim lang.

De zaden zijn ongeveer $\frac{1}{2}$ duim lang, hebben een platten niervorm, een donkerbruine kleur en een onaangenamen, bitteren, eenigszins scherpen smaak.

Het werkzame beginsel is daturine.

De bladeren en de zaden werken bedwelmend en pijnstillend.

Inwendig worden deze middelen in N. I. bijna nooit met een geneeskundig doel gegeven.

De inlanders druppelen het sap der plant in het oog bij ijlhoofdigheid.

De gedroogde bladeren worden bij asthma gerookt.

De bladeren worden uitwendig gebruikt tegen cephalalgie en tic douloureux.

Zeer dikwijls worden zij in pappen aangewend, als pijnstillend middel, op verwondingen, ulceratiën en gezwellen. Een zeer goede pap wordt bereid uit gelijke deelen meel en versche, gekneusde bladeren met een voldoende hoeveelheid water om er de behoorlijke consistentie aan te geven.

Een aftreksel der versche, gekneusde bladeren met klapper- of slaolie (*Minjak kĕtjoeboeng*, Oleum daturae) wordt zeer veel uitwendig als smeersel gebruikt bij bronchitis, rheumatisme, enz. De werking is dezelfde als die van Ol. hyosc. nigr. (Zie over Datura ook Deel I).

NB. Behalve dat deze plant soms tot vergiftiging misbruikt wordt, worden de gedroogde bladeren en zaden ook gebrand in kleine bamboezen kokertjes en de rook in gesloten slaapkamers geblazen ten einde de daar slapenden te bedwelmen: vooral bij diefstallen wordt dat gedaan, waarbij dan tevens zout op de vensterkozijnen gestrooid wordt: waarschijnlijk is de bedwelming met dien rook niet voldoende om diepen slaap te weeg te brengen, en behooren de gevallen, waarin de bestolene den diefstal ziet, maar niet kan tegengaan, tot deze vergiftigingen met rook van *Kocljoeboeng*.

In Britsch Indië wordt eene Tinctura daturae in doses van 10—30 droppels, en een Extractum daturae, in doses van 0,015 gram tot 0,1 gram inwendig gebruikt als sedativum en narcoticum.

In Ned. Indië worden de olie en de tinctuur van Datura niet zelden door lijders gevraagd en dan onder de namen Ol. en Tinct. hyosciami voorgeschreven, als die van Datura zelf niet voorhandèn is.

Koetjoeboeng kassian (S.)

I. Datura fastuosa L. (Solanaceae).
Koetjoeboeng soesoen (S.); *Koetjoeboeng woengoe* (M.).

Groeit overal in N. I. en komt overeen met Datura alba (*Koetjoeboeng bodas*), maar heeft paarsche bloemen.

Het gebruik is geheel hetzelfde als dat van *Koetjoeboeng bodas*. Bovendien worden de bladeren en de zaden van deze plant op Java inwendig toegediend als vermifugum en uitwendig tegen herpes.

In 1863 heb ik proeven genomen met Sulphas daturini, die de heer J. C. B. MOENS uit deze plant had bereid, en vond, dat die zeer goed in plaats van Sulphas atropini kan worden gebruikt.

II. Datura metel L. (Solanaceae).

Groeit overal in N. I. en heeft hetzelfde gebruik als de andere genoemde Datura soorten.

Op de Philippijnsche eilanden bezigt met de bladeren nog dikwijls uitwendig tegen scirrhus.

NB. LINDLEY beweert, dat deze plant te Delphi bij het orakel gebezigd werd om de bekende voorspellingen te doen.

Koetjoeboeng poetih (M.)
Zie: *Koetjoeboeng bodas.*

Koetjoeboeng soesoen (S.)
Zie: *Koetjoeboeng kassian I.*

Koetjoeboeng woengoe (M.)
Zie: *Koetjoeboeng kassian I.*

Koetoe (M. en S.)
Luis (N.); *Toemå* (J.).

Pediculus capitis humanus (Pediculi).

De luizen worden als een middel tegen icterus beschouwd. (Zie Deel I).

Kofassa gaba gaba (Min.)

I. Vitex L. spec. div. zie o. a.: *Aijlaun toeban.*
Aij toeban. II.
Arang (R.), enz.

II. Cordia L. spec. div. zie o. a.: *Aij pakka.*
Daoen kendal II, enz.

Koffo (Min.)
Zie: *Fana.*

Koheba magolot siffi (T.)
Zie: *Aijlaun oerita.*

Koh hwan (Ch.)
Gebrande aluin (N.).

Alumen ustum.

Deze schrijven de Chineezen inwendig voor tegen chronische bronchitis.

Kohleh (S.)

Musa Trnf. spec. div. zie o. a.: *Bijo*, *Fana*, enz.

Kohlehlet (S.)
Zie: *Gaharoe II.*

Kojo (T.)
Zie: *Bijo.*

Koka (Amb.)
Zie: *Boenga mĕrak.*

Kokoejoehan (S.)
Zie: *Koekoejaän.*

Kokoeroe (Min.)
Zie: I. *Balakama.*
II. *Eng sjong II.*

Kokontolan (S.)
Zie: *Boewah radja.*

Kokossan (M. en J.)
Zie: *Aij mahoe.*

Kolaka (Cel.)

Artabotrys odoratissimus R. Br. (Anonaceae).

Een slingerplant, die door geheel N. I. voorkomt.
Het sap wordt gedronken tegen cephalalgie en bronchitis.
De jonge bladeren bezigt men uitwendig op wonden en bij scabies.

Koli (Mol.)
Zie: *Kaboeng.*

Kollo soesoe (Men.)
Zie: *Boenga goelong tjoetjoe.*

Kollo tala (T.)
Zie: *Aijukka.*

Koloditi manoora (T.)
Zie: *Aijlaun kapepoeli.*

Koloditi maseu (T.)
Zie: *Aijlaun kapepoeli.*

Koloeäng parampoewan (Sum. W. K.)
Zie: *Aroij mata hiang.*

Komangi (M. en J.)
Zie: I. *Balakama.*
II. *Eng sjong II.*

Komangi oetan (M.)
Zie: I. *Balakama.*
II. *Boessoe boessoe II.*

Komarandji (J.)
Zie: *Boewah goréh.*

Komeh oetan (Men.)
Zie: *Baja II.*

Komi komi (T.)
Zie: *Baja II.*

Kondang waroe (J.)
Zie: *Baroe goenoeng.*

Kondondong (M.): ook in samenstellingen.
Zie: *Hoerek.*

Kondong peutjang (S.)
Zie: *Ampadoe broeang.*

Kondor (M.)
Zie: *Baliego.*

Kondori kĕtjil (M.)
Zie: *Aijlaloen.*

Konidei aloes daton (Sum. W. K.)
Zie: *Kanjéreh badak aroij.*

Konneng (S.)
Zie: *Goratsji.*

Konneng bodas (S.)
Zie: *Karbanga.*

Konneng gĕdeh (S.)
Zie: *Goratsji.*

Konneng pari (S.)
Zie: *Karbanga.*

Konneng tamman (S.)
Zie: *Goratsji.*

Konneng tingang (S.)
Tĕmoe giring (M.); *Tĕmoe iring* (J. n.); *Tĕmoe tjĕmmeng* (J. k.); *Tommo giring* (J.); *Tommon giring* (J.).

Curcuma viridiflora Roxb. (Zingiberaceae).

Deze plant komt op Java en Sumatra voor.

De wortelstok wordt gebruikt als *Karbanga*, evenwel vooral uitwendig als prikkelend middel op de huid.

Een inlandsch voorschrift bij vetzucht is: *Tĕmoe giring*, zoo groot als een pink; *Daoen kĕmoening* en *Daoen patjee* van ieder een handvol; van dit mengsel wordt een infusie gemaakt en daarvan 's morgens een kopje vol gedronken.

Konrol (Mak.)
Zie: *Baliego.*

Kontjor (M.)
Zie: *Assior.*

Kontol kambing (M.)
Zie: *Atoen laoet.*

Kontol monjet (M.)
Zie: *Boewa frangi.*

Kool banda (M.)
Zie: *Aij poetih.*

Kopa (Bl.)
Zie: *Boeli boeli.*

Kopa poetih (Amb.)
Zie: *Baloer.*

Kopaäl (J.)
Zie: *Aij makianinoe.*

Kopabbar (Amb.)
Zie: *Boenga kananga.*

Koppa poekoeri (Amb.)
Zie: *Kĕmbang kantil.*

Koppan (S.)
Zie: *Aroij lallan.*

Koppatum (Amb.)
Zie: *Kĕmbang kantil.*

Koppi (J. en M.)
Zie: *Kawah.*

Koppo (S.)
Zie: *Boetoen.*

Koppo nabar (Amb.
Zie: *Boenga kananga.*

Kopra (M.?)
Zie onder: *Anoer.*

Koran (S.)
Zie: *Ki bonteng.*

Korap (M.)
Zie: *Daoen koepang.*

Koreh (Bl.)
Zie: *Badoeri.*

Korma (M.)
Dadel (N.); *Ang tso* (Ch.).

Dactylus.

De vruchten van Phoenix dactylifera L. (Palmae).

Enkele dadelpalmen vindt men in N. I. in tuinen. De meeste dadels worden evenwel gedroogd uit Arabië en Perzië aangebracht (zie verder Deel I en elke Mat. med.).

Korres koeda (S.)
Zie: *Aroij hamproe bôgô.*

Koro (J.)

Deze naam wordt gegeven aan peulvruchten, die platte vruchten hebben.

Korro ronteng (S.)
Zie: *Antimon tikoes I.*

Kossine (J.)
Sĕroet tjina (M.).

Ehretia buxifolia Roxb. (Cordiaceae).

Een heester, die overal in N. I. voorkomt.

Den wortel geeft men, in afkooksel, als antisyphiliticum.

Een aftreksel der bladeren wordt in- en uitwendig toegediend, als diaphoreticum bij koorts.

NB. Het gebrande hout bezigt men tot het zwart verwen der tanden.

Kossir (Mol.)
Zie: *Kajoe sonti.*

Kotiffo marau (T.)
Zie: *Akar koessoe.*

Krak nasi (M. en J.)
Rak nasi (M. en J.). (Zie Deel I).

Zie: I. *Aijlaun paija mata.*
II. *Djoekoet mata keujup.*

Krambil (J.)
Zie: *Anoer.*

Krang goenoeng (J.)
Takkari (T.); *Tankari* (Amb.); *Tĕkari* (J.); *Tjampaka moelia* (M.).

Dianella nemorosa Lam. (Asparagineae).

Deze plant komt op Java in tuinen voor.

Een afkooksel van den wortel wordt toegediend bij urethritis, fluor albus en bij retentio urinae.

Krang tiram (M.)
Zie onder: *Tiram.*

Kras toelang (M.)

I. Chloranthus officinalis Bl. (Chlorantheae).

II. Chloranthus brachystachys Bl. (id.)

III. Chloranthus inconspicuus Sw. (id.)

IV. Chlorantus serratus R. en Sch. (id.)

Deze planten komen in tuinen op Java voor. Blume vergelijkt de wortels met Radix serpentariae.

De Javanen bezigen een aftreksel van het kruid en de wortels als een opwekkend, zweet drijvend middel (zie ook Deel I).

Kratau (M.)
Zie: *Andaloh.*

Krawitan (J.)
Zie: *Akar penglasan.*

Kree (M.)
Zie onder: *Awi.*

Krodoe kras (J.)
Zie: *Gilig.*

Kuge (T.)
Zie: *Akar sambang.*

Kullehur (Bd.)
Zie: *Aij samara II.*

Kullewur (Bd.)
Zie: *Aij samara II.*

Kupessa (Amb.)
Zie: *Boentoet koetjing.*

Kupessa abbal (Amb.)
Zie: *Ejkor koetjing II.*

Kwini (M.)
Zie: *Bientaroh.*

Laban (M.)
Zie: *Arang* (R.).

Laboe ambon (M.)
Pompoen (N.); *Laboe frangi* (M.); *Laboe kastella* (M.); *Laboe poetih* (M.); *Pringgi* (R.).

Cucurbita pepo L. (Cucurbitaceae).

Men vindt deze plant hier en daar in tuinen in N. Indië. De pompoenpitten (Semina cucurbitae pepo) worden gebezigd als wormdrijvend middel; ook ter verdrijving van den lintworm bij kinderen. Zij werken ook diuretisch.

De doses dezer pitten is 100—200 stuks voor volwassenen; voor kinderen de helft. Van de gedroogde en tot poeder gewreven pitten geeft men 50 gram pro die in tweemalen te nemen, dikwijls met andere antihelminthica gemengd (Zie elke Mat. med.).

Laboe balik lohdohr (S.)
Laboe balik tjohmat (S.); *Laboe dempeh hawoet* (S.); *Laboe padi* (M.); *Laboe poetih bĕsar* (M.); *Waloe* (S.).

Lagenaria hispida Ser. (Cucurbitaceae).

Een slingerplant, die uit Japan naar N. I. is overgebracht en in tuinen wordt gekweekt.

De zaden bezigt men als diureticum.

Laboe balik tjomat (S.)
Zie: *Laboe balik lohdohr.*

Laboe dempeh hawoet (S.)
Zie: *Laboe balik lohdohr.*

Laboe frangi (M.)
Zie: *Laboe ambon.*

Laboe kastella (M.)
Zie: *Laboe ambon.*

Laboe padi (M.)
Zie: *Laboe balik lohdohr.*

Laboe poetih (M.)
Zie: *Laboe ambon.*

Laboe poetih bĕsar (M.)
Zie: *Laboe balik lohdohr.*

Lada (M.)
Zie; *Bĕdas.*

Lada andjing (M.)
Sĕroe leuweung (S.): *Sirih andjing* (M.); *Sirih monjet* (M.); *Sirih oetan* (M.).

Cubeba canina Miq. (Piperaceae).

Een slingerplant van Java, Sumatra, Borneo en de Molukken. De vruchten bezigt men evenals de gewone staartpeper (zie *Kamoekoes*).

Ladar berejkor (M.)
Zie: *Kamoekoes*

Lada djawa (M.)

Lange peper (N.): *Lada pandjang* (M.): *Malisa kamoel* (Amb.); *Marisa ammo* (Amb.): *Maritja amme* (Amb.): *Tjabé* (M. en S.); *Tjabé aroij* (S.): *Tjabé djawa* (M.): *Tjabé prahoe* (M.): *Tjabeh* (M.).

Chavica officinarum Miq. (Piperaceae).

Een klimplant, die overal in N. I. in het wild en gekweekt voorkomt.

De vruchten komen in den handel voor als Piper longum en heeten in 's Chineesch *Pih phol* of *Piet poät.*

Voor het gebruik zie elke Mat. med. en Deel I.

De inlanders bezigen die in dezelfde gevallen als de Europeesche geneesheeren.

Lada itam (M.

Zie: *Bĕdas.*

Lada kĕtjil (M.)

Zie: *Bĕdas.*

Lada pandjang (M.)

Zie: *Lada djawa.*

Lada tjili (M.)

Deze naam wordt voor verschillende Capsicumsoorten gebezigd, die later, vooral onder *Lombok*, besproken worden.

Ladja bĕnèr (S.

Zie: *Galiassa.*

Ladja bĕtoel (M.)

Zie: *Galiassa.*

Ladja běurrěum (S.)
Zie: *Galiassa.*

Ladja gědeh (S.)

Alpinia pyramidata Bl. (Zingiberaceae).

Deze plant groeit op Java.
De wortel wordt in plaats van Rad. galangae (Zie *Galiassa*) gebruikt, maar is veel minder goed. Hij wordt ook in den handel gebracht onder den naam Rad. galangae.

Ladja goa (M.)
Zie: *Annipa wakkan.*

Lado koetoe (Sum. W. K.)
Zie: *Lombok rawé.*

Lado lado (M.)
Zie: *Ki korres woengoe.*

Laei kong kien (Ch. Bo.)
Zie: *Aïjlaun kapepoeli.*

Lagam (Pal.)
Zie: *Kajoe kapoer* (M.).

Lagoendi (M. en J.)
I. Zie: *Aïjlaun toeban.*

II. Zie: *Aïj toeban II.*

III. Vitex bicolor Willd. (Verbenaceae).

Een heester van Java, die evenals de beide anderen gebruikt wordt.

Lagoendi laoet (M.)
I. Zie: *Arang* (R.).

II. Vitex timorensis WALP. (Verbenaceae).

Een heester van Timor, die gebruikt wordt evenals *Aijlaun toeban* en *Aij toeban*.

Lagoendi laoet lalaki (M.)
Zie: *Aij toeban II.*

Lagogo (Cer.)
Zie: *Djoedjaroe.*

Lahang (J.)
Zie: *Akel.*

Lakin (Cer.)
Zie: *Dadap II.*

Lakka (M. en S.)
Tamboen tani (M. en Pal.); *Tamboen tahi* (M. en Pal.).

Myristica iners BL. (Myristicaceae).

Een groote boom, met dikken stam, van Java.
Het sap uit den stam wordt bij retentio urinae gedronken. (zie Deel I).

Lakka ambon (M.)
Zie: *Alhalla ambon.*

Lakka boetoe (M.)
Zie: *Daoen lakka.*

Lakka kĕtjil (M.)
Zie: *Alhalla ambon.*

Lakkin (Cer.)
Zie: *Dadap II.*

Lakoem (M.)
Zie: *Aijlaun sala.*

Lakong (M.)
Zie: *Aijlaun sala.*

Lakos (J.)
Zie: *Galiassa.*

Lalang (M. en J.
Zie: *Alang alang.*

Lalangkapan bodas (S.)
Zie: *Batoe.*

Lalego (M.
Zie: *Kalalaijoe.*

Lali (J.)
Zie: *Boetoen.*

Laloekoe boeton (Mol.)
Zie: *Anoer.*

Lama (Cr.).
Zie: *Ekana.*

Lambeubeutang (S.)
Zie: *Daoen kambing.*

Lambeutang (S.)
Zie: *Daoen kambing.*

Lamboetang (S.)
Zie: *Daoen kambing.*

Lamboeto (Min.)
Zie: *Bientaroh leutiek.*

Lameh (S.)

Alstonia spec. div.
Zie: *Bassong* en *Lameh awehweh.*

Lameh aroij (S.)

Allamanda cathartica L. (Apocyneae).

Een heester, die in N. I. voornamelijk in tuinen voorkomt. De bladeren zijn kranswijs of tegenoverstaand geplaatst, langwerpig lancetvormig, 3—6 duim lang, glad en glimmend. Een aftreksel der bladeren, in kleine hoeveelheid, werkt purgeerend; in groote giften braakverwekkend en drastisch. De Javanen maken met de bladeren in kokend water een dampbad, dat zij bij koortsen gebruiken.

Lameh awehweh (S.)
Lamo (J.); *Poelé* (M. en J.); *Poeli* (J.).

Alstonia spectabilis R. Br. (Apocyneae).

Een hooge boom van Java en Timor.
De bast, Cortex alstoniae, komt voor in dikke, onregelmatige, min of meer gedraaide stukken, die gemakkelijk gebroken kunnen worden. De lichtgele of kaneelkleurige bast heeft een dikke, gerimpelde, grijsachtige, zeer broze opperhuid: de binnenzijde is nog lichter van kleur en bezit een sponsachtig weefsel: somtijds evenwel is de binnenzijde zwartachtig gekleurd. De smaak is zeer bitter: geen geur.

De bast houdt een alcaloïd, dat door A. SCHARLÉE is gevonden en Alstonine genoemd is, en dat zich onderscheidt door oplosbaarheid in geconcentreerd salpeterzuur, onder gasontwikkeling, waarbij eerst een karmijnroode, daarna lichtgroene, dan donkerolijfgroene en eindelijk een gele kleur ontstaat. (Zie Gen. Tijdsch. v. N. I.; Deel X, pag. 209). Dat zeer bittere alcaloid schijnt den smaak aan den bast en het hout te geven, waaraan een toniseerende werking wordt toe geschreven.

De inlanders beschouwen dien bast, ook in aftreksel, als een antipyreticum en anthelminticum. De proeven door DR. SWAVING met het alcoholisch extract, in giften van 2 tot 6 grammen daags in pillenvorm, genomen, voldeden niet aan de verwachting. De lijders, die dit middel gebruikten, genazen niet van koorts en klaagden over keelpijn, walging, dyspeptische verschijnselen, drukking en pijn in de maagstreek; enkelen over duizeligheid; bij de meesten werd de sclerotica geel.

Uitwendig wordt de bast, door inlanders, met andere middelen vermengd, gebezigd tegen schurft, framboesiae en pokken.

Het melksap wrijft men, bij bloedingen uit het tandvleesch, daarop in.

De dosis van den bast in poedervorm is van 0,2 tot 0,3 gram pro dosi: voor het infusum neemt men 15 gram op 300 gram kokend water en daarvan twee- of driemalen daags 30—50 grammen.

Van de Tinctura alstoniae kunnen 4—8 gram in mixtuur worden toegediend.

Lami (Mak.)
Zie: *Bahoeta.*

Lami hoeta (Dj.)
Zie: *Bahoeta.*

Lamo (J.)
Zie: *Lameh awehweh.*

Lampani (S.)
Zie: *Ki lampani.*

Lampani peutjang (S.)
Zie onder: *Ki lampani.*

Lampas (M.)
Zie: I. *Balakama.*
II. *Eng sjong II.*

Lampas bĕurrĕum (S.)
Zie: *Eng sjong II.*

Lampas itam (M.)
Zie: *Eng sjong II.*

Lampes (J.)
Zie: I. *Balakama.*
II. *Eng sjong II.*

Lampiso (Bk.)
Zie: *Ki lampani.*

Lampöein (Mak.)
Zie: *Gamongan.*

Lampoejang (M.)
Lampoewang (M. en J.): *Lempoejang* (J.) ook in samenstellingen; *Djuntier leutiek* (S.).

I. Zie: *Gamongan.*

II. Zingiber zerumbet Rosc. (Zingiberaceae).

Groeit op Java en in de Molukken.
Het gebruik is hetzelfde als dat van andere Zingiberaceae.
Door sommigen wordt beweerd, dat de wortel dezer plant *Tĕmoe lawak* zijn zoude, wat mij niet juist voorkomt.
De olie uit deze plant heet *Minjak lempoejang*, evenals die uit Zingiber amaricans Bl. (Zie: *Gamongan*).

Lampoejang bĕtoel (M.)
Zie: *Gamongan.*

Lampoejang oetan kĕtjil (M.)
Zie: *Aléa oetan.*

Lampoejang pahit (M.)
Zie: I. *Aléa oetan.*
II. *Balakkatoa.*
III. *Gamongan.*

Lampoejang wangi (M.)
Zie: *Aléa padi.*

Lampoewang (M. en J.)
Zie: *Lampoejang.*

Landap (M.)
Zie: *Boenga landak.*

Landep (J.)
Zie: *Boenga landak.*

Landoel (J.)
Zie: *Boenga landak.*

Langa (M. en Mak.)
Zie: *Alaloen.*

Langa langa (Mak.)
Zie: *Aijlaun ahussen I.*

Langkab (M. en S.)

Arenga obtusifolia MART. (Palmae).

Een hooge boom van Java en Sumatra.
Het sap uit de bloemstelen wordt gebezigd tot bereiding van een suikersoort.

Langkwas (M.)
Zie: *Galiassa.*

Langkwas malaka (M.)
Zie: *Annipa wakkan.*

Langsep (J.)
Zie: *Aij mahoe.*

Lano lano (Mak.)
Zie: *Atoen laoet.*

Lanra (Mak.)
Zie: *Aijlaun toeban.*

Lansa (M.)
Zie: *Aij mahoe.*

Lansa oetan (M.)
Zie: *Aij mahoe abba.*

Lanseh (M.)
Zie: *Aij mahoe.*

Lanting (Mand).
Tater (S.).

Solanum verbascifolium L. (Solanaceae).

Groeit op bijna alle eilanden van N. I.
De bladeren zijn aan den voet een weinig ongelijk, langwerpig eirond, spits, gaafrandig, 3—8 duim lang, viltig; aan de ondervlakte geelachtig; aan de bovenvlakte bruinachtig of olijfkleurig.
De bladeren, met zout fijngewreven, worden aan kraamvrouwen toegediend en tegen hoofdpijn gebruikt.

Het sap uit de stengels bezigen de Javanen tot inwrijving bij tandpijn. (Zie Deel I).

NB. In de veeartsenijkunde kunnen wellicht de bladeren te pas komen. De inlanders maken een mengsel van *Daoen tater*, *Daoen papareh*, *Lankwas meirah*, *Bawang meirah*, *Djinten itam* en het sap van *Djĕroek tipis*, brengen dat in den neus van droezige paarden, en laten die dan goed warm loopen en baden, waarna, dikwijls met goed gevolg, spoedig veel taai slijm uit den neus begint te vloeien.

Lantjeng (J.)
Zie onder: *Tawon*.

Laös (M.)
Zie: *Galiassa*.

Lapai (Sum. W. K.)
Zie: *Amies mata II*.

Larak (J.)
Zie: *Boewah langit*.

Larep poetih (Lamp.)
Zie: *Akar koebang*.

Lassa (T.)
Zie: *Aij mahoe*.

Lassata (Amb.)
Zie: *Aij mahoe*.

Lassa soeroe (T.)
Zie: *Aij mahoe abba*.

Lassi lassi (T.)
Lau lassi (T.).

Semecarpus forstenii Bl. (Anacardiaceae).

Een hooge boom van Ternate.

Het zeer scherpe melksap wordt uitwendig tegen herpes gebruikt.

Lasoo (Sum.)
Zie: *Hoeroe mentek.*

Latang (M. en J.)
Zie: *Daoen gatel mati.*

Lateri (Mak.)
Zie: *Batata pantej.*

Latoe (J. en M.)
Zie onder: *Padi.*

Latoe latoe (Sum. W. K.)
Zie: *Tjĕnettan.*

Latoeng (Bo.)
Zie: *Hoëh.*

Lau ewul (Cr.)
Zie: *Aij sawara.*

Lau hau (Ch.)
Zie: *Gozora.*

Lau lassi (T.)
Zie: I. *Broetaka*
II. *Lassi lassi.*

La ulit (Amb.)
Zie: *Alossul.*

Laun maun (Amb.)
Tali morea (M.): *Wali maloekoe* (Amb.).

Medinilla crispata Bl. (Melastomaceae).

Een slingerplant van Celebes en de Molukken.

Het jonge kruid wordt in- en uitwendig toegediend bij verwonding.

Laupa (Amb.)

Rondwortelig cypergras (N.); *Roekoe* (Mak.); *Rompoet tĕki* (M.); *Rompot tĕki* (M.); *Takki* (T.); *Tĕkie* (M. en S.) *Tĕkie kĕbo* (J.).

Cyperus rotundus L. (Cyperaceae).

Deze grassoort komt vrij algemeen in N. I. voor, als onkruid.

De wortels zijn eivormig, ter grootte van een duivenei, en onderling verbonden door een houtachtig worteltje van bladerige structuur. Zij zijn wit, sponsachtig, gemakkelijk stuk te maken; de geur is zoetachtig aromatisch; de smaak bitter, harsachtig; die van de gedroogde wortels balsamisch.

Aan een aftreksel van den wortel worden stimuleerende, diaphoretische en diuretische eigenschappen toegeschreven, terwijl verder van adstringeerende en wormdrijvende werking gewag gemaakt wordt.

De inlanders bezigen zulk een aftreksel tegen dysenterie, diarrhee en cholera.

De worteltjes worden gekauwd tegen caries der tanden.

De olie, uit de wortels bereid, *Minjak tĕki*, wordt als cosmeticum en uitwendig als smeersel gebezigd.

La urit (Amb.)

Zie: *Alossul.*

Laus (J.)

Zie: *Galuassa.*

Lawa lawa (M.)
Spin (N.).

De Mygale javanensis (Arachnida), die het lichaam met zwarte haren bedekt heeft, wordt in olie geweekt en die olie gebruikt als middel om den haargroei te bevorderen.

Lawas (Amb.)
Zie: *Galiassa.*

Lawassa (Amb.)
Zie: *Galiassa.*

Lawassa wakkan (Amb.)
Zie: *Annipa wakkan.*

Lea (Cel.)
Zie: *Aléa.*

Lĕgèn (J.)
Zie onder: *Akel*, *Anoer* en *Kaboeng.*

Leka leka (T.)
Zie: *Gamongan.*

Leko (Mak.)
Zie: *Amme.*

Lĕleba (Amb.)
Zie: *Aule.*

Lĕlema (Amb.)
Zie: *Katoempang I.*

Lĕmak (R.)
Zie: *Gĕmok.*

Lemboe (M. en J. k.)
Zie: *Djawi.*

Lĕmo (Mol.)
Moenteh (Min.).

Citrussoorten. Zie: *Djĕroek*, ook in de samenstellingen.

Lĕmon (Mol.)

Citrussoorten. Zie: *Djĕroek*, ook in de samenstellingen.

Lemon boeleijn (Mak.)
Zie: *Aussi pipis.*

Lemon gantong (Sum.)
Zie: *Djĕroek honje gĕdeh.*

Lemon jabba (T.)
Zie: *Djĕroek poeroet.*

Lemon java (T.)
Zie: *Aussi pipis.*

Leman kabi (T.)
Zie: *Djĕroek poeroet.*

Lemon kaloekoe (Mak.)
Zie: *Djĕroek bali.*

Lemon kambar (Mak.)
Zie: *Djĕroek poeroet.*

Lemon kapas (Mak.)
Zie: *Aussi pipis.*

Lemon karbo (Mol.)
Zie: *Djĕroek poeroet.*

Lemon kasoemba (Mol.)
Zie: *Djĕroek bali.*

Lemon koeramas (Mol.)
Zie: *Djĕroek poeroet.*

Lemon kramas (Mol.)
Zie: *Djĕroek poeroet.*

Lemon maas (Mol.)
Zie: *Aussi pipis.*

Lemon manis bĕsar (Mol.)
Zie: *Djĕroek amies.*

Lemon manis tjina (Mol.)
Zie: *Djĕroek hiedung.*

Lemon papeda (Mol.)
Zie: *Djĕroek poeroet.*

Lemon papoea (Mol.)
Zie: *Aussi woloe.*

Lemon poeroet (Mol.)
Zie: *Aussi woloe.*

Lemon sengalea (Mak.)
Zie: *Djĕroek hiedung.*

Lemon soesoe (Mol.)
Zie: *Djĕroek asam.*

Lemon swangi (Mol.)
Zie: *Aussi woloe.*

Lemon taai hajan (Mol.)
Zie: *Aussi woloe.*

Lemon tinigara (T.)
Zie: *Aussi pipis.*

Lemon titigela (T.)
Zie: *Aussi woloe.*

Lemon tina (Mol.)
Zie: *Djĕroek amies.*

Lempoei (J.)
Tjariang (M. en S.); *Tjariaroe* (S.); *Tjariwoe* (S.).

Aglaonema simplex Bl. (Aroideae).

Groeit op Java en Sumatra.
De bladeren en de bladstelen worden te zamen met *Katjang idjoe* (Phaseolus radiatus L.) in water afgekookt en dat afkooksel aan kraamvrouwen te drinken gegeven ter bevordering der lochiae.

Lempoejang (J.)
Zie: *Lampoejang*, ook in de samenstellingen.

Lempoeng (S.)
West-Indische klepheul (N.); *Toedjoe* (J.).

Argemone mexicana L. (Papaveraceae).

Deze plant komt op Java verwilderd voor.
De bladeren zijn ongesteeld, langwerpig, golvend getand; op de tanden met scherpe stekels voorzien, zeegroen; zij bevatten een geel, melkachtig sap.

De zaadkorrels zijn zeer fijn, zwart gekleurd en gelijken op fijn buskruit. Uit de zaden kan een vaste olie getrokken worden.

Sir W. O'Shaughnessy vond in het sap een gele stof, die hij *Argemonene* noemde. (Pharmacop. of India by Waring, pag. 440).

De olie werkt in doses van 2 gram als zacht purgans en schijnt tevens een bedarende werking bij koliek te hebben. Die kleine hoeveelheid en de zachte werking maken, dat het middel aanveling verdient. De olie moet evenwel versch zijn, daar oude olie onwerkzaam is.

Het sap wordt inwendig gegeven bij hydrops en bij syphilis.

Een aftreksel der bladeren zou diaphoretisch werken, terwijl de zaden als emeticum dienst kunnen doen, in doses van 6—8 gram.

De inlanders bezigen de bladeren uitwendig bij verouderderde huidziekten, vooral herpes en scabies: fijn gewreven ook bij parotitis.

Het sap wordt uitwendig gebezigd op wratten en op atonische ulceratiën.

Op de Philippijnen bezigt men een aftreksel der bladeren op Maderawijn als geneesmiddel tegen vlekken op de cornea en ook tegen wratten.

Lenat (Amb.)
Zie: *Broetaka.*

Lenat frangi (Amb.)
Zie: *Broetaka.*

Lengo (J. en Bl.)
Zie: *Alaloen.*

Lĕnga kastoeri (J. en Kawi).
Zie onder: *Rasé.*

Lengkeng (M.)

I. Zie: *Kĕlingkeng.*

II. Nephelium longyan Bl. (Sapindaceae).
Ling ging koan (Ch.); *Long yen* (Ch.).

Een boom, die hier en daar in N. I. in tuinen voorkomt.
Het gebruik is hetzelfde als dat van *Kĕlingkeng.*

Lengsar (S.)

Zie: I. *Boeton gale.*
II. *Daoen batoe II.*

Lèntah (S.)

Zie: *Lintah.*

Leppen enggeh (J.)

Dezen naam deel ik mede als curosium. Hij wordt soms gebezigd door Javanen, die in kinatuinen werken, voor Cinchona calisaya en is dan eene vertaling van het als maleisch klinkende *kali saja.*

Lĕrak (M.)

Zie: *Boewah langhit.*

Letta ajam (S.)

Zie: *Djoekoet letta ajam.*

Leungsier (S.)

Irina integerrima Bl. (Sapindaceae).

Een boom van Java.
De bast wordt in afkooksel gebruikt tot reiniging van het haar en tot het dooden van luizen (zie Deel I).

Leungsing (S.)
Zie: *Lintah.*

Leuntja (S.)
Zie: I. *Belondottan.*
II. *Daoen baba.*

Leuntja komier (S.)
I. Zie: *Belondottan.*
II. Zie: *Daoen baba.*

III. Lycopersicum cerasiforme Desv. (Solanaceae).

Deze plant komt in N. I. in vele tuinen voor en wordt gebruikt evenals *Belondottan.*

Leuntja monjet (S.)
Zie: *Daoen baba.*

Lewer (Bd.)
Zie: *Broetaka.*

Lewir (Bd.)
Zie: *Broetaka.*

Liada (Cr.)
Zie: *Assa wali.*

Libe haloen (Cr.)
Zie: *Angor oetan.*

Lidah ajam (M.)
Zie: *Djoekoet kaliwara.*

Lidah andjing (M.)
Zie: *Aijlaun ahussen I.*

Lidah badak (M.)
Nopal (J.): *Tjeuli badak tjeribon* (S.).

Opuntia cochinillifera Mill. (Cacteae).

Deze cactus wordt somtijds in N. I. in tuinen aangeplant voor de cochenille-kultuur. Die kultuur is thans evenwel bijna geheel vervallen.

Lidah boaja (M.)
Aloë (N.).

Aloë barbadensis Mill. (Liliaceae).

Deze plant komt hier en daar in N. I. in tuinen voor (zie Deel I). Voor de aloë zie men elke Mat. med.
De inlanders bezigen deze plant, als geneesmiddel, op dezelfde wijze als Aloë vulgaris (zie *Djadam*).

Lidah lidah (M.)
Zie: *Ki koepoe koepoe.*

Lien (Ch.)
Zie: *Patma.*

Lijen ngao hóen (Ch.)
Zie onder: *Patma.*

Lijitschoe (Amb.)
Zie: *Bassong.*

Li ko sang (Ch.)

Een samengesteld poeder, dat in de Chineesche apotheken verkocht wordt, tot los maken van de tanden. Het bestaat uit:

Sesin	1	*Tjie.*
Tjiam soh	»	——
Soemboe tjina . . .	»	*Tail.*

en wordt met een spateltje op het tandvleesch geappliceerd, waardoor het slijmvlies zich eenigszins terugtrekt.

Volgens Dr. J. R. A. Bauer kan dit recept op de volgende wijze worden vertaald:

R. Rad. asari chinens.
Trochisc. e succ. buffon. inspissat. āā 1,25
Ellychnior. chinens. 13,75
E mixtis et combustione in carbonem redactis f. pulv.

Een ander middel tegen tandpijn is:

Sesin	1	*Tjie*.
Piet poeat	8	*Hoen*.
Pik tjie	1	——
Tjoe an tjio	»	*Tjie*.
Tjie loo	8	*Hoen*.
Soho	3	——
Gesiauw	4	——

te zamen tot poeder gebracht; wat Dr. Bauer aldus vertaalt:

R. Rad. asari chinens. 1,25
Piperis longi 1,—
Rad. angelicae 0,75
Fruct. zanthoxyli piperit. 1,25
Camphorae 1,—
Herbae menth. aquatic. 0,35
Nitr. potassae 0,5
M.f.pulv.

NB. Men zie verder Gen. Tijdsch. v. N. I. Deel VI, pag. 269 en Deel IX, pag. 173 en ook de Chineesche woorden in dit boek.

Lili (T.)
Zie: *Gandoola bĕurrĕum I.*

Lilin (M. en J. k.)
Zie onder: *Tawon*.

Liluwi (T.)
Zie: *Aij samara.*

Limaran (J.)

De naam, die de doekoen's geven aan de bladeren van Moringa pterygosperma Grtn. en M. polygona D. C. (zie *Kellor* (M. en J.))

Limoh kapèh (Sum. W. K.)
Zie: *Aussi pipis.*

Limoh loengoh (Sum. W. K.)
Zie: *Djĕroek tangan.*

Limoes (M.)
Zie: *Ambe.*

Linat (Amb.)
Zie: *Broetaka.*

Linata (Amb.)
Zie: *Broetaka.*

Linata frangi (Amb.)
Zie: *Broetaka.*

Ling ging koan (Ch.)
Zie: *Lengkeng II.*

Lingoä (M.)
Zie: *Aga aga.*

Lingoa batoe (Amb.)
Lingoa kastoeri (Amb.)

Pterocarpus saxatilis Rumph. (Papilionaceae).

Een hooge boom van de Molukken.
Het gebruik is hetzelfde als dat van Pterocarpus indicus (zie *Aga aga.*).

Lingoa kastoeri (Amb.)
Zie: *Lingoa batoe.*

Linrapa (Mak.)
Zie: *Djonggeh bĕurrĕum.*

Lintah (M.)
Bloedzuiger (N.); *Brahma* (J. en S.) uitgesproken *Brachma*; *Lèntah* (S.); *Leungsing* (S.); *Patjĕt* (S. en J.); *Waroe* (J.).

Hirudo javanensis of indica (?) (Vermes, Annelides, Hirudineae).

De bloedzuigers, die in vele soorten in N. I. voorkomen, zijn nog niet voldoende gedetermineerd. Men vindt ze in zeer groot aantal, vooral in de rijstvelden. Zij worden grooter dan de Europeesche bloedzuigers en kunnen die geheel vervangen. Over het geheel hebben zij denzelfden vorm als de Hirudo medicinalis; de kleur is aan de buikzijde vuilgroen of of vuilgeel; aan de zijden grauwachtig groen, met zwarte vlekken; op den rug hebben zij een zwarte streep, die door twee gele strepen begrensd wordt; die gele strepen bezitten weêr zwarte puntjes. Evenwel past deze beschrijving alleen op de meest voorkomende soort, terwijl anderen wel wijzigingen vertoonen. Zoo heeft de Hirudo vittata (*Waroe*) op de bovendeelen alleen zwarte strepen, met een bruinrooden buik en een breede, zwarte streep aan weerszijde.

Sommige bloedzuigers leven op den grond en beklimmen boomen, zooals Hirudo zeylanica Blainv., volgens Junghuhn dezelfde, die in de Sundalanden *Patjĕt* of *Leungsing* heet; deze springende bloedzuigers zijn zeer lastig voor reizigers, daar zij tusschen de kleederen doordringen. Zij zijn draadvormig, van $^{3}/_{4}$ tot 1 duim lang, en leven vooral in de wouden der derde zone; door intrekking en plotselinge uitstrekking van het lichaam kunnen zij eenige voeten ver springen. Nog een andere bloedzuiger, *Doewel* genaamd, leeft ook op den grond en kiest vooral kippen tot zijne slachtoffers.

Daar de bloedzuigers, volgens schatting, naar hunne grootte een verschillende hoeveelheid bloed opzuigen, is het wellicht van nut in herinnering te brengen, dat kleine bloedzuigers $2\frac{1}{2}$ maal hun gewicht aan bloed opnemen; middelmatig groote 4 tot $5\frac{1}{2}$ maal en zeer groote ongeveer 6maal. Er zijn zeer groote exemplaren in Ned. Indië en het is nuttig daarop te rekenen.

Onder de middelen, die gebruikt kunnen worden om bloedzuigers te doen afvallen, moet ook genoemd worden het aanraken met een stukje ui (zie *Bawang tjina*).

Lipo (M.)

Zie: *Awar awar I.*

Lisoh kastoeri (J. en Kawi.)

Zie onder: *Rasé.*

Lite (Amb.)

Zie: *Bassong.*

Li tsi koan (Ch.)

Zie: *Këlinkeng.*

Litsji (M.)

Zie: *Këlingkeng.*

Loë (S.)

Urostigma lucescens Miq. (Artocarpeae).

Een groote boom van Java.

De bladeren worden als antidotum gegeten tegen vergiftiging met *Këtjoeboeng* (Datura sp. div.).

Een afkooksel der bladeren en der vruchten wordt tegen diarrhee gebruikt.

Loba (Sum. O. K.)
Zie onder: *Tawon*; waar ook de samenstellingen voorkomen.

Lobe leiposso (Amb.)
Zie: *Aij tiba*.

Lobi lobi asam (M.)
Zie: *Koepa landak II.*

Lobi lobi manis (M.)
Zie: *Apésoong.*

Loeda sirih (M.)
Zie onder: *Amme.*

Loeffe loeffe (T.)
Zie: I. *Balakama.*
II. *Boessoe boessoe II.*

Loehoe (Amb.)
Zie: *Akel.*

Loelajo (T.)
Zie: *Aij lilin.*

Loeleba (T.)
Zie: *Aule.*

Loeli loeli (T.)
Zie: *Aij tette laun maun.*

Loeloeän sapi (J.)
Zie: *Bawang kapal.*

Loeloeban (Amb.)
Zie: I. *Balakama.*
II. *Boessoe boessoe II.*

Loeloen (Amb.)
Zie: *Atoen laoet.*

Loeloena tea (Bd.)
Zie: *Aupaloelan mahina.*

Loemboei (Mol.)
Zie: *Aij wara.*

Loemoe (Mak.)
Zie: *Atoen laoet.*

Loempang (M. en J.)
Vijzel (N.); *Mortier* (N.).

Mortarium.

Loenga tambang (J.)
Zie: *Boentoet koetjing.*

Loeng nao poho (Ch.)
Zie onder: *Minjak poho.*

Loentas (M.)
Zie: *Apa apa.*

Loessa radja (M.)
Zie: *Ampadoe broeang.*

Loetoe kastela (Bd.)
Zie: *Aroij oebi djawa.*

Loetroë (Amb.)
Zie: *Koetjoeboeng II.*

Lofitti (T.)
Zie: *Boentoet koetjing.*

Lofitti saloe oehi (T.)
Zie: *Ejkor koetjing II.*

Loksa (S.)
Zie: *Aroïj kakedjoan.*

Lolan (Amb.)
Zie: *Daoen sètjang.*

Lolan ahoek (Amb.)
Zie: *Boewah oepas.*

Lolan lainoehi (Amb.)
Zie: *Boewah oepas.*

Lolan pantej (Amb.)
Zie: *Boewah oepas.*

Loloh monjet (S.)

Scindapsus officinalis SCHOTT. (Aroideae)..

Een klimplant van Java.
De bloemscheeden en de gedroogde vruchten werken wormdrijvend.

Loloijang (Amb.).
Zie: *Awar awar I.*

Loloro (T.)
Zie: *Batata pantej*

Lomba (J.)
Zie: *Aijlaun tahur.*

Lombok (J.)
Spaansche peper (N.); *San tjau sjoe* (Ch. Bo.); *Tjabé* (M., J. en S.): *Tjabeh* (M., J. en S.); *Tjabé gĕdeh* (S.); *Tsjili* (Mol.); *Warisa* (Alf. Min.).

Capsicum annuum L. (Solanaceae).

Deze plant komt door geheel N. I. voor.

Voor het gebruik zie elke Mat. med. en Deel I.

De bladeren van deze plant noemen de doekoen's *Sabrang.*

Ik laat dikwijls door de lijders zelve een soort van Tinctura capsici maken, door een of meer fijn gesneden *lombok* vruchten met het daaruitvloeiende sap in eau de cologne te laten trekken.

Door Cheron wordt Tinctura capsici aanbevolen als emmenagogon, in dezen vorm:

R. Tinct. capsici 3
Rum 30
Mixt.gummos. 120
M.d.s. alle 2 uren een theelepel.

De inlanders bezigen de bladeren uitwendig bij furunculi en leggen ze op den buikwand bij verschillende darmaandoeningen. Ook droppelen zij het sap in de oogen van koortslijders, die ijlen.

Lombok rawé (J.)
Ladoh koetoe (Sum. W. K.); *Lombok raweh* (J.); *Lombok sétan* (J.); *Tjabé* (M. en S.); *Tjabeh* (M. en S.); *Tjabé rawiet* (M); *Tjabé sétan* (M.); *Tsjili* (Mol.): *Warisa* (Alf. Min.).

Capsicum fastigiatum Bl. (Solanaceae).

Deze plant wordt overal in N. I. gevonden.
Het gebruik is hetzelfde als dat van *Lombok* (Zie ook Deel I).

Lombok sétan (J.)
Zie: *Lombok rawé*.

Londå (J.)
Zie onder: *Padi*.

Long tjen (Ch.)
Zie: *Lengkeng II.*

Lontar (M.)
Zie: *Kaboeng*.

Lontar oetan (M.)
Zie: *Bongol bas.*

Lopang (M. en S.)
Zie: *Aroij lopang bongkoh*.

Loro setoe (J.)
Zie: *Akar wangi.*

Lorok (J.)
Zie: *Boewah langit*

Lossa lossa (Amb.)
Zie: I. *Aijlaun paija mata.*
II. *Djoekoet mata keujup I.*

Lossal (Mol.)
Zie: *Alossul.*

Loto loto (M.)
Zie: I. *Areg henghé.*
II. *Daoen boba II.*

Lotoe lotoe (Amb.)
Zie: *Agar agar koening.*

Lou lite (Amb.)
Nantahoele (Amb.); *Oepas laki laki* (M.); *Oepas lalaki* (M.); *Tampa badak laoet* (M.); *Wabbo meijt* (Amb.)

Lactaria salubris Rmph. (Apocyneae).

Een kleine boom uit de Molukken.
De wortel wordt inwendig gegeven als krampstillend middel bij diarrhee en bij cholera.
Uitwendig wordt hij aangewend bij verschillende pijnlijke aandoeningen.

Lour (Amb.)
Zie: *Aij samara.*

Louwara (Cel.)
Zie: *Bangian.*

Luha (Mol.)
Zie: *Aijaur.*

Luksa (S.)
Zie: *Aroij kakedjoan.*

Ma (Ch.)
Zie: *Koeda.*

Maïnuno (Amb.)
Zie: *Bongol bas.*

Mabĕn (J. k.)
Zie onder: *Tawon.*

Maboa pantej (Amb.)
Zie: *Goensieng gĕdeh.*

Mada mada (T.)
Zie: *Daoen lida lida.*

Madang api api (M.)
Mĕdang api api (Bk.).

Haasia elongata Bl. (Laurineae).

Een hooge boom van Sumatra en Bangka.
De schors behoort tot de amara aromatica en wordt als zoodanig gebezigd.

Madang karoes (Lamp.)
Zie: *Kajoe mĕnoerang.*

Madang koelit manis (M.)
Zie: *Eijk.*

Madang tjampakka (M.)
Zie: *Djalatrang II.*

Madat (M.)
Zie: *Apjoen.*

Madikapo (T.)
Zie: *Aijlaun tahina II.*

Madja (M. en J.)
Zie: *Bila.*

Madja batoe (M.)
Zie: *Bila.*

Madja bun wila (Mak.)
Zie: *Bila.*

Madjakan (J.)
Zie: *Matjäan.*

Madjanang (Mak.)
Zie: *Dadap.*

Madjo (T.)
Zie: *Boeton.*

Madjong oetan (T.)
Zie: *Djoedjaroe.*

Madoe (M. en J. n.)
Zie Deel I en onder: *Tawon.*

Madori (M. en J.)
Zie: *Badoeri.*

Mahöa pantej (Amb.)
Zie: *Goensieng gĕdeh.*

Mahuĕwan (Amb.)
Zie: *Boewah tinta.*

Maibabo (Cr.)
Zie: *Broetaka.*

Majana (M.)
Miana (M.); ook in de samenstellingen.

Zie: I. *Alhalla ambon.*
II. *Djawer bĕurrĕum.*
III. *Djawer konneng.*

Majana boesoek (M.)
Zie: *Boentoet seroh II.*

Majana mas (M.)
Zie: *Djawer bĕurrĕum.*

Majana oetan (M.)
Zie: *Boentoet seroh II.*

Majassa (Cr.)
Zie: *Bongol bas.*

Makka (Mol.)
Zie: *Akel.*

Makka foeta (Br.)
Zie: *Agila II.*

Makka hita (Cr.)
Zie: *Agila II.*

Makka lioem (Bd.)
Zie: *Baijnan tiada.*

Makka noenoet (Amb.)
Zie: *Bongol bas.*

Makkeij (Amb.)
Zie: *Balakkatoa.*

Makkou (M.)
Zie: *Daoen sipat III.*

Makoei malakka (Mol.)
Zie: *Annipa wakkan.*

Makoepa (Min.)
Zie: *Djamboe ajar mawar.*

Mak se (Ch. Bo.)
Salade (N.); *Salada* (M. en J.).

Lactuca sativa L. (Compositae).

De salade wordt overal in Ned. Indië in tuinen aangekweekt. Voor het gebruik zie elke Mat. med.

Malakka (M. en S.)
Zie: *Boewa malakka.*

Malam (J. n.)
Zie onder: *Tawon.*

Malapari (M.)
Zie: *Assa wali.*

Malataöel (Amb.)
Zie: *Boeli boeli.*

Malatti (M. en S.)
Zie: *Băloer.*

Malatti aroij (S.)
Zie: *Aroij gambir tjaai I.*

Malatti badak (M. en S.)
Zie onder: *Badak.*

Malatti gambir oetan (M.)
Zie: *Aroij gambir tjaai III.*

Malatti goenoeng (M.)
Zie: *Aroij gambir tjaai V.*

Malatti kosta (M.)
Zie: *Boentak.*

Malatti soesoen (M.)
Zie: *Băloer.*

Ma li pha (Ch. Bo.)
Zie: *Băloer.*

Malisa kamoel (Amb.)
Zie: *Lada djawa.*

Maloe (Amb.)
Zie: *Hoerek.*

Maloer (Sum.)
Zie: *Ampadoe broeang.*

Malorie (Amb.)
Zie: *Băloer.*

Mamadi (Men.)
Zie: *Gingiang bĕurrĕum.*

Mamaniran (M. en S.)
Zie: I. *Aijlaun mahaij.*
II. *Daoen tinta* (Bd.).

Mamangkokan (M.)
Zie: *Aijlaun nuvel.*

Mamanoekan (M.)
Zie: *Aijlaun nuvel.*

Mamiki pantej (Amb.)
Zie: *Daoen boeaja I.*

Mampelaän (M.)
Zie: *Ambe.*

Manas (Bl.)

Ananas (N.); *Kajoe nassa* (Bd.); *Nanas* (M. en J.); *Nanas idjoe* (M.) — var. viridis, Hassk.; *Nanas kondoh* (M.) — var. polycephala, Hassk.; *Nanas soerat* (M.) — var. scripta, Hassk.; *Nanas tambaga* (M.) — var. rubens, Hassk.; *Nanas toempang* (M.) — var. pyramidalis Hassk.; *Oeri bengala* (Amb.); *Pangran* (Mak.); *Tois* (Alf. Min.): *Wong li* (Ch. Bo.).

Ananassa sativa Lindl. (Bromeliaceae).

De ananas komt door geheel Ned. Indië voor, meestal in tuinen aangekweekt en somtijds verwilderd.

De onrijpe vrucht bezit wormdrijvende en diuretische eigenschappen; zij werkt ook als emmenagogon en abortivum (Zie Deel I en elke Mat. med.).

Waitz beveelt de onrijpe vruchten aan bij chronische gonorrhee, en laat dan eenige malen daags twee dunne schijven nuttigen. Ook zouden de spanning en de pijn in den penis daardoor zeer verminderen.

Mandiki (M.)
Zie: *Batteka.*

Manga brava (J.)
Zie: *Bientaroh leutiek.*

Mangender (S.)
Zie: *Aroij glaga.*

Mangga (M.)
Zie: *Ambe.*

Mangga ajar (M.)
Zie: *Bemben.*

Mangga bapang (M.)
Zie: I. *Ambe.*
II. *Bemben.*

Mangga bemben (M.)
Zie: *Bemben.*

Mangga bengala (M.)
Zie: *Ambe.*

Mangga benjala (M.)
Zie: *Ambe.*

Mangga bĕtoel (M.)
Zie: *Bemben.*

Mangga boedjo (M.)
Zie: *Bemben.*

Mangga dĕrŏpong (M.)
Zie: *Bemben.*

Mangga dŏdŏl (M.)
Zie: *Ambe.*

Mangga hati (M.)
Zie: *Bemben.*

Mangga kaăjar (M.)
Zie: *Ambe.*

Mangga kalapa (M.)
Zie: *Ambe.*

Mangga kawehneh (S.)
Zie: *Bientaroh.*

Mangga kawini (M.)
Zie: *Bientaroh.*

Mangga kidang (M.)
Zie: *Ambe.*

Mangga koekoeloe (M.)
Zie: *Bemben.*

Mangga kwini (M.)
Zie: *Bientaroh.*

Mangga maroeda (S.)
Zie: *Bemben.*

Mangga maroenga (S.)
Zie: *Bemben.*

Mangga malakka (M.)
Zie: *Bemben.*

Mangga mĕnjala (M.)
Zie: *Ambe.*

Mangga monjet (M.)
Zie: I. *Bemben.*
II. *Boewah frangi.*

Mangga nila (M.)
Zie: *Bemben.*

Mangga oedang (M.)
Zie: *Bemben.*

Mangga papan (M.)
Zie: *Ambe.*

Mangga pari (M. en S.)
Zie: *Bemben.*

Mangga paoe (M.)
Zie: *Bata.*

Mangga piit (M. en S.)
Zie: *Bemben.*

Mangga sangir (M.)
Zie: *Bemben.*

Mangga sĕntòk (M.)
Zie: *Bemben.*

Mangga taai koeda (M.)
Zie: *Bemben.*

Mangga tĕmoe lawak (M.)
Zie: *Bemben.*

Mangga tĕlor (M.)
Zie: *Bemben.*

Mangga wangi (M.)
Zie: *Ambe.*

Manggi manggi poetih (M.)
Zie: *Affi affi.*

Manggis (M.)
Mangistan (N.); *Mangies* (M.); *Mangoe* (S.); *Mangostan* (M.); *Sinendong* (Sum. W. K.).

Garcinia mangostana L. (Clusiaceae).

Een groote, door geheel Ned. Indië, voorkomende boom (Zie Deel I).

De vruchtschillen (Cortex fructuum mangostanae) vormen half-bolronde, van buiten glanzende, purperkleurige tot bijna zwarte stukken, die aan den binnenkant eenige uitstekende randen (van 5—7) vertoonen welke, een lichtere kleur bezitten; zij zijn tamelijk hard, somtijds zeer hard. Ook kan het poeder der gedroogde vruchtschillen gebruikt worden.

Schmidt (Chemist, 1855, Vol. II, pag. 475) vond daarin tannine, resine en een kristalliseerbare stof, mangostine.

Deze vruchtschillen werken zeer adstringeerend, evenals de bast van den boom.

Men zij erop bedacht, dat de vruchtschillen niet van te oude vruchten mogen zijn, omdat anders eene gele stof, die er altijd in geringe hoeveelheid in voorkomt, in massa toeneemt en zich ook tusschen het vruchtvleesch aanzamelt. Die stof komt met guttegom overeen (D. W. Rost van Tonningen in het Nat. Tijdsch. van N. I. Deel II, pag. 188, en N. Rietler in de Ann. der Chem. und Pharm., vertaald in het Nat. Tijdsch. v. N. I. Deel XXI pag. 13).

De bast van den stam, maar nog meer de vruchtschillen, worden als adstringens in- en uitwendig gebruikt. De eerste wordt door inlanders, met *trasi* tot eene soort *sambal* (Zie Deel I) bereid en bij buikloop gegeten.

Inwendig geeft men beide, in decoct, bij atonische diarrhee, chronische dysenterie, somtijds bij aphthae tropicae (niet aan te bevelen), bij chronische urethritis, bij darmbloedingen, enz.; ook als vermifugum.

Uitwendig bij prolapsus ani, bij gangraeneuse of atonische ulceratiën, bij angina tonsillaris, bij ulceratiën in de mond- en keelholte, bij salivatie, bij fluor albus, enz.

De wormdrijvende eigenschap moet zeer waarschijnlijk aan de gele stof, die met guttegom overeenkomt, worden toegeschreven.

Ontegenzeggelijk is het inwendige gebruik van de vruchtschil niet zelden gevaarlijk, zoowel om het voorkomen van die gele

stof, als om de buitengewoon sterk adstringeerende werking. BLUME zegt, dat het inwendige gebruik aanleiding geeft tot ongeneeslijke verhardingen van het klierstelsel des onderbuiks. Bij acuten, ontstekingachtigen toestand van den darm is het gebruik zeker zeer gevaarlijk, omdat er dan licht peritonitis ontstaat. 't Is beter mangistanschillen alleen voor uitwendig gebruik te bezigen. Wil men ze inwendig geven, dan kan men van de gedroogde, tot poeder gewreven schil per dag 0,5—0,75 gram toedienen. In afkooksel 15 gram op 500 gram water tot de helft verkookt en daarvan 2—3 eetlepels 4maal daags. Het is dan evenwel aantebevelen tevens een ruim gebruik van een slijmig decoct toetestaan, bijv. arrowroot- of rijstwater.

Bij hardnekkige urethritis raadt DR. WAITZ aan (ongeveer):

R. Cort. fruct. mangost. 10—15
Coque c. aq. pur. 550
Ad collat. 250
Adde: Therebinth. venet. 750—10
Vitelli ovor. q. s. u. f. emulsionem.
M.d.s. 3 of 4 malen daags een wijnglasvol te nemen.

of R. Cort. fruct. mangost.
Piper. cubeb.
Therebinth. venet. ana. 10
F. pil. no. 150.
D. s. 3 à 4 malen daags 5—10 pillen.

Bij gangreen en putriede ulceratiën kan een mengsel van een sterk decoct der vruchtschillen met kamfer gebezigd worden.

Tegen angina evenzeer een sterk decoct als gargarisma.

Tegen prolapsus ani, als er geen ontstekingsverschijnselen zijn of die eerst zijn bestreden, kan met goed gevolg een decoct van 50 gram op 1000 gram water, met 50 gram Tinct. opii simplic. worden gebezigd, dat voordurend moet aangewend worden.

Ook in lavementen en in zitbaden zijn de schillen zeer bruikbaar; voor de laatstgenoemde laat men ze eenvoudig in stukken snijden en in heet water werpen, dat na afkoeling gebezigd kan worden.

Manggis oetan (M.)
Zie: *Kiras.*

Mangies (M.)
Zie: *Manggis.*

Mangkaras (Bk.)
Zie: *Haliem.*

Mangkoedoe (M.)
Zie: *Bangkoedoe*, ook in de samenstellingen.

Mangliet (M. en S.)
Zie: *Kĕmbang kantil.*

Mangliet bĕner (S.)
Zie: *Kĕmbang kantil.*

Mangliet bĕtoel (M.)
Zie: *Kĕmbang kantil.*

Mangliet bodas (S.)
Zie: *Djalatrang II.*

Mangoe (S.)
Zie: *Manggis.*

Mangoeba (Bd.)
Zie: *Daoen gatel ajar.*

Mangong (S.)
Zie: *Gertok pantok.*

Mangostan (M.)
Zie: *Manggis.*

Manila (Amb.)
Zie: *Boenga bissoe.*

Maniran (M.)
Zie: I. *Aijlaun mahaij.*
II. *Daoen tinta* (Bd.).

Manoa (Mol.)
Zie: *Boewah nona.*

Manoa papoea (Mol.)
Zie: *Atis.*

Manoer (Amb.)
Zie: *Baloer.*

Manoesia (M.)
Mensch (N.); *Orang* (M.).

Homo sapiens L. (Bimana).

De inlanders bezigen menschenhaar, *Ramboet orang*, om het verstorven bindweefsel, de prop, uit furunkels te verwijderen; zij leggen daartoe eenige haren dwars over den furunkel, drukken die haren wat aan en draaien ze dan in elkaar, waarbij het verstorven weefsel wordt medegevoerd (Zie verder *Ajar kentjing*, *Amme* en *Darah*).

Mantang (S.)
Zie: *Aroij oebi djawa.*

Maobobo (Amb.)
Zie: *Daoen gatel ajar.*

Maoha (Amb.)
Zie: *Daoen gatel ajar.*

Maoha abbar (Amb.)
Zie: *Daoen gatel ajar.*

Mardini (T.)
Zie: *Alhalla ambon.*

Martjos (J. k.)
Zie: *Bĕdas.*

Marisa (Amb.)
Zie: *Bĕdas.*

Marisa ammo (Amb.)
Zie: *Lada djawa.*

Maritja (M. en J. k.)
Zie: *Bĕdas.*

Maritja amme (Amb.)
Zie: *Lada djawa.*

Maroengeh (Sum. W. K.)
Zie: *Kellor* (M. en J.).

Maroerang (Amb.)
Zie: *Aupalaloen mahina.*

Marokka (T.)
Zie: I. *Boewah tinta.*
II. *Dandur gĕdeh.*

Marong (S.)
Zie: *Hermang.*

Marra (S.)
Zie: *Ekana.*

Marra minjak (S.)
Zie: *Affo.*

Martahoel (Amb.)
Zie: *Boeli boeli.*

Masoji (J.)
Zie: *Kajoe manis II.*

Massoessoe (Amb.)
Zie: *Djĕroek hiedung.*

Massooi (M.)
Zie: *Kajoe manis II..*

Mata boeta (M.)
Zie: *Agila II.*

Mata hiang (S.)
Zie: I. *Aroïj mata hiang.*
II. *Bowah goreh.*

Mata hoeli (Amb.)
Zie: *Agila II.*

Mata hoeri (Amb.)
Zie: *Agila II.*

Mata koetjing (M.)
Zie: *Kajoe kĕboeloh.*

Mata mata (Mak.)
Oege jabba (T.); *Oetta lala* (Amb.); *Oetta tuër* (Amb.); *Tamata* (Mak.).

Cardiopteris moluccana Bl. (Phytocreneae).

Een slingerplant van Celebes en de Molukken.

Een afkooksel van de stengels wordt door inlanders inwendig gegeven tegen icterus, en uitwendig bij beri beri.

Mata oedang (M.)
Zie: I. *Aijlaun sala.*
II. *Arian.*

Mata soetjie (J.)
Zie: *Kalakkai sigoeng.*

Mata tĕkel (Men.)
Zie: *Daoen koepang.*

Matjan (J. en M.)
Zie: *Harimau.*

Matjan lorèk (Lamp.)
Zie: *Harimau.*

Matjaän (J.)
Galnoot (N.); *Galappel* (N.); *Madjakan* (J.).

Gallae quercinae.

De Quercus infectoria L. (Cupuliferae) komt in Ned. Indië niet voor. De galnoten zijn evenwel op de pasar's steeds te koop; zij worden aangevoerd, vooral uit Perzië. Sommigen beweren, dat zij ook op Indische Quercussoorten voorkomen, maar dit verdient nader bevestiging.

Voor het geneeskundig gebruik, zie elke Mat. med.

NB. Inlanders gebruiken de galnoten ook tot het zwart maken der tanden.

Matoea massin (Bk.)
Zie: *Boewah oepas.*

Maulanit (Amb.)
Zie: *Amulen I.*

Mĕdang (Bk.)
Zie: *Madang*, ook in de samenstellingen.

Mĕdoe (R.)
Zie onder: *Djawi.*

Meha hatole (Cr.)
Zie: *Aijlaun ahussen toani I.*

Mĕhana (M.)
Zie: *Ati ati.*

Mehoe hoa (Cr.)
Zie: *Andorwali.*

Mehoe huaë (Cr.)
Zie: *Andong watoe.*

Mehoe latoe (Amb.)
Zie: *Aijokkol kĕtjil.*

Mehoe tana hane (Amb.)
Zie: *Aijokkol kĕtjil.*

Meh tjien (Ch.)
Kraanoogen (N.).

Nuces vomicae L.

De kraanoogen uit de Chineesche apotheken zijn kleiner en minder plat dan die uit de Europeesche.

De Chineezen gebruiken ze uitwendig tegen hardnekkige, herpetische aandoeningen.

Mĕmaniran (S.)
Zie: I. *Aijlaun mahaij*.
II. *Daoen tinta* (Bd.).

Mĕmĕnigran (S.)
Zie: *Ki kores II.*

Mĕmĕongan (S.)
Zie: I. *Boentoet oetjing.*
II. *Boewah oepas.*

Mĕmŏongan (S.)
Zie: I. *Boentoet oetjing.*
II. *Boewah oepas.*

Mempĕdoe (M.)
Zie onder: *Djawi.*

Mĕnampa (Cr.)
Zie: *Aijlassalinoe.*

Mengando (S.)
Taai boeroeng (M.).

Loranthus L. spec. div. (Loranthaceae).

Komen als parasieten voor op vele boomen, vooral op soorten van Ficus, Citrus, Melia en Mangifera.

De fijn gewreven bladeren worden op herpes aangewend en ook wel uitwendig gebruikt in het laatste stadium van pokken, waardoor de litteekens niet zoo diep zouden worden.

Menger (S.)
Zie: *Benger.*

Mengkoedoe (M.)
Zie: *Bangkoedoe*, ook in de samenstellingen.

Mengkoewang (S.)
Tjankoeang (S.).

Pandanus furcatus Roxb. (Pandanaceae).

Een boomachtige plant van Java en Riouw.

De jonge toppen, boven vuur gebrand en met suiker gemengd, dient men toe bij bronchitis.

De jonge toppen worden met water afgekookt en dit decoct als antidotum bij verschillende vergiftigingen toegediend. Er mag, zeggen de doekoen's, geen zout bij gedaan worden.

De onrijpe vruchten beschouwen de inlanders als emenagogon.

Het licht adstringeerende sap der bladeren wordt bij diarrhee en dysenterie gegeven.

NB. De bloemkolven met melk afgekookt behooren tot de liefdedranken der inlanders.

Měnjan (J. n.)
Zie onder: *Kajoe kĕmenjan.*

Menjan meirah (M.)
Zie onder: *Djĕrenne.*

Menjan poetih (M.)
Zie onder: *Kajoe kĕmenjan.*

Menjangan (M.)
Hert (N.); *Roesa* (M.)

Cervus equinus; Cervus russa; Cervus dama (Pecora).

Het eerstgenoemde vindt men op Borneo en Sumatra; de beide laatsten op Java, waar het damhert enkele malen voorkomt. In de Philippijnen is Cervus mariannus en op Sumatra nog Cervus kuhlii.

De hertehoornen, *Tandoe menjangan*, Cornu cervi, kunnen in plaats van de Europeesche gebruikt worden (zie verder elke Mat. med.).

Menjon boeloe (Mak.)
Zie: *Doeri kaliageh.*

Mĕnona (Bd.)
Zie: *Boewah nona.*

Mentlendok (Bk.)
Zie: *Kĕtapag.*

Mĕrak mĕrakan (M. en S.)
Zie: *Boenga mĕrak.*

Mĕrang (M. en J.)
Zie onder: *Padi.*

Mĕrias (Bk.)
Zie onder: *Ki lampani* (namelijk Ardisia humilis).

Mĕroengi (M.)
Zie: *Kellor* (M. en J.)

Mĕsĕgar (Bk.)
Zie: *Boembang.*

Mĕsĕnong (Bk.)
Zie: *Aïjukka.*

Miam sjoe (Ch. Bo.)
Zie: *Kapas tjindeh.*

Miana (M.).
Zie: *Majana*, ook in de samenstellingen.

Miari batoe (Sum. W. K.)
Zie: *Atoen laoet.*

Miembo (M.)
Zie: I. *Imbo.*
II. *Kakera kikera II.*

Miendi (S.)
Zie: *Kakĕra kikĕra.*

Miendri (M.)
Zie: *Kakĕra kikĕra.*

Mienjan (M.)
Zie onder: *Kajoe kĕmenjan.*

Mienjan meirah (M.)
Zie: *Djĕrenne.*

Mienjan poetih (M.)
Zie onder: *Kajoe kĕmenjan.*

Mih (Ch.)
Zie: *Bali aboe.*

i loe (Mol.)
Zie: *Djagoeng.*

Mimbo (M.)
Zie: I. *Imbo.*
II. *Kakĕra kikĕra II.*

Mimi (J.)
Moluksche krab (N.); *Rogkreeft* (N.).

Limulus moluccanus (Limuli).

De schaal van deze krab wordt als de kalkbereidingen in- en uitwendig gebruikt (zie Deel I).

Mindi (S.)
Zie: *Kakĕra kikĕra.*

Minjak (M. en J.)
Olie (N.).

Oleum.

Dit woord wordt voor oliën en vetten, vooral van plantaardigen oorsprong, gebezigd, terwijl, in den regel, de naam van de plant, waaruit de olie afkomstig is, erachter geplaatst wordt. Men zal dus dikwijls op het tweede woord moeten zoeken.

Ten einde evenwel het opzoeken gemakkelijker te maken, volgen hier eenige namen van oliën, waarbij is opgegeven, waar men ze vinden kan, en een paar, die in den overigen tekst niet voorkomen. Bovendien heb ik er zooveel mogelijk de Nederlandsche en de Latijnsche namen bijgevoegd. Er zijn nog veel meer oliën, die uit planten in den Indischen Archipel voorkomende worden bereid; de meeste daarvan dienen als cosmetica en kunnen, voor zooverre zij afkomstig zijn van planten, die zelf ook in geneeskundig gebruik zijn, in dit werk, op het tweede woord worden nageslagen.

De kleurlingen noemen die oliën gewoonlijk oliteiten.

Minjak adal adal (J.)
Crotonolie (N.).

Oleum crotonis. Zie onder: *Adal adal.*

Onafhankelijk van elkaar vonden Harold senior (Ind. Medic. gazette, Aug. 1884) en C. Guérin (Journal de Pharmacologie, Janvier 1884), dat alkohol van 90 à 95°/₀ het blaartrekkende bestanddeel der crotonolie oplost, terwijl het niet oplosbare gedeelte purgeerend werkt.

Guérin schudt de olie met gelijke deelen alkohol en laat die daarna in rust. Er vormen zich dan twee lagen, waarvan de bovenste, alkoholische het blaartrekkende beginsel bevat.

Deze alkoholische oplossing wordt afgescheiden en in eene schaal, bij zachte warmte, op het waterbad van alkohol bevrijd.

Men krijgt dan eene olieachtige vloeistof, waarmede men stukken linnen van den verlangden vorm infiltreert en die op kleefpleister vastdrukt. Zulk een vesicatorium werkt zeer goed.

Het niet oplosbare gedeelte vond HAROLD SENIOR als purgeerend middel werkzaam in doses van $^1/_{10}$ tot $^1/_2$ droppel.

Minjak adas (M.)
Venkelolie (N.).

Oleum foeniculi, zie onder: *Adas.*

Minjak ajar mawar (M.)
Rozenolie (N.)

Oleum rosarum (zie elke Mat. med. en Deel I).

Minjak akar wangi (M.)
Grasolie van Namen; *Citroengrasolie* (N.).

Oleum andropogi muricati, zie onder: *Akar wangi.*

Een heldere, lichtgeel gekleurde, zeer aangenaam riekende olie, die vooral als parfumerie gebezigd wordt.

Minjak banglé (M.)

Oleum zingiberis casumanar, zie onder: *Balakkatoea.*

Minjak bĕhen (M.)
Beenolie: *Behenolie* (M.).

Oleum balaminum, zie onder: *Kellor* (M. en J.).

Minjak bidara laoet (M.)
Zie onder: *Bidara patis* (pag. 251.).

Minjak bintangor laoet (M.)
Minjak njamploeng (M.).

Oleum calophylli inophylli. zie onder: *Betau.*

Dit is een donkergroen, soms bruingekleurd vet, onaangenaam van geur, dat samengesteld is uit 58°/₀ oleïne en 42°/₀ stearine en palmitine.

Minjak dempol (M.)
Dempelolie (N.); *Minjak djarak pagar* (M.).

Oleum jatrophae curcas; oleum infernale, zie onder: *Ballĕtjaai pagar.*

Minjak dĕringoe (M.)

Oleum acori terrestris, zie onder: *Aij wahaoe.*

Minjak dillĕm (M.)
Patchouli (N.).

Oleum pogostemonis, zie onder: *Dillem.*

Minjak djahė (M.)
Gemberolie (N.).

Oleum zingiberis, zie onder: *Aléa.*

Minjak djamboe monjet (M.)

Oleum anacardii, zie onder: *Boewah frangi.*

Minjak djarak (M.)
Wonderolie; *Castorolie* (N.); *Minjak kastróli* (Bat.).

Oleum ricini, zie onder: *Djarak.*

Minjak djarak pagar (M.)
Zie: *Minjak dempol.*

Minjak gandapoera (M. en J)

Oleum gualtheriae punctatae, zie onder: *Gandapoera II.*

Minjak garoe (M.)

Oleum agallochae, zie onder: *Agila. I.*

Minjak ingoe (M.)
Wijnruit-olie (N.).

Oleum rutae, zie onder: *Ingoe.*

Minjak kajoe djaran (M.)
Minjak tingoeloeng (M.).

Oleum protii javanici, zie onder: *Kajoe djaran.*

Minjak kajoe poetih (M.)
Kajoepoetih-olie (N.).

Oleum cajeputi, zie onder: *Aij poetih I.*

De groene en de gele kajoepoetih-olie zijn beiden bruikbaar. De laatste komt zelden voor.

Minjak kalapa (M.)
Klapperolie: *Cocosolie* (N.).

Oleum cocos, zie onder: *Anoer.*

Minjak kananga (M.)

Oleum canangae, zie onder: *Boenga kananga.*

Deze olie is de bekende *Ylang ylang olie.* Zij is bijna kleurloos en heeft een zachten geur. Zij bestaat uit samengestelde aethers van benzoëzuur en azijnzuur, een phenol en een aldehyd (misschien een keton).

Minjak kapoer baroe (M.)
Kamferolie (N.).

Oleum camphorae, zie onder: *Kapoer baroe.*

Minjak kastoeri (M.)

Oleum abelmoschi moschati, zie onder: *Gandapoera I.*

Minjak kastróli (Bat.)
Zie: *Minjak djarak.*

Minjak kawang (M.)
Zie onder: *Singkawang.*

Minjak kĕmbang djĕroek bĕsar (Bat.)
Zie onder: *Djĕroek bali.*

Minjak kĕmbang pala (M.)
Foelieolie (N.)

Oleum macis, zie onder: *Gozora.*

Deze aetherische olie wordt verkregen door distillatie der foelie met water. Zij is kleurloos of lichtgeel, heeft een spec. gew. van 0,931—0,947 en bestaat voornamelijk uit een koolwaterstof, $C_{10} H_{16}$, die op 160° C. kookt en door SCHACHT Macene is genoemd.

Minjak kĕmoening (M.)

Oleum murrayae sumatranae, zie onder: *Daoen kamoening.*

Minjak kĕntjoer (M.)

Oleum kaempferiae galangae, zie onder: *Assior.*

Minjak kĕtjatil (M.)
Makassarolie (N.); *Minjak koesambi* (M.); *Minjak makassar* (M.).

Oleum schleicherae trijugae, zie onder: *Aijkaijn.*

Minjak kipait (M.)

Oleum bruceae sumatranae, zie onder: *Ampadoe broeang.*

Minjak klapa (M.)
Zie: *Minjak kalapa.*

Minjak klenting (M.)

Oleum begoniae lepidae, zie onder: *Birieng ingoe.*

Minjak koelit lawan (M.)

Oleum culilawan, zie onder: *Eijk.*

Er wordt hier nog aangeteekend, dat deze olie door acidum nitricum overgaat in een roode, harsachtige stof, en met rookend salpeterzuur o. a. zuringzuur levert.

Minjak koesambi (M.)
Zie: *Minjak kĕtjatil.*

Minjak lagam (M.)

Oleum lagam, zie onder: *Kajoe kapoer* (M.).

Minjak lakka (M.)
Minjak patjar (M.).

Oleum lawsoniae albae, zie *Daoen lakka.*

Minjak laös (M.)
Galanga-olie (N.).

Oleum alpiniae galangae, zie onder: *Galiassa.*

Minjak lempoejang (M.)

I. Oleum zingiberis amaricantis, zie onder: *Gamongan.*

II. Oleum zingiberis zerumbet, zie onder: *Lampoejang.*

Minjak makassar (M.)
Zie: *Minjak kĕtjatil.*

Minjak malatti (M.)

Oleum jasmini sambac, zie onder: *Baloer.*

Minjak malatti kosta (M.)

Oleum guettardae speciosae, zie onder: *Nagasari II.*

Minjak nagasari (M.)

Oleum mesuae ferreae, zie onder: *Aijkain.*

Minjak njamploeng (M.)
Zie: *Minjak bintangor laoet.*

Minjak pala (M.)
Notenmuskaatolie (M.).

Oleum nucis moschatae, Zie onder: *Gozora.*

Minjak papareh (M.)

Oleum momordicae, zie onder: *Aroij papareh.*

Minjak patjar (M.)
Zie: *Minjak lakka.*

Minjak patok bèbek (M.)

Oleum kalanchoë pinnatae, zie onder: *Boentieries konneng.*

Minjak poeloesari (M.)

Oleum alyxiae stellatae, zie onder: *Aroij plassarie.*

De gele, naar kaneel riekende olie wordt uit den bast door distillatie verkregen en als parfumerie gebruikt.

Minjak poho (M.)
Minjak poko (M.).

Deze bijna kleurlooze olie wordt uit China ingevoerd en komt veel overeen met Oleum menthae piperitidis. Zij wordt dikwijls uitwendig gebruikt, als huidprikkel, vooral bij hoofdpijn en bij rheumatische aandoeningen.

Volgens J. R. A. Bauer (Gen. Tijdsch. v. N. I. Deel IX, pag. 182) is de olie waarschijnlijk afkomstig van Mentha aquatica L., of een daarmede zeer verwante species, die in 't Chineesch *Loeng nao poho* heet, wat woordelijk vertaald zoude

zijn Mentha cerebrum draconis, maar ook den naam *Shuij soo* draagt; dien naam zou men kunnen vertalen door Mentha camphorata. De *Shuij soo* of *Soho* wordt in de mengsels gebezigd, die als pijnstillende in de Chineesche tandheelkunde in gebruik zijn (zie onder: *Li ko sang*).

Minjak poko (M.)
Zie: *Minjak poko.*

Minjak rampé (M.)

Oleum pandani latifolii, zie onder: *Pandan.*

De olie is geel van kleur en riekt zeer aangenaam, eenigszins naar kaneel.

Minjak rasamala (M.)

Zoowel de aetherische olie uit Liquidambar altingiana Bl., als de oplossing in olie van Storax wordt met dezen naam bestempeld (Zie onder: *Rasamala*).

Minjak rompoet tĕki (M.)
Cypergrasolie (N.); *Minjak tĕki* (M.).

Oleum cyperi rotundi, zie onder: *Laupa.*

Minjak saré bandon (M.)
Oleum nycthanthis, zie onder: *Kĕmbang pĕnganten.*

Minjak sĕreh (M.)
Citroengrasolie (N.).

Oleum andropogi schoenanthi, zie onder: *Giong meong.*

Eene lichtgeel gekleurde, heldere, zeer aangenaam naar citroen riekende olie.

Minjak slada (M.)
Olijfolie; *Slaolie* (N.).

Oleum olivarum (zie elke Mat. med.).

Minjak singkawang (M.)
Zie onder: *Singkawang*.

Minjak sintok lantjang (M.)

Oleum cinnamomi sulphurati, zie onder: *Kajoe loeha*.

Minjak soelatri (M.)

Oleum calophylli spectabilis, zie onder: *Bintangor oetan*.

Minjak soentei (Sum. W. K.)
Zie onder: *Singkawang*.

Minjak sumbawa (M.)
Sumbawaolie (N.).

Oleum sumbawa.

Een heldergeel gekleurde, doorschijnende olie, zonder geur. De olie wordt zeer veel uitwendig gebezigd als verzachtende inwrijving en op ulcera. Zij wordt in tamelijk groote hoeveelheden te Batavia verbruikt.

Waarschijnlijk evenwel is de olie, die te Batavia onder den naam *Minjak sumbawa* verkocht wordt, niets anders dan zeer gezuiverde klapperolie.

De Heer J. Broers, controleur bij het binnenlandsch bestuur te Bima (Sumbawa) had de beleefdheid mij omtrent *Minjak sumbawa* het volgende mede te deelen.

»De Sumbawa-olie, echt of onecht, wordt ter hoofdplaats »Sumbawa gemaakt. Van de echte behoort het geheim der »bereiding slechts aan eenige rijksgrooten en het hoofd van »kampong Sumbawa.

»Dat geheim wordt zoo zorgvuldig bewaard en de verspreiding »der echte Sumbawa-olie is zoo gering, dat ik betwijfel of »zelfs te Batavia wel echte Sumbawa-olie verkrijgbaar is.

»Het hoofdbestanddeel der echte en onechte Sumbawa-olie »is klapperolie. Deze wordt met aftreksels van kruiden en »wortels vermengd, welke voor leeken worden geheim gehou»den. Een ingrediënt echter, van niet plantaardigen oor»sprong, ken ik. Het is een vogeltje, dat veel op een snip »gelijkt. Dit vogeltje wordt geplukt en schoon gemaakt, daarna »murw gestampt en dan in de klapperolie gelegd. Later, als »men meent, dat door omroeren en koken de bestanddeelen »genoeg vermengd zijn, laat men de olie bezinken en giet »die voorzichtig af."

Minjak tanah (M.)
Aardolie (N.).

Petroleum.

De petroleum komt op een groot aantal plaatsen in N. I. voor, bijv. te Cheribon, te Atjeh, enz.

De inlanders gebruiken petroleum uitwendig bij rheumatische aandoeningen en bij beri-beri (zie verder elke Mat. med.).

Reeds Bontius maakt gewag van de aardolie van Sumatra, die hij bij beri-beri liet inwrijven.

Minjak tandjong (M.)

Zoowel de vette olie uit de zaden, als de aetherische olie uit de bloemen van Mimusops elengi L. (Zie: *Boenga tandjong II*).

Minjak tangkawang (M.)
Zie onder: *Singkawang*.

Minjan tawang (M.)
Zie onder: *Singkawang*.

Minjak těki (M.)
Zie: *Minjak rompoet těkě.*

Minjak tengkawang (M.)
Zie onder: *Singkawang.*

Minjak tingkawang (M.)
Zie onder: *Singkawang.*

Minjak tingoeloeng (M.)
Zie: *Minjak kajoe djaran.*

Minjak tjampakka (M.)

I. Oleum fructuum champacae, zie onder: *Kěmbang kantil.*

Een bruine olie, die bij geringe temperatuursverlaging vast wordt.

II. Oleum florum champacae, zie onder: *Kěmbang kantil.*

Deze aetherische olie, door distillatie der bloemen verkregen, is geel van kleur en aangenaam van geur.

Minjak tjampakka goenoeng (M.)

Oleum micheliae montanae, zie onder: *Djalatrang II.*

Minjak tjampakka meirah (M.)

Oleum champacae, zie onder: *Kěmbang kantil.*

Minjak tjampakka poetih (M.)

Oleum micheliae longifoliae, zie onder: *Tjampaka bodas*.

De donkergele olie heeft een foelieachtigen geur.

Minjak tjendana (M.)
Sandelhout-olie (N.).

Oleum santali, zie onder: *Kajoe tjindana.*

De kleurlooze of lichtgeel gekleurde olie is zeer aangenaam van geur. Haar spec. gewicht bedraagt 0,963—0,98. Zij wordt ook als parfumerie gebezigd.

Minjak tjengal (Lamp.)
Zie onder: *Singkawang.*

Minjak tjenké (M.)
Kruidnagelolie (N.).

Oleum caryophyllorum, zie onder: *Bobolawa.*

Deze olie is geelachtig wit of kleurloos en heeft een sterken geur naar kruidnagelen. Het specifieke gewicht is 1,046 tot 1,058. Zij bestaat uit een mengsel van koolwaterstof, lichte nagel-olie genoemd, C_{15} H_{14} en een zuurstofhoudende olie, Eugenol:

$$C_2\ H_6 \begin{cases} OCH_3. \\ OH \\ CH,\ CH,\ CH_3, \end{cases}$$ die in vanilline kan worden omgezet.

Minjak waron (M.)
Fenegriekolie (N.).

Oleum foeni graeci, zie onder: *Waron.*

Minjak widjen (M.)

Oleum sesami, zie onder: *Alaloen*.

Minjassal oenting (T.)
Takkari laoet (T.); *Tĕkie laoet* (M.).

Cyperus kyllingioides VAHL. (Cyperaceae).

Een rietsoort uit de Molukken.
Den wortel bezigt men als scherp-aromatisch geneesmiddel, in- en uitwendig.

Minjawah (M.)
Zie: *Bijawak*.

Modjo (J.)
Zie: *Bila*.

Modori (M. en J.)
Zie: *Badoeri*.

Moedja (J.)
Zie: *Aïjokkol kĕtjil*.

Moedoe (T.)
Zie: *Hoerek*.

Moehoen woengoe (S.)
Zie: I. *Kikorres*.
II. *Kikorres woengoe*.

Moe kwa (Ch. Bo.)
Zie: *Bedh*.

Moeloe (Amb.)
Zie: *Hoerek*.

Moemĕniran (J.)
Zie: *Gambe.*

Moendoe (S.)
Zie: *Gertok pantok.*

Moendoe alias (S.)
Zie: *Gertok pantok.*

Moendoe amies (S.)
Zie: *Gertok pantok.*

Moengsi (J.)
Zie: *Adas manis II.*

Moenteh (Min.)
Zie: I. *Djĕroek.* } ook voor de samenstellingen.
II. *Lĕmon.*

Moer (J.)
Zie onder: *Padi.*

Moessie (J.)
Zie: *Djinten.*

Moessoe (Amb.)
Zie: *Bisoroh.*

Mokal (Amb.)
Zie: *Bapa tjeda.*

Mokal ahoea (Amb.)
Zie: *Karpoo.*

Montéga (M. en J.)
Boter (N.).

Butyrum (zie Deel I en elke Mat. med.)

Moor (J.)
Zie onder: *Padi.*

Moral (Amb.)
Zie: *Bepa tjeda.*

Moral (Cr.)
Zie: *Bakoeng I.*

Moral baboeloe (M.)
Zie: *Karpoo.*

More more (Mak.)
Zie: *Angor oetan.*

Morsego (M.)
Zie: *Kajoe morsego.*

Mostardi (M. en J.)

Dit woord wordt in 't dagelijksche leven gebezigd voor *Mosterd* (zie verder *Sasawi*).

Muri muri (Cr.)
Zie: *Kajoe dawar.*

Na (Ti.)
Zie: *Aga aga.*

Nagasari (M. S. en J.)
I. Zie: *Djĕpoen.*

II. Mesua ferrea L. (Clusiaceae).
IJzerhout (N.); *Nagassi* (J.); *Soelatri* (M.).

Een boom van Java, Timor en de Molukken.

De wortel en de bast behooren tot de tonica amara en zouden ook zweetdrijvend werken.

De bloemen, die een aangenamen geur hebben, worden vooral in smeersels en zalven gebezigd. Zij zouden prikkelende eigenschappen bezitten.

De olie, uit de zaden bereid, wordt als inwrijving gebezigd bij rheumat:sche aandoeningen.

De bladeren zijn slijmerig.

De plant heeft, als geneesmiddel, bijna geen waarde.

Nagassi (J.)
Zie: *Nagasari II.*

Nahoe (Amb.)
Zie: *Aij nahoe.*

Nahoen (Bi.)
Zie: *Akel.*

Nakkil (Cr.)
Zie: *Dadap II.*

Nala kiri (Amb.)
Zie: *Aga aga.*

Nalang (Bk.)
Zie: *Alang alang.*

Nambong (J.)
Zie: *Aijlaun tahur.*

Nampoe (J.)
Zie: *Baleloetan.*

Nam tjau (Ch. Bo.)
Zie: *Assior.*

Nanângkăan (S.)
Zie: *Aijlaun mahaij.*

Nanangkăan gĕdeh (N.)
Zie: *Daoen tinta* (Bd.).

Nanari (Mol.)
Zie: *Dedie.*

Nanas (M. en J.)
Zie: *Manas.*

Nanas idjoe (M.)

Ananassa sativa LINDL. var. viridis HASSK. Zie: *Manas.*

Nanas kondoh (M.)

Ananassa sativa LINDL. var. polycephala HASSK.
Zie: *Manas.*

Nanas kosta (M.)
Nanas sabrang (M.); *Nanas wolanda* (M.).

Agave cantula ROXB. (Amaryllideae).

Komt op Java en in de Molukken in tuinen voor.
De fijn gestampte bladeren worden op kankergezwellen gelegd.

Nanas sabrang (M.)
Zie: *Nanas kosta.*

Nanas sisik (M.)

Ananassa bracteata Lindl. (Bromeliaceae).

Komt op Java in tuinen voor en wordt evenals de gewone ananas gebruikt (Zie *Manas*).

Nanas soerat (M.)

Ananassa sativa Lindl. var. scripta Hassk. Zie: *Manas*.

Nanas tambaga (M.)

Ananassa sativa Lindl. var. rubens Hassk. Zie: *Manas*.

Nanas toempang (M.)

Ananassa sativa Lindl. var. pyramidalis Hassk. Zie: *Manas*.

Nanas wolanda (M.)
Zie: *Nanas kosta*.

Nane (Mak. en Bi.)
Zie: *Boenga tandjong II*.

Nangka sabrang (M.)
Zuurzak (N.); *Doerian wolanda* (Sum. W. K.); *Nangka wolanda* (M.); *Polomit sjoe* (Ch. Bo.).

Anona muricata Dun. (Anonaceae).

Een boom, die door geheel Ned. Indië in tuinen voorkomt. Het zuur smakende vruchtvleesch werkt zacht laxeerend. (Zie Deel I).

Nangka wolanda (M).
Zie: *Nangka sabrang*.

Nangsi (S.)

Boehmeria neglecta Bl. (Urticaceae).

Een heester van Java.
Het sap dezer plant wordt gedronken bij dysurie, en in het koortsstadium van variolae en varicellae, als verkoelend middel. Uitwendig wordt het sap als oogwassching gebezigd.

Nangsi aroij (S.)
Zie: *Aroij kakedjoan.*

Nangsi leumboet (S.)
Zie: *Boentoet koetjing.*

Nani (Mol.)
Zie: *Hate bassi.*

Nani mĕrak (Mol.)
Zie: *Hate bassi.*

Nani wajer (Mol.)
Zie: *Hate bassi.*

Nantahoele (Amb.)
Zie: *Lou lite.*

Nan tjio (Ch.)
Tjoe an tjio (Ch.).

Baccae fagarae.

Waarschijnlijk afkomstig van Fagara piperita L.
Deze vruchten heeten in den handel ook wel Piper japonicum en worden door de Chineezen als pijnstillend tandmiddel gebruikt (Zie: *Li ko sang*). Zij zijn aromatisch en bevatten waarschijnlijk eene zeer bittere, samentrekkende stof, Xanthopikrit genaamd.

Narawastoe (M.)
Zie: *Akar wangie.*

Narra (Bi.)
Zie: *Aga aga.*

Nasi (M.)
Zie onder: *Padi.*

Nasik (J.)
Zie: *Aroij plassarie.*

Nasi nasi (Amb.)
Zie: *Daoen boeaja I.*

Nasi nasi (M.)
Zie: *Aijlaun marva.*

Nau (Amb.)
Zie: I. *Aij nahoe.*
II. *Doek doek II.*

Naun (Bi.)
Zie: *Akel.*

Nawa (Amb.)
Zie: *Akel.*

Nela (Amb.)
Zie: *Karpoo.*

Nenoe (Amb.)
Zie: *Baja II.*

Nenoe kiri (Amb.)
Zie: *Baja II.*

New djap (Ch. Bo.)
Zie: *Amme.*

Ngaro (T.)
Zie: *Katimôhô.*

Ngassie (T.)
Zie: *Andong II,*

Ngassie kolotidi (T.)
Zie: *Andong watoe.*

Ngauloe (T.)
Zie: *Hoerek.*

Ngrĕmek djaĕng (J.)
Zie: *Koemis koetjing.*

Niangka (S.)
Zie: *Bapa tjeda.*

Nibong meirah kĕtjil (M.)
Zie: *Hua soil*

Niha (T.)
Zie: *Dedie.*

Nija (T.)
Zie: *Dedie.*

Nija samaoh (Amb.).
Zie: *Doek doek II.*

Nijeri (J.)
Zie: *Boeli boeli.*

Nila (J. en M.)
Zie: *Entoe.*

Nini pattoe (Amb.)
Zie: *Baijnan.*

Nioe (Bl.)
Zie: *Anoer.*

Nioera (Cr.)
Zie: *Anoer.*

Nioh (Bi.)
Zie: *Anoer.*

Nior (R.)
Zie: *Anoer.*

Niri (S.)
Zie: *Boewah kira kira.*

Nitoe alaï (Amb.)
Zie: *Aij tiba.*

Niwel (Amb.)
Zie: *Anoer.*

Niwer (Amb.)
Zie: *Anoer.*

Njamploeng (M., J. en S.)
Zie: *Bètau.*

Njarang (M.)
Zie: *Asso telina.*

Njaròan rĕté (Mad.)
Zie onder: *Tawon.*

Njatoe (M.)
Zie: *Balam tambaga.*

Njatoh (M.)
Zie: *Balam tambaga.*

Njioer (M.)
Zie: *Anoer.*

Njoe ma (Ch. Bo.)
Zie: *Alaloen.*

Noeno (Amb.)
Zie: *Boenga djangan.*

Noeno hauëssi (Amb.)
Zie: *Boenga djangan.*

Noesoe (T.)
Zie: I. *Adappo.*
II. *Katapang pantej*

Nonno (M.)
Zie: *Dondo II.*

Noëh hoe (Rt.)
Zie: *Anoer.*

Nopal (J.)
Zie: *Lidah badak.*

Nopoe (Amb.)
Zie: *Bakoeng I.*

Notja (J. en Bl.)
Zie: *Boenga waktoe kĕtjil.*

Nuahun (Ti.).
Zie: *Anoer.*

Oăr (S.)
Zie: *Aij wara.*

Oăr naga (S.)
Zie: *Aij wara.*

Oăr tambang (S.)
Zie: *Aij wara.*

Obak batah (S.)
Zie: *Ammellaun abber mamare.*

Obat (M.)
Geneesmiddel (N.); *Oebat* (M. en S.).

Medicamen, in 't algemeen.

De naam van de ziekte of van het symptoom, waartegen het geneesmiddel gebruikt wordt, voegt men achter het woord *Obat,* bijv. *Obat batokh*, geneesmiddel tegen hoest; *Obat dĕmom,* koortswerend geneesmiddel, enz.

Enkele zulke uitdrukkingen hebben een vaste beteekenis gekregen; zoo is *Obat dĕmom*, op plaatsen, waar de inlanders veel met Europeanen in aanraking komen, de gewone naam voor sulphas chinicus basicus; *Obat tjatjing* die voor semen santonici en santonine. Enkele planten dragen evenwel ook den naam *Obat*; die volgen hieronder.

Sommige samengestelde geneesmiddelen zijn vrij wel altijd van dezelfde stoffen bereid en kunnen als magistrale voorschriften worden beschouwd. Eenige daarvan heb ik, voor het gemak bij het gebruik van dit boek, afzonderlijk opgenoemd.

Obat dĕmom (M.)

Hieronder wordt te Batavia gewoonlijk sulphas chinicus basicus verstaan, vooral in den vorm van één greins pillen.

Obat dingin (Amb.)
Zie: *Aijhuaa.*

NB. In 't Maleisch worden de woorden *Obat dingin* gebruikt voor verkoelende geneesmiddelen.

Obat koening (Bat.)

De inlanders te Batavia bedoelen daarmede gewoonlijk iodoformylum, waarvan zij in de laatste jaren veel gebruik maken bij syphilitische zweren en bij ulcera crurum. Ze koopen dat in de Europeesche apotheken, ook zonder voorschrift van een geneesheer.

Obat lĕgèn (M.)
Roko lĕgèn (M. en J.).

De *Obat lĕgen*, waarover in Deel I uitgebreid is gespoken, en die volgens E. Verschooff 12,47°/o, volgens Prof. Wefers Bettink tot 17°/o strychnine houdt, is waarschijnlijk identisch met het blaaspijlvergif der Dajaks van Borneo.

De *Obat lĕgèn* wordt in zeer kleine hoeveelheden inwendig gebruikt, door Javaansche grooten, bij verlamming der onderste ledematen en bij syphilitische huidaandoeningen. Een klein korreltje ervan wordt in een flesch water opgelost en die flesch in eene maand ongeveer verbruikt.

Obat pamali (Amb.)
Zie: *Boewah hati.*

Obat radja (M.)
Zie: *Assaihe toeni.*

Obat ramboet (Amb.)
Zie: *Andong watoe.*

Obat sambètan (M.)

Een veel gebruikt inlandsch geneesmiddel om de zweetafscheiding te vermeerderen. Het bestaat uit een afkooksel van een mengsel der volgende stoffen, welk afkooksel wordt gedronken en ingewreven:

Oetjoeng atap of *Sidoaja* (De toppen der *Bamboe*);
Kĕtoembar (Semina coriandri);
Massooi (Cinnamomum spec. div., meer bepaald C. kiamis);
Adas manis (Semina pimpinellae anisi of anethi);
Dĕringoe (Radix acori terrestris);
Banglé (Radix zingiberis casumanar);
Bawang meirah (Radix allii ascalonici);
Koenjit (Radix curcumae longae);
een kleine hoeveelheid *Kapoer sirih* (fijne kalk).

De hoeveelheden zijn zeer ongelijk; de eene neemt meer van dit, de andere van dat, zooals meestal in de inlandsche artsenijmengkunde.

Obat sarlawan (M.)
Spruwkruiden (N.); *Obat sĕriawan* (M.); *Obat sĕrijawan* (M.); *Obat sriawan* (M.); *Obat srijawan* (J.).

Species antiaphthosa of antihaemorrhoidalis.

Verschillende kruidenmengsels worden onder dezen naam verkocht en niet alleen bij Indische spruw (*sakit sĕriawan*) maar ook bij andere darmaandoeningen toegediend.

Een veel gebruikt voorschrift is:

Daoen saga (Folia abri praecatorii),
Daoen semboeng (Folia conyzae balsamiferae),
Daoen pĕgagan (Folia hydrocotylis asiaticae),
Daoen of *koeliet sĕriawan* (Folia s. Cortex symplocotis odoratissimae),
Daoen atjeran (Folia bidentis pilosae),
Kajoe manis tjina (Radix glyzyrrhizae glabrae), van ieder twee gewichtsdeelen;
Adas (Semina anethi spimpinellae),
Poelassarie (Cortex alyxiae s. tellatae), van ieder één gewichtsdeel;
Alles fijn gesneden en tot een species vermengd.

Een ander, minder samengesteld voorschrift is het volgende:
Daoen saga (Folia abri praecatorii), anderhalf gewichtsdeel;
Daoen semboeng (Folia conyzae balsamiferae),
Daoen pĕgagan (Folia hydrocotylis asiaticae),
Daoen mĕniran (Folia phyllanthi niruri),
Kajoe manis tjina (Radix glyzyrrhizae glabrae), van elk een gewichtsdeel;
Adas wolanda (Semina foeniculi), een half gewichtsdeel; tot een species gemaakt.

Deze mengsels worden als thee afgetrokken of ook wel als decoctum gegeven, waarbij de te gebruiken hoeveelheden, zoowel bij het bereiden als bij de toediening, zeer verschillen.

Als er tevens aambeien bestaan, mengt men er wel *Daoen doedoek* (Folia pemphis acidulae) onder. Bij zeer belangrijke diarrhee wordt erbij gedaan *Daoen kira kira* (Folia Xylocarpi granati). Bij buikpijn doet men er dikwijls *Kajoe angin* (Cassytha filiformis) bij.

De afkooksels worden ook als mondspoeling gebruikt tegen de mondaandoening bij Indische sprnw; waartoe door Europeanen nog al eens gebruikt wordt:

R. Fol. abr. praecatorii
Cort. symploc. odoratiss.
Fol. conyz. balsam.
Fol. bident. pilos. āā 15.
F. infus. 480 et adde
Boracis 75.

Een enkele maal worden de bovengenoemde mengsels droog gekauwd tegen de mondaandoening bij Indische spruw.

Het aantal voorschriften voor *Obat sĕriawan* is zeer groot. Sommige daarvan zijn zeer samengesteld en men vindt er dan meestal eenige adstringeerende (hoewel gewoonlijk licht samentrekkende) middelen in opgenomen, terwijl somtijds emolliëntia of prikkelende middelen erin worden gebracht.

Daaronder vindt men bijv. Pipersoorten, Alliumsoorten, Psidiumsoorten, verschillende planten, die *Gambir* houden, eetbare vogelnestjes, enz.

Ik heb in mijne monographie over »Indische spruw" (*Batavia*, Ernst & Co., 1880) nog eenige andere voorschriften gepubliceerd, maar acht het onnoodig die hier te herhalen.

Niet zelden worden enkele plantendeelen verkoold, of vreemde verkoolde bestanddeelen eronder gemengd, vooral met de bedoeling om de samenstelling, zooveel mogelijk, geheim te houden.

De *Obat sĕriawan* is, in den regel, een vrij onschuldig middel, dat gerust bij darmkatarrhen, enz. kan worden toegediend of waarvan men het gebruik kan toestaan. De meeste bewoners van N. I. hebben er namelijk een groot vertrouwen in.

Obat sĕriawan (M.)
Zie: *Obat sariawan.*

Obat sĕrijawan (M.)
Zie: *Obat sariawan.*

Obat sriawan (M.)
Zie: *Obat sariawan.*

Obat srijawan (M.)
Zie: *Obat sariawan.*

Obat tjatjing (M.)
Wormpoeder (N.).

Semen santonici of Santonine (Zie elke Mat. med.).

Ook andere wormdrijvende middelen heeten zoo.

Obi (M.)
Zie: *Oebi*, ook in de samenstellingen.

Oeä ahoen taijn (Amb.)
Oeä ela (Amb.); *Oeä lahoen sehi* (A.); *Oeä poetih* (Amb.); *Rotan alea* (M.); *Uä ela*, enz. (Amb.).

Calamus graminosus Bl. (Palmae).

Een slingerplant van Amboina.
Het sap wordt uitwendig gebezigd als middel om den groei van het haar te bevorderen.

NB. Vele woorden, die met *Oe* beginnen, worden ook wel met *U* geschreven.

Oeä ela (Amb.)
Zie: *Oeä ahoen taijn.*

Oeä lahoen sehi (Amb.)
Zie: *Oeä ahoen taijn.*

Oeä poetih (Amb.)
Zie: *Oeä ahoen taijn.*

Oear (S.)
Zie: *Aij wara*, en de samenstellingen met *Oär.*

Oebar (S.)
Zie: *Djamblang.*

Oebat (M. en S.)
Zie: *Obat*, ook in de samenstellingen.

Oebi (M.)
Zie: *Holan fan sjoe II.*

Oebi blanda (M.)
Zie: *Holan fan sjoe II.*

Oebi djawa (M.)
Zie: *Aroïj oebi djawa.*

Oebi gadong (M.)
Zie: *Aroïj gadong.*

Oebi kastella (M.)
Zie: *Aroïj oebi djawa.*

Oebi oetan (M.)
Zie: *Aroïj gadong.*

Oebi radja (M.)
Zie: *Djamoer bangkong.*

Oebi soeffoe (M.)
Zie: *Bangkoeang.*

Oebi wolanda (M.)
Zie: *Holan fan sjoe II.*

Oebo oebo (T.)
Zie: *Boenga bissoe.*

Oedang oedang (M.)
Zie: *Ki adjak.*

Oedani (J.)
Zie: *Kajoe boelan.*

Oede dakan (Cr.)
Zie: *Kajoe dawar.*

Oedjen sapi (J.)
Zie: *Bengberretian II.*

Oedjong atap (M.)
Zie: *Gamei gamei.*

Oedjong rahab (M.)
Zie: *Gamei gamei.*

Oega (T.)
Suikerriet (N.); *Pola* (Alf. Min.); *Tĕboe* (M.en S.); *Tĕwoe* (S.); *Tiwoe* (S.); *Tja* (Ch. Bo.).

Saccharum officinarum L. (Gramineae).

Wordt overal in Ned. Indië aangeplant (Zie Deel I); het schijnt onnoodig de varieteiten te noemen.
Voor *Suiker*, zie *Goela* en elke Mat. med.

Oega oega (T.)
Zie: *Kajoe dawar.*

Oege bira (T.)
Zie: *Gandoola bĕurrĕum I.*

Oege ginotti (T.)
Zie: *Djamoer bangkong.*

Oege jabba (T.)
Zie: *Mata mata.*

Oege kello (T.)
Zie: *Kellor* (M. en J.).

Oehij (Amb.)
Zie: *Oebi*. met de samenstellingen, en *Holan fan sjoe II*.

Oejah (J. n.)
Zie: *Garam.*

Oeja oejaän (J.)

Ficus asperiuscula KUNTH en BOUCHÉ. (Artocarpeae).

Een slingerplant van Java.
De bladeren worden fijn gewreven en uitwendig op den buikwand gelegd bij diarrhee en koliek.

Oejoeh (J. k. n.)
Zie: *Ajar kentjing.*

Oekke (Amb.)
Zie: *Dadap.*

Oekke moni (Amb.)
Zie: *Gēlala lakki.*

Oekke poetih (Amb.)
Zie: *Gēlala lakki.*

Oekken (Amb.)
Zie: *Dadap.*

In samenstellingen hetzelfde als *Oekke.*

Oekoe oekoe (Bl.)
Zie: *Boessoe boessoe II.*

Oelar sawah (M.)

Python bivittatus (Boae).

Deze groote sawahslang komt op de verschillende eilanden van N. I. tamelijk veelvuldig voor (Zie Deel I).

Als geneesmiddel heeft de slangendrek (slangenpis), *Taai oelar sawah*, een grooten roem, ook bij de half Europeesche bewoners.

DAVY, PROUT, VAUQUELIN, SCHOLTZ, HASTINGS, LUDEKING, BLEEKRODE deden onderzoekingen daarover.

Het hoofdbestanddeel is uras ammoniae.

Slangendrek wordt als een panacée beschouwd, maar vooral gebruikt bij phthisis; verder bij asthma, bronchitis, kinkhoest, metrorrhagie, leucorrhoea, enz.

In die gevallen geeft men het middel inwendig in kleine doses in water opgelost.

Uitwendig wordt het ook gebruikt bij verschillende huiduitslagen en bij alle ziekten, die veel pijn of benauwheid als verschijnselen hebben.

Het slangenvet wordt daartoe ook wel gebruikt, evenzeer als de excreta van andere slangen, schildpadden, hagedissen, enz.

Oelasse (Amb.)
Zie: *Alossul.*

Oelat hatoe (Amb.)
Zie: *Djamoer bangkong.*

Oelĕroem (Amb.)
Zie: *Boewah koan.*

Oelibita (Cr.)
Zie: *Aroïj gadong.*

Oelit (Amb.)
Zie: *Hoerek..*

Oeloeloen (Amb.)
Zie: *Boewah koan.*

Oemare (Amb.)
Zie: *Amakir.*

Oembel oembelan (J.)
Zie: *Ki leho IV.*

Oembĕlan (S.)

Sauraya microphylla De Vr. (Ternstroemiaceae).

Een boompje van Java.
Het sap wordt gedronken tegen diarrhee en dysenterie (Zie ook *Ki leho*).

Oenas (Br.)
Zie: *Alossul.*

Oendor oendor (J.)
Zie: *Asso telina.*

Oeng koeng (Ch.)
Zie: *Alipan.*

Oenik (Mand.)
Zie: *Goratsji.*

Oenin (Amb.)
Zie: *Goratsji.*

Oenin pakej (Amb.)
Zie: *Balakkatoa.*

Oenos (Br.)
Zie: *Alossul.*

Oenti (Mak.)
Zie: *Bijo.*

Oenti djawa (Mak.)
Zie: *Bedh.*

Oenti oenti (Mak.)
Zie: *Bedh.*

Oenting (Mak.)
Zie: *Bedh.*

Oeparim (Cr.)
Zie: *Adal adal.*

Oepas bidji M.)
Zie: *Boewah oepas.*

Oepas kamaroengi (T.)
Zie: *Boewah oepas.*

Oepas laki laki (M.)
Zie: *Lou lite.*

Oepas lalaki (M.)
Zie: *Lou lite.*

Oepas massou (T.)
Zie: *Boewah hati.*

Oepas poetih (Amb)
Zie: *Boewah hati.*

Oepassa (Amb.)
Zie: *Boentoet koetjing.*

Oerat kallaleh (Sum. W. K.)
Zie: *Andorwali.*

Oereoel (Cr.)
Zie: *Aij samara I.*

Oeri (Bd.)
Zie: *Bijo.*

Oeri bengala (Amb.)
Zie: *Manas.*

Oering aring (S.)
Zie: I. *Daoen sipat III.*
II. *Djoekoet letta ajam.*

Oeri oma (T.)
Zie: *Aij wara.*

Oerit (Amb.)
Zie: *Hoerek.*

Oerit ehoe (Amb.)
Zie: *Hoerek.*

Oero oroet (S.)
Zie: *Aroij daoen koentoet.*

Oeroe pikal (Mol.)
Zie: *Djamoer bangkong.*

Oesi oesi (J.)
Zie: *Asam toesoer.*

Oesoeng boegang (S.)
Zie: *Ki kores woengoe.*

Oessah (Sum. W. K.)
Zie: *Akar wangi.*

Oesse ala (Mol.)
Zie: *Djĕroek asam.*

Oesse krawo (Bl.)
Zie: *Aussi pipis.*

Oessi ela bal (Amb.)
Zie: *Djĕroek poeroet*

Oessi helawan (Amb.)
Zie: *Aussi pipis.*

Oessi lapia (Amb.)
Zie: *Djĕroek poeroet.*

Oessi maloe mejit (Amb.)
Zie: *Aussi woloe.*

Oessi wale (Amb.)
Zie: *Djĕroek asam.*

Oeteren (Amb.)
Zie: *Boewah koan.*

Oeteri (N. G.)
Zie: *Anoer.*

Oetta aman (Amb.)
Zie: *Asso telina.*

Oetta aur (Amb.)
Zie: *Aule.*

Oetta batoe (Amb.)
Zie: *Djolo madjiko.*

Oetta bira (Amb.)
Zie: *Gandolah bĕurrĕum I.*

Oetta hatoe (Amb.)
Zie: *Djamoer bankong.*

Oetta lala (Amb.)
Zie: *Mata mata.*

Oetta lappia lari (Amb.)
Zie: *Allaar.*

Oetta mahoe (Amb.)
Zie: *Areg henghé.*

Oetta manoek (Amb.)
Zie: *Boeboeni.*

Oetta mata (Amb.

I. Marsdenia angustifolia WIGHT. (Asclepiadeae).
Sajor pépé daoen bĕsar (M.).

Een slingerplant uit de Molukken.

II. Bidara tingens DESNC. (Asclepiadeae).
Sajor pépé daoen kĕtjil (M.).

Groeit in de Molukken.

Van beide planten wordt het jonge loof tegen asthma inwendig gebezigd.

Oetta niwel (Amb.)

Oetta niwer (Amb.).

I. Zie: *Djoedjaroe.*

II. Helminthostachys dulcis KAULF. (Ophioglosseae).

Pakoe dioek (S.); *Riboe riboe* (M.); *Sajor manis* (M.).

Groeit in de Molukken.

Het loof dezer plant werkt verkoelend en zacht purgeerend.

Oetta niwer (Amb.)

Zie: *Oetta niwel.*

Oetta poetih (Amb.)

Zie: *Djamoer bangkong.*

Oetta renoet (Amb.)

Zie: *Gandolah bĕurrĕum 1.*

Oetta toboe (Amb.)

Zie: *Daoen boeaja I.*

Oetta tuĕr (Amb.)

Zie: *Mata mata.*

Oetta wau (Amb.)

Zie: *Baso.*

Oewer (Bd.)

Zie: *Djamboe ajar II.*

Ohoepaë (Cr.)
Zie: *Bintaroh leutiek.*

Ohrapoh (Lamp.)
Zie: *Giegiel.*

Oïjat minjak (Bat.).
Zie: *Aroïj gëurrëung III.*

Ojong (S.)
Zie: I. *Aroïj boeloestroe.*
II. *Aroïj kajorangan.*
III. *Aroïj ojong II.*

Ojot (S.)

Dit woord beteekent in 't algemeen slingerplant, evenals *Aroïj*; voor de samenstellingen zoeke men dus onder die met dat laatste woord.

NB. Een betere schrijfwijze is *Areuj*, zooals ik, na het afdrukken der eerste vellen van dit boek, vernam.

Olaär (Amb.)
Zie: *Arian.*

Oli oli (T. en Sum.)
Zie: *Aroïj garoet peutjang.*

Olize (Sum.)
Zie: *Aroïj garoet peutjang.*

Oloeloe (Amb.)
Zie: *Arian.*

Ondo (Boet.)
Zie: *Aroïj gadong.*

Opossei (Cel.)
Zie: *Hua soil.*

Orang (M.)
Zie: *Manoesia.*

Orang aring (J. en M.)
Zie: I. *Daoen sipat III.*
II. *Djoekoet letta ajam.*

Orang orang (J. en M.)
Zie: *Babadottan bĕurrĕum.*

Ortolan (J.)
Zie: *Djintan.*

Osjegoe (J.)
Zie: *Kajoe boelan* (Bk.).

Ossll (Amb.)
Zie: *Aröij garoet peutjang.*

Ouw mwah (Ch.)
Lijnzaad (N.).

Semina lini usitassimi L.

Het lijnzaad uit China is kleiner en minder rijk aan olie dan het Europeesche. De Chineezen beschouwen het als een licht purgans.

Owa (N. G.)
Zie: *Anoer.*

Padang biloelang (Bl.)
Zie: *Fortago.*

Padi (M.)

Rijstplant (N.): *Hala* (Amb.); *Haree* (Tim.); *Paré* (S.); *Pini* (T.).

Oryza sativa L. (Gramineae).

De rijst wordt overal in Ned. Ind. aangeplant (Zie Deel I). Over de soorten van rijst is in het eerste Deel gehandeld: voor enkele benamingen diene de volgende opgave.

De rijpe vruchten heeten, zonder stelen: *Gaba* (M.); *Paré* (S.).

Ontbolsterd heeten zij: *Bras* (M.): *Bahoes* (Bl.) *Baus* (Bl.); *Bojas* (S.) *Bira* (T.); *Tamo* (T.).

Gekookte rijst heet: *Kadok* (Mak.): *Kedjo* (S.); *Nasi* (M.).

Zacht gekookte rijst heet: *Nasi lembèk* (M.).

Rijstepap heet: *Boeboer nasi* (M.).

Zemelen heeten: *Dĕdĕk padi* (M.).

Rijstwater heet: *Kanji* (M.).

Rijststroo heet: *Mĕrang* (M. en J.); verbrand rijststroo, *Latoe* (M. en J.); een oplossing daarvan in water heet: *Londå* (J.). Over het gebruik van die oplossing als waschmiddel voor het hoofdhaar zie men Deel I, terwijl die ook tegen verschillende huidziekten gebezigd wordt.

Het geneeskundige gebruik der rijst in het algemeen en van zemelen in het bijzonder is voldoende bekend.

Rijstwater wordt veel gebezigd als verzachtend middel en ter bereiding daarvan wordt niet alleen gekookte rijst gebruikt, maar dikwijls brandt men die gekookte rijst eerst zwart (*Moer* of *Moor* (J.)) en maakt er daarna een aftreksel van met water; zulk een aftreksel moet, evenals zoovele door inlanders gebruikte geneesmiddelen, in den dauw worden geplaatst en wordt dan toegediend bij katarrhale aandoeningen der borst- en buikorganen.

Voor warme cataplasmata wordt in N. I. bijna uitsluitend van rijst gebruik gemaakt.

De reiniging van het hoofdhaar, *Kramas* (M.) genaamd, in Deel I beschreven, wordt ook wel aangewend tot dooding van hoofdluizen.

Over de bereiding van *Bĕdak*, rijstpoeder, zie men Deel I: voor *Bras kĕntjoer* en voor *Param* onder *Assior*.

Padi kĕtan (M.)
Zie: *Kĕtan*.

Padi poeloet (M.)
Zie: *Kĕtan*.

Padi rawa (M.)
Padi songo nĕgoro (S.); *Padi tjèrè* (S.); *Tjereh*. (S.).

Oryza montana Lour. (Gramineae).

Wordt op Java gecultiveerd en evenals *Padi* gebezigd.

Padi songo nĕgoro (S.)
Zie: *Padi rawa*.

Padi tjèrè (S.)
Zie: *Padi rawa*.

Padi tipar (J.)

Oryza praecox Lour. (Gramineae).

Wordt op Java gekweekt en evenals *Padi* gebezigd.

Paidoh (Bl.)
Zie: *Aijlaun kapepoeli*.

Paij wong (Ch.)
Zie onder: *Kalĕmbak*.

Pa kho (Ch.)
Zie: *Adas tjina*.

Pakies (S., M. en J.)
Pakoe (S., M. en J.); *Pakoe tijang* (M.).

Algemeene benaming voor varens.

Pakies taai (J.)
IJzerboom (N.); *Sagoboom* (N.).

Cycas revoluta Thb. (Cycadeae).

Groeit op Java en in de Molukken.
Het merg van den stam houdt veel en goede sago (Zie elke Mat. med. en Deel I).

Pakies tjĕboek (J.)
Zie: *Bingkawan*.

Pakoe (S., M. en J.)
Zie: *Pakies*.

Pakoe adji (M.)
Zie: *Djoedjaroe*.

Pakoe badak (S.)
Zie: *Djoedjaroe*.

Pakoe dioek (S.)
Zie: *Otta niwel II*.

Pakoe doedoeitan (S. en J.)
Duitenplant (N.).

Drymoglossum nummularifolium Mott. (Polypodiaceae).

Een parasiet, die overal in N. I. voorkomt.

Het sap schijnt oplossend en licht purgeerend te werken en wordt bij katarrh der bronchen, bij constipatie en bij urethritis gedronken.

Pakoe hadji (M.)
Zie: *Djoedjaroe.*

Pakoe hatta (S.)
Zie: *Hatta gĕdeh.*

Pakoe kadaka (S.)
Vele Polypodiaceae voeren dezen naam; van de meesten wordt een afkooksel der bladeren, door de inlanders, als antipyreticum beschouwd.

Pakoe kadal (S.)
Zie: *Akar koessoe.*

Pakoe kapal (M.)

I. Nephrodium lanuginosum Hassk. (Polypodiaceae).

II. Polypodium irregulare Bl. (Polypodiaceae).

Groeien beide op Java.
De korte, kogelvormige stam van I wordt gestampt en dit poeder tegen schurft ingewreven.
De wol, die aan het onderste einde der bladstelen van beide planten voorkomt, bezigt men als stypticum.

Pakoe kidang (M.)

I. Alsophila lurida Endl. (Polypodiaceae).
Pakoe tijang bĕurrĕum gĕdeh (S.).

II. Balantium chrysotrichum Hassk. (Polypodiaceae).

Boomvarens van Java, die een gondgele of roodachtige wol op den top van den tronk bezitten, welke als stypticum, ook inwendig, gebezigd wordt.

Pakoe korang (S.)
Raka (J.)

Pteris L. spec. div. (Polypodiaceae).

Deze komen op Java in schaduwrijke plaatsen voor.
Een afkooksel der bladeren wordt als inwrijving gebruikt bij koortslijders.

Pakoe lĕhat (S.)

Algemeene benaming voor Polypodium soorten.

Pakoe loehoer (S.)
Zie: *Baso.*

Pakoe sorok radja (S.)
Zie: *Daoen gendi II.*

Pakoe tjjang (M.)
Zie: *Pakies.*

Pakoe tjjang bĕurrĕum gĕdeh (S.)
Zie: *Pakoe kidang I.*

Pak tjie heang (C.)
Pik tjie (Ch.).

Radix angelicae.

Deze maakt een bestanddeel uit van de Chineesche tandmiddelen (Zie: *Li ko sang*).

Pala (M. en J.)
Zie: *Gozora.*

Pala foeker (Bd.)
Pala laki laki (M.); *Pala lalaki* (M.); *Pala oetan* (M.); *Palala* (Amb.).

Myristica fatua HOUTT. (Myristicaceae).

Een hooge boom van Banda.
De zaden worden als opwekkend geneesmiddel gebruikt.

Pala laki laki (M.)
Zie: *Pala foeker.*

Pala lalaki (M.)
Zie: *Pala foeker.*

Pala oetan (M.)
Zie: *Pala foeker.*

Palaglar (S.)
Zie: *Boembang.*

Palaglar minjak (S.)
I. Zie: *Boembang.*

II. Dipterocarpus retusus BL. (Dipterocarpeae).

Een hooge boom van Java, die waarschijnlijk evenals *Boembang* gebruikt wordt.

Palala (Amb.)
Zie: *Pala foeker.*

Palangontan (S.)
Zie: *Bernei talang.*

Palé (M. en J.)
Zie onder: *Tawon.*

Pa loh (Ch.)
Zie: *Ikan lodan.*

Paloepoe (M. en S.)
Zie onder: *Awi.*

Panawa soffo (T.)
Zie: *Boewah oepas.*

Panawar (M. en S.)
Zie: *Aroij ojong II.*

Panawar bejas (S.)
Zie: *Ki térong.*

Panawar djambi (M. en S.)

Cibotium djambianum Hassk. (Polypodiaceae).

Een boomvaren van Java en Sumatra, waarvan de stroo-schubben (paleae), die aan den stam en de bladstelen voorkomen, gebezigd worden als bloedstelpend middel, evenals die van *Akar koekoetjingan* (Zie op dat woord en verder elke Mat. med.).

Panawar pitis (M.)
Zie *Boewah hati.*

Panawar sariboe (Bo.)
Zie: *Ki koepoe koepoe.*

Pandan (M. en Ch. Bo.)
Bidoer (J.); *Pandan bĕbaauw* (M.); *Rampai* (R.); *Rampé* (R.).

Pandanus odoratissimus L. (Pandanaceae).

Groeit op al de eilanden van N. I. langs de kusten.
De onrijpe vruchten worden als emmenagogum beschouwd.
De oudere bladeren worden tot bedekking van wonden gebruikt (Zie ook Deel I).
Den wortel bezigt men, in afkooksel, als mondspoeling tegen kiespijn.
De olie (*Minjak rampé*) wordt als inwrijving bij rheumatische aandoeningen gebezigd.

Pandan bĕbaauw (M.)
Zie: *Pandan.*

Pandan laoet leutiek (S.)
Pandan pasir (M.).

Pandanus littoralis Jungh. (Pandanaceae).

Groeit op Java.
De jonge bladeren worden als tegengif genomen bij vergiftiging door de zaden van Calophyllum inophyllum L. (Zie: *Betau.*).

Pandan orang (J.)
Pandan ri (J.); *Pandan samak* (S.); *Pandan tikar* (M.).

Pandanus samak Hassk. (Pandanaceae).

Groeit op Java langs het strand.
Den wortel dient men bij waterzucht toe, na dien met *Adas* en *Poelassari* vermengd te hebben.

Pandan pasir (M.)
Zie: *Pandan laoet leutiek.*

Pandan ri (J.)
Zie: *Pandan orang.*

Pandan samak (S.)
Zie: *Pandan orang.*

Pandan tikar (M.)
Zie: *Pandan orang.*

Pangais monjet (J.)
Zie: *Hatta gědeh.*

Pangang (S.)
Zie: *Ki bonteng.*

Pangang poejoe (S.)
I. Zie: *Ki rendang.*

II. Paratropia serrata Miq. (Araliaceae).

Een kleine boom van Java, waarvan het sap als antihelminthicum wordt gebruikt, evenals van andere Paratropia soorten, opgenoemd onder *Djankorang.*

Pangang tapok (S.)
Ramok goendi (S.); *Sanga boeana* (S.).

Paratropia tomentosa Miq. (Araliaceae).

Een heester van Java, waarvan het sap als antihelminthicum gebruikt wordt, evenals van andere Paratropia-soorten, opgenoemd onder *Djankorang.*

Pangaga (J.)
Zie: *Aylaun kapepoeli.*

Pangi (S.)
Zie: *Anij.*

Panglaai (S.)
Zie: *Balakkatoa.*

Panglé (S.)
Zie: *Balakkatoa.*

Pangran (Mak.)
Zie: *Manas.*

Panigawong (J.)
Zie: *Aijlaun kapepoeli.*

Pantjahar (S.)
Zie: *Adal adal.*

Pantjar mata hari (Sum.)
Zie: *Aijlaun maroea.*

Papaja (M.)
Zie: *Bedh.*

Papaijta (T.)
Zie: *Aijlaun uijn.*

Papareh (M.)
Zie: *Aroij papareh.*

Papareh oetan (M.)
Paparihan abbar (Amb.).

Momordica balsamina L. (Cucurbitaceae.)

Een slingerplant, die hier en daar in N. I. voorkomt.

De bladeren zijn handvormig, vijflobbig, golvend getand; de tanden zijn scherp; de oppervlakte der bladeren is glad, glimmend.

De bladeren werken purgeerend en behooren tot de venena acria. Zij kunnen als zeep worden gebruikt.

De vruchten worden op olijfolie getrokken en deze olie draagt den naam *Minjak papareh* (Oleum momordicae), evenals die van *Aroij papareh*.

Paparihan (Amb.)
Zie: *Aroij papareh.*

Paparihan abbar (Amb.)
Zie: *Papareh oetan.*

Papassang lalaki (J.)
Zie: *Aroij kalaijar bĕurriet IV.*

Papatjeda (Amb.)
Zie: *Bapa tjeda.*

Papeda papoea (Mol.)
Zie: *Bilio maman.*

Pappe pauna (Amb.)
Zie: *Boeboeni.*

Pappe tale (Amb.)
Zie: *Baroe.*

Parahoeloe gĕdeh (S.)

Amomum aculeatum Roxb. (Zingiberaceae.)

Groeit op de Sunda-eilanden.

Het binnenste gedeelte der stengels wordt uitwendig gebruikt als huidprikkel bij cephalalgie en bij verschillende oogaandoeningen.

Paralli (Mak.)
Zie: *Djĕroek poeroet.*

Param (M.)
Zie: Deel I en onder *Assior.*

Parang (Amb.)
Zie: *Aroïj garoet peutjang.*

Parawéh (Sum. W. K.)
Zie: *Djamboe aroeng.*

Pare (T.)
Zie: *Boä.*

Paréh (S.)
Zie: *Padi.*

Pareh ajam (S.)
Zie: *Aroïj papareh.*

Pareng (M.)
Zie: *Aroïj garoet peutjang.*

Pari bĕurrĕum (S.)
Zie: *Bira bĕurrĕum.*

Pari bodas (S.)
Zie: *Bira bodas.*

Parih (S.)
Zie: *Bemben.*

Parioh (Sum. W. K.).
Zie: *Aroij papareh.*

Paritjoto (J.)
Raweh (J.).

Medinilla speciosa Bl. (Melastomaceae).

Een kleine heester van Java en de Molukken.

De slijmerige bast wordt van de opperhuid ontdaan en daarna als verzachtende pap op gewrichtszwellingen gebruikt.

De gekneusde wortels wendt men aan op versche wonden, vooral als die door slangen- of vischbeten ontstaan zijn.

Parran kĕtjil (Amb.)
Zie: *Goensieng gĕdeh.*

Parran mette (Amb.
Zie: *Goensieng gĕdeh.*

Parrie (S.)
Zie: *Bemben.*

Pasak (J.)
Speld (N.); *Pĕniti* (M.).

Acus.

Passak (S.
Passang (S.).

Quercus L. in 't algemeen. Sommigen hebben galnoten.

Passang (S.)
Zie: *Passan*; ook voor de samenstellingen.

Passeh (Bg.)

Algemeene benaming voor Capsicumsoorten TNFT.

Patah toelang (M.)
Zie: *Kajoe oerip.*

Patakkar (T.)
Zie: *Assior.*

Patat sagoe (S.)
Zie: *Araroet.*

Patikan (J.)
Zie: *Daoen tinta* (Bd.)

Patjar (M. en S.)
Zie: I. *Daoen lakka.*
II. *Kamoening doesoen.*

Patjar ajer (M.)
Zie: *Alhalla ambon.*

Patjar banjoe (J.)
Zie: *Alhalla ambon.*

Patjar djawa (M.)
Zie: *Daoen lakka.*

Patjar koekoe (M.)
Zie: I. *Alhalla ambon.*
II. *Daoen lakka.*

Patjar pĕtok (J.)
Zie: *Daoen lakka.*

Patjar sono (S.)
Zie: *Akar mata alie.*

Patjar tjalong (J.)
Zie: *Daoen lakka.*

Patjar tjina (M.)
Zie: I. *Alhalla ambon.*
II. *Daoen lakka.*

Patjee (J.)
Zie: I. *Baja I.*
II. *Bati bati.*

Patjeh (J.)
Zie: *Baja I.*

Patjei (M.)
Zie: *Ampoeh.*

Patjei patjei (J.)
Zie: *Bati bati.*

Patjet (S.)
Zie: *Lintah.*

Patjing (J.)
Zie: *Kajoe damar.*

Patma (M. en J.)
Zie: [illegible]

Patma (M.)

Lotusplant (N.); *Lien* (Ch.); *Sarodeja* (R.); *Taraté* (M.); *Taraté gĕdeh* (S.); *Tonjo* (Mak.); *Traté* (M. en S.);

Nelumbium speciosum WILLD. (Nelumbiaceae.)

De Egyptische Lotus wordt overal in N. I., in meren en vijvers, gekweekt en is gemakkelijk te herkennen, omdat de stengel, de blad- en de bloemstelen boven het water uitsteken, en de zaadkorrels los in de holte van den torus zitten, zoodat de rijpe vruchten, die door HERODOTUS bij een wespennest vergeleken worden, bij het schudden een rammelend geluid maken. De zaden werden *Boonen van Pythagoras* of *Egyptische boonen* genoemd.

De bladeren zijn cirkelrond, in het midden gesteeld, van onderen bleek gekleurd en hebben een weinig golvenden rand.

De inlanders geven een afkooksel der oude wortels als diureticum, terwijl de jongere wortels, gekookt of gebraden, als groente worden aanbevolen na chronische diarrhee. Ook bij koorts worden zij toegediend.

Het lijmige, melkachtige sap der bloemstelen wordt inwendig toegediend tegen maagkramp, vomitus en diarrhee.

Aan kinderen, die aan mesenteriaal diarrhee en atrophie lijden, geeft men de onrijpe zaden, met suiker tot eene brij gekookt.

De zacht adstringeerend werkende, naar anijs riekende bloemen kunnen in plaats van Flores rosarum gebruikt worden.

De Chineezen bezigen een moes, van de oude zaden gekookt, tegen dysenterie, als ook het meel der wortels, *Lijen ngao hoen* (Ch.).

De bladeren worden wel, met andere gemengd, geinfundeerd en tegen diarrhee aangewend.

Patoekoe (Cel.)

Zie: *Djoedjaroe.*

Patok bèbèk (M.)
Zie: *Boentieries konneng.*

Patrakombala (S.)
Zie: *Boenga mĕrak.*

Pa tse (Ch. Bo.)
Zie: I. *Djamboe aroeng.*
II. *Djamboe kloetoek.*

Patta kamoedi (M.)
Zie: *Djongeh bĕurrĕum.*

Patta toelang (M.)
Zie: *Kajoe oerip.*

Pattene (Mak.)
Zie: *Aga aga.*

Patti lalar (J.)
Zie: *Ki barachma.*

Patti oelar (J.)
Tjetjan kahan (S.).

Ophiorhiza mungos L. (Rubiaceae).

Komt op Java en Sumatra voor.
De wortel is zeer bitter en kan als tonisch middel in aanmerking komen; hij was vroeger officineel. De inlanders beschouwen dien als een uitstekend geneesmiddel tegen beten door vergiftige slangen, dolle honden enz.

Pau (Bd.)
Zie: *Bata.*

Pawan (M.)
Zie: *Birindjene.*

Peda peda (T.)
Zie: *Araroet.*

Pedas (J.)
Zie: *Bedas.*

Pedas leuweung (S.)
Zie: *Ammelaum maäke.*

Pedes (J.)
Zie: *Bedas.*

Peen (J. en M.)
Zie: *Akar koening.*

Peher (S.)
Zie: *Amies mata II.*

Peh sjia ljoe (Ch.)
Zie onder: *Dalima.*

Peh tsoh (Ch.)
Zie: *Alipau.*

Pakak (Ch.)
Zie: *Adas tjina.*

Pellok djala (Sum. W. K.)
Zie: *Aroij oebi djawa.*

Penaga (Mand.)
Zie: *Betau.*

Penaga (Mand.)
Zie: *Gaharoe.*

Pĕnawar (M. en J.)
Zie: *Panawar*, ook in de samenstellingen.

Pendjalin (J.)

Verschillende *Rotan*soorten: zie onder *Hoëh.*

Pengaga (J.)
Zie: *Aijlaun kapepoeli.*

Pengawan (M.)
Zie: *Pĕnawar*, ook in de samenstellingen.

Pĕniti (M.)
Zie: *Pasak.*

Pentis (J.)

Onrijpe vruchten van Morinda citrifolia (Zie *Baja I*).

Pĕpareh (S.)
Zie: *Aroij parareh.*

Pepe pepe (Mak.)
Zie: *Affi affi.*

Pepinjo tikoes (M.)
Zie: *Antimon tikoes II.*

Pĕrawas (M.)
Zie: *Brawas.*

Pereng (S.)
Zie: *Amies mata II.*

Peron (J.)
Zie: *Andorwali.*

Pertjah (M.)
Zie: *Balam tambaga.*

Pĕtak tigan (J. k.)
Zie onder: *Ajam.*

Pĕteka (M.)
Zie: *Batteka.*

Peterseli (M. en J.)

Dit woord wordt ook door de inlanders voor *Pieterselie* Apium petroselinum L. (Umbelliferae) gebruikt. De plant wordt aangekweekt (Zie elke Mat. Med.).

Pétjét (S.)
Zie onder: *Lintah.*

Pĕtola (M.)
Zie: *Aroij papareh.*

Pĕtola oelar (M.)
Zie: *Bĕloes.*

Pĕtola oetan (M.)
I. Zie: *Aroij orang II.*

II. Luffa sylvestris Miq. (Cucurbitaceae).

Een slingerplant van Amboina.

De vruchten, zegt men, werken als sterk braak- en purgeermiddel.

Pĕtola pandjang (M.)
Zie: *Aroij tiwoek.*

Pĕtola tjina (M.)
Zie: *Aroij tiwoek.*

Pettet soreh (S.)

Desmodium gyroides D. C. (Papilionaceae).

Komt op Java en Sumatra voor.
Het fijn gestampte kruid wordt als pijnstillend middel uitwendig gebruikt, bij lendenpijn, verwondingen, enz.

Phak sze loe (Ch.)
Chineesche soja. Zie onder: *Adas tjina.*

Pidaroh (M.)
Gedoornde Ximenia (N.)

Ximenia americana L. (Oleaceae.)

Een heester van Java, Sumatra, Celebes en Timor.
De steenvruchten, die naar amandelen smaken en gegeten worden, werken als laxans.
De schil der vruchten behoort tot de amara adstringentia.

Pidjar (M.)
Borax (N.); *Pidjer* (J.); *Tingkal* (M.).

Bi boras natricus; Borax (Zie elke Mat. med.).

Pidjer (J.)
Zie: *Pidjar.*

Pie mah (Ch. Bo.)
Zie: *Djarak kalapa II.*

Piĕn foe (Ch.)
Zie onder: *Kalong.*

Piet poat (Ch.)
Zie onder: *Lada djawa.*

Pih chih (Ch.)

Acidum arsenicosum (Zie elke Mat. med.).

Pih phol (Ch.)
Zie onder: *Lada djawa.*

Pik ha (Ch.)
Zie: *Adas tjina.*

Pik kat (Bl.)
Zie: *Aroij garoet peutjang.*

Pik tjie (Ch.)
Zie: *Pak tjie heang.*

Piladang (Sum. W. K.)
Zie: *Djawer konneng.*

Pinang (M.)
Zie: *Böa.*

Pinang bĕtoel (M.)
Zie: *Böa.*

Pinang boeboe (M.)
Zie: *Djambeh bĕnèr.*

Pinang loeloeng (S.)
Zie: *Djambeh bĕnèr.*

Pinang loendoeng (S.)
Zie: *Djambeh bĕnèr.*

Pinang oetan (M.)
Zie: *Hua soil.*

Pinang oetan kĕtjil (M.)
Zie: *Hua soil.*

Pinang poetih (M.)
Zie: *Djambeh bĕner.*

Pinang ratji (Amb.)
Zie: Alg. ged. pag. 18.

Pinang rendah (M.)
Zie: *Djambeh rendeh.*

Pinang rendeh (M.)
Zie: *Djambeh rendeh.*

Pinang rendi (M.)
Zie: *Djambeh rendeh.*

Pinang saleh (M.)
Zie: *Hua soil.*

Pinang sinagar (M.)
Zie: *Djambeh bĕner.*

Pinang tjinaga (M.)
Zie: *Djambeh bĕner.*

Pinang wangi (M.)
Zie: *Djambeh bĕner.*

Pina radji (Amb.)
Zie: Alg. ged., pag. 18.

Pindis (M.)
Zie: *Hate bassi.*

Pingar oetan (J.)
Zie: *Badoeri.*

Pini (T.)
Zie: *Padi.*

Pipi ait (S.)
Zie: *Ki piiet djongoet II.*

Pi san (Ch.)

Arsenicum (Zie elke Mat. med).

Pisang (M.)
Zie: *Bijo.*

Pisang batoe (M.)
Zie onder: *Bijo.*

Pisang bidji (M.)
Zie onder: *Bijo.*

Pisang madja (M.)
Zie onder: *Bijo.*

Pisang toendjoek langit (M.)
Pisang tongkat langit (M.); *Tema tenalla langit* (Cr.); *Toeka doeffa* (T.); *Tongkat langit* (M.); *Tonkat langit* (M.).

Musa uranoscopus RMPH. Musaceae.).

Een boom uit de Molukken.
De vruchten worden, geroosterd, als diureticum gebruikt.

Pisang tongkat langit (M.)
Zie: *Pisang toendjoek langit.*

Pisere kĕkel (S.)
Zie: *Giegiel.*

Pisi kĕmbang (Lamp.)

Hypoxis major KURZ.
Curculigo orchioides GAERTN. } (Hypoxideae).

Groeit op Sumatra en Madura.
Den fijn gewreven wortel bezigt men als pijnstillend middel op gezwellen, abscessen, furunculi, enz.

Piso (M.)
Mes (N.).

Culter.

Pitiesan (J.)
Zie: *Doedoeitan.*

Pitik (J. n.)
Zie: *Ajam.*

Pitjiesan (J.)
Zie: *Doedoeitan.*

Pitjoeng (S.)
Zie: *Anij.*

Pitjoeng tjelleng (S.)
Zie: *Akar pentjohan.*

Pitoe lientjar (S.)
Zie: *Batoe.*

Pitojo (T.)
Zie: *Djoedjaroe.*

Pitties pittiesan (Bl.)
Zie I: *Aroij kikandel badak.*
II: *Daoen pittis II.*

Plam djawa (Pal.)
Zie: *Ambe.*

Plåså (J.)
Zie: *Plosso.*

Plassarie (M. en S.)
Zie: *Aroij plassarie* en de samenstellingen met *Poelassarie.*

Plosso (J.)
Plåså (J.); *Waroe lot* (S.)

Butea frondosa Roxb.
Erythrina monosperma Lam. } (Papilionaceae).

Deze fraaie boom komt door geheel N. I. voor, vooral in de *Alang alang* velden van Midden-Java.

De zaden worden als vermifugum gebruikt. Zij worden daartoe in water geweekt, van den zaadrok ontdaan en daarna gedroogd en tot poeder gebracht. In groote doses werken zij als braakmiddel en diureticum.

Het, door insnijding in den stam verkregen, en verdikte sap is de *Bengaalsche kino* (Gummi buteae, Kino bengalensis).

Deze bestaat uit onregelmatige, glanzige stukjes, gewoonlijk kleiner dan eene erwt, van een schoone robijnkleur en een samentrekkenden smaak; meestal hangen er kleine stukjes van den grijs gekleurden bast aan.

Zij is oplosbaar in water en alkohol, en houdt veel tannine en galnotenzuur, verder arabine, ulnine en pyrocatechine. Zij kan de gewone kinogom (zie onder *Aga aga*) zeer goed vervangen.

De gift voor inwendig gebruik is 0,15 pro dosi.

Poĕa (Bd.)
Zie: *Boa.*

Poean (M.)
Zie: *Birindjene.*

Poear (Bk. en R.)
Zie: I. *Annipa wakkan*
II. *Kapoelaga.*

Poear lakka (Pal.)
Zie: *Kapoelaga.*

Poear lakoe (Bo. W. K.)
Zie: *Kapoelaga.*

Poeding (M.)
Zie: I. *Aijlilin.*
II. *Aij telle laun maun.*

Poeding oetan (M.)
Zie: *Ki kores woengoe.*

Poeding poetih (M.)
Zie: *Aij lilin.*

Poeding rimboe (M.)
I. Zie: *Ki kores woengoe.*

II. Clerodendrum serratum SPRENG. (Verbenaceae).
Daoen kambing kambing (M.); *Singoegoe* (S.); *Sintok baroek* (M.); *Sirih goegoe* (M.).

Een heester van Java en Sumatra.

De bladeren zijn tegenoverstaand of in kransen van drie geplaatst, kort gesteeld, aan den voet wigvormig versmald, met gave randen, omgekeerd langwerpig, eirond of lancetvormig, toegespitst, zaagtandig; de tanden puntig. De bladeren zijn glad, kaartachtig, iets glanzend aan de bovenzijde.

De wortels zijn broos, draadvormig, houtachtig; zij komen voor in korte stukken, ter dikte van dik paktouw tot die van een penneschacht: hier en daar ziet men er harde, houtachtige, kogelvormige zwellingen aan. De wortel heeft geen geur of smaak.

De bladeren worden in aftreksel aan vrouwen toegediend tot bevordering der lochiae; en aan kinderen tegen buikpijn en als antihelminthicum. Ook wordt die infusie als koortswerend middel gebezigd.

De wortels geeft men in febrile en katarrhale aandoeningen; zij worden daartoe gekauwd; ook meent men dat zulk kauwen gunstig zou werken tegen heeschheid.

De gekneusde zaden werken licht purgeerend en worden toegediend bij hydropische verschijnselen.

De bladeren worden met olie of een ander vet afgekookt

en dat als smeersel gebezigd bij hoofdpijn en oogontstekingen: verder worden zij, met kalk (*Kapoer sirih*) en spiritus tot een papje gemengd, als smeersel gebruikt bij beri beri.

Poedja (Mak.)
Poetsja (Mak.).

I. Zie: *Pangoeng*.

II. Barringtonia alba Hassk. (Myrtaceae).
Poetat (J.) *Songgom* (S.).

Een boom van Java, Celebes en de Molukken, waarvan de bast uitwendig bij scabies gebezigd wordt.

Poekoel ampat (M.)
Zie: *Boenga wakloe kĕtjil*.

Poelassan (Sum. W. K.)
Zie: *Entoe*.

Poelassarie (J., M. en S.)
Poeloessarie (J., M. en S.), ook in de samenstellingen.

Zie: *Aroij plassarie*.

Poelassarie gĕdeh (S.)
Zie: *Aroij plassarie* (de variëteit latifolia Bl.).

Poelassarie lalaki (S.)
Zie: *Aroij gambir*.

Poelassarie poetih (M. en J.)
Zie: *Aroij koeloek leukeut*.

Poelé (M. en J.)
Zie: I. *Bassong*.
II. *Lameh awehweh*.

Poelé pandak (M. en J.).

I. Zie: *Akar tikoes.*

II. Ophioxylon serpentinum L. (Apocyneae).
Toelowodji (Btj.)

Een kleine heester van Java, Sumatra en de Molukken. De wortel is 6—8 duim lang, houtachtig, cilindrisch, recht of een weinig gebogen, ongeveer een vinger dik, van een witte kleur en bedekt met een dondergrijzen bast.

Men meent den wortel onder de tonische middelen te moeten rekenen. Er wordt een lintworm doodende eigenschap aan toegeschreven, en hij zou als weeënbevorderend middel werken.

De bittere wortel wordt als middel tegen koorts en bij verschillende maagaandoeningen, in aftreksel, toegediend. Verder geeft men een aftreksel ervan tegen colica en cholera.

De stengel wordt gekauwd bij koorts, koliek en cholera.

De wortel wordt inwendig in aftreksel en uitwendig in poedervorm, op de wonden, gebezigd bij vergiftigde wonden, zoowel door slangenbeet, als in andere gevallen. Uitwendig gebruikt men hem ook bij schurft.

Het melksap droppelt men in tegen maculae corneae.

NB. Daar deze plant, in de veeartsenijkunde, vooral bij paarden, gebruikt wordt (inwendig als laxans en vermifugum, uitwendig op wonden door drukking der zadels) en misschien vergiftig is, zou een nader chemisch en physiologisch onderzoek zeer gewenscht zijn.

III. Ophioxylon obversum Miq. (Apocyneae).

Een heester van Java, die waarschijnlijk even als I en II wordt gebruikt.

NB. Ik kan niet uitmaken, welke Ophioxylon soor-

ten HORSFIELD bedoelt met *Poeléan* en *Krodoe kras*, die hij als zeer bitter noemt, in zijn »Short account of the medicinal plants of Java" in Deel VIII der Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap der Kunsten en Wetenschappen, 1816. *Krodoe kras* is ook Huntera sundana MIQ. (Zie *Gilig.*)

Poelei (Bk.)
Zie: *Bawa appoer.*

Poeli (J.)
Zie I. *Bassong.*
II. *Lameh awehweh.*

Poeloengan (J.)
I. Zie: *Areg henghé.*

II. Cardiospermum microcarpum H. B. EN K. (Sapindaceae.)

Een klimplant van Java, die even als *Areg henghé* gebruikt wordt.

Poeloesarie (M. en S.)
Zie: *Poelassarie*, ook in de samenstellingen.

Poeloes djalatong (S.)
Zie: *Daoen gatel III.*

NB. Deze naam wordt ook gegeven aan:

a. Laportea costata MIQ. *Poeloes idjoe* (M. en S.)

b. Laportea crenulata GAUD.

c. Laportea oblongata MIQ.

(Urticaceae),

welke planten waarschijnlijk ook als huidprikkel uitwendig worden gebruikt.

Poeloes gatel (S.)
Zie: *Aij polat II.*

Poeloes gatel bĕsar (M.)
Zie: *Aij polat II.*

Poeloes gatel gĕdeh (S.)
Zie: *Aij polat II.*

Poeloes idjoe (M. en S.)
Zie: I. *Daoen gatel III.*
II. *Poeloes djalatong, a.*

Poeloes malaba (S.)
Zie: *Daoen gatel II.*

Poeloes melehla (S.)
Zie: *Daoen gatel II.*

Poeloet (J. k. n.)

Algemeene benaming voor kleverige planten-, vooral vruchtensappen, zooals bijv. vogellijm, enz.

Poeloet bĕurriet (S.)
Zie: *Ki loetoeng.*

Poenanga boeg (Mak.)
Zie: *Bĕtau.*

Poenei (M.)
Zie: *Boeroeng dara.*

Poengang (S.)
Zie: *Bangoeng.*

Poenteh (Alf. Min.)
Zie: *Bijo.*

Poepoes (J.)
Zie: *Hoemoet.*

Poerdoppo wali (J.)
Zie: *Akar mata ali.*

Poering (J.)
Zie: *Aij tette laun maun.*

Poerwo (J.)

Deze naam, met andere woorden samengesteld, wordt aan verschillende planten gegeven, die te zamen als panacée worden gebruikt (zie Algemeen gedeelte, pag. 17.).

Poerwo djamboe (J.)
Zie: *Gandapoera II.*

Poerwo tjeng (J.)
Proeatjan (S.).

Pimpinella pruatjan MOLKENB. (Umbelliferae.).

Groeit op Java.
Den aromatischen wortel geeft men als diaphoreticum. Hij komt in een samengestelde thee voor, die op pag. 17 van het Algemeene gedeelte is opgegeven.

Poespa (S.)
Zie: *Hoeroe batoe.*

Poetar (S. en M.)
Zie: *Boewah radja.*

Poetat (J.)
I. Zie: *Bangoeng.*
II. Zie: *Hoettoem darat II.*
III. Zie: *Poedja II.*

IV. Planchonia sundaica Bl. (Myrtaceae).
Poetat goenong (S.)

Een hooge boom van Java en Sumatra.
De bast en de bladeren worden als adstringens bij diarrhee gegeven.

Poetat goenoeng (S.)
Zie: *Poetat IV.*

Poetat waleh (S.)
Zie: *Akar mata ali.*

Poetĕran (M. en S.)
Zie: *Boewah radja.*

Poetih ĕndog (J. n.)
Zie onder: *Ajam.*

Poetih tĕlor (M.)
Zie onder: *Ajam.*

Poetjoek (S.)
Zie: *Bongol bas.*

Poetjoek (M. en S.)
Zie: *Hoemoet.*

Poetrawali (J.)
Zie: *Akar mata ali.*

Poetria (M.)
Zie: *Aijlaun maroea.*

Poetsja (Mak.)
Zie: *Poedja.*

Poewa poewa (S.)
Zie onder: *Tawon.*

Poh (Bl.)
Zie: *Ambe.*

Poho (M.)
Zie: *Anggit anggit.*

Poho doelang (S.)
Zie: *Bapa tjeda.*

Pohon (M.)
Boom (N.).

Arbor.

Pohon idoep (M.)
Zie: *Kajoe oerip.*

Pohon kĕrambang (M.)
Zie: *Anoer.*

Pohon kĕrambil (M.)
Zie: *Anoer.*

Pohon kina (M.)
Kinaboom (N.)

Cinchona sp. div (Zie elke Mat. med. en J. C. B. Moens: De kinakultuur in Azië. *Batavia*, Ernst en Co. 1882.).

Pohon palam (Men).
Zie: *Hoettoem darat II.*

Pohon weroe (J.)
Zie: *Ki hiang.*

Pok sjiouw (Ch.)
Zie: *Sandawa.*

Pola (Alf. Min.)
Zie: *Oega.*

Polat (Amb.)
Zie: *Aij polat II.*

Polat poetih (Amb.)
Zie: *Aij polat I.*

Polendo darat (Bl.)
Zie: *Aijlaun oerita.*

Polendo laoet (Bl.)
Zie: *Bapa tjeda.*

Polomit sjoe (Ch. Bo.)
Zie: *Nangka wolanda.*

Polong (M.)
Zie onder: *Bobolawa.*

Polot (Amb.); ook in de samenstelling.
Zie: *Aij polat II.*

Polto polto (Mand.)
Zie: *Abo abo.*

Pomporang (S.)
Zie: *Boenglie.*

Popoh (Alf. Min.)
Zie: *Anoer.*

Popija oetan (M.)
Zie: *Allaar.*

Porang (J. en S.)
Zie: *Bapa tjeda.*

Pradak poeding (R.)
Zie: *Aijlilin.*

Prawas (J.)
Zie: *Brawas.*

Pretto (J.)
Zie: *Apjoen.*

Pring (J.)
Zie: *Awi.*

Pringgat (R.)
Zie: *Angor oetan.*

Pringgi (R.)
Zie: *Laboe ambon.*

Priokra (R)
Zie: *Aij tiba.*

Proesi (J.)
Kopergroen; *Spaansch groen* (N.); *Tjan hwan* (Ch.); *Toendjoeng* (J.); *Toenjoeng* (J.); *Toersi* (M.); *Troesi* (M.).

S u l p h a s c u p r i (Zie elke Mat. med.)

De inlanders bezigen *Troesi* zeer veel in substantie en in solutie bij ulcera cruris; ook de Chineezen gebruiken dit middel alleen uitwendig.

Proeatjan (S.)
Zie: *Poerwo tjeng.*

Proetak (M.)
Zie: *Ima sireum.*

Pronowidjo (J.)
Zie: *Ki boeaja III.*

Rabassa (J.)
Zie: *Aijlaun kapepoeli.*

Rabeij (Cr.)
Zie: *Hatta gĕdeh.*

Radja (R.)
Zie: *Affo.*

Radna bakadja (J.)
Zie: *Adas adassan.*

Radna poetih (J.)
Zie: *Adas adassan.*

Radjoen (S.)
Zie: *Ki radjoen.*

Ragoeloh (J.)
Zie: *Gandapoera I.*

Raij raij (T.)
Zie: *Asso telina.*

Raijana (S.)
Latuw; *Salade* (N.); *Romo* (J.); *Tangkal raijana* (S.).

Lactuca indica L. (Compositae.).

Groeit overal op Java.
De fijngewreven bladeren worden als weekmakend middel op ulcera, abscessen en dergelijken gebruikt.

Raijana bĕurrĕum (S.)
Moeskruidige melkdistel (N.).

Sonchus oleraceus L. (Compositae.).

Deze plant komt op Java en Sumatra voor en wordt evenals *Raijana* gebruikt.

Raka (J.)
Zie: *Pakoe korang.*

Rakat (R.)
Zie: *Aijlaloen.*

Rak nasi (J. en M.)
Zie: *Krak nasi.*

Rambega (Men.)
Zie: *Badoeri.*

Rambia (M.)
Zie: *Boeloe* (J.)

Ramboet orang (M.)
Zie onder: *Manoesia.*

Ramboet poetri (M.)
Zie: *Akar penglasan.*

Ramboeta (T.)
Zie: *Daoen galinggum.*

Rameh (S.)
Zie: I. *Djĕpon.*
II. *Gambe.*

Rameh goenoeng (S.)
Zie: *Gambe.*

Rami (M.)
Zie: I. *Djĕpon.*
II. *Gambe.*

Rami goenoeng (M.)
Zie: *Gambe.*

Ramok daging (S.)
Zie: I. *Balam palapa.*
II. *Bernei talang.*

Ramok gèlang (M. en S.)
Zie: *Gèlang.*

Ramok gilling (S.)
Zie: I. *Djankorang.*
II. *Ki radjoen.*

III. Paratropia divaricata Miq. (Araliaceae).

Een heester van Java, waarvan het sap als antihelminthicum gebezigd wordt, evenals van de andere Paratropia soorten (zie ook de beide volgende).

Ramok giling heuntjé (S.)
Ramok goendi (S.); *Sanga boeana* (S.).

Paratropia parasitica Miq. (Araliaceae).

Een heester van Java, die als de vorige gebruikt wordt.

Ramok goendi (S.)
I. Zie: *Pangang tapok.*
II. Zie: *Ramok giling heuntjé.*

III. Paratropia brachybotrya Miq.
IV. Paratropia corona sylvae Miq.
V. Paratropia polybotrya Miq.
(Araliaceae).

Alle heesters van Java, die evenals *Ramok giling* gebruikt worden.

Ramokêkesh (J.)

Ficus japonica Bl. (Artocarpeae).

Komt op Java in tuinen voor.
De bladeren worden, fijn gestampt, uitwendig gebruikt tegen *sakit blah* (afschilfering en kloven der voetzolen).

Rampai (R.)
Zie: *Pandan.*

Rampanei (M.)
Zie onder: *Ki lampani* (n. l. Ardisia humilis)

Rampé (R.)
Zie: *Pandan.*

Randi (S.)
Zie: *Daoen baba.*

Rampelloe sapi (M. bij Waitz.)
Zie onder: *Djawi.*

Randjeh bakoeng (S.)
Zie: *Bakoeng ajar.*

Randoe (J.)
Zie: *Ahamaïjoe II.*

Randoe agong (J.)
Zie: *Dangdur.*

Randoe allas (J.)
Zie: I. *Baroenai.*
II. *Dangdur II.*

Randoe kapok (J.)
Zie: *Ahamaïjoe II.*

Randoe lĕuwĕung (S.)
Zie: *Dangdur II.*

Raneh (M., J. en S.)

Lycopodium L. spec. div. (Lycopodiaceae).

De geheele plant wordt fijn gewreven en op verwondingen

uitwendig gebruikt (zie de volgende samenstelling en *Koempaai*).

Raneh gampang (S.)

Lycopodium cernuum L. (Lycopodiaceae).

Groeit op Java; zie voor 't gebruik *Raneh*.

Rangetan (J.)
Zie: *Gondang kassé*.

Rango rango (M.)
Zie: *Hampĕroe badak*.

Ranteh (J.)
Zie: *Daoen baba*.

Ranti (J.)
Zie: *Daoen baba*.

Rapa djawa (Mak.)
Zie: *Djamblang*.

Rapo (Mak.)
Zie: *Boä*.

Rapoes (Bk.)
Zie: *Boewah ati ati*.

Rapo leko (Mak.)
Zie: *Bido masoffo*.

Rara (Mak.)
Zie: *Dadap*.

Rara ajam (M.)
Zie: *Api api*.

Rarak (S. en M.)
Zie: *Boewah langit.*

Rara weha (S.)
I. Zie: *Daoen gatel ajar.*

II. Mucuna hirsuta W. en A. (Papilionaceae).

Groeit op Java en wordt even als *Daoen gatel ajar* gebruikt.

Råsamala (M., S. en J.)
Roessimal (N. G.); *Siga doengdoeng* (Sum. W. K.); *Ki mala* (S.).

Liquidambar altingiana Bl. (Hamamelidaceae).

Een zeer hooge boom van Java en Nieuw Guinea; hij komt op Java vooral in de Preanger Regentschappen voor, en is gemakkelijk herkenbaar, omdat de recht opgaande stam eerst ter hoogte van 90—100 voet zich in takken verdeelt, die een bolvormige kroon vormen.

Uit de schors vloeit een hars, die aan de lucht blootgesteld hard wordt, Storax genaamd. Daarvan zijn twee soorten: de eene, die door eenvoudige insnijding in den bast wordt verkregen, is doorschijnend, welriekend en van een licht geelachtige kleur; de andere, verkregen door gaten in den stam te boren en vuur aan te leggen om den voet van den boom, is dik, donker, ondoorschijnend, met een zeer sterken geur naar terpentijn.

De Storax heet in 't Javaansch *Råsåmålå.*

Marquart vond er een vluchtige olie in, die op styrol gelijkt, en een stof gelijkende op styracine, maar daarmede niet identisch. Die olie (*Minjak rasamala*) wordt door doekoen's wel uitwendig gebruikt, bij rheumatische pijnen. Storax kan in plaats van Benzoë gebruikt worden, maar heeft als geneesmiddel weinig waarde (Men zie ook: *Siga doengdoeng*).

Rasé (M. en J.)

Civet; *Civetkat* (N.); *Kastoeri* (J.); *Tanggalong* (M.); *Timpaoes* (Mak.).

Viverra indica en Viverra zibetha (Viverra.)

De civetkat leeft overal in N. I.

De Zibethium of Zibethum, *Civet*; die in een zakje tusschen den aars en de teeldeelen voorkomt, wordt in dezelfde gevallen als Castoreum of als Muskus gebruikt (zie ook Deel I en elke Mat. med.).

Het is een bruine, soms witgele, vetachtige stof, die in reuk en smaak veel met muskus overeenkomt, en die in water niet, in alcohol en aether gedeeltelijk oplost. De polynesische namen zijn: *Rasé* (M. en J.); *Timpaoes* (Mak); *Lenga kastoeri*, *Lisoh kastoeri* (J. en Kawi.).

Men vindt er aetherische olie, vet, slijm, een harsachtige stof, ammonia en vele zouten in, benevens een kleurstof.

De dosis is 0,5 — 1 gr. p. d.

NB. Somtijds worden ook de ballen (testes) zelve genomen.

Ratna pakadnja (J.)

Zie: *Adas adassan.*

Ratjoen laki (Amb.)

Zie: *Boewah ati ati.*

Ratjoen lani (Amb.)

Zie: *Boewah ati ati.*

Rauparoro (T.)

Zie: *Aijlaun nuvel.*

Raweh (J.)

Zie: I. *Daoen gatel ajar.*
II. *Paritjoto.*

Raweh matjan (J.)
Zie: I. *Daoen gatel ajar.*
II. *Daoen gatel mati.*

Rĕboet (Cr.)
Zie: *Bakoeng I.*

Redjie bĕling (J.)
Zie: *Koemis koetjing.*

Rĕluksa aroij (S.)
Zie: *Aroij kakedjoan.*

Rĕmang (S.)
Zie: *Hermang.*

Rĕmoedjang (M. en J.)
Zie: *Koemis koetjing.*

Rĕmoedjong (M. en J.)
Zie: *Koemis koetjing.*

Rĕmoek djoen (M. en J.)
Zie: *Koemis koetjing.*

Rendandam (Alf. Min.)
Zie: *Aijlilin.*

Rendoe badak (S.)
Roendoe badak (S.).

Cyrtandra glabra JACQ (Cyrtandraceae.)

Groeit op Java en Sumatra.

De bladeren en de jonge toppen worden in- en uitwendig gebruikt tegen rheumatische gewrichtsontsteking.

Rendoe bĕurrĕum (S.)
Roendoe bĕurrĕum (S.).

Ruellia colorata Bl. (Acanthaceae).

Groeit op Java en in de Molukken.
De jonge bladeren worden uitwendig op gezwellen gebezigd, waartoe ook wel andere Ruellia soorten gebruikt worden; die planten komen meestal in aanmerking, als men met niets anders meer weet te helpen en aan betoovering denkt.

Rendoel ribatan (S. en Sum.)
Zie: *Kikores woengoe.*

Rendoel riwatan (S.)
Zie: *Kikores woengoe.*

Rĕrèk (M. en S.)
Zie: *Boewah langit.*

Rĕsopoh (Lamp.)
Zie: *Abo abo.*

Ri (Sum.)
Zie: *Alang alang.*

Riang riang (Mand.)
Zie: *Angor oetan.*

Ribeij (Cr.)
Zie: *Hatta gĕdeh.*

Riboe riboe (M.)
Zie: *Oetta niwel II.*

Riboea (Cr.)
Zie: *Bakoeng I.*

Rimauw (M.)
Zie: *Harimauw.*

Rimban (Br.)
Zie: *Aijessi.*

Ri larat (J.)
Zie: *Asam toesoer.*

Rinat (Amb.)
Zie: *Broetaka.*

Ringan ringan (M. en J.)
Zie: *Hahapaän III.*

Rinoe (S.)
Zie: *Kamoekoes.*

Rinoe manoek (S.)
Zie. I. *Ammelaun maäke.*
II. *Aroij kibara II.*

Rita (Amb.)
Zie: *Bassong.*

Rite (Amb.)
Zie: *Bassong.*

Roe (R.)
Zie: *Ay samara I.*

Roeh arak (M.)
Zie: *Alkohol.*

Roekem (M. en S.)
I. Zie: *Bangian lalaki.*

II. Flacourtia spec. div. (Zie de volgende woorden).

Roekem asam (M. en S.)
Zie: *Koepa landak II.*

Roekem kĕmbang (M.)
Zie: *Bangian lalaki.*

Roekem manis (M.)
Zie: *Apésoong.*

Roekoe (Mak.)
Zie: *Laupa.*

Roekoe tĕkèr (M.)
Roeroe tĕkèr (M. en Mak.); *Tèkèr* (M. en Cel.); *Tikeh* (J.).

Eleocharis tuberosa Schult. (Cyperaceae).

Deze grassoort groeit bijna overal in N. I.
Een aftreksel der bladeren geeft men bij angina catarrhalis, en een aftreksel der wortels bij koorts.

Roekoe roekoe (M.)
Zie: I. *Balakama.*
II. *Boessoe boessoe II.*

Roema sĕmoet (M.)
Zie: *Ima sireum II.*

Roempoet (M.)
Rompot (M.).

Onkruid in 't algemeen, evenals *Djoekoet*, ook *gras.*

Roempoet babi (M.)
Roempoet babi koeroes (M.).

Waarschijnlijk Eurycoma longifolia JACK. (Simarubaceae).

Groeit op Java.
Behoort tot de amara en wordt bij darmkatarrh en Indische spruw gegeven.

Roempoet babi koeroes (M.)
Zie: *Roempoet babi.*

Roempoet pakket (J.)
Zie: *Aroij koejapoe I.*

Roempoet poetri (M.)
Zie: *Akar penglasan.*

Roempoet sĕreh (M.)
Zie: *Giong meong.*

Roempoet tĕki (M.)
Zie: *Laupa.*

Roendoe badak (S.)
Zie: *Rendoe badak.*

Roendoe bĕurrĕum (S.)
Zie: *Rendoe bĕurrĕum.*

Roeremoe (T.)
Zie: *Atoen laoet.*

Roeroekoe (S.)
Zie: *Balakama.*

Roeroen (Amb.)
Zie: *Atoen laoet.*

Roeroe tekèr (M. en Mak.)
Zie: *Roekoe tĕkèr.*

Roeroh (N. G.)
Zie: *Anoer.*

Roesa (M.)
Zie: *Menjangan.*

Roessimal (N. G.)
Zie: *Rasamala.*

Roessoe lain (Cr.)
Zie: *Boewah oepas.*

Roetjaga (T.)
Zie: *Aijlaun ahussen toani.*

Roetjaga goffo (T.)
Zie: *Aijlaun ahussen toani.*

Roetoe mauu (Amb.)
Zie: *Djamboe ajar II.*

Roetoen tjapĕo (Amb.)
Zie: *Djamboe ajar II.*

Roetoe roetoe (Men.)
Zie: *Bilio maman.*

Roetoe roetoe kajoe (M.)
Zie: *Ki koempaai leumboel.*

Rogare (Mak.)
Zie: *Boewah goreh.*

Roko lĕgèn (M. en J.)
Zie: *Obat lĕgèn.*

Rombia (Mak.)
Zie: *Boeloe.*

Romiho (Bd.)
Zie: *Boeloe.*

Romo (J.)
Zie: *Raijana.*

Rompot (M.)

Onkruid; zie: *Djoekoet* en voor de samenstellingen ook *Roempoet.*

Rorako (T.)

Diphaca cochinchinensis Lour. (Papilionaceae).

Een boom uit de Molukken
Een aftreksel van de bladeren wordt ingegeven tegen beri beri en tegen framboesiae (bij Bontius: d'Amboynsche pocken).

Roro (Td.)
Zie: *Daoen sĕtjang.*

Rosmarijn (M.).
Rosmarijn (N.)

Rosmarinus officinalis L. (Labiatae).

Wordt hier en daar op Java aangekweekt (zie elke Mat. med.). De bladeren komen voor in de *Djamoe*, die na normale verlossingen gegeven wordt (zie: Alg. ged., pag. 17).

Rotan (M.)
Zie: *Hoeh.*

Rotan alea (M.)
Zie: *Oea ahoen taijn.*

Rotan djĕrènang (M.)
Zie: *Djĕrenne.*

Rotan korwaër (J.)
Zie: *Aij wara.*

Rotan oetan (M.)
Zie: *Aij wara.*

Rotan salak (M.)
Salak (M.).

Zalacca edulis Rwdt. (Palmae).

Een kleine palm van Java, Bali en de Molukken (zie Deel I). De vruchten werken, volgens Hasskarl, als aphrodisiacum. De top van den stam (*Hoemoet*) wordt tegen kiespijn gekauwd.

Ruha (Cr.)
Zie: *Aijaur.*

Saauw manila (M.)
Zie: *Boewah sawoe.*

Saba saba (T.)
Zie: *Aijlaun oerita.*

Sabe (Bl.)
Zie: *Aij poetih II.*

Sabih (Sum. W. K.)
Zie: *Djagong.*

Saboen (M. en J. k. n.)
Zeep (N.).

Sapo; in verschillende soorten, die door 't tweede woord worden uitgedrukt; als: *Saboen poetih*, witte zeep; *Saboen idjoe*, groene zeep; *Saboen tèr*, teerzeep, enz.

Voor oliën tot zeepbereiding bezigt men verschillende vette oliën, bijv. zeer dikwijls kokosolie (zie *Anoer*), of die uit Bassia longifolia (zie *Ayessi*.).

Sabrang (J.)

De naam, die door doekoen's gegeven wordt aan de bladeren van Capsicum annuum L. (zie: *Lombok*.).

Sab sab (M.)
Zie: *Bĕnang tjaboet.*

Sadab (R.)
Zie: *Ingoe.*

Sadingin (R.)
Zie: *Aijhuaa kĕtjil.*

Saga (M. en S. en J.)
Zie: *Aijlaloen.*

NB. De inlandsche goudsmeden bezigen de zaden van Adenanthera pavonina als gewichtjes. Die zaden heeten ook *Bidji saga*, evenals die van Abrus praecatorius; de Adenanthera zaden zijn ook rood en gelijken zeer veel op Abrus zaden, maar missen de zwarte vlek en zijn iets grooter. Men moet dit weten, omdat de Adenanthera zaden geheel onwerkzaam zijn.

Saga aroij (S.)
Zie: *Aijlaloen.*

Saga toentong (J.)
Zie: *Aijlaloen.*

Sagoe (M.) n°. 1.
Sago (N.); *Hoela* (T.).

Zie Deel I en elke Mat. med.; verder onder: ***Amboelan***; *Boeloe* (J.) en *Gendoeroe.*

Sagoe (M.) n°. 2.
Zie: I. *Amboelan.*
II. *Boeloe* (J.).

NB. Alle Metroxylon soorten heeten *Sagoe.*

Sagoe molat (Amb.)
Zie: *Boeloe* (J.).

Sagoe papeda (M.)
Zie: *Boeloe* (J.)

Sagoe parampoean (M.)
Zie: *Boeloe* (J.)

Sagoe toeni (M.)
Zie: *Amboelan.*

Sagoeweer (Amb.)
Sagueer (Mol.).

Zie onder: *Akel*; *Anoer*; *Gendoeroe* en *Kaboeng* en Deel I.

Sagueer (Mol.)
Zie: *Sagoeweer.*

Saha saha (T.)
Zie: *Aijlaun oerita.*

Sahan (J.)
Zie: *Bĕdas.*

Sahit metten (Amb.)
Zie: *Akar koebang.*

Sahoe (J.)
Zie: *Boewah goreh.*

Sahoe manila (M. en J.)
Zie: *Boewah sawoe.*

Saihe maroeani (Cr.)
Zie: *Assaihe toeni.*

Sai se sjoe (Ch. Bo.)
Zie: *Ambe.*

Saja kĕnanga (T.)
Zie: *Boenga kananga.*

Saja kotele (T.)
Zie: *Boenga biroe.*

Saja mamj (T.)
Zie: *Aïj makka loelan.*

Saja manoeri (T.)
Zie: *Băloer.*

Saja marra (T.)
Zie: *Daoen koepang.*

Saja tjina (T.)
Zie: *Boenga mĕrak.*

Sajang boeroeng (S.)
Zie: *Akar tréba.*

Sajor (M.)
Groente (N.), als toespijs; *Sajor sajoran* (M.).

Sajor babi (M.)
Zie: *Aijlaun ăhussen I.*

Sajor gebe (Mol.)
Zie: *Kapa* (O. Cel.).

Sajor kalapa (M.)
Zie: *Djoedjaroe.*

Sajor karang (M.)
Zie: *Agar agar koening.*

Sajor lilin (Men.)
Zie: *Ido mahoe.*

Sajor lomba (M.)
Zie: *Aijlaun tahur.*

Sajor manis (M.)
Zie: *Oetta niwel II.*

Sajor moeka manis (M.)
Zie: *Djongeh bĕurrĕum.*

Sajor morsega (M.)
Zie: *Allaar.*

Sajor noeno (Amb.)
Zie: *Boenga djangan.*

Sajor pakoe (M.)
Zie: *Baso.*

Sajor panoe (M.)
Zie: *Daoen panoe.*

Sajor pépé daoen bĕsar (M.)
Zie: *Oetta mata I.*

Sajor pépé daoen kĕtjil (M.)
Zie: *Oetta mata II.*

Sajor poetih (M.)
Zie: *Aij poetih II.*

Sajor popia (M.)
Zie: *Allaar.*

Sajor radja (M.)
Zie: *Ḍjoedjaroe.*

Sajor songa (M.)
Zie: *Amulen II.*

Sajor tĕlor ikan (M.)
Zie: *Ido mahoe.*

Sajor troeboek (M.)
Zie: *Ido mahoe.*

Sakandal (M.)
Zie: *Aij pakka.*

Sakelaṇ (Cr.)
Zie: *Aij poetih I.*

Saketa (Alf. Min.)
Zie: *Balletjaai pagar.*

Sakka (Amb.)
Zie: *Bisoroh.*

Sak njong pha (Ch. Bo.)
Zie: *Akar tjamakka II.*

Sak sak (Bl.)
Zie: *Amulen.*

Sak ti (R.)
Zie: *Djoekoet sĕketi.*

Sak ti hoe (Ch.)
Zie: *Băloer.*

Sala (Amb.)
Zie: *Daoen gatel mati.*

Sala lakoe (M.)
Zie: *Hariang II.*

Salada (M. en J.)
Zie: *Mak se.*

Salak (M.)
Zie: *Rotan salak.*

Salakal (Amb.)
Zie: *Eijk.*

Salakkar (Amb.)
Zie: *Eijk.*

Salam garo (T.)
Zie: *Asam toesoer.*

Salapi (J.)
Zie: *Eng sjong II.*

Salassie (M. en S.)
Zie: *Eng sjong II.*

Salassie kĕtjil (M.)
Sĕlassie kĕtjil (M.); *Soelassie kĕtjil* (M.).

Geniosporum prostratum BENTH. (Labiatae).

Groeit op Java.
Deze plant wordt gebruikt evenals de Ocimum soorten; zie *Balakama* en *Eng sjong II.*

Salassie nihik (Bl.)
Zie: *Balakama.*

Salassie oetan (M.)
Zie: *Balakama.*

Salattan (Bd.)
Zie: *Aij polat II.*

Salawat (J.)
Zie: *Balakama.*

Saleh (Mol.)
Zie: *Djali.*

Salep (Arabisch).

Radix salep.

De door Arabieren aangevoerde soort is zeer goed, maar gewoonlijk te duur.

Salie (M.)

Salvia officinalis L. (Labiatae).

Wordt hier en daar in kleine hoeveelheden aangeplant (Zie elke Mat. med.).

Salioe (Ch. Bo.)
Zie: *Dalimah.*

Salisoe (Amb.)
Zie: *Daoen lida lida.*

Saloea (Amb.)
Zie: *Daoen boeaja I.*

Salor (S.)
Zie: *Apésoong.*

Samang (Bk.)
Zie: *Akar koebang.*

Samangi goenoeng (J.)
Sĕmanggi goenoeng (J.)

Desmodium microphyllum D. C. (Papilionaceae).

Een heester van Java.
De fijn gekneusde bladeren worden uitwendig gebezigd op vergiftigde wonden door slangenbeten.

Samangka (M. en J.)
Zie: *Batteka.*

Sambal (J.)
Zie: *Kadjou djawa.*

Sambang (M.)
Zie: *Akar sambang.*

Sambangan (M.)
Zie: *Akar sambang.*

Sambaroeka (J.)
Zie: *Amulen.*

Sambel (J.)
Zie: *Kadjou djawa.*

Sambi (Bl.)
Zie: *Aijkaijn.*

Sambodja (J. en S.)
Zie: *Boenga goelong tjoetjoe.*

Samboeta (J.)
Zie: *Aijlassalinoe.*

Samboeta (Mak.)
Zie: *Agila 1.*

Samboeta mata (Amb.)
Zie: *Agila 1.*

Sambong toelang (Bl.)
Zie: *Arian.*

Sameh (M.)
Zie: *Ekana.*

Samirin (Cr.)
Zie: *Anijs kastella.*

Sampala (Sum. W. K.)
Zie: *Adappo.*

Sampang (J.)
Zie: *Daoen setjang.*

Samparantoe (Sum.)
Sintor (Sum.).

Sindora sumatrana Miq. (Papilionaceae).

Een hooge boom van Sumatra.
Uit dezen boom wordt de Sindor olie bereid, die uitwendig gebruikt wordt, vooral tegen rheumatische pijnen.

Samparantoe (J.)
Zie: *Kendoeng koebak.*

Sampi (M.)
Zie: *Djawi.*

Sampi (S.)

Lasia heterophylla Schott. (Aroideae).

Komt op Java voor.
Een aftreksel van den wortel geeft men aan kraamvrouwen. Een afkooksel van den wortel en het kruid bij kolieken.
De fijn gewreven bladeren bezigt men uitwendig tegen buikpijn; met water aangemengd als omslag ook bij andere pijnen.

Sana (Ti.)
Zie: *Aga aga.*

Sandawa (M. en J.)
Salpeter (N.); *Gisiauw* (Ch.); *Pok sjiouw* (Ch.); *Sendawa* (M. en J.).

Nitrum; Nitras potassae.

Is op de pasars te koop (zie elke Mat. Med.) en wordt o. a. te Djokjokarta uit guano bereid.

Sandori (M.)
Zie: *Aijoelan.*

Sanga boecana (S.)
Zie: I. *Djankorang.*
II. *Pangang tapok.*
III. *Ramok giling III.*

Sanga hap (Ch. Bo.)
Zie: *Aij nahoe.*

Sanga langit (S. en J.)
Zie: *Akar penglasan.*

Sanggar (J.)
Zie: *Kalapa tjoen* [*bĕnèr*].

Sangi (Cel.)
Zie: *Aij makianinoe.*

Sångkå (J.)
Zie: *Kahit oetan.*

Sangklapa (R.)
Zie: *Katja piering II.*

Sanko hidong (M.)
Zie: *Asso telina.*

Santan (M.)
Zie onder: *Anoer.*

Santan (Sum. W. K.)
Zie: *Bako.*

Santen (M.)
Zie onder: *Anoer.*

Santen (M. en S.)
Sokka (S.); ook in samenstellingen.

Verschillende Pavettasoorten, als: P. amboinica (*Aij makka loelan*); P. coccinea *Kĕmbang santen meirah*).

Santen bĕurrĕum (S.)
Zie: *Kĕmbang santen meirah.*

Santen koening (M.)
Zie: *Aij makka loelan.*

Santen konneng (S.)
Zie: *Aij makka loelan.*

Santen meirah (M.)
Zie: *Kĕmbang santen meirah.*

San tjau sjoe (Ch. Bo.)
Zie: *Lombok.*

Santoel (M.)
Zie: *Aij oelan.*

Santoor (Mak. en T.)
Zie: *Aij oelan.*

Saoe manila (M.)
Zie: *Boewah sawoe.*

Sa oentjoen (S.)
Zie: *Daoen loeloean karbo.*

Sapa (Mak.)
Zie: *Daoen sĕtjang.*

Sapan (Mal.)
Zie: *Daoen sĕtjang.*

Saparantoe (J.)
Zie: *Kendoeng koebak.*

Sapeh oebar (Sum. W. K.)
Zie: *Ekana.*

Sapeh oedang (Sum. W. K.)
Zie: *Ekana.*

Sapi (M. en J. n.)
Zie: *Djawi.*

Sapoe lidi (M.)
Bezem (N.). Zie onder: *Ajar Dsjum dsjum* en onder *Akel.*

Sapran (M.)
Saffraan (N.).

Crocus sativus L. (Irideae).

De saffraan wordt door Arabieren ingevoerd, maar is van slechte kwaliteit en zeer duur. Voor het geneeskundig gebruik, zie elke Mat. med.

Sarabrassa (Mak.)
Zie: *Boewah nona.*

Saraij (S.)
Zie: *Ki hoera.*

Sarang boeroeng (M.)
Eetbare vogelnestjes (N.); *Jen o* (Ch.).

Deze nesten zijn afkomstig van verschillende gierzwaluwen (Cypselus, Hirundines). De beste zijn die van Collocalia linchi. Andere soorten, die zulke nesten maken zijn;

Cypselus esculentus of **Collocalia esculenta**, waarvan de nesten evenwel veel takjes en bladeren bevatten; **Colocalia fuciphaga** (*Koesapi*, (J.)), waarvan de nesten niet zelden met bloed en veertjes verontreinigd zijn, afkomstig uit verwondingen van de sterk opgezwollen speekselklieren der vogels; en **Collocalia nidifica**. De meeste grotten met vogelnestjes zijn in exploitatie door het gouvernement; een der rijkste is de grot van Karang kallong.

De goede vogelnestjes hebben de gedaante van een vierde of zesde gedeelte van een hollen bol, bestaan uit witte of witgeel gekleurde, door elkaar gewerkte, vrij harde en dikke vezelen, die in kokend water opzwellen en bijna geen smaak hebben. Hoe minder veërtjes, takjes enz. erin voorkomen, des te beter. Zij worden als verzachtend en versterkend middel bij vele ziektevormen toegediend, meestal in bouillon of soep gekookt, soms ook in de thee. Zij hebben evenwel weinig waarde.

Sarang boeroeng (M.)
Zie: *Akar treba.*

Sarawang (M.)
Zie: *Balakama.*

Sare bandon (M.)
Zie: *Kĕmbang pĕnganten.*

Sarei (Sum. W. K.)
Zie: *Giong meong.*

Sarem (J. K.)
Zie: *Garam.*

Sariawan (S.)
Zie: *Ki sariawan.*

Sari bollong (J.)
De vruchten van **Melaleuca leucodendron** (zie *Aij poetih I*).

Sari gading (M. en J.)
Zie: *Kĕmbang penganten.*

Sarila halat (Amb.)
Zie: *Bilio maman.*

Sario sit (J.)
Zie: *Djĕpoen.*

Sarisoe (Amb.)
Zie: *Daoen lida lida.*

Saro deja (R.)
Zie: *Patma.*

Saroeni (M.)
Sĕroenie (M.); ook in de samenstellingen.

I. Zie: *Djoekoet saroeni.*

II. Pyrethrum D. C. spec. div.
Zie: o. a. *Kĕmbang saroeni* (Pyrethrum indicum).

III. Wollastonia D. C. spec. div. (Compositae).
Zie onder de volgende namen o. a. *Saroeni goenoeng.*

Ook van deze planten worden de bloemen in plaats van kamillenbloemen gebruikt, vooral in aftreksel, als zweetdrijvend middel; ook bij conjunctivitis en andere oogontstekingen uitwendig.

Saroeni ajar (M.)
Zie: *Amulen II.*

Saroeni goenoeng (M.)
Wollastonia D. C. spec. div. (zie *Saroeni III.*).

Saroeni laoet (M.)
Zie: *Birindjene.*

Saroeni wolanda (M.)
Zie: *Kĕmbang saroeni.*

Saroeni tjina (M.)
Zie: *Amulen II.*

Saroi (S.)
Zie: *Ki hoera.*

Sarraij (S.)
Zie: *Ki hoera.*

Sasawi (M.)
Mosterdplant (N.); *Kijem tshai* (Ch.); *Sasawi poetih* (M.); *Sĕsawi* (M.); *Sĕsawi poetih* (M.).

Sinapis alba L. (Cruciferae).

De witte mosterd wordt in tuinen aangeplant.
Voor het geneeskundig gebruik, zie elke Mat. med.

Sasawi poetih (M.)
Zie: *Sasawi.*

Sassa bĕner (S.)
Zie: *Bernei talang.*

Sassoeroe oetan (Bl.)
Zie: *Bientaroh.*

Satoei (M.)
Zie: *Aijoelan.*

Satore (Cr.)
Zie: *Aroïj garoet peutjang.*

Saucheun (S.)
Zie: *Daoen loeloean karbo.*

Saucheun lĕulĕus (S.)
Zie: *Bawang kapal.*

Sawaroi (S.)
Zie: *Gendoeroe.*

Sawang (J. k. n.)
Zie: *Angoes.*

Sawo manila (M.)
Zie: *Boewah sawoe.*

Sawoe manila (M.)
Zie: *Boewah sawoe.*

Seappa (Mak.)
Zie: *Aroïj gadong.*

Sĕdah (J.)
Zie: *Amme.*

Sĕdoedoe ajer (Pal.)
Zie: *Aroïj harendong.*

Sehit (Amb.)
Zie: *Boewah goreh.*

Sehit ela (Amb.)
Zie: *Boewah goreh.*

Sehit kĕtjil (Amb.)
Zie: *Aroïj mata hiang.*

Sehit rara (Amb.)
Zie: *Aroïj mata hiang.*

Sehij (Amb.)
Zie: *Aléa.*

Sehij lala (Amb.)
Zie: *Aléa padi.*

Sehij rara (Amb.)
Zie: *Aléa padi.*

Seho (Men. en T.)
Zie: *Akel.*

Sehreh (M. en S.)
Zie: *Giong meong.*

Sĕkandel (M.)
Zie: *Aijpakka.*

Sekoel (Amb.)
Zie: *Aijoelan.*

Sélå (J. k.)
Zie onder: I. *Djerenne.*
II. *Kajoe kĕmenjan.*

Sĕlangkar (S.)
Zie: *Aijukka.*

Selantom (Mand.)
Zie: *Aijlilin.*

Sĕlapi (J.)
Zie: *Eng sjong II.*

Sĕlassie (M. en S.)
Zie: *Salassie*: ook in de samenstellingen.

Sĕlemprang (J.)
Zie: *Tawon.*

Sĕlendap (R.)
Zie: *Bakoeng I.*

Sĕloăn badak (Lamp.)
Zie: *Ki kores.*

Sĕmanggi goenoeng (J.)
Zie: *Samangi goenoeng.*

Sĕmangka (M.)
Zie: *Batteka.*

Semboekan (J.)
Zie: I. *Daoen kĕntoet II.*
II. *Daoen sipat III.*

Sĕmboeng (M. en S.)
Zie: *Aijlaun tahina II.*

Semboeng awehweh (S.)
Zie: *Aijlaun tahina II.*

Semboeng kĕbo (J.)
Zie: *Aijlaun tahina II.*

Semboeng koewalot (S. en J.)
Zie: *Ampadoe broeang.*

Semboeng koewanglot (S. en J.)
Zie: *Ampadoe broeang.*

Semboeng lalaki (S)

Kĕmanden karbo (J.); *Semboeng leutièk* (S.); *Tjapoe toehoer* (S).

Conyza macrophylla Bl. (Compositae).

Een heester van Java, vooral in de bergstreken langs beekjes.

De bladeren zijn omgekeerd eirond, langwerpig, spits, aan den voet wigvormig; langs den bladsteel afloopend; een voet lang, somtijds iets langer; 5 duim breed.

De bladeren werken zweetdrijvend en worden als zoodanig gebruikt, vooral bij koorts. Zij kunnen de kamillenbloemen vervangen.

Den wortel laat men in water weeken en van dat water 's morgens een kopje drinken bij chronische diarrhee. Ook wrijft men dien wel fijn en mengt dan *Adas* en *Poelassarie* erbij, welk poeder bij dezelfde ziekteverschijnselen wordt toegediend en aan kraamvrouwen gegeven wordt, ter bedaring van de naweēn.

De bladeren worden uitwendig gebruikt bij versch ontstane wonden; de fijn gewreven bladeren worden namelijk in den omtrek van die wonden ingewreven, om ontsteking te voorkomen, maar niet op de wonden gelegd. Zij zijn, zoo gebruikt, een gewoon middel na de besnijdenis.

NB. Deze plant is hier besproken en niet onder *Kĕmanden karbo*, omdat zij in de bergstreken, tot zelfs 6000 voet hoogte, het meest voorkomt en slechts zelden in de lagere, bijv. te Poeroet bij Passoeroean. Zij is daar waarschijnlijk toevallig gekomen door het overbrengen van het zaad in de beekjes, en draagt alleen daar den naam *Kĕmanden karbo*.

Semboeng leutiek (S.)

Conyza L. spec. div.

Zie: I. *Aijlaun tahina II.*
II. *Apa apa.*
III. *Baloe.*
IV. *Sĕmboeng lalaki.*

Semboeng oetan (M.)
Zie: I. *Aijlaun tahina II.*
II. *Apa apa.*

Sĕmoet (M.)
Mier . (N.).

Formica (Hymenoptera aculeata).

Sommige zwarte mieren worden in oogzalven gebruikt (zie onder: *Dangdur gĕdeh*).

Sĕmpoer (M. en J.)
Soempoer (M.)
I. Zie: *Aijlassalinoe.*

II. Dillenia aurea SM. (Dilleniaceae).

Een hooge boom van Java.
De vruchten worden uitwendig gebezigd tot wassching, reiniging van het hoofdhaar, tot het dooden van luizen, enz. Ook wordt de asch van het zeer harde hout gebruikt als hoofdwassching om den haargroei te bevorderen (zie onder: *Aboe*).

Sempoer ajar (M.)
Zie: *Aijlassalinoe.*

Sempoer tjai (S.)
I. Zie: *Aijlassalinoe.*

II. Dillenia pentagyna ROXB. (Dilleniaceae).

Komt op Java voor en wordt evenals *Sĕmpoer II* gebruikt.

Se mĕong (Ch. Bo.)
Zie: *Alang alang.*

Sendang (S.)
Zie: *Aijlaun kapepoeli.*

Sendawa (M. en J.)
Zie: *Sandawa.*

Sené (J. k.)
Zie: *Ajar kentjing.*

Sengang bĕurrĕum (S.)
Zie: *Bajem meirah.*

Sengang tjoetjoek (S.)
Zie: *Bajem badoeri.*

Sengani (J.)
Zie: *Aij nahoe.*

Sentarong (Sum. W. K.)
Zie: *Anggroeng I.*

Senteh (S.)
Zie: *Bira negri.*

Senteh bodas (S.)
Zie: *Bira negri* (var. pallida).

Senteh heedjoh (S.)
Zie: *Bira negri* (var. viridis).

Senteh hitam (S.)
Zie: *Bira negri* (var. rubra).

Senteh woelong (S.)
Zie: *Baleloetan.*

Senteng (S.)

Homalonema cordata SCHOTT. (Aroideae).

Komt op Java en in de Molukken voor.
De wortel van deze plant heeft bedwelmende eigenschappen, evenals die van de meeste Aroideae. Men gebruikt dien vooral uitwendig als pijnstillend middel op vergiftigde wonden.

Sentoel (M.)
Zie: *Aijoelan.*

Sĕpang (M.)
Zie: *Daoen sĕtjang.*

Sĕreh (M. en S.)
Zie: *Giong mëong.*

Sĕreti bĕsar (M. en S.)
Zie: *Bintangor oetan.*

Sĕrewoeng (Men.)
Zie: *Api api* (Min.).

Sergadieng (M.)
Zie: *Kĕmbang pĕnganten.*

Sĕriawan (S. en M)
Zie: *Ki sariawan.*

Sĕriwan (M.)

Plumbago zeylanica L. (Plumbagineae).

Een heester van Java, Timor en de Molukken.
De wortel bezit een scherpe, kristallijne stof, plumbagine.

De inlanders gebruiken den wortel als bijtmiddel om wratten weg te maken.

De wortelbast schijnt antipyretisch te werken; hij kan in tinctuur worden voorgeschreven en geeft dan vooral aanleiding tot zweeten. Dr. Oswald beweert die tinctuur met goed gevolg tegen intermittens te hebben toegediend (Pharm. of India, pag. 170). Zie ook *Aijòkkol kĕtjil.*

Sĕroe (J.)
Zie: *Andong watoe.*

Sĕroenen (J.)
Zie: *Daoen loeda.*

Sĕroeni (M.)
Zie: *Saroeni*; ook in de samenstellingen.

Sĕroe leuweung (S.)
Zie: *Lada andjing.*

Sĕroeroe (Bat.)
Zie: *Aroij gĕurrĕung I.*

Sĕroet tjina (M.)
Zie: *Kossine.*

Sĕroja (Bk.)
Zie: *Balam tambaga.*

Sĕrok radja mantri (S.)
Zie: *Aij tiba.*

Sesang aroes (Lamp.)
Zie: *Djoerei II.*

Sĕsawi (M.)
Zie: *Sasawi*; ook in de samenstelling.

Se sin (Ch.)
Zie: *Si sin.*

Sĕsoeri tjina (M.)
Zie: *Djoekoet sĕketi.*

Sĕtjang (S. en J.)
Zie: *Daoen sĕtjang.*

Sĕtoel (Amb.)
Zie: *Aij oelan.*

Sĕurĕuh (S.)
Zie: *Amme.*

NB. Voor woorden samengesteld met *Sĕurĕuh*, zie men die, welke met *Sirih* zijn tezamen gevoegd.

Seurisati (S.)
Zie: *Bintangor oetan.*

Shuij soo (Ch.)
Zie onder: *Minjak poho.*

Siawaho (Amb.)
Zie: *Gamongan.*

Siawaro (Amb.)
Zie: *Gamongan.*

Sibaroengoet (Sum. W. K.)
Zie: *Aroïj astrawoeloe.*

Sidagori (S. en J.)
Zie: *Badoeri.*

Sidagori lalaki (S.)
Zie: *Daoen sasapo.*

Sidagori parampoean (M.)
Té oetan (M.)

Sida retusa L. (Malvaceae).

Komt op Java en in de Molukken voor.
De slijmige wortels werken emollieerend; zij worden met gember tot eene pap gekauwd en dan op gezwellen en wonden, vooral door kogels veroorzaakt, gebracht. Den gekneusden wortel houdt men in den mond tegen tandpijn.

Sidoekoen anak (Sum. W. K.)
Zie: *Daoen tinta* (Bd.)

Siĕ (Amb.)
Zie: *Alaun mahaij.*

Sientok (M.)
Sintok (M. en J.).

I. Zie: *Eijk.*

II. Cinnamomum sintok Bl. (Laurineae).
Sintok bĕner (S.).

Een hooge boom van Java, Borneo, Sumatra en Bali.

III. Cinnamomum pseudosintok Miq. (Laurineae).

Een hooge boom van Java.

De bast van deze boomen komt overeen met die van *Eijk* (Cinnamomum culilawan Nees) en wordt in dezelfde gevallen gebruikt; bovendien wordt hij inwendig gegeven als antihelminthicum en uitwendig geappliceerd op gangraeneuze zweren.

Siga doeng doeng (Sum. W. K.)

I. Zie: *Rasamala*.

II. Liquidambar tricuspis Miq. (Hamamelidaceae).

Een boom van Sumatra, waarvan op dezelfde wijze wordt gebruik gemaakt als bij *Rasamala* is opgegeven.

Siger (Br.)

Zie: *Bongol bas*.

Siggaweh (J.)

Zie: *Aij nahoe*.

Sikaloer (M.)

Zie: *Ampadoe broeang*.

Sikandjar (Sum. W. K.)

Zie: *Djankorang*.

Sikappa (Bl.)

Zie: *Aroij gadong*.

Si kha tsoa (Ch.)

Zie: *Biawak*.

Sikatang (S.)

Zie onder: *Ki lampani* (Ardisia lurida).

Si kwa tsi (Ch.)
Zie: *Balteka.*

Silar (Cel.)
Zie: *Bongol bas.*

Silong doewa (Mand.)
Zie: *Baleloetan.*

Simar bantaijan (Sum W. K.)

Dryobalanops camphora Colebr. (Dipterocarpeae).

Een hooge boom van Sumatra en Borneo.
Uit de spleten, die in den bast der oude stammen van dezen boom ontstaan, komt kamfer te voorschijn, die als Sumatrasche kamfer [*Kapoer baros* (M.)] bekend is (Zie ook *Kapoer baroe*).

Simaung (Sum. W. K.)
Zie: *Anij.*

Simbar (J. en M.)
Zie: *Akar koessoe.*

Simbar lajangan (M.)
Zie: *Akar koessoe.*

Sinaka (R.)
Zie: *Aijokkol kĕtjil.*

Sindo kapoer (Mad.)
Zie: *Abo abo.*

Sindor (Sum.)
Zie: *Samparantoe.*

Sinendong (Sum. W. K.)
Zie: *Manggis*.

Singa dapoer (J.)
Singa dĕpah (S.); *Singa padoe* (S.).

I. Bragantia tomentosa Bl. (Aristolochiaceae).

Groeit op Java.

II. Bragantia wallichii R. Br. (Aristolochiaceae).

Groeit op Java.

De zeer bittere bladeren en het sap uit den stengel van deze struikjes worden inwendig toegediend als emmenagogon. In- en uitwendig geeft men die bij verschillende aandoeningen van de keel- en borstorganen.

Het sap uit de bladeren wordt als een sterk antidotum beschouwd tegen beten door vergiftige slangen, vooral Cobra. Fra Bartolomeo zegt in zijne reisbeschrijving, pag. 416, dat in Malabar een spreekwoord bestaat: »Zoodra *Alpam* in het lichaam komt, is het vergif eruit". *Alpam* is de naam die deze heesters op de kust van Malabar dragen.

De bladeren en de stengel worden als zeep gebruikt.

Eene nadere studie over deze planten is zeer gewenscht.

Singa dĕpah (S.)
Zie: *Singa dapoer*.

Singa padoe (S.)
Zie: *Singa dapoer*.

Singani (J.)
Zie: *Aij nahoe*.

Singkawang (Sum. W. K.)
Engkabang (Bo.); *Engkawang* (Bo.); *Tángkawang* (M.); *Tengkawang* (Bo.); *Tingkawang* (M.); *Tjengal* (Lamp.)

I. Hopea Miq. spec. div. (Dipterocarpeae).

II. Shorea (?) Miq. spec. div. (Dipterocarpeae).

Deze boomen, die op Sumatra en Borneo voorkomen, leveren een witgeel, vrij vast plantenvet, dat in 't Maleisch de namen *Minjak kawang*, *singkawang*, *soentei*, *tangkawang*, *tawang*, of *tingkawang* draagt. Het vet is neutraal en wordt niet ransig. A. J. Oudemans Jr. vond erin 21 pct. trioleïne en 79 pct. tristearine. E. Ruge meent, dat het overeenkomt met cacaoboter; hij vond als hoofdbestanddeel stearine, verder oleïne, palmitine, benevens vrij olie-, palmitine- en stearinezuur, sporen van chlorophyl en aetherische olie.

De *Minjak kawang* wordt vooral uitwendig gebruikt, als inwrijving bij verschillende aandoeningen van het mondslijmvlies en van de lippen; vooral tegen de mondaandoening bij Indische spruw is het zeer gezocht en wel aanbevelenswaard (Zie ook Deel I).

Singoegoe (S.)
Zie: *Poeding rimbo II.*

Sinkoer batoe (Sum. W. K.)
Zie: *Djali.*

Sinom (J.)
De naam, die door doekoens gegeven wordt aan de bladeren van Tamarindus indica L. (zie *Asam djawa*).

Sintok (M. en J.)
Zie: *Sientok.*

Sintok baroek (M.)
Zie: *Poeding rimbo II.*

Sintok bĕnèr (S.)
Zie: *Sientok II.*

Sintok lantjang (M. en S.)
Zie: *Kajoe loeha.*

Sipades (Sum. W. K.)
Zie: *Aléa.*

Si pan mao (Ch.)
Zie: *Andol andol.*

Sireum poewa (S.)
Zie onder: *Tawon.*

Sirih (M.)
Zie: *Amme.*

Sirih aloes tabal (S.)
Zie: *Aroij bakattak.*

Sirih andjing (M.)
Zie: I. *Ammelaun oene.*
II. *Lada andjing.*

Siri badjak (M.)
Zie: *Karpoo.*

Sirih bĕurrĕum (S.)
Zie: *Bido masoffo.*

Sirih bodas (S.)
Zie: *Amme.*

Sirih boewah (M.)
Zie: *Bido masoffo.*

Sirih bopar (M.)
Zie: *Awar awar I.*

Sirih dingin (M.)
Zie: *Ammelaun abber mamare.*

Sirih djawa (M.)
Zie: *Aroïj bakattak.*

Sirih gadieng (M.)
Zie: *Kĕmbang pĕnganten.*

Sirih goegoe (M.)
Zie: *Poeding rimbo II.*

Sirih itam (M.)
Zie: *Amme.*

Sirih karoewang (S.)
Zie: *Ammelaun nitoe.*

Sirih koening (M.)
Zie: *Amme.*

Sirih meirah (M.)
Zie: *Bido masoffo.*

Siri monjet (M.)
Zie: *Lada andjing.*

Sirih oetan (M.)
Zie: I. *Ammelaun maäke.*
II. *Lada andjing.*

Siri oetan bĕbauw (M.)
Zie: *Ammelaun maäke.*

Sirih oetan dingin (M.)
Zie: *Ammelaun abbar mamare.*

Sirih seitam (M.)
Zie: *Ammelaun nitoe.*

Sirih sétan (M.)
Zie: *Ammelaun nitoe.*

Sirih swangi (M)
Zie: *Ammelaun nitoe.*

Sirih talang (M.)
Zie: *Amelaun nitoe.*

Sirih tana (M.)
Zie: *Ammelaun oene.*

Sirikaja (M.)
Zie: I. *Atis.*
II. *Boewah nona.*

Sirikainona (T.)
Zie: *Boewah nona.*

Sisangkil (Mand.)
Zie: *Daoen fransman II.*

Sisik betokh (M.)
I. Zie: *Boeli boeli.*

II. Desmodium triflorum, D. C. var. minor. (Papilionaceae).
Djoekoet moeles (S.).

De geheele plant, zonder de wortels, wordt zeer dikwijls in aftreksel gebezigd bij atonische diarrhee.

De bladeren gebruikt men uitwendig, evenals van al de andere Desmodium soorten (zie o. a. *Katjang goenoeng*).

Si sin (Ch.);
Sesin (Ch.)

Asarum chinense BAUER. (zie Gen. Tijdschr. v. N. I. Deel IX. pag. 175).

De plant bevat asarine, asarumkamfer, eene vette scherpe olie, gom, zetmeel, ulnine, acidum citricum en eenige zouten. Zij heeft een scherpen, aromatischen, bijtenden smaak en laat op de tong een gevoel van verdooving na.

Zij wordt als pijnstillend tandmiddel door de Chineezen gebruikt in verbinding met andere middelen (zie onder: *Li ko sang*), en ook met Piper longum, Radix angelicae en Baccae fagarae (zie Gen. Tijdschr. v. N. I. Deel VI. pag. 269 en ter bovenaangehaalder plaatse).

Si szi (Ch.)
Zie: *Badak.*

Sitawar (Sum. W. K.)
Zie: *Boentieries konneng.*

Siti bapal (Amb.)
Zie: *Awar awar I.*

Siti bopo (Amb.)
Zie: *Awar awar I.*

Siwalen (J.)
Zie: *Kaboeng.*

Siwarah (J.)
Zie: *Aroij sirabeh II.*

Siwe (Amb.)
Zie: *Aléa.*

Siwe lale (Amb.)
Zie: *Aléa padi.*

Sjak son (Ch. Bo.)
Zie: *Bakòeng I.*

Sjamda ingat (Sum. W. K.)
Zie: *Doek doek II.*

Sjoe sjie kwa (Ch. Bo.)
Zie: *Batteka.*

Sjoe tjie kap pha (Ch. Bo.)
Zie: *Alhalla ambon.*

Sjong meong (Ch. Bo.)
Zie: *Giong meong.*

Sjuggi fida (T.)
Zie: *Aijhuaa.*

Slada ajar (M.)
Waterkers (N.); *Slada tjai* (S.).

Nasturtium officinale R. Br. (Cruciferae).

Wordt op Java gekweekt.
Men gebruikt het fijn gekneusde kruid vooral uitwendig bij koortshitte, ter verkoeling. Soms wordt het uitgeperste sap tegen scheurbuik als mondspoeling gebruikt en dan ook wel gedronken.

Slada tjai (S.)
Zie: *Slada ajar.*

Slingking (J.)
Zie: *Boentoet seroh II.*

Soë abbal (Amb.)
Zie: I. *Akar pĕloempang.*
II. *Aroij kasoengka bĕurriet.*

Soë wali (Amb.)
Zie: I. *Akar pĕloempang.*
II. *Aroij kasoengka bĕurriet.*

Soë wari (Amb.)
Zie: I. *Akar pĕloempang.*
II. *Aroij kasoengka bĕurriet.*

Sobe leijposso (Amb.)
Zie: *Aij tiba.*

Soeba goratsji (T.)
Zie: *Daoen loeda.*

Soedji (Ch.)
Zie: *Hati trigoe.*

Soedoe (J.)
Zie: *Daoen soeroe.*

Soedoe soedoe (J.)
Zie: *Aij huaa.*

Soei tsho (Ch.)
In China vervaardigde azijn (Zie onder: *Tjoeka*).

Soekan (M.)
Zie: *Aijlaun hitoe.*

Soekat kremi (J.)
Zie: *Akar penglasan.*

Soekkoen bidji (M.)
Zie: *Amakir.*

Soekkoen kapas (M.)
Zie: *Amakir.*

Soekkoen oetan (Bd.)
Zie: *Amakir.*

Soekkoen radja (Bd.)
Zie: *Amakir.*

Soekmo dĕloewi (J.)
Taraté goenoeng (M); *Traté goenoeng* (M.).

Gunnera macrophylla Bl. (Gunneraceae).

Komt op de bergen van Java en Sumatra voor.
De inlanders gebruiken de vruchten als stimulans en tonicum.

Soekoen (M.)
Zie: *Soekkoen*, ook in de samenstellingen.

Soelabeh (Cr.)
Zie: *Daoen boeaja.*

Soelamoe (M.)
Zie: I. *Atoen laoet.*
II. *Boewah hati.*

Soelamoe kajoe (M.)
Zie: *Boewah hati.*

Soelangkar (S.)
I. Zie: *Aij ukka.*

II. Leea sundaïca Miq. (Leeaceae of Ampelideae).

Een heester van Java.
De plant wordt evenals Leea sambucina (*Aij ukka*) gebruikt. Bovendien mengen de inlanders het sap van den wortel met *Adas* en *Poelassari* en drinken dat als geneesmiddel tegen dysenterie.

Soelangking (J.)
Zie: *Boentoet seroh II.*

Soelässie (M.)
Zie: *Salassi*, ook in de samenstellingen.

Soelatri (M.)
Zie: I. *Bintangor oetan.*
II. *Nagassari II.*

Soelingking (J.)
Zie: *Boentoet seroh II.*

Soemboe badak (M.)
Zie onder: *Badak.*

Soemboe tjina (M.)

Chineesche lampenpitten: zij maken een bestanddeel uit van het poeder, dat, tot kool verbrand, als pijnstillend middel bij tandpijn gebruikt wordt en *Li ko sang* heet (Zie dat woord).

Soempoer (M.)
Zie: *Sĕmpoer.*

Soenda asam (J.)
Zie: *Asam djawa.*

Soengoe badak (M.)
Zie onder: *Badak.*

Soenia (T.)
Zie: *Daoen sĕtjang.*

Soentie (J.)
I. Zie: *Aléa padi.*

II. Kaempferia pandurata Roxb. (Zingiberaceae).
Koenjit lawang (Sum. W. K.); *Tampoetih* (T.); *Tĕmoe koentji* (M.).

Komt op Java, Sumatra en in de Molukken, zoowel gekweekt als in het wild, voor.
In het algemeen wordt deze plant op dezelfde wijze gebruikt als Kaempferia rotunda. (Zie: *Kalakkai sigoeng.*)
Bovendien geeft men den wortel als geneesmiddel tegen bronchitis en tegen Indische spruw.

Soepan (Bi.)
Zie: *Daoen sĕtjang.*

Soerawoeng (S.)
Zie: *Balakama.*

Soeren (J.)
Zie: *Alossul.*

Soeren poetih (J.)
Zie: *Alossul.*

Soerian (S.)
Zie: *Biroe.*

Soerô (J.)
Zie: *Amme.*

Soeropanda (J.)

Plantago incisa HASSK. (Plantagineae).

Groeit op Java.
De bladeren worden door de inlanders uitwendig gebruikt op versche wonden en ulceratiën.

Soeroe (J.)
Zie: *Aij huaa.*

Soesoe (M.)
Zie onder: *Djawie* en Deel I.

Soesoeroe (S.)
Zie: I. *Aij huaa.*
II. *Daoen soeroe.*

Soesoe soesoe (M.)
Zie: I. *Baja I.*
II. *Bati bati.*

Soe tjoen (Ch.)
Zie: *Kajoe boelan* (Bk.).

Soewalen (J.)
Zie: *Kaboeng.*

Soewangkong (J.)
Zie: *Gĕndoeroe.*

Soffo mani mani (T.)
Zie: I. *Aijlaun marva.*
II. *Kajoe sonti.*

Soffo moetiara (T.)
Zie: *Aijlaun ahussen II.*

Sohij (Bd.)
Zie: *Aléa.*

Soho (Ch.)
Zie onder: *Minjak poho.*

Soja (Bat.)
Zie Deel I; verder onder: *Adas tjina* en onder: *Kadaleh.*

Sokka (S.)
Zie: *Santan*, ook voor deze samenstellingen: *Sokka bĕurrĕum* (S.) en *Sokka konneng* (S.).

Sokko (T.)
Zie: *Assior.*

Soklaat (T.)
Zie: *Kakau.*

Sokoer (T.)
Zie: *Assior.*

Som (Ch.)
Zie Deel 1 en onder: *Ging seng.*

Sombok (Bd.)
Zie: *Andong II.*

Sondak (Bl.)
Zie: *Boenga kananga.*

Songgom (S.)
Zie: I. *Bangoeng.*
II. *Poedja II.*

Songgom lalaki (S.)
Zie: *Boetoen.*

Songi (Cel.)
Zie: *Aijlassalinoe.*

Songin (Bg.)
Zie: *Aijlassalinoe.*

Song kam (Ch. Bo.)
Zie: *Aussi pipis.*

Songko (J.)
Zie: *Kahit oetan I.*

Songo (M.)
Zie: *Aijlassalinoe.*

Song saij (Ch.)
Zie: *Andaloh.*

Sônô (J.)
Zie: *Aga aga.*

Sônô kling (J.)
Zie: *Aga aga.*

Sontol (M.)
Zie: *Aij oelan.*

So oelo (Amb.)
Zie: *Assior.*

So oer (Amb.)
Zie: *Assior.*

Sosa (Amb.)
Zie: *Daoen fransman II.*

Sosal (Amb.)
Zie: *Aij tette laun maun.*

Sosillo (Har.)
Zie: *Kajoe sonti.*

Sosoeroe (S.)
Zie: I. *Aij huaa.*
II. *Daoen soeroe.*

Sosoeroe boboeto (T.)
Zie: *Daoen gatel mati.*

Soun (Amb.)
Zie: *Amakir.*

Souniba laoet biberan (T.)
Zie: *Boewah oepas.*

Souniba laoet boubou (T.)
Zie: *Boewah oepas.*

Sowagi (S.)
Zie: *Aroij sirareb II.*

Sowagi aroij (S.)
Zie: *Aroij sirareb II.*

Sriawan (M. en S.)
Zie: *Ki sariawan.*

Srigadieng (M.)
Zie: *Kĕmbang pĕnganten.*

Srikaja (M.)
Zie: I. *Atis.*
II. *Boewah nona.*

Stiela (Bk.)
Zie: *Aroij oebi djawa.*

Sunda asam (J.)
Zie: *Asam djawa.*

Sune (Amb.)
Zie: *Amakir.*

Taai ajam (M.)
Afrikaan (N.).

Tagetes patula L. en Tagetes erecta L. (Compositae).

Komt als sierplant in tuinen voor.
De zeer onaangenaam riekende bloemen waren vroeger als Flores africani of Flores tagetis officineel.

Taai andjing (M.)
Zie: *Andjing.*

Taai angin (M.)
Zie: *Akar penglasan.*

Taai boeroeng (M.)
Zie: I. *Ima sierum I.*
II. *Mengando.*

Taai kajoe (M.)
Zie: I. *Dangdur gĕdeh.*
II. *Daoen kambing.*
III. *Kahit oetan II.*

Taai koeda (M.)
Zie onder: *Koeda.*

Taai manoek (S.)
Zie: *Ima sierum I.*

Taai oelar sawah (M.)
Zie onder: *Oelar sawah.*

Taban (Lin.)
Zie: *Balam tambaga.*

Tabarati (Bk.)
Zie: *Ati ati.*

Tabat (Cr.)
Zie: *Aula.*

Taboeng broe (M.)
Zie: *Aij tiba.*

Tadjoe (S.)
Zie: *Ki tèdja II.*

Tagallo (T.)
Zie: *Awar awar I.*

Tagalola (Men.)
Zie: *Awar awar I.*

Tagoelela (Amb.)
Zie: *Baijnan tiada.*

Tagoerela (Amb.)
Zie: *Baijnan tiada.*

Tagorera (Amb.)
Zie: *Baijnan tiada.*

Tahalale (Amb.)
Zie: *Djamoer bankoeng.*

Tahi (M.)
Zie: *Taai*, in de samenstellingen.

Taiba (Amb. en Mak.)
Zie: *Ambe.*

Taiba bonka (Mak.)
Zie: *Ambe.*

Taindeh (Alf. Min.)
Zie: *Djagong.*

Taipa (Amb. en Mak.)
Zie: *Ambe.*

Tajen (Bo. W. K.)
Zie: *Akel.*

Takka goenoeng (M.)
Zie: I. *Bahoeta.*
II. *Dondo II.*

Takka oetan (M.)
Zie: *Bahoeta.*

Takka oetan kĕtjil (M.)
Zie: *Dondo II.*

Takkari (T.)
Zie: *Krang goenoeng.*

Takkari laoet (T.)
Zie: *Minjassal oenting.*

Takki (T.)
Zie: *Laupa.*

Takoassa (Amb.)
Zie: *Bakoeng 1.*

Takoet manoesla (M.)
Zie: *Alaun mahaij.*

Tal (J.)
Zie: *Kaboeng.*

Tala (Mak.)
Zie: *Kaboeng.*

Tali anding (M.)
Zie: *Boentoet koetjing.*

Tali baboeni (M.)
Zie: I. *Aij lohoen oebi.*
II. *Arian.*

Tali bakompol (M.)
Tali bĕkompol (M.); *Tataroe maä* (J.); *Wali achoeöen* (Amb.).

Derris montana BENTH. (Papilionaceae).

Een klimplant uit de Molukken.
Het aftreksel der jonge bladeren wordt als diaphoreticum gegeven.

Tali bĕboeni (M.)
Zie: I. *Aij lohoen oebi.*
II. *Arian.*

Tali bĕkompol (M.)
Zie: *Tali bakompol.*

Tali gnemon (M.)
Zie: I. *Akar pĕloempang*
II. *Aroij kasoengka bĕurrĕum.*

Tali kandéh (S.)
Zie: *Aroij kibarera.*

Tali kandjoe (S.)
Zie: *Ki koepoe koepoe.*

Tali morea (M.)
Zie: I. *Aijlau njid.*
II. *Laun maun.*

Tali pisang (M.)
Zie: *Akar koebang.*

Tali tali (R.)
Zie: *Aroij katilang.*

Taliengkoep (S.)
Zie: *Blakka toepoe.*

Talioe atoe (Bk.)
Zie: *Adappo.*

Talisseij (Mak.)
Zie: *Boetoen.*

Talla (Bd.)
Zie: *Aïj poetih II.*

Talla hoho (Mak.)
Zie: *Daoen sasapo.*

Tallan (Bd.)
Zie: *Aïj poetih II.*

Talla talla (J.)
Zie: *Assaihe toeni.*

Taloekka (Amb.)
Zie: *Daoen galinggum.*

Talom (Bl.)
Zie: *Entoe.*

Taluë (Amb.)
Zie: *Allaar.*

Tamalaki (Bd.)
Zie: *Asam djawa.*

Tamandilang (S.)
Zie: *Ki bangbara.*

Tamanti (S.)
Zie: *Ki bangbara.*

Tamata (Mak.)
Zie: *Mata mata.*

Tamata (M.)
Zie: *Bĕlondottan.*

Tamata bontal (M.)
Zie: *Bĕlondottan.*

Tamata taïris (M.)
Zie: *Bĕlondottan.*

Tambakkoän (S.)
Zie: *Karpoo.*

Tambako (M.)
Tambakoe (M.); ook in de volgende samenstellingen.

Zie: *Bako.*

Tambako laoet (M.)
Zie: *Karpoo.*

Tambako oetan (M.)
Zie: *Daoen lakka.*

Tambakoe (M.)
Zie: *Bako*, en voor de samenstellingen *Tambako.*

Tambang (J.)
Zie: *Djoekoet saroeni.*

Tambar (Mak.)
Zie: *Aroij ojong II.*

Tambara maritja (Mak.)
Zie: *Ampadoe broeang.*

Tambara rapoe rapoe (Mak.)
Zie: *Biridjene.*

Tambar boei (Sum.)
Zie: *Ampadoe broeang.*

Tambar sipogo (Sum.)
Zie: *Ampadoe broeang.*

Tamboe (Mak.)
Zie: *Boeli boeli.*

Tamboe noeno (Bg.)
Zie: *Boewah goreh.*

Tamboen taai (M.)
Zie: *Lakka.*

Tamboen tahi (M. en Pal.)
Zie: *Lakka.*

Tamo (T.)
Zie onder: *Padi.*

Tampa badak laoet (M.)
Zie: *Lou lite.*

Tampa lari (Sum. W. K.)
Zie: *Katoempang II.*

Tampang (Lamp.)
Zie: I. *Amakir.*
II. *Boeda.*

Ook andere Artocarpussoorten heeten *Tampang.*

Tampoe song (T.)
Zie: *Bilio maman.*

Tampoetih (T.)
Zie: *Soentie II.*

Tanah blop (Daj.)
Zie: *Ampoh.*

Tanah lijat (Daj.)
Zie: *Ampoh.*

Tandjong (M.)
Zie: *Boenga tandjong II.*

Tandjong sahari (M.)
Zie: *Aijlaun toeban.*

Tandoe menjangan (M.)
Zie onder: *Menjangan.*

Tanggalong (M.)
Zie: *Rasé.*

Tangiling (M. en Ṡ.)
Zie: *Bahoeta.*

Tang ioeng tshai (Ch.)
Zie: *Agar agar.*

Tangkal mienjan (S.)
Zie: *Kajoe kĕmenjan.*

Tangkawang (M.)
Zie: *Singkawang.*

Tangkiel assoe (S)
Zie: *Aroïj kasoengka bĕurrĕum.*

Tangkiel beurriet (S.)
Zie: *Aroïj kasoengka bĕurrĕum.*

Tangkoeloe (S.)
Zie: *Bila.*

Tangkoelong (S.)
Zie: *Kajoe djaran.*

Tankoelong kĕtjil (M.)
Tangoeloeng kĕtjil (M.).

Schinus terebinthifolius Raddi (Anacardiaceae).

Komt in enkele tuinen op Java voor.
De boom is altijd met kristallen bedekt en zweet echte terpentijn uit.

Tangkolloh (S.)
Zie: *Katimôhô.*

Tangoeli (J.)
Zie: *Boeboeni.*

Tangoeloe (S.)
Zie: *Bila.*

Tangoelong (S.)
Zie: *Kajoe djaran.*

Tangoelong kĕtjil (M.)
Zie: *Tangkoelong kĕtjil.*

Tanjoerah (S.)
Zie: *Ima sierum III.*

Tankal raijana (S.)
Zie: *Raijana.*

Tankari (Amb.)
Zie: *Krang goenoeng.*

Tankelle (S.)
Zie: *Katimóhó.*

Tankoerak (S.)
Zie: *Ima sierum I* en *III.*

Tan kwoh (Ch.)
Zie onder: *Hwok dieng.*

Tanna (J.)
Zie: *Ati ati.*

Tao loe (Ch.)
Zie: *Kétjap*, onder: *Adas tjina* en *Kadaleh.*

Tapanawa kĕtjil (Amb.)
Zie: *Aroïj kikontjang.*

Tapa pokang (Solor.)
Zie: *Anoer.*

Tapah léman (J.)
Olifantspoot (N.); *Tapak liman* (J.); *Tapok liman* (J.); *Tjang-tjang* (S.); *Tjantjan* (S.); *Tjatjang* (S.); *Tjatjeng* (S.); *Toppa lima* (S.); *Toppa limang* (S.).

Elephantopus scaber L. (Compositae).

Komt zeer algemeen in N. I. voor, langs wegen en rijstvelden.

De gevorkte stengel, met borstelige haren bezet, is niet meer dan één voet lang; de wortelbladeren liggen plat ter neder, zijn spatelvormig, circa 6 duim lang, naar den voet wigvormig smaller wordend, zaagtandig gekarteld: de andere bladeren breed, hartvormig, eenigszins spits, onder aan den nerf behaard.

De wortel alleen, of de geheele plant, wordt afgekookt en

dit decoct tegen febris intermittens toegediend, als een versterkend geneesmiddel beschouwd, als aphrodisiacum gegeven, en ook genomen bij dysurie. Verder meent men er de zogafscheiding door te vermeerderen.

De in stukken gesneden wortel wordt koud geinfundeerd en dit water toegediend bij slepende diarrhee en bij Indische spruw.

De gekneusde bladeren met rijst gekookt beschouwt men als een goed middel tegen maagpijn en flatulentie.

Uitwendig worden de bladeren gebruikt op wonden en ulcera.

NB. De plant maakt een bestanddeel uit der kruiden voor minnedranken. Zulk een samenstel bestaat o. a. uit deze plant, *Adas*, *Poelassarie*, den wortel van *Kawoeng* en *Djoekoet bileulan* (Gramineae).

Tapak djalak (J.)
Zie: *Fortago.*

Tapak liman (J.)
Zie: *Tapah léman.*

Tapeussa (Amb.)
Zie: *Bakoeng I.*

Tapo djalak (J.)
Zie: *Fortago.*

Tapok liman (J.)
Zie: *Tapah léman.*

Tappa gadja (M.)
Zie: *Akar sambang.*

Tappal iman (M.)
Zie: *Akar sambang.*

Taraté (M.)
Zie: *Patma.*

Taraté gĕdeh (S.)
Zie: *Patma.*

Taraté goenoeng (M.)
Zie: *Soekmo dĕloewi.*

Tarawas (M.)
Zie: *Brawas.*

Taroe (Sum. W. K.)
Zie: *Amakir.*

Taroem (M. en S.)
Zie: *Entoe.*

Ook andere Indigoferasoorten dragen dien naam.

Taroem bengala (S.)
Zie: *Entoe.*

Taroem kajoe (M.)
Zie: *Entoe.*

Taroeng (Sum. W. K.)
Zie: *Karoendoeng.*

Taroq (M.)
Zie: *Amakir.*

Tatapaijan (S.)
Zie: *Aroij koejapoe.*

Tataroe maÏ (J.)
Zie: *Tali bakompol.*

Tatempéan (J.)
Zie: *Boeboekoean.*

Tater (S.)
Zie: *Lanting.*

Tatoeme auer (Amb.)
Zie: *Aïjaur.*

Tatoeme kaboele (Amb.)
Zie: *Aïjaur.*

Tawar tawar (Sum. W. K.)
Zie: *Kajoe dawar.*

Tawas (Bl.)
Zie: *Akar koessoe.*

Tawas (M. en J.)
Aluin (N.); *Tji tjong* (Ch.).

Alumen crudum; Sulphas kalico-aluminicus (Zie elke Mat. med.).

Ook door inlanders veel gebruikt.
De Chineezen bezigen de aluin vooral uitwendig bij ulceratiën.

Tawassen (Alf. Min.)
Zie: *Amboelan.*

Tawon (M. en J. k. n.)
Voor de samenstellingen zie in den hier volgenden tekst.

Bij; *Honigbij* (N.); *Foen fon* (Ch.) *Sĕlemprang* (J.); *Tawon maben* (J. k.); *Tawon madoe* (M. en J. n.); *Tawon dowan* (J. k. n.).

Apis (Hymenoptera).

Er komen een groot aantal bijen in N. I. voor, die nog niet allen gedetermineerd zijn. Melipona minuta en Melipona vidua komen in wilden staat voor, maar worden somtijds aan de daken der huizen in een hollen bamboe of arengstam gehouden.

De bijenteelt staat evenwel in den Indischen Archipel nog op een lagen trap, en meestal wordt de honig en de was van wilde bijen verkregen, terwijl de inzameling gewoonlijk met eigenaardige gebruiken gepaard gaat. De beschrijving daarvan behoort hier niet te huis.

Apis dorsata FABR. is zeer groot, komt in wilden staat voor en levert zeer goeden honig. Apis indica FABR. vindt men vooral in de Preanger Regenschappen en ik ben niet zeker, of onder dien naam ook niet bovengenoemde Melipona soorten behooren. Verder vind ik voor Sumatra nog genoemd Apis florea FABR., en verschillende soorten Trigona (zonder angels): terwijl op Celebes voorkomt Apis zonata SMITH.

Eenige namen van bijen, die niet goed gedetermineerd zijn, laat ik hier nog volgen omdat zij zelf, hare honig of was als geneesmiddel gebruikt worden. *Tawon hendas*, eene wesp, die zeer kwaadaardige steken toebrengt en welker larven worden gegeten. *Tawon dowan*, waarschijnlijk Melipona minuta [*Lantjeng* of *Kalantjeng* (J.); *Teuweul* (S.)]. *Tawon glodog*, wellicht dezelfde als de voorgaande of Apis indica. *Tawon gandoe* heeft een witte kleur. *Tawon toempi*, die rood gekleurd is. Op Madura vind men nog eene soort Trigona, die *Njaróan rèté* heet. Melipona vidua heet in 't Sundaneesch *Poewa poewa* of *Sireum poewa*, omdat zij veel van eene mier heeft.

De was, Cera, die door deze bijensoorten wordt geleverd, verschilt belangrijk in kwaliteit. Men onderscheidt twee hoofdsoorten, witte en zwarte was. De was heet, in Maleisch, *Lilin* of *Palé* (Bat.); in de Wester afdeeling van Borneo, *Lilin lĕbab*; in 't Javaansch *Malem* (n.) en *Lilin* (k.); op Sumatra's Oostkust *Loba* (waarvan men onderscheidt: *Loba palis*, *Loba*

menaoen en *Loba batoe*). Witte was heet in 't Javaansch: *Malam gowok*; zwarte, *Malam klontjing*.

De honig, Mel, heet in 't Maleisch *Madoe* (ook J. n.); in 't Javaansch *Maben* (k.).

Voor het gebruik van honig en was zie men elke Mat. med. en ook Deel I.

De *Palé*, die tot bedekking der lippen bij het kauwen van *Sirih* wordt gebruikt, mengt men wel met *Minjak kawang* of met *Obat sĕriawan* en maakt er dan smeersels van tegen verschillende aandoeningen der lippen en van het tandvleesch.

Té (M.)
Thee (N.); *Teh* (M.); *Theh* (M.).

Thea sinensis Sims. cum variet. (Camelliaceae).

De thee wordt op Java in daartoe aangelegde tuinen verbouwd. Voor het geneeskundig gebruik, zie elke Mat. med.

Té oetan (M.)
Zie: *Sidagori parampoean*.

Tebe poessa (Cr.)
Zie: *Kajoe dawar*.

Tĕboe (M. en S.)
Zie: *Oega*.

Tĕboe tawar (S.)
Zie: *Kajoe dawar*.

Tĕboe tĕlor (M.)
Zie: *Ido mahoe*.

Tĕboe troeboek (M.)
Zie: *Ido mahoe*.

Tĕboe toetoenoe (Bd.)
Zie: *Akar poeloe.*

Tedjo (C.)
Zie: *Eijk.*

Tĕgal klo (M. en J.)
Zie: *Djotan.*

Tĕgari (J.)
Zie: *Agila I.*

Tĕgĕrang (M. en J.)
Zie: *Aussi abbal.*

Teh (M.)
Zie: *Té*, ook in de samenstelling.

Tehe (Amb.)
Zie: *Aijkaijn.*

Te hit sjoe (Ch. Bo.)
Zie: *Andong I.*

Teho lepoe (Amb.)
Zie: *Kajoe dawar.*

Tekabbal (Cr.)
Zie: *Bakoeng I.*

Tĕkal baloeng (S.)
Zie: *Kajoe oerip.*

Tĕkari (J.)
Zie: *Krang goenoeng.*

Tĕkèr (M. en Cel.)
Zie: *Roekoe tĕkèr*

Tĕkie (M. en S.)
Zie: *Laupa.*

Tĕkie kĕbo (J.)
Zie: *Laupa.*

Tĕkie laoet (M.)
Zie: *Minjassal oenting.*

Tĕkini (J.)
Zie: *Aijlaun kapepoeli.*

Tĕlang (M.)
Zie: *Boenga biroe.*

Tĕlioe (Bd.)
Zie: *Katapang pantej.*

Tĕlioe (Sum.)
Zie: *Areg henghé.*

Tema (Cr.)
Zie: *Bijo.*

Tema tenalla langit (Cr.)
Zie: *Pisang toendjoek langit.*

Temboeloe (J.)
Zie: *Boeloe.*

Tĕmiki (M.).
Zie: *Batteka.*

Temman (J.)
Zie: *Aijlilin.*

Tĕmo (M. en J.)
Zie: *Karbanga.*

Tĕmoe (M. en J.); meer gebruikelijk dan *Tĕmo.*
Zie: *Karbanga.*

Temoe giring (M.)
Zie: *Konneng tingang.*

Temoe iring (J. n.)
Zie: *Konneng tingang.*

Temoe koentji (M.)
Zie: I. *Kalakkai sigoeng.*
II. *Soenti II.*

Temoe lawak (M.)
Zie: *Karbanga* en onder: *Lampoejang II.*

Temoe tis (M.)
Zie: *Karbanga.*

Temoe tjĕmĕng (J. k.)
Zie: *Konneng tingang.*

Tempo wijong (J.)
Zie: *Djongeh bĕurrĕum.*

Tenarom (Bk.)
Zie: *Entoe.*

Tengkawang (C.)
Zie: *Singkawang.*

Tengtjektja (S.)
Zie: *Bangkal.*

Tengoeloeng (S.)
Zie: *Kajoe djaran.*

Tĕpoen (M.)
Meel (N.); *Tĕpon* (M.).

De naam der plant, waarvan het meel afkomstig is, wordt achter *Tĕpon* geplaatst.

Tĕpoen goudem (Bat.)
Zie: *Hati trigoe.*

Tĕpon (M.)
Zie: *Tĕpoen.*

Terap (R.)
Zie: *Boeda.*

Tĕrawas (M.)
Zie: *Brawas.*

Tĕroes (J.)
Zie: *Daoen fransman II.*

Térong (M. J. en S.)
Zie: I. *Belondottan.*
II. *Karoendoeng.*

Tèrong andjing (M.)
Térong gĕtah (S.); *Térong prah* (M.).

Solanum pressum Dun. (Solanaceae).

Een heester uit de Molukken.

Evenals aan den wortel van Solanum melongena Poir. (*Karoendoeng*) wordt ook aan dien van deze plant een sterk weeën opwekkend en vrucht afdrijvend vermogen toegeschreven.

Térong bali (M.)
Zie: *Belondottan.*

Térong blanda (M.)
Zie: *Belondottan.*

Térong gĕtah (S.)
Zie: *Térong andjing.*

Térong oetan (M.)
Zie: *Karoendoeng.*

Térong pait (M.)
Térong poegoer (S.); *Térong poehoer* (S.).

Solanum undatum Lam. (Solanaceae).

Een heester, die op Java en Borneo in tuinen voorkomt.

Men beweert, dat de wortel een vrucht afdrijvende werking heeft.

Térong pilet (S.)
Térong prah (M.).

Solanum album Lour. (Solanaceae).

Een heester van Java.

Aan den wortel wordt een vrucht afdrijvende werking toegeschreven.

Térong poegoer (S.)
Zie: *Térong pait.*

Térong poehoer (S.)
Zie: *Tèrong pait.*

Térong prah (M.)
Zie: I. *Térong andjing.*
II. *Térong piiet.*

Tèrong tjinnang (S.)
Zie: *Karoendoeng.*

Térong wolanda (M.)
Zie: *Belondottan.*

Teuweul (S.).
Zie onder: *Tawon.*

Tewer (Bd.)
Zie: *Bassong.*

Tĕwoe (S.)
Zie: *Oega.*

Tewoe tawar (S.)
Zie: *Knjoe dawar.*

Theh (M.)
Zie: *Té*, ook in de samenstelling.

Tiba (Bl.)
Zie: *Baja II.*

Tiboeaja (S.)
Zie: *Aijukka.*

Tiemboel (M. en J.).
Zie: *Amakir.*

Tigel kio (J.)
Zie: *Djongeh bĕurrĕum.*

Tigo (T.)
Zie: *Daoen sasapo.*

Tikal baloeng (S.)
Zie: I. *Hariang II.*
II. *Kajoe oerip.*

Tikal toelang (J.)
Zie: I. *Hariang II.*
II. *Kajoe oerip.*

Tikeh (J.)
Zie: *Roekoe tĕkèr.*

Tima (M.)
Lood (N.).

Plumbum (zie elke Mat. med.).

Timboel (M. en J.)
Zie: *Amakir.*

Timo timo (Sum. W. K.)
Zie: *Aijlaun maroea.*

Timoen (M.)
Zie: *Antimon.*

Timoho (J.)
Zie: *Katimoho.*

Timpaoes (Mak.)
Rasé.

Tinggiling mentik (S.)
Zie: *Koemis oetjing II.*

Tingi lakka (Bd.)
Zie: *Daoen lakka.*

Tingkal (M.)
Zie: *Pidjar.*

Tingkawang (M.)
Zie: *Singkawang.*

Tingoelong (M.)
Zie: *Kajoe djaran.*

Tin sjong (Ch.)
Zie: *Bobolawa.*

Tinta (Men.)
Zie: *Boewah tinta.*

Tintinga (Bl.)
Zie: *Aupaloelan mahina.*

Tiram (M.)
Oester (N.): *Toa o koan* (Ch.); *Tsoe o koa* (Ch.).

Ostrea imbricata (Ostreae).

Komt overal in N. I. voor (zie Deel I).
Voor het geneeskundig gebruik der oesterschalen, Testa ostrearum (*Krang tiram*), zie elke Mat. med.

Tiroe bodas (S.)
Zie: *Bia.*

Tiroe makir (Amb.)
Zie: *Daoen boba I.*

Tiroe poetih (M.)
Zie: *Bia.*

Tiwera (Bd.)
Zie: *Bakoeng I.*

Tiwoe (S.)
Zie: *Oega.*

Tiwoek (S.)
Zie: *Aroij kajorangan.*

Tja (Ch. Bo.)
Zie: *Oega.*

Tjaal (S.)
Zie: *Ajar.*

Tjaal doewĕgan (S.)
Zie onder: *Anoer.*

Tjabé (S. en M.)
I. Zie: *Lada djawa.*

II. Capsicum L. spec. div. Zie: I. *Lombok.*
II. *Lombok rawé* en hieronder.

III. Piper L. spec. div. Zie: I. *Ammelaun mäake.*
II. *Bĕdas*

Tjabé (J.)
Zie: *Lombok.*

Tjabé aroij (S.)
Zie: *Lada djawa.*

Tjabé atjoeng (M.)
Indiaansche pepervrucht (N.); *Tjabé bĕdas* (S.); *Tjabé bĕsar* (M.); *Tjabé gĕdeh* (S.); *Tjabé sabrang* (S.); *Tsjili* (Mol.); *Warisa* (Alf. Min.).

Capsicum frutescens L. (Solanaceae).

Een heester, die door geheel N. I. in tuinen en langs heggen voorkomt.
Men gebruikt deze plant evenals Capsicum annuum L. (zie: *Lombok*).

Tjabé bĕdas (S.)
Zie: *Tjabé atjoeng.*

Tjabé bĕsar (M.)
Zie: *Tjabé atjoeng.*

Tjabé bĕtoel (M.)
Tsjili (Mol.); *Warisa* (Alf. Min.).

Capsicum sinense Jacq. (Solanaceae).

Komt op Java in tuinen als sierplant voor.
Het gebruik is hetzelfde als van Capsicum annuum L. (zie: *Lombok*).

Tjabé beurriet (S.)
Tjamantring (S.); *Tjamintring.* (S.).

Chavica chaba Miq. (Piperaceae).

Een klimplant van Java.
De vruchten dezer plant worden als Piper longum in den handel gebracht (zie elke Mat. med.).

Tjabé djawa (M.)
Zie: *Lada djawa.*

Tjabé gĕdeh (S.)
I. Zie: *Lombok.*

II. Zie: *Tjabé atjoeng.*

III. Capsicum longum D. C. (Solanaceae).
Tjabe idjoe (M.); *Tjabé sabrang* (S.); *Tjabé tjangek* (M.); *Tjabé woengoe* (S.); *Tsjili* (Mol.); *Warisa* (Alf. Min.).

Een heester, die op Java dikwijls in tuinen voorkomt, en waarvan de onrijpe vruchten gebruikt worden, als van andere Capsicumsoorten (zie: *Lombok* en de *Tjabé*soorten).

Tjabé idjoe (M.)
Zie: *Tjabé gĕdeh III.*

Tjabé kling (J. en Bl.)
Tsjili (Mol.); *Warisa* (Alf. Min.).

Capsicum pendulum Willd. (Solanaceae).

Een heester van Java en Bali.
Het gebruik is hetzefde als van de andere Capsicumsoorten (Zie: *Lombok* en *Tjabé*soorten).

Tjabé oetan (M.)
Zie: *Ammelaun maäke.*

Tjabé prahoe (M.)
Zie: *Lada djawa.*

Tjabé rawiet (M.)
Zie: *Lombok rawé.*

Tjabé sabrang (S.)
Zie: I. *Tjabé atjoeng.*
II. *Tjabé gĕdeh III.*

Tjabé salassi (M.)
Tjabé soelassi (M.); *Tjabé woengoe* (S.); *Tsjili* (Mol.); *Warisa* (Alf. Min.).

Capsicum bicolor JACQ. (Solanaceae).

Een heester, die op Java in tuinen voorkomt.
Het gebruik is hetzelfde als van andere Capsicumsoorten Zie: *Lombok* en *Tjabé*soorten).

Tjabé sĕtan (M.)
Zie: *Lombok rawé.*

Tjabé soelassi (M.)
Zie: *Tjabé salassi.*

Tjabé tjangek (M.)
Zie: *Tjabé gĕdeh III.*

Tjabé woengoe (S.)
Zie: I *Tjabé gĕdeh III.*
II. *Tjabé salassi.*

Tjabeh (M.)
Zie: *Tjabé*, ook in de samenstellingen.

Tjai (S.)
Zie: *Ajar*; en *Tjaai* in de samenstelling.

Tjakka mabido (T.)
Zie: *Ammelaun nitoe.*

Tjakoer (Sum. W. K.)
Zie: *Assior.*

Tjakra tjikri (Bat.)
Zie: I. *Djĕpoen.*
II. *Kakera kikera.*

Tjaleh gĕtah (Sum. W. K.)
Zie: *Baleloetan.*

Tjallentjieng (S.)
Zie: *Baijnan.*

Tjaloentjoeng (S.)
Zie: *Aroij harendong.*

Tjaloentjoeng bĕurrĕum (S.)
Zie: *Aroij harendong.*

Tjamantring (S.)
Zie: *Tjabé beurriet.*

Tjamara (M.)
Tjĕmôrô (J.).

I. Zie: *Aij samara I.*

II. Casuarina junghuhniana Miq. (Casuarineae).

Een hooge boom van Java, die evenals *Aij samara* gebruikt wordt.

Tjamara goenoeng (M.)

Casuarina montana Jungh. (Casuarineae).

Een boom, uit de bergstreken van Java, die evenals *Aij samara* wordt gebruikt.

Tjamara laoet (M.)
Zie: *Aij samara I.*

Tjamara ramboet (M.)
Zie: *Aij samara II.*

Tjamarra (Cr.)
Zie: *Aupaloelan mahina.*

Tjambai (J.)
Zie: *Bido masoffo.*

Tjaming tjaming (R.)
Zie: *Baijnan.*

Tjamintring (S.)
Zie: *Tjabé beurriet.*

Tjampahoe (S.)
Zie: *Asam djawa.*

Tjampaka (M. en S.)
Zie: *Kěmbang kantil.*

Tjampaka bodas (S.)
Tjampaka poetih (M.).

Michelia longifolia Bl. (Magnoliaceae).

Een hooge hoom van Java.
Het gebruik is hetzelfde als van *Kěmbang kantil.* Ook wordt er eene olie uit bereid.

Tjampaka boeloe (S.)
Zie: *Kěmbang kantil.*

Tjampaka goenoeng (M.)
Zie: *Djalatrang II.*

Tjampaka melrah (M.)
Zie: *Kĕmbang kantil.*

Tjampaka moelia (M.)
Zie: I. *Boenga goeloeng tjoetjoe.*
II. *Krang goenoeng.*

Tjampaka oetan (M.)
Zie: *Kĕmbang kantil.*

Tjampaka poetih (M.)
Zie: *Tjampaka bodas.*

Tjamplong (J.)
Zie: *Betau.*

Tjanar babi (M. en S.)
I. Zie: *Assaihe toeni.*

II. Zanonia indica L. (Nhandirobeae).

Een slingerplant van Java.
De bladeren worden gekneusd in badwater gebruikt of, met andere ingrediënten vermengd, ingewreven als krampstillend middel.

Tjanar bĕtoel (M.)
Zie: *Assaihe toenie.*

Tjanar bokkar (S.)
Zia: *Assaihe toeni.*

Tjandoe (M.)
Zie: *Apjoen.*

Tjang (Bl.)
Zie: *Daoen sĕtjang.*

Tjangkoeang (S.)
Zie: *Mengkoewang.*

Tjangkoedoe (S.)
Zie: *Baja I.*

Tjangkoedoe kantjil (J.)
Zie: *Baja II.*

Tjangkoerang (S.)
Zie: *Ki bonteng.*

Tjangkorreh (S.)
Zie: *Awi tjangkorreh.*

Tjangkring (J. en M.)
Zie: *Dadap.*

Tjangtjang (S.)
Zie: *Tapah léman.*

Tjan hwan (Ch.)
Zie: *Proesi.*

Tjan kwoh (Ch.)
Zie onder: *Hwok dieng.*

Tjantigi (S.)
Zie: I. *Brapat gèlang.*
II. *Djolo madjiko.*
III. *Gandapoera I.*
IV. *Ki mĕrak.*

Tjantjan (S.)
Zie: *Tapah léman.*

Tjantjĕrrettan (S.)

Nauclea glabra Roxb. (Rubiaceae).

Een heester van Java.
Een aftreksel van de bladeren en de vruchten wordt toegediend bij moeilijke urineloozing.

Tjantjĕrrettan beurriet (S.)

Nauclea mollis Bl. (Rubiaceae).

Een kleine boom van Java.
Het gebruik is hetzelfde als van *Tjatjĕrrettan.*

Tjantjĕrrettan mienjak (S.)

Nauclea obtusa Bl. (Rubiaceae).

Een kleine boom van Java.
Het gebruik is hetzelfde als van *Tjantjĕrrettan.*
Bovendien bezigt men de jonge takjes om daarmede het tandvleesch in te wrijven bij kinderen, die tanden krijgen.

Tjapa (R.)
Zie: *Aijlaun tahina II.*

Tjapoe toehoer (S.)

Conyza L.
Zie: I. *Aijlaun tahina II.*
II. *Apa apa.*
III. *Batoe II.*
IV. *Sĕmboeng lalaki.*

Tjariang (S. en M.)
Zie: *Lempoei.*

Tjariang bĕurrĕum (S.)
Zie: *Baleloetan.*

Tjariang meirah (M.)
Zie: *Baleloetan.*

Tjariaroe (S.)
Zie: *Lempoei.*

Tjariaroe bĕurrĕum (S.)
Zie: *Baleloetan.*

Tjarioe (S.)
Zie: *Aroïj garoet peutjang.*

Tjariwoe (S.).
Zie: I. *Bia.*
II. *Lempoei.*

Tjariwoe bodas (S.)
Zie: *Bia.*

Tjatjabehan (S.)
Zie: *Ki boeaja III.*

Tjatjandi (S.)
Zie: *Gagaboesan III.*

Tjatjang (S.)
Zie: *Tapah léman.*

Tjatjeng (S.)
Zie: *Tapah léman.*

Tjatjing (M.)
Aardworm: *Pier* (N.).

Lumbricus spec. div. (Vermes).

Vele aardwormen worden door de inlanders als geneesmiddel beschouwd en vooral bij darmaandoeningen in infusio toegediend.

Tjatjing sondari (M. en S.)

Megascolex musicus TEMPLETON. (Vermes).

Beschreven door den Heer A. G. VORDEMAN in 't Natuurk. Tijdsch. v. N. I. Deel XLI, pag. 111.

Deze worm wordt gepoft te eten gegeven aan ronggeng's (danseressen), als zij zich bij de uitoefening van haar bedrijf heesch hebben geschreeuwd. De stem zou dan weer normaal worden.

Tjau (S.)
Zie: *Bijo.*

Tjĕkok (J.)
Zie: *Kajoe boelan* (Bk.).

Tjĕlanka (S.)
Zie: *Balam palapa.*

Tjèlèng (J.)
Zie onder: *Babi.*

Tjĕli (S.)
Zie: *Daoen oerat.*

Tjĕmôrô (J.)
Zie: *Tjamara* en de samenstellingen met dat woord.

Tjendana (J. en M.)
Zie: I. *Aga aga.*
II. *Kajoe tjindana.*

Tjendana tjenggi (J.)
Zie: I. *Aga aga.*
II. *Ki tjandana.*

Tjendana tjenggé (M.)
Zie: I. *Aga aga.*
II. *Ki tjandana.*

Tjĕnettan (S.)
Latoe latoe (Sum. W. K.); *Tjentjenettan* (S.); *Tjéploekan* (J.); *Tjiploekan* (J.).

Physalis angulata HASSK. (Solanaceae).

Groeit op Java en in de Molukken.
De rijpe vruchten zouden diuretisch werken en als zoodanig worden toegediend bij ischurie, hydrops en icterus, bij epilepsie, enz. Daarvan worden dan acht vruchtjes per week gegeven.
Op Java gebruikt men den fijn gewreven wortel inwendig in aftreksel tegen buikpijn en helminthen.

Tjengal (Lamp.)
Zie: *Singkawang.*

Tjengké (M. en S.)
Zie: *Bobolawa.*

Tjengké oetan daoen kĕtjil (M.)
Zie: *Aijkau kapoel.*

Tjengké oetan kĕtjil (M.)
Zie: *Aijkau kapoel.*

Tjengké papoea (T.)
Zie: *Bobolawa.*

Tjengké radja (M.)
Zie: *Bobolawa.*

Tjengkeh (M. en S.)
Zie: *Tjengké*, ook in de samenstellingen.

Tjenké (M. en S.)
Zie: *Tjengké*, ook in de samenstellingen.

Tjentjĕnettan (S.)
Zie: *Tjĕnettan.*

Tjĕploekan (J.)
Zie: *Tjĕnettan.*

Tjĕrakèn (J.)

Dit woord wordt in 't algemeen gebruikt voor kruiden, meer bepaald voor C r o t o n t i g l i u m L. (Zie: *Adal adal*).

Tjĕré (J.)
Zie: *Kakerlak.*

Tjĕreh (S.)
Zie: *Padi rawa.*

Tjermé (S.)
Zie: *Joe kam.*

Tjermé leuwung (S.)
Zie: *Ki mĕrak.*

Tjermeh (S.)
Zie: *Tjermé*, en de samenstelling daarmede.

Tjetjan kahan (S.)
Zie: *Patti oelar.*

Tjetjang koedoean (S.)
Zie: *Balan palapa.*

Tjeuli badak tjeribon (S.)
Zie: *Lidah badak.*

Tji (S.)
Zie: *Ajar.*

Tjiam soh (Ch.)

Ingedikt sap uit de huidklieren van eene paddensoort, die verwant schijnt aan Bufo arunco SCHNEID.

. De Chineezen verschaffen zich dit sap door kneuzing der roodgevlekte padden, en ook wel door lichte insnijdingen in de huid van die dieren. Dat sap wordt dan ingedikt en vormt platronde, bruine koekjes, die geen geur hebben en een ondragelijk bitteren smaak bezitten. Zij veroorzaken in den mond een gevoel van licht pijnlijke verdooving en samensnoering.

Deze koekjes worden in de Chineesche, pijnstillende tandmiddelen gebruikt (Zie: *Li ko sang*).

Tjientjau (S.)
Zie onder: *Aroij astrawoeloe* en Deel I.

Tjigan (J.)
Zie: *Kajoe boelan* (Bk).

Tjikan (J.)
Zie: *Kajoe boelan* (Bk.)

Tjikerreh (Sum. W. K.)
Zie: *Babadotan bĕurrĕum.*

Tjikoer (S.)
Zie: *Assior.*

Tjilak (M.)

Een mengsel van antimonium, galnoten en *Hennah* (Lawsonia alba LAM.), dat gebezigd wordt tot het zwart verwen der oogharen en der wenkbrauwen.

Tjindana (M.)
Zie: *Tjendana*, ook in de samenstellingen.

Tjinga tjinga (T.)
Zie: *Amulen I.*

Tjinké (M.)
Zie: *Tjengké*, ook in de samenstellingen.

Tjintekka (J.)
Zie: *Aïjokkol kĕtjil.*

Tjinti (Btj.)
Zie: *Balakkatoa.*

Tjintjing goenoeng (Sum. W. K.)
Zie: *Hariang II.*

Tjio loo (Ch.)
Zie: *Kapoer baroe.*

Tjiploekan (J.)
Zie: *Tjĕnettan.*

Tjitjabéan oetan (S.)
Zie: *Galieboeng boeloe II.*

Tjitjak (M.)
Hagedis (N.).

I. Hemidactylus coctaei Rüppell.
II. Peropus mutilatus Wiegm. (Lacertinae).
III. Platyurus schneiderianus Gray.

Peropus mutilatus is de meest algemeen voorkomende *Tjitjak*.

De hagedissen worden rauw gegeten tegen lepra: gewoonlijk per dag een dier, 's morgens en 's avonds de helft. De staarten en de excreta der hagedissen beschouwt men als middelen tegen asthma.

Tjitjap (S.)
Zie: *Awar awar II.*

Tjitjoenggoek (S.)
Zie: *Kakerlak.*

Tji tjong (Ch.)
Zie: *Tawas.*

Tjijhe kandoeri ketjil (M.)
Zie: *Aijlaloen.*

Tjoe antjio (Ch.)
Zie: *Nan tjio.*

Tjoejer (S.)
Zie: *Djoerei II.*

Tjoeka (M.)
Azijn (M.); *Tjokak* (J. k. n.); *Wĕrak* (J.).

Acetum vini en Acetum spiritu oryzae (Zie Deel I. en elke Mat. med.).

De Europeesche azijn heet *Tjoeka* en *Tjokak*; de inlandsche *Wĕrak.* De eerste is verreweg te verkiezen boven de laatste. De Chineesche azijn heet *Soei tsho.*

Tjoela badak (M. en S.)
Zie onder: *Badak.*

Tjoe matjan (M.)
Zie Deel I en onder: *Harimauw.*

Tjoeng neo (Ch. Bo.)
Zie: *Ammo ette ette.*

Tjoengkankang (S.)
Zie: *Aroij koeloek lĕukĕut.*

Tjoengkankang lalaki (S.)
Zie: *Aroij gambir.*

Tjoen seu (Ch. Bo.)
Selderij (N.).

Apium graveolens L. (Umbelliferae).

Hier en daar in N. I. aangeplant (Zie elke Mat. med.).

Tjoen ijiou (Ch. Bo.)
Zie: *Bijo.*

Tjoetjoek kaliageh (S.)
Zie: *Koedrang.*

Tjok (Ch. Bo.)
Zie: *Awi.*

Tjokak (J. k. n.)
Zie: *Tjoeka.*

Tjoklat (M.)
Zie: *Kakau.*

Tjong (Ch.)
Zie: *Aléa.*

Tjongkodo kir (J.)
Zie: *Aij nahoe.*

Tjontsjo (Ch.)
Zie: *Aijlaloen.*

Tjopo (M.)
Zie: *Aijlaun tahina II.*

Tjotjor bèbèk (J.)
Zie: *Boentieries konneng.*

Tjou njok (Ch. Bo.)
Zie: *Aijokkol kĕtjil.*

Tjouw (S.)
Zie: *Bijo.*

Toë (Alf. Min.)
Zie: *Bangkal.*

Toa o koan (Ch.)
Zie: *Tiram.*

Toën (T. en J.)
Zie: *Boeloe.*

Toänsing (Men.)
Zie: *Kajoe dawar.*

Tobba toko (T.)
Zie: *Angoeri.*

Tobo tobo (Mak.)
Zie: *Awar awar I.*

Toea hoe (Rt.)
Zie: *Kaboeng.*

Toea hoea (T.)
Zie: *Kaboeng.*

Toeba bidji (M.)
Zie: I. *Akar mata ali.*
II. *Andorwali.*

Toeba gatel (M.)
Zie: *Akar mangool.*

Toeba lalur (S.)
Zie: *Akar mangool.*

Toeba toeni (M.)
Zie: *Andorwali.*

Toebe (Bd.)
Zie: *Andorwali.*

Toebi sira (Mand.)
Zie: *Kalalaijoe.*

Toeboe toeboe (Amb.)
Zie: *Kajoe dawar.*

Toedjoe (J.)
Zie: *Lempoeng.*

Toegankoet (S.)
Zie: *Boedjangkoet.*

Toehe (Bd.)
Zie: *Andorwali.*

Toehe toettoenoe (M.)
Zie: *Akar poeloeron.*

Toejong pongor (Mand.)
Zie: *Koetjoeboeng bodas.*

Toeka doeffa (T.)
Zie: *Pisang toendjoek langit.*

Toekas (Bk.)
Zie: *Gĕndoeroe.*

Toelak tangal (S.)
Zie: *Djankorang.*

Toelang (Sum. W. K.)
Zie: *Kajoe oerip.*

Toelowodji (Btj.)
Zie: *Poelé pandak.*

Toembal (Bk.)
Zie: *Dondo II.*

Toemboelan (J.)
Zie: *Boeloe* (J.).

Toemå (J.)
Zie: *Koetoe.*

Toendjoeng (J.)
Toenjoen (J.).

I. Zie: *Proesi.*

II. Sulphas ferrosus.
IJzervitriool; *Zwavelzuur ijzeroxydule* (N.).

Is op de pasar's in vrij onzuiveren staat te verkrijgen en bovendien duurder dan dat uit Europa wordt aangevoerd.

Toendoeng (J.)

Dezen naam geven de Javaansche doekoen's aan de bladeren van Momordica charantia L. (Zie *Aroij papareh*).

Toenggoeloeng (S.)
Zie: *Kajoe djaran.*

Toengoeli (J.)
Zie: *Boeboeni.*

Toenjoen (J.)
Zie: *Toendjoeng.*

Toepak (T.)
Zie: I. *Bangoeng.*
II. *Hoettoem darat II.*

Toeras (J. i.)
Zie: *Ajar kentjing.*

Toeri (S.)
Zie: *Kadjou djawa.*

Toeroe muksa (S.)

Ruellia blumeana NEES. (Acanthaceae).

Groeit op Java en in de Molukken.

Het kruid wordt uitwendig als rijpmakend middel op abscessen gebruikt en tegen herpetische huidaandoeningen, evenals anderen Ruelliasoorten (Zie o. a. *Djoekoet wargiet* en *Rendoe bĕurrĕum*).

Toeroep boeŏep (M.)
Zie: *Boeda.*

Toersi (M.)
Zie: *Proesi.*

Toetoe kekoe (Bd.)
Zie: *Bapa tjeda.*

Toetoe massoniha (T.)
Zie: *Boeli boeli.*

Toetoep (M.)
Zie: *Kadam kadam.*

Toetoer atap (Bk.)
Zie: *Goemi goemi.*

Toeton (J.)
Zie: *Boetoen.*

Toetop (M.)
Zie: *Kadam kadam.*

Toewa (M. en S.)
Zie: *Toeba*, ook in de samenstellingen.

Toewa (J.)
Zie: *Aijukka.*

Toewak (M.)
Zie onder: *Akel, Anoer, Gendoeroe* en *Kaboeng*, en Deel I.

Tohon kanji (Bl.)
Zie: *Karoendoeng.*

Tois (Alf. Min.)
Zie: *Manas.*

Tojå (J. k.)
Zie: *Ajar.*

Tojå dĕgan (J. k.)
Zie onder: *Anoer.*

Tojå råså (J. k.)
Zie: *Ajar pérak.*

Tom (J.)
Zie: *Entoe.*

Tomatti (M.)
Zie: *Bĕlondottan.*

Tommo (M. en J.)
Zie: *Karbanga.*

Tommo itam (M.)
Tommo iran (Bl.); *Tommon itam* (M.).

Curcuma caesia Roxb. (Zingiberaceae).

Groeit in de Molukken.
Het gebruik is hetzelfde als dat van de andere Curcuma-soorten (Zie: *Goratsji, Karbanga* en *Konneng tingang*).

Tommo giring (J.)
Zie: I. *Goratsji.*
II. *Konneng tingang.*

Tommo iran (Bl.)
Zie: *Tommo itam.*

Tommon (M. en J.)
Zie: *Karbanga* en voor de samenstellingen met *Tommo.*

Tommon (J.)
Zie: *Aij lilin.*

Tompowit (S.).
Zie: *Akar penglasan.*

Tonkat langit (M.)
Zie: I. *Aroij katilang.*
II. *Pisang toendjoek langit.*

Toengoeli (J.)
Zie: *Kajoe djaran.*

Tongtak (S.)
Zie: *Gamongan.*

Tong tjoeng (Ch.)
Pissebed (N.).

Asellus vulgaris (Onisci).

De Chineezen dienen pissebedden, in poedervorm, toe als diaphoreticum, vooral tegen syphilis.

Tonjo (Mak.)
Zie: *Palma.*

Tonkat langit (M.)
Zie: I. *Aroij katilang.*
II. *Pisang toendjoek langit.*

Tonkollo (S.)
Zie: *Katimóhò.*

Toppa lima (S.)
Zie: *Tapak léman.*

Toppa limang (S.)
Zie: *Tapak léman.*

Toropatti (Bd.)
Zie: *Boewah koan.*

Tósan (J. k.)
Zie: *Bèsi.*

Totara palekong (Mol.)
Zie: *Ekana.*

Totebo (T.)
Zie: *Aij pakka.*

Toteho (T.)
Zie: *Aij pakka.*

Towo (J.)
Zie: *Kajoe oerip.*

Tran (J.)
Zie: *Boeloe.*

Trang doenia (M.)
Zie: *Boenga mĕrak.*

Tranggoeli (J.)
Zie: *Boeboeni.*

Tranggoli (S.)
Zie: *Boeboeni.*

Trasi (M.)

Voor de bereiding zie Deel I. *Trasi* wordt wel uitwendig gebruikt op abscessen, verzweringen, enz.

Traté (M. en S.)
Zie: *Taraté*, ook voor de samenstellingen.

Trawas (M. en J.)
Zie: *Brawas.*

Trawolot (J.)
Zie: *Ampadoe broeang.*

Tréba djapan (M. en S.)

I. Zie: *Akar tréba.*

II. Andrographis paniculata Nees. (Acanthaceae).

Groeit op Java.

De wortel en een gedeelte van den stam komen gewoonlijk voor in stukken van 3—4 decimeters lang, die vierkantig zijn, een lichtbruine kleur hebben en een zeer bitteren smaak bezitten.

Een der Hindoestansche namen dezer plant, *Maha tita*, beteekent koning der bittere middelen.

Deze plant behoort onder de amara, komt overeen met Quassia, en wordt als zoodanig gebruikt. Vooral wordt de wortel gebezigd, dien men tevens als antidotum beschouwd.

Het sap, uit de bladeren geperst, geeft men aan kinderen, die aan diarrhee lijden.

Men heeft dit middel in Britsch-Indië nuttig bevonden in het reconvalescentietijdperk na koorts en in de latere stadia van dysenterie (Waring).

Een goed voorschrift is:

R. Radic. androgr. panicul. 15,—
Fruct. coriandri pulv.
Cort. fruct. aurant. āā 4,—
Aq. coct. 300.
Inf. per horam unam; filtre.
D. s. 2 tot 3 malen daags 1 of 2 eetlepels.

Tréba poetih (M.)
Zie: *Akar tréba.*

Troeëp (S.)
Zie: *Boeda.*

Troesi (M.)
Zie: *Proesi.*

Tsampej (J.)
Zie: *Boenga kananga.*

Tscheen (Ch.)
Zie: *Entoe.*

Tschira (Bl.)
Zie: *Koedrang.*

Tsjakkar bèbèk (J.)
Zie: *Aijhuaa kĕtjil.*

Tsjamarkijen (T.)
Zie: *Adal adal.*

Tsjamba (Mak.)
Zie: *Asam djawa.*

Tsjampeh (J.)
Zie: *Kĕmbang kantil.*

Tsjampoelan (J.)
Zie: *Betau.*

Tsjankok (J.)
Zie: *Betau.*

Tsjan tjat (Ch.)
Zie: *Kaladjiengkieng.*

Tsjappo tsjappo (M.)
Zie: *Balla balla.*

Tsjendana (Bg. en M.)
Zie: *Tjindana*, ook in de samenstellingen.

Tsjerekan (Bg.)
Zie: *Arian*.

Tsjilli (Mol.)

Capsicum Tnf. spec. div.
Zie: *Lombok.*
Lombok rawé.
Tjabé atjoeng.
Tjabé bĕtoel.
Tjabé gĕdeh.
Tjabé kling.
Tjabé soelassi.

Tsjili abbal (Amb.)
Zie: *Daoen moreto.*

Tsjinga tsjinga (T.)
Zie: *Amulen II.*

Tsjin kahoe (Ch.)
Zie: *Daoen lakka.*

Tsjing ki (Ch.)
Zie: *Boetoen.*

Tsjira (Bl.)
Zie: *Koedrang.*

Tsjonkor (M.)
Zie: *Assior.*

Tsjopelon (T.)
Zie: *Betau.*

Tsoe o koan (Ch.)
Zie: *Tiram.*

Tsoe see (Ch.)

Cinnaber (zie elke Mat. med.).

De Chineezen gebruiken cinnaber om den mond van pas geboren kinderen van slijm te zuiveren.

Tubi pokkoi (Amb.)
Zie: *Daoen sasapo.*

Uä (Amb.)
Zie: *Oeä*, in de samenstellingen.

Ubo ubo (T.)
Zie: *Boenga bissoe.*

Uin kion (Ch.)
Zie: *Goratsji.*

Upessa (Amb.)
Zie: *Boentoet koetjing.*

NB. Alle woorden beginnende met *Oe* worden, ook door Nederlanders en inlanders niet zelden met *U* geschreven, evenals de verwisseling dier beide letters dikwijls plaats vindt.

Wabba (Amb.)
Zie: *Bientaroh leutiek.*

Wabbo (Amb.)
Zie: *Bientaroh leutiek.*

Wabbo meijt (Amb.)
Zie: *Lou lite.*

Wadori (J.)
Zie: *Badoeri.*

Waëkor (Cr.)
Zie: *Dondo II.*

Waij waij (Amb.)
Zie: *Ambe.*

Waijle (Amb.)
Zie: *Birindjene.*

Waijlo hittoeta (Amb.)
Zie: *Daoen këntoet II.*

Wala (Amb.)
Zie: *Aij wara.*

Walarian (J.)
Zie: *Aroij kibarera gĕdeh I.*

Wale bèsè (Amb.)
Zie: I. *Aroij kikandel badak.*
II. *Daoen pitis II.*

Wale topo (J.)
Zie: *Daoen boeaja II.*

Walen (S.)
Zie: *Amies mata II.*

Walen badak (S.)
Zie: *Bisoroh hiedung.*

Wali aehoĕoen (Amb.)
Zie: *Tali bakompol.*

Wali moelan hakoeloe (Amb.)
Zie: *Daoen boelan baboeloe.*

Wali maloekoe (Amb.)
Zie: I. *Aijlau njid.*
II. *Laun maun.*

Wali mawa (Amb.)
Zie: *Akar koebang.*

Wali mette (Amb.)
Zie: *Akar koebang.*

Wali poetih lolaha (Amb.)
Zie: *Birindjene.*

Wali sĕĕ (Amb.)
Zie: *Aroij kasoengka bĕurriĕt.*

Wali soä (Amb.)
Zie: *Aroïj kasoengka bĕurriet.*

Waliran (M. en J.)
Zwavel (N.).

Sulphur (zie elke Mat. med.).

Is op de pasar's te koop, maar duurder dan de uit Europa aangevoerde.

Wallas (J. en S.)
Zie: *Akar poeloeron.*

Walo (Amb.)
Zie: *Aïj wara.*

Waloe (J.)
Zie: *Laboe baliek lohdohr.*

Wampi (Ch.)
Zie: *Aïjmahoe abba.*

Wana (J.)
Zie: *Assaihe toeni.*

Wangi malako (T.)
Zie: *Djongeh bĕurrĕum.*

Wangi malako maibo (T.)
Zie: *Daoen sipat III.*

Wangi malako tali (T.)
Zie: *Aroïj lallan.*

Wangkoedoe (J.)
Zie: *Bangkoedoe.*

Wanijer (Bd.)
Zie: *Assa wali.*

Wantchoke (Ch.)
Zie: *Koetjoeboeng II.*

Wara (Amb.)
Zie: *Aij wara.*

Warak (J. k. n.)
Zie: *Badak.*

Warangan (M. en J.)

Onzuiver Acidum arsenicosum, dat op alle pasar's verkocht wordt (zie elke Mat. med.).

Wareng (S.)
Zie: *Doeri radak.*

Wari (J.)
Zie: *Boenga bissoe.*

Wari hismoe (Amb.)
Zie: *Arian.*

Wari lottoe lottoe (Amb.)
Zie: *Arian.*

Wari sahoe (Amb.)
Zie: *Ampas ampas II.*

Wari unenar (Amb.)
Zie: *Aroij lallan.*

Wari wari poetih (Bl.)
Zie: *Boenga bissoe.*

Waribang (J.)
Zie: *Boenga bissoe.*

Warimetten (Amb.)
Zie: *Aroij kiladja lalaki.*

Waringin (M. en J.)
Zie: *Bringin.*

Warisa (Alf. Min.)

Capsicum TNF. spec. omnia.

Zie: *Lombok.*
Lombok rawé.
Tjabé atjoeng.
Tjabé bĕtoel.
Tjabé gĕdeh.
Tjabé kling.
Tjabé soelassi.

Waro (Amb.)
Zie: *Aij wara.*

Waroe (J.)
Zie: *Lintah.*

Waroe (M.)
Zie: *Baroe* en de samenstellingen met dat woord.

Waroe lot (S.)
Zie: I. *Baroe landak*
II. *Plosso.*

Waroema koessoe (T.)
Zie: *Aijlaun ahussen toaṇi.*

Waron (J.)
Fenegriek (N.).

Trigonella foenum graecum Lam. (Papilionaceae).

Komt op Java in tuinen voor.

Het zaad is hard, samengedrukt, met een schuin verloopend indruksel voorzien, onregelmatig vierkant, glad, van een geelroode kleur; de smaak is bitter specerijachtig; de geur specerijachtig.

Het fenegriekzaad, Semina foeni groeci, wordt uitwendig als verzachtend middel in pappen gebezigd (zie elke Mat. med.).

Men bereidt er een aetherische olie uit, die wel als wrijfmiddel gebruikt wordt (*Minjak waron*).

NB. Het fenegriekzaad wordt door de inlanders veel tegen droes bij paarden gebezigd.

Warong (J.)
Zie: *Gandapoera I.*

Warren (J.)
Zie: *Bangian.*

Watta koembang (Amb.)
Zie: *Affi affi.*

Wawaran (J.)
Zie: *Gandapoera I.*

Wédang (J. k. n.)
Zie onder: *Ajar.*

Weddor (Amb.).
Zie: *Batata pantej.*

Wedoele (Amb.)
Zie: *Batata pantej.*

Wĕdoesan (J.)
Zie: *Babadotan bĕurrĕum.*

Wehtes (Alf. Min.)
Zie: *Bringin.*

Wellat (Amb.)
Zie: *Ampalch batang.*

Wellоeaijt abbal (Amb.)
Zie: *Andong watoe.*

Welloega (Amb.)
Zie: *Andong II.*

Weri (Amb.)
Zie: *Alang alang.*

Wering ampel (Bl.)
Zie: *Awi.*

Weroe (J.)
Zie: *Ki hiang.*

Weroe siffi (Amb.)
Zie: *Andong II.*

Werot (Alf. Min.)
Zie: *Aij tette laun maun.*

Wersingan (Amb.)
Zie: *Andong II.*

Wèsi (J. n.)
Zie: *Bèsi.*

Wĕwejan (J.)
Zie: *Balla balla.*

Wĕwinkelen (Amb.)
Zie: *Blakka toepoe.*

Widadari (J.)
Zie: *Aij nahoe.*

Widara (M.)
Zie: *Bidara*, ook in de samenstellingen.

Widjen (M. en J.)
Zie: *Alaloen.*

Widoeri (J.)
Zie: *Badoeri.*

Wiedjien (M. en J.)
Zie: *Alaloen.*

Wiedjien allas (J.)
Zie: *Alaloen.*

Wik wik (Alf. Min.)
Zie: *Babing.*

Wiloeroe (J.)
Zie: *Aroij garoet peutjang.*

Wit krambil (J.)
Zie: *Anoer.*

Wit tal (J.)
Zie: *Kaboeng.*

Wodoesan (J.)
Zie: *Asam toesoer.*

Woëa (Alf. Min.)
Zie: *Boä.*

Woedelang (J.)
Zie: *Bapa tjeda.*

Woedani (J.)
Zie: *Kajoe boelan* (Bk.).

Woengoe (J.)
Zie: *Benger II.*

Woenie (S.)
Zie: *Boeni karambau.*

Woerieng (Mon.)
Zie: *Benger I.*

Woe tse (Ch. Bo.)
Zie: *Bia.*

Woeh hah (Alf. Min.)
Zie: *Böa.*

Wohhan (J.)
Zie: *Böa.*

Wokka wokka (Mol.)
Zie: *Bongol bas.*

Wok sjong (Ch.)
Bitterzoet (N.).

Stipides dulcamarae L.

De Chineezen gebruiken dit middel tegen walging en braking. (Zie elke Mat. med.)

Wonelau (Amb.)
Zie: *Aléa oetan.*

Wong li (Ch. Bo.)
Zie: *Manas.*

Wonglot (J.)
Zie: *Ampadoe broeang.*

Wongski (Ch. Bo.)
Zie: *Katja piering I.*

Woraka (T.)
Zie: *Aléa.*

Worsa (J.)
Zie: *Hanggassan bĕurrĕum.*

Wortel (M. en J.)
Zie: *Peen.*

Wowo (S.)
Zie: *Aij wara.*

Wrassa (J.)
Zie: *Hanggassan bĕurrĕum.*

ALPHABETISCH REGISTER.

NB. De cijfers zijn de pagina's. De Romeinsche cijfers toonen aan, hoevele malen eene plantenfamillie op de aangegeven pagina voorkomt, als dat meer dan éénmaal het geval is.

A.

B.

C.

D.

E.

F.

G.

H.

I.

IJ.

J.

K.

M.

N.

O.

53

P.

Q.

R.

S.

T.

U.

V.

W.

X.

Y.

Z.

ALPHABETISCHE LIJST

VAN

EIGENNAMEN.

ERRATA.

Pag. 23. Reg. 15 v. b. staat: een: lees: eens.
—— 62. Bij het lijstje te voegen: *dj* met *j*.
—— 62. Reg. 3 v. o. staat: Polynenische, lees: Polynesische.
—— 68. In de lijst van autoriteitsnamen, te voegen:

Dsv.	beteekent	Desveaux.
Gasp.	———	Gasparrini.
Kth.	———	Korthals.
Lour.	———	Loureiro.
M. J. Roem.	———	M. J. Roemer.
R. Wgt.	———	R. Wight.
Rwdt.	———	Reinwardt.
Sbld.	———	Siebold.
Schneid.	———	Schneider.
Span.	———	Spanoghe.
Tnf.	———	Tournefort.
Z. en M.	———	Zollinger en Moritz.
Cay.	veranderen in	Cass.

Pag. 73. Reg. 4 v. b. staat: *Aijokokki*, lees: *Aijokkoli*.
—— 74. Bij **Adas** voegen: *Adas pĕdas* (M.).
—— 75. — **Adas adassan** voegen: *Ratna pakadnja* (J.).
—— 75. — **Adas manies** ——: *Adas manis* (M.)
—— 75. Bijvoegen: **Adas manis** (M.), zie: *Adas manies*.
—— 75. ——— **Adas pĕdas** (M.), zie: *Adas*
79. ——— bij **Agar agar**: *Ager ager* (J. en S.).
—— 80. ——— **Ager ager** (J. en S.), zie: *Agar agar*.
—— 85. Reg. 9 v. b. staat: *goelampok*, lees: *goelampoh*.
—— 85. —— 7 v. o. bijvoegen: *Wild Jamaica zoethout*.

Pag. 88. Reg. 21 v. b. bij te voegen: Zie ook: *Saga.*

—— 104. Bijvoegen: **Ajj aitoe** (Soemba), zie: *Kajoe tjindana.*

—— 104. Reg. 11 v. o. bij te voegen: *Rooskleurige weegbree.*

—— 105. —— 13 v. o. staat: *Toleho*, lees: *Toteho.*

—— 107. —— 9 v. o. —— *Lan ewul* —— *Lau ewul.*

—— 109. —— 3 v. b. —— **Ajjt iba** —— **Ajj tiba.**

—— 109. —— 7 v. b. bijvoegen: *Kĕndi monjet* (M.).

—— 109. —— 5 v. o. staat: *Ki bobaja* lees: *Ki boeaja.*

—— 110. —— 9 v. o. —— terrestri, lees: terrestris.

—— 113. —— 4 en 5 v. b. bij te voegen: (M.).

—— 114. —— 11 v. b. bij te voegen: zie ook onder: *Babi aloe.*

—— 114. —— 16 v. b. ——————, enkele malen ook voor spiritualiën.

—— 124. Bij te voegen: **Akar pĕloeroen** (M.), zie: *Akar poeloe.*

—— 125. Reg. 9 v. b. bij te voegen: *Indische Osterlucie* (N.); *Akar pĕloeroen* (M.);

—— 126. Bij te voegen: **Akar taréba** (M.), zie: *Akar treba.*

—— 127. Reg. 9 v. o. bij te voegen: *Akar taréba* (M.).

—— 130. —— 10 v. b. staat: *Euri*, lees: *Eurih.*

—— 130. —— 16 v. b. bij te voegen: soms ook bij blaassteenen.

—— 137 —— 17 v. o. bij te voegen: De in de zon gedroogde pulpa houdt 14—16 % water en verder vooral acidum malicum en citricum. Van het eerste ongeveer tweemalen zooveel als van het tweede. Die pulpa is aantebevelen bij scheurbuik.

—— 138. Bij te voegen: **Amboeng amboeng** (M.), zie: *Bapa tjeda.*

—— 143. Reg. 4 v. b. staat: (Ck.), lees: (Bk.).

—— 146. Bij te voegen: **Ampo** (J.), zie: *Ampoh.*

—— 146. Reg. 6 v. o. bij te voegen: *Ampo* (J.); *Hampò* (S.).

—— 149. —— 5 v. b. staat: 19, lees: 16.

—— 149. Bij te voegen: **Andoeng** (J.), zie *Andong.*

Pag. 150. Reg. 6 v. b. bij te voegen: *Andoeng* (J.).

—— 152. —— 5 v. o. staat: *Boedjangoet*, lees: *Boedjangkoet*.

—— 152. Bij te voegen: **Anggoer** (M.), zie: *Angor*.

—— 153. —————— Reg. 12 en 4 v. o: *Anggoer* (M.).

—— 154. —————— —— 2 v. b: *Anggoer oetan* (M.).

—— 155. Reg. 2 v. b. staat: *Korma*, lees: I. onder *Balis bukkol*.
II: *Korma*.

—— 163. —— 10 v. o. staat: Deel I, lees: elke Mat. med.

—— 164. Bij te voegen: *Areuj* (S.), zie: *Aroij*.

—— 165. —————— **Aroeda** (M.), zie: *Ingoe*.

—— 165. Reg. 11 v. b. bij te voegen: *Areuj* (S.); beide ook in de samenstellingen.

—— 165. —— 2 v. o. staat: in, lees: is.

—— 166. —— 14 v. b. staat: phorphorzure, lees: phosphorzure.

—— 169. —— 5 v. o. —— (M.) —— (Mak.).

—— 176. —— 1 v. o. —— Suavellens —— Suaveolens.

—— 182. —— 3 v. o. —— *Pittis* —— *Pitis*.

—— 196. —— 2 v. b. bij te voegen: en geven eene infusie der bladeren als bedarend middel tegen hoest.

—— 201. —— 10 v. b. staat: (S.), lees: (S. en J.).

—— 212. —— 10 v. o. bij te voegen: *Widoeri* (J.).

—— 226. —— 7 v. o. —————— achter olie: (*Minjak dempol*; *Minjak djarak pagar* (M.))

—— 231. —— 4 v. o. —————— *Amboeng amboeng* (M.).

—— 235. —— 12 v. b. staat: *Gaboes* (M.), lees: (M., J. en S.).

—— 241. Bij te voegen: **Bazar** (Ti.), zie: *Djagong*.

—— 242. Reg. 7 v. o. bij te voegen: ook bij phimosis congenita, tegen eelt en eksteroogen en bij ulceratieve mastitis.

—— 245. —— 1 v. o. bij te voegen: *Boengoer* (J. en S.).

—— 247. —— 14 v. b. staat: *Njamploeng* (M.) lees: (M., J. en S.)

—— 247. —— 14 v. b. —— *Poenaga* —— *Poenanga*.

—— 251. Bij te voegen: **Bidjietan** (M.), zie: *Aij makoe*.

Pag. 252. Bij tevoegen: **Bidoer** (J.), zie: *Pandan.*

—— 252. Moet het woord: **Bidjietan** *c. a.* vervallen.

—— 267. Reg. 1 v. o. staat: Caryophillus, lees: Caryophyllus.

—— 268. —— 3 v. o. bij te voegen: *Boeboewaj* (S.).

—— 270. —— 6 v. b. ———— : *Tranggoeli* (J.); *Tranggoli* (S.).

—— 270. Bij te voegen: **Boeboewaj** (S.), zie: *Boëai.*

—— 272. Reg. 9 v. o. staat: *Temboeloen,* lees: *Toemboelan.*

—— 274. Onder regel 12 v. b. bij te voegen: Flos.

—— 281. Bij te voegen: **Boengoer** (J. en S.), zie: *Benger II.*

—— 284. Reg. 4 v. o. staat: *Gegaän,* lees: *Gejäan.*

—— 293. —— 6 v. b. bij te voegen: *Kemlaka.*

—— 297. Bij te voegen: **Bongol** (M.), zie onder: *Djagong.*

—— 298. Reg. 6 v. b. staat: *tjepa*, lees: *tjeda.*

—— 298. Bij te voegen: **Brahma** (J. en S.), wordt uitgesproken: *Brachma*, zie: *Lintah.*

—— 311. Reg. 10 v. o. staat: (Bat.), lees: (J. en M.).

—— 311. —— 10 v. o. bij te voegen: *Kĕmoedoek* (Bat.).

—— 315. —— 3 v. b. staat: (M.), lees: (M. en J. k.).

—— 315. —— 3 v. b. —— (J. n.)——(M. en J. n.).

—— 318. —— 9 v. b. bij te voegen: *Jamaikasche ringwormstruik.*

—— 327. —— 12 v. o. staat: *Dawon*, lees: *Daoen.*

—— 344. —— 7 v. o. bij te voegen: (*Minjak djarak* (M.); *Minjak kastroli* (Bat.)).

—— 345. —— 11 v. b. ———— De bloemen worden, met *Daoen doewit doewitan* gemengd, in afkooksel gegeven tegen koliekpijnen.

—— 345. —— 14 v. b. ———— en bij irritatie van de mondholte.

—— 351. —— 5 v. b. ———— en boter.

—— 353. —— 9 v. b. staat: *Menjan,* lees: *Menjan meirah.*

Pag. 355. Reg. 7 v. o. staat: **Balick,** lees: **Baliek.**

—— 357. Bij te voegen: **Djĕroek kingkit** (M.), zie: *Kingkit.*

—— 360. Reg. 11 v. o. bij te voegen: *Rommelkruid.*

—— 361. —— 10 v. o. —————— *Pakoe adji* (M).

—— 362. —— 12 v. b. staat: **Djoekoel**, lees: **Djoekoet.**

—— 362. —— 5 v. o. —— *bangan* —— *bangon.*

—— 364. Bij te voegen: **Djoekoet moeles** (S.): zie: *Sisik bĕtokh II.*

—— 365. Reg. 13 v. o. staat: **Sĕschrehan,** lees: **Sĕsehrehan.**

—— 377. —— 2 v. o. —— **Euri** —— **Eurih.**

—— 378. —— 1 v. b. —— **Euri** —— **Eurih.**

—— 378. —— 2 v. b. —— *Glaga* —— *Glagah.*

—— 378. Moet **Fidakka** staan boven **Fie glong seu.**

—— 378. Bij te voegen: **Fie shoe** (Ch.), zie onder: *Kalong.*

—— 380. Reg. 5 v. b. staat: (M.), lees: (M., J. en S.).

—— 383. —— 8 v. o. —— *Moemeniram*, lees: *Moemeniran.*

—— 393. Moet **Gesiauw** staan boven **Gestå**

—— 393. Reg. 1 v. o. achter zie, bijvoegen: *Sandawa* en.

—— 397. —— 4 v. o. staat: **Glaga**, lees: **Glagah.**

—— 397. —— 3 v. o. —— *Euri* —— *Eurih.*

—— 409. —— 1 v. b. —— Firmaina —— Firmiana

—— 409. —— 3 v. o. —— *akit* —— *sakit.*

—— 409. Bij te voegen: **Hampò** (S.), zie: *Ampoh.*

—— 410. Reg. 5 v. b. staat: Altheae, lees: Althaea.

—— 419. —— 5 v. b. bij te voegen: *Howé* (S.).

—— 424. —— 3 v. b. staat: **Soe**, lees: **Sjoe.**

—— 424. Bij te voegeu: **Howé** (S.), zie: *Hoëh.*

—— 430. Reg. 2 v. b. staat: Bontus, lees: Bontius.

—— 430. —— 9 v. b. bij te voegen: *Aroeda* (M.).

—— 432. —— 4 v. o. staat: **So**, lees: **Sjo.**

—— 434. —— 9 v. o. bij te voegen: *Wit tal* (J.).

—— 439. —— 14 v. b. staat: (M.), lees: (M. en J. k.).

—— 439. —— 14 v. b. —— (J. n.) —— (M. en J. n.).

—— 441. Moet **Kajoe apoe** *c. a.* vervallen.

Pag. 447. Reg. 5 v. b. staat: (M.), lees: (M. en J. n.).
—— 479. —— 13 v. o. —— (Bd.) —— (Bat.).
—— 481. Moet **Kapol** staan boven **Kappal**.
—— 498. Reg. 13 v. b. bijvoegen: *Basltruik.*
—— 517. —— 2 v. b. staat: cyanae, lees: cyaneae.
—— 545. —— 5 v. b. bijvoegen: ook geven zij gunstige gevolgen bij pijnlijke gewrichtsaandoeningen.
—— 546. —— 13 v. o. staat: met, lees: men.
—— 573. —— 10 v. b. —— aanveling —— aanbeveling.
—— 580. Bij te voegen: **Litoe litoe** (T.), zie: *Sisik bětokh II.*
—— 584. Reg. 9 v. b. bijvoegen: *Jarige peperblaas.*
—— 615. —— 5 v. b. bij te voegen: en *Papareh oetan.*
—— 617. —— 17 v. o. achter heldergeel, bij te voegen: of roodachtig.
—— 635. —— 9 v. b. staat: spimpinellae, lees: s. pimpinellae.
—— 635. —— 10 v. b. —— s. tellatae, lees: stellatae.
—— 675. —— 11 v. b. —— *pittis* —— *pitis.*
—— 692. —— 1 v. o. staat: *Api api*, lees: *Api api* (Min.).
—— 712. —— 2 v. o. —— *Gisiauw* —— *Gesiauw.*
—— 725. —— 4 v. o. bijvoegen: *Ceijlonsche weegbree.*
—— 733. —— 6 v. o. }
—— 734. —— 5 v. o. } staat: **Siri**, lees: **Sirih**.
—— 735. —— 1 v. b. }
—— 735. —— 1 v. o. bij te voegen: *Litoe litoe* (T.).
—— 761. —— 10 v. b. —— Verschillende, drooge, vooral aromatische geneesmiddelen worden in de Chineesche apotheken bewaard in holle, geheel gesloten bollen van was.
—— 780. Reg. 9 v. b. staat: VORDEMAN, lees: VORDERMAN.
—— 791. Reg. 6 v. b. staat: deren, lees: dere.

BATAVIA
ERNST & Co.